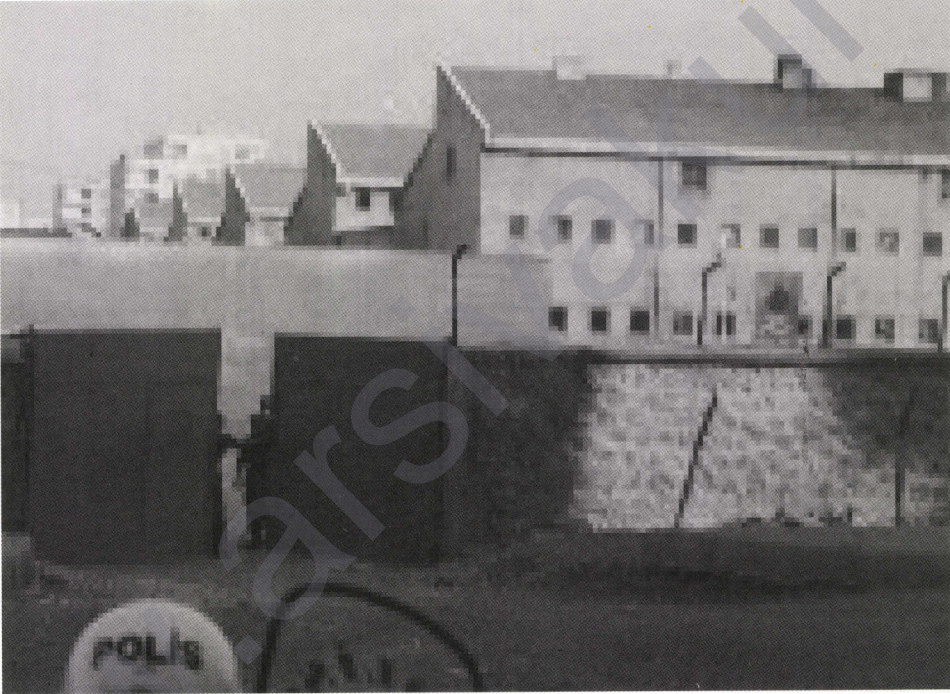


# Serbestî

Siyasi Fikir Dergisi

Sayı: 14 • Eylül-Ekim 2003 • 8.000.000.-TL.

## DİYARBAKIR 5 NO'LU ASKERİ CEZAEVİ



- Abdurrahman Demir • Adnan Güllüoğlu
- Behlül Yavuz • Beste Tungandame • Cevdet Baran • Hasan Daş
- Kenan Kızıl • Latif Kaya • Mahmut Yiğitel • Mehmet Ece
- Mehmet Emin Kardeş • Mesut Baştürk • Nazif Kaleli • Nuri Sınır
- Osman Karavil • Ömer Çetin • Paşa Akdoğan • Ramazan Bulut
- Selahattin Bulut • Seyfettin Kızıllan • Zülküf Özel
- Ergül Kıyak • Haluk Yıldızhan • Köroğlu Karaaslan
- Nuran Camlı Maraşlı • Ruşen Arslan • Süleyman Güney
- Cemşit Bilek • Mustafa Özer

[www.arsivakurdi.org](http://www.arsivakurdi.org)

## İ Ç İ N D E K İ L E R

Editörden

2

### D İ Y A R B A K I R 5 N O ' L U A S K E R İ C E Z A E V İ

|  |  |     |
|--|--|-----|
| Konunun Uzmanı Olan Bir Psikologun İşkence Değerlendirmesi                             | <b>Beste Tungandame</b>  | 5   |
| Türkiye'de İnsanların Manevi Şahsiyetiyle Oynamak Baştan Beri Bir Devlet Politikasıdır | <b>Abdurrahman Demir</b>   | 7   |
| 5 Yıllık Bir Kabustu...  | <b>Dr. Adnan Güllüoğlu</b>   | 13  |
|  | <b>Akıl Ötesi Avukat</b>   | 22  |
| Amaç Ulusal Kişiliğimizi ve Onurumuzu Ortadan Kaldırmaktı                              | <b>Behlül Yavuz</b>  | 28  |
| Diyarbakır'da Uygulan Vahşetin Bir Benzerini Yeryüzü Bu Çağda Hiç Görmemiştir          | <b>Cevdet Baran</b>  | 39  |
|  | <b>Göz Görür Dil Anlatamaz Danışman A.</b>                                   | 46  |
|  | <b>"Doğan Güneşe Karşı Çıktın" Hasan Daş</b>                                 | 49  |
|  | <b>12 Eylül Hep Vardı ve Devam Ediyor İşadamı</b>                            | 55  |
| TC'nin Dışında Kendisine Ait Bütün Değerleri İşkence Aracı ...                         | <b>Kenan Kızıl</b>   | 61  |
|  | <b>Çocuk Olduğum İçin Bana Daha Fazla İşkence Yaptılar K.Y.</b>              | 66  |
|  | <b>Vahşetin Orkestrası Latif Kaya</b>  | 73  |
|  | <b>Bütün İşkence Aletleriyle Lice'ye Geldiler Mahmut Yiğitel</b>             | 76  |
|  | <b>Kenan Evren Jına Nû Dergisinin Davasıyla Özel İlgilendi Mehmet Ece</b>    | 82  |
|  | <b>Mahkeme Tahliye Eder Polis-Asker Tutuklar! Mehmet Emin Kardeş</b>         | 91  |
|  | <b>Yaşadığımız Trajediyi Komediye Dönüştürerek Anlatıyoruz Mesut Baştürk</b> | 98  |
|  | <b>İpi-Sapını Koparmış Dolu Dizgin Bir Vahşet Nazif Kaleli</b>               | 106 |
|  | <b>İnsan Soyu Böyle Bir Zülüm Görmedi! Nuri Sınır</b>                        | 115 |
| Diyarbakır Cezaevi İnsanı Dirhem Dirhem Yiyen Bir Makineydi!                           | <b>Osman Karavil</b>   | 123 |
| Orası Cehennemle Tarif Edilemez Cehennemın Ötesinde Bir Yerd                           | <b>Ömer Çetin</b>  | 128 |
| Cezaevinde Bir Cehennem Dönemi Yarattılar ve Yakalanan Herkesi O Cehenneme Gönderdiler | <b>Paşa Akdoğan</b>  | 135 |
|  | <b>Günde 16 Saat Yerinde Sayarak Diz Çekiyorduk Ramazan Bulut</b>            | 142 |
|  | <b>Cehenneme Giden Yol Selahattin Bulut</b>                                  | 146 |
|  | <b>Olağanüstü Hal Boyutu Seyfettin Kızılkın</b>                              | 158 |
|  | <b>Bizi Açlıkla "Terbiye" Ediyorlardı Zülküf Özel</b>                        | 164 |
|  | ***  |     |
|  | <b>İnsan Olarak Diyarbakır Cezaevini Yaşamak Ergül Kıyak</b>                 | 170 |
|  | <b>Diyarbakır 5 Nolu Askeri Cezaevi... Haluk Yıldızhan</b>                   | 173 |
|  | <b>Kavramlar Anlam Değiştirmişti Köroğlu Karaaslan</b>                       | 181 |
| Diyarbakır Zindanında Kadın Olmak  | <b>Nuran Çamlı Maraşlı</b>   | 185 |
|  | <b>İşkenceci Ruşen Arslan</b>  | 187 |
|  | <b>Savunma Süleyman Güney</b>  | 191 |
|  | <b>S A V U N M A</b>   |     |
|  | <b>Savunma Tehdit Altındaydı Cemşit Bilek</b>                                | 195 |
| 12 Eylül, Diyarbakır Askeri Cezaevi ve Askeri Yargı                                    | <b>Mustafa Özer</b>  | 201 |
|  | <b>Beşikçi Hocadan Mektup -IV-</b>   | 206 |
|  | <b>Tanrı'nın Bir Bağışydı Hüseyin Karataş</b>                                | 221 |
|  | <b>English Summary</b>   | 223 |

# Editörden

## Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi: Bir Türkifizasyon Deneyimi

12 Eylül 1980 askeri darbesiyle birlikte Diyarbakır'a yeni bir "meskûn alan" eklendi. Daha sonra kent merkezindeki iki ana noktadan; Dağkapı ve Balıkcılarbaşı'ndan kalkan minibüslerin yarısından fazlası, artık yeni meskûn alana yolcu taşıyorlardı. Esmer tenli çocuk delikanlılar, minibüs kalkış noktalarında, duraklarda en çok "Cezaevi, Cezaevi Cezaevi" diye bağırmaya başladılar. Çünkü günlük yolcu kapasitesinin en çok olduğu yer, yeni kurulan meskûn yerd; yani Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaeviydi. "Mücavir iller"deki insanlar da yine en çok cezaevi ziyareti için Diyarbakır'a geldiler. Diyarbakır Devlet Hastanesinden sonra, insanların önünde en çok biriktiği, kuyrukların uzayıp gittiği yer, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi oldu. Diyarbakır, artık bir cezaevi "turizmi" merkezi haline dönüştü.

Bu yeni meskûn alandaki "cehennem" bir yana, büyük çileyi yine de analar çekti; çünkü içerdekilerin yaşadığı cehennem ne olursa olsun, sonuçta her biri, kendine özgü birer insan ve birer anadan doğup, büyüüp oraya gelmişlerdi. O nedenle çocuklarından bir haber almak için, orayı en çok 'ziyaret' eden "dilsiz" analar oldu. Şüphesiz ki, anaların dili makasla kesilmemişti, ama çocuklarıyla kendi diliyle konuşacakları her sözcük, hem çocuklarının, hem de kendilerinin başına "dillerinin kesilmesinden" daha büyük felaketlere yol açabilirdi. O yüzden "dilsiz analar", hiç konuşamadılar; gözlerinin görüş perdesi buğulanmasını diye göz yaşlarını yuttular. Aslında "Göz görür dil anlatamaz" atasözü, tam da Diyarbakır Cezaevinin durumunu anlatmak içindi. Bir de Kürtçe'de "Dünyayı gözler zaptetmiş" anlamına gelen bir atasözü vardır. İşte "dilsiz analar" da, görme gücünün kudretine inanmış olacaklar ki, "ziyaretçi görüşü" denilen, ba-

zen bir gözün açılıp kapanması kadar bir zaman dilimi gibi kısa olan görüşme de, sadece iki tane göz olup baktılar çocuklarına. Belki de hüznün en katmerlisi, en güzeli anaların o keskin bakışlarından süzülde... Anneler her türlü zorluğu göze alarak her hafta yeni meskûn yere geliyorlardı. Ama asıl mesele, içerde neler oluyordu?

İşte sadece bu sorunun, cevabını bulmak için, o dönem Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde kalan 30'a yakın insanla görüştük ve yazı istedik. Bu insanların her biri kendine özgü olan birer insan; kimileri öğretmen, doktor, avukat, yazar, kimileri iş adamı, işçi, siyasetçi, vs. Ancak hepsi de Diyarbakır Cezaevindeki uygulamaların karşısında sözün ve yazının kifa-yetsiz kaldığı kaygısını taşıyor; "Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi" denilince her türden anlatım imkânının "yetersiz" kaldığından söz ediyorlar. Ancak görüştüğümüz insanların birleştiği ortak noktaları da, belki şöyle özetlemek mümkündür:

**Bir;** Diyarbakır Cezaevinde insan haysiyeti ve kişiliğiyle oynandığı kadar dünyanın hiçbir yerinde bu kadar insan haysiyeti ve kişiliğiyle oynanmamıştır. O nedenle "cehennem" tanımlaması da yetmez, çünkü cehennem, insan imajının yarattığı en kötü yer olarak tanımlanır. Diyarbakır Askeri Cezaevi o imajın da ötesinde, insan haysiyetinin bile yetmediği bir olgu. Üstelik cehennem imajında verilen ceza neyse onun infazı yapılmış...

**İki;** İnsanları gün 24 saat şiddet altında tutan ve insani olan her refleksin (uyurken bile esas duruşunu bozmak büyük bir suçtu), her duygunun, her istemin birer işkence bahanesi haline getirildiği ve bu işkencenin yıllarca sürdüğü dünyanın başka hiçbir yerinde

görülmemiştir; uygulanan şiddet, insan aklını, mantığını ve her türlü 'bilimin sınırlarını' aşan boyuttaydı.

**Üç;** Dünyanın hiçbir yerinde insanlara cop sokularak, bok yedirilerek insanlardan milliyetlerini ve dinlerini değiştirmeleri istenmemiştir; bu yönüyle de Diyarbakır Cezaevinde uygulanan program, dünyada uygulanan ırkçı programların tümünden daha vahşidir.

**Dört;** Amaç, Kürt ulusal demokratik muhalefeti- nin önünü kesmek ve bitirmektir; o nedenle Kürt toplumunda, her toplumsal katmandan daha çok insanın, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde kurulan "kişisizleştirme", "hiçleştirme" makinesinden geçirilerek, bu insanların, hem kendine olan özgüvenlerini hem de toplumdaki saygınlıklarını bitirmek esas alınmıştır. Bu nedenle, Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi de, yukarıdan öngörülen bir programın uygulanması için çalıştırılarak "suçlu" bulunsun veya bulunmasın yargıç karşısına çıkan her insanın Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinden geçmesini sağlamıştır.

Tutukluların mahkeme heyeti üyelerine "komutanım" diye hitap etmeleri, sanıkların duruşma boyunca duvardaki sabit bir noktaya bakarak belirtilen "nizami" duruşta oturmaları; duruşma sırasında bile, askerler tarafından coplanmaları ve savunma avukatlarının mahkeme üyeleri tarafından tehdit edilmeleri, mahkemenin işleviyle ilgili yeteri kadar fikir vermektedir. Savunma Avukatlarının görüşleri de, mahkemenin bu yöndeki fonksiyonunu doğrular niteliktedir...

**Beş;** Uygulamalar sistemliydi, sonuçları her altı ayda bir en üst mercilerce ve uzman ekiplerce değerlendiriliyordu.

**Altı;** Cezaevindeki uygulamalar, insanlığa karşı işlenmiş suçlar kapsamına giriyorlar ve bu konuda zaman aşımı gibi bir durumun söz konusu olmaması gerektiği, dolayısıyla bütün duyarlı kesimler ve mağdurlar, o sürecin davacısı ve takipçisi olmalıdır.

**Yedi;** 12 Eylül rejiminin bitmediği, darbeci generalerin yaptığı Anayasanın hala orta yerde bulunmasıyla ve darbeci generallere dokunulmadığı gibi hâlâ devletin "şeref tribünlerinde" ağırlandıklarıyla sabittir...

Bu yedi noktada özetlemeğe çalıştığımız konuların bütün detaylarını, yaptığımız röportajlar dizisinde bulabilirsiniz. Bu röportajlarda, her tür senaryodan uzak durmaya çalıştık. Çünkü insanların Diyarbakır Askeri Cezaevinde bire-bir yaşadıkları 'hayat', her türden senaryoyu ve hayal dünyasını geride bırakacak niteliktedir ki, Türkiye'nin gelmiş geçmiş en büyük

"hayalcisi" olarak bilinen Aziz Nesin, Diyarbakır Cezaevindeki uygulamaları dinlediğinde, adeta Kürtleri dünyanın en büyük hayalcileri olarak nitelendirmişti; Diyarbakır Cezaevindeki uygulamalara inanmamıştı. Kendisine anlatılanların gerçek değil, çok geniş bir hayal ürünü olduğunu söylemişti. (Bknz. Nuri Sınır ile yapılan röportaj) Aslında görüştüğümüz insanların, cezaevinde hayal kurup kurmadıklarına ilişkin de bir soru soruyorduk. Ama ne acıdır ki, ya işkenceden geri kalan ve hayal kurabilecekleri tek bir dakikalık bile zamanlarının bulunmadığı şeklinde cevaplar alıyorduk, ya da, ekmek, su ve temiz hava rüyaları gördüklerini söylüyorlardı.... Görüşmeler sırasında mümkün olduğunca araya girmemeye çalıştık ve insanların Diyarbakır 'Cehennemine' ilişkin hikayelerini içlerinden geldiği gibi anlatmalarını sağlamaya çalıştık. Görüştüğümüz kişileri, çok özel olarak seçmedik, hepsi ilk etapta ve çok kolay ulaştığımız insanlardı. İnsanların herhangi bir davadan yargılanmaları bizim için önemli değildi; bizim bu dosyada esas aldığımız, insanlara uygulan işkencedir ve işkenceyle ulaşmak istenen amaçtır. Çünkü bütün insanlar, bütün canlılar, işkence karşısında masumdurlar. İşkence bütün insanlığa karşı işlenmiş bir suçtur...

Amacımız, gerek 12 Eylül döneminde gerekse 'sonrasında', insanlığa karşı işlenmiş suç niteliğini taşıyan uygulamalara maruz kalan insanların hikâyelerini birinci elden kayda geçirmektir ve eğer tabir uygunsuzsa le droit de memoire (Unutulmama hakkı)mızı kullanmaktır. O yüzden bu sayıda bir 12 Eylül Diyarbakır Askeri Cezaevi Dosyası açıyoruz. Bu dosyayı kapatmayı hiç düşünmüyoruz; ve zaten bu, kimsenin de haddi olmamalı. Bundan sonraki sayılarımızda, bu sayıda yer almayan, ulaşamadığımız insanların işkence hikâyelerine yer vereceğiz. Bu dosyayla sadece bir başlangıç yapmayı hedefledik. Bu başlangıç, belki de aysbergin sadece bir kısmıdır. Çünkü görüştüğümüz her kişiye, görüşme sonunda şöyle bir soru sorma gereğini duyuyordum: "Diyarbakır Cezaevinde maruz kaldığınız baskının ne kadarını bize anlattınız? Kimisi "milyonda bir" dedi. Kimisi "binde bir" dedi. "Yüzde bir" diyen çok az kişi oldu.

Bu görüşmeler çerçevesinde çok dikkat çekici bulduğumuz ve Serbestî Yayın Kurulundaki arkadaşlarımızla değerlendirdiğimiz bir diğer konu ise, Esat Oktay Yıldırım'ın öldürülmesi olayıdır. Kuşkusuz E. O. Yıldırım dönemin Cezaevi İç güvenlik Amiri olarak, orada işlenen ellinin üzerinde cinayetten ve istis-

nasız bütün insanlara yapılan işkencelerden kişi olarak doğrudan sorumluydu. Ancak E. O. Yıldırım, öngörülen bir programın tetikçisiydi. Oradaki uygulamaların yalnızca onun kafasından çıktığını düşünmek kadar abes bir şey olamaz. Bir fikre göre, E O. Yıldırım'ın ortadan kaldırılması, sadece o Cezaevi cehenneminden geçen insanları değil, onbinlerce yakınlarını da rahatlatmıştır. Başka bir fikre göre de, bu rahatlama, bir gerilim filminin sonundaki rahatlama gibidir; klasik gerilim filmlerinde, gerilim son limitine kadar yükseldikten sonra gerilim unsuru bertaraf edilerek, gerilim boşaltılır ve herkes rahatlayarak film bitirilir. Ancak Diyarbakır Cezaevinde yaşananların bir gerilim filmi olmadığı herkesçe çok iyi biliniyor. E. O. Yıldırım'ın ortadan kaldırılmasının diğer bir sakıncası da, insanlığa karşı suç işlemiş çok büyük bir şebekenin birinci derecedeki bir failinin yargılanmadan yok edilmesidir. E. O. Yıldırım o süreçteki uygulamaların birinci derecedeki sorumlularından biri olarak yargılanmalıydı ve uygulamaları tek tek birinci ağızdan anlatmalıydı. Modern dünyada artık ölümün bir ceza olmadığı ve öldürülmek suretiyle bir insanın cezalandırılmadığı görüşü hakimdir. Bu nedenle Esat Oktay'ın cezalandırılmadığı, hayatının sona ermesiyle birlikte cezalandırılma şansının da kalmadığı ileri sürülebilir... Ayrıca dönemin birinci dereceden sorumluları olan bir çok ast ve üst düzey asker ve sivil yöneticileri de yargılanmalı, hesap vermelidir.

O dönemin tutuklu yakınları ve ziyaretçilerinin de görüşlerine yer vermek istiyorduk. Çünkü içerdeki "cehennem" bir benzerini onlar da dışarıda ve görüş sıralarında yaşadılar. Hatta kendini cezaevinin önünde yakanlar oldu. Ancak bu sayıyı, Beşikçi Hoca'nın önceki mektuplarının devamı olan yazısı hariç, tamamıyla Diyarbakır Cezaevindeki uygulamalara ayırdık; bu bağlamda iki savunma avukatının (Çemşit Bilek, Mustafa Özer) görüşlerini aldık, işkence konusunda uzman olan Psikolog Beste Tungandame'in işkencenin tek tek bireyler ve toplum üzerinde yarattığı tahribatların analizini yapan bir yazısı bulunuyor... Ayrıca, Diyarbakır Cezaevini ve bütün Kürt bölgesini çevreleyen Olağanüstü Hal boyutuna da dokunduk; Genel Cerrah ve bir dönem Diyarbakır SSK Başhekimisi Dr. Seyfettin Kızıllıkan'la yaptığımız röportajda, devletin bütün bölgede yarattığı ortamla Diyarbakır Cezaevindeki ortamın çok çarpıcı benzerlikleri bulunuyor... Önümüzdeki süreçte fırsatımız olursa tutuklu yakınları açısından da Diyarbakır 5 No'lu Askeri

Cezaevini mercek altına tutmaya ve unutturulmak istenen her boyutunu açığa çıkarmaya çalışacağız... Muhakkak ki, Olağanüstü Hal boyutu ve faili meçhul cinayetleri de unutmayacağız.

Elbette ki, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinin kökleri yalnız 12 Eylül askeri darbesiyle açıklanamaz. Bunun kökü daha derinlerdedir; bu kök, en az Türkiye Cumhuriyeti devleti kadar kadimdir. Şeyh Said (1925) Seyit Rıza ve İhsan Nuri Paşa (1930-1937) hareketlerinin bastırılmasında uygulanan şiddet; 33 kurşun olayı; 49'lar Davası ve 1960 Darbesi sonrası sürgünler; Komando Harekâtı (1970-1980); 12 Mart 1971 Muhtırası yargı ve infazları, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi devamındaki Olağanüstü Hal Bölgesi, 1984-99 yılları boyunca sürdürülen "düşük yoğunluklu savaş" ve 1990-1999 faili meçhul cinayetleri, tüm bu dönemler, kendine özgü şiddet uygulamalarıyla bir zincirin birbirine eklenen halkaları ve ardı ardına gelen şiddet dalgalarıdır. İçinde büyük bir kıyım ve şiddeti barındıran bütün bu tarihsel dönemler, Türk devletinin Türkiyefizasyon programının ve Kürt meselesine karşı aldığı temel bir tutumun göstergeleridir... Bu temel tutum da, 4T Planı şeklinde ifade edilen; tedip, tehcir, tenkil ve temsil (asimilasyon) dir.

Bugünlerde de Türkiye'nin AB, ABD, Ortadoğu ve Kafkasya planları veya şuraya, buraya asker gönderip göndermeme hesapları her ne ise, bütün mesele, Türkiye'nin dünden bugüne, Kürtlere karşı uyguladığı şiddet ve Türkiyefizasyon programından vazgeçip vazgeçmeyeceğidir; bundan sonra Kürtlere karşı saygılı davranıp davranmayacaktır!

Görüştüğümüz insanlar, büyük bir nezakete görüşme taleplerimizi kabul ettiler ve belki de hiç anlatmak istemedikleri o anılarını bizimle paylaştılar. O yüzden hepsine en derin saygılarımı sunuyorum, kendilerine teşekkür etmeyi bir borç biliyorum...

Ve elbette ki amacımız, geçmişe takılıp kalmak değildir; ama geçmişini unutmamanın geleceği de kaybetmek olduğunu çok iyi biliyoruz... Gördüğünüz gibi ben de bu sayıda sayfa sınırlarımı aştım; sığamadı, yetmedi ve anlatılanların yüzde birini özet halinde anlatmaya çalıştım.

Yeni bir sayıda buluşmak dileğiyle,

**Mehmet Sanrı**

# Konunun Uzmanı Olan Bir Psikologun İşkence Değerlendirmesi

Beste  
Tungandame\*

16 yıldır psikolog olarak sürdürdüğüm meslek hayatımın özellikle son 9 yılında değişik ülke ve kültürlerden farklı dini, politik, etnik kimlikli birçok mülteci ile karşı karşıya geldim. Kimileri ile sadece psikolojik durumlarını belirlemek, ya da psikolojik sorunlarının adını koyup tedavi yöntemi önermek çerçevesinde, kimileri ile psikolojik sorunlarının çözümüne yönelik tedaviler uygulamak çerçevesinde, kimileri ile de sosyal destek sağlamak çerçevesinde çalıştım.

Değişik coğrafyalardan, farklı dil, din kültür taşıyan mültecilerin ortak özelliklerinden birisi de bir çoğunun işkence ve travma kurbanı olmasıydı. İşkencenin tek tek bireyler üzerinde etkisi değişmekle birlikte, işkence kurbanları, tıp literatürüne de geçen bir takım ortak fiziksel, psikolojik ve sosyal semptomları göstermektedirler.

Dünyanın birçok gelişmiş ülkesinde işkence kurbanlarına yardım etmek ve tedavilerini sağlamak üzere uzmanların çalıştığı, çeşitli sağlık ve sosyal yardım kuruluşları faaliyet göstermektedir. Bu konuda şimdiye kadar birçok araştırmalar yapılmış ve dünya kamuoyuna sunulmuştur. Bu bağlamda, işkencenin birey ve toplum üzerindeki etkilerine dair bilinmeyen bir saptama yapmak durumunda olmakla birlikte, bu insanlık suçunun trajik sonuçlarının, bir defa daha belirlenmesi amacına hizmet etmek için, kendi hastalarımda gözlediğim bir takım etkileri sizlerle paylaşabilirim.

Bilindiği gibi, işkenceye maruz kalmış kişilerde fiziksel olarak kemiklerde kırık, çıkık, çatlak, incinme; eklemlerde oynama; kaslarda yırtılma; kronik baş, mide, sırt, kol, bacak ağrıları; parmak, tırnak, kulak, ayak parmağı gibi vücut organlarının eksilmesi; deride kesiklerden oluşan derin izler; ya da sigara, kimyasal madde veya elektrik şokunun yarattığı yanıklar; dişlerde kırıklar; kulak zarı yırtılması, sağırılık, burun kemiklerinde kırıklar, görme kaybı; böbrek ve idrar yolu iltihabı; anüs ve vajina ağzı yırtılmaları, testislerde hasar (kısırlık); kadınlarda düzensiz adet kanamaları gibi fiziksel rahatsızlıklara rastlanmaktadır.

Ayrıca cinsel taciz veya tecavüzden kaynaklanan ve tıp dilinde "cinsel ilişki ile bulaşan hastalıklar" diye genellediğimiz, AIDS de dahil olmak üzere bir dizi cinsel hastalık da kendini göstermektedir. Yukarıda saydığımız bütün bu fiziksel rahatsızlıkların insan ve toplum üzerinde etkisi çok büyük olmakla bera-

\* Psikolog,  
İşkence Rehabilitasyon  
Uzmanı

Bilindiği gibi korku, öğrenilen bir olgudur. Yani doğduğumuzda korkuyu bilmeyiz; yaşam bize korkmayı öğretir; yani korku öğrenilir. İşkencenin yaygın olarak bir baskı aracı olarak kullanıldığı toplumlarda işkence, tek tek bireyler aracılığı ile topluma korkmayı öğreterek ciddi bir yaptırım aracı olarak kullanılır.

ber, tüm işkence kurbanlarının ortak ifadesi olarak işkencenin psikolojik ve sosyal etkilerinin çok daha şiddetli ve kalıcı olduğu yolundadır.

İşkence kurbanlarının birçoğu tıbbi olarak (Post Traumatic Stress Disorder) Travma sonrası Stres diye Türkçeleştirebileceğim rahatsızlığı göstermekle birlikte, bazıları endişe, değişik fobiler, depresyon ya da kişilik bozuklukları da göstermektedirler. Genel kanının aksine işkence, bireyi konuşurup bilgi toplamaktan öte, sistematik olarak, bireyin benlik duygusunu yok etme amacına yönelik bir cezalandırma yöntemi- dir. Benlik parçalanması yasayan birey, bir daha kendisini insan yapan en önemli olgusunu gerçekleştirmez, sağlıklı olarak sosyalleşemez.

İşkence bireye eziyet edip ceza vermektan öte sistematik sosyal bir işleve hizmet etmektedir. Yani işkence aslında bireyleri değil, bireylerin yaşadığı tüm toplumu hedef alır. Her ne kadar birçok kurban, yaşadıklarını çok açık ve detaylı olarak başkalarıyla paylaşmasa da, işkencenin psikolojik ve sosyal sonuçları o kadar şiddetli ve güçlüdür ki, bireyin günlük yaşamla ilişkisinde çok acık olarak kendini gösterir. İşkence kurbanlarının bir kısmında psikolojik rahatsızlık hemen ortaya çıkarken, kimisinde yıllar sonra kendini göstermektedir.

Stres sonrası travma geçiren hastaların ortak belirtileri, gerek rüya, gerek kâbus ve gerekse geçmişte yaşadıkları olayları tekrar tekrar imajlarında yaşama-

larıdır. Birçoğunda konstantre olma sorunu vardır. Bu kişiler sürekli suçluluk duygusu içinde yaşarken (ki, kimi zaman bunun sebebi, yakınlarının işkence çekmelerine engel olamaktan da kaynaklanabilir), insanlara güven duygularını kaybettiklerinden, sürekli izolasyon içinde yaşarlar ve sosyal ilişki kurmakta zorlanırlar. Çektiği psikolojik acıya dayanamayıp intihar girişiminde bulunanlar da vardır

Bilindiği gibi korku, öğrenilen bir olgudur. Yani doğduğumuzda korkuyu bilmeyiz; yaşam bize korkmayı öğretir; yani korku öğrenilir. İşkencenin yaygın olarak bir baskı aracı olarak kullanıldığı toplumlarda işkence, tek tek bireyler aracılığı ile topluma korkmayı öğreterek ciddi bir yaptırım aracı olarak kullanılır.

Dünyanın her kesiminden gördüğüm işkence kurbanları, artık binlerce defa yazılan ve kamuoyunun da bildiği birçok işkence yöntemini dile getirdiler. Fakat birçoklarının ortak söylemi, en etkili psikolojik işkencenin kişilerin kendilerini ifade etme haklarının ellerinden alınması olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca konuyla ilgili bir kurumda çalışan bir başka meslektaşımın hastasının bir söylemi, yıllardır bu konuda yapılan en çarpıcı belirleme olarak aklımda kalmıştır. Ortadoğulu bu bayan "beni en çok kötü insanların bana ne yaptığı değil, iyi insanların bana yapmalarına engel olmaması (sessiz kalması) yaraladı" diyerek hepimize çok ciddi bir insani sorumluluğu hatırlatmış oldu.



# Türkiye'de İnsanların Manevi Şahsiyetiyle Oynamak Baştan Beri Bir Devlet Politikasıdır

**Abdurrahman Demir:** Diyarbakır, Ergani 1955 doğumlu. Küçük yaşına rağmen 1970-71'de Diyarbakır, Batman, Silvan, Ergani ve Kozluk'un DDKO açılışlarına katıldı, DDKO'ların her birinin açılışı, Kürdistan'da sürdürülen komando zulmüne karşı düzenlenen birer miting gibiydi. Demir, bu mitinglere konuşmacı olarak katıldı. 12 Mart 1971 sonrasında Tarık Ziya Ekinci, Naci Kutlay ve Mehdi Zana ile birlikte yargılandı, 18 ay ceza aldı. 1979'da Gazi Üniversitesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulunu bitirdi. DİSK'e bağlı Devrimci Maden İşçileri Sendikasında Toplu İş Sözleşmeleri uzmanı olarak çalıştı. Diyarbakır'da bombalı pankart asan bir işçinin yakalanması ve bu işçinin onun tarafından işe alındığının tespiti üzerine kendisi de yakalanır ve 15 gün soruşturmada kaldıktan sonra tutuklanarak Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine gönderilir. Soruşturmada herkes gibi elektirik, falaka askı vb. işkence türlerine maruz kaldı. Önce Kurtuluş davasından yargılandı ve 1982'de tahliye oldu. Ancak 1984'te Rızgari davasından ifadesi alınmak üzere Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesine gittiğinde, tutuklanarak cezaevine gönderildi. 1987 Kasım ayında tahliye oldu. 1981'deki soruşturmasında Kurtuluş davasından soruşturulduğu, Rızgari davasıyla ilgili soruşturulmadığı halde, Rızgarıcı arkadaşları onun çözülüp Rızgari'ye ilişkin polise bilgi verdiğini söylerler, bunun kendi, için hâlâ bir dert olduğunu, yaptığımız görüşme sırasında, bunu da belirtme gereği duydu...

**Serbestî:** Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinden, sizin hafızanızda neler kalmış?

**Abdurrahman Demir:** Tabii, Diyarbakır Cezaevinde benim yattığım dönemde 35-40 civarında koğuş bulunuyordu. Bazı arkadaşlar bana da "Diyarbakır Askeri Cezaevini yaz" diyorlar. Nasıl yazayım? 40 tane koğuş var; Diyarbakır Cezaevini gerçek anlamda iyi yazabilmen için 40 koğuşta da yatmış olman gerekiyor; çünkü her koğuşun kendine has bir ta-

kım uygulamaları vardı. Bizim koğuşta, şimşekleri en çok üzerine çeken Mehdi Zana idi. O dönemin hapishane yöneticisi Esat Oktay Yıldırım'ın bütün hesabı Mehdi Zana'yı çökertmekti. Dolayısıyla provokasyonların çoğunu da onunla ilgili düzenliyordu; bu arada biz de nasibimizi alıyorduk. Diyebilirim ki, hapishane tarihinde ilk yerde süründürmeyi bizim koğuşta uyguladılar ve ilkin beni ve Nuri Sınır arkadaşımızı süründürdüler. Bir de havalandır-

Çok genç insanlar vardı aramızda, askerler gruplar halinde koğu-  
şa girip hepimizi birlikte dayaktan geçiriyorlardı. Dayak atılma-  
mada bok çukurunun maz-  
galı vardı; orada ilk defa  
lağım çukurunun mazgalını  
kaldırarak bizim arkadaşla-  
rımızı o çukura soktular.  
Gerçekten bu tarz uygulamalar beni çok etkilemişti.

Çok genç insanlar vardı aramızda, askerler grup-  
lar halinde koğuşa girip hepimizi birlikte dayaktan  
geçiriyorlardı. Dayak atılmadan önce "Dayak düzeni  
al" diyorlardı. Dayak düzeni almak; bazen sırt üstü  
yere yatıp ayakları çıplak bir şekilde havaya kaldır-  
maktı, bazen hemen domalarak dayak vaziyeti almaktı. Bir gün Zülküf Ekin diye bir genç, "apandisi-  
tim ağrıyor ne olur oraya vurmayın" dedi, ama ısrar-  
la çocuğun apandisitine vuruyorlardı.

İlkin ben çocuğun üzerine atladım, "çocuğun  
apandisitine vurmasınlar" diye, diğer bazı arkadaşlar  
da müdahale ettiler. Benim sırtıma vurmaya başladılar  
ve o yüzden bana da çok dayak attılar; o yetmedi,  
arkadaşımızı koruyoruz diye günlerce dayak yedik...

Sonra açlık grevleri başladı. Artık her koğuştta, her  
hücrede çeşitli işkence yöntemlerini uygulamaya baş-  
ladıklarını duyuyorduk...

Çok açık söyleyeyim; baskıların çok yoğunlaştığı,  
çok şiddetli olduğu ve insanların kendini yaktığı bir  
süreçte, Rızgari davasından 60'a yakın kişinin toplu  
tahliye kararı çıktı. O tahliye olanlardan birisi de ben-  
dim; artık şans mı diyeyim ne diyeyim; vahşetin yo-  
ğunlaştığı bir dönemde mahkemedan bizim tahliye  
kararımız çıktı. Ancak tahliyeden sonra bizi hemen  
bırakmadılar, bir ay daha bize o vahşeti uyguladıktan  
sonra bıraktılar...

**Serbestî:** *Nasıl, yani tahliye olduğunuz halde, yi-  
ne sizi bırakmadılar mı?*

**Abdurrahman Demir:** Evet, hatırladım; tam 61  
kişiydik ve mahkeme tahliye kararımızı verdiği hal-  
de, Cezaevi idaresi bizi bir ay daha orada tuttu.

**Serbestî:** *Tarihi tam olarak hatırlıyor musunuz?*

**Abdurrahman Demir:** 1981'in sonu, 82'nin başı-  
na yakın bir zamandı. Neymiş? Yeni bir soruşturma  
yapacaklarmış. 61 kişiyi toplayıp sinema salonu deni-  
len bir yere götürüp orada hepimizi dayaktan geçirip  
koma haline soktular. Orada geçen bir anımı hiç unu-  
tmuyorum. Diyarbakır'a gardiyan olarak gelenlerin

bazıları, 12 Eylül öncesin-  
de Diyarbakır Eğitim Fa-  
kültesini kazanıp, ama  
okuyamayan faşist zihni-  
yetli gençlerdi. Bizi serbest  
bırakmak için sinema salonuna topladıkları bir sırada,  
bir gardiyan "Aranızda Diyarbakır Eğitim  
Enstitüsünden mezun olan var mı?" dedi. Cemil İnci  
adında bir arkadaşımız çıkıp safça elini kaldırdı. Son-  
ra 10 kişi birden Cemil'in başına toplanıp bayılıta  
kadar dövdüler. Mesele neydi? "Vay efendim, bir dö-  
nem Diyarbakır'a gelmişiz ama siz, bizi okutmamış-  
sınız" diye vuruyorlardı. Yani, belki de en büyük da-  
yağı, cezaevinden serbest bırakılacağımız gün yedik.  
Çıkarken de, tekrar bizi alacaklar korkusuyla kaçan  
kaçana dağılıyorduk... Daha sonra 1984'te tekrar içe-  
riye girdiğimde baskılar yeni yeni kalkmıştı...

Çezaevinde yattığım o döneme ilişkin hala unuta-  
madığım bazı anılarım var:  
1981'in ortalarında, bir haftalık ilk açlık grevi-  
ne gidildi.  
Ancak bu açlık greviden dışarıdakilerin haberi ol-  
mayınca, 11. Koğuştta bu haberin dışarıya iletilmesi  
görevi bana verildi. O gün de Avukatım Hacı Akyol  
(şimdi Malatya, Yazıhan Belediye Başkan'dır) benim  
görüşüme gelmişti. Görüş saatinde biraz sohbet ettik-  
ten sonra sıra açlık grevini bildirmeye geldi; yanımda  
bulunan gardiyana bir topuk selamı vererek, "Komu-  
tanım, açlık grevinde olduğumuzu avukatıma söyle-  
yebilir miyim?" dedim. Gardiyan, "Yok ulan, o... ço-  
cuğu, yasak olduğunu bilmiyor musun!" deyince, ben  
aynı ses tonuyla "Peki komutanım, Açlık grevinde ol-  
duğumuzu avukatıma söylemeyeceğim" dedim.

Tabii, tam koğuşa döneceğimiz sıra, benim num-  
ara yaparak avukata açlık grevini bildirdiğimi anladılar  
ve "Yürü ulan, yüzbaşının yanına" dediler. Yüzba-  
şı'nın (Esat Oktay Yıldırım) yanına gittik. Önce gar-  
diyan sonra ben topuk selamını çaktık. Yüzbaşı da  
sırtı bize dönük vaziyette meşhur köpek komutan  
Co'suyla oturuyor.

Gardiyan, "Komutanım, bu tutuklu açlık grevinde  
olduklarını avukatına söyledi" dedi.  
Yüzbaşı, "Bana niye getirdiniz. Götürün anasını  
s.....in, öldürün gitsin!" demez mi. Neyse ben bütün

Sesin geldiği yere koştuk ki, ne görelim; Nuri Dayı adında yaşlı bir adam (Diyarbakır Kulp ilçesinden) yerde uzanmış çıplak bir vaziyette kanlar içinde yatıyor. Başında da nur yüzlü, çok sevimli, ko-

cesaretimi toparlayarak, bir topuk selamı çaktım ve "Komutanım, bir şey söyleyebilir miyim?" dedim. "Söyle ulan, ne söyleye-

ceksin!" dedi. "Komutanım, ben sayın komutanıma sadece açlık grevinde olduğumuzu avukatıma söyleyebilir miyim, diye sordum. O da 'Hayır' deyince söylemedim" dedim. Bunun üzerine, Yüzbaşı, gardiyana bir tokat atarak "Götür çocuğu, sana sormuş yok demişsin, sonra alıp bana getiriyorsun" dedi. Gardiyan, "Ama komutanım," dedi ve tam durumu izah edecekti ki, ben hemen atılıp "Aması var mı, aynen böyle olmadı mı?" deyip kuru gürültüye getirince, Yüzbaşı ikimize de küfür ederek bizi kapı dışarı etti.

Tabii, o gün o gardiyandan çok dayak yedim; beni öldürmedi ama öldürmekten beter etti."

1984'ten de öyle bir anım daha var;

Sarıyorum Aralık ayıydı: 33. Koğuşta kalıyorduk. Koğuş Sorumlusu Fahri Kurt, her zaman olduğu gibi, 60 tane sayılı permatik-jileti gardiyandan teslim aldı. Sabah tıraşından sonra, yine 60 tane jilet eksiksiz bir şekilde gardiyana teslim etmesi gerekiyor;

Ancak jiletleri sayınca 60 değil 59 tane olduğunu gördü. Geride kalan 1 jilet aranmaya başlandı ama nafile; jilet bulunamadı. Fahri Kurt tekrar tekrar bütün ikna gücünü kullanarak, "Arkadaşlar lütfen bu jiletleri getirin, bulanmazsa, sadece beni değil hepimizi falakaya yatacaklar" diyor ama koğuşta tık yok.

Sonuçta Fahri, gardiyandan dayak yemeyi de göze alarak "Komutanım, belki de siz eksik verdiniz, 59 tanedir" deyip mazgalın kapısını kapattı. O gün akşama kadar, tüm koğuş falakayı bekledi ancak akşama kadar bir şey çıkmadı; biz de gardiyanlar unuttu sevinciyle yattık...Gecenin saat 2'sinde büyük bir gürültüyle koğuş sorumlu yardımcısı, Hançer kod adlı Bedri Şahin hepimizi uyandırdı.

Sesin geldiği yere koştuk ki, ne görelim; Nuri Dayı adında yaşlı bir adam (Diyarbakır Kulp ilçesinden) yerde uzanmış çıplak bir vaziyette kanlar içinde yatıyor. Başında da nur yüzlü, çok sevimli, koğuşta herkesin saygınlığını kazanan Ali Dayı (Ali Kılıç, Mardin-Kerboranlı), elinde o eksik jilet, yani çalınan jiletle duruyor.

Meğer, sabahleyin Nuri Dayı ona, "Bende basur var; beni çok rahatsız ediyor" demiş. O da "bir jilet bulursa; ben halk hekimi-

yim, keser atarım, kurtulursun" demiş. Nuri Dayı da, sabahları tıraş için verilip hemen geri alınan jiletlerden birisini çalmış ve gece saat 2'de Ali Dayı'ya hemoroitini kesmesi için vermiş. Fakat Ali Dayı da, jileti biraz derinden atınca Nuri Dayı neredeyse kan kaybindan gidiyordu.

Nuri Dayı'nın başında suçlu suçlu duran Ali Dayı'ya Koğuş Sorumlusu Fahri Kurt hemen bir isim taktı. Ali Kılıç namı diğer Ali Gökkesen oldu. Böylece koğuşun o sevimli yaşlısının adı, Gökkesen Ali'ye çıktı.

O gece Nuri Dayı revire kaldırıldı ancak jilet çalmaktan dolayı da bir hafta havalandırmaya çıkmama ve çay verilmeme cezasına da çarptırıldık...

İlk yakalandığımda, soruşturmanın bittiği ve benim ifademi aldıkları sırada, bir siyasi polis, (gözüm bağlı tabii) "Tamam oğlum anladık sen Kurtuluşçu değilsin. Ama hele söyle sen ne boksun? Onu merak ediyoruz." Tabii onlara MİT'ten bir sürü yerden, geliyor; en sonunda benim Rizgari dergisine sempati duyduğum hususuna kanat getirdiler. Ben, "Rizgari dergisini çıkaran arkadaşların hepsini tanıyorum; bire-bir dostluklarım var; 12 Martta birlikte cezaevinde yattım, çıktım. Onun için dergilerini okuyorum katıldığım ve katılmadığım yanları var." dedim. Tabii, önce beni çok basite alarak "Ulan Ecevit'i de öldürdük, ananızı... bilmem ne yapacağız" diyorlardı.

O dönemde de, bir yandan bazı ekipler çok vahşi işkenceler yaparken bazı ekipler de gerçek anlamda Kürtlerin ne istediklerini ve gelecekte bu mücadele seyrinin nereye gideceğine ilişkin içerikli sorular soruyor ve araştırmalar yapıyorlardı...

**Serbestî:** 1971, 12 Mart Muhtırasının hüşmine da uğradınız, yine 12 Eylül döneminde de cezaevine giriniz, bu iki dönem arasında bir karşılaştırma yapabilir misiniz?

**Abdrahman Demir:** Şu bir gerçek ki, 12 Mart Muhtırasında cezaevine giren arkadaşların çoğu, Kürt aydınları ve Kürt halkının seçkin ailelerinin çocukla-

Mesela; gardiyan, "Oğlum Hüseyin, Paşa Uzun'a bir tokat at" derdi ve Hüseyin, Paşa Uzun'a tokat atınca, onun onuruna çok dokunurdu. Asker, günlerce ona işkence yapıyor; askerin işkencesini kaldırılabiliyordu ancak arkadaşı ona tokat atınca onuru çok inciniyordu. Bu şekilde onurumuzla çok oynadılar ve bizi birbirimize kırdırttılar.

riydılar; okumuş, bu işleri bilen insanlardı. Dolayısıyla siyasi yapı anlamında seviyesi daha yüksek bir yapı vardı... 12 Eylül de ise halk içerdedir; ulusal bilincini almış Kürt halkı içerdedir. Siz de takdir edersiniz ki bu halk, olumlu ve olumsuz bütün yanlarıyla içerdedir. Bir de 12 Mart ile 12 Eylül faşist hareketinin şiddet dozu da farklıdır; 12 Eylül sonrasında çok daha şiddetli, uygulamaları çok daha sert olan faşist bir hareket bulunmaktadır ve sistematik bir işkence uygulamasıyla, cezaevine düşürdüğü insan sayısı da çok fazladır. İşkenceyle bir sürü insanı konuşturdular ve bir sürü insanı birbirine dövdürdüler.

Mesela; gardiyan, "Oğlum Hüseyin, Paşa Uzun'a bir tokat at" derdi ve Hüseyin, Paşa Uzun'a tokat atınca, onun onuruna çok dokunurdu. Asker, günlerce ona işkence yapıyor; askerin işkencesini kaldırılabiliyordu ancak arkadaşı ona tokat atınca onuru çok inciniyordu. Bu şekilde onurumuzla çok oynadılar ve bizi birbirimize kırdırttılar.

12 Mart Muhtırasında insanlar onuruyla cezaevine girdiler, onuruyla çıktılar. Ama 12 Eylül döneminde, gerçekten her hareketten çok yiğit, çok kahraman çocuklar da vardı; inanan, direnen insanlar da vardı; insanlar kendini battaniyeye sarıp yakıyorlar; bunlara büyük saygı duymak lazım. Bunların yanı sıra, yine her siyasetten arkadaşını ihbar eden, tokatlayan, idareyle işbirliği yapan insanlar da çıktı.

12 Martta cezaevine yönelik fazla bir baskı da yaşanmadı. Sadece, 1972 2 Mart olayı oldu; hapishaneye göz yaşartıcı bomba atıp bir panik yarattılar; bir iki arkadaşın kolu kırıldı; bir iki kişi ezildi ama bu, bir tek olaydı.

**Serbestî:** *Cumhuriyetin kuruluşundan hemen sonra şeyh Sait hareketinin bastırılması sırasında İstiklal Mahkemeleri kurulmuş ve Takriri Sükun Düzeni denenilen yine olağanüstü bir düzen söz konusu, sonrasında 1930'lu yıllarda Seyit Rıza ve İhsan Nuri Paşa'nın hareketlerini bastırma sırasında ve sonrasında uygulanan şiddet politikalarıyla bu şiddet dalgaları yerini bu defa askeri darbeler periyoduna bırakıyor. 27 Mayıs 1960 darbesiyle (Hatta daha darbe öncesinde bin tane Kürt aydınının yok edilmesi düşünülü-*

yor) 49 Kürt aydını tutuklanıyor (49'lar Davası). 12 Mart 1971 Muhtırasında da Kürt siyasi eliti içeriye atılıyor. 12 Eylül 80 darbesinde ise sadece Kürt aydınları, seçkinlerini değil halkı da içeriye atıyorlar. 12 Eylül sonrasında da, Olağanüstü Hal yürürlüğe giriyor ve 1990'da da faili meçhuller furyası başlıyor; bütün bu tarihsel süreç göz önünde buldurulduğu zaman, Kürtlere karşı uygulanan bir şiddet politikasının birbirini tamamlayan ve art arda gelen dalgalar olduğunu görmek mümkün. Oysa Türkiye'de yapılan askeri darbeler, Kürtlere karşı olma yönünden daha çok ideolojik (sınıflararası çatışma) darbeler olarak değerlendirildi. Yani Kürt halkına karşı olan yönü gözlerden uzak tutulmaya çalışıldığı gibi, en azından iki tane darbeyi yaşayan biri olarak siz ne düşünüyorsunuz?

**Abdurrahman Demir:** 12 Mart Muhtırasıyla cezaevine girenlerin büyük bir çoğunluğu 12 Eylül döneminde de içeriye girdiler. Zaten bu konuda rahmetli Edip Karahan Ağabeyle ilgili bir anımız var. İhtilaller her 10 yılda bir olunca, daha ihtilal gecesini hatırlamaya diyor ki, "Hanım diş fırçamı, tıraş malzemelerimi, iç çamaşırlarımı hazırla valizime koy, ben gideceğim." Çünkü başına ne geleceğini biliyor. Uzun yıllar, Kürt halkının tümü her dakika her saniye bu baskıların, darbelerin acısını yaşadı ve kendilerini hapishanelerin yerlileri ve gerçek sahipleri olarak gördüler.

Tabii ben Diyarbakır'da yargılandım, DİSK davasından da yargılandım, DYSK'le ilgili İstanbul'da da rahmetli Abdullah Baştürk ve Fehmi Işıklar'la birlikte yargılandım. Elbette ki, bu darbeler döneminde Türkiye kesiminde de bazı şeyler oldu. Ama Diyarbakır'da yaşadığım ve o yörenin bir insanı olduğum için, orada baskının ve şiddetin dozunun çok farklı olduğunu görüyorduk. Bunu, artık devlet yetkililerinin kendisi de söylüyor. Kimse "Yok yöre farkı yoktu, yok ayırım yapmıyorduk" diyemez. Tabii, biz bütün o baskıları canlı yaşadığımız için, belki inançlarımız, düşüncelerimiz o yönde bir temayül gösterebilir. Ancak benim gerçek inancım şu ki, 12 Eylülün oluş nedenlerinden biri, Kürt halkının ulusal direnci-

O zaman da köylere girip, arama bahanesiyle köylünün tahılını

birbirine karıştırıyorlardı, köy meydanında insanları toplayıp sıra

dir. Dikkat ederseniz PKK hareketi boyut kazandı, devletin de uyguladığı şiddetin dozu arttı, ulusal güvenlik tedbirleri arttı. Daha önce de, ne Olağanüstü Hal, ne köy koruculuğu vardı. Şimdi de bizi tekrar ilk başa götürmek istiyorlar ki, "Efendim köy koruculuğu kalksın, Olağanüstü Hal uygulamaları kalksın" vs. Zaten daha önce de bunlar yoktu.

**Serbestî:** Siz DDKO' nun 1970 ve sonrasında da Kürdistan'daki komando zulmüne karşı yapılan mitinglerinde aktif bir şekilde yer alan ve o mitinglere konuşmacı olarak katılan bir kişisiniz. Yani komando zulmünün de tanığıdır, 12 Mart Muhterasında ve 12 Eylül Darbesinde de sanık olarak cezaevine girdiniz. Bu dönemlerin birbiriyle bağlantıları nedir sizce? Mesela komando harekâtında köylerde ne tür uygulamalar yaptıklarını hatırlıyor musunuz?

**Abdurrahman Demir:** O zaman da köylere girip, arama bahanesiyle köylünün tahılını birbirine karıştırıyorlardı, köy meydanında insanları toplayıp sıra dayandırmaya çalışıyorlardı; çırılçıplak soyuyorlardı. Hatırlıyorum; 1970'deydi; yine ben, Mehdi Zana ve diğer bir ağabeyimizle birlikte Silvan'ın bir köyüne gitmiştik. Komandolar, o köyde, köy meydanında, köyün erkeklerini çırılçıplak soyup, iple cinsel organlarını birbirine bağlayarak ipi kadınlara çektirmişlerdi. O köydeki insanlarla tek tek konuştuk; yapılanları aynen bize aktardılar; biz de rapor tuttuk; raporları DDKO Cumhurbaşkanı, Başbakanı gönderdi. O dönemde de yine insanların manevi şahsiyetine ve onuruna yönelik uygulamalar yapıyorlardı; bu onur kırıcı uygulamalar, devletin baştan beri sürdürdüğü bir politikadır. Şeyh Said döneminde de, Dersim'de de, Ağrı'da da, Sason'da da bunu yapmışlardır.

**Serbestî:** Peki, devlet, 12 Eylül rejimiyle birlikte Diyarbakır Askeri Cezaevinde gerçekten ne yapmak istedi? Hani dediniz ya "Bu defa halkı aydınla birlikte oraya doldurdular" Devlet bu halka ve aydınlarına ne yapmak istiyordu?

**Abdurrahman Demir:** Devletin yapmak istediği şey çok nettir. Devlet o halka ulusal benliğini unutturup, imha etmek istedi. Ama ters tepti, o ayrı bir olay.

dayandırmaya çalışıyorlardı; çırılçıplak soyuyorlardı. Hatırlıyorum; 1970'deydi; yine ben, Mehdi Zana ve diğer bir ağabeyimizle birlikte Silvan'ın bir köyüne gitmiştik. Komandolar, o köyde, köy meydanında, köyün erkeklerini çırılçıplak soyup, iple cinsel organlarını birbirine bağlayarak ipi kadınlara çektirmişlerdi.

Her tarafta yazmış "Türkçe konuş çok konuş". Ailen geliyor; onunla Kürtçe konuşamıyorsun. Benim tanıdığım; bir sürü arkadaşımın annesi gelip " Lawê min, tu çawayê- Oğlum, nasilsin?" diyordu. Oğlu "Sağ ol anne iyiyim" şeklinde Türkçe cevap vermek zorundaydı; yoksa öldürürlerdi. Gerçekten şakası yoktu, bir insan annesine Kürtçe cevap verdiği için götürülüp öldürülebilirdi. Onun için 12 Eylül rejiminin Diyarbakır Cezaevindeki uygulamalarının amacı Kürt benliğini imha etmeye yönelikti. Bu imha süreci içinde yüze yakında insan öldü. (Tam kesin sayıyı bilmiyorum "70-75" diyen de var. Ama bire bir sayarsak 40-50 kişiyi ben bile sayabilirim) Devlet, Kürt halkının onurunu kırmaya yönelik bir programı önüne koymuştu. Onun için özellikle Kürtleri temsil eden insanları aşıyorlardı...

Bakın size çok somut bir örnek vereyim; biz işkencedeyken polisler gidip pavyonlarda içiyorlardı ve gece saat 2'den sonra gelip sırtımıza, parmaklarımıza, ellerimize sivri topuklu ayakkabılarla basıyorlardı. Bunu, Mehdi Zana'ya çok büyük bir kinle yapıyorlardı. Mehdi, en sonunda dayanamayıp kalktı "Durun, siz Mehdi Zana'ya vurmuyorsunuz, Mehdi Zana'ya küfrediyorsunuz. Mehdi Zana'nın şahsında Kürt halkına vuruyor, hakaret ediyorsunuz. Kininiz Kürt halkınadır, kişi olarak benimle ilgili değildir!" Mehdi Zana'nın bu tespiti bence çok doğruyd.

Mesela Tarık Ağabey (Tarık Ziya Ekinci), o yaşta ona neler yapmadılar ki, ona günlerce işkence yaptılar. Vedat Aydın bana anlatıyordu; bunlar kalorifer radyatörlerinin su borularından su içmişler. İlk başta Tarık Ağabey, (doktor ya) müdahale ediyor "Aman içmeyin hastalanırsınız" diyor. Bir gün sonra kendisi gidip içiyor... Şerafettin Kaya, o yaşlı başlı durumuna rağmen işkencede komaya sokmuşlardı; en son onunla mahkemeye gitmişim; gerçekten yürüyebilecek durumda değildi; üç dört kişi koluna giriyor o şekilde götürüp getiriyorlardı; o halde bile prangaya vurmuşlardı. Bütün yaşlılarımıza, bütün aydınlarımıza böyle yaptılar.

Önce gelip "Sen ne mezunusun?" diye soruyorlardı. Eğer hasbel kader, birisi fakülte mezunu olarak çıksaydı; kesin ayvayı yedi...

Polisler gidip pavyonlarda içiyorlardı ve gece saat 2'den sonra gelip sırtımıza, parmaklarımıza, ellerimize sivri topuklu ayakkabılarla basıyorlardı. Bunu, Mehdi Zana'ya çok büyük bir kinle yapıyorlardı. Mehdi, en sonunda dayanamayıp kalktı "Durun, siz Mehdi Zana'ya vurmuyorsunuz, Mehdi Zana'ya küfretmiyorsunuz. Mehdi Zana'nın şahsında Kürt halkına vuruyor, hakaret ediyorsunuz. Kininiz Kürt halkınadır, kişi olarak benimle ilgili değildir!"

**Serbestî:** Mehdi Zana'yı ayaklarıyla yerde büyük bir kinle ezerlerken o, kendisini ezenlere "Bu kininiz, bana değil Kürt halkınadır" demiş. Bu kinin Kürt hal-kında açtığı yaranın sarılması mümkün mü?

**Abdurrahman Demir:** Bu yaranın onarılması, bu devlet tarafından olmaz. Bu, çok zor bir olay. Ancak bu halkın demokratik özlem ve taleplerine kavuşması, bir nebze de olsa kendisini rahatlatır diye düşünüyorum... Çünkü gerçekten insanların onurunu kırdılar, bu halkın aydınında bir takım kompleksler yarattılar.

Size bir örnek vereyim; ben cezaevinden çıktıktan sonra, kısa dönem askerlik yaptım. Bir türlü kendimi asker olarak kabullenemedim. Yani "Bu benim silahım, bu benim giysilerim" diyemedim. Hep onun ezikliğini yaşadım. Daha sonra Çuko-Birliğe girip personel olarak, işçi olarak çalıştım. Bir türlü "Yahu bu benim devletim, maaş alıyorum" şeklindeki bir keyfi hiç yaşamadım; hep kaçak işçi olarak çalıştığımı hissediyordum. Bakın, emekli oldum; şu anda emekli maaşım var. Hala kendime kaçak işçi olarak bakıyorum, yani bir türlü kendimi buraların asli birunsuru, bu ülkenin çocuğu olarak göremedim. Oysa ben, bu ülkenin çocuğuyum ve işin gerçeği de bu. Hem de bu ülkenin en iyi çocuklarındam; kafası beyni çalışan bir çocuğuyum; fakültesini bitirmişim, üstüme düşen bütün vatandaşlık görevlerini yerine getirmişim. Ama bana öyle büyük baskılar yapıldı ki, sanki bu halkın, bu ülkenin düşmanıymışım gibi beynime işlediler. O yüzden hiçbir süreçte kendimi asli bir unsur olarak göremedim; hala ezik yaşıyorum; hangi güç, ezik geçen ve hâlâ devam eden yaşamımı geri verecek?

O yüzden bu devlete hiç inanmıyorum. Belki ileride demokrasi güçleri, sivil toplum örgütleri gelişir, siyasal iktidarlara baskı yapar, siyasal iktidarları değiştirir ve "Bu insanların onurunu koruyalım, iadeyi itibar yapalım" şeklinde bir takım düzenlemeler yapılır; o zaman nasıl olacak bilmeyorum...

**Serbestî:** Peki, 12 Eylül rejimine ne oldu; kalktı mı devam mı ediyor?

**Abdurrahman Demir:** 12 Eylül rejimi kalkmaz; aynen devam ediyor. Belki "aynen devam ediyor" demek yanlıştır ancak zihniyet olarak devam ediyor.

Bakın bir örnek vereyim: Bundan bir buçuk sene önce, Mersin'de yapılan bir açık oturuma gazeteci Ragıp Duran da gelmişti. O zaman bir Profesör arkadaşımız, kalkıp ceza kanunundaki bir takım maddelerin değişmesiyle bazı hakların elde edilebileceğinden söz etti. Orada söyledim ve hâlâ inancım o ki, şu maddeyi bu maddeyi değiştirmek yetmiyor. Türkiye'de bütün kurum ve kurulların hükmü şahsiyetleri bir halkın imhası üzerine oluşturulmuştur. Mesela TCK'nin en önemli cezai hükümleri, o halkın imhası üzerinedir. Onun için bir maddeyi değiştirirsin, bakarsın hiç ilgisi olamayan bir başka maddeyi senin karşına çıkardılar. Anayasanın birkaç maddesini değiştirirsin yine daha beter maddeler karşına çıkar. Meclisten başka dillerde yayın yapılabilir yasası çıkıyor; bunun üzerinde de başka kurum var mı? Var. TRT'nin, bilmem hangi kurumun hangi yasası buna müsait değildir deniliyor. Çünkü bütün kanunlar ve kurullar belli bir halkın imhası üzerine kurulmuştur. Bu, 80 yıllık bir politikadır; öyle "değiştik, demokratlaştık" demekle olmuyor... Çok zaman alır ama gerçekten değişmekte samimi iseler, ben şahsen yine razıyım. Kürtler de meşhur bir laf vardır; "bila avis be, bila dereng be- yeter ki gebe olsun, gecikmesi önemli değil; bir gün mutlaka doğurur". Bunlar da yeter ki, insanca bir yaşama programını bu halkın önüne koysunlar.

**Serbestî:** Değişim konusunda umutlu musunuz?

**Abdurrahman Demir:** Evet, sonuçta bu halka saygılı davranmak zorundalar. Bakın, Kuzey Irak'ta bunun örnekleri var; Hoşyar Zebari'yi onların önüne Dışişleri Bakanı olarak koydular. İstiyorlarsa Mesut Barzani ve Hoşyar Zebari'yi ciddiye almasınlar. Orada %20 müteahhitlik hizmetlerinden faydalanmak mı istiyorsunuz, gidip Hoşyar Zebari ile bakan olarak görüşmek zorundasınız; artık ona "Beyefendi" diyeceksiniz, başka şansınız yok.

Nasıl umutlu olmam!

## 5 Yıllık Bir Kabustu...

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** 1973'de Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesine girdi. Aynı yıl Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneğinin faaliyetleri içinde yer aldı; Ankara DKDD faaliyetlerinde de yer aldı. 1977'de Diyarbakır Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesine geçiş yaptı. Son sınıf öğrencisiyken, 1981'de Mersin'de yakalandı. Diyarbakır'a getirildi, 45 gün sorgulamada kaldı; elektrik, askı, falaka, tekerleğe koyma gibi işkence türlerinin tümüne maruz kaldı; çıkarıldığı mahkemece tutuklanarak Diyarbakır 5 Nolu Askeri Cezaevine gönderildi; 19. Koğuşun sorumluluğunu yaptı. Ankara Tıp Fakültesinde birlikte laboratuvar grup çalışmasına katıldığı bir tıp öğrencisi, 1983'te cezaevinde karşısına işkenceci doktor olarak çıktı. Bir Türk solu hareketi olan Kurtuluş hareketi davasından yargılandı. 1986'da tahliye oldu ve aynı yıl Diyarbakır Tıp Fakültesinden mezun oldu; Tekirdağ'da zorunlu görev olarak doktorluğa başladı ancak görevin 9. ayında daha önce 168/2'den verilen cezası Yargıtay'ca onandı. Bunun üzerine Sağlık Bakanlığının emriyle görevine son verildi ve yasal haklarına engel kondu. 1994'te engellenmiş bütün haklarını mahkeme yoluyla geri aldı. Daha sonra, devletin bir çok kurumuna müracaat etti ve boş kadro bulunduğu halde doktor olarak göreve başlatılmadı. 1994 yerel seçimlerine, Urfa'dan CHP-SHP'nin ortak Belediye Başkan Adayı olarak katıldı. 12 Eylül döneminde maruz kaldığı işkenceler nedeniyle sağ kulağında % 60-70 oranında duyu kaybı bulunuyor. Halen Urfa'da işyeri hekimliği yapıyor.

*Serbestî: Diyarbakır Cezaevinde bir meslektaşınızla karşılaşıyorsunuz, olayı anlatabilir misiniz nasıl oldu?*

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** 1983'tü. Koğuşta otururken bir gardiyan beni çağırdı. Sonra yurkariya revire götürdü. Revire girince, baktım orada Ankara Tıp Fakültesindeyken, laboratuvarında birlikte grup çalışması yaptığımız Orhan Özcanlı denen bir genç, revire doktor asteğmen olarak gelmiş. İçeri girer girmez, bağırarak, "Adnan sen okulda azılı bir komünist, ben

de bir MHP'li idim" dedi ve yumruğunu çok sert bir şekilde masaya vurdu. Sonra "Gardiyan bunu içeri götür ve kıymetini bil" dedi.

O günden sonra, koğuşta normal olarak her fasılda insanlara 15-20 cop vuruyorlarsa bana bunun tam iki katı vuruluyordu. Bir süre sonra tekrar çağırıldım. Esat Oktay Yıldırım'ın yanına götürdüler; baktım ki Cezaevi doktoru Orhan Özcanlı yine bana bağırarak hakaret etti, tehditlerde bulundu ve tekrar koğuşa gönderildim. Bir süre daha geçtikten sonra üsteğmen Ali Os-

Orhan Özcanlı, okulu bitirdikten sonra Ankara'da Sevgi Hastane-

si'ni nasıl kurdu? Amerika'da nasıl ev aldı? Bir dönemin Emniyet

man Aydın beni çağırdı ve Ankara Tıp Fakültesinden benim iki arkadaşımın isimlerini sordu. Birinin adı arkadaşım rahmetli Doğan İstanbulluoğlu\* (Daha sonra

Ankara Tabib Odası Başkanlığına seçildi. SSK Genel Müdür Muavini oldu) idi. Diğeri bugün hala bir bürokrat olduğu ve doktorluk yaptığı için adını vermeyeceğim. Ali Osman Aydın söz ettiğim bu her iki arkadaşım hakkında kendisine bilgi vermeme istedi ve "Bunlar her halükarda gelecekler, ancak sen bunları getirecek bilgileri ver bize" dedi. Sonra tekrar beni koğuşa gönderdiler. Bu, böyle devam etti; her iki üç günde bir beni dışarıya çağırıp dövüyorlar, tehdit ediyorlar; yaklaşık bir ay böyle sürdü. Tabii benim böyle sık sık dışarı götürülüp birkaç saat tuttuktan sonra koğuşa gönderilme durumum, koğuştaki arkadaşların da bana karşı güvensiz olmalarına yol açıyordu. Çünkü kimi götürüp o kadar dışarıda tutuyorlarsa, muhakkak ya ispiyoncu yapıyorlar ya itirafçı.

Ben bu, güvensizliği yaşadığım için ne kadar kötü bir durum olduğunu biliyordum. Aynı zamanda ben koğuştan sorumluysaydım ve koğuştan idareyle bağlantılarını ben sürdürüyordum.. Bana karşı duyulan güvensizlik Nazif Ağabeyin (Nazif Kaleli) dışında bütün koğuşa yansdı. Beni çok iyi tanımlarına rağmen bazı arkadaşlar benim bu durumumdan kötü etkilendiler. Nazif Ağabeyle birlikte bir arkadaşımız daha vardı, o da bana olan güvenini yitirmedi. Tabi konuşmak yasak, derdini birisine anlatmak yasak...

O dönem Diyarbakır Cezaevi koşulları çok farklıydı. Bu koşullara dayanmanın sınırı da çok azdı. Ben o manevi gücü ve coşkuyu bir tek Nazif Ağabeyden aldım. Tamam, güvenebilecek arkadaşımıza güveniyorsunuz ama insan, yer yer yardım edecek birisine ihtiyaç duyuyor. Ancak bu adamın 1983'te oraya doktor asteğmen olarak gelmesi ve bunların o dönemde benimle uğraşmaya başlamaları benim için kötü bir şanstı. Zaten bunlar benimle uğraşmaya başladıktan bir, bir buçuk ay sonra açlık direnişleri başladı; ben de ya direnişe katılacaktım ya da çözülecektim. Çözülmeğe ölüm orucuna girmeyi tercih ettim.

Ben Orhan Özcanlı'ya 'MHP'li' diyorum ama daha sonra onun hakkında duyduklarım, MHP'nin çok ötesinde, 'derin devlet' denilen bir yapıda yer almış

Terörle Mücadele Dairesi Başkan Yardımcısı İbrahim Şahin, onun yakın arkadaşı ve Amerika'da onun evinde kaldı. Özcanlı, Çatlı'nın da çok yakın arkadaşıydı. Tansu Çillerin eşiyle birlikte İstanbul'da MIT'in aracını çeviren gruba dahildir.

olan bir adammış. Orhan Özcanlı Ankara'da Sevgi Hastanesi'nin sahibi oldu. Ben Ankara'da onun durumunu çok iyi biliyordum; normal bir Anadolu çocu-

ğuydu; bir ceketi iki yıl giyen ve varlıklı olmayan bir çocuktuktu.

Orhan Özcanlı, okulu bitirdikten sonra Ankara'da Sevgi Hastanesi'ni nasıl kurdu? Amerika'da nasıl ev aldı? Bir dönemin Emniyet Terörle Mücadele Dairesi Başkan Yardımcısı İbrahim Şahin, onun yakın arkadaşı ve Amerika'da onun evinde kaldı. Özcanlı, Çatlı'nın da çok yakın arkadaşıydı. Tansu Çillerin eşiyle birlikte İstanbul'da MIT'in aracını çeviren gruba dahildir. Sevgi Hastanesinin kurulduğu öz sermaye araştırılırsa, belki Çatlı'ya kadar gidebilir. Orhan Özcanlı'nın karısı da doktordu, o da bizim gruptaydı. Karısının ölüm şekli de çok ilginçti; karısının ölüm şeklini bizzat Dr. Doğan İstanbulluoğlu bana anlatmıştı: Kadın sağ elini kullanıyor olmasına rağmen, intihar şekli, tabancayı sol eliyle kullanmış şeklindeydi ve olay böyle kapandı.

*Serbestî: Orhan Özcanlı bizzat kendisi, size işkence yaptı mı?*

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Cezaevinde sadece bana değil, bir çok insana, özel olarak Orhan işkence yaptı. Bana kaba dayak attı, beni falakaya yatırdı, tehdit etti... Ya bunları söyleyeceksin ya öleceksin. Ki, o zaman öldürülmek çok sıradan bir olaydı, zaten cezaevinde yarattıkları psikolojik atmosfer, yani koğuştan alınıp dışarıya çıkarılmak, insanı bitirmeye yetiyordu.

*Serbestî: O dönem koğuştan sorumluluğu nasıl bir sorumluluktu? Cezaevi idaresi sizden nasıl bir sorumluluk bekliyordu?*

**Dr Adnan Güllüoğlu:** Koğuştan sorumlusunun görevi gerçekten çok ağırdı. Koğuştan sorumlusu idarenin verdiği kuralları hayata geçirirdi. Koğuştan sorumlusunun yardımcıları da vardı. Andımız ve İstiklal marşıyla beraber marşların sayısı 61'e çıkıyordu. Bu marşların tümünün ezberlenmesi ve Cumhuriyet tarihiyle ilgili bir kitap vardı. Koğuştan sorumlusu sürekli bu kitabı okur, koğuştakiler de tekrar ederdi. Buna benzer duvarları tanzim etmek, yemek saatinde koğuştan düzenini ve herkesin tıraş olmasını sağlamak. Eğer tıraşsız



Marşları, Türkçe bilmeyen insan okuyamadığı zaman, gardiyan

tarafından onun sorumlusuna dayak atılıyordu. Bunu çok yönlü

birisini görselerdi, hemen koşuş sorumlusunu muhap tap alıyorlardı. Tıraş olma- yan biri veya marş ezberle- yemeyen biri ne kadar da- yak yeseydi, koşuş sorum- lusu da o kadar yedi.

düşünmek lazım; Bu yöntemle hem itaati arttırmak; yani o güne kadar karşısında yer aldığınız bir idarenin marşlarını artık siz öğ- retiyorsunuz. Bu, ilkin öğreten insanın üzerinde bir ruhsal çökün- tü yaratıyor; sonra öğreten ile öğretilen arasındaki ilişkiyi de tah- rip ediyor

na yapmadı diye kendime bir paye çıkaramam. O an, o koşuşta bulunan herkese cop sokabilirlerdi; hiç kim- se böyle bir tehdidin dışın- da değildi. Ve bu tür uygu- lamalarla öyle bir oto kont-

## 98 yaşındaki Bir Adama 98 Tane Kalas Vurdular

*Serbestî: Cezaevindeki uygulamaları hafızanızda kaldığı kadartıyla biraz anlatır mısınız?*

**Dr. Adanan Güllüoğlu:** Diyarbakır Cezaevinde her şeyden önce o kaba dayağın dayanılır bir yanı yoktu. Size çok basit bir örnek vereyim: Siirt'ten oduncu bir adam vardı; PKK davasından yargılanan birine bir tabanca satmaktan getirmişlerdi; adam 98 yaşındaydı; ağzında da sadece iki tane diş kalmıştı. O ihtiyar adamı koşuşun kapısının önüne çıkardılar (herhalde yaşına nispet olsun) ona tam 98 tane kalas vurdular. Böyle bir dayağın boyutları, inandırıcı gö- züküyor. Ama ben koşuşun içersinde, kapının arka- sındaydım; 98 tane darbe vurduklarını tek tek say- dım... Adamı almaya gittiğimizde, yerde bir yığındı, dört kişi birlikte taşıyarak ancak adamı koşuşa getire- bildik. En dayanılmazı da, bu sınırsız dayak atma ola- yıydı. Onu yaşama bağlayan Sıddık adında bir oğlu vardı. O oğlu olmasaydı bu adam cezaevinden muhte- melen sağ çıkamazdı; tek suçu da bir tabanca satmak- tı, bir buçuk sene cezaevinde yattıktan sonra çıktı.

*Serbestî: Hem o vahşet sürecini yaşayan bir insan olarak hem bir hekim olarak, size yapılan işkenceden mi daha çok etkileniyordunuz, yoksa bu yaşlı adamın örneğinde olduğu gibi, gözlerinizin önünde başka bi- risine yapılan işkence mi daha çok etkiliyordu sizi? Bu ikisinin arasında nasıl bir psikolojik fark var?*

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** İşkenceye maruz kalan ki- şisi, psikolojik olarak çok fazla etkilenmiyor. Çünkü bana da yaptılar, koşuş sorumlusu olmam nedeniyle hemen hemen her gün dayak yiyiyordum; ama başka bir arkadaş dayak yediği zaman onun bende yarattığı çöküntü çok daha fazlaydı. Mesela bizim koşuşta Sü- leyman (soyadını söylemeyeceğim) adında bir arka- daş vardı. 20-25 dayaktan sonra elini çekti diye bütün koşuşun gözü önünde bu arkadaşımıza cop soktular. O olay, beni derinden etkiledi... Ben, ona yaptı da ba-

rol sistemi oluşturmuşlardı ki, ister gardiyan bulun- sun, ister bulunmasın, her şey, onların çizdiği doğrul- tuda seyrediyordu. Mesela marşlar vardı; son dönem- lerde cezaevine gelen insanların çoğu, okuma yazma ve Türkçe bilmeyen köylü vatandaşlardı. Bunlara 58 tane marşı ezberletmek için ortaokul-lise mezunu ve öğretmen arkadaşları görevlendiriyorlardı. O marşla- rı, Türkçe bilmeyen insan okuyamadığı zaman, gardi- yan tarafından onun sorumlusuna dayak atılıyordu. Bunu çok yönlü düşünmek lazım; Bu yöntemle hem itaati arttırmak; yani o güne kadar karşısında yer aldığınız bir idarenin marşlarını artık siz öğretiyorsunuz. Bu, ilkin öğreten insanın üzerinde bir ruhsal çöküntü yaratıyor; sonra öğreten ile öğretilen arasındaki iliş- kiyi de tahrip ediyor; bu da teslim almayı çok daha kolay sağlıyor; herkesin gözü önünde yapılan uygula- maların amacı da ruhsal çöküntüyü hızlandırmaktı.

Mesela havalandırmada kanalizasyon vardı; ba- zen koşuşun yarısının kafasını oraya sokup, yarısı- nınkini sokmamak gibi uygulamalar da olurdu. Bu ikili uygulama, bir kısmına yapılıp bir kısmına yap- mama olayı, hepsine yapmaktan çok daha fazla psi- kolojik bir çöküntü yaratıyordu.

Şimdi cezaevi vahşeti, dehşetiyle ilgili, insanlar muhakkak size çok şey anlatmışlardır; ben size espri- li bir iki şey anlatmak istiyorum. Tabii bunlar o vah- şetin traji-komik yanlarıydı: Sait Kılıç; PKK adına soygun yapmış gerekçesiyle getirilen 60 küsur yaşın- da bir adam, tek kelime Türkçe bilmiyordu. Bu adam- la tanışmam, cezaevine ilk geldiğim hücrelerde oldu. Cezaevine geldiğiniz zaman, hoş geldin dayağı atı- yorlar, kibrit, çakmak, sigara vs. neyiniz varsa alıyor- lar; sonra hücrelere atılıp sabahtan akşama kadar da- yak yiyorsunuz; bir çeyrek ekme veriyorlar "24 saat yiyeceğiniz bu" diyorlar. Bu şekilde bir hafta hücre- lerde tutuyorlar, sonra koşuşlara dağıtıyorlar. Sait Kı- lıç da benim bitişiğimdeki hücredeydi; sabahtan akşa- ma kadar dayak yedik; mevsim sonbahardı, hücreler de ıslak ve çok soğuktu... Hücrelerde bekliyoruz, bir

Yaklaşık 45 dakika yüzü koyun o zemheride yattık. Ondan sonra

"Dönün" dedi. Bu defa bizi sırt üstü yatırdı; bir o kadar da sırt üstü

baktım, ki bir sigara dumanı geldi. Sait Kılıç'ın hücresinde benim bir arkadaşım vardı; ona seslendim, "Sigara kokusu geliyor, orada sigara var mı?" dedim. "Var" dedi. "Bana da bir tane verin" dedim. Onların arasında 15-20 dakikalık bir fısıltı oldu. "Ne oldu?" dedim. "Adam sigara vermiyor" dedi. "Neden?" dedim. "Vallahi adam, sizin ekmeğinizi istiyor, eğer ekme verirsiniz, size bir sigara verecek". (bize verilen bütün yiyecek de, dediğim gibi, 24 saat bir çeyrek ekmekti) İşte Sait Kılıç böyle bir adamdı; bütün dışları de altındı.

Koşullara dağıtım yapılırken Sait Kılıç'la aynı koğuşa düştük. 58 tane marş, artı Gençliğe Hitabe, Andımız ve İstiklal marşı, toplam 61 metin... Sait Kılıç'ın bunların hepsini ezberlemesi gerekiyor, ama tek bir kelime bile ezberleyemedi. Bir ay, iki ay sürekli dayak yiyor; bir de bilmediğiniz her marş için en az 3 ya da 5 cop yiyorsunuz. Gerisini siz hesaplayın, 61'i 3 veya 5'le çarpsanız ne kadar eder? Sait Kılıç bayılana kadar dayak yiyordu... Çıkıp gardiyana "Böyle olmaz, bu adam ölecek. Andımız, Gençliğe Hitabe ve İstiklal marşından sorumlu olsun" dedim. "Tamam" dedi. Sait Kılıç, bu üç marştan sorumlu oldu; diğer marşlar sorulmayacak ve onları bilmediği için dayak yemeyecek.

Cezaevinde eğitim saati bittikten sonra kendimize ayıracak 5 dakika bile zamanımız yoktu. Gözetleme deliklerinden her şey kontrol altındaydı. Ne yapalım? Nazif Ağabeyle konuştum, Yılmaz Ağabeyle (Yılmaz Çamlıbel) konuştum. Bir arkadaşı verdik Sait Kılıç'ın yanına, bunlar sabaha kadar battaniyeyi kafalarına çekiyor; "korkma, korkma", "sönmez, sönmez", Sait Dayı bu şekilde İstiklal marşını ezberlemeye çalışıyor. Sait Dayı'nın öğretmeni Hilvanlı bir çocuktur. Bir gün geldi "Tamam doktor, Sait Dayı marşları ezberledi" dedi. Aradan bir süre geçti, gece yarısı bizim koğuş basıldı; Minik asteğmen başlarında, en kısası 1.80-1.90 boylarındaki gardiyanlar. Bunların bizi dövceğini biliyoruz; gece saat bir buçuk- iki. Tek tek marşları sordular; bilemeyen dayak yiyor. Sıra Sait Dayıya geldi; "İstiklal marşını oku" dedi. Sait Dayı, başladı, "Çatma fatma, kurban olayım çenene". Ondan sonra bütün koğuş sabaha kadar dayak yedi. Sa-

Yattık. O soğğun gerçek anlamda iliklerime kadar işlediğini ben kendim hissediyordum; sırttan başlayıp göğsüme kadar veya göğsümden sırtta kadar dondurucu bir soğğun gittiğini hissediyordum; hatta üzerimizdeki elbisenin donmaktan kırıldığını biliyorum.

bah oldu, ellerimiz ekmeği dilimleyemeyecek kadar şiş. Ancak Sait Dayıya bu defa tek bir tane tokat atmadılar, bu da ilginçti.

Bir de, Yılmaz Ağabeyin bir öğrencisi vardı; o da hiç Türkçe bilmezdi. "Kahraman ırkıma sızmış ihanet" diye bir marş var; hatta Müşerref Akay adında bir şarkıcı, o marşı şarkı şeklinde söylüyor. Yılmaz Ağabeyin öğrencisi bu marşı, "Kahraman ırkıma sızmış ihanet," şeklinde okuyordu. Şimdi "sızmış"ı, "s.çmış" olarak okumanın sebebi, gardiyanlardan hep bu tür lafları duyuyor olmasıydı. Hep "s.ç.rım, asarım, keserim" lafları duyunca, adamın zihnine öyle yerleşiyor.

**Serbestî:** *Tibben, teorik olarak insan direncine ilişkin daha önce, Tıp Fakültesinde muhakkak çeşitli dersler görmüştünüz; sonra Diyarbakır Cezaevi şiddetini ve vahşetini yaşadınız; soğğun, sıcağın, şiddetin ve mikroplu ortamın insanlar üzerindeki etkisi nasıldı? Orada yaşadıklarınız, teorik bilgilerinizin sınırlarını zorlamadı mı?*

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Bir kere okuldaki bilgilerim, orada iflas etti; bunu mübalâğasız söylüyorum. Siz Diyarbakır'ın kış soğuklarını biliyorsunuz. 1981 ya da 82'ydi çok soğuk bir kış günüydü. Bütün çatılardan, saçaklardan bir metre kadar buz sarkmıştı. Böyle bir kış gününde biz havalandırmadaydık. Toplu cezalandırmalar vardı, mesela birisi sağ yerine solunu yanlışlıkla attı mı koğuşun tümü cezalandırıldı; havalandırmada buz tutmuş çok kalın bir kar tabakası vardı, onun üzerine karışık yağmur, yani ıslak bir kar yağmıştı; o ıslak tabaka da, donmak üzereydi. Gardiyan "yat" dedi. Hepimiz üzerimizdeki elbiselerle yattık. İlk aklıma Yılmaz Ağabey geldi; bizim en yaşlımız. Yaklaşık 45 dakika yüzü koyun o zemheride yattık. Ondan sonra "Dönün" dedi. Bu defa bizi sırt üstü yatırdı; bir o kadar da sırt üstü yattık. O soğğun gerçek anlamda iliklerime kadar işlediğini ben kendim hissediyordum; sırttan başlayıp göğsüme kadar veya göğsümden sırtta kadar dondurucu bir soğğun gittiğini hissediyordum; hatta üzerimizdeki elbisenin donmaktan kırıldığını biliyorum. İşte aklıma Yılmaz Ağabey geldi, Siirt'ten getirilen o ihtiyar adam geldi, diğer yaşlıları düşündüm; herhalde ilk başta bu yaşlı insanlar ölecekler, sonra sırasıyla hep-

Yalnız orada yaşananların izahı gerçekten çok zor... Çıktığım ilk yıllarda, insanlar bazen bana; "Nasıl bir uygulama gördünüz" di-

miz böyle gideceğiz; o sokağın sağ kurtulacağımızı hiç düşünmüyordum; sonra koğuşa geldik, vallahi bizden tek bir kişi dahi hapşırmadı bile. Şimdi ben bunu hangi tıp mensubuna anlatsam, "inanılır gibi değil" diyecek.

Sonra açlığa tahammül yine öyleydi. Cezaevine ilk girdiğim günden bir buçuk yıla kadar hiç banyo yapmadık. Diyarbakır sıcaklığında iki günde bir, bazen üç günde bir, tek bir bardak su alma hakkımız vardı, o suyu ya içersiniz, ya onunla tuvalete gidersiniz. Eğer o suyu içip tuvalette kullanmazsanız tuvaletin tıkanma ihtimali var, tuvalet tıkanıp zaman da o pisliği bütün tutuklulara yedirme durumu var. İşte koğuşa sorumlularının bir görevi de bütün bunları düzenlemektir. Düşünün ki, bir tek tuvalet, bir tek ayna var ve size iki günde, üç günde bir tek bardak su veriliyor ve siz her gün traş olmak zorundasınız, koğuştan mevcudu da 80'in üzerindeydi. Bir de her taraf bit doluydu. Burada tıbbın ölçüleri gerçekten çok geri planda kalıyordu. Bir naylon leğeni, yarısına kadar deterjan ve su karışımıyla doldurdular; sonra "bardakla için" dediler. Normalde, insanlar bununla mide kanaması geçirirler, bırakın kanamayı bizde hiç kimse ishal da olmadı. Ama ben şahsen insanda olan bir gücü de keşfettim ki, eğer karşınızdakini düşman bir güç olarak algılıyorsanız, bu, sizin direnç gücünüzü çok artırıyor.

Yalnız orada yaşananların izahı gerçekten çok zor... Çıktığım ilk yıllarda, insanlar bazen bana; "Nasıl bir uygulama gördünüz" diye sorarlardı. Onlara anlattığım zaman tuhaf tuhaf yüzüme bakıyorlardı. Sonra kendi kendime düşündüm ki, bu insanlar da haklı. Orada gerçekten çok korkunç şeyler yaşandı; eğer normal düşünülürse, o korkunç uygulamaları yaşayan bir insanın sağlıklı olması veya fiziki olarak sağlıklı kalması mümkün değil. Bakınız, şöyle bir şey de oldu: Konyalı bir arkadaş vardı. Dev-Yol davasından gelmişti. Bu arkadaş geldikten 6 ay sonra, sağ ya da sol (hangisiydi tam olarak hatırlamıyorum) memesi büyümeğe başladı. Yani bu uygulanan baskıdan dolayı kadın hormonları artmış olabilir ki, idare çok telaşlandı ve hemen onu hastaneye kaldırdılar. O dönemin hastane kayıtlarına bakılırsa, kayıtları bulunabilir. Bu arkadaşın durumu, Diyarbakır 5 Nolu Askeri Cezaevi-

ye sorarlardı. Onlara anlattığım zaman tuhaf tuhaf yüzüme bakıyorlardı. Sonra kendi kendime düşündüm ki, bu insanlar da haklı. Orada gerçekten çok korkunç şeyler yaşandı; eğer normal düşünülürse, o korkunç uygulamaları yaşayan bir insanın sağlıklı olması veya fiziki olarak sağlıklı kalması mümkün değil.

ne düşen bir erkeğin hormon dengesinin nasıl bozulduğuna bir örnek olarak gösterilebilir. Bu arkadaş Diyarbakır Eğitimde okuyordu; araştırırsam ismini bulabilirim, göğsü resmen

bir genç kızın göğüsleri gibi büyümüştü.

**Serbestî:** İnsanların hormonal dengesinin bozulmasına ilişkin başka durumlarla karşılatınız mı?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Hormonla ilgili sadece bu örneği verebilirim. Ama insanların psikolojik dengelelerinin bozulmasına ilişkin çok fazla deneyimim var. Mesela bir arkadaş vardı; benim gözümde gerçekten bir kahramandı. Benden önceki direnişlere de katılmıştı (1981'de cezaevine girdiğim sıra direniş bitmişti) 83'teki direnişe katılmama bu arkadaşla tanışma fırsatı oldu; gerçekten bir kahramandı. 1983 direnişlerine de katıldı. Ama 83'ten sonra cezaevi koşullarının nispeten daha rahat olduğu bir dönemde, bu arkadaş itirafçı oldu. Düşünün, ne soruşturmada ne de cezaevinin o vahşi koşullarının hiç birisinde teslim olmayan biriydi; 83'ten sonra şartların kısmen iyileştiği bir dönemde samimi itirafçı oldu. Onun da tek sorunu cinsellikti; cezaevinde kalırsa ya astırılacağını ya müebbet alacağını düşünerek itirafçı oldu ve sonradan duydum ki, bu adam, cezaevinden çıktıktan sonra iki evlilik yapmış. Şimdi bunlar, gerçekten araştırılması gereken konular.

Bir de Diyarbakır Cezaevinin çok farklı bir özelliği vardı. Diyarbakır cezaevinde sıradan insanlar, halk vardı; Mamak Cezaevinde veya Metris Cezaevinde nispeten mürekkep yalamış, en azından siyasi mücadelede şu veya bu şekilde yoğrulmuş insanlar bulunuyordu. Diyarbakır Cezaevi öyle değildi; %80'i bizim köylü dediğimiz kesimdi, bu insanların her birinde o baskı çok değişik psikolojik tepkilere yol açtı.

Ama ben şunu da gururla söylüyorum ki, o dönem koğuştan bulunan 3-4 arkadaşla birlikte çok hassas davrandık, bizim koğuştan tüberkülozlu hasta hiç çıkmadı.

**Serbestî:** Bunu nasıl başardınız?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Bunu paylaşım ile yaptık. Orada komünü olan bir grup vardı. Diğer arkadaşlar kendi aralarında bir komün kurmuşlardı ve belli bir

Bence bu şiddetin tek amacı Kürt Ulusal Mücadelesini, atabildiği

kadar geri atmaktır. Bunu yaparken de, insanlarda panik duygusu

dayanışma içerisindeydik. Ayda ya da iki ayda bir bazen cezaevi kantininden ihtiyaçlarımızı, giderebiliyorduk; bazen bisküvi alabiliyorduk, bu bisküvileri saklayarak kendi aramızda

gidim gidim herkesle paylaşıyorduk. Beslenme son derece bozdu. 25-30 kapasiteli koşu 81 kişi kalıyorduk. Gelen yemeklerin ne olduğunu hiç bilmiyorduk, eğer yemeğin içinde bazen bir bezelye çıksaydı, yemeğin bezelye olduğunu anlardık... Yemek adına sadece su geliyordu. Mesela, asker gardiyanın kafası bozulduğu zaman 81 kişiye 10 tane somun getirir "Üç günlük yemeğiniz budur" derdi. Yani, idarenin bir uygulaması vardı hem de Esat Oktay Yıldırım'ın gardiyanlara verdiği keyfi uygulamalar vardı...

Bizim koşuştan ispiyoncu çıkmadı, sadece PKK davasından gelen bir çocuk bizde ispiyoncu olmaya başladı (sonradan çocuğun öldürüldüğünü duydum) gardiyanın gözünde bizimle onun arasında hiçbir fark yoktu. Bir buçuk sene biz banyo yapmadık, o da yapmadı veya gelen yemekten biz ne kadar yeseydik o da o kadar yiyordu; belki özel olarak alınıp dövülüyordu ama bütün genel uygulamalarda dayak da dahil o da nasibini alıyordu.

**Serbestî:** Sizce, Diyarbakır Cezaevinde uygulanan vahşetin amacı neydi?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Bence bu şiddetin tek amacı Kürt Ulusal Mücadelesini, atabildiği kadar geri atmaktır. Bunu yaparken de, insanlarda panik duygusu yaratarak yaptılar. Mesela dışardan gelenler, köy baskınlarının nasıl olduğunu ve soruşturmadaki uygulamaları anlatıyorlardı; bir de cezaevinde bize uygulanan baskıyı da göz önüne getirdiğimizde, tüm bunların, Kürt halkına karşı bütünlüklü ve programlı bir devlet politikası olduğu ortaya çıkıyor. Mümkün olduğu kadar mücadeleyi köreltmek ve Kürt toplumunda bir güvensizlik yaratmaktır.. İhaneti meşrulaştırma, birbirlerine karşı güvensizliği yerleştirmektir. Bbu konuda marş ezberletme olayı çok ilginçtir. Düşününüz ki, okuma yazması olmayan 10 insanı, eğitilmiş bir insana teslim ediyorlar ve "Bunlara 52 tane marş ezberleteceksin, ezberlemedikleri zaman, sen cezalandırılacak, cezalandırılmadığın zaman sen cezalandırılacak" diyorlar. Bunu, kısa bir zaman dilimi olarak

yaratarak yaptılar. Mesela dışardan gelenler, köy baskınlarının nasıl olduğunu ve soruşturmadaki uygulamaları anlatıyorlardı; bir de cezaevinde bize uygulanan baskıyı da göz önüne getirdiğimizde, tüm bunların, Kürt halkına karşı bütünlüklü ve programlı bir devlet politikası olduğu ortaya çıkıyor.

değil, daha uzun süreli, 4-5 yıl cezaevinde yatan insanların her gün karşılaştığı bir olay olarak düşünün. O insanın, o on kişinin her biri için, bilemediği her marş için, dayak yediğini düşünün. Ve bu insanlar, marş öğrettiği insanları cezalandırmak zorunda kalıyor, bu defa cezalandırılan insanın bakış açısıyla bakın; sizi cezaevine getiren ve sizden çok daha ileride olduğunu bildiğiniz ve düşman bildiği insanların marşlarını size zorla öğretmesi ve onların adına size dayak; atması, bu, büyük bir güvensizlik yaratıyor; insanda güven duygusunu yok ediyor. Cezaevindeki çoğu insan da bu güvensizliği hissetmiştir... İnsanlarda çöküntü yaratmak için bir sürü metot uyguluyorlardı. Düşünün, kurbağa yutan, pislik yiyen veya cop sokulan bir insan, korkunç bir şekilde kendini aşağılanmış hissediyor; çok gariptir ki, bazı arkadaşların da onlara karşı hafif bir küçümsemesi vardı. Oysa idarenin amacı da, insanların ortaklık duygusunu ve ortak direniş ruhunu kırmaktır.

**Serbestî:** Tüm bu vahşetin içinde, sizin açınızdan en zor dönem veya uygulama hangisiydi?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Ferhat Kurtay onlar, bizim karşı koşu kendilerini yaktılar; 8 ay bizim pence-remiz kapalı kaldı ve bizi hiç dışarı çıkarmadılar, düşünün ki 30 kişilik bir koşu 81 kişi kalıyor; sabah akşama kadar ayaktayız, dışarıda olduğu gibi, içerde de hep yerinde sayarak, dizlerimizi göğsümüze kadar çekerek marş söylüyorduk. Sadece mahkeme sırası gelenleri ayda bir mahkemeye çıkarıyorlardı. Her mahkeme dönüşünde yarım saat kusma krizine girerdim; çünkü insanın kir kokusu başka hiçbir kokuya benzemiyor, çok berbatır. O dönem bana çok zor gelmişti.

Bazı arkadaşlar cezaevinde doğduklarını zannediyorlardı, daha önceki geçmişlerinin olmadığını ve hep cezaevinde olduklarını düşünüyorlardı, zaman zaman ben de onu hissettim ya da bir kâbusun içinde olduğumu zannediyordum.

Yalnız benim şöyle bir avantajım vardı: Ben koşu sorumlusuydum ve insanların sorunlarıyla ilgileniyordum; dolayısıyla kendi sorunlarımı unutuyordum. Belki beni ayakta tutan da buydu. Geçmiş öğrencilik

Koğuşa geldiği dönemde de Ramazandı. Ramazanda da gardiyanın özel bir tavrı vardı, sanki oruç tutanlar onları kandırıyormuş

dönemimde de çok hareketliydim ve cezaevinde insanların sorunlarıyla ilgilenerek bu hareketliliğimi sürdürmeye çalıştım. Bir de, hani bizde 'yarın olgusu' var ya. Nazif Ağabeyle yataklarımız yan yanaydı; her akşam "koğuş yat" komutundan sonra, Nazif Ağabeyle "Bir gün daha gitti" derdim. Nazif Ağabey bir gün dayanamayıp "Niye öyle söylüyorsun?" dedi. "Ağabey, yaşanılacak bir hayat değil, geçiyor işte". "Geçiyor ama her gün bizden bir şey alıp götürdüğünü unutuyorsun" dedi. Gerçekten orada geçen her gün, bizden bir şeyler koparak geçti. Diyarbakır Cezaevi çok şeyimizi aldı.

Cezaevine girmeden önceki Adnan ile cezaevinden çıktuktan sonraki Adnan arasında çok fark var. Bir çok özelliğimi, yeteneğimi kaybettim: Konuşma özelliğimi, düşüncelerimi toparlayıp ifade etme özelliğimi kaybettim. Oysa daha önce bu konularda kendimi çok yetenekli görürdüm. Sağlık açısından da çabucak yoruluyorum; yani kaybettiğimiz çok şey var.

**Serbestî:** Cezaevinde çok duygulandığınız ve unutmadığınız anlar oldu mu?

**Adnan Güllüoğlu:** İşte yıllar sonra ilk defa, 23 Nisan nedeniyle bir açık görüş yapılmıştı. O zaman çocuğu olanlar açık görüşe gidiyordu. Normal görüş de devam ediyordu. O gün biz koridora çıktık, bir sürü çocuk ve hepsinin boynuna isimleri yazılıp asılmış. Düşünebiliyor musunuz, baba çocuğunu tanımiyordu! O durumdan çok etkilenmiştim, bir baba ve bir evlat; birbirlerini tanımiyorlar.

Mesela Nazif Abi çaya çok düşküdü. Ancak bazen idare bizi cezalandırıp bir hafta çay yasağı koyuyordu. Çay da bidonlarda geliyor, naylon bardaklarda içiliyordu; çaya "çay" denirse. Ama Nazif Ağabey de hep "Günde mideye muhakkak sıcak bir şey girmesi gerekir" derdi. Cenap Yeter, Mehmet Dağ ve Fethi Aslan; bu arkadaşlarımız, koğuşun fedakarlarıydı ve fedakarlık yaptıklarından dolayı ruh sağlığı yerinde olan arkadaşlardı. Mesela size çay verecekler, o çayı almaya gidenler mutlaka dayak yiyeceklerdi. Hem, çay bidonlarını getirirken dayak yerlerdi hem de götürürken. Bir de bidondan bardaklara hortumla dökerlerken dayak yerlerdi. Bir gün yine çay yasağı koymuş-

gibi bir tavır alıyorlardı. Mehmet Üçlü, Ramazan boyunca dini gereklerini yerine getirdi, ve her gün bizim yediğimiz dayaktan daha fazlasını yedi, üstelik de onun o kırık parmağına vuruyorlardı. Ancak buna rağmen adam orucunu bırakmadı...

lar. Ben baktım ki Nazif Ağabeyin canı müthiş çay istiyor. Çıktım gardiyana teknil verdim, "komutanım çay" dedim, gardiyan da yüzüme tükürdü. Nazif

Ağabey de çok üzülde. Aradan yarım saat geçmedi, yine gittim teknil verdim ama bu defa çayı aldım. Yani işte koğuşun fedakarları vardı, o fedakarlık insana dayanma gücü veriyordu. 1970'lerde devrimci arkadaşlar arasında büyük fedakarlıklar vardı. Oradan bu koşullara düşmek; ekmeğin paylaşıldığı, aynı tabakta bulgur pilavını yiyen arkadaşların birbirlerinin bulgur tanelerini sayması çok büyük psikolojik bir çöküntü yaratıyor. Ama "koğuşun fedakârları" dediğim arkadaşlarım beni müthiş duygulandırıyorlardı... İnanın, cezaevinden sağlıklı bir ruhla çıkan insanlar, cezaevinde çevresine duyarlı ve saygılı insanlardır..Onun dışında hiçbir şey orada sizi ayakta tutamaz. Bireysel hareket edenlerin hepsi patır patır düştüler.

Hakkarili yaşlı bir adam vardı; o kötü şartlara rağmen namazını kıları; onun da kullandığı tek bir bardak suyu. Bir gün beni çağırdı; yanına gittim. Yarı Kürtçe yarı Türkçe anlatabildiği kadar, (zaten Kürtçe yasaktı görselerdi öldürürlerdi) "Doktor, ben kendimi öldürmek istiyorum"dedi. Ben çok şaşırđım; hani Müslüman bir adam bunu nasıl der? "Vazgeç falan" dedim. "Hayır, ben seninle bunun tartışmasını yapmıyorum. Eğer dener ve başaramazsam ondan korkuyorum. Bana kesin başarabileceğim bir şey söyle"dedi. Ondanda çok etkilenmişim.

Mehmet Üçlü diye bir Ağabeyimiz vardı; Sait Üçlü'nün abisi. Polis işkencesinden dolayı bir elinin başparmağı kırıldı. Koğuşa geldiği dönemde de Ramazandı. Ramazanda da gardiyanın özel bir tavrı vardı, sanki oruç tutanlar onları kandırıyormuş gibi bir tavır alıyorlardı. Mehmet Üçlü, Ramazan boyunca dini gereklerini yerine getirdi, ve her gün bizim yediğimiz dayaktan daha fazlasını yedi, üstelik de onun o kırık parmağına vuruyorlardı. Ancak buna rağmen adam orucunu bırakmadı... Bir sopa vardı, üzerinde kırk tane çivi vardı, o sopayla vuruyorlardı; bir tane "Kuzu" dedikleri bir sopa vardı, bir de "Koç" vardı. Biz her zaman copla vurmalarını tercih ediyorduk; cop korkunç acıtıyordu, ödem de oluşturuyordu ama daha sonra geçiyordu. Ancak sopalarda kemikleri ezi-

Kesinlikle tedaviye ihtiyaçları var. Bakınız, bugün Tıp Teknolojisi çok gelişti, eğer şu an gerekli incelemeler yapılırsa, mesela benim

yordu; ağrısı yarası da kolay kolay geçmiyordu. Tırtırlı bir sopa vardı; o tırtırlı sopayla parmak uçlarımıza vurup kaydırıyorlardı, kaydırınca tırnaklar kalkıyor, kanamalar oluyordu...

Şirin adında Batmanlı bir çocuk vardı. Eğer o bana "Doktor ben ölü numarasını yapacağım, sen de gelip diyeceksin ki öldü." Deseydi. Tereddütsüz ben "Şirin öldü" derdim. Çünkü bazen insanlar bayılma numarası yapıyordu. Gardiyana "komutanım, bayıldı bu numara değil" dediğim zaman, gardiyan şu veya bu şekilde döverek, bez yakıp burnuna sokarak kaldırıyor. O adam kalkınca, gardiyan bu defa beni dövüyordu. Ama şirin öyle değildi. Şirin, 15, 20 dayaktan sonra pat diye kendini yere atıyordu. İnanın, bir defasında şirin boylu boyunca yere uzanmış, 80-90 kilo ağırlığında bir gardiyan iki ayağıyla Şirin'in karnının ortasına zıpladı; küt diye karının üzerine zıpladı, Şirin bayılma numarasına devam etti ve Şirin'in numara yaptığını biliyordum.

**Serbestî:** Dışarıdaki insanların sizin yaşadığınız o cehenneme tepkisiz kalması, sizde nasıl bir duygu yaratıyordu?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Zaten bir yıl firarda geçtikten sonra beni yakaladılar; dolayısıyla dışarıdaki siyasi mücadelenin kilitlendiğini biliyordum. O nedenle dışardan bir şey beklemiyordum, hiçbir örgütüm de yoktu. Tek başıma bir bireydim, siyasi grupların yapısını da bildiğim için onların da bir şey yapamayacağını biliyordum ama halkın tepkisiz kalması beni fevkalâde endişelendiriyordu. Bu tepkisizlik, cezaevi sonrası da devam etti. Çok samimi söylüyorum; dışarıda kalmayı (bunu bir övünç için söylemiyorum) bana borçlu olan bir çok arkadaş benimle görüşmek istemedi; beni gördükleri zaman kaldırım değiştiriyorlardı. Ben tahliye olduğum zaman, 1986-87 yıllarıydı, Özal dönemi başlamıştı; nispeten daha rahat bir dönemdi. İşte bunlar insanı çok incitiyor.

Bir de üzüldüğüm başka bir nokta var; bir kere cezaevini gruplara göre değerlendirmek çok yanlış. Çünkü cezaevinin büyük bir çoğunluğu PKK'lilerdi... Beni üzen şu: Orada bireysel olarak çok iyi iş yapan veya bir gruptan 10-15 insanın yaptığı güzel işler çok çabucak unutuldu. O cezaevinde yapılan güzel şeyle-

işkence gördüğüme dair bir sürü iz tespit edebilirler; onları tespit etmek kolay ama bunu yapacak bir organizasyonun kurulması bana çok uzak gibi geliyor.

rin hepsi bizim ortak mirasımızdır. Bu nedenle orada grup veya kişi olarak olumlu ne yapılmışsa hepsine sahip çıkmak gerekir. Mesela rahmetli Kemal Pir'in ajan olduğu söylendi. Bunlar çok çirkin şeylerdi. İnsanların kendini kanıtlaması için, mutlaka ölmesi gerektiği şeklinde kötü bir mantık yaratıldı. Bu mantık dışarıya da yansdı. Bu beni çok üzdü. O ortak geçmişe sahip çıkmak çok farklı bir olaydı. Belki Diyarbakır Cezaevi'nin derli toplu değerlendirilmemesinin nedenleri de budur. Çünkü insanlar yazarken hep elindeki baltayı kendine göre yontuyor. Bu dar yaklaşımlar olmasaydı dışarıdaki hayat çok daha güzel olurdu.

**Serbestî:** Sizce Diyarbakır Cezaevinden çıkan insanların bir tedavi görmeye ihtiyaçları yok mu?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Kesinlikle tedaviye ihtiyaçları var. Bakınız, bugün Tıp Teknolojisi çok gelişti, eğer şu an gerekli incelemeler yapılırsa, mesela benim işkence gördüğüme dair bir sürü iz tespit edebilirler; onları tespit etmek kolay ama bunu yapacak bir organizasyonun kurulması bana çok uzak gibi geliyor.

**Serbestî:** Sizin hekim olarak çeşitli özlük haklarınız vardı onlara ne oldu?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** İşte benim almış olduğum ceza kadar özlük haklarımdan men cezam vardı. Te-kirdağ'da, zorunlu hizmet olarak doktorluk yapıyordum, bana verilen ceza henüz onanmamıştı, zorunlu hizmetin dokuzuncu ayında cezam onandı ve Sağlık Bakanlığınca görevime son verildi. Bir süre İstanbul'da kaldım daha sonra geldim Urfa'ya muayene hekimliğine başladım. Benim hakkımda "Devlet memuru olamaz gibi bir" hüküm vardı. 1994'e gelene kadar, bu böyle devam etti. 94'te Türkiye'de ilk defa Belediye Başkan Adayı olarak, il bazında CHP-SHP'yi bir araya getiren ortak aday ben oldum. İşte o dönem dava açıp, engellenmiş haklarımı geri aldım. Ama şu an hala, herhangi bir yerde boş bir kadro olduğu zaman, müracaat ettiğimde önümü kapatıyorlar. Mesela Karayolları'nın ve YSE'nin doktora ihtiyacı vardı; ikisine de başvurduğum ama hiçbir gerekçe gösterilmeksizin beni almadılar. Bir çok yere müracaat edip netice almayınca, ben de artık vazgeçtim.

12 Eylül bence devam ediyor; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu denilen bizim bölgelerde, Ankara ve İstanbul'da konuşulan-

**Serbestî:** Sizi neden almadıklarına dair hiçbir gerekçe göstermiyorlar mı?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Hayır kesinlik hiçbir gerekçe göstermiyorlar. Cevap

bile vermiyorlar. Türkiye'de yasalar var; yasalar yeterli olmadığı zaman yöneticilerin tavırları ortaya çıkıyor.

**Serbestî:** Sadece 12 Eylül döneminin Diyarbakır uygulamaları, Kürt halkında nasıl bir tepkiye yol açtı sizce?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Zaten Kürt halkı seçimlerdeki tavırlarıyla bunu gösteriyor. O baskının işkencenin en yoğun olduğu yörelerde, bakın, DEHAP, öncesi HADEP vs., siyasi olarak bir çok hatayı yapmalarına rağmen, halk, bunlara verdiği oylarla Türkiye Cumhuriyeti devletine olan güvensizliğini gösteriyor bence. Bu, son derece önemlidir, korkunç bir güvensizlik var. Ayrıca Türk aydınlarının da, bu uygulamalara karşı gösterdikleri tepki oranında, ya sınıfı geçtiler ya da geçemediler diye düşünüyorum. Bu konuda Türk aydınlarına olan güvensizliğim çok çok daha fazla; olaya gerekli duyarlılığı göstermediler, Türk sol hareketi de aynı duyarsızlığı sergiledi. Şu da bir gerçek ki, Kürt halkı ile Türk halkının arasında azıcık bir güven ve dostluk vardı onu da yıktılar; bu durum, şahsen benim için bir endişe kaynağıdır. Bu dostluğu yeniden kazanmak zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Bu topraklarda birlikte yaşamak zorundayız. Ben Türkiye'yi bir apartmana benzetiyorum; bu katlarda, Kürtler, Türkler, Araplar, Suniler, Aleviler işte ne varsa, biz bu apartmanı ortak kullanmak zorundayız. O apartmanın asansörünü, otomatını birlikte kullanmak zorundayız.

**Serbestî:** Siz kişi olarak bu devlete ne kadar güveniyorsunuz?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** Ben devlete kesinlikle güvenmiyorum; gelenekce siyasetçilere kesinlikle gü-

venmiyorum. Yalnız ben size şunu söylemeyi unuttum: Ben cezaevinden çıktığım zaman, insanlarla ilgili çok büyük hayal kırıklıkları yaşadım. O nedenle bir dönem kabuğuma çekildim; neredeyse toplumdan küstüm, ama sonra baktım ki öyle olmuyor. İnsan benim tanıdığım insan değilmiş, ben kafamda bir insan imajını yaratmışım ama insan bu değil. Yeniden insanlara güvenmeye ve insanları sevmeye başladım ve bunu başardığımı zannediyorum. Sağduyulu insanlara inanıyorum. Devlet, Osmanlıdan beri kullandığı yöntemleri çağa uydurarak hala devam ettiriyor. Çok önemli gelişmeler de oluyor. Mesela Kuzey Irak'taki oluşumla ilgili olarak Genel Kurmay Başkanı'nın bir açıklaması oldu. "Eğer şöyle, şöyle olursa, federasyon olursa, bizim için savaş nedenidir" dediler. Ancak o söylenen şartların tümünün oluşmasına rağmen bir şey olmadı. Bir de yavaş yavaş MGK Genel Sekreterliğinin etkisi sınırlandırılıyor. Yani bunlar önemli gelişmeler.

**Serbestî:** 12 Eylül bitti mi devam mı ediyor?

**Dr. Adnan Güllüoğlu:** 12 Eylül bence devam ediyor; özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu denilen bizim bölgelerde, Ankara ve İstanbul'da konuşulanlarla burada pratik hayatta uygulananlar arasında çok farklı şeyler var. Ama şu son birkaç yıldır yaşanan bazı gelişmeler de çok sevindirici. Daha doğrusu şöyle ifade etmek istiyorum; Türkiye kabuğunu çatlatıyor. Özellikle günümüzde devlet mekanizması içerisinde çağdaş düşünenler ile onların gerisinde düşünenlerin bir çatışması var ve bu, bize de yansıyor. Bunları artık günlük yaşantımızda hissediyoruz. Benim açımdan üzücü olan bunu biz beceremedik, bunu devlet kendi içerisinde hal ediyor. Mesela somut olarak bu bölgede, devlet bazı kesimleri kullandı, şimdi de onlardan kurtulmak istiyor ve kendi barsaklarını temizliyor.

# Akıl Ötesi

**Avukat:** 1961 yılında Mardin'in bir kazasında doğdu. Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi 1'nci Sınıf öğrencisiyken hakkında verilen bir ifade nedeniyle 1980 yılı Martında polis tarafından yakalandı, 8 gün sorgulamada kaldı. Sorgulamada, bilinen klasik işkence seanslarının tümünü gördü: Elektrik, falaka, lastik ve askı. Yaklaşık 4.5 yılını Diyarbakır Cezaevinde geçirdikten sonra 1985'te tahliye oldu ve davası beraatla sonuçlandı. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesini birincilikle kazandı ve birincilikle bitirdi; şimdi ise avukatlık yapıyor.

*Serbestî: 12 Eylül Darbesi yapıldığında siz Diyarbakır Cezaevinde bulunuyordunuz; cezaevindeki dayakla "yola getirme" uygulamaları nasıl başladı?*

**Avukat:** Kanaatimce, olası gelişme ve reaksiyonları öngöremedikleri için, ilk başta tutukluların tepkilerini ölçerek işe başladılar. Önce her gün tıraş olmamızı, koşullarda ne kadar saz, kitap ve benzeri eşya varsa teslim etmemizi söylediler ve böylece elimizdeki bazı olanakları ufak ufak geri almak istediler. Hafif hafif hurlaşmalar başladı; yaklaşık bir ay böyle devam etti. Önce cezaevinde radyo, televizyon, saat, dergi, kitap vb. eşyalar bulunuyordu, havalandırmaya da düzenli bir şekilde çıkabiliyorduk. O sıra PKK'liler bir takım taleplerle birlikte açlık grevine girme kararını aldılar. Ecevit hükümeti döneminde de benzeri talepler ileri sürülerek açlık grevine girilmişti ancak ses ve göz yaşartıcı bombalarla koşullara müdahale edilerek, açlık grevleri şeklinde yapılan eylemler bastırılmış ve tutukluların talepleri kabul edilmemişti. Daha önce

böyle bir durum yaşandığı için ben ve benim gibi düşünen birkaç arkadaş, "Ecevit iktidarı döneminde bile (ki o dönem sesinizi çok geniş bir kamuoyuna duyurabiliyordunuz) kabul edilmeyen talepleri, 12 Eylül İktidarından talep etmek pek gerçekçi değil, bastırılmamız kaçınılmaz bir sonudur. Dolayısıyla yeni taleplerden çok elimizdeki hakları korumak için kararlı bir tutum sergilemeliyiz. Tutuklularla cezaevi idaresi arasında bir sinir harbi var; biz bunu uzatmaya çalışalım, eğer tümünden diyaloglarımızı koparırsak, kesin müdahale edip bizi bastıracaklar ve elimizdeki hakları da böylece çok kolay bir şekilde alırlar." şeklindeki düşüncelerimizi PKK'li arkadaşlara açıkladık ve sıraladığımız nedenlerden dolayı açlık grevinin yanlış olduğunu söyledik. Ancak Cezaevinde PKK'liler çoğunlukta olduğu için açlık grevleri başlatıldı. Daha sonra söylediklerimizin tümü birebir yaşandı; açlık grevleri bastırıldı, askerler zorla koşullara girdiler, televizyon, kitap, radyo gibi eşyalar koşullardan alındı. Açlık greviyle başlatılan direniş kırıldı



Önce kitap okuma-tekrarlama uygulaması sonra 50-60 marşı ez-

berlettiler. Okuma yazması olan olmayan, İngiliz olan, Fransız

için kendi şartlarını çok daha rahat bir şekilde tutuklulara dayattılar, açlık grevine giren girmeyen tüm ko-

olan-üç beş tane öyle adam da vardı, herkese bu marşları ezberlettiler. Havalandırma artık bir dayak yeme sahası haline getirildi; kışın insanları karın üstünde çıplak yatırıp süründürüyorlardı.

tabii tuttular. Hiçbir gerekçesi olmadığı halde 5-6 kişiyi koğuştan alıp hücreye götürdüler, ciddi hiç bir gerekçeleri de yoktu; tipini beğenmemiş götürmüş, beni de hücreye aldılar... Diğer koğuştardan da insanları getirerek, karışık bir şekilde bizi hücrelere kapat- tılar. Hücrede hiçbir şey yapamıyorduk, sadece hücreden dışarıya ellerimizi uzatıp dayak yiyorduk; gün boyu bize dayak atıyorlardı.

Baktık ki, koğuştarda da yavaş yavaş Andımız ve benzeri marşları söyletmeye ve uygun adımla yürüyüşler başlatıldı. Daha sonra her gün yeni bir uygulama başladı. Gerek Felat Cemiloğlu'nun, gerek Selim Dindar'ın anlattıkları uygulamalar başladı... Sabah erkenden, herkes esas duruşta bekliyor, birisi elinde bir kitap sesli bir şekilde okuyor; Atatürk'ün ilke ve inkılaplarıyla ilgili bir kitap. Kitaptan okunanları herkes sözcüğü sözcüğüne tekrarlıyor. Sonradan öğrendiğime göre bu insanların beynini yıkamakla alakalı bir metotmuş. Yani her şeyden arındırma ve her şeyi unutturmayı hedefleyen bir program. Çünkü "teorik olarak bunlar Türk tarihiyle ilgili bir şey öğrensinler" derdinden daha çok "her şeyi unutsunlar" anlayışıyla hareket ediyorlardı. Önce kitap okuma-tekrarlama uygulaması sonra 50-60 marşı ezberlettiler. Okuma yazması olan olmayan, İngiliz olan, Fransız olan-üç beş tane öyle adam da vardı, herkese bu marşları ezberlettiler. Havalandırma artık bir dayak yeme sahası haline getirildi; kışın insanları karın üstünde çıplak yatırıp süründürüyorlardı. Geceleyin ise insanları koğuştan yere yatırıp üzerlerine bidonlarla su döküyorlardı. Bütün bu ve benzeri uygulamaları insanlar yaşamak zorunda kaldılar.

**Serbestî:** *Lağım çukuru, pislik yedirme...*

**Avukat:** Evet, onlar da çok yaygındı. Ancak bizim 33'te özellikle yeni gelenlere bu tür uygulamalar yapıyorlardı. Kan yalatma, pislik yedirme, kimi zaman cop sokma, bizim koğuştan 12 civarında kişiye cop sokup pislik yedirdiler. Ancak dediğim gibi, bu tür uygulamaları özellikle yeni gelenlere yapıyorlardı, belki de "eskileri intihar edebilir" kaygısıyla, es-

kiden kalanlara yapmıyorlardı. Ancak bundan kötüsü, herkes her an böyle bir tehditle karşı karşıya yaşıyordu. Birisine doğrudan

pislik yedirip, cop sokarken ilk etapta sanki sadece o insana verilen bir zararmış gibi gözüküyor ama orada yaşayan her insan, gece gündüz "Acaba bana da pislik yedirirler mi, cop sokarlar mı?" korkusuyla yaşıyor. O yüzden bence bu uygulamalar sadece uygulama yapılan kişilere değil oradaki bütün insanlara yapılıyordu.

**Serbestî:** *Sizin kaldığınız koğuştan dört kişi kendinizi yaktı. Bu trajik olay nasıl yaşandı, bu insanları kendinizi yakmaya zorlayan neydi?*

**Avukat:** Benim kanaatim şu: İnsanlar itirafçılığa zorlandılar. Özellikle Ferhat Kurtay'ı itirafçı olmaya zorladılar. İtirafçı olmaktansa kendini yaktı, o yolu seçti. İtirafçı olması için Ferhat'a büyük bir baskı uyguluyorlardı, onun konumunun farklı olduğunu biliyorlardı. Gece sabaha doğru insanlar yangınla uyandılar. Çarşafarla kendilerini birbirine bağlamışlardı; o sıralar hep duvarlara boya badana, Atatürk'ün ve diğer Türk büyüklerinin resimleri yapılıyordu. Dolayısıyla, elde edilen boya malzemesi ve tinerle kendilerini yakmışlardı. Yarı ölü vaziyette koğuştan çıkardılar. Aslında sonradan duydum ki "bize kimse karışmasın" diye birisine not bırakmışlardı, o kişi veya kişiler de onlara "yapmayın etmeyin" demedi veya kimseyi uyarmadı. Herhangi bir engelleme de olmadı. Sadece alevler yükselince su döktüler. Böyle yaşandı.

**Serbestî:** *Kendini yakanlarla ilgili bir kitap da yayınlandı; "Dörtlerin Gecesi" diye.*

**Avukat:** O kitabı ben okudum, o kitabın içinde çok vahim maddi hattalar var. Orada yapılması gereken şey, o olayı ve o süreci doğru yansıtmaktı. Maalesef, baştan sona kadar yalan, yanlış ve başkalarına atılan iftiraların üzerine bina edilen bir kitap. O yüzden çok üzücü, ben o kitabı okuduğum zaman çok üzül- düm. şahsen değil. Orada birlikte kaldığımız arkadaş- lar açısından da, hepimize bir takım iftiralar atılıyor... Bir iki tane örnek vermek istiyorum: Kitabın bir yerinde itirafçılıktan söz ediliyor ve öyle bir intiba yaratıyorlar ki, bir örgütün adını veriyorlar ve "o örgütten insanlar mahkemeye gittiler, geldiler itirafçılık böyle

Uykudaki saatlerin dışında, diğer anların her birini aynı zorluklarla yaşıyorduk... Çekilecek bir tarafı yoktu. İnsanlar katlanıyordu.

başladı" şeklinde bir intiba uyandırmaya çalışmış. Tamamen yalan. Eğer o günün mahkeme tutanaklarına bakılırsa doğrudur, aralarında benim de bulunduğum beş altı kişilik bir arkadaş grubuyduk; biz mahkemeye gittik. PKK'li biri, Hıdır Akbalık adında bir kişinin mahkemede itirafçı olduğunu gördük. Daha önce de gizli celsede PKK'ye yönelik itiraflarda bulunmuş. Daha önce KDP'de çalıştığı için bizim arkadaş grubundan olan bazı insanların üzerine de ifade vermişti. Mahkemeye geldi, tanık olarak dinlendi ve söz konusu olan o arkadaşların üzerinde tek tek ifade verdi. Bunun itirafçı olduğunu böyle öğrendik. (Bu şahıs önce KDP'liydi sonra KDP'den ayrılıp PKK'ye geçmişti). Durum böyle olunca, mahkeme dönüşünde biz, Hıdır Akbalık'ın PKK'ye yönelik itiraflarda bulunduğunu, onların örgüt yöneticilerine "sizin yönetici bir arkadaşınız itiraflara başlamış, size yönelik itiraflarda hızını alamamış, bizim arkadaşlarımızın üzerine de ifadeler veriyor" şeklinde onları uyardık; hatta panik olmasın diye "sadece belli insanlara söyleyin" dedik. O kitapta ise, sanki, söz ettiğim bu arkadaş grubunun arasından itirafçılar çıkmış gibi bir intiba yaratılıyor, kasten olay çarpıtılıyor. Bir polis öldürme olayı da kitapta var o da baştan sona iftira. Orada da Reşit diye bir insan güya beş altı kişiye "kim sizi yakaladı, kim sizi sorguladı?" diye sormuş onlar da "falanca polis". "O polisi kim öldürdü?" sorusuna, "PKK'liler" denilmiş. "Peki siz PKK'lileri öldürürken, sizi yakalayan polisi de PKK'liler öldürdü"denmiş. Böyle bir diyalog tamamıyla iftiradır. şöyle aslı sabit olan bir olaydır: Adı da bilenen bir polisti, öldürüldüğü tarih de belli ve o polis öldürüldüğünde bu diyalogda adı geçen arkadaş grubunun hepsi dışarıdaydı; yani hiçbirisi daha yakalanmamıştı. Dolayısıyla o polisin mezardan çıkıp, bu insanları yakalayıp sorgulamada ifadelerini alması ihtimali sıfır. Bir diğeri de Diyarbakır'da herkes biliyor. Sorgulamada hiç kimsenin gözü açık değildir, kimsenin bir polisi, bir sorgulayıcıyı görmesi tanınması mümkün değildir. Ancak o kitap böyle abuk sabuk iftiralarla doludur. Kendini yakan o dört insan, gerçekten namuslu insanlardı ve onların anısına en büyük saygısızlık da bu şekildeki iftiralar ve olayları çarpıtmalardır.

Orada insanların eşekten de, köpekten de daha dayanıklı olduğunu görüyorsun. Tabii ki havalandırmaya veya görüşlere gidildiğinde çok daha fazla dayak atıyorlardı. Sadece bu saatlerde dayak sayısı daha fazla oluyordu.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevinin rutin uygulamalarının içinde en dayanılmaz, çekilmez denilebilecek kötü bir olayın anlatılması gerekirse ne diyeceksiniz?

**Avukat:** Hepsi aynıydı. Öyle çok rahat anlar yoktu. Uykudaki saatlerin dışında, diğer anların her birini aynı zorluklarla yaşıyorduk... Çekilecek bir tarafı yoktu. İnsanlar katlanıyordu. Orada insanların eşekten de, köpekten de daha dayanıklı olduğunu görüyorsun. Tabii ki havalandırmaya veya görüşlere gidildiğinde çok daha fazla dayak atıyorlardı. Sadece bu saatlerde dayak sayısı daha fazla oluyordu.

**Serbestî:** Soruşturmadaki işkencenin amacı esas olarak kurbandan bilgi almaktır; böyle genel bir kanaat var. Ancak cezaevinde tutuklulara yönelik bu uygulamaların amacı neydi sizce?

**Avukat:** Amacı herkes biliyor. Oradaki insanlar düşman olarak görülüyordu. Düşmanın fiziki olarak, herkesin kurşuna dizilmesi için şartlar belki elverişli değildi. Çünkü her ne olursa olsun Türkiye'de hukuki olduğunu iddia eden bir yapı, bir iktidar vardı. Şimdi burada iki tane yol var: Ya herkesi kurşuna dizeceksin, olayı tamamen temizleyeceksin, ya da kurşuna dizmeden fiziki olarak yok etmeye veya çok zarar vermeye çalışacaksın. Haliyle ikinci yol seçildi ve herkes orada bir düşmandı; rejimin düşmanıydı. Düşman da "düşmanlarını" yakalamıştı... İnsanların üç gün, beş gün sonra çıkabilme ihtimalleri de vardı; be- raat etme ihtimalleri vardı, ya da Ceza İnfaz Yasasına göre süreleri bittikten sonra çıkma ihtimalleri vardı. O düşmanlar, çıktıktan sonra da mutlaka yine düşmanlık yapacaklardı. Dolayısıyla temel amaç bu düşmanın başını ezmektir. Öldürmeden fiziki olarak, manevi olarak yapılabilecek en büyük zararı vermek. Tabii bu arada birkaç tane fire de veriliyor. Birkaç insan ölebiliyor, o riski de göze alıyorlar. Ama işi toplu bir katliama vurdurmadan yapılabilen en uç uygulamaları deneyerek, sınavarak yapıyorlar.

**Co iyiymi**

**Serbestî:** Bir de o meşhur Co adlı kurt köpeği vardı.

**Avukat:** Co iyiymi. Bizi yere yatırıp Co'yu bizim üzerimizde dolaştırmak istiyorlardı ve "Yürü Co" di-

Bir kere Diyarbakır Cezaevinde kimse insan değildi. Elbette ki, düşmanın da bir insan olduğunu ve insan olarak bir takım hakla-

yorlardı. Co etrafımızda, ranzaların arasında dolaşır-  
dı ama üstümüze basmazdı.  
İnsan ayaktaiken üstüne  
gelir saldırırdı, ama insan-  
lar yerdeyken karışmazdı.

ra sahip olduğunu düşünebilirsiniz. Ancak devlet açısından, yöne-  
tim açısından düşman insan değildi. Yani bu devletin bakış açısı ta-  
rih boyunca düşmanı insan olarak algılamamıştır; hiçbir zaman  
düşmanın da bazı haklara sahip olabileceğini aklının ucundan  
da geçirmemiştir.

gülandığı bir ülke burası.  
Orada temyiz yolu kapalı  
bir kanun çıkardılar, bir  
günde idam cezası veriyor,  
bir sonraki gün de götürüp  
idamediyor. Devlet, o dev-  
letin devamı olan bir dev-  
let; olaya bence böyle bakmak lazım.

**Serbestî:** 12 Eylül Dar-  
besinden bu yana, aradan 24 yıl geçti; bir hukukçu  
olarak geriye dönüp baktığımızda, devlet ve devletin  
meşruiyetini oluşturan adli ve hukuki sistem açısın-  
dan o dönemi nasıl görüyor ve nasıl değerlendiriyor-  
sunuz?

**Avukat:** Tabii tarihi süreç içerisinde çeşitli devlet-  
ler oluşmuş. Bazı devletlerin tek fonksiyonları başka  
insanları, başka ülkelerin insanlarını yok etmek, ırzı-  
na geçmek topraklarını işgal etmek olmuş. O yüzden  
devlet kavramı, sadece bugün modern anlamıyla ele  
aldığımız insanların can ve mal güvenliğini koruyan  
anlamdaki devlet değil. Devlet silahlıdır, elinde copu  
var, ordusu var. O orduyla katliam yapar. Osmanlı'nın  
devlet olarak işlevi buydu; ya da Roma devletinin in-  
sanları vatandaş gibi görme ve insanlara o şekilde  
yaklaşma gibi bir derdi yoktu. Devleti elinde bulun-  
duranların amacı olabildiğince insan ve doğal kay-  
nakları ele geçirmektir. Bu biçimde bulunan devletler  
için her yol mubahtır. 12 Eylül dönemindeki devlet de  
o tarz bir devlettir. Yani faşist diye tabir edilen bir dev-  
let. Faşist bir devlet, "şu vatandaşın, bu vatandaşın ad-  
li sistem içinde bir hukuku var" diye düşünmez, böy-  
le bir refleks göstermez. Eğer zaman olarak 1980'li  
yıllar değil de, 40 yıl önce hatta 30 yıl önce olsaydı,  
devlet, karşısında düşman olarak gördüğü insanları  
hapiste tutmaz, onları bulduğu yerde yok ederdi. Ni-  
tekim otuz-kırk yıl önceki olayları biliyoruz; on bin-  
lerce insanın üzerine bomba yağdırıyorlardı. Atmış,  
yetmiş yıl önce köy köy, şehir şehir insanlara bomba  
yağdıran aynı devlet, 1980'li yıllarda iletişimin geliş-  
tiği, insan haklarının yavaş yavaş filizlendiği, ulusla-  
rarası ilişkilerin modern anlamda daha güçlendiği ve  
daha ileri bir döneme denk düşmenin talihsizliğini ya-  
şuyordu. Tüm bu insanları katletmek yerine, bütün bir  
yönteme mecbur kalmıştı. Dolayısıyla böyle bir dev-  
let için, "Aman nasıl kendi vatandaşlarına karşı tüm  
bunları yapar" şeklinde sitem etmek doğru değil. Çün-  
kü devlet, sizi vatandaş değil düşman olarak belliyor.  
Dahası Dersim olayları döneminde çift hukukun uy-

### Diyarbakır Cezaevinde kimse insan değildi

**Serbestî:** Daha somut ve birey bazında sormak is-  
tiyorum: Orada tutuklu bir insan olarak ne gibi hak-  
larınız vardı?

**Avukat:** Bir kere Diyarbakır Cezaevinde kimse  
insan değildi. Elbette ki, düşmanın da bir insan oldu-  
ğunu ve insan olarak bir takım haklara sahip olduğu-  
nu düşünebilirsiniz. Ancak devlet açısından, yönetim  
açısından düşman insan değildi. Yani bu devletin ba-  
kış açısı tarih boyunca düşmanı insan olarak algıla-  
mamıştır; hiçbir zaman düşmanın da bazı haklara  
sahip olabileceğini aklının ucundan da geçirmemiştir.  
Dolayısıyla oradaki insanlar da bu şekildeki düşman-  
lar olarak algılandığı için, hak-hukuk kavramıyla asla  
yaklaşılmamıştır. Bariz bir örnek vermek istiyorum:  
O zaman ki Askeri Mahkeme heyetinin bir iki üyesi  
askerdi. Yani beş kişilik heyetin iki tanesi asker olabi-  
liyordu. Benim bir savcı arkadaşım var; geçenlerde  
bana anlattı; diyor ki: "Ben Askeri Mahkemede görev  
aldım. O zaman Askeri Mahkemeler çok feciydi.  
Mahkemede bir asker üye vardı, sanıkların yüzüne, ti-  
pine bakıp bana 'Bakın Savcı Bey, bunun tipinden bel-  
li, bu suç işlemiştir, ceza verelim' diyordu. Bende ona  
diyordum ki "Bakın, adaletin gözü kapalıdır, insanla-  
rın tipine orasına burasına bakıp bu kişi suç işlemiştir'  
demememiz gerekir; 'dosyaya bakmamız' gerekir di-  
yordum". İşte, böyle üyelerin yer aldığı bir yargılama  
süreci ve göstermelik bir mahkeme.

Şimdi ayrıntılı olarak hatırlamıyorum. Sıkıyöne-  
tim Adli Müşavirliği gibi birimler vardı o zamanlar;  
başka bir teknik adı da var. İnsanlar içerde mi kalsın  
tahliye mi olsun konusunda en çok bu birimler, yani  
hukuk sisteminin dışındaki memurların yer aldığı bi-  
rimler, karar verirdi. O yüzden ben, "bu devlet niye  
vatandaşlarına öyle yaptı?" türünden hayıflanmalarla  
meseleye bakmıyorum. Böyle bir bakış açısını doğru

da bulmuyorum.

**Serbestî:** *Ancak yine de hak konusunda ısrar ediyorum; hiç mi haklarınız yoktu?*

**Avukat:** Bunun mübalağayla bir alakası yok; hiç bir hak yoktu. Sadece yükümlülükler vardı; insanların hemen ölmeme gibi bir yükümlülükleri vardı. İnsanlar ölünce sıkıntıya düşüyorlardı; zabıtlarla uğraşıyorlardı; belki de bir iki göstermelik tanıkla. Yani göstermelik de olsa bir hukuki işlem süreci başlıyordu. O yüzden insanların ölmesini istemiyorlardı. Benim bildiğim 4-5 insanı bilerek öldürdüler. Diğeri insanın dayanma gücüne, ve onların da ayarı iyi tutup tutmama durumuna bağlı kalıyordu. Zaten eğer öldürmek isteselerdi, her gün birimizi "düştü" "ayağı kaydı", "kalbi durdu" gibi nedenler göstererek öldürebilirlerdi. Yalnız bize de "kolay kolay ölmeyin" diyorlardı. Onun dışında kimsenin aklına "işte insanların nefes alma hakkı var, yemek yeme hakkı var" gibi şeyler gelmiyordu. Bir kere konuşmak yasaktı. Eğer bir yerde iki insanın birbiriyle konuşması dahi yasaklanıyorsa, burada "kişi hakkı", "insan hakkı" veya "tutuklu hakkı" gibi şeylerden söz etmek mümkün değildir.

Ama ille de "hak hak" diyorsanız, insanların üç yada, beş ayda bir avukatlarıyla görüşme gibi bir "hakları" vardı. O kağıt üzerinde hak gibi görünen şeyin tamamen nasıl ortadan kaldırıldığını görüyorduk. Yasalar 12 Eylül'den sonra değişmedi. Anayasa değişti ama Ceza Kanunu değişmedi ve hâlâ da o ceza kanunlarının birkaç maddesi dışında gerisi yürürlüktedir. O yüzden Türkiye'de kanunların varlığı yokluğu o kadar önemli değil, önemli olan uygulamadır. Uygulamada idare, tutukluların veya hükümlülerin haklarına dair her ne varsa onu uygulamamanın azami çabası içerisindeydi.

**Serbestî:** *Avukatla görüşmeleriniz nasıl oluyordu?*

**Avukat:** Avukat görüşü tutuklular açısından ekstra bir dayak yeme vesilesiydi. Birak tutukluları, avukatlara da hakaret ediyorlardı, tehdit ediyorlardı; avukatların pek çoğu kovuşturmaya uğradı, bazıları kaçmak zorunda kaldılar. Onlar için de tutukluyla görüşmek büyük bir riskti, neredeyse tutuklulara yapılan baskının aynısıyla karşı karşıyaydılar. Tutuklular tıpkı görüşmecilerinin gelmesini istemedikleri gibi, avukatla-

Avukat görüşü tutuklular açısından ekstra bir dayak yeme vesilesiydi. Birak tutukluları, avukatlara da hakaret ediyorlardı, tehdit ediyorlardı; avukatların pek çoğu kovuşturmaya uğradı, bazıları kaçmak zorunda kaldılar. Onlar için de tutukluyla görüşmek büyük bir riskti, neredeyse tutuklulara yapılan baskının aynısıyla karşı karşıyaydılar.

rının da gelmesini istemiyorlardı. Ziyarete gelen tutuklu yakınları da çeşitli baskılara maruz kalıyorlardı. O yüzden böyle kağıt üzerinde hak gibi görünen şeyler de, birer cezalandırma ve çok feci bir dayak yemeğe neden oluyordu.

Bir kere orası tımarhane gibi bir şeydi. O yakma hadisesinden sonra yeni bir grup gelmişti bizim koğuşa, onların dehşete kapıldıklarını hatırlıyorum. Hatta onlardan birisi, öğretmendi; daha sonra bana "ya, biz tımarhaneye düştük" demişti. Sonra, bir iki kere Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesine hastaları görmek için bir iki arkadaşla gittik. Hastaları görünce, Diyarbakır Cezaeviyle çok benzerlikler gördük, insanlar hiç düşünmüyor. Yani insanların düşünceden, yaşamdan soyutlandığı bir ortamı, bir süreci düşünün; sürekli marş okutuyorlar, bayılına kadar dayak atıyorlar, onun dışında hiçbir şey yok; yiyecek olarak verdikleri şey sadece ölmemen içindir. Bu durum, günler değil, aylar değil yıllarca böyle devam ediyor.

**Serbestî:** *Sizi en çok tedirgin eden üzen bir olay?...*

Mesela cop sokmaktan korktuğumu hatırlıyorum; çünkü Bedii Tan'ı öldüren Gestapo lakaplı gardiyan bir ara 20 günden fazla hep bena cop sokmakla tehdit ediyordu. O nedenle defalarca merdivenlere bakıp, "Eğer bana cop sokarlarsa, ben kedimi bu merdivenlerden aşağı atabilir miyim, intihar edebilir miyim?" diye düşünüyordum. Onun dışındaki uygulamalardan korkmuyordum.

**Serbestî:** *Nazi Toplama Kampları, Saygon Zindanları, Sibirya Sürgünleri, Enfal Hareketi, vs. modern dönemin faşist rejimlerinin uygulamalarına ilişkin tanımlamaları daha fazla sıralamak mümkün, siz Diyarbakır Cezaevi hakkında nasıl bir tanım yapabilirsiniz?*

**Avukat:** Belki şöyle tanımlayabilirim; Aklın Ötesi, inanılır gibi değil. Gerçekten de inanılır gibi değil. Eğer kendim bizzat orada yaşamamış olsaydım ve günün birinde birisi oradaki uygulamaları hakkında bir şeyler anlatsaydı, ya da birileri yazıp da ben okusaydım " Bu anlatılanlar ve yazılanlar çok abartılıdır" der-

Türkiye'yi yönetenler eğer ikiye bölünüyorsa; derin devlet ve diğerleri. Böyle bir ayırım yapılabilirse, derin devletin zihniyetinin

dim "insan abartır da, ama bu kadar fazla, inandırıcı değil" diye yorumladım.

**Serbestî:** Belki bu soruda "tutuklu hakları" gibi kelime alaka durur, ama yine sorma gereğini duyuyorum: O dönem Türk basını Diyarbakır Cezaevinden hiç görüntü, haber aldı mı? Ya da gerek mahkemede ve gerek cezaevinde hiç basın mensupları gördünüz mü?

**Avukat:** Hatırladığım kadarıyla, 1983'te Seçimlerine az kalan bir süreçte, bize bir iki kere yürüyüş yaptırdılar; basının da yürüyüş halindeki görüntülerimizi aldığını hatırlıyorum. O dönem yurtdışında Türkiye'deki cezaevleri uygulamalarına karşı kampanyalar yürütülüyordu ve Türkiye'ye karşı ciddi suçlamalar vardı. O yüzden sadece göstermelik birkaç görüntü alınıyordu. Zaten daha önceden haber verilirdi; götürüldüğümüz yer pırıl pırıl ve tutukluklar da gayet utsal bir şekilde yürüyüş yapıp marş okuyorlardı. Gelen gazetecilerin de tutuklulara herhangi bir soru sorduğu, ya da "Kimsin, nesin, ne istiyorsun, tutuklu musun, asker misin? Buradaki yaşantından memnun musun?" gibi sorular sorarak tutuklulardan görüş almaları zaten mümkün değildi. Zaten o dönemde, uzun bir süre içeriye gazete vermediler. Bir de o zaman Burhan Felek, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Başkanıydı, Hürriyet'te ya da başka önemli bir gazete de köşe yazarlığı da yapıyordu, kendisinden yaşça küçük olan Kenan Evren'in elini öptüğü bir süreçti. Böyle bir basın anlayışından ne beklenebilirdi ki?

**Serbestî:** 12 Eylül değişti mi, devam mı ediyor?

**Avukat:** Elbette ki, bir yönüyle 12 Eylül çok değişti. Hatta bazı açılardan bugünün Türkiye'si ile bir yıl öncesinin Türkiye'si de aynı değil; bazı yönleriyle demokratikleşme yönünde hızlı bir takım gelişmelerin yaşandığı kesin. Ama, acaba devleti yönetenler farkına vardılar da, "Yıllardır biz antidemokratik

zerre kadar değişmediği çok kesin olarak ortadadır. Türkiye'de ticaret ve sanayiyle uğraşanların çok önemli bir kısmı kendi geleceklerini AB'de görüyorlar; değişimi isteyen bu kesimlerdir ve bu yönde bir kamuoyu yavaş yavaş oluşmaya başlıyor.

yöntemlerle Türkiye'yi yönetiyoruz, bir an önce demokratikleşelim" noktasından hareket eden, başlayan bir süreç mi yaşıyoruz? Hayır asla bu değildir. Ta-

mamıyla dış faktörlere, dışarının Türkiye'yi kuşatmasından kaynaklanan bir süreçtir. Yani Türkiye'nin kendi geçmişiyle yüzleşerek, hesaplaşarak ileriye attığı bir mm'lik yol yok.

**Serbestî:** Zaten daha çok zihniyet değişimi açısından sormuştum?

**Avukat:** Türkiye'yi yönetenler eğer ikiye bölünüyorsa; derin devlet ve diğerleri. Böyle bir ayırım yapılabilirse, derin devletin zihniyetinin zerre kadar değişmediği çok kesin olarak ortadadır. Türkiye'de ticaret ve sanayiyle uğraşanların çok önemli bir kısmı kendi geleceklerini AB'de görüyorlar; değişimi isteyen bu kesimlerdir ve bu yönde bir kamuoyu yavaş yavaş oluşmaya başlıyor. Türkiye eğer yüzünü Avrupa'ya dönük tutmaya mecbursa, onun kurallarına göre oynaması gerekiyor. Yoksa demokratik değerleri çok sevdiği ve çok içselleştirdiği için değil. Türkiye hâlâ Kürdün 'K'sinden nefret edenlerin, tüyleri diken diken olanların yoğun olarak yaşadığı bir ülkedir. Ama bir yandan da bakıyoruz, televizyonlarda Türkiye'nin dışında da yayınlar yapılabilecek yasalar da çıkarıyorlar. Fakat bunu kendi içinde hazmetmeleri çok zor. Eğer Türkiye'nin mantığına uyan, bundan 30 yıl öncesinin sistemi olsaydı; NATO, CENTO diğer taraftan Sovyetler Birliği böyle bir dengenin yaşayabileceği bir atmosfer olsaydı, bunlar Avrupa'dan yüzünü çevirip hemen böyle bir dengenin içine girerlerdi. Ortada İran var, Türkiye'nin önemli bir kısmı, yani 'derin' olmayan bölümü, geleceğini İran rotasında görmüyor ve dolayısıyla demokratik dünyayla entegrasyon çabası var ve "mecburi demokratikleşme" yönünde birçok şey değişiyor.

# Amac, Ulusal Kişiliğimizi ve Onurumuzu Ortadan Kaldırmaktı

**Behlül Yavuz:** 1955, Diyarbakır Çermik ilçesi Bistin köyünde doğdu. 1971'de henüz Diyarbakır Lisesi 2. Sınıf öğrenciyken, iki arkadaşıyla birlikte o zamanki Aydınlık dergisini okuduğu için, hücre kurmuşlar suçlamasıyla gözaltına alınıp daha sonra serbest bırakılıyor. 29 Eylül 1980'de ise Rızgari, Ala Rızgari davasında yakalanan bir astsubayın ifadesi üzerine yakalandı; Ala Rızgari'nin ordu içindeki örgütlenmeden sorumlu elemanı olarak suçlandı. Bir haftadan fazla soruşturmada kaldı. Soruşturmada falakaya yatırdılar, Filistin askısına alınarak cinsel organından elektrik verdiler, lastiğe ve tabuta koydular. Soruşturmadan sonra mahkemede tutuklanarak Diyarbakır 5 Nolu Cezaevine gönderildi. 1982'de tahliye oldu ve davası beraatla sonuçlandı. 1985'te, bu defa KDP davasından yakalandı, iki hafta göz altında kaldı ve yine polisin o "sevimli alışkanlıklarına" maruz kaldı; tutuklandı 1986 şubat ayında tahliye oldu; bu davası da beraatla sonuçlandı. Kendi deyimiyle, eğer kırılan dişlerini, bozulan midesini, gözlerini ve sinirlerini, titreyen dizlerini ve dökülen saçlarını hesaba katmazsak sağlığı yerindedir.

*Serbestî: Sizin zindan, işkence hikayeniz nasıl başladı?*

**Behlül Yavuz:** Eğer burada konuşacaklarımız kayda geçirilip yazılı olarak yayınlanacaksa; öncelikle birkaç noktayı vurgulamak istiyorum; Birincisi peşinen okurdan özür diliyorum ki, anlatacağım olayların tarihleriyle ilgili yanlışlarım olabilir; çünkü "tarih" konusunda gerçekten hafızam oldukça zayıf. İkincisi belki anlatacaklarım abartı gibi gelebilir, inan ki abartılı değil, tam aksine ölçülü ifadeleri kullanmaya çalışacağım. Üçüncüsü, bir kere Diyarbakır Cezaevinin ve orada yapılan sistema-

tik işkencenin amacı konusunda müşterek bir noktada anlaşmamız lazım; Diyarbakır Askeri Cezaevinde bize işkence yapılırken, hiçbirimize "örgütünüzü, arkadaşınızı anlatın" denmiyordu. Benim kanaatim o ki, orada bize yapılan işkencenin amacı ulusal onurumuzu zedelemektir: "Kürtsünüz, aşağılıksınız, dünya milletlerinin içinde yeriniz yok" anlayışını güdüyorlardı ve hiçbir ulusal değerimizin bulunmadığını bize dayatarak, bizi Mustafa Kemal'e ve vecizelerine taptırmak, "Tarihi çevir" gibi marşlara taptırmak istiyorlardı. Bir diğer önemli husus da, bizi birbirimize karşı onur-

"Her şey serbest, yalnız üç, şey yasak: Bir, Kürtçe konuşmayacaksınız; iki komün kurmayacaksınız; üç hiçbir şeyinizi diğer bir arkadaşınızla paylaşmayacaksınız". Bu, birincisi ulusal kimliğini yok edip kişisizleştirme, ikincisi komün hayatını ortadan kaldırarak insanları örgütsüzleştirmek ve üçüncüsü kişiyi birey olarak da onursuzlaştırmak ve alını açık bir şekilde insanların arasına çıkmasını engellemek

sını engellemek

dikleri, bir askerin, bir gün gelip bize söylediği şu ifadelerde yatıyor: "Her şey serbest, yalnız üç, şey yasak: Bir, Kürtçe konuşmayacaksınız; iki komün kurmayacaksınız; üç hiçbir şeyinizi diğer bir arkadaşınızla paylaşmayacaksınız". Bu, birincisi ulusal kimliğini yok edip kişisizleştirme, ikincisi komün hayatını ortadan kaldırarak insanları örgütsüzleştirmek ve üçüncüsü kişiyi birey olarak da onursuzlaştırmak ve alını açık bir şekilde insanların arasına çıkmasını engellemek; dolayısıyla bir milletin millet olma nosyonlarını ortadan kaldırmaktı.

Yine şunu da belirtme gereği duyuyorum; bu süreci yazmak için, edebiyatçı olmam nedeniyle de bir sürü arkadaş bana baskı yaptı. Ancak kendimde o cesareti göremedim. Çünkü 12 Eylül dönemi Diyarbakır Askeri Cezaevi ve soruşturmaları, öyle bir olaylar zinciri ki, ustasının eline geçmeden, yazılması onu piçleştirir, basitleştirir; eğer bize yüz derecelik bir zulüm uygulanmışsa, bu, beş derecelik şekilde yansıtılırsa, bize zulmedenleri aklayabilir; ben bundan korkarım. Dediğim gibi bir edebiyatçı olmama rağmen, hiçbir zaman elim bu konuda yazmaya gitmedi. Yazmak için ilk defa sizinle bir teyp aracılığıyla konuşuyorum; onun için bir kez daha okurlardan özür diliyorum; bir sürü şeyi unutmuş olabilirim, bir sürü eksik olabilir. O yüzden bugün yaptığımız bu sohbetin, bir "teyp sohbeti" olarak bilinmesini istiyorum.

**Serbestî:** Az evvel sizinle ilgili bilgileri not alırken, 1971'de daha lise ikide öğrenciyken gözaltına alınıyorsunuz. O zaman niçin gözaltına alınmıştınız o konuda da biraz bilgi verebilir misiniz?

**Behlül Yavuz:** Aslında 1971 Muhtırasıyla ilgili fazla anlatacak bir şeyim yok. Yalnız okulda iki üç arkadaşla birlikte Aydınlık dergisini alıp kendi aramızda okuyorduk, o nedenle "hücre örgütlenmesi" yapıyor şüphesiyle beni okuldan alıp jandarma karakoluna götürdüler. O zamanlar henüz çocuktum, o yüzden çok etkilenmiştim. Yalnız o gözaltı olayına ilişkin hiç

unutmadığım bir anım var: Karakol amiri olan albay, Milli Güvenlik Dersi hocamızdı. O nedenle "Öğrencimi bu gece sıcak bir yerde yatırın, sabahleyin de sıcak bir yerde olsun" dedi.

O gece beni, Karınca Kitabevinin sahibi rahmetli Özkan Bey ile beraber karakolun koğuşunda yatırdılar; o gece rüyamda sayıklayarak "Ben Selahattin'in adını vermem" diyorum. Özkan beni çimdikleyerek uyanırdı. Ötemizde yatan bekar bir astsubay, sayıklamalarımın dolayısı uyanıp "Ne söylüyor bu?" diye sordu. "Özkan'da çocuktur rüya görüyor, rüyasında konuşuyor" dedi.

Sabahleyin de, herhalde albayın talimatı gereği beni bir astsubayın odasına aldılar, orada soba yanıyordu. Çünkü çok soğuktu, gözaltına alındığım gün karne almıştım, yani sömestrinin başıydı ve karne aldığım anda beni okuldan almışlardı. Neyse soba yanıyor yaşlı bir astsubay da daktiloda bir şeyler yazıyor. O zaman bana göre iki metre, ama şimdi düşünüyorum herhalde 1.80 boylarında bir astsubay, girdi içeriye ve girer girmez beni şöyle aldı kucağına, yanaklarımı tutuyor, çekiyor, "gıdı gıdı evladım" falan diyor. (o sırada da boyum çok kısaydı ve minyon tiptiydim; lise öğrencisiydim ama hakikaten daha kucağa alınacak çocuk gibiydim). O zimba gibi astsubay, beni almış kucağına, şakalaşiyor; ben de şaşkın vaziyetteyim; baktım o yaşlı astsubay gözlüklerini indirdi ve "Bırak onu, o komünist Kürtçüdür" dedi. Bunun üzerine o astsubay her iki elini aniden açıp beni bıraktı ve kış üstü yere düştüm. "Yahu ateş olsam size ne yapabilirim" dedim. Yani "Kürtçü ve komünist" kavramları askerlerin nezdinde ne denli ürkütücü kavramlardı, o günlerde. En son beni bırakacakları gün bir sivil gelip benimle ilgili kayıt tuttu: "Sinemaya gider misin?" "Hayır" dedim. "Kahvehaneye gider misin?" "Hayır" dedim. "Ulan o....pu çocuğu, o zaman sen ne yaparsın?" dedi. "Ben ya evde ders çalışırım, kitap okurum ya da kütüphaneye giderim" dedim. Kafası hiç basmadı "Nasıl kitap okursun, kütüphaneye gidersin?" dedi "Vallahi öyle, başka bir şey yaptığım yok" dedim.

**Serbestî:** Tekrar 12 Eylül döneminde Diyarbakır Cezaevinde dar bir alanda yapılan yoğun şiddet günlerine dönersek....

Önemli bulduğum diğer bir husus ise, 12 Eylül döneminde soruşturmaya alınan her bir kişinin, kaç gün soruşturmada kalacağını

**Behlül Yavuz:** Diyarbakır Askeri Cezaevine girdiğim zaman henüz baskı dönemi başlamamıştı ve kendi deyimimle "Özgür olarak cezaevine girdim, köle olarak çıktım". Bu ne demek? Diyarbakır Cezaevi muhakkak ki ilerde daha da çok tartışılacak ve şimdiye kadar da tartışılmıştır, ama şimdiye kadar Diyarbakır Cezaeviyle ilgili yapılan çalışmalar yeterli değildir.

Burada, izin verirseniz 12 Eylül 1980 döneminin soruşturmalarından da biraz söz etmek istiyorum. 12 Eylül 1980 dönemindeki soruşturmada iki tür işkence vardı: Birincisi sistematik ve profesyonel işkenceydi, yani iz bırakmadan yapılan işkenceydi; askı, elektrik ve benzerleri. Yalnız, soruşturmadaki işkence bilgi almaya yönelikti. O nedenle bilgi aldıktan sonra insanlarla fazla uğraşmıyorlardı; soruşturmanın en belirgin özeliği de gözleri sürekli bağlı tutmalarıydı ve gözaltındaki kişiyi bir odaya bıraktıkları zaman, karşılıklı en az iki pencere açıktı, yerler de ıslaktı. İnce bir tahta üzerine oturtuyorlardı, eller yine nizami bir şekilde dizlerin üzerinde duruyordu. Burnunuzu kaşımak için bile, izin alırken, belden aşağı bir organın kaşınması için izin istediğinizi söylemek zorundaydınız; yani belden aşağı izin alırsınız, belden yukarı kullanırsınız, zaten her taraf pislik içindeydi.

#### **Kimin Kaç gün Soruşturmada Kalacağına ve Cezaevinde Ne Kadar Yatacağına Daha Soruşturmanın İlk Günlerinde Karar Verilirdi**

Önemli bulduğum diğer bir husus ise, 12 Eylül döneminde soruşturmaya alınan her bir kişinin, kaç gün soruşturmada kalacağını ve daha sonra cezaevinde ne kadar yatacağı, daha ilk soruşturma safhasında tespit ediliyordu. Bu, yine benim şahsi kanaatimdir; yani birisinin suçlu olup olmaması o kadar önemli değildi. "İşte falan kişi mahkemeye geliyor, onun cezaevinde bu kadar kalması gerekiyor" şeklinde bir bilgi notu savcıya gönderiliyordu ve o kişi belirlenen sürede cezaevinde kalıyor veya çıkıyordu. Ben bunun böyle olduğuna hem kendi durumumdan, hem de sohbet ettiğim bir sürü dost ve arkadaşın durumlarından çıkararak söylüyorum. Dikkati çeken bir diğer husus ise, en fazla işkenceyi PKK'li arkadaşlara yapı-

ve daha sonra cezaevinde ne kadar yatacağı, daha ilk soruşturma safhasında tespit ediliyordu. Bu, yine benim şahsi kanaatimdir; yani birisinin suçlu olup olmaması o kadar önemli değildi

yorlardı; tutuklanmaması gereken PKK'li de tutuklanıyordu... Burada en ilginç bulduğum yan, aşırı derecede PKK'ye yüklenilme-

siydi; yani adam sıradan bir köylüdür ve hakkında hiçbir delil de bulunmuyor, tutuklanmaması gerekiyor ama tutuklanıyordu, adeta PKK'nin ilk kitleselleşmesi cezaevinde oldu ve sanki mevcut Kürt örgütlerine karşı bir alternatif yaratılmak isteniyordu.

Cezaevinde yaşananlara gelince, 12 Eylül döneminde biz çok akıllı bir politika izlemiş olsaydık, Diyarbakır Cezaevinde yaşananları yaşamamış olabilirdik. Bununla şunu kast ediyorum; yine işkence görebilirdik; bu, elbette irademizin dışında olan bir şeydi, ama teslimiyet noktalarını atlatılabıldık, o kadar teslim olmayabilirdik inancını taşıyanlardanım.

Önce gelip bize şunu söylediler: "Arkadaşlar rica ediyoruz, sayımı rahat yapmak için koğuşlara girdiğimiz zaman ranzalarınızda oturabilir misiniz?" Sert ve kimi zaman ukalaca tutum almamıza rağmen dediklerini yaptık, oturmaya başladık. Sonra "Arkadaşlar ranzaların üst katlarından da inerseniz daha rahat sayım yaparız" dediler. Bu kademeli geçişte bence hesap şuydu; ilkin bizi çökerterek mahkemelere çıkarmayı amaçladılar; "bizi" derken şu örgüt, bu örgüt gözetmeksizin bütün tutuklular için söylüyorum; amaç bütün tutukluları mahkemelere bezgin olarak götürmekti ve savunma perspektiflerini yok etmekti. Nihayetinde de böyle bir sonuç elde ettiler; hiç kimse savunma yapmadı mı? Kuşkusuz kahramanca savunma yapan arkadaşlarımız da oldu. Ama sonuçta 12 Eylül döneminde, Diyarbakır Askeri Cezaevinden tarihi belge niteliği taşıyacak savunmaların çıktığı konusundan emin değilim. Yapılan siyasi savunmalar da çok esaslı temellere dayandırılarak yapılamadı, insanlar kendi kişisel imkân ve kişisel bilgileriyle sınırlı kaldılar.

En son gelindiği noktada, "ayağa kalkın" diyorlardı, ayağa kalktık. "Yemekler şu, bu şöyle nizami olacak, böyle nizami olacak". O dönem oturup, bize yavaş yavaş dayatılan bu uygulamaları tartıştık; "Hedeflenen nedir?" dedik. Neyi hedeflediklerini söyledik. "Arkadaşlar biz burada tutukluysak, dünyanın her yerinde tutukluların uyduğu ve uymak zorunda oldukları kuralları vardır. Onlar, bu kuralları, bize dayatmadan



O günden sonra, cezaevine yeni gelenler ve biz orada bulunanlar, istisnalar hariç hiçbirimiz duvarların rengini göremedik, koridordan

biz kendimiz tutuklular için uygun olan kurallara uyalım." O güne kadar koşullar arası gidiş gelişler serbest, dışarıdan bize yemekler geliyor; cezaevi koşullarında gayet rahat diyebile-

ceğimiz bir ortam vardı. Böyle bir ortamda, cezaevinin tümünde çoğunlukta olan bir grup arkadaş "Hayır, açlık grevine başlayacağız" dediler. Şunu söyledik: "Zaten bize dayatmaya çalıştıkları uygulamaların amacında bizi bezgin bir şekilde mahkemelere çıkarmaktır; eğer açlık grevine girersek bu defa takattan da düşeriz. Dolayısıyla hem takatsiz, hem bezgin oluruz, cezaevi idaresinin de yapmak istediği bu."

Velhasıl açlık grevi başladı, (ben açlık grevine katılmadım) yanılmıyorsam açlık grevinin 70. günündeydi ve yanılmıyorsam yine şubat ayıydı (hep krizlerin, pisliklerin yaşandığı bir ay) gece her taraftan inleme, uğultusu sesleri gelmeye başladı. O günden sonra artık herkesin bilgisi kendi koşusuyla sınırlıdır. Onun için Diyarbakır Cezaevini tanımanın yolu her koşuştan insanların kendi koşusunu anlatması veya yazmasıyla olur. A koşusundaki işkence, B koşusundan farklı olabiliyordu. Hatta bir grup arkadaşla cezaevinde direnme konusunu tartışırken "Eğer Diyarbakır Cezaevinde 2000 kişi yatıyorsa, bu iki bin kişiye göre hesap yapamazsınız. Koğustaki gücünüz elli kişiye, elli kişiye göre hesap yapacaksınız" diyorduk.

Tabii bu girizgahlardan sonra bütün cezaevi düşürdü, en öndeki kadrolarımız bile İstiklal marşını söylemeye başladılar, mikrofonlarda da söylediler ve hepimize askeri eğitim yaptırmaya başladılar. Bu askeri eğitim, nizami duruş, nizami yürüyüş, askere "komutanım" demek, koğuş giriş çıkışlarında tutukluların sırayla girip "bir, iki üç, ... sendur komutanım" demek bütün cezaevine uygulanan genel geçer kural oldu.

Biz, daha vahşetin başlamadığı dönemde cezaevine girenler, tabiri caizse cehenneme doğru adım adım gittik ve cehennemi öyle yaşadık ama, sonradan gelenler, kendilerini birden bire cehennemde buldular. İlk başta bizim koğuştan, bazen de kantine giderken, cezaevine kalabalık bir asker grubu getirdiklerini görüyorduk. Bu askerler, her gün o eğitim alanında da-

geçerdik koridora bakamazdık... 24 saat, insan inlemeleri köpek havlamaları; her taraf kan ve irindi. Aşırı bir bitlenme vardı; hemen hemen 8 saat sürekli dayak yiyorduk; dayak yemediğimiz yemek aralarında, molalarda da birisi Atatürk'ün nutukları ve yaşamını okur biz de tekrarlardık.

yak yerlerdi ve bunlara küfredilirdi, hani köpekler eğitilirken saldırganlaşması için bağlarlar ya. 100-150 bazen 200 askeri bu şekilde o eğitim alanında 5-6 saat döverek eğitirdi; en so-

nunda "koğuşlara hücum" komutu verirdi. Tabii bunların arasında insanoğulları da çıkıyordu. Yani bazen 100-200 askerin arasında sadece 10 askeri seçer diğerlerini eski birliklerine geri gönderirdi. İşte o seçilmişlerden Diyarbakır Cezaevinin gardiyan kadrosunu kurdular. Tabii test etme imkânımız olmadı ama edindiğimiz izlenim buydu; düz asker gardiyanların hiçbirisi, okuma yazma bilmiyordu. Bir gün daha yeni gelen bir gardiyan, koğuşa girerken "Geri çekilin, geri çekilin" diyordu. Zaten geri çeliyoruz ama bunun, bu "geri çekilin" telaşı ne? diye merak ettik. Bir ay sonra bize "Hepiniz anneniz ve bacınızla zina yapmışsınız o yüzden buradasınız." dedi. Hayret ettik, meğerse adamları böyle eğitiliyorlarmış.

### Günde 8 Saat Dayak Yiyorduk

Bundan sonra anlatacaklarım, hem benim birey olarak yaşadıklarım, hem de bulunduğum koğuşun yaşadıklarımıdır. Dolayısıyla benim burada anlatacaklarım diğer koşuşlarda yaşananlarla uygunluk taşımayabilir: Şubat operasyonundan sonra, Diyarbakır Askeri Cezaevinde bir "cehennem" yaşamaya başladık. O günden sonra, cezaevine yeni gelenler ve biz orada bulunanlar, istisnalar hariç hiçbirimiz duvarların rengini göremedik, koridordan geçerdik koridora bakamazdık... 24 saat, insan inlemeleri köpek havlamaları; her taraf kan ve irindi. Aşırı bir bitlenme vardı; hemen hemen 8 saat sürekli dayak yiyorduk; dayak yemediğimiz yemek aralarında, molalarda da birisi Atatürk'ün nutukları ve yaşamını okur biz de tekrarlardık.

Aklıma gelen ilginç bir anı: Bir gün havalandırmadayız; bir arkadaşım var, Nuri Sınır; ona "Koç" diye hitap ederdim; çünkü zaman zaman ona basketbol oynatıyorduk; Koç'u baş aşağı lağım çukuruna koymak istediler; Koç baktı ki gerçekten baş aşağı koyacaklar çukura, kendisi çukura ayak üstü atladı; çukurda da dövmeye başladılar, pislik yedirmeye çalıştılar; o olay hiç gözlerimin önünden gitmiyor.

### Görüş Kabininde Popomuza Çuvaldız Ba- tırıyorlardı

Bizi görüşe götürürler-ken de, bütün o yolda sürü-remiz de yoktu. Bu da, bir uygulama biçimiydi. yin kanaması geçirdi" di-yecekler, bir beş-on kişinin işini bu şekilde bitirecekler gibi şeyler geliyordu. Yani bu Türkiye'de öyle bir ah-laksız uygulamalar var ki, öldürürken bile kitabına uyduruyorlar. Neyse hamama gittik, giderken "soyu-nun ve temiz atlet külotla gelin" diyorlar. "Soyunun" her kes soyundu, çırılçıplak. "Su dök" (her şey emir komuta ya) biraz su döküldü. "Sabun sür" sabun sü-rüldü; "Su dök" biraz su döküldü ve hemen "giyin, çık dışarı" dediler. O ıslak ve sabunlu halimizle, atlet ve külotları giydik. Büyük koridorda "tek kol sıra ha-linde dizilin" dediler. Koğuş mevcudumuz altmışın üzerindeydi. Tek kol üç sıra halinde dizildik, "Birinci sıra yat", "İkinci sıra yat" "Üçüncü sıra yat" ve "Sü-rün" dedi.

Bir gün koğuşa girdiler; "Bu duvara Mustafa Kemal'in Kocatepe'ye çıkışının aynısının tıpkısının bir resmini çizeceksiniz" dediler. Aramızda da sanatçı yok, sadece 6-7 yüksek okul mezunu, diğerleri lise, orta, ilk vs mezunları, bazıları da okur yazar. (Tiner ve boya parası da bizden olmak üzere, İnançoğlu öy-lesine yaratıcı ki) Mustafa Kemal'in Kocatepe'ye çı-kış resmi, o kadar mükemmel yapıldı ki, gerçeğinden ayrıt etmek mümkün değildi; koğuşta resmin hiçbir örneği, modeli olmadığı halde böyle yapıldı. Sonra-dan diğer koğuşlarda da "şaheser" olacak resimlerin yapıldığını gördüm. Zaten tavanda ve duvarlarda bir santimetre kare bile boş yer bırakılmamıştı, hepsinde vecizeler ve Türk büyüklerinin resimleri yapılmıştı. Mesela çok ilginç gelebilir, bugün Diyarbakır kent panolarında Kürtçe'si yazılan "Atatürk'ün vecizesi-dir" dedikleri " Yurtta sulh cihanda sulh" vecizesini, Diyarbakır Cezaevinde duvarlara tutuklulara bir iş-kence uygulaması olarak yazdırıyorlardı.

### Kan ve İrin Dolu Koridoru Islak İç Çamaşırlarımızla Sürünerek Temizliyorduk

Yine bir gün gelip "sizi hamama götüreceğiz" de-diler. Şoke olduk, iki ayda bir yarım kova soğuk su bize ya düşüyor ya düşmüyor, bu hamam nereden çıktı diye endişelenmeye başladık. "Arkadaşlar, kesin bunun içinde bir bit yeniği var" dedim. Aklıma, ha-mam kaygandır oraya götürecekler, "Kaydı düştü, be-

Tek kol üç sıra halinde dizildik, "Birinci sıra yat", "İkinci sıra yat"  
"Üçüncü sıra yat" ve "Sürün" dedi. O koridor, insanlara atılan da-

yaklardan dolayı hep kan ve irindi. Birinci sıra kaba kirleri sildi,  
biz ikinci sıradakiler de arta kalan ince tabakayı siliyorduk arka-

mızdan gelen üçüncü sıra da tertemiz siliyordu ve o halde bizi ko-  
ğuşa geri getirdiler; o pislikle yatmak zorundaydık başka bir ça-

remiz de yoktu. Bu da, bir uygulama biçimiydi. yin kanaması geçirdi" di-yecekler, bir beş-on kişinin işini bu şekilde bitirecekler gibi şeyler geliyordu. Yani bu Türkiye'de öyle bir ah-laksız uygulamalar var ki, öldürürken bile kitabına uyduruyorlar. Neyse hamama gittik, giderken "soyu-nun ve temiz atlet külotla gelin" diyorlar. "Soyunun" her kes soyundu, çırılçıplak. "Su dök" (her şey emir komuta ya) biraz su döküldü. "Sabun sür" sabun sü-rüldü; "Su dök" biraz su döküldü ve hemen "giyin, çık dışarı" dediler. O ıslak ve sabunlu halimizle, atlet ve külotları giydik. Büyük koridorda "tek kol sıra ha-linde dizilin" dediler. Koğuş mevcudumuz altmışın üzerindeydi. Tek kol üç sıra halinde dizildik, "Birinci sıra yat", "İkinci sıra yat" "Üçüncü sıra yat" ve "Sü-rün" dedi.

O koridor, insanlara atılan dayaklardan dolayı hep kan ve irindi. Birinci sıra kaba kirleri sildi, biz ikinci sıradakiler de arta kalan ince tabakayı siliyorduk arka-mızdan gelen üçüncü sıra da tertemiz siliyordu ve o ha-lde bizi koğuşa geri getirdiler; o pislikle yatmak zorun-daydık başka bir çaremiz de yoktu. Bu da, bir uygula-ma biçimiydi. Bu şekilde koridoru temizlemek şeyta-nın bile aklına gelmezdi. Dayak yemek için her şey bir sebepti, komutanı bir saniye geç fark etmeniz, nizami duruşunuzda en ufak bir kıpırdamanızdan her hangi bir insani refleksinize kadar her şey bir dayak sebebiydi. İnsanların vücutlarının her tarafı mosmordu.

Bizim koğuşta Memo vardı; Urfa'dan "ideolojik nedenlerden dolayı koyun tarama suçundan!" getir-mişlerdi. Memo hiç Türkçe bilmezdi ve bana "Öğret-men! Memo'ya İstiklal marşı öğreteceksin"dediler. Ama Memo öğrenemiyor, sabah akşam Memo zaten dayak yiyor. Memo'nun iki katı da bana dayak atıyor-lar, Memo'ya herkes yalvar yakarıyor, ben yalvarıp duruyorum; neyse Memo'ya bir iki kıta öğrettim. Bu defa "Öğretmen! Doktor Ömer İpek'e İstiklal marşını ezberleteceksin!" dediler. Doktor Ömer İpek'te doktor falan değil, lise mezunu bir çocuktuktu, galiba psikolojik problemleri bulunuyordu ki, "Ben doktorum" diyordu. Bir de bana "Behlül" diyemiyor, "Melül dayı" diyor-du. Şimdi Doktor Ömer İpek'e İstiklal marşını ezber-letmeye başladım. "Korkma sönmez bu şafaklarda yü-

Bir gün yine bizi havalandırmaya çıkardılar ve yirminin üzerine asker girdi havalandırmaya, o kadar çok dayak attılar ki, beş ki-

zen al sancak", "Bak Ömer, bu, birinci mısra" diyorum ve bu şekilde ezberletmeye çalışıyorum. Neyse "Birinci mısra, birinci kıta bitti, sıra ikinci üçüncü kıtada derken" Ömer İstiklal

marşını ezberledi. Ben de gittim tekmiil verdim; "Komutanım Ömer İpek İstiklal marşını ezberledi" dedim. "İkiniz havalandırmaya" dedi. Ömer'le birlikte çıktık, nefes almıyoruz, hazırol vaziyette dik duruyoruz. Ömer, "Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak" ve "Bir gitti komutanım" dedi. Onun "Bir gitti" demesiyle beraber, bana ne yaptılar bilmiyorum ancak, gözümü açtığımda koğuştaki bir ranzada uzanmış vaziyetteyim, yani beni bayıltmışlar. Ama yine çağırdılar "Buna doğru öğreteceksin!" diyorlar. "Ömer kurban olayım sen bir deme, sen düz oku" diyorum. "Tamam" diyor ama her defasında bir bakıyordum, marşın bir yerinde "Bir gitti komutanım" diyor ve beni hep bayıltana kadar dövüyorlar.

Bir gün yine bizi havalandırmaya çıkardılar ve yirminin üzerine asker girdi havalandırmaya, o kadar çok dayak attılar ki, beş kişi hariç dayaktan bütün koğuştaki bayıldı. Ben düşünüyorum da ben niye bayılmamıştım? İtiraf etmeliyim ki, fiziki anlamda koğuştaki en zayıflardandım. Bu zayıflığımı hissettiğim için, bende bir koruma içgüdüğü gelişmişti; o yüzden herkesin bayıldığı bir sırada dört kişiyle beraber ben de ayakta kalmışım. Bir de güneşe karşı vücudum çok hassas, 10 dakika güneşin altında kalırsam 100 derecelik sıcak bir suyun içine batırılmış gibi oluyorum; çok önemli bir hastalık. O yüzden bizi güneşin altında soymaya çalıştıkları zaman, beni döverek bayıltmaları için ben hemen bir isyankârlık yapıyordum; çünkü biliyordum ki güneşin altında soyunmuş vaziyette durursam öleceğim. O yüzden ne yapıp edip dayakla bayılmayı göze alıyordum, yani bu da bir mahkûm kurnazlığıydı. Hatta bazen arkadaşlar, "Sen niye zaman zaman huysuzluk yapıyorsun" diye soruyorlardı. Ancak koğuştaki muhbir olduğu için o isyankârlıklarımın nedenini de kimseye söylemiyordum; çünkü zaten insanların en zayıf tarafını yakalayarak üzerine geliyorlardı. Oysa normalinde ben herkesten daha çok uyumluydum. Bir de, köpeklerle karşı çok büyük bir korkum var; Allah rahmet eylesin, Esat

şî hariç dayaktan bütün koğuştaki bayıldı. Ben düşünüyorum da ben niye bayılmamıştım? İtiraf etmeliyim ki, fiziki anlamda koğuştaki en zayıflardandım. Bu zayıflığımı hissettiğim için, bende bir koruma içgüdüğü gelişmişti; o yüzden herkesin bayıldığı bir sırada dört kişiyle beraber ben de ayakta kalmışım.

Oktay Yıldırım'ın o meşhur köpeği sayımlarda gelip benim bacaklarıma sürtü- nüyordu, ağzını orama burama atıyordu; inanır mısınız "son sayı altmış" sayı- lıncaya kadar, bazen bir yı-

lın geçtiğini zannediyordum; o köpeğin geldiği her sayımda dilimde kanama oluyordu ve dilimin yarısı hiç iyileşmedi; çünkü Komutan köpek Co gidene kadar ben dilimi dişlerdim; hele köpekten korktuğumu açığa vursaydım, o köpekle beni çıldırtacaklardı.

Yine başka bir gün gardiyan, koğuştaki kapısını açıp "Behlül Yavuz, hazırlan çık!" dedi. O güne kadar alıp götürdükleri hiçbir adamı da sağlam getirmedi- ler. Gerçi bizim koğuştaki böyle bir durum yaşanma- mıştı ama çağırdıkları insanların çoğunu ya ispiyon- cu yapıyorlardı, ya da öldürüyorlardı. Aldığımız haberler hep bu yöndeydi. Neyse beni de yalnız çağırın- ca, içimden fırtınalar koptu; sakın olmaya çalışıyo- rum, gülmeye çalışıyorum, arkadaşlarıma merak et- meyin bir avukat görüşüdür falan diyorum ama o da değil. Neyse gelip beni aldılar, önce merdivenin di- binde şöyle on dakika beni dövdüler, sonra bir, iki üç nizami yürüyüş ve "Seni götürüp bir adamla görüştü- receğiz, o adam sana ne derse desin, cevap vermeye- ceksin" dedi. Diyemiyorum; "Madem konuşmayaca- ğım niye götürüyorsunuz?"

Götürdüler, 40-45 yaşlarında bir beyefendi, "Meh- met Belül Yavuz sen misin?" dedi. Hiç sesimi çıkar- madım. "Diyarbakır Lisesinde Edebiyat Öğretmeni sen misin?" yine hiç ses yok. Baktım "Ulan hayvan oğlu hayvan, niye cevap vermiyorsun?" dedi. Sinirle- rim tepeme çıktı. Diyebilirsiniz ki, asker zaten her gün aynı hakaretlerde bulunuyorlardı. Orada niye si- nirlendin? Ama biliyoruz ki asker orada bizi düşman görüyor ve düşmana ne yapıyorsa mubahtır anlayışy- la hareket ediyor; dolayısıyla bir düşman çatışması- dır. Ama bu adamın öyle durduk yerde bana hakaret etmesi çok zoruma gitti. "Komutanım beni niye getir- diniz buraya, madem cevap verme hakkım yok o da soru sormasın" dedim. Neyse konuştum diye kendime geldiğimde baktım ki bana su dökerek ayıltmaya ça- lışıyorlar; her tarafım su içindeydi; aradan ne kadar zaman geçti bilmiyorum. Ama gardiyan da baktı ola- cak gibi değil, herhalde komutanının yanına gidiyor,

Gardiyan "hazırlanın beş dakika sonra geliyorum" derdi, o beş dakikalık zaman, adeta donup kalıyor ve geçmiyordu; çünkü gelip

durumu ona izah ediyor. Komutan da "gelen adam yazılı soru sorsun". Neyse soru kağıdını bana verdi; "soru 1, soru 2, ..." öyle devam ediyor. Benim de me-

rak ettiğim tek şey, soru kağıdının altındaki imzayı görmektir; baktım ki, imza "Müfettiş" yazıyor. On bin kez kahroldum, bir eğitimci, bana soru soruyor, görüyor ki tek tip elbisenin içindeyim ve onun sorularına cevap verecek halim yok; benim bu durumumu anlayacağına, bana küfrediyor. Diyarbakır Lisesinde sınav yapıyorduk, dışardan bitirme sınavları, o sınavlarla ilgili bir soruşturma yapıyorlar o nedenle, gelip benim de fikrimi almak istemişler. Ben de, "Bütün sorular, cevaplarıyla birlikte bendedir ve bütün sorumluluk bana aittir" diye yazdım ve altına imzamı attım. Koğuşa geri döndüğümde arkadaşlarım sevinçten uçuyorlardı, sağ döndüm diye.

Gün yirmi dört saati dayakla geçen insanlardık, bunun hangi anını anlatıp hangisini anlatmayacaksınız. Bu, çok zor bir mesele, o kadar ürkek olmuştuk ki, bir "dikkat!" sesinden bile tüylerimiz diken diken oluyordu. Gardiyan "hazırlanın beş dakika sonra geliyorum" derdi, o beş dakikalık zaman, adeta donup kalıyor ve geçmiyordu; çünkü gelip ne yapacağını bilmiyorduk ve bize her şeyi yapma ihtimali vardı. 1981'in Şubat ayının (gününde yanılıyor olabilirim) 16'sından Mayıs ayının sonuna kadar Diyarbakır Cezaevinden insan iniltileri hiç kesilmedi. Tam kesin rakamı bilmiyorum ama söz ettiğim bu süre zarfında 60'ın üzerinde insan öldürdüklerini biliyorum. Diyarbakır Cezaevi Müdürü hoparlörde "Benden izinsiz sinek bile uçmayacak bu cezaevinde" diyordu. Hakikaten Diyarbakır-Bağların karasinekleri meşhurdur, ancak karasinekler bile cezaevine gelmiyorlardı; gelmelerini, orada uygulanan şiddetin basıncına ve insan bağırmasına bağlıydık... Bir ara sakın bir dönem oldu, hâlâ o sakinliğin niçin olduğunu hatırlamıyorum. Bizim koğuşun havalandırmasından karşı koğuşa seslendim, "Yılmaz Elçi'yi çağırır mısınız?" dedim. Penceredeki adam, "Benim, Yılmaz Elçi benim" dedi. "Hayır sen Yılmaz değilsin" dedim. "Behlül vallahi benim, ben Yılmaz Elçi'yim" dedi. Onun Yılmaz Elçi olduğuna inanmadım, daha sora dışarıda da Yılmaz Elçi "O pencerede konuşan adam bendim"

ne yapacağını bilmiyorduk ve bize her şeyi yapma ihtimali vardı. 1981'in Şubat ayının (gününde yanılıyor olabilirim) 16'sından Mayıs ayının sonuna kadar Diyarbakır Cezaevinden insan iniltileri hiç kesilmedi.

dediği halde, hâlâ inanmıyorum. Yani bir insanın, fiziki olarak bu kadar değişebileceğine hiç inanmadım... Yılmaz'ın bulunduğu koğuşa, bütün koğuş esas

duruşta izlerken, koğuşun gözleri önünde üç kişiyi döve döve öldürmüşlerdi ve hiç kimse hazırol vaziyetini bozamamıştı... Böyle bir dehşetin yaşandığı yerde insanlar nasıl yaşar, buna nasıl dayanır gerisini siz düşünün.

### **Diyarbakır Vahşetinin Tarifi; O Vahşetten Kurtulmak İçin İnsanın Haşlanırken Bile Kıpırdamama Halidir ve Dörtler O şekilde Haşlandılar**

Diyarbakır Cezaevinin vahşetini, vahşetin ulaştığı boyutları, insanlık tarihi o güne kadar görmedi, bir daha da görmez ve görme şansı da yok diye düşünüyorum. Bu vahşetin acısının en iyi tarifini kendini yakan o dört insan gösterdi. Bu dört insanın gösterdiği kahramanlığı ben bir kenara bırakıyorum. Asıl vahşetin boyutunu anlatmak istiyorum; şimdi sizi çok gür bir ateşin içine atsalar, acı çekme süreniz belki bir dakikadır, iki dakika sürmez. Sizi 60-70 derecelik bir sıcaklığın içine atsalar belki ölüm süreniz yarım saat, bir saat sürer ve korkunç can çekişirsiniz. Bir diğer yöntem "Bu mumu yakıp parmağınızın altına tutacağım" dediği zaman, gücünüz kuvvetiniz ne olursa olsun parmağınızı o yanan mumum alevi üzerinde tutamazsınız. İşte bu arkadaşlar, bir dönemin vahşetine karşı bu yanan mum misali kendilerini yaktılar ve bu mum misali yanmayı, yaşanan vahşete tercih ettiler... Yatakların pılı pırtılarıyla ve tinerle kendilerini yaktılar; o tiner hemen tutuşmuyor, yavaş yavaş tutuşuyor; haşlayarak tutuşuyor, haşlama noktasında hiçbir ideoloji din geçerli değil, ne olursanız olun, can havliyle zıplar kaçarsınız, ama o insanlar kaçmadılar; birbirlerine sarılarak, mum gibi dirhem dirhem yandılar. Evet, gençler kahramandılar! Ama çektikleri acının tarifi yoktur ve Diyarbakır Zindanı öyle bir vahşetti ki, insanlar haşlanarak ölmeyi tercih ettiler...

*Serbestî: Birde insanlara yoğun olarak pislik yedirdiklerinden söz ediyorlar. Sizin koğuştaki durum nasıldı?*

Bir gün sayımla biz içeri girerken, gardiyan gelip, "7'den sonra sayılanların hepsi dışarı çıksın" dediler, ben de boyumdan dolayı za-

**Behlül Yavuz:** Dediğim gibi, koğuştan koğuşa uygulamalar farklıydı. Fakat benim kanaatim şu ki, her birimiz, bir miktar bok yemiştir. Mesela başka bir koğuştaki fare yedirdiklerini, hatta güneşte bekletilerek kokuşmuş ve kurtlanmış et yedirdiklerini duydum.

*Serbestî: Cezaevinde çok duygulandığınız bir anınızı hatırlıyor musunuz?*

**Behlül Yavuz:** Benim şöyle bir anım var: Bir bayram günüydü, "Üç gün dayak yok" dediler, yani tek taraflı ateş kes ilan ettiler, "Size tatlı da getireceğiz" dediler. O günün koşullarında Diyarbakır Cezaevinde yaşayan bir genç insanın tatlıya müthiş ihtiyacı vardı. Normal olarak dışarıdaki yaşamımızda her bir şeyden bir miktar şeker aldığımız için bu ihtiyacı fark edemiyoruz. Ama genç bir insanı on gün bir yere kapatın ve hiç şekerli madde vermeyin, çıldırma noktasına gelir. Bir de zaten bizi aç bırakıyorlardı yürüyüş, marş ve dayaklarla tükettiğimiz enerji cabası; tüm bunların üzerine de ben tatlıyı çok seviyordum. Yani tatlı öyle bir şeydi ki, şiddetin bana yaptırımını neredeyse tatlı için yapardım; yani hepimiz tatlıya büyük bir ihtiyaç duyuyorduk... Neyse sabahleyin ip gibi dizilmiştik, baktım ki gardiyan geliyor, hakikaten elinde bir baklava kutusu var; belli ki içinde altmış dilim var. Kutuya baktım, gardiyanın durumuna baktım; gözüm keşirdim ki "Baklava kutusuna saldırıp yemeğe başlasam, o beni dövene kadar yiyebileceğim kadar baklava yerim" dedim. Gerçekten baklava kutusuna saldırmak için böyle kendimi gerdiğim bir anda sağma baktım, ne göreyim 120 göz o baklavanın üzerinde. "Hay huy, Behlül sen bu baklavayı kaparsan, gardiyandan önce bunlar seni yerler" dedim. Hiç unutmuyorum o baklava dilimini 20 dakikadan fazla ağzımda tuttum, çiğnemeye kıyamıyordum.

Baklavayla ilgili başka bir anım daha var: 1982'nin sonlarında cezaevinden dışarı çıkmıştım; yine bir gün sebepsiz beni alıp Diyarbakır'daki Çarşı Polis Karakoluna götürdüler 5 gündü ordaydım, benim için orada olduğumu da kimse bilmiyordu. Neyse nihayet ağabeyim izimi bulup yanıma geldi, "Ne istiyorsun?" dedi. "Vallahi tatlı istiyorum, ba-

ten hep arkalardaydım; tam dışarı çıkarken iriyarı bir gardiyan koşarak geldi ve zıplayarak yüzümün sağ tarafına bir tekme indirdi, dört dişim birden kırıldı, alnımda da (hala izi var) kocaman bir yara açıldı. Kırılan dişlerimin acısını tahliye oluncaya kadar hep çektim

na baklava gönderebilirseniz iyi olur" dedim. Bizim memlekette bir şey isteyince az göndermek ayıp oluyor ya. Baktım ağabeyim büyük bir kutu doldurup getirmiş. Beni tek başına

kocaman bir hücre koğuşa kapatmışlar, öbür tarafta 5 kişilik hücreye 15 kişiyi koymuşlar; meğerse onlar adliymiş, ben siyasiyim ya. Baklava kutusunu aldım daha açmamışım baktım rahmetli Vedat Aydın ve Kutbettin Yıldız diye bir arkadaşımızı birlikte yanıma koydular. "Hayırdır yahu, cezaevindeydiniz, ne oldu?" diye sordum. "Biz tahliye olduk eve gittik daha yeni banyo yapmıştık ki yine gelip bizi aldılar" dediler. Neyse "Hoş geldiniz, yine burada birlikteyiz" dedim. Sonra baklava kutusunu aldım, "Baklava yiyeelim" dedim. Vedat, "Baklavanın da bir şerefi var, bırak şimdi; akşam kapı kapandıktan sonra oturup yeriz" dedi. Çok kıymetli ya, akşam oldu kapı kapandı, gazetemizi serdik, baklavanın kutusunu açtım, üç tane sivil polis, küfrün bini bir para ve kalaslarıyla içeri girdiler "Kalkın lan gidiyoruz". Vedat'la Kutbettin kalkan gibi kafamın üzerinde durmuşlar ve Vedat "Bixwe-ye" dedi. Polisler bir yandan vuruyorlar, bir yandan küfrediyorlar; o arada yiyebileceğim kadar baklavamı yedim ve bizi oradan alıp götürdüler.

*Serbestî: Sağlık durumunuz nasıl?*

**Behlül Yavuz:** Bir gün sayımla biz içeri girerken, gardiyan gelip, "7'den sonra sayılanların hepsi dışarı çıksın" dediler, ben de boyumdan dolayı zaten hep arkalardaydım; tam dışarı çıkarken iriyarı bir gardiyan koşarak geldi ve zıplayarak yüzümün sağ tarafına bir tekme indirdi, dört dişim birden kırıldı, alnımda da (hala izi var) kocaman bir yara açıldı. Kırılan dişlerimin acısını tahliye oluncaya kadar hep çektim, çıkar çıkmaz da, eve uğramadan dışıya gittim.

O dönemi yaşayan insanlarda, bir güven bunalımı ve kendine güvenmeme gibi bir durum var. Kürt milletinin hak ve hukukundan vazgeçmemişler ama kendilerine de güvenemiyorlar, bir şey üretmiyorlar, bir sürü fiziki sağlık sorunları yaşıyorlar. Diyarbakır cezaevinden çıkanların arasında sağlık sorunları olanların oranı çok yüksektir, kimisinde de psikolojik sorunlar var. Sağlıklı çıkanların iyisinden kendimi saya-

Öyle bir durum yaratmışlar ki, her şeyden ürker hale geliyorsunuz. Bakın, korkaklık ayrıdır, ürkeklik ayrıdır; ben ürküyorum.

rım ama benim aşırı sinirli-  
lik ve bir anda parlama ha-  
limin nedenleri Diyarbakır  
cezaevi ve soruşturmaları-  
dır. Öyle bir durum yarat-  
mışlar ki, her şeyden ürker

hale geliyorsunuz. Bakın, korkaklık ayrıdır, ürkeklik ayrıdır; ben ürküyorum. 12 Eylül bitmiş, Olağanüstü Hal kalkmış biz 2003 yılının Eylülündeyiz, iki gün önce arkadaşlarla birlikte, oturduğumuz kahveye polis girerek, "Polis, kalkın kimlik araması yapılacak!" dediği anda hemen başımı masanın altına eğdim ve kustum. Cezaevinden çıktığımdan beri böyledir. Arama, kimlik kontrolü ve benzeri durumlarda polislerle karşılaştığım an, canımdan et bile koparsalar, kendimi tutamıyorum anında kusuyorum; kustuktan sonra rahatlıyorum. Bu, bir sonuçtur. Hatta bazen sizinle Beyoğlu İstiklal Caddesinde de yürürken, polisi gördüğüm zaman aynı şekilde ürküyordum ve şimdi bu arkadaşlar, bu durumumu fark edip "Vay be ne korkak bir adamdır" diyecekler, diye de çekiniyordum. Ama ne yapayım bende böyle bir sonuç yaratılmış. O yüzden, o dönem Diyarbakır Cezaevinde kalan her insanda, istisnalar olabilir, muhakkak bir takım sorunlar yaşanıyor, ama biz bu yaşadığımız sorunları anlatmıyoruz, utanıyoruz ve en yakın arkadaşımız bile, derdimizi anlamaz diye çekiniyoruz... Bakın, şöyle bir anım daha var:

### "Sonra Demeyesin ki Bir S....medik Kulağımızın Arkası Kaldı" Asker Penisini Her İki Kulağımın Arkasına Sürdü

Abartısız söylüyorum, cezaevinde bulunan kitapların sayısı dördü beşi geçmiyordu. Biri de bendeki bir Türkçe sözlüktü; herhalde adı "Büyük Türkçe Sözlük"tü; yazarının adını şu an hatırlamıyorum, ama Esat Oktay Yıldırım bu sözlüğe izin vermişti. Tahliye edilmişiz ama on beş gün daha cezaevinde tutulduk, bırakmadılar. Hesap şu, bayram yaklaşıyor, toplu olarak 100-150 kişiyi beraber bırakmayı düşünüyorlarmış o yüzden bizi de on beş gün daha cezaevinde tutmaları gerekiyormuş. Tahliye edilmiş olanları sinema salonu dedikleri yere aldılar ve tek tek eşyalarımızı arıyorlardı. Çırılçıplak soyup kıçımıza kadar bakıyorlar. O arada biri avazı çıktığı kadar "Komutanım bul-

12 Eylül bitmiş, Olağanüstü Hal kalkmış biz 2003 yılının Eylülündeyiz, iki gün önce arkadaşlarla birlikte, oturduğumuz kahveye polis girerek, "Polis, kalkın kimlik araması yapılacak!" dediği anda hemen başımı masanın altına eğdim ve kustum.

bir kişiyi dövdüğünü düşünün. Neyse Esat Oktay Yıldırım geldi, baktı ki buldukları kendisinin izin verdiği sözlüktür. "Yavuzcuğum, sen burada kaldığın sürece, bu sözlüğüne müsaade ettik ama şimdi çıkacaksın; hani sonra demeyesin, 'bir sikilmedik kulağımın arkası kaldı' onun için kulağımın arkası da sikilecek" dedi. Bir askere pantolonunu çöz "dedi. Pantolonunu çözdü" "külotunu da indir" dedi. Onu da indirdi. "Bana eğil lan" dedi, eğildim. "Tut" dedi "bunun kulağımın arkasına sür" dedi ve asker tuttu her iki kulağımın arkasına sürdü. O gün bugündür ben o lafı artık kullanmıyorum.

*Serbestî: Kapınızın zili veya telefonunuzun geç saatte çalınmasına nasıl bir tepki duyuyorsunuz?*

**Behlül Yavuz:** Mesela gece saat 12'den sonra kim telefonumu çalarsa büyük bir kavga nedenidir, gece 12'den sonra kapı zilin çalınması ise benim için büyük bir belaya işaretidir. O yüzden bana haber vermeden gece geç saatlerde kapımın çalınmaması konusunda bütün arkadaşlarımı uyarıyorum...

Bakın, ben açık açık Kürt mücadelesini savunuyorum, hapis yattım, sonuna kadar Kürt mücadelesini savunacağım da, bugün bile polis noktasına geldiğimde teybimi kapatıyorum. İşte o yüzden diyorum; benim yaşadığım korku değil korkudan farklı bir şey... Mesela bazen polisin yanından geçerken dizlerim titriyor neredeyse, polisin kucağına düşeceğim; öyle haller yaşıyorum. Ama adam orada belki benim güvenliğimi de sağlıyor fakat böyle haller yaşıyorum.

*Serbestî: Amaçlarından birisi de daha çok Kürdü o "tezgahtan" geçirmek miydi?*

**Behlül Yavuz:** Kürt milletinin hak ve hukuk mücadelesinde yer alan ve yer alabilecek herkesin o tezgahtan geçirilmesi ve onlara bok yedirerek, komutanım dedirterek, yerlerde süründürerek, alçaltarak davadan soğutacaklarına inanıyorlardı; temel amaç buydu. Yani oraya düşen her kişi onursuzlaşacak ve çıktuktan sonra da "Kardeşim bana ne, Kürtlük davası lâzım değil" di-

Etkilenebilirler tabi. Bir kere şunu teslim etmemiz lazım; 1980-

1999 arası ben ve benim gibi arkadaşlar hiç yaşamadılar. Bir dö-

yecek. Ancak bunun tersi oldu ve insanlar kendi davaları uğruna bu tür alçakça durumlara bile katlanacaklarını düşündüler.

nem cezaevinde kaldıktan sonra biz dışarıydık ama her an tekrar içerdeymiş gibi, her an biri "şşşit gel lan, süren bitti" diyecekmiş gibi yaşıyorduk. Bu ruh halimiz ister istemez çocuklarımıza da yansıyor.

ta su kalmadığı için su aynen zehir gibi oluyor. O yüzden anahtar tek bir kişidedir; çünkü öylesine yakarak su istiyorsunuz ki. Ne kadar "su su" diye bağırsa-

Çok kahraman değildik, en azından ben kendi adıma söylüyorum; bana vurulunca gülen biri değilim, ağlayan biriyim, canımın ağrısına dayanmayıp ağlayan biriyim; zaman zaman umusuzluğa da düşüyordum. Ama bir şeyi biliyordum; Kelebek adlı romanı okumuştum ve Türklerin tarihini bilen biliyor. Kendime "Bir mücadeleye gireceksen bunu, bileceksin" diyordum. Bunlar, kendi başbakanını bile asmadan önce onuruyla oynadılar.

**Serbestî:** *Hakikaten Kelebeğin karşılaştığı zorluklar ile Diyarbakır Cezaevindeki zorlukları mukayese ettiğiniz de hangisi daha çok zorluydu?*

**Behlül Yavuz:** Romanda yazılanlara göre, Kelebeğin yaşadıkları bizim yaşadıklarımızın yanında saray yaşamı gibi kalıyor.

Hakikaten her şeyimizi almışlardı 10 kişi bir ranzanın altına sığınyorduk. Teorik olarak, gidip bir fizikçiye ya da insan anatomisiyle ilgilenen bir doktora sorsanız, hiçbir şekilde 10 kişinin bir ranza altına sığındığını kabul etmezler, ama giriyorduk.

**Serbestî:** *Evet, nasıl sığıyordunuz?*

**Behlül Yavuz:** Giriyorduk işte; onun için başta bir kayıt koydum; orada yaşananlar inanılır gibi değil. O yüzden kimse bize inanmıyor. Ben bile bazen düşündüğümde hayrete düşüyorum ve "Acaba o yaşadıklarımız gerçek miydi?" diyorum.

**Serbestî:** *1985'te yakalandığınız zaman soruşturmada size ne yaptılar?*

**Behlül Yavuz:** 1985'te soruşturmada beni askıya aldılar, askıdayken elektrik verdiler, ayıldım bayıldım derken, yine çırılçıplak askıdayım, göz bağının altından baktım ki, ayağımın başparmağında ince bir su akıyor; hani bizde bir deyim var; "Seni yakalarsam, suyunu çıkarırım" diye, aklıma o deyim geldi; "Herhalde insanın suyunu çıkarmak budur" dedim ve güldüm. Vücut gerilip, sıkışınca ter atıyor. Zaten askı ve elektrikten sonra ortalama iki saat kapalı bir yerde tutarak su veriyorlar, su verildiği an ölürsünüz; vücut-

nız da, -hani derler ya gavur duysa sesinizi, dayanmaz su verir- kimse size su vermez. İşte o ince suyun akmasına güldüğümden "Ulan bu militandır, üç defa gelmiş gitmiş, her türlü deneyimi var, elektrik akımını yükselt" dedi. Diyemiyorum ki militan falan değilim. Akımı yükselttiler, bayıldım gibi oldum, elektriği kestiler. Öyle çırılçıplak askıdayım, şimdi üniversiteye giden bir kızım var, o sıralarda daha yeni 3-4 yaşlarındaydı ve her şeyi soruyordu, o aklıma geldi; düşündüm ki, "şimdi kızım burada olsa", "Aaa babam çıplak yukarıda ne yapıyor?" diye soracak. Tabii yine ağlamakla gülme arası bir şey beni tuttu. "Vay arlanmaz ...." dediler. Halbuki ben çok dayanaksız bir insanım. Neyse bir daha elektriği yükselttiler. Bu defa ben tam olarak bayılmışım, ben askıdayken birisi diğeri "Elektrik ocağına çay koysana" diyordu. "Ayıldığımda birbirlerine çayın bittiğini söylüyorlardı.

**Serbestî:** *Bu işkence hikayelerinin, küçük çocukların psikolojisini kötü etkileyebileceği kaygısı nedeniyle acaba çocuklara anlatmak ne kadar doğrudur? diye düşünüyorum.*

**Behlül Yavuz:** Etkilenebilirler tabi. Bir kere şunu teslim etmemiz lazım; 1980-1999 arası ben ve benim gibi arkadaşlar hiç yaşamadılar. Bir dönem cezaevinde kaldıktan sonra biz dışarıydık ama her an tekrar içerdeymiş gibi, her an biri "şşşit gel lan, süren bitti" diyecekmiş gibi yaşıyorduk. Bu ruh halimiz ister istemez çocuklarımıza da yansıyor. Bir iş yapıyoruz; akşam geri dönmeme ihtimaliyle, "Hanım ben bu işi yaptım, bu kadarı kaldı bundan sonrasını böyle yap" diyerek evden çıkıyorduk. Zamanla bütün bunları, çocuklar da duyuyor ve soruyorlar. Anlatmayınca daha çok merak içinde kalıyorlar, anlatınca hiç olmazsa aşına oluyorlar.

**Serbestî:** *Bütün bu baskılar, yaşamınızı nasıl etkiledi?*

**Behlül Yavuz:** Bakınız, şu an sizinle bir basın sohbet yapıyoruz; etrafımızda polis yok, sorgu da değil. Bütün samimiyetimle söylüyorum, yaşadığım ve

Yani bir gün eğer bir Mahkeme-i Kübra kurulursa, bir Kürt olduğumdan dolayı haklarımı isterim, bir de bana yapılanlardan dolayı

gördüğüm tüm işkencelere rağmen, hiçbir zaman kin beslemedim. Eğer bu vatanında, özgür, eşit, demokratik bir ortamda Kürt kim-

liğimle, Kürt kültürümle, Kürt dilimle, özgürce bu vatanın sahibide olduğumu görürsem, yaşadığım baskıları hiç yaşamamış gibi davranabilirim. Bunu asla bireysel kin yapmam. Ama gelinen noktada bir Kürt olarak hiçbir ulusal hakkımı elde edememişsem veya bu haklarımı kullanamıyorsam, bana yapılanların her anını hâlâ bir kin gerekçesi sayıyorum. Yani ulusal haklarımın gaspının yanında bir de bireysel hak gasplarım vardır; şu yer kürede hiçbir birey Türkiye Cumhuriyeti devletinin bana yaptığı aşağılama ve haksızlığı yapamaz, bireysel ve ulusal haklarımı özgürce yaşayamazsam bunları hiç unutmuyum? O zaman insan olarak yaşamamın anlamı ne?

**Serbestî:** Bu mağduriyetinizin telafisi ancak bu şekilde giderilir diyorsunuz....

**Behlül Yavuz:** Yani bir gün eğer bir Mahkeme-i Kübra kurulursa, bir Kürt olduğumdan dolayı haklarımı isterim, bir de bana yapılanlardan dolayı hakkımı isterim. Ama ben yaşarken ulusal haklarımın teskil edildiğini görürsem birey olarak bana yapılanların telafisinden vazgeçerim.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevi, Kürtlerle Türklerin veya Kürtlerle Türk devletinin arasında nasıl bir etki yaptı?

**Behlül Yavuz:** Türk milletinin ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin karnesinin eksi hanesi zaten zayıflarla doludur. Ama Diyarbakır Cezaevi ve soruşturmaları Türk devletinin eksi hanesinde beş yıldızlı bir eksidir.

**Serbestî:** 12 Eylül'e ne oldu?

**Behlül Yavuz:** Bu devlet öyle bir devlet ki, devlet tekelinde komünisti var; devlet tekelinde faşisti var;

devlet tekelinde İslamcısı var; devlet tekelinde hırsız var; devlet tekelinde işadami var; devlet tekelinde namuslu ve Susurluğu da

var; bu devletin her türden yedek güçleri var. Şu anda 12 Eylülün adamları bir yerde istirahattadır; gün ola devran döner; bir kez daha 12 Eylül gibi bir imkânı yakalarlarsa yine aynı şeyi yaparlar. Ama dünya çok geliştiği için bunlara fazla bir şans kalmıyor. Artık eskisi gibi "Ben yaptım oldu" diyemezler. Bu gün dünya, karşılına çıkıp, "Hayır, sen yanlış yaptın ve yanlışın bedelini de ödeyeceksin" diyebilen bir dünyadır. Türkiye'de "Sen çocuğunu dövemesin" diye kanun çıkardılar; çocuğunu dövemiyorsan nasıl Kürt vatandaşlarını döversin? 12 Eylül güçleri dağılmamış ama bugün onlara vazife düşmüyor, umarım hiç de düşmez...

**Serbestî:** Maruz kaldığınız baskı ve işkence açısından soruyorum, yaşadıklarınızın yüzde kaçını anlatınız?

**Behlül Yavuz:** Abartı olmasın diyorum, bence binde bir, yüzde diyemiyorum. İki cihanda elim Yaşar Kemal'in yakasındadır. Söyleyeceklerimi söylemeden yutayım, ama Yaşar Kemal ömrünün son deminde siyasal Kürtlük yapacağına tutup Diyarbakır Zindanını yazsaydı daha iyi olmaz mıydı? Yaşar Kemal Diyarbakır'ı yazabilirdi, Victor Hugo'larımız veya Dostoyevskilerimiz yok, en azından şu ana kadar yok ya da ben bilmiyorum... O yüzden bu konuyla ilgilendiğimiz için size müteşekkirim. Aslında soru cevap şeklinde olunca ben şaşırıyorum, bir gün bir rakı masasında teypten haberim olmaksızın oturup sohbet edebilme fırsatımız olursa inanıyorum ki, çok daha verimli bir sohbet olur.

En son olarak, şunu söylemek istiyorum ki, eğer ille de Allah insana bir düşman veriyorsa şerefli bir düşman versin.



# Diyarbakır'da Uygulanan Vahşetin Bir Benzerini Yeryüzü Bu Çağda Hiç Görmemiştir

**Cevdet Baran:** Diyarbakır'ra, 1957 yılında dünyaya geldi. 12 Kasım 1982'de Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi üçüncü sınıf öğrencisiyken okula yapılan bir baskınla gözaltına alındı, hiç ilişkisi bulunmadığı halde bir örgütle ilişkilendirildi, ağır işkenceler gördü; 3 yıl Diyarbakır Cezaevinde yattıktan sonra 1985'te salıverildi.

Böbrek, sinir, kalp mide ülseri ve tansiyon gibi sağlık sorunları bulunuyor.

*Serbestî: Birincisi, niçin yakalandınız? İkincisi, soruşturmada ve Diyarbakır Cezaevinde ne tür uygulamalara maruz kaldınız?*

**Cevdet Baran:** Okula yapılan bir baskında beni aldılar; aldıkları gibi hemen arabaya bindirerek gözlerimi bağladılar. Önce beni direkt eve götürdüler; evde arama yapıldı; kitaplarım alındı; bir de o dönem yasak olan kitaplardan aldığım notlarımı aldılar. Sonra gözlerim kapalı olarak bilmediğim bir yere götürdüler; tahtalı bir zemindi; bir iki kat aşağıya indirildim, yani bodrum gibi bir yerdi. Tabi indirdikleri gibi, kaba dayak atmaya başladılar; kafamı duvara vurarak; her biri bir taraftan bağırarak; "Söyle, nesin necisin, kimsin, kimlerle ilişkin var? Hangi örgüttesin?" şeklinde bir sürü soru sordular.

Doğal olarak, benim onlara verdiğim cevap şu odu: "Siz gelip beni okuldan aldınız, benim herhangi bir örgütle ilişkim yok, beni niçin getirdiğinizi de bilmiyorum". Böyle söyleyince, cevap vermeme bile müsaade edilmiyordu ve aralıksız dayak atıyorlardı. Bu baş-

langıç dayağı, yaklaşık olarak yarım saat, kırk beş dakika sürdü, sonra benim gibi insanların bulunduğunu tahmin ettiğim bire yere götürdüler. Arada on dakika geçmeden tekrar aldılar beni, bu defa "Okuldan kimleri tanıyorsun, kimlerle ilişkin var?" gibi soruları sormaya başladılar. Haliyle "Okulda, okul ve sınıf arkadaşlıklarım olabilir insanlarla başka ne gibi bir ilişkim olabilir ki" dedim. Ama onlar "Birisini getireceğiz bakalım tanıyabilecek misin?" dediler. O ara Recep Gönderici diye birisini getirdiler, öğretmendi. Gözlerim kapalı olduğu için ilk başta tanımadım, ama o adımları, soyadımı ve okulumu söyledi; ayrıca polisler onun bana illegal yayın verdiğini söylediler. Gerçekten de okumam için bana bazı kitaplar vermişti; onun yakalandığını dışarıda da duymuştum. Ancak orada sözü edilen kitapların verildiğini inkar ettim. Bu defa beni askıya alarak notlarımı getirip karıştırdılar, karıştırdıncaya söz edilen kitaplardan aldığım notları bularak, " Niye inkar ediyorsun işte ispattı" dediler. "Olabilir" ancak o kitapların illegal olabileceğini düşünmemi-

Filistin askısına alıyorlardı,-benim açımdan en zor olan bu askıydı- askıya alınca, hem el parmak uçlarına hem ayak parmak uç-

şim, bana kitap verilmiş ben de okumuşum" dedim. Bu defa beni askıdan indirdiler ve dediler ki "Tamam seni çözdük, sen TKEP örgütündensin; Recep kendi örgütünden sana yayın getirmiş, seni örgüte kazandırmış". Recep de, "Tamam ben ona kitaplar vermişim ama örgüt üyesi değil, sempatizanımız gibi bir şey" söylemişti.

Neyse bir ara verdiler, sonra bir baktım ki, bizim mahallenden birkaç kişiyi daha getirdiler; bu defa onları kullanarak, bana işkence yaptılar; tekerin içine koyup dövüyorlardı; Filistin askısına alıyorlardı,-benim açımdan en zor olan bu askıydı- askıya alınca, hem el parmak uçlarına hem ayak parmak uçlarına, kulak uçlarına ve afedersin cinsel organına elektrik veriyorlardı... O Filistin askısında, elektrik vererek yapılan işkencede, insan çok acı bir ses çıkarıyor; kimse kendi sesini algılayamıyor da, yalnız başkasına yapınca o sesi iyi algılayabiliyorsun; hiç insan sesine benzemeyen bir ses, bir haykırış çıkıyor. Askıda, bir iki baygınlık numarasını yaptım, ama o acıya dayanıp ses çıkarmamak mümkün değildi, çok dayanılmaz bir işkence türüydü, dayanamayıp bağırıyordum. Bunu defalarca yaşadım, bir de bekletiyorlar, yani elektrik vermeden askıda bekletiyorlar; o bekleme sırasında çektiğin acı daha da yoğunlaşıyor; adeta ateşin ortasındaymişsin gibi; bütün vücudun iliklerine dek yanıyor... Dediğim gibi Kasımda yakalandım o sıra kar yağmıştı; birkaç kez de çırlıçıplak karın içine atıldım; çırlıçıplak beni kara batırıp üstümü karla örtüyorlardı; dayanamayıp sırıyordum ama onlar her defasında beni yine kara batırıp üstümü karla örtüp bekletiyorlardı.

Soruşturmada böyle 19 günüm TKEP davasıyla geçti. Ama 19 günün sonunda TKEPlileri soruşturmadan alıp gözaltına götürdüler fakat beni götürmediler; bu, beni kuşkulandırdı, "bir iş var bu işin içinde" diye düşündün. Derken bir baktım, yine polisler beni çağırdı, "Bak oğlum, sen bize diyordun, 'ben TKEP'li değilim' biz sana inanmıyorduk. Meğer sen TKEP'li değil de KUK'çuymuşsun". Bu defa beni KUK örgütüne uydurmaya çalıştılar; birkaç resim bana gösterip "bunların hepsi senin KUK'çu olduğunu söylüyor" dediler. "Tabii "Ben kaç örgütten olabilirim, şimdi KUK'ta nereden çıktık?" dedim ve söyle-

yorlardı... O Filistin askısında, elektrik vererek yapılan işkencede, insan çok acı bir ses çıkarıyor; kimse kendi sesini algılayamıyor da, yalnız başkasına yapınca o sesi iyi algılayabiliyorsun; hiç insan sesine benzemeyen bir ses, bir haykırış çıkıyor.

elektrik; bu defa sınıfımdan birkaç kişinin KUK'çu olduğunu ve onların benim üzerime ifade verdiklerini söylediler. Söylenenleri kabul etmeyince tekrar tekrar işkence yapıyorlardı... "Okuldan benim üzerime ifade verdiğini söylediğiniz her kimse getirin benimle yüzleştirin" diyorum, getiremiyorlar... Sonunda okuldan Meral adında bir kız getirdiler; o kız, benim KUK örgütünün okul temsilcisi olduğumu, KUK adına legal toplantılara katıldığımı, okulun kapısında beş-altı arkadaşım bekleyip faşistleri okula sokmadığımı falan söyledi. Tabii tüm bunlar uydurmaydı. "Bırakın, ben konuşayım bu kızın yalan söylediğini size ispat edebilirim" dedim. Onlar ha bire işkence yapıyor. Bir ara şefleri zannettiğim biri küfrederek "Hele bırakın konuşsun, ne hikaye anlatacak" dedi. Ben şunu söyledim: "Hikaye anlatmıyorum, bu kız, kimdir neyin nesidir, bir kere tanımıyorum; sizin için mi çalışıyor onu da bilmiyorum. Bu kızın yalan söylediğine ilişkin tek bir şey söyleyeyim, doğru söylemiyorsam, söylediğiniz her şeyi kabul ediyorum: Bir defa 12 Eylül Darbesinin yapıldığı koşullarda, ben okula başladım ve siz de biliyorsunuz ki o koşullarda sürekli okulun kapısında polis bulunmaktadır; kızın söylediği okulun kapısında bekleme olayının bu koşullarda mümkün olmayacağını siz de biliyorsunuz. Okulun kapısında buna benzer olayların yaşandığını okula başlamadan önce ben de duymuştum; sol görüşte olmayan öğrencilerin okula alınmadığı şeklinde, ama bu 12 Eylül'den önceydi."

Ben bunları söyleyince sanki ikna oldular gibi, ama yine vuruyorlar, "konuşturmayın o...ç..." diyorlar. Tabii bu sorgulanmam TKEP'e ile ilgili sorgulanmamdan çok daha ağır geçti. Ancak bu defa KUK'tan da vazgeçtiler, "Bize okuldan bir isim ver" şeklinde beni zorlamaya başladılar; Rizgari'den TKP'den DDKD'den velhasıl var olan bütün örgütlerin isimlerini sayıp döküyorlardı ve ille de bu örgütlerin birisinden bir adamın adını bize vereceksin diyorlardı. "Mal mısın, hayvan mısın oğlum, bu örgütlerin hiçbirisinin adını duymamış mısın?" diyorlar ve ha bire

diklerinin hiç birisini kabul etmedim.

Bana yeni bir örgüt bulunca soruşturmamı da yeniden baştan başlattılar. Yeni işkence, yeniden, askı ve

Soruşturmada 39 gün kaldım. Hiçbir gün gözlerim açılmadı. (Konuşanlara istirahat ve yemek veriyorlardı). Soruşturmanın son gününde gözlerimi açtılar, bana etrafı temizlettiler... kendimi tanımayacak durumdaydım; baldırlarım, ayaklarım, yüzüm ellerim her taraf yara bere içindeydi; bir tuhaf olmuştum.

kuruyorlardı; ille de bana bir örgüt. Ben de baktım ki olacak gibi değil, hafiften TKEP'i kabullenmeye başladım. "Evet, ben sol görüşlüyüm, demokratım; sol hareketlere ilgi duymaya başladım ama benim herhangi bir illegal örgütle hiçbir ilişkim olmamıştır" dedim.

Bu "hengamede" 25 günüm geçtikten sonra; "birisi 60 gündür bu soruşturmadadır ama adın bile vermemiş" türünden bir fısıltı kulağıma gelmeye başladı ve bu benim için büyük bir moral oldu. Çünkü o sıra çok ağır bir işkence vardı; her gelen bir bakıyordun bir iki günde çözülmüş on kişiyi daha getirmiş; o kadar kötü bir işkence ve bunun akabinde kötü bir çözülme vardı ki, hem insanın kendisine hem de insanlara olan güvenini de kırıyordu. Yani bir şey olmasan bile bir şeyler üstlenmelisin gibi bir düşünce yaratılıyordu insanlarda. O fısıltıdan sonra, her şeye rağmen insan istemediği şeyleri yapmayabilir ve bu zulme karşı ayakta kalabilir, dayanabilir kanısı bende oluştu... Tabii bir de şu var; yekten kendini bir vahşetin ortasında buluyorsun ve şunu düşünüyorsun, ne olursa olsun, hiçbir insan böyle bir vahşetti hak etmiyor; o nedenle insan olarak kendi onurunu ayakta tutmaya ve bu vahşete boyun eğmemenin gerektiği inancı da sorgulama boyunca ben de geliştirdim... Çünkü uygulanan yeryüzünün hiçbir yerinde uygulanabildiğine ve uygulanabileceğine inanmıyorum... Evet insanlık büyük vahşetler görmüştür ama Diyarbakır'da uygulanan vahşetin bir benzerini bu çağda yeryüzü hiç görmemiştir.

Soruşturmada 39 gün kaldım. Hiçbir gün gözlerim açılmadı. (Konuşanlara istirahat ve yemek veriyorlardı). Soruşturmanın son gününde gözlerimi açtılar, bana etrafı temizlettiler... kendimi tanımayacak durumdaydım; baldırlarım, ayaklarım, yüzüm ellerim her taraf yara bere içindeydi; bir tuhaf olmuştum. Sonra o sıra yüzüstü uzanan birisini gördüm; kod adı Uzun'du. Kimse ismini bilmiyordu (sonradan adını öğrendim; Haydar Geçirmez'di ) o da gerçek adını söylemişti. Ben oraları temizlerken o inliyordu. "60 gündür direniyor" şeklinde anlatılanın o olduğunu tahmin ettim. Yaklaştım yakınına temizlemeye çalıştım; hafiften başını kaldırıp bana baktı; ölü gibiydi; inleyerek başını indirdi.... İşte böyle insanlar da vardı. Yani o 60 gündü o işkence görüyordu, belki ben-

den sonra da daha fazla da kaldı, bilmiyorum...

İşkencenin yanı sıra bir de aç bırakıyorlardı... Zaten işkenceci ekipler "Oğlum ölünüz bize yaramıyor sağınız bize lazım, ölmeyecek kadar size yemek veriyoruz. Yavaş yavaş sizi çürüteceğiz. Bir elmanın içine nasıl kurt düşer onu yavaş yavaş çürütür, biz de sizi o hale getireceğiz sonra bırakacağız. Ya da çoğunuz burada geberip gidecek" diyorlardı. O nedenle bir çok insana yemek vermeden çözüyorlardı; 8 gün, 10 gün, 20 gün aç bırakıyorlardı.

O açlığa ilişkin bir anımı anlatmak istiyorum; Diyarbakır'da tanınan bilinen bir şahsiyet Hasan Değer, Milletvekiliydi; onun oğlu Metin de bizimle beraber gözaltındaydı; 10 gün onu aç bırakmışlardı. Bizi yemeğe götürdüklerinde onunla karşı karşıya geldik; biri ekmeği parçalayıp dilim dilim önümüze bırakıyordu. Metin, o açlığın etkisiyle önümdeki ekmeğe kurt gibi saldırdı aldı, ben de onun elini anında havada kaptım. İnanır mısınız ancak aç kurtlarda böyle bir hareket olabilir; birisi anında saldırıyor diğeri anında havada onun elini kapıyor! İnsan olmaktan çıkmış durumdaydık. Demek kendi dilimini bir lokmada yemiş, benimkine de aç kurtlar gibi saldırdı, ben de ikinci bir aç kurt gibi ekmeğimi kaptırmamaya çalışıyordum. Sonra hafiften göz bağımın altında ona baktım o da bana baktı. Herhalde yine aniden bir insan olma refleksi olacak ki, ben yine kendi dilimimden bir parçayı ona verdim. (Daha sonra cezaevinde de bunu birbirimize anlatıp gülüyorduk) Bir ekmeğin onda birini ve iki kaşık çorba veriyorlardı. Zaten yemek verilen yere bizi götürüp getirene kadar da hep dövüyorlardı...

Soruşturmadan sonra bizi gözaltına götürdüler; gözaltına gidersek rahatlanırız diye düşünüyorduk. Oysa aynı cehennem gözaltında da devam etti; bu defa Türkçü-turancı marşları bize söyletmeye başladılar.

**Serbestî:** Soruşturma ile gözaltı aynı değil miydi?

**Cevdet Baran:** Soruşturma, yakalandığın zaman polis yaptığı sorgulamaydı; gözaltına ise askeriye bakıyordu. Gözaltında sözde, mahkemeye hazırlıyorlar; yaralar bereler iyileşsin diye 10 gün orada bekletiyorlardı. Ancak yine dayak vardı, yine aç bırakıyorlardı ve marş söyletiyorlardı... Bizimle birlikte İranlı Halkın Mücahitlerinden bir kaç kişi vardı; onlara da "Türküm,

doğruyum! Ne Mutlu Türküm Diyene" marşları, vecizeleri söyletiyorlardı... Onlar diyorlardı ki, "İran buradan daha iyi. Orada öldürürler ama bu kadar rezil kepeze etmezler. Bir Türk'e demezler 'söyle ben Farsım' ya da şuyum buyum". Zavallılar şaşırıp kalmışlardı; bir anlam veremiyorlardı. Gözaltının tek farkı orda soru sormuyorlar. Bir de gözaltında tıraş olabiliyorsun, soğuk banyo yaptırıyorlar. Soruşturmadan çıkarken bırak arkadaşını, kendini tanıyamaz duruma geliyorsun, akıl almaz bir erime, saç sakal birbirine karışıyor, her tarafında işkence izleri, üstün başın bit ve pislik içinde...

Bu defa gözaltından cezaevine gidersek rahat ederiz hayalini kurardık... Çünkü hiç kimse mahkemede bırakılacağını hayal bile etmiyordu. Kime sorduysam, yaşam burasıdır; buradan çıkmak, kurtulmak mümkün değildir düşüncesi herkeste hakimdi. Soruşturmada, gözaltında beraber bulunduğumuz herkesin hakkında mahkemeden tutuklama kararı çıktı hiç kimse bırakılmadı. Hepimizi cezaevine gönderdiler...

Cezaevine gittiğimiz gibi, yine bizi çınlıçplak yapıp, üstümüzü aradılar, sanki başka yerden geliyoruz; soruşturma gözaltı defalarca aranmışız. Bu yetmiyor orada yine soyuyorlar, üstünü arıyorlar ve hoş geldin dayacağına başlıyorlar. Bu defa bizi döven, işkence yapan polis değil askerdir. Her birimizin başına 4-5 asker toplar bir duvarın dibinde, bir yandan feci bir şekilde döverler diğer yandan "Söyle sen kimsin? Hangi örgüttesin, kimlerle ilişkin var" gibi sorular soruyorlar ve elimize bir kağıt tutuşturarak "bildiğiniz bütün arkadaşlarınızın isimlerini bu kağıda yazın" diyorlardı.

Hoş geldin safhasından sonra, yanılmıyorsam toplam 17 kişiydik; hepimizi iki kişilik bir hücreye soktular, tuvaleti içinde; hücrenin zemininde iki karış yüksekliğinde lağım vardı. Hiçbir şekilde oturmak mümkün değildi; yan yana istiflenmiştik, aramıza parmak soksaydın geçemezdi; 10 gün 17 kişi o hücrede kaldık. Ancak dayak faslı için bizi çıkarıp dövüyorlardı; sabah, öğlen, akşam ve yine aynı açlık devam ediyordu.

Yine koşuğa gidersek belki uygulama değişik diye düşünüyorduk. Koşuğun kapısında yine bizi çınlıçplak soydular ve yine aynı kaba dayakla bizi karşıladılar; her birimizi ayakta duramayacak kadar

Hatırlıyorum; bir metreye yakın kar yağmıştı, ya da 70-80 santim civarında kar vardı. Bizi yine sabah erken çıkardılar ve o karı eritinceye kadar yürüdük. Sadece yürümek değil; "yat, sürün" ve o kar kana bulayarak eridi; her gün aynı dayığı yiyorduk; ama kar olunca ne olduğunu daha rahat gördük; bütün o bembeyaz kar bir anda kanlı kara dönüştü, Kanla karışık kar oldu. Kalaslarla, cop-

dövdüler; tekmelerle koşuğuların içine attılar.

Koşuğa saat 5'te uyan-dırıyorlardı; uyanır uyanmaz 5 dakika içinde hazırlanıp ayakta bekliyor ve sabah sayımına kadar marş

söylüyorduk. Sayım 7'de miydi 8'de miydi tam hatırlayamıyorum. O saate kadar, 50-60 tane marş ezberletilmişti onlar okuyorduk; bazen de yerimizde yürüme şeklinde sayarak söylüyorduk bu marşları. Sayıma geldiklerini, onların ellerindeki copların, kalasların duvarlara vurularak çıkarılan sesle fark ediyorduk; o coplar, kalasları duvarlara, mazgallara vurarak ve kendileri de bağırarak dehşetli bir gürültü çıkarıyorlardı. Gelen seslerine "Emredersin komutanım!" karşılığını veriyorduk, hata küfür etselerdi bile bütün sesinle "Emredersin komutanım!" demen gerekiyordu.

Daha sonra havalandırma denilen işkence yerine bizi çıkartır ve sözüm ona asker gibi yürütüyorlardı. Her ne kadar onların istediği şekilde, yürüyüp marş söylemeniz bile, yine dayaktan kurtulmanız mümkün değildi. Her gün bir iş gibi, o havalandırmada yürüyüş eşliğinde marş söyleyerek dayak yiyorduk.

**Serbestî:** Hangi koşuğa katıldınız?

**Cevdet Baran:** İlk kaldığım koşuğ, 6. Koşuğu. Bir de kış koşullarıydı. Hatırlıyorum; bir metreye yakın kar yağmıştı, ya da 70-80 santim civarında kar vardı. Bizi yine sabah erken çıkardılar ve o karı eritinceye kadar yürüdük. Sadece yürümek değil; "yat, sürün" ve o kar kana bulayarak eridi; her gün aynı dayığı yiyorduk; ama kar olunca ne olduğunu daha rahat gördük; bütün o bembeyaz kar bir anda kanlı kara dönüştü, Kanla karışık kar oldu. Kalaslarla, coplarla yüzümüze, başımıza sırtımıza her tarafımıza vuruyorlardı; o karda ayakkabılarımızı çıkartıp tabanlarımıza vuruyor öyle çıplak ayakla yürütüyorlardı. Ellerimiz patlayıp kan fışkırana kadar ya da tırnaklarımız sökülünceye kadar vuruyorlardı.

Bütün bu dayakların dışında bir de tutukluların arasından bazılarını ihbarcı yapmak için, onları tek çıkarıp akıl almaz baskı, tehdit ve işkenceler yapıyorlardı. Yanımda yatan Nevzat adında bir genç vardı; TKP davasından yargılanıyordu. Sürekli onu dışarı çağırıyorlardı ve müthiş bir üzüntü içerisindeydi. Ama ben dayanamayıp çocuğa "senden ne istiyorlar,

Beni alıp Bışarın yanına götürdüler; tabii yine kar vardı; onu karın içine yatırmışlardı ve bana dediler ki "onun ağzına işeyecek-

ne yapıyorlar?" diye sordum. Böyle bir konuşma benim için de büyük bir riskti. "Beni itirafçı ya da içeride ne oluyor bitiyor konusunda ispiyoncu olmaya zorluyorlar" dedi.

Ona biraz cesaret verdim: "Zaten koğuştta ne oluyor ki, koğuştun neyini anlatacağsın? İçerde sadece marş söylüyoruz; konuşmak yasak; gözetleme deliklerinde gözetliyorlar. Onların koğuştla ilgili bilmedikleri ne var ki, onlara söyle siz neyi görüyor ve biliyorsanız ben de aynı şeyi ve biliyor ve görüyorum". Gerçeği de buydu. Çocuğu birkaç defa daha çağıldılar sonra vazgeçtiler. Amaç, insanları tamamıyla çökertmek, kişiliksizleştirmek ve canını yakmaktı, yoksa onlar da biliyorlardı ki koğuştlarda bir şey yok...

**Serbestî:** *Bütün bu işkence uygulamalarının içinde sizi en çok etkileyen neydi?*

**Cevdet Baran:** Çevre temizliği için çağıldıklarında, ilk başta kimse gitmiyordu, çünkü temizliğe giden aynı zamanda çok dayak da yiyordu; kimse gitmeyince, hepimiz dayak yiyorduk; koğuştun tümünü dayatan kurtarmak için kendi aramızda kararlaştık; çağırır çağırılmaz beş-altı kişi koğuştun kapısına fırlıyorduk. Böylece 40 kişilik koğuştta 6 kişi dayak yiyordu geride kalan 34 kişi dayak yemiyordu (Koğuştumuz küçük olduğu için ancak kırk kişi kalabiliyorduk). Kendi aramızda böyle bir ruh gelişti. Düdük çalar, çalmaz herkes kendi açısından tereddütsüz koşuyordu. Onlarda ilk önce kapıya ulaşan 6 kişiyi götürüyorlardı. O koğuştta, herkeste kendi arkadaşını dayaktan koruyarak kendi onurunu da koruma gibi bir algılama gelişti; bu, içerdeki insanlar için büyük bir huzur, birbirine bağlılık ve güven yaratıyordu.

Banyoyu da o kış koşullarında tam bir işkence seansı haline getiriyorlardı; kışın ortasında banyo denilen yerin dibi buz tutmuştu sonra o buz gibi suyu hortumlarla üzerimize sıkıyorlardı, sonra copluyorlardı; bazen de üstümüz başımız sabun içinde bırakılarak ve yine dövülerek koğuştta getiriliyorduk.

PKK davasından yargılanan Bışar Akbaş adında bir arkadaş vardı; o, uzun süre hücrede de kalmış biriydi. Koğuştta da gardiyanların emrine karşı çıkıyordu, yürümüyordu, hem rahatsızdı hem de inat ediyordu. Bir gün yine bu Bışar'ı ne kadar dövdüler ise de

sin". Zaten "yapmıyorum" demedim. "Gelmiyor komutanım" dedim. Bu koğuşt gardiyanı değildi, bütün gardiyanların başı, ya çavuş ya da onbaşı gardiyanı; tutuklular arasında ismi İdi Amin olarak biliniyordu; kapkara bir şeydi; 4-5 kişiyi işkenceyle öldürdüğü söyleniyordu.

da vardı. Biz yeni gelenler arkalardaydık. Baktım ki bir gardiyan kolumdan tuttu ve "çık" dedi. "Emret komutanım" deyip çıktım. Beni alıp Bışarın yanına götürdüler; tabii yine kar vardı; onu karın içine yatırmışlardı ve bana dediler ki "onun ağzına işeyeceksin". Zaten "yapmıyorum" demedim. "Gelmiyor komutanım" dedim. Bu koğuşt gardiyanı değildi, bütün gardiyanların başı, ya çavuş ya da onbaşı gardiyanı; tutuklular arasında ismi İdi Amin olarak biliniyordu; kapkara bir şeydi; 4-5 kişiyi işkenceyle öldürdüğü söyleniyordu. Tabii o, "ille yapacaksın" diyor ben de gelmiyor "komutanım" diyorum. Sonra ha bire "geldi mi gelmedi mi?" diyerek beni dövmeye başladı; epey dövdü, karın içinde sürdürdü, ayakkabımı çıkardı ve tabanlarıma vurmaya başladı; o ne yaptıysa hep "gelmiyor" dedim. En sonunda beni de Bışar'ın yanında yatırdı. Baktım Bışar, yavaşça elini elimin içine sokarak "Bravo Baran, sen yapsaydın, hepsi yapardı" dedi. Sonra Şeyh Mihemed'i çağıldılar o daha gencecik biriydi. Sanırım, bana yapılan işkencenin iki katını ona yaptılar. Oradaki çamurlu pis karı da ona yedirdiler o yapmadı. Ayaklarımızın altındaki çamuru yediriyorlardı ona ama yapmıyordu. "Ulan sen çamur yiyorsun, niye işemiyorsun?" o da "gelmiyor" diyordu. Sonunda onu da getirip yanımıza yatırdılar ve dediler ki "Bugün muhakkak birisi sizin ağzınıza işeyecek". Sonra başka zayıf birisini çağıldılar. O da, "Komutanım ben yaparsam beni öldürecekler" dedi. O öyle söyleyince ona karışmadılar. O arada bizim koğuştun gardiyanı düdük çaldı, tabii düdükle hemen yürüyüşün içinde yer almamız gerekiyordu. Sonra o gardiyan üstü gardiyan, üçümüzü ayırarak o gece bize sabaha kadar tek ayak üstün bekleme cezasını verdi; yemek, su vs. yasak. Buna benzer, insan kişiliğini rencide eden, onursuzlaştıran yüzlerce örnek vardı...

Yine bir gün bizi banyo temizlemeye götürürlerken, fare pisliğini bazı arkadaşlarımıza yedirdiler. Bir de, "Koridorları paspaslayın" diyordu. Paspaslamak, sürünerek elbiselerimizle koridoru siliyorduk. Koridor da hep bu şekilde temiz tutuyordu.

Bizim Koğuşa da gelip "6. Koğuş, Yüzüncü Yıl Marşına başla!" komutu verdiler; bütün sesimizle *Hernepeşi* okuduk; o an anlatılamaz bir

Cezaevinde üç ayım geçmişti. Bir gün bana, "senin de görüşmecilerin var bundan sonra, sen de görüşmeci ziyaretine çıkabilirsin" dediler. Gerçi içerdeki arkadaşlar bana bir düdükle ziy-

yaret kabinine gidiyorsun, ikinci düdük çalınca hemen kabini terk edip koşarak sıraya geçeceksin demişlerdi... Neyse ben de görüş kabinine gittim; babam ve ağabeyim gelmişti; karşılıklı 'nasılsın' faslı daha bitmemişti ki, bana anlatılanların etkisiyle hızla kaçtım, sonra durdum; "babama, ağabeyime Allahaismarladık demeden kaçtım" diye utandım ve gerisin geriye dönüp babama ve ağabeyime "Allahaismarladık" diyerek tekrar geri döndüm. Kabinden çıkar çıkmaz "yat" dediler bana. Sıraya yetişinceye kadar kalaslarla rasgele dövüldüler beni, sonra hepimizi, o sıra görüşmeye gelen bütün tutukluları dövmeye başladılar; koğuşların içine kadar süründürerek dayak attılar.

*Serbestî: Doktora gitme konusunda ne gibi problemler yaşıyordunuz?*

**Cevdet Baran:** Doktora götürülmek de bir işkence vesilesiydi; gidip gelinceye kadar dayak atıyorlardı; ben kendim rahatsız olduğum halde gitmiyordum; giden arkadaşlar "doktor da dayakçı" diyorlardı. Hatta o cezaevi korkusunu, o dehşetin kısmen yıkılıp direnişe başladığımız dönemde bile doktorun kendi eliyle bana işkence yaptığını gördüm. Bir taraftan elinde stetoskopla kalbimi, nabzımı inceliyordu diğer taraftan bir kalasla ayaklarıma vurarak "kurallara uy ulan" diyordu.

*Serbestî: Direniş nasıl başladı bu konuda da biraz bilgi verebilir misiniz?*

**Cevdet Baran:** İşkence, hakaret, aşağılanma dibe vurmuştu; daha kötüsü, daha beteri olamazdı zaten; bence ölüm-kalım arasındaki o ince çizgi de kalmamıştı. Koğuşlar adeta toplu mezarlar gibiydi ve zebaniler her gün işkence yapıyorlardı. Bütün mesele burada yeniden insan gibi dirilmektir... Geç saatlerde bazen yanımızdaki arkadaşımızla fısıldaşıyorduk. Bir gün ben de yanındaki arkadaşım, -Süleyman Kartal'la TKP davasından tutukluymuş fısıldayarak şunları söyledim: "Süleyman ağabey, bu, böyle olmamalı; bu, hep böyle mi devam edecek, böyle mi yaşayacağız buna karşı bir şeyler yapmamız gerekmiyor mu?" o da "bir gün muhakkak olacak bu, böyle devam etmez" diyordu...

andı; düşünebiliyor musunuz; aylarca kimisine yıllarca işkence yapılmış, aşağılanmış, küfredilmiş ve bu bütün aşağılanmalara "Emredersin komutanım" tekmiliyle karşılık verilmiş; susturulmuş, ölü toprağı serptirilmiş; bu binlerce insan toplu halde diri diri mezara gömülmüş... Ve bir an geliyor bütün bu süreç ters yüz ediliyor.

Dışarıdaki yaşamımdan bazı şeyler hatırlıyordum; içinde büyüdüğümüz kültürden öğrendiğim, romanlarda okuduğum, filmlerde izlediğim, dost sohbetlerde edindiğim kültür ve bilgi

birikimimde böyle bir yaşama tarzının insan onuruna yakışmadığı ve karşı çıkılması gereken bir durum olduğunu hep düşünüp dururdum... Bu çerçevede fırsat buldukça konuştuğum bütün arkadaşlarımızın aynı düşünceye sahip olduğunu gördüm; herkes korkuyu ve işkenceyi yaşaya yaşaya korkusuz bir ruh edinmişti... Feci bir şekilde atılan toplu dayaklardan sonra bazen hepimizi bir gülme krizi tutuyordu; dönüp tekrar bizi dövüyorlardı tekrar gülme krizi başlıyordu; artık ağlama sızlama yerine gülüyorduk; belki de gerçeklik duygumuzu yitiriyorduk; belki de en çok bu, bizi ayakta tuttu. Şu an tarihini tam hatırlamıyorum, 1983'ün sonlarında; Daimi adında PKK davasında Tuncelili bir arkadaş, mahkemeye çıkmıştı, mahkeme dönüşünde gelip yanıma yaklaştı; yüzünde bir gülümseme bir heyecan vardı ve "Sana bir şeyler söyleyeceğim, aramızda kalsın", dedi. "Tamam" dedim. "35. Koğuşta bir haftaya yakındır direniş başlatılmış ve ölüm orucu şeklinde başlatılmış" dedi. Bu konuyu koğuşumuza yeni getirilen Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana'ya da anlattı. Şu örgüt, bu örgüt gözetilmeksizin önce tek tek güvendiğimiz arkadaşlara bu konuyu açtık ve "buna hazırlıklı olmalıyız" dedik... Bu direnme olayı böyle koğuşların içinde ve koğuşların arasında yayıldı ve yavaş yavaş bunun alt yapısı oluşmaya başladı; insanların korkacak bir şeyleri de kalmamıştı... Bir sabah erken saatlerde, gardiyanların gelişi ve sayım saatinde bir koğuştan Kürtçe "*Hernepeşi-İleri*" marşının yükselmeye başladığını duyduk. Derken, gardiyanlar hangi koğuşa gidip Türkçü bir marşın söylenmesi için komut veriyorlarsa, yüksek sesle *Hernepeşi*le karşılık veriyorlar. Bizim Koğuşa da gelip "6. Koğuş, Yüzüncü Yıl Marşına başla!" komutu verdiler; bütün sesimizle *Hernepeşi* okuduk; o an anlatılamaz bir anı; düşünebiliyor musunuz; aylarca kimisine yıllarca işkence yapılmış, aşağılanmış, küfredilmiş ve bu bütün aşağılanmalara "Emredersin komutanım" tekmiliyle karşılık verilmiş; susturulmuş, ölü toprağı serptirilmiş; bu binlerce insan toplu halde diri diri mezara gömülmüş... Ve

"Beni TKEP'ten yargılıyorlar ama ben TKEP'li falan değilim" dedim. "Oğlum sen bizdensin ne işin var bu bölücülerin arasında?"

bir an geliyor bütün bu süreç ters yüz ediliyor. O anı tarif edemem!

O günden sonra bir haftada hiç bize uğramadılar, o hafta boyunca da hep kendi

marşlarımızı söyledik... Bununla beraber topyekün bir açlık grevi başladı... 9 gün hiçbir şey yemedik. Sonra, o arada Esat Oktay Yıldırım değişmiş, yerine Yüzbaşı Ali Osman Aydın atanmıştı. Bu Ali Osman, koşuuları tek tek dolaşarak tutukluları ikna etmeye çalıştı. Tabii tutukluların da talebi şuydu: "Bütün dünyadaki tutukluların hakları neyse biz de o haklardan yararlanmak istiyoruz, marş söylemek, dayak içkence istemiyoruz". Tutuklular çok ciddi ve kararlı bir şekilde taleplerini ortaya koydular. Ali Osman da tek tek bütün koşuularla ve koşuuların seçtikleri sorumlularla görüşmek ve bir diyalog sağlamak zorunda kaldı.

Bizi gruplar halinde sinema solunu gibi yerlerde topladılar ve ilk defa işkencesiz bir sorgu başladı; yeni komandolar getirmişlerdi; o komandolarla zaman zaman sohbet etme fırsatımız oluyordu; onlar bile "Gerçekten bu söylenenler size yapıldı mı?" şeklinde hayretlerini ifade ediyorlardı... Tabii bu diyalog, sıkı pazarlıklarla başladı; taleplerimiz, şimdi tek tek maddeler halinde hatırlayamıyorum ancak görüşmecilerimizle Kürtçe konuşabilecek şeklindeki önerilerimize kadar kabul edildi... Hatta kendim görüşmecilerimle Kürtçe konuşuyordum artık. Bu rahatlatma üç ay kadar devam etti. Tekrar acımasız bir saldırıyla üstümüze geldiler; eski uygulamaları devreye sokmaya çalıştılar, şiddet uygulamaya başladılar, "marş söyleyeceksiniz" dediler. Bu defa bizim direnişimiz de çok uzun sürdü ve çok sancılı oldu. Yine eski dönemi bize dayatmaya çalıştılar, dayatmaları kabul etmedik "İnsanlık onuru işkenceyi yenecek!" şiarıyla hareket ettik; hem açlık grevleri hem de ölüm oruçları başladı ve koşuuların kapılarını kapalı tuttuk. Direniş böyle devam ederken, yer yer koşuuların duvarlarını, kapılarını kırarak içeri girmeye başladılar; 39. Koşuuya böyle girdiler; bize yakındı; tutuklular da koşuuyu ateşe verdiler. Birkaç koşuuya bu şekilde girince sıra bizim koşuuya geldi; koşuuyu yakmama konusunda birkaç arkadaşımızı ikna edemedik; onlar yatak pamuklarını kağıtlarla ateş verdiler. En sonunda duvarlar yıkıldı; her taraf toz duman ve ateş içinde ve kalaslar,

anlamına gelecek bazı şeyler söyledi ve "Niye kurallara uymuyorsun?" dedi. "Bütün işkenceleri burada yaşamış biriyim, kendi adıma konuşuyorum; kim uyuyor uymuyor beni ilgilendirmez, ben uymuyorum; çünkü 'kural' dediğiniz şey işkencedir" dedim.

hortumlar ve coplara bize saldırdılar, birkaç kişi baygınlık geçirdi. Ancak koşuuyu dışında da yine kol kola girip kenetlendik, "İnsanlık onuru işkenceyi ye-

necek sloganları" haykırdık. Ancak saldırıların ardı arkası kesilmedi; bizi yeniden kırılma noktasına getirdiler; yine bizi bir salona götürüyorlar ve askı kurdukları bir işkence odasına bizi tek tek götürüyorlardı; önce kaba bir dayak sonra falaka sonrada askıya alıyorlardı ve sistematik bir işkence uyguluyorlardı; doktor da önlüğü üzerinde elinde bir kalas bir de stetoskop nabzımıza bakıyor, tansiyonumuz ölçüyor sonra kendisi de bizi kalasla dövüyordu. Koşuulara sokup tekrar marş işkence uygulayıp marş söyletmeye çalışıyorlardı; bazılarımız direniyor, bazıları düşüyor ama ekseriyet direniyordu. Yine yüzbaşı tek tek koşuuları dolaşıp tutukluları kurallara uymaya çağırıyordu; bizim koşuuya da geldi, elinde kocaman bir defter "kim kurallar uymuyorsa öne çıksın" dedi; ben gözümü kapattım öne atıldım "ben kurallara uymuyorum" der demez beni havaya kaldırdılar. Kalaslarla tekme tokatlarla bir hücreye kapattılar beni, yüzbaşı gelip "Sen hangi davadan yargılanıyorsun?" dedi. "Beni TKEP'ten yargılıyorlar ama ben TKEP'li falan değilim" dedim. "Oğlum sen bizdensin ne işin var bu bölücülerin arasında?" anlamına gelecek bazı şeyler söyledi ve "Niye kurallara uymuyorsun?" dedi. "Bütün işkenceleri burada yaşamış biriyim, kendi adıma konuşuyorum; kim uyuyor uymuyor beni ilgilendirmez, ben uymuyorum; çünkü 'kural' dediğiniz şey işkencedir" dedim. Sonra bana amaçları uğruna ölmüş birsinin hikayesini ürkütücü bir şekilde anlattı ve dalga geçerek "herhalde sen de bunun gibi olmak istiyorsun" dedi. "Hayır dedim kimse gibi olmak istemiyorum bana işkence yapmayın yeter" dedim. İfade mi koşuuya öncülük yapmış şeklinde almak istediler, kabul etmedim... Direnişimiz iki ay sürdü... ölüm oruçlarında dört kişi öldü... Bu süreçte bize tek tip elbise giydiremeye başladılar; Necmettin Büyükkaya tek tip elbiseye karşı direndiği için öldürdüler... Tek tip elbisenin giydirilmesi direnişimize gölge düşürdü, haklarımızın bir kısmını geri aldılar ama bir daha eskisi gibi bize marş söyletip yürüyüş yaptıramadılar, dayak atıp işkence yapamadılar; ancak yine görüşmecilerimizle Kürtçe konuşmayı yasaklayabildiler...

# Göz Görür Dil Anlatamaz

**Danışman A:** 1966'da Diyarbakır'da doğdu. Lise öğrencisiyken Ekim 1980'de Rızgari davasından yakalandı. 45 gün soruşturmada kaldı. Soruşturmada, Filistin askısı, elektrik, kaba dayak, tuzlu su içirme ve vücudunda sigara söndürme gibi işkence uygulamalarına maruz kaldı. Sonra tutuklanarak Diyarbakır Askeri Cezaevine gönderildi. Ne yargılanırken, ne de işkence görürken ve ne de cehennem uygulamalarında yaşının küçüklüğü hiç göz önünde bulundurulmadı (ki yakalandığı sıra 14 yaşındaydı)... 1981'in sonunda tahliye oldu. Daha sonra Açık Öğretim Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirdi. 1997'de Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Mali ve Ekonomi alanında master yaptı. Bir özel firmada danışmanlık yapıyor. Gördüğü işkence nedeniyle nefes darlığı, böbrek rahatsızlığı ve bel ağrısı gibi sağlık sorunları yaşıyor. Ve "Çocuklarımızla, eşimizle, arkadaşlarımızla konuşurken bile çok rahat bir şekilde asabileşebiliyoruz" diyor.

*Serbestî: Tutuklandığınızda yaşınız henüz çok küçük, ama buna rağmen büyüklerin kaldığı koğuşa veriyorlar sizi. Siz mi bunu istediniz yoksa cezaevi idaresi mi böyle istedi?*

**Danışman A:** Doğrusunu isterseniz, gardiyanlar ve cezaevi idaresine güvenmediğimizden dolayı ve bizden daha büyük abilerimizin yanında kendimizi daha da güvende hissediyorduk. En azından abilerimizin yanında ölürssek, öldüğümüzü dışarıdaki ailemize iletebilecek kadar irade sahibi insanlar vardı. Çocuk koğuşunu, daha rahat sindirilebilecek ve teslim alınabilecek bir yer olarak düşünüyordum. Küçüktüm, abilerimin yanında kendimi çok daha güvende hissediyordum. Sindirilebilecek, teslim alınacak bir ortamı kabullenemedim.

*Serbestî: 12 Eylül döneminde, Diyarbakır Cezaevinde yaşadığınız ve hafızanızda iz bırakan bazı uygulamaları bize anlatabilir misiniz?*

**Danışman A:** 1980 yılında Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine düştüğümde, önceleri hayat biraz daha rahattı. Özellikle 1981'in ortalarından itibaren, sistematik bir işkence süreci başladı. O dönemde yaşadığım ve hiç unutamadığım uygulamalardan birisi şudur: 45 gün soruşturmada kalmama ve her türden işkencelere maruz kalmama rağmen hiç bayılmamıştım; ama cezaevinde birkaç gardiyanın birlikte bana yaptığı işkence ve attıkları dayaklardan dolayı bayılmışım. Üzerimde naylon karışımı bir gömlek bulunuyordu. Bayıldıktan sonra, o gömleğimi yırtıp yakarak, burnuma tutuyorlar ve bu suretle beni ayıltmaya çalışıyorlar. Tabii, gömleğimin naylon olması nedeniyle resmen naylon gibi damlatarak yakıyor ve o yanan damlaları burnuma akıtıyorlar. Daha sonra ayıldığımda ise burnumun bir karpuz kadar şiştiğini gördüm. Burun kemiğimden, ciğerlerime kadar yandığını hissettim.



Çok şiddetli bir yağmur yağıyordu. Akşam üzeriydi; 26. Koğuştaydık. Yemeğimizi yemişiz, tabakları da toplamışız; tam o sırada çatıda bir kedinin miyavlama sesi geldi. Koğuşta 140'a yakın insan vardı ve o kedinin miyavlamasıyla birlikte 50'nin üzerinde insan ağlamaya başladılar! O anı hiç unutmuyorum. İnsanlar bir kedi sesine bile o kadar hasrettiler ki, hüngür hüngür ağladılar.

**Serbestî:** Peki, size yapılanın bir benzerini başkasına yaparlarken gördünüz mü?

**Danışman A:** Tanık olduğum önemli bir olay:

Bunu, iki arkadaşına uyguladılar. Her iki arkadaşımı, zorla kusturdular: Hatta bir arkadaşın, parmağını boğazını zorlayabilecek şekilde boğazına koyduğunu ve boğaz damarlarının çatladığını, gözlerinin kan çanağına döndüğünü gördüm. Daha sonra iki arkadaşı daha getirerek onları da zorla kusturdular ve kusmuklarını midesi boşalan diğer iki arkadaşına kaşıkla yedirdiklerine şahit oldum...

Kanalizasyonun kapağını kaldırarak kafamızı o pisliğin içine sokuyorlardı, yüzümüze pislik sürüyorlardı. Bazı arkadaşlarımıza pislik de yedirdiklerini ben gördüm ama ben yemedim. Bana da aynısını yedirebilirlerdi."Yemedim" derken "Direndim yemedim" demiyorum sıra bana gelmedi.

Yazın bizi havalandırmada çırılçıplak sıcaklığı çeken betonun üzerinde süründürüyorlardı. Bazen o kadar sıcak oluyordu ki, vücudumuz o beton mozaiklere yapışıp yanıyordu ve kusturucu bir yanık kokusu geliyordu. Kışın ise bu defa karda, buzda aynı şekilde bizi süründürüyorlardı.

Gelen yemeklerde genellikle ölü karıncalar, fare pisliği, fare ve hamam böcekleri türü şeyler bulunuyordu; bu yemekleri bize zorla yediriyorlardı. Çayı sabahları selfservis tabağına bırakırlardı; kaşıklar da kalın ağaçtan olduğu için o çay bir türlü kaşığa gelmiyordu. Bazen bir traktör dolusu karpuz getirip koğuşa yığarlardı ve "çöp kadar bir kabuğun bile yerde kaldığını veya çöpe atığınızı görmeyeceğiz! Kabukları da yemeniz gerekiyor" diyorlardı.

**Serbestî:** Ben az evvel not alırken dişlerinizi de kurdıklarından söz ettiniz. Bunu, biraz ayrıntılı anlatabilir misiniz?

**Danışman A:** Sanırım bir Salı günüydü ya da bir Cuma günü. Ailem; Annem, babam, ablam görüşüme gelmişlerdi Annem hiç Türkçe bilmez; ablam çok az anlar hiç konuşmaz, babam ise ancak çat pat Türkçe konuşabilirdi. Spastik bir yeğenim vardı ve o kısacık görüş sırasında ablama Kürtçe "yeğenimin duru-

mu nasıl?" diye sordum. Hemen yanımdaki gardiyanlar, lafımı ağzıma tıka-yıp ensemden tutup görüş kabininden geri çektiler ve sinema salonu denilen yere

götürdüler. Orada kalaslar ve haydar denilen coplarla gelişi güzel beni dövüyorlardı; sırtıma başıma vurdular; o kalaslardan birisi ağzıma denk gelince dudaklarım patladı ve iki tane ön dişim kırıldı...

Hani bir söz var; "Göz görüyor, ama dil anlatamıyor". Diyarbakır Cezaevinde de yaşanan buydu. Şimdiye kadar hiç kimsenin Diyarbakır Cezaevini yetkin bir şekilde anlattığına veya yazdığına rastlamadım. Cezaevleriyle ilgili bir sürü kaynak da okudum. Bu kaynaklarda geçen cezaevi veya toplama kamplarının hiçbirinin Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaeviyle bir benzerliği yoktu.

**Serbestî:** Cezaevindeyken sizi çok duygulandıran bir anınız var mı?

**Danışman A:** Çok şiddetli bir yağmur yağıyordu. Akşam üzeriydi; 26. Koğuştaydık. Yemeğimizi yemişiz, tabakları da toplamışız; tam o sırada çatıda bir kedinin miyavlama sesi geldi. Koğuşta 140'a yakın insan vardı ve o kedinin miyavlamasıyla birlikte 50'nin üzerinde insan ağlamaya başladılar! O anı hiç unutmuyorum. İnsanlar bir kedi sesine bile o kadar hasrettiler ki, hüngür hüngür ağladılar. Çünkü o ses yaşamı ve özgürlüğü bize çağırıyor.

**Serbestî:** Sizce Diyarbakır Cezaevi gelecek nesilleri nasıl etkiler?

**Danışman A:** Bir kere Osmanlı'nın torunları olarak kendini bilenler için, tarih boyunca büyük bir kara leke olarak orada duracağına ve gelecek nesillerimizin de bunu hep büyük bir nefretle anacaklarına inanıyorum. Birileri, bunları bir halk adına, diğer bir halkın başına nasıl getirebilir? Buna nasıl cüret edebilirler? Tarihte bir şekliyle belki bazı halklar tümünden ortadan kaldırılmıştır, yok edilmiştir, bunun da kendi tarihsel koşullarına bir mantığı olabilir. Ancak orada yaşadığımız her gün, bizi imha ediyorlardı ve tekrar tekrar diriltilip imha ediyorlardı; kişiliğimize, benliğimize, onurumuza saldırarak devamlı olarak bu öldürüp diriltme oyununu oynuyorlardı...

Bir kere çocukluğumu, gençliğimi hiç yaşayamadım; hep korkuyla geçti. O çocukluğumu, o gençliğimi kim bana geri verebilecek?

**Serbestî:** Çok popüler olan "hakların kardeşliği" vurgusu hakkında ne düşünüyorsunuz?

**Danışman A:** Eğer aradan bin yıl geçip ve bu bin yıl boyunca karşı taraf, halkların kardeşliği konusunda rüştünü ispatlayabiliyorsa, belki torunlarımız bize bu yapılanları unuttur; buna bir şey diyemem. Ama boş laflarla peynir gemisi yürütülmez...

**Serbestî:** 12 Eylül size ne kaybettirdi?

**Danışman A:** Kişi olarak da bana çok şey kaybettirdi. Bir kere çocukluğumu, gençliğimi hiç yaşayamadım; hep korkuyla geçti. O çocukluğumu, o gençliğimi kim bana geri verebilecek? Halk açısından da

Halk açısından da büyük tahribatlar ve büyük kayıplara neden oldu. Bana göre çok güvensiz bir ülkede yaşıyoruz ve bu güvensizlik hem bizim hem de sonraki nesillerin daha mantıklı hareket et-

mesini gerektiriyor.

mantıklı hareket etmesini gerektiriyor.

**Serbestî:** Sizce 12 Eylül rejimi devam mı ediyor bitti mi?

**Danışman A:** Aslında şu anda 12 Eylülün farklı bir versiyonunu yaşıyoruz. Yani 12 Eylül olduğu gibi devam ediyor demek biraz zor. Fakat farklı bir şekilde devam ediyor. Çünkü dünya artık bazı şeylerin alenen yapılmasına izin vermiyor.

büyük tahribatlar ve büyük kayıplara neden oldu. Bana göre çok güvensiz bir ülkede yaşıyoruz ve bu güvensizlik hem bizim hem de sonraki nesillerin daha

## "Doğan Güneşe Karşı Çıktın"

**Hasan Daş:** Mardin, Derik- Pınarcık köyü 1946 doğumlu. Kızıltepe'de bir yol yapım şantiyesinde işçi-kamyoncu olarak çalışırken, yolda yapılan bir kimlik kontrolü sonucu 15 Temmuz 1981 tarihinde gözaltına alınıyor. 30 gün soruşturmada kaldıktan sonra tutuklanıp Diyarbakır Cezaevine konuluyor. Okuma-yazma bilmediği için marş ezberlemekte bir hayli "zorluk" çekiyor. 1985'te tahliye oluyor. Şimdi İstanbul'da büyük bir mobilya firmasında bekçilik yapıyor.

Tekerleğe konulmaktan dolayı sırtında halen yumrular halinde şişkinlikler var; kol ve bacaklarında kasılma ve uyuşmanın yanı sıra görme bozukluğu ve sinirsel rahatsızlıklar gibi şikayetleri de bulunuyor.

12 Eylül döneminde, Diyarbakır Cezaevinde günlük yaşam "çizelgesi" işkenceyle başlar ve öyle devam eder; ne zaman bitti veya biter pek bilinmez! Ancak bazıları var ki bu uygulanan çizelge onlara yetmiyor, o nedenle onlara ek bir "mesai" uygulanıyor; Türkçe bilmeyenler ve TC'nin tevhidi tedrisatından nasibini almayanlardı... İşte Hasan Daş da onlardan biri... Hasan da soruşturmada, en hafifinden askı-lastik ve falakadan geçiyor; askıda koltuk altları çatlıyor, lastikte ise sırtında kocaman balonlar oluşuyor... envai çeşit işkenceden vücudu çürükler içinde kalıyor. İlk başta niçin alındığını bilmez, yolda sorar polislere "Sadece kamyonu süren arkadaşımın ehliyeti yoktu, hepsi o kadar, niçin beni aldınız?" der. Cevap kısadır; "Doğan güneşe karşı çıktın Hasan". Ve Hasan günlerce bir sürü 'sevimli alışkanlığa' maruz kaldıktan sonra, "Ülkenin milli birliğini, bütünlüğünü bozmak" suçundan kendini "cehennemde" bulur... Gerisini kendisinden dinleyelim: (Haliyle hikayesini o berrak Kürtçesiyle anlattı).

"O uzun soruşturma işkencesinden sonra bizi mahkemeye sevk ettiler; mahkeme de, tutuklama kararı vererek Diyarbakır Askeri Cezaevine gönderdi. Cezaevi aracından indirilir indirilmez, bizi yerde süründürerek kalas ve coplarla hücrelerin ağzına kadar döverek, hücreye soktular... Akşamleyin asker gardiyan elinde bir tomar kağıtla hücremizin kapısına geldi, elindeki kağıtların bir kısmını hücrenin içine attı ve 'Yarın sabah erkenden gelip sizi imtihan edeceğim, kim bu marşların hepsini ezberlemezse/onun vay haline' dedi.

**AMarşları ezberleyemediğim için, bu defa beni 15 gün hücrenin tuvaletine koydular. Tuvalet de hücrenin içindeydi ve ben, on beş**

Okumam yazmam yoktu; getirdiklerinde 'İstiklal Marşı', 'Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi' vb. bir sürü marş varmış; hücrede bulunan arkadaşlarımın hepsi

eğitilmişler, onlar hemen ezberlemeye başladılar. Böyle bir şeyin benim için mümkün olmadığını düşündüm ve 'en iyisi buna hiç karışmamak' dedim.

Sabah erkenden gardiyan geldi; hücre arkadaşlarımın hepsi gayet iyi ezberlemişlerdi. Sıra bana geldi, tek kelime yok... asker gardiyan bu durumumu direnme ve karşı çıkma olarak gördü. 'Dayak vaziyeti al' dedi. Ellerimi parmaklıkların arasından dışarı uzattım; dış tarafta da demir vardı. Yani ellerim demirin üzerinde kaldı, altı boş olsaydı o kadar acımadı; sayamadım kaç cop indirdiğini ancak her bir parmağım, bir kol kadar şişti, ellerimi büyük bir zorlukla parmaklıklardan geri çekebildim... O da gitti. Hücre arkadaşlarım, ellerimi ovmaya ve ilgilenmeye başladılar. Ben de hem kendi durumumu hem onların çabucak marşları ezberleme durumunu düşündüm ve onlara biraz espri, biraz kinayeli şunu söyledim: 'Hani dışarıda en çok siz okumuş gençler bu marşlara karşı çıkıyordunuz, burada hemen ne çabucak ezberlediniz! Siz de okumasaydınız adam bana o kadar yüklenmezdi, şimdi direndiğimi zannediyor'. Sonra o an hücrede bulunan samimi bir arkadaşıma dönüp "Siz okumuş gençler her telden çalmayı biliyorsunuz ve yine kabak bizim başımıza patlıyor" dedim; biraz gü-lüştük. Dolayısıyla marşları ezberleyenlerin hepsini koğuşlara dağıttılar ama, ben yine hücrede kaldım. 'Ezberleyinceye kadar burada kalacaksınız' dediler... Onlar gitti, hücreye yenileri geldi... Her gün, gün ortasında gelip üzerimize su döküp kalaslarla döverek hücreden dışarı çıkarıyorlardı. Hücrenin dışında her birimizi diğer birinin omuzlarına bindiriyorlar ve o şekilde marş söyleyip uygun adımla yürütüyorlardı. Bir gün birisini omuzlarıma bindirdiler, neredeyse ayakları yere değiyordu. Bu haliyle dizlerimi göğsüme vurarak yürümemi istediler; bir iki adım attım yere yığıldım. 'Niye düştün' diye ikimizi de çok dövdüler; diğerlerine de aynısını yaptılar, dayaktan yürüyecek, ayakta duracak hal kalmadı bizde. Tekrar hücreye soktular; duvara yaslandık her tarafımız ağrı ve sızı içinde yanıyor, bir baktım herkes uyuklamaya baş-

**ladım. Ben de hücreden tam dış kapıya doğru bakıyordum; köpek komutan Co tek, başına hücremize doğru geliyor; (diğer zamanlarda ya yanında Esat Ok-**

**tay vardı ya da çavuş) geldi burnunu hücremizin kapısına dayadı oraları koklamaya başladı. Çok dikkatlice baktım, etrafında kimse yoktu; bütün kuvvetimle parmaklıkların aralığından bir yumruk vurmaya çalıştım, ancak yumruğum isabet etmedi, komutan Co hemen geri çekilip havladı, onun havlama sesiyle hücremizin sorumlusu hemen ayağa fırlayıp, "Dikkat! birinci hücre on bir mevcutla emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım!" dedi; hücrede herkes ayağa kalkıp esas duruşta bekledi; tüm bunlar bir anda oldu... Ben bakıp güldüm, "Co'nun yanında kimse yok yahu" dedim. Tekmil veren hücre sorumlusu da Urfa'dan bir polisti, rüşvetten dolayı getirmişlerdi; bir ağanın silah ruhsatı için rüşvet almıştı. O da hücrede bizimle aynı işkenceleri çekiyordu, hatta fazlasıyla... Çok bozuldu "ne biçim iştir, bir amire teknil verir gibi, köpeğe teknil veriyoruz" dedi ve bir sürü küfür etti. Çok acayip bir şeydi; oradaki asker gardiyanlar, 'babamız da buraya girerse aynısını ona da yaparız' diyorlardı.**

Her günümüz böyle geçiyordu ve ben hücrenin kidedemlisi oldum... Gelenler hemen marşları ezberleyip bir hafta içinde koğuşlara gidiyorlardı. Ama ben orada 30 gün kaldım; otuz günün on beş gününü tuvalette geçirdim. Marşları ezberleyemediğim için, bu defa beni 15 gün hücrenin tuvaletine koydular. Tuvalet de hücrenin içindeydi ve ben, on beş gün ayaklarımın her birini tuvalet deliğinin bir kenarında uzatarak bekliyordum; hücredekiler de tuvalet ihtiyaçlarını bacaklarımın arasından görüyorlardı... Üç kişilik bir hücrenin küçücük bir tuvaletini düşün...

Okumam yazmam yoktu, bu kadar marş nasıl ezberleyecektim? Tuvaletten hücreye çıkıp dayak vaziyeti alıyordum, onlar dövüyor, yine ezberlemiyordum. Dışarı çıkarıp falakaya yatırıyorlardı, yine olmuyordu.

Bir gün yine bir asker gardiyan, koridorda beni falakaya yatırıp dövüyordu, elinde uzun bir kalas vardı, kaldırıp indirince ucu tavana değiyordu. Tam o esna-

Annem de tek bir kelime Türkçe bilmezdi, baş örtüsünü ağzını kapatacak şekilde sarmıştı. Sadece bana bakmak için gelmişti; çün-

da baktım ki, yüzbaşı Co'yla birlikte geldi; 'Rütbeli adamdır, kesin bu gardiyanı azarlar' diye düşünürken, bir baktım kalası

gardiyanın elinden alarak 'Öyle vurulmaz, vurulunca kemik sesi gelmelidir' dedi ve o kalası kaldırdığı gibi bağlı olan ayaklarımın yanlarına vurdu. Nasıl oldu bilmiyorum; o vuruşla gözlerimin önünde büyük bir şimşek çaktı, top gibi havada yuvarlandım. Bir insan nasıl o şekilde yerden fırlar, havada takla atar hiç bilmiyorum! Ayaklarım hala bazen kas katı kasılıyor, bir süre ovmadan, hiçbir hareket yapamıyorum...

Soruşturmadayken cezaevi koşullarının böyle olduğunu bilseydim, kesin bir yolunu bulup intihar eder, cezaevine gitmezdim...

Neyse 'hücreler kötü koğuşa gitsem rahat ederim' diye düşünüyordum ki, 6. Koğuşa götürdüler. Koğuş kapısına varılır varılmaz, yine koğuştaki yüksek sesle biri 'Dikkat!' çekti. Yerde süründürerek dayaklarla içeriye attılar beni. Bir sonraki gün sabah gardiyan geldi, 'yeni gelenler öne çıksın' dedi. Elinde de bir değnek vardı; değneğin adı Haydar'dı ve üzerinde de Haydar yazılıymış. Bana 'Sen kaç gün hücrede kaldın?' dedi, 'Bir ay' dedim. 'Atatürk'ün gençliğe hitabesi ve Andımızı da mı ezberleyemedin?'. 'Hayır, okuma yazmam yok komutanım' dedim. Haydarla girişti, beni bayıltıncaya kadar dövdü. Öğlen yine copların görüntüsüyle bizi havalandırmaya çıkardılar. Havalandırmada rahat edeceğimizi düşündüm... Ne göreyim? Önce İstiklal marşı, sonra Andımız ve Atatürk'ün gençliğe hitabesi ve diğer marşlar; ben yine tek bir kelime bilmiyordum.... Ama ne çare, hepsini ezberledim. 53 tane marş ezberledim... inanın, bu marşların her birinin her bir kelimesi için, yüzellinin üzerinde cop yedim desem, hiç mübalağa olmaz; insan canının bu kadar dayanıklı olduğunu hiç tahmin etmiyordum... Bana bir öğretmen verdiler, 'Buna kelime kelime öğreteceksin' dediler. Sonra asker gardiyan gelip bir kelimeyi sorardı ve öğrenmediğim her kelime için ne kadar cop yediğimi hatırlamıyordum...

5 yıla yakın cezaevinde kaldım; üç sene boyunca bize işkence yaptılar, bir de bu üç sene boyunca ayrıca marşları ezberlemek için her gün dayak yedim. En sonunda beni koğuşun önüne çıkarırlardı, ben bütün

kü konuşamıyordu, konuşursa Kürtçe konuşurdu. Kürtçe konuşmanın bedeli de (ona ne yaparlardı onu bilmiyorum) ama benim açımдан cezası çok ağırdı belki de öldürürlerdi.

bu marşları söylerdim ve koğuş da beni takip ederdi.

Hiç unutmuyorum, koğuşumuzda yaşlı bir İranlı

vardı; adı Said Süleyman'dı; gardiyan 'Said Süleyman' diye çağırınca, o hemen 'Emret qumitanım' dedi ve hızlı bir şekilde öne çıkarak ellerini dayak için açardı... Elleri balon gibi şişene kadar döverlerdi, bu adam istisnasız her gün bu şekilde dayak yiyordu. Bir ara yanına yanaşıp "Said dayı bunlar senden ne istiyorlar" dedim. "Hasan, bana diyorlar ki (söyle, Türkem, Doğriyem) ama ben Türk değilim ki, Farsım; nasıl Türk olacağım? Anlamıyorlar bunu. Zorla beni Türk yapmaya çalışıyorlar, olmuyorum" dedi.

Bir de hiçbir zaman görüşmecilerimin gelmesini istemezdim; çünkü görüş günü fazladan bir dayak gününü oluyordu; mahkeme günleri de öyleydi. O işkence günlerin her anı sürekli insanın aklındadır, unutamıyorsun; ama bazı anlar var ki, hep içinde yaşadığın an gibi gözlerinin önüne geliyor. Bir gün yine bin bir eziyetten sonra görüş kabinine girdim, baktım karşımda annem; annem de tek bir kelime Türkçe bilmezdi, baş örtüsünü ağzını kapatacak şekilde sarmıştı. Sadece bana bakmak için gelmişti; çünkü konuşamıyordu, konuşursa Kürtçe konuşurdu. Kürtçe konuşmanın bedeli de (ona ne yaparlardı onu bilmiyorum) ama benim açımдан cezası çok ağırdı belki de öldürürlerdi. O yüzden annem Kürtçe konuşmamak için ağzını başörtüsüyle kapatmıştı. Çocuğum Ahmet de onun arkasındaydı, çocuğu göremiyordum. Gardiyanın bir eli omuzumda ve ağzıma bakarak; 'Niye konuşmuyorsun?' dedi. Bir an 'annem Türkçe bilmiyor' dedim. Tabi bunu der demez hemen benim boynumdan tuttu ve kabinin dışına attı. O ara da Ahmet'in sesini duydum 'Baba, baba' diye sesi geliyordu. 'Oğlum Türkçe biliyor hiç olmazsa bırakın onunla konuşayım' dedim. Ancak ben ne ettiysem beni oğlumla görüştürmediler, çocuğun ağlama sesi geliyordu bana. O birkaç dakika boyunca beni duvara yasladılar. Görüş bitti düdüğü çaldı; ben sıraya girmek için koştum; ancak gardiyan sıraya girmeme fırsat vermeden beni yere atıp süründürerek dövmeye başladı; görüşe gidış gelişlerde herkesi süründürüp dövüyorlardı ama o gün beni ayırıp defalarca o koridorda süründürüp dövdü, bir de 'Sen koşarken bana çarpıp düdüğümü

## Diyarbakır'ın Dicle ilçesinden Heci Mustafa Bozkurt adında, 70-80

yaşlarında bir adamı oğluluyla birlikte getirmişlerdi; oğlunun adı

yere düşürdün' diyordu. Ali'ydi. Yine ispiyoncu olması için Ali'yi babasına bindirip, babası ispiyoncu vardı, o da sigaraya çok düşküdü. 'Hamza gel seninle tuvalete gidip bir sigara içelim' dedim ve tuvalette ilkin sigarayı onun ağzına verip yakıyordum...

Ayrıca ispiyoncu olmak için, o günlük dayakların dışında her gün beni ayrıca dövüyorlardı; bütün koğuş, ispiyonculuk için bu kadar üzerime geldiklerini biliyordu; ama ne yaptılarsa ben kabul etmedim. Bir gün, ben gündüz bir- üç nöbetçisiydim; koğuşun içinde de bize nöbet tutturuyorlardı. Tutuklular öğle yemeklerini yediler; Mehmet Deniz adlı Mardinli bir arkadaşım vardı, PKK davasından yargılanıyordu. O benim sigaraya tutkunluğumu biliyordu; yemekten sonra elindeki sigarayı ağzıma koydu, bende sigaradan derin bir nefes çektim; gittim dumanını koğuşun arka tarafına üfledim; tabii bu arada gardiyanın da beni mazgaldan izlediğini bilmiyordum. Beni çağırırdı, koğuşun kapısına koşarak tekmil verdim. 'Vukuatın yok mu' dedi. 'Hayır' dedim. 'Olmaz olur mu' dedi, 'seni sigara içerken gördüm, kim sana o sigarayı verdiyse onun adını söyle'. 'Hayır, ne kimse sigara vermiş bana ne de ben sigara içmişim,' Ne söylediysen sigara içtiğimi kabul etmedim. 'Ben kapıyı açarım' dedi 'Ne yapacağımı sen biliyorsun' dedim ve kapıyı açtı, canım yanıyordu sayamıyordum. Ancak içerden arkadaşlarım saymışlardı, o bir nefeslik sigara için tam yüz tane cop vurdu elime. Onun bütün derdi ise, bana sigara veren kişinin adını ona söylememdi ve böylece beni ispiyoncu durumuna düşürmek istiyordu. Bana sigara veren çocuk da bana acıyarak ağlıyor, 'çıkıp ben vermişim diyeceğim' diyor ama arkadaşlar bırakmıyorlar; 'sen gidip söylesen bir kat daha onu dövecekler' deyip engelliyorlar. Bu defa beni yere yatırdı ve ayaklarıma da tam elli cop vurduğunu arkadaşları söylediler. Ellerimin ve ayaklarımla şişkinliğine bakıp korkuyordum... iki kişi kollarımdan tutarak ancak sürükleyerek koğuşun içine götürdüler... Bana sigara veren çocuk kendini paralarcasına ağlıyordu. Gardiyan bir nefeslik sigarayı bahane ederek beni ispiyoncu yapmak istiyordu... onlar için en büyük zafer buydu, ama olmadım. O günler aklima geldikçe, 'Hey insanlık neredesin?' diyorum...

Sigara düşkünü olduğumu koğuştaki bütün arkadaşlarım biliyorlardı; onun kolay bir çaresini bulmuştum. Bizim koğuştaki Hamza adında Siverekli bir

Diyarbakır'ın Dicle ilçesinden Heci Mustafa Bozkurt adında, 70-80 yaşlarında bir adamı oğluluyla birlikte getirmişlerdi; oğlunun adı Ali'ydi. Yine ispiyoncu olması için Ali'yi babasına bindirip, babasını dayakla yürütüyorlardı; yaşlı adam dayanamayıp yere yığılıyordu o yerden kalkıncaya kadar bu defa oğlunu dövüyorlardı. Bir de Nusaybin'den Adil Kurt vardı; ispiyoncu olması için onu o kadar dövüldü ki poposu ve baldırları bıçağın peyniri yarması gibi yarılmışlardı.

Bir gün yine havalandırmayı yıkıyorduk, gardiyan elime süpürgeyi vererek 'git lağım çukurunun önünde dur ve suların çukura girmesini engelle' tabii ben de tam olarak ne söylediğini anlamadım, Türkçe kıt ya. Elimde süpürge öyle çukurun başında bekledim; havalandırmadaki sular da çukura akıyor. Bakıtım 'kapağı kaldır' dedi ve kapağı kaldırdığım gibi beni o pislik çukurunun içine soktu, defalarca beni o pisliğe batırdı. Sonra yıkanacak suda yoktu, hep bit içindeydik. Zaten eşofmanla bize eğitim yaptırıyorlardı; Allah'tan benim iki tane eşofmanım vardı bir yolunu bulup pis olanları çöpe attım; bize sınırlı verilen içme suyuyla da biraz üstümü temizledim. Başka koğuşlarda bok yedirdiklerini ve sık sık onları lağım çukurlarına attıklarını biliyorduk, ancak bizim koğuştaki bu sık yapılan bir muamele değildi. Yani bunu bir defasında bana yaptılar, başkasına da yapmışlar mıydı bilemiyorum...

Yine başka bir gün, bizim banyo günümüz olmadığı halde gardiyan, 'toplamanın banyoya gidiyorsunuz' dedi. Bizi banyoya götürdüler ve 'banyoda gazetecilere poz verecek ve size soran olursa her hafta burada bol bol banyo yapıyoruz diyeceksiniz' dediler. Banyoda ise hiç su akıyordu. Bazıları, banyo oyuklarının dibinde kalan azıcık suyla başını sabunladılar. Benle Dev Solcu bir çocuk beraberdik, tesadüfen gazeteci bize sordu "niye siz banyo yapmıyorsunuz" diye. Ben de o anda musluğu çevirerek 'hani neyle banyo yapacağız, görüyorsunuz ya hiç su akıyor' dedim. Öyle deyince gazeteci hemen

Yukarıda da söylediğim gibi mahkemeye götürüp getirmek de bambaşka bir işkenceydi... Ellerimizi kelepçeledikleri gibi bir de

üzünü çevirip başka bir tarafa gitti. Neyse sonunda başını sabunlayanlar da başını durulayacak su bulamadılar koğuştaki havlularla başlarındaki sabunu sildiler. Uzaktan da bak-saydın bitlerin üstümüzde dolaştığını görebiliyordun. Akşamları sayım için nöbetçi subay koğuşa girmeden hemen önce koğuşa spreyle güzel bir koku sıkıyorlardı, yoksa o pis kokudan dolayı koğuşa giriyorlardı...

Sayım için de dünyanın dayaklarını yiyordum: İlk başta bizi ikişer ikişer sıraya dizip saydırıyorlardı; iki, dört, altı, sekiz, ezberlemiştik kolaydı. Bizi şaşırtmak için bu defa üçer üçer sıraya dizip saydırıyorlardı. Üç, altı, dokuz sıra bana gelince on iki diyemiyordum, şaşırıyordum; bu defa beni koğuştan ortasına alarak haydarla yoruluncaya kadar dövüyorlardı.

Yukarıda da söylediğim gibi mahkemeye götürüp getirmek de bambaşka bir işkenceydi... Ellerimizi kelepçeledikleri gibi bir de kollarımızı zincirleyerek bizi birbirimize bağlıyorlardı. O durumda da, arada biri boynumuzun üzerine oturup ve ayaklarını diğer birinin sırtına atıyordu; ellerinde de yine cop ve kafama vurarak 'Ulan bu kafa havaalanı gibidir ne kırılıyor ne bir şey oluyor' derdi. Kafamda hiç saç yok ya. Mahkemede de, mahkeme heyeti bir şeyler söylüyor; bindokuzyüz bilmem ne diyor, o daktilonun başında bulunan o.... da çok hızlı bir şekilde şakır şakır makine gibi yazıyor; bütün o seslerin dışında ne bir şey duyabiliyordum ne de söylediklerini anlayabiliyordum. Mahkeme dönüşünde koğuştan kapısında gardiyana 'Mahkememi falan tarihe ertelediler, vukuatım yoktur komutanım' şeklinde tekmil vermek gerekiyordu. Araçta da konuşmak yasak olduğu için arkadaşlarıma da mahkemenin hangi güne ertelendiğini soramıyordum. O yüzden hiçbir zaman mahkemenin hangi güne ertelendiğini öğrenemiyordum. İlk başta arkadaşlarım tekmil verirlerken ben de onların arasında ağzımı oynatarak, atlatıyordum. Sonra bu numaramı fark etti ki, ayrı ayrı tekmil vermemizi söyledi. Bu defa arkadaşlarım tek tek tekmil vererek koğuşa geçiyorlardı; ben de tekmil veremediğim için her defasında dünyanın dayağını yedikten sonra koğuşa giriyordum...

kollarımızı zincirleyerek bizi birbirimize bağlıyorlardı. O durumda da, arada biri boynumuzun üzerine oturup ve ayaklarını diğer birinin sırtına atıyordu; ellerinde de yine cop ve kafama vurarak 'Ulan bu kafa havaalanı gibidir ne kırılıyor ne bir şey oluyor' derdi.

Bir gece Kızıltepe'de bir çocukla birlikte nöbet tutuyorduk; nöbette yan yana değil de gelişli gidişli olacak şekilde koğuştan ortasına alarak turluyorduk. Bize bir sürü boya aldırıyorlardı; bize ge-

len parayla yiyecek bir şeyler almamıza müsaade etmiyorlardı; ancak o parayla boya aldırıp Atatürk, İsmet İnönü ve ne kadar Türk sultanı-padişahı varsa hepsinin resimlerini hapishane koridorlarının duvarlarına yaptırmışlardı... Neyse biz nöbetteyiz, arkadaşım 'dikkat!' dedi. Dikkatle, hemen ben de yanına yanaştım ve put gibi esas duruşta bekledik. Bu, kuraldı; eğer gardiyanın gözleri mazgallarda gözükmeydi dikkat çekip esas duruşta beklerdik ta ki o 'devam et' deyinmeye kadar. Zaten eğer kapı mazgalından baksaydık ona tekmil veriyorduk... Bir buçuk saate yakın öyle put gibi ayakta bekledik, ses çıkmadı; ben dayanmayıp mazgalın deliğine baktım ki arkadaşımın gördüğü göz koridorun karşı tarafındaki Atatürk resminin gözleriydi; onu dürtükledim 'gardiyan yok' dedim; o da 'esas duruşu bozma bizi yakacaksın' diyordu. Neyse sonunda o da baktı ki görünen o iki göz gardiyanın değil Atatürk'ün gözleridir; yani en hafifinden vaziyetimiz buydu.

Başka bir gün yine mahkemem olmadığı halde gardiyan, 'Hasan Daş senin mahkemen var çık dışarı' dedi. Derdimi anlatamıyorum, mahkemeye gideceklerin beklediği salona kadar beni döverek götürdü; sonra 'Babanın adını söyle' dedi. 'Ahmet' dedim. 'Ulan sen bilmem kimi öldürmüşsün, idamla yargılanıyorsun' diyerek, gaddarca beni dövmeye başladı. İdamla yargılanmadığımı yardım ve yataklıkla yargılandığımı anlatmaya çalışıyorum; ama o habire beni dövüyor. Neyse dövmekten yoruldu 'Sen Hilvan grubundan değil misin ulan?' dedi. 'Hayır ben Derikliyim KUK davasından yargılanıyorum', dedim. Meğerse PKK'nin Hilvan grubundan idamla yargılanan birisi var; onun adı, soyadı, baba adı ve anne adı hepsi benimkiyle aynı. Velhasıl neredeyse beni götürüp idamla yargılayacaklardı. Sonunda kurtuldum ama dünya kadar dayak yedim.

En kötüsü de haftada bir kez koğuştan üst arama bahane edilerek bizi çırılçıplak soyup havalandırmaya götürüyorlar, sonra 'domal ve aç' diyorlardı. İlk

Neticede Diyarbakır Cezaevindeki uygulamalarla bana öyle yaptılar. İnsan kendi canından kat be kat daha çok çocuklarını seviyor;

gün çok utandım eğilemedim. Elinde bir kalas vardı, bütün kuvvetiyle o kalası arkama vurdu, ben birden duvara yapıştım...

Bu vahşete dayanmayıp tutuklular, '3 Ocak direnişi' diye anılan direnişe başladılar. Direnişi kırmak için koğuş duvarlarını yıkarak içeriye girdiler. Böyle bir direnişte, bir komando önce elindeki kalası kafamın ortasına indirdi, anında yere yığıldım, yerde de ağzıma bir tekme indirerek dört dişimi birden kırdı; postalının neredeyse yarısı ağzıma girdi...

Neticede Diyarbakır Cezaevindeki uygulamalarla bana öyle yaptılar. İnsan kendi canından kat be kat daha çok çocuklarını seviyor; askeri elbiselerin altında öz çocuğumun alınına kurşun sıksalardı zerre kadar acıma duymazdım. Çünkü orada o gardiyanların, askerlerin (neticede hepsi askerdiler), bize yaptıklarını, dünyanın hiçbir yerinde insanların insanlara yapabileceklerine inanmıyorum. 'Hitler döneminde insanları fırınlara atıyorlardı' diye hep anlatılırdı. Bazen düşü-

askeri elbiselerin altında öz çocuğumun alınına kurşun sıksalardı zerre kadar acıma duymazdım. Çünkü orada o gardiyanların, askerlerin (neticede hepsi askerdiler), bize yaptıklarını, dünyanın hiçbir yerinde insanların insanlara yapabileceklerine inanmıyorum. 'Hitler döneminde insanları fırınlara atıyorlardı' diye hep anlatılırdı.

nüyordum ki, bu bize yapılanlar, herhalde Hitler'in insanları fırına atması gibi bir şeydir, sonra bin kez keşke beni fırına atsalardı; fırında yanar ölür kurtulurdum diyordum. Bir de o dönem Ermeniler, sık sık Türk diplomatlarını öldürüyorlardı; her bir Türk diplomatı öldürüldüğünde, gece yarısı koğuşlara baskın yapıp bütün tutukluları, yere serilmeye kadar döverlerdi; böylece bir Türk diplomatının daha öldürüldüğünü öğrenmiş bulunuyorduk...

Ayrıca art niyetle konuşmuyorum, hiçbir art niyete sahip değilim. Türk devletinin ya da Türklerin günün birinde çıkıp 'biz Kürtlere haksızlık ettik, onlar da kardeşlerimizdir' diyeceklerine asla inanmıyorum. Benim bugünkü yaşamım da, Türklerin arasındadır. Onların yanında çalışıyorum, onlara hizmet ediyorum. Çalıştığım firmanın sahibi, sağlam olduğum için yüz milyarlarca liralık malını bana teslim edebiliyor. Ancak ben 'Kürt' deyince suratını ekşitiyor ve hiç hoşuna gitmiyor. İşte böyle bir zihniyet!



# 12 Eylül Hep Vardı ve Devam Ediyor

**İşadamı :** 1960'ta Elazığ'da doğdu. Diyarbakır Eğitim Enstitüsünde 1. sınıf öğrencisiyken Diyarbakır-Bağlar'da meydana bir olayla ilgili hakkında verilen bir ifade üzerine 1979 Haziran ayında yakalandı, 10 gün soruşturmada kaldı. Soruşturmada gördüğü işkence nedeniyle yürüyemez hale geldi. Diyarbakır Cezaevindeyken 12 Eylül Darbesi oldu. Diyarbakır Cezaevine has olan ve 1980'den 1983'e kadar süren uygulamaları yaşadı, gördü. Hala telsizlerden duyduğu ses onu rahatsız ediyor, adeta tekrar o günlere götürüyor.

**Serbestî:** Siz 12 Eylül'den önce yakalandınız, o dönemde de soruşturmada işkence yapılıyorlar mıydı?

**İşadamı :** Evet, bana çok yoğun bir işkence yaptılar, hatta o kadar işkence yapmışlardı ki, iki kişi kolumdan tutarak beni tuvalete götürüyorlardı; ayakta duracak, yürüyecek halim yoktu. Ama o dönem böyle ince ayarlı değil de, kaba bir işkenceydi: Falakaya yatırıyorlardı, elektrik veriyorlardı, kaba dayak atıyorlardı. Bu üç yöntemi çok yoğun uyguluyorlardı. Hatta bir ara bulaşıkçı da, bulaşıklarını bırakıp, beni dövmeye başladı, Diyarbakır'da Kurtoğlu denilen bir yer var; mahkemeye çıkmadan önce, orada iki üç gün polisler ayaklarımı kırmızı suyla tedavi ettiler, pansuman yaptılar ki, mahkemede ayakta durabileyim. Bir de Devegeçidi denilen bir işkence merkezi daha vardı, hep beni oraya götürmekle tehdit ediyorlardı. Diyordular ki "seni oraya götürürsek yalvararak her şeyi bize anlatacaksın".

**Serbestî:** 1980, 12 Eylül sabahı Diyarbakır Cezaevinde nasıl uyandınız, ya da uyandırdığınızda nasıl bir sabahla karşılaştınız?

**İşadamı :** Aslında bir askeri darbenin yapılacağını kendi aramızda tartışıyorduk; yani darbenin yapılması bizim için öyle sürpriz olmadı. O sıra koşullarda radyo, televizyon her şey vardı. Sabah kalk saatinden sonra radyo açılırdı, haberleri dinlerdik. O sabah da arkadaşların çoğu havalandırmadaydı, birkaç kişi koşuştaydık, radyolar açılır açılmaz marş sesleri geldi ve biz de havalandırmadaki arkadaşlara "müjdeyi" verdik.

**Serbestî:** Uygulamalar nasıl başladı?

**İşadamı :** İlk başta pek karışmadılar, o kiş nispeten sakin geçti. Kış sonlarına doğru bir başçavuşu içerde görevlendirdiler. Önce, duruşmalara gidip gelirken esas duruşa geçmemizi söylediler, bu ve benzeri şeyleri bizden istediler. Bunlara uymadık, uymadığımız için, bi-

zim koğuştta 28 kişi toplayıp bizi hücrelere götürdüler. Diğer bazı koğuşlara zorla girdiler. O zaman epey hücrelerde kaldık. Biz hücredeyken Esat Oktay, yıldırın denilen o meşhur yüzbaşı geldi; gün geçtikçe tutuklulara yönelik şiddet uygulamaları arttı. Hücrelerdeki uygulama, ellerin-kolların hücreden dışarıya uzatılması ve coplarla, kalaslarla vurulmasıyla başladı. İlk başta, "ellerimizi kaptırırsak her şeyimizi alırız" diye karşı çıktık "ne yapıyorlarsa gelip içerde yapsınlar ya da bizi dışarı çıkararak yapsınlar ama biz hücreden elimizi uzatmayacağız" dedik. Ancak çoğunluk olarak bilinen bir grup olduğu için, bu itirazımız tutmadı; onların istemleri doğrultusunda hareket edildi; eller hücreden dışarı uzatıldı ve bana göre ilk teslimiyet de buydu.

**Serbesti:** *Soruşturmadaki işkencenin amacı belki bilgi almaktı. Ancak cezaevinde uygulanan şiddetin amacı neydi sizce?*

**İşadamı :** Dönemine ve yerine göre istekleri değişiyordu. Örneğin hücrelerde bizi döverlerken hiçbir gerekçeleri yoktu. Marş söyletmeyi, esas duruşa geçmeyi, teknil vermeyi vesile ederek dövüyorlardı. Bazen de koğuşlardan alıp hücrelere götürülür ve orada "koğuşun içinde örgüt çalışması yapıyorsun" diye özel bir uygulamadan geçiriyorlardı. Bir de insanları itirafçı ve ispiyoncu yapmak için özel uygulamalardan geçiriyorlardı.

**Serbesti:** *Özellikle o "özel uygulama" dediğiniz durumlarda ne türden onur kırıcı uygulamalar yapıyorlardı?*

**İşadamı :** Aslında insanın isteği dışında insana yapılan ve yaptırılan her şey, insanın onurunu kırar ve insanı incitir. Orada yapılanlar, o kadar çoktu ki, her türden anlatım imkânını aştığını düşünüyorum. Düşünün ki, en basitinden yüz-yüz elli kişi, hepsini birden çırılçıplak soyuyor, sıraya diziyorlar ve "Eğil, her tarafınıza bakacağım" deniliyor. O da yetmiyor copu sokuyor çıkarıyor "Al bunu yala" diyor. Ya da koğuşun kapısı önünde birkaç kişiye cop sokup koğuş sorumlularına "Al bunu yala" diyorlardı. Belki bir çok arkadaşımız kendileri hakkında bu gibi şeylerin bilin-

10'dan fazla kişiye cop soktular ve anlatılanlara göre bütün koğuşlarda yapılan bir uygulamaydı. Ama herkese pislik yediriyorlardı. Baskılar o kadar dayanılmaz boyutlardaydı ki, insanlar intihar etmeye kalkıştılar, bir şekliyle bileğini kesenler oldu. Hatta benim bulunduğum koğuşta dört kişi kendini yaktı. [1982'de 16 Mayıs 17'ye bağlayan gecenin sabahına doğru Diyarbakır Cezaevi 33. Koğuşta dört kişi kendini yaktı.

mesini istemezler, ama bu çok sık yaşanan bir olaydı, bunu çok sık yapıyorlardı. Lağım çukuruna batırma, bok yedirme bu cop sokturmanın yanında çok basit kalıyordu. Zaten havalandırmada bok çukuru vardı, canları istediklerinde bizi çok rahat o çukura sokup çıkarıyorlardı. O dönem Diyarbakır Cezaevine girenlerin hepsine bok yedirdiler desem belki yalan olur ,bazılarına yedirmemiş olabilirler ama büyük bir çoğunluğuna bir şekliyle yedirdiler. Bu çok sıradan bir şeydi. Örneğin bizim koğuşun tuvaleti tıkanı yapmadılar. Bokun içinde oturuyorduk. Orada yemek de yiyorduk.

**Serbesti:** *Cop sokmak ne kadar yaygındı, mesela sizin koğuşta bunu kaç kişiye yaptılar?*

**İşadamı :** 10'dan fazla kişiye cop soktular ve anlatılanlara göre bütün koğuşlarda yapılan bir uygulamaydı. Ama herkese pislik yediriyorlardı. Baskılar o kadar dayanılmaz boyutlardaydı ki, insanlar intihar etmeye kalkıştılar, bir şekliyle bileğini kesenler oldu. Hatta benim bulunduğum koğuşta dört kişi kendini yaktı. [1982'de 16 Mayıs 17'ye bağlayan gecenin sabahına doğru Diyarbakır Cezaevi 33. Koğuşta dört kişi kendini yaktı. İsimleri: Ferhat Kurtay, Necmi Öner, Mahmut Zengin ve Eşref Anyık.

**Serbesti:** *O dört insan kendini nasıl yaktı, onları bu trajik sona götüreren neydi?*

**İşadamı :** Sonuçta o arkadaşların yaptığı büyük bir fedakârlıktı. İnsanlık onuruna ters düşen uygulamalara karşı bedenini ateşe vererek yiğitçe davrandılar. yalnız olayın hazırlanışı çok farklı bir olay. Kendini yakan arkadaşlardan birisi hariç diğerlerinin konumu böyle bir eylemi gerektiriyor muydu, gerektirmiyor muydu? Bunu düşünmek lazım. Ya da bazı kimseler tarafından böyle bir eylemin gerçekleştirileceği bilindiği halde neden müdahale edilmedi? Sanırım bu eylemi planlı bir şekilde kafasına koyan sadece Ferhat Kurtay'dı ve diğer üç arkadaş da buna yönlendirildiler. Mesela kendini yakanlardan Mahmut Zengin'in tahliye olmasına çok az bir zaman kalmıştı. Kendini yakanlardan Necmi Öner ise, o dönem bizim koğuşun sorumlusuydu, o akşam yemeğinde,

Akşam sayımından sonra bizi yere yatırarak sabaha kadar bidonlarla üzerimize su döküyorlardı; sabah içtimasına kadar kalkmak ya

yanıma yaklaştı, "Abi tabağından bir kaşık alabilir miyim?" dedi. Gülerken "Hayırdır Necmi doymadın mı?" dedim. O da "Öyle içimden geldi abi" dedi.

Sabaha doğruydu, bir gürültü, bir patlamayla uyanık. Alevler yükseliyordu. Orada yanan o dört insana karşı yanlış yaptılar. Belli insanların bu olaydan haberi vardı, yani bu arkadaşların kendilerini yakmaya karar verdiklerini biliyorlardı; belki korkudan belki de başka bir nedenlerden seslerini çıkarmadılar bilemiyorum. Bir de o arkadaşlardan alevler yükselince su döktüler. Su, hem ateşi bir kat daha azıttı, hem de onların acısını artırdı, başka bir şeye yaramadı...

*Serbestî: Belki de bilinçsizlikten di?*

**İşadamı :** Bilinçsizlikten mi, sorumsuzluktan mı oldu bilemiyorum. Ama onların arkadaşlarından bundan haberdar olup sesini çıkarmayanların büyük bir sorumsuzlukları olduğu kesin. O arkadaşlar yanıncada çok acı çektiler. Müdahale biçimi sadece onların acısını uzattı.

*Serbestî: Yani o yanma sahnesini bizzat gördünüz?*

**İşadamı :** Tabii, üç katlı ranzanın en üst katında yatıyordum, yanımızda depo vardı. Deponun altında bu eylemi gerçekleştirdiler. Dördü birlikteydi, yatak örtüleriyle birbirine bağlanmışlardı; elbiselerini, yataklarını üzerlerine sermişlerdi ve o dönem içerde resim yapıldığı için bol miktarda tiner vardı, tiner de dökerek bu şekilde kendilerini ateşe vermişlerdi.

*Serbestî: Sadece su mu döktüler, başka bir çabamüdahale olmadı mı?*

**İşadamı :** Bence bu olay baştan engellenebilirdi, ancak engellemesi gerekenler herhangi bir engellemede bulunmadılar. Bazı arkadaşlar camları kırdılar, zaten camlar kırılmasaydı, koğuştaki bütün insanlar dumandan boğulacaktı. Yalnız dediğim gibi, o şartlarda yaşamaktansa insan bin kez kurşuna dizilmeyi tercih edebilirdi. Fakat bu insanların kendini yakma kararından haberdar olanlar hiçbir şey yapmadılar. Battaniyelerin içinde tanınmaz ve yarı ölü vaziyette dışarı çıkardılar. İlk başta "yaşasın Kürdistan" ve "İnsanlık onuru işkenceyi yenecek" gibi birkaç slogan hay-

da tuvalete gitmek kesinlikle yasaktı; bunu bize günlerce yaptılar. Hatta bir ara yanımda yaşlıca bir amca vardı (ufak bir suçtan almışlardı) ısındığımı fark ettiğimin farkına vardı ve epey sıkıntı duydu.

Gülerken dürtükledim, "sıkma canını amca, önemli değil" dedim.

kırdılar. Sonra yavaş yavaş sesleri de kesildi.

*Serbestî: Yine koğuştaki şiddet uygulamalarına dönmek istiyorum. Bir toplu cezalandırmalar var bir de az önce "özel uygulamalardan" söz ettiniz. Neydi bunlar ve bütün bu deşet ne içindi, sizce?*

**İşadamı :** Oradaki uygulamaları ikiye ayırmak lazım. Bir; cezaevinde bulunan bütün insanları pasifisize etmek, sindirmek, onursuzlaştırmak, düşüncesinden, geçmişinden, arkadaşlarından koparmayı amaçlıyorlardı. İki; yapılan özel uygulama ise, insanları itirafçı ve ispiyoncu yapmak içindi. Beni bu amaçla hiç almadılar; o yüzden o özel uygulamalar konusunda teferruatlı bilgiye sahip değilim. Ancak özel uygulamaya alınan arkadaşlar çok berbat bir halde dönüyorlardı. Muhakkak kendi istemleri doğrultusunda bir şeyler yazıp bu arkadaşlara imzalatıyorlardı ve götürülen arkadaşların yüzde sekseni de muhakkak onların istemleri doğrultusunda bir şeyler yazıp imzalayarak geri geliyorlardı. Yazmadan, imzalamadan geri gelen insan sayısı çok azdı. Bunu o kadar yaygınlaştırdılar ki, bir çok insan özel uygulamaya alınmadan, idarenin isteklerini kabul ettiğine dair bir şeyler yazıp koğuş sorumluları vasıtasıyla idareye veriyorlardı. O dönem koğuş sorumlularının büyük kısmı da idareyle işbirliği halinde çalışmak zorunda kalan insanlardı.

Akşam sayımından sonra bizi yere yatırarak sabaha kadar bidonlarla üzerimize su döküyorlardı; sabah içtimasına kadar kalkmak ya da tuvalete gitmek kesinlikle yasaktı; bunu bize günlerce yaptılar. Hatta bir ara yanımda yaşlıca bir amca vardı (ufak bir suçtan almışlardı) ısındığımı fark ettiğimin farkına vardı ve epey sıkıntı duydu. Gülerken dürtükledim, "sıkma canını amca, önemli değil" dedim. Sigara içmek yasaktı ama yine de arama yapıp kimin üzerinde sigara bulunsaydı alıp götürürlerdi. Bazen de bize sigara aldırtıp -içsin içmesin- "herkes beş sigarayı birden yakacak" diyorlardı. Pencereleleri kapalı tutuyorlar 100-150 kişinin kaldığı koğuştaki her insana birden beş sigara birden yaktırıyorlar, kapıyı da kapatıyorlar. "Kule yapılacak" deniliyor ve insanları birbirine bindiriyorlar. İnanın bütün arkadaşların tercihi altta kalıp ar-

Bizde onurla yaşamın tek kıstası, arkadaşına zarar vermemekti, bu da bize yönelik şiddetin bir kat daha artırılmasına neden olu-

kadaşının üzerine çıkmaktı, ama bir şekliyle insanları birbirine bindirerek insanlardan kule yapıyorlardı; veya "son sayı üç, kimse ortada kalmayacak herkes ranzaların altına girecek!" Ranzanın altı da çok basık, bütün tutukluların o ranza altlarına sıkışması mümkün değildi. Buradaki amaç şu: Arkadaşından önce kendini kurtar. Çünkü yarısından fazla insan ranza altlarının dışında kalıyordu ve "niye kaybolmuyorsunuz" diye dayak yiyorlardı. Banyo yine başka bir toplu dayak yeme güzergâhı; sadece üstünde tek don kalıyor ve dayak atarak götürüyorlar "sabunlan" komutuyla sabunlanıyorsunuz ve sabunlandığınız gibi durulanmadan banyodan çıkarıyorlar tekrar dayak atarak o çıplak halinle iki blok arasındaki bir mesafede süründürerek geri getiriyorlar; koğuş üçüncü katta, üç kat merdiven de sürünerek yukarı çıkıyorsun, gözüne kaçan sabundan dolayı gözlerini de açamıyorsun. Gözlerini açsan daha beter bir utanca boğuluyorsun; arkadaşınla yan yana o çıplak vaziyette sürünüyorsun.

Bizde onurla yaşamın tek kıstası, arkadaşına zarar vermemekti, bu da bize yönelik şiddetin bir kat daha artırılmasına neden oluyordu. Biz de, arkadaşımıza zara vermeme noktasında duruyorduk bizim için onur buydu. Onun dışında bize her şeyi yaptırıyorlardı. O kadar çok ortak şey yaşamış ve canımıza o kadar çok tak etmişti ki; hatırlıyorum birinci direnişte karşıımızdaki bloktan "yeter artık!" diye bir ses geldi ve o ses, bir kıvılcım gibi bütün cezaevinde büyük bir patlama yarattı; aynı anda bir patlama oldu camlar kırıldı, kapılar kapandı. Direnişin ikinci gününde idare, çoğunluktaki grubun belli insanlarını hücrelerden çıkarıp, koğuşlarda dolaştırmaya ve bir uzlaşma sağlamaya mecbur kaldı. O zaman cezaevi yönetimine Esat Oktay'ın yerine Ali Osman Aydın adında yeni bir yüzbaşı gelmişti. Taktik gereği biraz yumuşak davrandı. İşte o yüzbaşıyla birlikte dört, beş arkadaş koğuşları dolaşarak, eski uygulamaların olmayacağını, bundan sonra insana yakışır bir ortamın oluşacağını ve aşırı bir tepki göstermememizin gerektiğini söylediler. Bu şekilde o birinci direnişte ortaya çıkan

yordu. Biz de, arkadaşımıza zara vermeme noktasında duruyorduk bizim için onur buydu. Onun dışında bize her şeyi yaptırıyorlardı. O kadar çok ortak şey yaşamış ve canımıza o kadar çok tak etmişti ki; hatırlıyorum birinci direnişte karşıımızdaki bloktan "yeter artık!" diye bir ses geldi ve o ses, bir kıvılcım gibi bütün cezaevinde büyük bir patlama yarattı

tepkii yatıştırdılar. Gerçekten bir süre dayak, işkence durduruldu; tek tip elbise giydirilmekten vazgeçildiği, görüşmelerin daha rahat olacağı bildirildi. Ancak fazla bir zaman geçmeden tüm bunların bir taktik olduğunu öğrendik;

yine baskılar yoğunlaştı, tek tip elbise giymemizi istediler, yine marşlar, yine uygun adım marşla yürüyüşler istendi; bunlara karşı çıkınca yine bizi hücrelere aldılar. Bütün koğuşları boşaltıp, sinema salonunda, banyo koridorunda her tutuklunun başında 10 asker bekleterek zorla tek tip elbise giydirdiler. Bu yeni uygulamalar sırasında da birkaç arkadaş yaşamını yitirdi. Belli bir süre koğuşların arasında bir sessizlik hakim oldu. Ancak bu ikinci baskı dalgası yine ikinci bir direnişin hazırlayıcısı oldu, ikinci defa, birinci direnişten alınan cesaretle de bütün cezaevi tekrar direnişe geçti.

*Serbestî: Bütün bu uygulamaların arasında en çok gözlerinizin önüne gelen bir olayı anlatabilir misiniz?*

**İşadamı :** Evet, Kawa davasından yargılanan Hakkarili bir arkadaşımız, bu uygulamalardan çok aşırı derecede etkilenmişti. Düşünme yeteneğini kaybetmişti, hareketleri anormaldi ve bunlar bu insanın bu durumuna inanmıyorlardı; "bu kasten böyle yapıyor" diyorlardı. Yine eğitim adına havalandırmada yaptıkları işkence sırasında bu arkadaşımız bayıldı. Sara hastalığı gibi bir şeydi. "Kalk kalk" dediler. Çocuk hiçbir tepki vermedi. "Numara yapıyor" dediler ve gardiyanın biri çakmağını çıkardı yakarak adamın burnuna tuttu, burnu bayağı yandı, buna rağmen gardiyan çakmağı tutarak "numara yapıyor" diyordu. Gerçekten o arkadaşın burnu tamamen yandı ancak epey bir süreden sonra kendine geldi. Ben bu olayı gerçekten unutamiyorum. Zaten kendini yakan arkadaşların durumu ayrı bir şeydi. Orada o kadar çok kötü şey yaşadık ki hangi birini hatırlasan diğerinden daha kötü. Başka bir olay; yazdı, dört gün boyunca çok aşırı tuz katılmış yemekler verdiler ama hiç su vermediler; o dört günün sonunda yine 35-40 derece sıcağın altında susuz, bütün sesimizle bize marş söy-

Yine hiç unutmadığım başka bir olay; yeni gelen bir grup asker vardı; biz hücrelerdeydik, sigara yasaktı, o yeni gelen grubun ara-

letiyorlardı, yürütüyorlardı; ben dahil koğuşun yarısından fazlası ayakta kalacak takatimiz kalmadı, yere düştük; biz o vaziyeteyken

gardiyan çıkmış karşımızdaki pencereden su döküyor. Bunu da tutukluların onurunu kırmak için yapıyorlardı. "Bakalım kim onurundan vazgeçip, su isteyecek" diye. Ancak dediğim gibi koğuşun yarısı baygınlık geçirdikten sonra içeriye aldılar bizi. Irak Komünist Partisinden iki üç kişiyi sınırı geçerlerken yakalamışlardı. Her yönüyle Arap oldukları Suriye ve Irak vatandaşları oldukları belliydi. Moskova'da okumuşlardı, birisi kimya mühendisi, biri gıda mühendisi; diğeri de öğretmendi. Onlara da zorla dayakla 52 tane marş ezberlettiler. Oysa tipleriyle, kimlikleriyle adamlar apaçık Arap'tı.

**Serbestî:** *Peki bu uygulamaların yaz -kış "tarifesi nasıldı?" ayrı tarifeler miydi?*

**İşadamı :** Fark şu: Bilindiği gibi insanın normal dışı sıcak ve soğuğa karşı bir tepkisi var. Bu bilindiği için, tek tip elbiseyi oldukça kalın bir malzemeden yapmışlar, boyalı, onu giydireyorlar. Hem sabah hem öğlen güneşin altında yürütüyorlar, içerde olsan, dahi yine yürüyüş vaziyetindesiniz ve bütün camlarda kapalı. Tamamıyla ter içinde kalıyorsun, yakınma şansın hiç yok. Sayım yapmaya geldikleri zaman kokudan içeri giremiyorlardı. Bu defa bizim paramızla deodorant alıp, sayımdan bir iki dakika önce üzerimize sıkıyorlardı ki, efendiler rahat içeriye girebilsinler, kokudan rahatsız olmasınlar. Kışın ise tam tersi; tüm camlar açık ve havalandırmada kar ve buz üzerinde çıplak olarak bize eğitim yaptırıyorlardı. Biliyorsunuz, Diyarbakır'ın kışı da yazı da çok meşhurdur.

**Serbestî:** *Gardiyan, asker, işkenceci vb. diyorsunuz; bunlar ne tür insanlardı, karşınızda ne tür insanlar vardı?*

**İşadamı :** En güzeli de o! İlk yakalandığım dönemde gerek cezaevi idaresinde bulunan askerler gerekse alt birimlerdeki erler bize karşı oldukça iyi niyetliydim. Benim yakalandığım dönemde sıkıyönetim vardı ama tutuklulara yönelik bir şiddet politikası söz konusu değildi. Ancak 12 Eylül darbesi akabinde 5-6 aylık bocalamadan sonra tamamen şiddet uygulanmaya başladı. Cezaevinin bir dış güvenlik birimi

sından bir asker hepimize birer sigara verdi. Bu asker, kısa bir süre sonra bütün cezaevinde "Kuzu" diye anılmaya başlandı. O kadar hayvanlaştı ki cezaevinde bunu tanımayan kimse kalmadı.

vardı bir de iç güvenlik birimi. Gelen askerler son derce sıradan insanlardı. Ancak oraya atanan subay ve astsubaylar kesinlikle

seçilerek gönderilmişlerdi. Onlar derin devletin seçkinleriydi. İlk gelen askerler, o kadar sade, o kadar insanca yaklaşıyorlardı ki ustalarının bize attıkları dayaktan onlar da rahatsız oluyordu. Fakat bir süre geçtikten sonra onun bir önceki askerden hiçbir farkı kalmıyordu. Yine hiç unutmadığım başka bir olay; yeni gelen bir grup asker vardı; biz hücrelerdeydik, sigara yasaktı, o yeni gelen grubun arasından bir asker hepimize birer sigara verdi. Bu asker, kısa bir süre sonra bütün cezaevinde "Kuzu" diye anılmaya başlandı. O kadar hayvanlaştı ki cezaevinde bunu tanımayan kimse kalmadı. Nedeni elinde bir kalas vardı, kalasın üzerinde "Kuzu" yazılmıştı ve o "Kuzu" adlı kalastan dayak yemeyen tek tutuklu kalmadı. Bunun benzeri o kadar çok şey var ki hangisini hatırlayacaksınız? Bir de "Minik" denilen bir yedek subay vardı. Minik lakaplı olmasının nedeni iki metre boyunda vardı, sanırım 120 kilo civarındaydı. Özellikle cezaevi içerisindeki soruşturmayı yürütenin bu şahıs olduğu söyleniyordu. İtirafçılarla (Şahin Dönmez, Hıdır Akbalık vd) birlikte soruşturma yapıyordu. Bir de bu asker ve gardiyanların, sosyal gelişmişlik düzeyinin ve muhakeme kabiliyetinin çok düşük olduğunu görüyorduk. Bir yandan çok kötü koşullarda yaşıyorduk, diğer yandan en ufak şeylerden de haz alabiliyorduk. İsmet diye bir arkadaş vardı. Suruçluydu, bir gün gardiyan çağırды "karavana alınacak" dedi. İsmet koştı ancak gardiyana tekmil vermedi. Gardiyan kızdı "niye tekmil vermedin" dedi. O da bir an, "elim ıslaktı komutanım" dedi. Sanki çok mantıklı bir cevap vermiş gibi (tabii yine küfür ederek) o arkadaşını koğuşa geri gönderdi. Bu ve benzeri şeyler bizim için de keyif oluyordu.

**Serbestî:** *Mahkemenin hal ve durumu nasıldı ya da bir sanık olarak kendinizi rahat bir şekilde savunabiliyor muydunuz?*

**İşadamı :** Mahkemede, istediğin şekilde oturamandıktan sonra neyi nasıl yapacaksınız? Mahkemeye çıkmadan saatler önce ellerin arkadan kelepçeli, başın önünde, arabaya bindiriyorlar, arkadaşınla tek kelime konuşamıyorsun, başını dahi kaldıramıyorsun; mah-

keme heyetini beklerken yine başını kaldıramıyorsun ya ayakta ya da çömelterek bekletiyorlar. Tuvalete gitmek yasak. Mahkeme salonuna aldıkları zaman ellerini çözüyor ama otururken bile ellerini dizlerinin üzerinde esas duruş vaziyetinde tutuyorsun, ileri geri çekme şansın hiç yok, sağa sola bakmak yine yasak. Yine asker başıda bekliyor, yüzüne bakarak hareketlerini kontrol ediyor. Düşün, toplu davalarda yan yana oturtuyorlar, sıranın bir başında bir asker, öbür başında da yine bir asker bütün görevleri tutukluların hareketlerini, yüz ifadelerini, avukatlarla veya gelen aile fertlerine ile bakışıp bakışmadığını kontrol etmektedir. Bu kurallara uymadığın zaman ne oluyordu? Çoğu kere mahkeme salonundan dışarı çıkarma gereği bile duymadan, bir yandan duruşma devam eder-

ken diğer yandan tutukluları dövüyorlardı ve mahkeme heyeti, hiçbir tepki gösteremiyordu. Sonra cezaevine kadar dayak atıyorlardı; vukuatlı olduğunu ya sen kendin bildiriyordun, gardiyana; ya da zaten vukuatlı ve cezalı olarak seni gardiyana teslim ediyorlardı, gerisi gardiyanın insafına kalmıştı.

*Serbestî: 12 Eylül değişti mi, devam mı ediyor?*

**İşadamı :** Bazı ülkeler Soğuk Savaş döneminde kurdukları Gladyo türü örgütlemelerini açığa çıkardılar ve gelişip değiştiler. Ama Türkiye'nin daha kuruluşundan beri "her şeye muktedir" olan bir derin devlet olayı var; o yüzden 12 Eylül hep vardı ve şimdi de devam ediyor. Bu derin devlet tasfiye edilmediği sürece 12. Eylüller hep var olacak.

# TC'nin Dışında Kendisine Ait Bütün Değerleri İşkence Aracı Olarak Kullanan Başka Hiçbir Devlet Bulunmamıştır

**Kenan Kızıl:** Diyarbakır-Silvan 1954 doğumlu. Silvan Lisesinden mezun oldu. 1979'da Diyarbakır DHKD (Devrimci Halk Kültür Derneği) Başkanırken, derneğe yapılan bir baskınla gözaltına alındı ve 5 aya yakın tutuklu kaldıktan sonra tahliye oldu ve daha sonra beraat etti. Diyarbakır Orman Dairesinde memur iken Nisan 1980'de yapılan bir kimlik kontrolünde üzerinde kimliği bulunmadığı gerekçesiyle gözaltına alındı ve 6 gün sorgulamada kaldı. Soruşturmada, Filistin askısı, başaşağı asma, kum torbası, falaka vb. uygulamaları defalarca yaşadı. Mahkemede, üzerinde bulunan ve yasal bir dernek olan DHKD'ye ait rozetler ve kartpostallar, suç delili olarak gösterilerek tutuklandı. Daha sonra Özgürlük Yolu davasından yargılanarak 15 yıl ceza aldı. 1987'de tahliye oldu. Diyarbakır Cehenneminde "gönüllü dayak yiyenler"den birisiydi.

*Serbestî: Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde bir de "dayak gönüllüleri" vardı. Bu, nasıl oluyordu?*

**Kenan Kızıl:** Biraz evveliyatından başlamak istiyorum: Yakalandığım sıra henüz 12 Eylül darbesi olmamıştı ve darbe olduktan birkaç ay sonra cezaevine yönelik baskılar başladı. Tabii, 12 Eylül darbesinden sonra, dünyadaki bütün baskıcı rejimler gibi 12 Eylül rejiminin de önüne bir baskı programı konulacağını ve insanların dünden bugüne kutsal bildiği bütün değerleri çöktürmeye yönelik bir baskı uygulayacaklarını az çok tahmin ediyorduk; daha önce de bu baskı programına karşı tedbirli olmamız gerektiğini tartışıyorduk.

Uygulamalar, "eğitim" adı altında başladı; önce koğuşlar arası konuşmaları yasakladılar; sonra nizami yürüyüşleri dayattılar; daha sonra ırkçı marşlar, Atatürk'ün Nutukları, Atatürk'ün İlke ve İnkılaplarını ezberlemekle baskı programını hayata geçirmeye başladılar. Biz önce kendi aramızda birlik olmanın şart olduğunu konuştuk; ancak tutuklamalar, baskılar o kadar yoğunlaştık ki, hem kendi aramızda bir birliktelik sağlama; hem yeni gelen insanları kazanma konusunda fırsatımız olmadı: Tabii Diyarbakır Cezaevinin kolay bastırılmasında ve teslim alınmasında siyasi hareketlerin geçmişte birbirlerine karşı duydukları güvensizliğin, cezaevinde de devam etmesi önemli bir et-

Bütün koğuşun dayak yememesi için bu gönüllülerden biri çıkıp

"komutanım ben o hatayı yaptım" diyordu. Ama her halükarda

ken oldu; birlikteliğin sağlanması aksadı ve özellikle, çoğunlukta olan PKK'nin kendi başına zamansız bir eylem programını (açlık grevine girme, mahkemelere çıkmama vs.) önüne koymasına da devletin baskı programını hızlandı; artık zamana oynama veya bu baskı programını geciktirme ya da devletin baskılarına karşı kamuoyu oluşturma gibi bir şansımız kalmadı; bütün koğuşlar bastırıldı; işkenceyle insanlar teslim alındı, teslim olmayanları da hücrelere kapatılarak onların üzerinde baskıyı yoğunlaştırdılar. Hücrelere kapatılan 300 insandan 200'üne, soruşturmada kabul edilmeyen ifadeleri imzalattılar. Cezaevi yönetimi elde ettiği bu yeni bilgiler ışığında, orada tek tek insanları alıp sorgulamaya başladı, bu sorgulamalarla cezaevinin ilk baştaki mevcudu 500 iken, 1500'e yükseldi, sayı giderek arttı ve artık baskıların önüne geçilemez oldu.

**Serbestî:** O dönem PKK hareketinin lider kadrosunun ortalama yaş grubu neydi ve hangi bölgelerde daha çok taban bulmuşlardı?

**Kenan Kızıl:** 18-20 yaş grubu arasındaydı. PKK'nin kitle tabanı da ilk başta, Urfa, Mardin ve Batman'dı.

**Serbestî:** Tamam. Tekrar baştaki soruya dönmek istiyorum; "Dayak gönüllüleri" olayını biraz anlatabilir misiniz?

**Kenan Kızıl:** Cezaevi idaresi, direnişleri bastırdıktan sonra direnişçi koğuşlar, idare tarafından dayatılanları yerine getirme durumuna gelmişlerdi. Ancak bizim koğuş, açlık grevleri vb. eylemlere katılmadığı gibi teslim olma gibi bir durum da olmadı. Fakat diğer koğuşlara yapılan baskının fazlasında bizim koğuşa yapmaya başladılar. Şimdi, Cezaevi idaresi, ille de koğuşta kendileriyle işbirliği yapacak birilerini teslim almak istiyordu. Önce koğuş sorumlusundan başlıyorlardı; bütün baskı, işkence ve dayatmalara rağmen koğuş sorumlusunun teslim olmaması durumunda, bu defa teslim alabilecek daha zayıf insanlara yükleniyorlardı. O yüzden koğuşta insanlar arasındaki bütün insani ilişkileri dejenere etmeye ve insanları ispiyoncu olmaya zorluyorlardı. Zayıf insanları

bütün koğuş yine dayağını yiyordu. Ancak "hata"yı da, koğuştaki arkadaşların birbirini itham etmemesi için üstleniyorduk. İşte gönüllü dayak yeme hikâyeleri böyleydi ve elimizden geldiğince onların yaptığı baskıları boşa çıkarmaya çalışıyorduk...

tespit etmek içinde her hangi bir vesileyle insanları koğuştan dışarı çıkarıp dövüyorlardı. Bu yöntemle, bir sürü insanı teslim almışlardı. Biz de bunun önüne geçmek için, koğuşta beş tane direngen insanın adını yazıyordu, e rdiyan koğuştan birilerini çağırıldığında hemen o beşi ya da beşten bir, iki veya üç kişi gönüllü olarak öne atlayıp gidiyordu ve böylece bu gönüllü insanlar her Allah'ın günü ekstradan dayak yiyorlardı. Bir de kendilerine göre suç olarak gördükleri veya onların nezdinde hata olan bir durum veya hareket için bütün koğuş dayak yiyordu. Bütün koğuşun dayak yememesi için bu gönüllülerden biri çıkıp "komutanım ben o hatayı yaptım" diyordu. Ama her halükarda bütün koğuş yine dayağını yiyordu. Ancak "hata"yı da, koğuştaki arkadaşların birbirini itham etmemesi için üstleniyorduk. İşte gönüllü dayak yeme hikâyeleri böyleydi ve elimizden geldiğince onların yaptığı baskıları boşa çıkarmaya çalışıyorduk...

**Serbestî:** Benim bildiğim kadarıyla siz de gönüllü dayak yiyenlerden biriydiniz. Bu konudaki duygularınızı, düşüncelerinizi biraz daha açar mısınız; dayağa nasıl dayanıyordunuz?

**Kenan Kızıl:** Şimdi ben bir dönem koğuşta eğitim sorumlusuydum; yani ayakları bir araya getirme insanlara uygun adımla yürüme ve marş öğretiyordum. Bakıyordum, marş bilmediği için veya düzgün yürümediği için 70-80 yaşındaki bir adamı alıp dövüyorlar. O anda müdahale edip, "Komutanım, yaşlıdır kafası bütün bunları ezberleyecek, bilecek kapasitede değildir" şeklinde bazı şeyler söylemeye çalışıyordum. O arada da 5 dakika, 3 dakika ne kadar bir zaman geçtiyse hem koğuş bir nefes alabiliyordu hem de dayak yiyen adam için de bir mola oluyordu. Yani 5 dakikalık bir nefes aldirmaya yarayabilecek bir müdahale bile, herkesi rahatlatıyordu, güven getiriyordu... Çünkü tek bir saniye bile insanları durduruyorlardı. Elbette müdahale ettiğim için dayak yiyordum; dayak yerken, dayak yemeyenlerin morali çok daha bozuluyordu. Ancak dayaktan sonra da, arkadaşlara hemen moral vermeye çalışıyorduk; bu da, bizde müthiş bir dayanma gücü sağlıyordu...

Tabii o "Eğitimde" büyük bir zorluk yaşıyorduk.



Bir hafta geçtikten sonra bu defa kendisi gelip bana, "Sen bilmiyorsun, benim evim öbür dünyada da yıkılmış" dedi. "Niye?" dedim.

Bir arkadaş ayağını yanlış attığında "Arkadaş ayağın düzgün at" dediğinde hem sen sıkılıyorsun hem arkadaşın seni yanlış anlıyor, yanlış algılıyor. Derdini ar-

kadaşına izah da edemiyorsun çünkü konuşmak yavaş. Bir iki sinirleniyorsun. O şekilde bir iki kez sinirlendim, Nazif Abi (Nazif Kaleli), "Arkadaşlara sinirlenmemelisin" dedi...

"Tamam" dedim. "Ama sizde benim sinirlendiğim bazı durumları gözlemleyin" dedim. Sonra hakikaten, kendisi koğuştaki bazı şeyleri izah etmek durumunda kaldı. Ondan sonra hemen bir ispiyoncu onu şikâyet etti. Gelip onu sorduklarında hastaneye kaldırılmıştı. Bir, iki geldiler yine yoktu. Yılmaz Abi Yılmaz Çamlıbel de dayanmayıp o ispiyoncuyla çağırdı ve "İspiyonculuk yapıyorsan da namusunu yap. İnsanlara iftira atma, Nazif burada sadece koğuştaki ortak yaşamımızla ilgili bazı şeyler söyledi. Niye iftira atıyorsun?" dedi. O ispiyoncunun yaşlı, muhtar bir akrabası da vardı, o da Yılmaz Abi'ye arka çıkınca, ispiyoncu her ikisini de şikâyet etti. Hem Yılmaz Abi'yi hem o muhtarı koğuştaki ortasında komaya soktular. Nazif Abi geldiğinde ona da aynısını yaptılar.

### Halil Yarının Yanağını Öptüğü İçin Diyarbakır "Cehennemine" Düştüğünü Zannediyordu

**Serbestî:** Oradaki "Eğitim çalışmaları"yla ilgili de muhakkak hala hatırladığınız bir sürü olay vardır...

**Kenan Kızıl:** Tabii, örneğin Hakkari'den Halil adında genç bir arkadaş vardı. Çobandı, sürünün yanından alıp getirmişlerdi. Askere de gitmişti, ancak Türkçe 10'a kadar sayı saymasını biliyordu, kelime olarak bildiği Türkçe kelime sayısı 10'u geçmiyordu. Halil'in bu durumunu bildiğimiz için, havalandırma-daki günlük uygulamalardan sonra, koğuşa girerken hep onu öndeki 10 kişinin arasına sokuyorduk. Çünkü koğuşa girerken sayımla giriyorduk. Tabii o sırada da yine dayak atıyorlardı. Bir defasında yine koğuşa girerken gardiyan iskemlenin demiriyle vuruyordu; o demir çok kötü acıyordu. Halil de o iskemle demiriyle dayak yedikten sonra sırasını 6 mı, 7 mi olduğunu şaşırırdı; şaşırınca bunu tekrar tekrar sıraya ko-

"Vallahi eğer öbür dünyada da Arapça konuşuluyorsa gelip benim ifademi alacak olanlar Zebaniler veya kimler ise, onlar da 'gir içeri' diyecekler ben bu defa Arapça'yı yanlış sayacağım, sonra onlar da beni dövecekler.

yup dövdüler; Halil de her defasında sıra sayısını yanlış söyledi. Fark ettiler ki, Halil 10'dan sonra saymayı bilmiyor. O yüzden hep gerilere aldılar ve her gün

ekstradan ona dayak atıyorlardı.

Bunu aşmak gerekiyordu. Bunu aşmak için de Halil'le konuşmak lazımdı ancak Türkçe'yi hiç anlamıyordu onunla diyalog kurup Kürtçe konuşmak da yastı. Bazen Yılmaz Çamlıbel ya da Osman Karavil gizliden gizliye onunla konuşuyorlardı; ben de konuşuyordum. Onu açmaya çalıştık, o habire "Benim günahımdır; Allah benim günahımın hesabını benden soruyor" diyordu. Sonra ona "Öbür dünyada da Allah Arapça konuşuyor; sen Arapça da bilmiyorsun orada nasıl cevabını vereceksin" dedik. Neyse bir hafta geçtikten sonra bu defa kendisi gelip bana, "Sen bilmiyorsun, benim evim öbür dünyada da yıkılmış" dedi. "Niye?" dedim. "Vallahi eğer öbür dünyada da Arapça konuşuluyorsa gelip benim ifademi alacak olanlar Zebaniler veya kimler ise, onlar da 'gir içeri' diyecekler ben bu defa Arapça'yı yanlış sayacağım, sonra onlar da beni dövecekler. Umudumu o dünyaya bağlamıştım o da gitti" dedi. Böyle bir bunalım yaşıyordum.

**Serbestî:** Peki Halil'in günahı neydi, hiç kendisine sordunuz mu?

**Kenan Kızıl:** Sorduk, onu biraz açtık "Nedir günahın" dedik... Önce pek konuşmak istemedi, onu açmak için kız arkadaşlarımızdan söz ettik; yavaş yavaş böyle bir iki sohbetten sonra günahını bize anlattı: "Ben uzaktan birisini seviyordum ve askere gidecektim; gitmeden önce onunla konuşmak istiyordum. Bir gün baktım ki bêriye (süt sağmaya) gidiyor, hemen ben de peşinden gittim; çalılık bir yerde yakalayıp yanağından öptüm". Başka şeyleri de söylemeyi bekliyoruz. "Hepsi bu" dedi. "Senin şimdi bütün günahın bu mu?" dedik. Ne askerden önce ne de sonra elinin hiçbir harama değmediğine yemin billah etti. "Bütün günahım bu" dedi...

**Serbestî:** Siz dışarıda DHKD'nin Diyarbakır Başkanısınız. İçerdekenden çok farklı bir anlayışla insanların eğitilmesine katkıda bulunuyordunuz. Oysa içerde, karşı olduğunuz "müfredatla" eğitmenlik ya-

*pıyordunuz. Elbette ki bunu zorla size yaptırıyorlardı; orasını anlıyorum. Ama bu, sizin açınızdan nasıl bir durumdu, duygularınızı nasıl etkiliyordu?*

**Kenan Kızıl:** Elbette ki sistemli olarak dayatılan bir durumdu. Örneğin ilk etapta "Türk oğlu Türküm" diye başladık. Daha sonraki adımlar peşinden geldi; bunu yapmadığınız zaman zaten ölümü seçmiş oluyordunuz. Oysa yaşadığımız ölüm müydü yaşam mıydı? Fakat şu da bir gerçek ki, bu ülkede yaşıyorduk ve ilk okuldan tutun lise, üniversite yıllarına dek zaten herkese, bir şekliyle İstiklal marşını, küçüklere okutulan "Türküm doğruyum, çalışkanım"ı vb. marşları ya ezberletilmiş ya da okutulmuştu. Bu, o kadar ters gelmiyordu. Ters gelen bunları bir işkence aracı olarak kullanmalarıydı...

Tabii, "adımını şöyle at, böyle at" ya da "şu marşı oku, bunu oku" şeklindeki uygulamalarla bizi kişisizleştirmek istiyorlardı. Ancak bu uygulamaların bizim açımızdan çok şekli olduğunu ve hiçbir şekilde düşüncelerimizi etkileyemeyeceğinin farkındaydık. Şunu çok rahat bir şekilde söyleyebilirim ki, bizim koğuştan düşüncelerinden vazgeçen tek bir insan çıkmadı. Belki bir veya iki kişiyi ispiyoncu olarak getirip aramıza soktular ancak onların da üzerimizde fazla bir etkisi yoktu.

**Serbestî:** *Peki sizin, en kötü an değiniz bir anınız oldu mu?*

**Kenan Kızıl:** Benim bildiğim, cezaevinde bir bütün olarak her saniyemiz diğerinden daha kötüydü.

**Serbestî:** *O kötü saniyelerin için de en kötü veya en iyi saniyeleriniz hiç olmadı mı?*

**Kenan Kızıl:** Hayır, sadece çay mollaların da, yediğimiz dayaklara rağmen birkaç dakikalık bir keyfimiz oluyordu. "Eğitim" adı altında ve teslim almak amacıyla yapılan uygulamalar bir kenara, düşünün ki, en basitinden; fiziki olarak insanın yaşayabilmesi için hava, su ve yiyecek gibi temel ihtiyaç maddelerinin karşılanması gerekiyor; bu ihtiyaçlarımız ya karşılanmıyordu ya da çok cüzi bir miktarda karşılandığı zaman da, birer işkence aracı olarak kullanıyorlardı. Havalandırmaya çıkıyorlar akşama kadar

**Bizim yaşadığımız eğitim bir işkence metoduydu; koğuştta yaşamak bambaşka bir işkence gerekçesiydi; su, hava, yiyecek hepsi birer iş-**

**kence aracıydılar. Camlar bir yerden içeriye hava sızdırmasın diye kırmızı bayraklarla kapatılmıştı. Yazın o kadar boğucu ve havasız kalıyorduk ki, üzerimizdeki eşofmanlar sırlıklam oluyordu.**

dayak atıyorlardı. Karavana getiriyorlardı; karavana denilen şey yemeğin dışında her şeydi. Su, bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere

kişi başına günde bir bardaktı...

**Serbestî:** *Siz bir dönem koğuş sorumluluğunu da yaptınız. İdarenin koğuş sorumlularına yönelik işbirliği yapma konusunda özel talepleri vardı. Siz bu konuda neler yaşadınız?*

**Kenan Kızıl:** Tabii idareyle işbirliği yapma konusunda bize çok yüklendiler ancak ne ben, ne benden sonra koğuş sorumluluğunu üstlenen Adnan Güllüoğlu idarenin işbirliği dayatmalarını kabul etmedik. Bir de koğuş sorumlusu olarak PKK davasından gelen Mehmet Dağ vardı, oda idareye karşı direndi ve taviz vermedi; (ki daha önce koğuşumuzun mevcudiyeti 20 kişiyken son dönemde 80 kişi olmuştu). Sonunda baktılar ki koğuştta sorumlular vasıtasıyla ispiyoncu ağını oluşturmıyorlar. Bu defa çok zayıf olan bir iki kişiye yüklendiler. Birisi Manisa'dan getirilerek Dev-Genç'ten yargılanan bir gençti; diğeri de Bucak Aşiretinden bir genç. Bu ikiside, ispiyoncuşturdular.

**Serbestî:** *Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevindeyken nerede olduğunuzu hissediyordunuz; orası nasıl bir yerd?*

**Kenan Kızıl:** Şimdi bakın, o dönemde İsrail'in Filistin esirlerine ilişkin uygulamalarına "vahşet" deniliyordu. Bizler "Vahşet" başlığı altında yıllarca İsrail'e karşı savaşan Filistinli esirlerin cezaevi yaşamını okuduk. Filistinli esirlerin, havalandırma gibi, su gibi yeterince beslenmeme gibi bir sorunları yoktu; İsrail'i öven marşları ezberleme gibi bir sorunları yoktu. Her hafta banyo yapma imkânları olmuştu. Bol temiz hava alıyorlar; yemeklerinde hiçbir kısıtlama yok. Sadece cezaevi kurallarına uymadıkları zaman İsraili görevliler onlara işkence yapıyor ve buna da, bir vahşet diyorlardı. Halbuki bizim yaşadığımız eğitim bir işkence metoduydu; koğuştta yaşamak bambaşka bir işkence gerekçesiydi; su, hava, yiyecek hepsi birer işkence aracıydılar. Camlar bir yerden içeriye hava sızdırmasın diye kırmızı bayraklarla kapatılmıştı. Yazın o kadar boğucu ve havasız kalıyorduk ki, üzerimizdeki eşofmanlar sırlıklam oluyor-

Yani bunun düşmanlıkla şunla, bunla izah edilecek bir tarafı yok.

Şu yer küre de, hiç kimse düşmanına böyle yapmamış. Havayı, su-

du. O eşofmanları ranzaya astığımız zaman, bırakın bitlenmeyi üzerlerinde leş kurtları ürüyordu; eşofmanların üzeri kurt dolu-

yordu. Yani kirlilikten, terden, havasızlıktan elbisele-  
rimiz kurtlanıyordu ve günün her saati her saniyesi iş-  
kenceyle geçiyordu. Bütün bu uygulamaların yanın-  
da, yanı başındaki arkadaşınla konuşamıyorsun der-  
dini paylaşamıyorsun; her bir şeyi içine atıyorsun.

**Serbestî:** En çok neyi hayal ediyordunuz?

**Kenan Kızıl:** Hayallerimiz de ihtiyaçlarımıza gö-  
re değişiyordu. Mesela yazın ortasında, günde bir iki  
sürahi su içme ihtiyacınız olurken, ağzını ıslatacak bir  
kaç damla su veriyorlardı. Durum böyle olunca, ço-  
cukluğundan ta cezaevine girdiğin ana dek, gördüğün  
ne kadar güzel pınar, çeşme varsa hepsini hayal edi-  
yorsun ve hayalindeki o pınar ve çeşmeleri dolaşıyor-  
sun. Yemek konusunda da yine öyle, sadece hayali-  
mizde değil, bulduğumuz ilk fırsatta hep sudan, ye-  
mekten ve güzel havalardan söz ediyorduk.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevi yaşamınızı nasıl et-  
kiledi?

**Kenan Kızıl:** Yaşamımdan, gençliğimden çok şey  
alıp götürdü. Ama asla, yaptıklarımın bir pişmanlık  
duygusuna kapılmadım. Bu konuda, içim çok rahat.  
Her ne kadar kimseyi öldürmediysem, kimsenin ma-  
lına, mülküne haysiyetine dokunmadıysam da, "Bu  
devlet, bunları bana niye yaptı?" demedim.

**Serbestî:** Siz bir nevi, "Ne yapalım, biz bir müca-  
dele verdik o mücadelede de düşmanımız bizi yakala-  
dı ve bunları bize yaptı" böyle diye mi düşünüyor-  
dunuz yoksa gerçekten insan düşmanına böyle yapar  
diye mi düşünüyorsunuz?

**Kenan Kızıl:** Hayır, bu, devletin yaptığı bütün in-  
sani algılamaların ötesinde bir şey. Yani bunun düş-  
manlıkla şunla, bunla izah edilecek bir tarafı yok. Şu  
yer küre de, hiç kimse düşmanına böyle yapmamış.  
Havayı, suyu, kendi İstiklal marşını, kendi dinini,  
kendi kimliğini böylesi işkence aracı olarak kullanan  
hiçbir güç olmamıştır. Hocayı getirir, güya dini anla-  
tır, bunu bir işkence aracı haline getirir. Yer kürede,  
bırak muhaliflerin değer yargılarını, kendisine ait

olan bütün değerleri işken-  
ce aracı olarak kullanan bir  
devletin bulunduğuna hiç-  
bir zaman inanmıyorum...

**Serbestî:** Bu devlet, Di-  
yarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde yaptığı uygula-  
malarla Kürtler açısından nasıl bir durum yarattı?

**Kenan Kızıl:** Bir kere bu devlet, yaptığı her uygu-  
lamayla kendi hayat damarlarını tüketecek başka ge-  
lişmelere neden oluyor. 5 No'lu Cezaevindeki uygula-  
malar, Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı büyük  
bir kin ve nefrete sebep oldu. Kim ve hangi devlet  
kendisine karşı duyulan kin ve nefretten bir kazanç  
sağlayabilir? Bakın, Siverek'ten yaşı 70'in üzerinde  
bir yaşlı amcayı bizim koğuşa getirdiler. 16 yıl sivil  
cezaevinde kalmıştı. 6 gün bizde kaldıktan sonra şu-  
nu söyledi: "Burada 6 gün kalmaktansa 16 yıl daha si-  
vil cezaevinde kalmayı tercih ederdim. Eğer böyle bir  
şey mümkünse imzama atarım ve gider burada kala-  
cağım her 6 gün için sivil cezaevinde 16 yıl yatarım."

İşte böyle bir vahşetti. Ama devletin yarattığı bu  
vahşetin kendisine geri döneceği konusunda hesapsız  
olduğunu düşünmüyorum, muhakkak bu uygulamaların  
toplumda büyük yaralar yaratacağı ve bir şekliyle  
kendisine döneceği konusunda uyarılmıştır ve ona  
göre de tedbirlerini geliştirmiştir.

Dikkat edin, biz cezaevinden çıktıktan 1990'a ka-  
dar hep barışçı ve demokratik bir ortamın sağlanma-  
sı için uğraştık, didindik. Bir de baktık ki devletin  
kendi şiddetiyle, yarattığı güç öyle bir şahlanmış ki,  
artık ne barışı ne demokratik bir ortamı düşünen. Bu  
güç neyin üzerinde şahlandı? Tabii ki insanların kafa-  
sında bir öç alma ve intikam duygusunun üzerinde  
gelişti.

Kanaatimce devlet böyle bir ortamı kasıtlı olarak  
yarattı ve karşısındaki güçde, bu ortam içinde şahlan-  
dı. Ama bu, hem Kürtlere hem Türklere çok büyük  
şeyler kaybettirdi; toplumu bir bütün olarak gerilettiler.

**Serbestî:** Zihniyet açısından soruyorum. Sizce 12  
Eylül bitti mi devam mı ediyor mu?

**Kenan Kızıl:** 12 Eylül devam ediyor ki, halen biz  
bu konuları konuşuyoruz.

# "Çocuk Olduğum İçin Bana Daha Fazla İşkence Yaptılar"

**K.Y.:** Diyarbakır, 1964 doğumlu. Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi 2. Sınıfta öğrenciyken, kendisinin deyimiyle rakip firmadan (örgüt) birisinin üzerine ifade vermesi sonucu 20 Eylül 1980'de KAWA davasından yakalandı. 30 gün sorgulamada kaldı. Çocuk yaşına rağmen büyükler için öngörülen bütün işkence metotlarından geçti ve tutuklanarak cezaevine gönderildi. Cezaevinde de büyüklerin arasında kaldı; o çocuk haliyle Diyarbakır cezaevi cehennemini yaşadı. 1 yıl sonra mahkeme tahliye kararı verdi ama nafile, cezaevinden serbest bırakılmayı beklerken, cezaevinin mutfak kapısından alıp yeniden sorgulamaya götürdüler. Bu defa 15 gün sorgulamada kaldı; askı, falaka, elektrik, lastik vb. işkence metotlarının tümünden yeniden geçti ve tekrar tutuklanarak Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine gönderildi. Yine bir süre büyüklerin arasında kaldıktan sonra cezaevi yönetimi çocuklar için daha iyi bir "metot" düşünmüş olmalı ki, onu çocuk koğuşuna aldı... Ancak 1 yıl çocuk koğuşunda kaldıktan sonra, artık Çocuk Koğuşundaki uygulamalara dayanamayarak isyan edip büyüklerin koğuşuna gider ve Cezaevinin o ünlü 5 Eylül Direnişine katılır. Davası 1990'da idamla sonuçlanır, ancak yaş küçüklüğü sebebiyle 24 yıla indirilir, Sağ kulak zarı patlamasının yanı sıra , romatizma, uyuşma ve nedeni belirsiz ağrılar gibi sağlık sorunları yaşıyor. Kendi alanında başarılı bir işadamaı olarak yaşamını sürdürüyor.

*Serbestî:* Henüz 16 yaşındayken yakalandınız ve bir ay boyunca sorgulamada kalıp işkence gördünüz. Nasıl yakalandınız sorgulamada size ne yaptılar?

**K.Y.:** 16 yaşındaydım, polisler beni yakaladıkları ilk andan itibaren gözlerimi bağladılar; dünya ile irtibatımı kestiler; zincirle bağladılar; daha yoldayken, arabada işkence yapmaya başladılar. Adını daha sonradan öğrendiğim Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığının içinde bulunan Kurtoğlu İşkence Merkezine götürdüler beni. Orada çeşitli işkenceler

yaptılar. Bu işkenceler, hepimizin bildiği gibi çırılçıplak soyularak Filistin askısı, elektrik verme, üzerine su dökerek saatlerce değneklerle, kalaslarla dövme, bütün bunları yaşadım. Ama şimdi geriye dönüp baktığımda, inanmıyorum; çocuk yaşta o işkencelere nasıl dayandım?..

*Serbestî:* Peki, çocuk olmanız nedeniyle size biraz daha dikkatli davranmıyorlar mıydı? "Daha çocuktur, fazla korkutup, incitmeyelim" gibi bir kaygıyla size hiç merhamet gösteren olmadı mı?

Çocuk Koğuşu, şöyle bir anlayışla kuruldu: "Eğer bu çocukları, ağabeylerinden, babalarında ayırırsak, hem bölücü fikirlerden

**K.Y:** Hayır, tam tersine çocuktur, daha çok korkutup, işkence yaparsak daha kolay çözülür; korkar adamımız olur mantığıyla hareket ediyorlardı. Nitekim

bazı çocuklara öyle de yapmışlardı. Yani çocuk olmam işkencede benim için büyük bir dezavantajdı. İnanıyorum ki, büyük olsaydım bana daha az işkence yapacaklardı... Kesinlikle "Çocuktur ona işkence yapmayalım" yaklaşımı olmadı...

**Serbestî:** *Kulağınızın zarı ne zaman patladı?*

**K.Y:** İşte o Kurtoğlu soruşturması sırasında bir gece sağ kulağıma çok şiddetli bir darbe vurdular; sersemlik- baygılık arası bir dengesizlikle yere düştüm; sabaha kadar kulağımın ağrısı devam etti. Sabah uyanırken kulağım yapışık haldeydi biraz çektim, ovuşturdum; sıvı bir şeyin aktığını fark ettim; gözbağımın altından ellerime baktım akan sıvının kan olduğunu gördüm. Meğer o şiddetli tokat sırasında kulağımın zarı patlamıştı... O günden sonra sağ kulağında %70 işitme kaybı meydana geldi.

**Serbestî:** *Mahkemeden sonra sizi nasıl bir cezaevine ve nasıl bir koğuşa gönderdiler?*

**K.Y:** Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde o zaman çocuk koğuşu bulunmuyordu. 1981'in sonu veya 1982'de çocuk koğuşu açıldı. Normal olarak büyüklerimizimizin kaldığı koğuşa gittim; yetişkin arkadaşların gördüğü bütün işkenceleri, uygulamaları ben de görüyordum. Hatta koğuşta da, bana daha fazla işkence yapıyorlardı. Çünkü koğuşlarda ajanlaştırma, ispiyonculuğu uygulamaları vardı; dolayısıyla bunu daha kolay ispiyoncu ve ajan yapabiliriz hesabıyla bana çok daha fazla işkence yapıyorlardı. 21. koğuşta yatan arkadaşlar da, gardiyanların bana bu şekilde yöneldiklerini görüyorlardı. Hatta bana cop sokmaya çalıştılar, çok direndim, kendimi çok şiddetli bir şekilde duvarlara vurdum, kafamı duvarlara vurdum; kendime büyük bir zarar vereceğimi gördüler; o yüzden benden vazgeçtiler, yapamadılar. Bana cop uygulayamadılar ama bir sürü arkadaşlarımıza yaptılar. Benim bildiğim arkadaşlarımdan yaklaşık 200-250 insana cop saktılar. Ancak sonunda baktılar ki, ne yapıyorlarsa ben taviz vermiyorum, bu defa benden vazgeçip kaçakçılarla uğraştılar...

uzak tutmuş oluruz, hem de kendi istediğimiz doğrultuda onların kafasını şekillendirebiliriz" mantığıyla bütün koğuşlarda 18 yaş grubunun altındaki çocukları toplayıp yeni oluşturdukları Çocuk Koğuşuna götürdüler.

Hatta o Gestapo denilen ve Bedii Tan'ı öldüren gardiyan yüzüme iki yumruk indirdi; her bir yumrukta bir dişimi kırdı. Arkadaşlar da Gestapo'nun dişlerimi nasıl kırdığını gördüler. Vahşi, hayvan gibi bir adamdı...

**Serbestî:** *Peki dayağın dışında; ikna etmeye ilişkin bir ilgi göstererek size yaklaştılar mı?*

**K.Y:** Hayır, dayağın dışında bana hiçbir cazip(!) teklifte bulunmadılar. Yalnız çocuklara yönelik özel uygulamalar, çocuk koğuşunun oluşturulmasıyla başladı...

### **Çocuk Koğuşunda Bize, Türkiye'nin Darülharb Olduğunu Öğretiyorlardı**

**Serbestî:** *Çocuk koğuşunda durum nasıldı?*

**K.Y:** Çocuk koğuşunun açılması, aslında normal değildi. Herhalde kolordunun, askeriyenin, devletin bilinçli bir politikasıydı. Ayrıca o dönem Diyarbakır'da uçak kaçırma dört hava korsanın da katkılarıyla (Biliyorsunuz o korsanlar İslami Cihat patentliydi) Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde Çocuk Koğuşu da kuruldu. Bu hava korsanları, Diyarbakır Cezaevindeydiler ve Esat Oktay Yıldırım'ın da çok iyi dostlarıydılar; dolayısıyla işkencelerden ve Diyarbakır Cezaevi uygulamalarından muaf tutuluyorlardı. Korsanların başı olarak bilinen Yılmaz Yalçın'ı ise, Çocuk Koğuşuna Sorumlu yaptılar. O dönemde yakalanan bir çok insan, çocuk yaştaki oğlu ya da çocuk yaştaki kardeşiyle birlikte tutuklanmıştı. Bunların sayısı da az değildi. Çocuk Koğuşu, şöyle bir anlayışla kuruldu: "Eğer bu çocukları, ağabeylerinden, babalarında ayırırsak, hem bölücü fikirlerden uzak tutmuş oluruz, hem de kendi istediğimiz doğrultuda onların kafasını şekillendirebiliriz" mantığıyla bütün koğuşlarda 18 yaş grubunun altındaki çocukları toplayıp yeni oluşturdukları Çocuk Koğuşuna götürdüler.

Tabii toplarlarken, önce tipine bakıyorlardı sonra yaşına, ona göre toplayıp götürüyorlardı. Ancak ben, uzun süre büyük arkadaşların arasında kaldım; hem onlar beni gizliyorlardı hem de ben sıradayken ayak parmaklarımın üzerinde durarak boyumu uzun göstermeye çalışıyordum... Ancak bütün bu çabalara rağmen

Esat Oktay Yıldırım, zaman zaman gelip Çocuk Koğuşunu ziyaret edince, onun ile Yılmaz Yalçınar arasındaki samimiyeti görüyor-

men, bir gün sıradayken Esat Oktay Yıldırım tarafından fark edildim. O zaman beni alıp Çocuk Koğuşuna götürdüler...

**Serbestî:** Çocuk Koğuşunda toplam kaç çocuk bulunuyordu?

**K.Y:** Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi Çocuk Koğuşuna girdiğim de, (ki 31. koğuştu) koğuş, dört tane odadan oluşuyordu ve her oda da yaklaşık 50 çocuk kalıyordu; yani toplam 200'e yakın çocuk vardı; aramızda 11 yaşındaki çocuklar da vardı.

Çocuk Koğuşunun diğer koğuşlardan farkı, dini eğitimdi. İşte az evvel söz ettiğim o dört tane hava korsanı bize eğitmenlik yapıyorlardı. Tabii odaları da 1. Oda, 2. Oda, 3. Oda, 4. Oda şeklinde numaralandırılmışlardı. Yılmaz Yalçınar, 4. Oda da kalıyordu. Kendi kriterlerine göre azılı ve yola gelmeyen çocukları kendi odasına alıyordu. 1. Oda'da tamamıyla onların dediklerini yapan, kendini namaza ve dini eğitime veren çocuklar kalıyordu. 2. oda da onların gözünde münafık; Müslüman olup olmama arasındaki çocuklar kalıyordu. 3. oda da beklemede olan çocuklar kalıyordu. Tabii ki, 1.2. ve 3. Odalarda kalan çocukların 4. Odada kalan çocuklarla konuşması kesinlikle yasaktı; konuşturılmıyorlardı; çünkü namaz kılmayanlara kâfir gözüyle bakıyorlardı.

O koğuşta kaldığım bir yıl içerisinde hiç namaz kılmadım; ben ve Ali Şeker isminde Dersimli Alevi bir çocuk, biz hiç namaz kılmadık. O yüzden bizi tecrit etmişlerdi; ikimizin dışında başka hiçbir çocuk arkadaşımız bizimle konuşmuyordu...

İşte bütün çocuklara uzun, tesettürlü don (ailelerine aldirarak) giydireyorlardı, yoğun bir şekilde Kur'an okutuyorlardı. Özellikle şeriat uygulamalarının anlatıldığı yayınları okutuyorlardı. Radikal İslamcı örgütlerin yetiştirdiği insan tipinin aynısını orada yetiştiriyorlardı. Mesela Türkiye'nin bir Darülharb olduğunu, Türkiye'nin şeriat devleti olması gerektiğini söylüyorlardı; tamamıyla şeriat anlayışına ve duygularına uygun bir gençlik yetiştirdiler. Nitekim o koğuşta yetişen çocukların bir kısmının, daha sonra Hizbullah'ın karıştığı faili meçhul cinayetlerinde de kullanıldıklarını dolaylı yollardan öğrendik.

duk ve nasıl bir fikir alışverişinde bulduklarımızı da kulaklarımızla duyuyorduk. Ayrıca Esat Oktay Yıldırım, direnişlerin bastırılması sırasında hep onu yanına çağırıyordu ve geri geldiğinde de bize yaptığı konuşmalarından anlıyorduk ki, direnişlerin nasıl bastırılabilceği konusunda Esat Oktay'a çeşitli fikirler vermiş.

İşin daha ilginç tarafı, Yılmaz Yalçınar, Diyarbakır Cezaevi uygulamaları konusunda Esat Oktay Yıldırım'a fikrî katkılarda bulunuyordu, başlayan direnişlerin nasıl bastırılabilceği hususunda cezaevi idaresine fikir veriyordu. Yani insanların "iradesi nasıl kırılır, nasıl yola gelirler" gibi konularda fikir vermişti; buna ben kendim şahidim. Esat Oktay Yıldırım, zaman zaman gelip Çocuk Koğuşunu ziyaret edince, onun ile Yılmaz Yalçınar arasındaki samimiyeti görüyorduk ve nasıl bir fikir alışverişinde bulduklarımızı da kulaklarımızla duyuyorduk. Ayrıca Esat Oktay Yıldırım, direnişlerin bastırılması sırasında hep onu yanına çağırıyordu ve geri geldiğinde de bize yaptığı konuşmalarından anlıyorduk ki, direnişlerin nasıl bastırılabilceği konusunda Esat Oktay'a çeşitli fikirler vermiş.

**Serbestî:** Çocuk koğuşunda da şiddet uygulamaları var mıydı?

**K.Y:** Benim kaldığım süre içinde, bize fiziki anlamda bir işkence yapmadılar. Tabii orada bizim özel bir statümüz vardı. Bu statü de tamamıyla dini eğitimdi. Yalnız "yola" gelmeyenleri çocuk koğuşundan çıkarıp, idareye teslim ediyorlardı; "Bunu başka bir koğuşa verin" diyorlardı. Nitekim oradan çıkarılan arkadaşlarımız da oldu.

### Çocuk Koğuşuna Gece Gündüz Sürekli İşkence Sesleri Geliyordu

**Serbestî:** Çocuk koğuşunda yemek ve temizlik, yıkanma durumu nasıldı?

**K.Y:** Biz yemek ve yıkanma konusunda, Diyarbakır Askeri Cezaevindeki diğer koğuşlarla aynı sorunu yaşıyorduk. Her taraf bit doluydu; bitlerden dolayı üzerimizde elbise bırakmıyorduk. Doğru düzgün yemek vermiyorlardı. Hatta benim kaldığım odada yetersiz beslenmeden ve pislikten kaynaklanan tüberkülozlu 15 çocuk vardı; onların iğnelerini de ben vuruyordum.

**Serbestî:** Çocuk Koğuşunda size dayak atmıyorlardı, ancak büyüklerin koğuşunda her gün dayak yiyordunuz neden Çocuk Koğuşundan isyan ederek tek-

Sonra bizi hürelere attılar. Gelen her gardiyan "Bu, dışarıda rahat durmayıp tekrar gelmiş" diyerek bana dayak atıyorlardı; yani normal dayağın dışında günde üç-dört posta özel dayak yiyordum. Dayaktan ellerim, kollarım korkunç bir şekilde morarıp şişmişti Selahattin Ağabey baktığı zaman dayanamayıp ağlıyordu...

**K.Y:** Zaten bizim arkadaşlarımıza yapılan işkencenin sesleri hep bize geliyordu. Yani o sesleri duymaktansa bence işkenceyi yaşamak daha iyiydi.

Tabii söylenen marşların, yapılan işkencelerin seslerini gece gündüz sürekli duyuyorduk. Bir de o şeriatçıların bize yaptıkları psikolojik baskı, dayaktan çok daha kötüydü. Ayrıca Çocuk Koğuşunda bulunan birçok arkadaşımızın babası, abisi, amcası, akrabası aynı zamanda cezaevinde bulunuyordu. O yüzden çocuklar, o gelen işkence seslerinden çok kötü etkileniyorlardı. Birçok çocuk oradan isyan edip çıktı. Yani büyüklerimize yapılan işkence seslerini duymaktansa işkence görmeyi tercih ediyorduk.

**Serbestî:** Bir de bir ara tahliye olduktan sonra tekrar sizi soruşturmaya alıp yeniden cezaevine gönderiyorlar, o nasıl oldu?

**K.Y:** Cezaevinde bulunduğum sürenin 11. ayında savcı dava dosyamın ön incelemesinde benimle ilgili tahliye kararı istedi. O gün de görüş günüydü ve ailemin de tahliyeden haberi yoktu, görüşe gelmişlerdi. Ancak ailemle görüştürülmeden, askerler beni koğuştan alıp mutfak kapısından polisler teslim ettiler. Polisler tekrar gözümü bağlayarak beni Kurtuluş İşkence Merkezine götürdüler. İlk soruşturmamda beni örgütün sempatzanı olarak soruşturmışlardı; bu defa ise örgüt adına cinayet, soygun gibi bir sürü şeyi üzerine yıkmaya çalışarak, birinci seferden daha kötü işkenceler yaptılar; 15 gün soruşturmada kaldıktan sonra tekrar mahkemeye çıkardılar ve mahkeme beni yeniden tutuklayarak cezaevine gönderdi. İkinci defa gelince, gardiyanlar, "Bu tahliye oldu ama, iflah olmadı tekrar buraya" geldi gibi bir yorumda bulunarak daha çok öfkelenip, korkunç bir şekilde vuruyorlardı. İkinci kez tutuklanıp gelen herkese o öfkeyle saldırıyorlardı; yani sanki çıkmışsın, dışarıda yine rahat durmamışsın, o yüzden seni tekrar alıp getirmişler.

İkinci kez cezaevine geri geldiğimde benimle birlikte Fesih Şeşeoğulları ve Selahattin Bulut da vardı. Askerler bizi cezaevinde karşılarken, bizi feci bir şekilde dövdükten sonra beni ve Fesih Ağabeyi yan yana yatırdılar; ikimizin ayaklarını falaka düzenine al-

dırdılar; ayaklarımız, yan yana aynı hizada duran dört tane ayak oldu. Bir tane askerin elinde kalınca (5x10) bir kalas vardı; o kalasla geriye gerilebildiği kadar gerildi ve ikimizin ayağına tek bir darbe indirdi ben yerde iki takla attım, Fesih ağabeyin de ayağı kırıldı ve daha sonra cezaevinde 8 ay hiç doktor tedavisi görmeden topallaya topallaya o şartlarda hayatını sürdürdü.

Sonra bizi hürelere attılar. Gelen her gardiyan "Bu, dışarıda rahat durmayıp tekrar gelmiş" diyerek bana dayak atıyorlardı; yani normal dayağın dışında günde üç-dört posta özel dayak yiyordum. Dayaktan ellerim, kollarım korkunç bir şekilde morarıp şişmişti Selahattin Ağabey baktığı zaman dayanamayıp ağlıyordu... O halde de sürekli dayak düzeninde elimi uzatıyordum ve onlar da dövüyorlardı... İsmi şu an hatırlayamadığım Ermeni kökenli bir arkadaşına fare yedirdiklerini hatırlıyorum.

\*\*\*

"Bugün koğuş cezalısı" dedikleri günlerde hepimizin kafasını bok kanalizasyonuna koyuyorlardı; koğuşa girerken tek tek kontrol ediyorlardı; kimin üzerinde az pislik bulunsaydı onu çok kötü bir şekilde cezalandırıyorlardı; o yüzden birbirimizin kafasından pislik alıp kendimize sürüyorduk...

En kötü uygulamalarından birisi de, koğuşta bizim yanımızdan bir arkadaşımızı alıp, dışarıda ona işkence yapmalarıydı. İşkencedeki arkadaşımızın bağırtıları, çığlıkları kulağımıza gelirdi ve biz de büyük bir çaresizlik içinde hiçbir tepki göstermeden bekledik; bu bizi çok kötü etkiliyordu; psikolojik olarak yıkıyordu. Düşünün ki, sevdiğiniz, yakın bir arkadaşınızı yanınızdan alıp götürüyorlar, bazen iki bazen üç saat sürekli onun korkunç bağırtıları, feryat figan sesleri oy hawarları sizin kulağınıza geliyor ve siz hiçbir tepki göstermeden yerinizde duruyorsunuz.

Ayrıca gece nöbetleri oluyordu. Bazen nöbetçiler, yanlış tekmil verdiği için, veya askerler başka bir bahane göstererek nöbetçileri cinsel organından mazgala bağlayıp sabaha kadar o şekilde tutuyorlardı. Bu şekilde bağlanan arkadaşların cinsel organında çok kötü kanamalar oluyordu.

21. Koğuşta Veysel adında bir arkadaşımızın kafasına kalasla vurdular; Veysel, "uçtu, uçtu" dedi ve küt diye yere düşüp öldü. Bir di-

Öyle oldu ki, her koğuştan bize ölüm haberleri geliyordu; o işkencehaneden sağ kurtulacağımızı artık düşünemiyordum. Mahkeme-

me götürürlerken de yolda bize o kadar dayak atıyorlardı ki, kalçalarımızın derisi sıyrılıyordu. Ona rağmen mahkemede nizami bir şekilde oturmak zorundaydık ve askerler mahkeme heyetinin gözleri önünde bizi copluyorlardı. Bir kere bizim davadan Yaşar Çevik diye bir arkadaşımız mahkemede çok sıkıştı, birkaç kez elini kaldırdı ancak hakim görmezlikten geldi. Dayanamayarak ayağa kalktı ve "Komutanım çok sıkıştım" dedi. Asker onu alıp tuvalete götürdü. Ancak asker gözlerini ondan ayırmadığı için korkudan işeyemiyor; kıpkırmızı bir şekilde duruşmaya geri geldi, dayanamadı yine ayağa kalktı "Komutanım altına kaçıracağım" dedi. "Ulan sen daha yeni geldin" falan dediler. Neyse bu defa tuvaletini yaparak geldi ancak koğuşa döndüğümüzde vukuatlı olarak tekmil verdi; mahkemede tuvalete gittiği için onu komaya soktular.

21. Koğuşta Veysel adında bir arkadaşımızın kafasına kalasla vurdular; Veysel, "uçtu, uçtu" dedi ve küt diye yere düşüp öldü. Bir diğer arkadaşımız, Önder Demirok da gördüğü işkence sonucu beyin kanamasından öldü. Şuurunu yitiren insanlar da çok vardı. Mesela bizim koğuşta Tekin Kızılay diye bir arkadaşımız gece yarısı yatağından fırlayıp İstiklal Marşı söylüyordu; (daha sonra şehit düştü). Bir de Mahmut şahin adında bir arkadaşımız vardı; en çok direnen insanlardan birisiydi; o yüzden ona çok baskı yapıyorlardı; üzerine kolonya döküp yakıyorlardı. Bu arkadaşımızın da psikolojisi bozuldu. Yine bizim koğuşta Sabahattin diye bir arkadaşımız vardı, onun da psikolojisi iyi değildi...

### Garabeti Sünnet Ettirip Adımı Ahmet Olarak Değiştirdiler

*Serbestî: Unutmadığınız birkaç olayı anlatabilir misiniz?*

**K.Y:** TKPML-TYKO davasından Garabet Demircioğlu diye bir arkadaşımız vardı... Esat Oktay Yıldiran'ın kendisi gelip gururla "Garabet'i sünnet ettirdik, ismini de Ahmet olarak değiştirdik. Artık adı, Garabet

veya Garbis değil Ahmet'tir" diyordu. Gerçekten o arkadaşımıza, "Maşallah"ı sünnet elbisesi giydirerek, törenle sünnet ettirdiler. Tabii, sünnet ettirdikten sonra ismini de Ahmet olarak değiştirdiler... Garabet arkadaşımız hala yaşıyor, istenilirse kendisine ulaşılabilir... Ayrıca ASALA'nın eylemlerinden dolayı, gece yarısı koğuşlara yapılan komando baskınlarıyla hepimizi dayakla yere seriyorlardı ama Ermeni arkadaşlarımız olan Garabet arkadaşımızı ve fare yedirilen arkadaşımızı da özel olarak dövüyorlardı. Tabii, o sebepsiz gece baskınlarının, ASALA'nın eylemlerinden dolayı yapıldığını daha sonra öğrenecektik...

*Serbestî: Ziyaretçi görüşüyle ilgili bir anınız var mı?*

**K.Y:** Bir gün anneme, "Anne dışarıdaki havalar nasıl, havalar hoş (hoş) mudur?" gibi bir şey sordum. Annemin gözleri önünde bana saldırıp dövdüler ve götürüp üç saat bana işkence yaptılar. Bütün mesele ne? Hani biz Diyarbakır şivesiyle konuşuyoruz ya. "Havalar hoş mudur" yerine Diyarbakır şivesiyle "xoş mudur" diye sordum. Bunlar başladılar beni dövmeye "Anlat bakayım, sen ne söyledin? Kürtçe'nin yasak olduğunu bilmiyor musun?" Onlara derdimi anlatana kadar beni komaya soktular.

Buna benzer ikinci bir olay daha var. O zaman ben 21. koğuşta Partizancı arkadaşlarla (Serdar Can, Şahabettin Kızıl, Hüseyin Açıkgöz) kalıyordum. Tabii o şartlarda komün oluşturmak çok zordu. Birkaç grup kurup kendi aramızda yardımlaşmak amacıyla komün kurmuştuk. Aramızda bir tane ispiyoncu bulunuyordu; komün kurduğumuzu gidip gardiyana bildirdi; Kızıltepe'den, adli suçtan gelen biriydi. Tabii komün deyince asker de komünü olağanüstü bir örgüt şekli olarak anlıyor. Bir baktık ki, bir sürü asker gelip kapıya vurdular ve tek tek isimlerimizi sayarak bizi dışarı çıkardılar. Dışarıda bizi döve döve dört tane kalas kırdılar. Gardiyan bir asker. Asker, onbaşıya söylüyor, onbaşı çavuşa, çavuş teğmene gidinceye kadar bunlar bizi dışarı çıkarmışlar öldüresiye dövüyorlar, elimizi yakıyorlar, vücudumuzda sigara söndürüyorlar; "Ulan siz nasıl komün kurarsınız?" diye bağırıp ha bire dövüyorlardı, her tarafımızı yara bere içinde



Yani Xalê Mehdi boğulmak üzereydi. Biz de hücreden bağıryor küfür ediyoruz; "Boğdunuz, öldürdünüz; O..... çocukları" diyo-

ruz. Tabii en son bizim hücrede bir yemek tabağı kalmıştı onu da Xalê Mehdi'nin kafasına basan askere fırlattık, o arada Xalê Mehdi'de kendi çabalarıyla kafasını sudan çıkardı. Daha sonra kendisiyle görüştüğümde de "O zaman boğulmam an meselsiydi, bir saniye daha geçseydi ben boğulacaktım" diyordu.

lerdi. Hatta Vedat Aydın, o zamanki yüzbaşının yüzüne de tükürerek "pis gestapo" dedi; bizim hücremizin başında bekleyen gardiyana da, o kanlı tükürüğüyle tükürerek "senin de ananı, avradını .....

" dedi. Ve gardiyan dehşete kapılarak "Verin lan onu bana, parçalayacağım!" diye bağıryordu ancak tam o sırada hücrenin kapısı açıldı ve Vedat'ı içeriye çektik; ne yaptılarsa Vedat'ı geri vermedik. Şimdi tam olarak hatırlamıyorum ama 20'ye yakın kişiyi o küçük hücreye attılar. Bizim hücrede Vedat Aydın tek başına büyük bir yer kaplıyordu, o yüzden tuvalet kısmında ona yer verdik... yaklaşık 20 güne yakın, 20 kişi bir kişilik hücrede kaldık, ve ayakta birbirimize yaslanarak uyukluyorduk...

33. Koğuş ise daha çok psikolojik sorunları olan insanların kaldığı bir koğuştu; Xalê Mehdi'yi (Mehdi Zana) de o koğuşa vermişlerdi ve 33. Koğuş en sonunda basıldı. Tabii, bizi hücrelere kapatırlarken yangın söndürücü kovalarlar, hücrenin mazgalından bazen buz gibi suyu bazen de kaynar suyu bize sıkıyorlardı. 33. Koğuşu bastıkları sırada da bütün hücrelere su sıkıyorlardı. İnsanları, kahramanları elleri kelepçeli, karga tulumba getirip hücrelere atıyorlardı; diğer yandan bizim slogan sesleri de yeri göğü inletiyordu. Hücrelerimizin önündeki koridor kısmı da göl olmuştu. İşte ben bir anda Xalê Medi'yi arkadan eli kelepçeli kafasını yüzükoyun bir şekilde o suya batırılmış, bir askerin de ayağını Xalê Mehdi'nin başına bastırılmış vaziyette olduğunu gördüm. Yani Xalê Mehdi boğulmak üzereydi. Biz de hücreden bağıryor küfür ediyoruz; "Boğdunuz, öldürdünüz; O..... çocukları" diyoruz. Tabii en son bizim hücrede bir yemek tabağı kalmıştı onu da Xalê Mehdi'nin kafasına basan askere fırlattık, o arada Xalê Mehdi'de kendi çabalarıyla kafasını sudan çıkardı. Daha sonra kendisiyle görüştüğümde de "O zaman boğulmam an meselsiydi, bir saniye daha geçseydi ben boğulacaktım" diyordu.

33. Koğuş ise daha çok psikolojik sorunları olan insanların kaldığı bir koğuştu; Xalê Mehdi'yi (Mehdi Zana) de o koğuşa vermişlerdi ve 33. Koğuş en sonunda basıldı. Tabii, bizi hücrelere kapatırlarken yangın söndürücü kovalarlar, hücrenin mazgalından bazen buz gibi suyu bazen de kaynar suyu bize sıkıyorlardı. 33. Koğuşu bastıkları sırada da bütün hücrelere su sıkıyorlardı. İnsanları, kahramanları elleri kelepçeli, karga tulumba getirip hücrelere atıyorlardı; diğer yandan bizim slogan sesleri de yeri göğü inletiyordu. Hücrelerimizin önündeki koridor kısmı da göl olmuştu. İşte ben bir anda Xalê Medi'yi arkadan eli kelepçeli kafasını yüzükoyun bir şekilde o suya batırılmış, bir askerin de ayağını Xalê Mehdi'nin başına bastırılmış vaziyette olduğunu gördüm. Yani Xalê Mehdi boğulmak üzereydi. Biz de hücreden bağıryor küfür ediyoruz; "Boğdunuz, öldürdünüz; O..... çocukları" diyoruz. Tabii en son bizim hücrede bir yemek tabağı kalmıştı onu da Xalê Mehdi'nin kafasına basan askere fırlattık, o arada Xalê Mehdi'de kendi çabalarıyla kafasını sudan çıkardı. Daha sonra kendisiyle görüştüğümde de "O zaman boğulmam an meselsiydi, bir saniye daha geçseydi ben boğulacaktım" diyordu.

*Serbestî: Yemekler konusunda hatırunızda kalan bir şey var mı?*

**K.Y:** Yemek, başlı başına bir işkenceydi. Zaten yemek diye bir şey vermiyorlardı. Suydu, o suyu da koridordan getirirken döküldüğü zaman yalatarak,

### Vedat Aydın Yüzbaşının Yüzüne Tükürdü

1983 Eylül Direnişiyi (tek tip elbiseleri zorla giydirdikleri dönem) ilgili bir anım var. Ama o süreçte bağlı olarak Vedat Aydın'la ilgili de bir anımı anlatmak istiyorum: O direnişte de askerler yine bize saldırıyorlardı. Müthiş bir direniş vardı; askerler de koğuşların kapılarını tek tek kırarak, duvarları, barikatları yıkarak bize saldırıyorlardı. Bastırılan koğuşlardaki direnişçileri hücrelere kapatıyorlardı; teslim olanları da başka koğuşlara naklediyorlardı. Ben o zaman çocuk koğuşundan direnerek çıkıp büyüklerin koğuşuna gelmiştim. Tabii ben direniş sırasında çocuk koğuşundan direnerek yüzbaşıya karşı slogan atarak çıktığım için, beni döverek hücreye kapatmışlardı. O direnişte hücreye atılanlardan ilk 15 kişinin arasındaydım.

Bir iki gün sonra koğuşlarda direnen diğer arkadaşlarımızı da hücrelere getirmeye başladılar. Direnen Koğuşlardan birisi de 32. Koğuştu. Rahmetli Vedat Aydın ve diğer bir arkadaşımız; Zeki Karataş o koğuşta, koğuş sorumlularıydı. İkisinin de çok önemli bir pozisyonu vardı. Hücre dediğimiz yerlerde, bir kişilik hücrelerdi. Hücrede yataksız ve betondan yapılmış bir seki bulunuyordu; tuvaleti de içinde ve açıktaydı.

Rahmetli Vedat Aydın'ın cüssesi çok iriydi; cesur bir arkadaşımız olduğu için, onu bir türlü zaptedemiyorlardı. Vedat Aydın biraz da küfürbazdı, getirirlerken bütün o askerlere küfür ediyordu. O yüzden ona ve Zeki Karataş'a kelepçe takarak hücrelere getirmiş-

Bence, bu izlerin silinmesi mümkün değil; devletin özür dilemesiyle de telafi olmaz. Eğer ciddi anlamda çeşitli düzenlemeler yapıлып Kürtler de bu ülkede korkusuzca, gururla geleceklerinden emin, bir daha bu tür uygulamaların yaşanmayacağı; geçmiş uygulamaları mahkum eden bir anlayış egemen olursa, belki biraz rahatlayabiliriz. Ama bugün hâlâ yaşadıklarımızın aynısını, çocuklarımızın da Kürt olarak yaşamayacağına güvencesi yok.

**Serbestî:** Peki Diyarbakır Cezaevindeki bunca şiddetin ve pislüğün amacı sizce neydi?

**K.Y:** Cezaevindeki uygulamalar, insanları kişiliksizleştirmeye ve savundukları düşüncelere ihanet etmeye yönelikti. Babayı oğluna, oğlunu babaya dövdürüyorlardı. Öyle zannediyorum ki, o dönem devlet Kürt meselesini Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine topladığı insanlara indirgemişti ve hesap da şuydu: "Bunları birbirine dövdürerek, birbirine ihanet ettirip işkence yaptırarak onursuzlaştıracağız ve bu meseleyi, bu tezgahta halledeceğiz." Çünkü Diyarbakır Askeri Cezaevinde sürekli 2 000'i aşkın insan bulunuyordu ve her gün bu sayıya yeni insanlar ekleniyor, bir o kadarı da çıkarılıyordu. Her gün yeni insanlar gelir o tezgahtan geçirilirdi. 8 yıl orada kalıp davası beraatla sonuçlananlar; 5 yıl orada bekleyip hiç mahkemeye çıkmayanlar da oldu. Orada toplanan insanların bir siyasi örgüt faaliyetine bulaşmış olması gerekmiyordu. Çok sıradan gerekçelerle, işkence zoruyla verilen ifadelerle insanları oraya getiriyorlardı...

Bakın, bizim, aile ve toplum kültürümüzde hep merhamet duyguları hakimdir ve o duygularla büyürüz. Ancak 1980-1983 yıllarında Diyarbakır Zindanında bizi o hale getirdiler ki, "Buradan sağ çıkarsak bu askerlerin kundaktaki bebelerini de kurşuna dizeyiz" diyorduk. Uyguladıkları vahşetle bizde böyle bir

kin ve intikam duygusu oluşturdu...

**Serbestî:** Siz hiç psikolojik tedavi gördünüz mü?

**K.Y:** Hayır, ancak şu bir gerçek ki, günlük yaşamımızda normal insanlardan farklıyız. Olağanüstü bir şekilde sinirliyiz, bir anda gözlerimiz kararabiliyor. Evlenmişiz, çocuklarımızı sinirliyoruz.

Tabii vahşetin en yoğun yaşandığı bir ortamdan geldik. "Bu, bizim psikolojik alt yapımızda hiçbir tahribat yaratmamış" demek mümkün değildir.

**Serbestî:** Karşılaştığınız işkence ve aşağılanmalar sizde nasıl bir etki yarattı, o uygulamaların bıraktıkları izlerin giderilmesi mümkün mü?

**K.Y:** Bir kere o tezgahtan geçen insanların çok ciddi psikolojik tedaviler görmeleri gerektiğine inanıyorum.

Bence, bu izlerin silinmesi mümkün değil; devletin özür dilemesiyle de telafi olmaz. Eğer ciddi anlamda çeşitli düzenlemeler yapıлып Kürtler de bu ülkede korkusuzca, gururla geleceklerinden emin, bir daha bu tür uygulamaların yaşanmayacağı; geçmiş uygulamaları mahkum eden bir anlayış egemen olursa, belki biraz rahatlayabiliriz. Ama bugün hâlâ yaşadıklarımızın aynısını, çocuklarımızın da Kürt olarak yaşamayacağına güvencesi yok. Bu ihtimal bile, tüylerimizi diken diken ediyor.

**Serbestî:** 12 Eylül devam mı ediyor, bitti mi?

**K.Y:** Tabii, 12 Eylül'ün devam etmesi için direnenler var ama bunların yanında demokratik güçler de var. O yüzden ben karamsar değilim.

# Vahşetin Orkestrası

**Latif Kaya:** 1947'de Diyarbakır'da doğdu. 1965'te Ergani-Dicle Öğretmen Okulundan mezun oldu. Daha sonra Diyarbakır Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilimler Tarihi Bölümünü bitirdi. 1977-1979 yıllarında Urfa Akçadağ Yatılı Bölge Okulu Müdürlüğü yaptı. 1979'da Diyarbakır Belediyesinde Başkan Yardımcısı olarak görev aldı (Bşk. Mehdi Zana idi). 1980 Aralık ayında yakalandı, 90 gün soruşturmada kaldı. Ancak mahkeme kararıyla serbest bırakıldı. Nisan 1983'te tekrar yakalandı ve 29 gün soruşturmada kaldı. Her iki soruşturmada da ağır işkenceler gördü. Çırılçıplak Filistin askısına alındı, askıdayken elektrik verme, haya sıkma ve kaba dayak gibi uygulamalara maruz kaldı. Gece hücrede uyurken aniden hücre kapısını açıp uykuda dövmek gibi ekstra metotları da uyguladılar. İkinci soruşturmadan sonra mahkemece tutuklanıp Diyarbakır 5 No'lu Askeri cezaevine gönderildi; 17. Koğuşta yattı. Kasım 1983'te tahliye oldu. Önce 8 yıl ceza verdiler daha sonra dava Yargıtayca bozularak beraat etti. 1999'da öğretmenlikten emekli oldu.

*Serbestî: Hocam, şöyle ucu açık bir soruyla başlayalım mı; Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde size ne yaptılar?*

**Latif Kaya:** Vallahi, Diyarbakır Cezaevinde bize her şeyi yaptılar. Yani aklınıza gelebilecek her türden işkenceyi bize yaptılar. Ben de cevabınızı bu şekilde vermiş olayım

*Serbestî: Bunu, somut örneklerle anlatabilir misiniz?*

**Latif Kaya:** "Her tür işkence vardı" dediğimde, hem fiziki hem psikolojik olarak en basit kaba dayaktan tutun, insanın hayal sınırlarını zorlayan ve hatta aşan işkence uygulamaları vardı. Örneğin en basiti, bir kişinin hafif bir gülümsemesi bile bütün bir koğuşun haftalarca dayak yemesi veya aç bırakılması gibi uygula-

malara gerekçe olabiliyordu. Gülümsediğiniz zaman her halinden Orta Anadolu'dan geldiği belli olan bir gardiyan gelip "Sen güldün, lan!" deyip, genel uygulamanın dışında da, senin onurunla, kişiliğinle oynayabilirdi.

Örneğin bütün duvarlar Türk büyüklerinin resimleriyle ve ırkçı vecizelerle kapatılmıştı. Ben cezaevinde 6 ay kaldım. O altı ay içerisinde bir kez banyoya gittim. O kez de soyundurup, süründürerek ve döverek götürdüler; ancak daha üzerimize yeni su dökmüştük ki, düdüğün çalmasıyla hemen banyodan çıktık ve yine süründürülerek ve dayak atılarak bizi koğuşa geri getirdiler. Yani o banyo da, bir kat daha kirlenmemize ve o ıslak vücudumuzla yediğimiz dayağın bin kat daha acı vermesine sebep oldu.

Yaşadıklarımıza "faşizm" diyoruz ama, belki de Hitler'e haksızlık ediyoruz. Hitler, insanları fırına atıp işlerini bitirmiş, bu kadar

Koğuştan her çıktığımızda gidip döneceğimiz yol boyunca dayak yiyorduk.

Mahkemeye, görüşe, banyoya her nereye çıksaydık muhakkak dayakla götürür dayakla getirirlerdi. Mahkemeye giderken yanındaki adamı göremiyordun; bırak yanındakini başını kaldırıp önündeki adamı göremiyordun. Önündeki, yanındaki adama, başını kaldırıp bakmak büyük bir suçtu ve cezası da ağırdı.

Mesela babam Türkçe bilmezdi; ama görüşte sadece benim anlayabileceğim bir fısıltıyla "Lavê min tirkî- Oğlum Türkçe" diye beni ikaz ediyordu. O dışarıda, yaşlı bir adamdı ve benden daha çok korkuyordu. Çünkü Kürtçe konuşmanın başıma ne tür belalar getireceğini biliyordu. Bu, insanı kahrediyordu.

**Serbestî:** Babanızla veya Türkçe bilmeyen herhangi bir yakınınızla tek kelime konuşamıyorsunuz, dilinize kilit vuruluyor ve bakakalıyorsunuz. Bu, nasıl bir duyguydu?

**Latif Kaya:** Nasıl bir duygudur; hiçbir esaret duygusu bunun kadar kötü olamaz ve bu bütün işkencelerin en kötüsüdür. Şu yer kürede, Güneş Batmayan İmparatorluklar da kuruldu, insanlık Hitler faşizmini ve Stalin diktatörlüğünü de gördü; ülkeleri talan eden sömürgeci sistemlerinde kuruldu. Ama hiç kimse bir insanın annesiyle kendi anadiliyle konuşmasını engellemedi, bunun için insanların onurunu rencide etmedi. O yüzden, bir çok nedenle Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinin bir cezaevi olduğunu kabul edemem. Burası bir cezaevi değil.

**Serbestî:** Peki neydi?

**Latif Kaya:** Bence bir cehennemdi. Bize söylenildiği kadarıyla cehennemde hep fiziki işkencelerden söz edilir. İnsanın manevi şahsiyetine ve onuruna yönelik bir işkence türünün cehennemde olduğunu şimdiye kadar hiç kimse söylemedi. Diyarbakır cezaevinde yapılan fiziki işkenceye hiçbir canlının dayanabileceğine hâlâ inanamıyorum. Ama bundan bin kat daha kötüsü, insanların şahsiyetine yapılan işkencelerdi. Cezaevine ilk girdiğimde, bir cehennemde zebanilerin çemberinde olduğumu hissettim. Bir taraftan işkenceden çıkan feryat ve of anam sesleri; koma-

uzun süre insanların onuruyla oynamamış, onları yıllara yayılan bir vahşetin içinde bırakmamıştı. Bu nedenle faşiz, Diyarbakır cezaevindeki uygulamaların yanında çok sıradan kalıyor diye düşünüyorum...

olan insanların iniltileri ve feryat seslerini bastıran marş, kapı ve mazgallardan çıkan ağır demir aksamların birbirine çarpma sesleri, diğer taraftan "Türküm,

doğruyum" ve "Ulan" sesleri. Cehennemde bu saydığım seslere benzer bir ses var mı, yok mu bilmiyorum ama eğer bir gün birisi çıkıp "Vahşetin Orkestrası" nı düzenlerse bence bu saydığım sesler böyle bir orkestraya iyi gider. Yani insanın ruhunu ve beynini sarsan korkunç faşizan bir atmosfer.

Yaşadıklarımıza "faşizm" diyoruz ama, belki de Hitler'e haksızlık ediyoruz. Hitler, insanları fırına atıp işlerini bitirmiş, bu kadar uzun süre insanların onuruyla oynamamış, onları yıllara yayılan bir vahşetin içinde bırakmamıştı. Bu nedenle faşiz, Diyarbakır cezaevindeki uygulamaların yanında çok sıradan kalıyor diye düşünüyorum...

Zaten bir çok insan, bu ortama girer girmez şuuru yitirdi. Mesela benim yanımda Medeni isiminde bir arkadaş vardı; şuuru yitirmişti; "Batman, Batmanlılar" lafı geçtiği zaman çıldırıyor; önünde o an tabak falan ne varsa fırlatıyordu. Sonra bunun elini kolunu zincirle bağlayıp askere götürdüler.

Yanımızda Hacı Sait adında bir adam vardı. Gardiyanlar gelip dövüyorlar; sonra da "Ulan Hacı Sait, anan ölmüş haberin var mı? Ya da bacın ölmüş" diyerek adamcağızın psikolojisini bozdular, orada kaşşere yakalandı ve o şekilde öldü.

## 5 Eylül Günü Dünyaya Yeniden Geldik

**Serbestî:** 5 Eylül 1983'te Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde sizce ne oldu?

**Latif Kaya:** Kıyamet koptu. Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi sallandı; sadece cezaevi değil bütün Diyarbakır sallandı. Bizden önce de, Kemal Pir ve diğer bir çok kişinin açlık grevinde öldüğü direnişler olmuştu. Ama 5 Eylül Direnişi muhteşemdi. Baskılar insanları tek yumruk şeklinde birleştirmişti; cezaevinde ki kaçakçısından tut, bütün siyasi ve ideolojik görüşteki insanlar, herkes, aynı tutumu aldı ve "İnsanlık onuru işkenceyi yenecek" sloganı herkesin ortak şiarı oldu.

Atılan tek bir slogan, cezaevinin tümünü ayaklandırmaya yetti. İşte birlik de o andı, zafer de oydu; insanlık onurunun yeniden aya-

5 Eylül günü mahkeme-ye giden bir grup, mahkeme baskılara ve insanlık onuruna yakışmayan uygulamalara boyun eğmeyeceklerini haykırıyorlar; mahkemedен cezaevine kadar onları döverek getir-

diler, ancak sloganlarla cezaevine girdiler. Atılan tek bir slogan, cezaevinin tümünü ayaklandırmaya yetti. İşte birlik de o andı, zafer de oydu; insanlık onurunun yeniden ayağa kalkıp işkenceye karşı haykırdığı ve galip geldiği an da oydu; artık inleyen esirler ordusu değil; dünyanın özgürlük ordusu gibi haykırıyorduk; hiçbir örgütün ve fraksiyonun önemi yoktu; insanca ve insanlık onuru için haykırıyorduk. Demir kapıların, zincirlerin, işkence tezgâhların ve işkenceci zebani güruhunun, "İnsanlık onuru işkenceyi yenecektir" ortak haykırışı karşısında gücü iflas etti. Bu, muhteşem bir güzellikti. Ben şahsen yeniden dünyaya geldiğimi hissettim; inanıyorum ki, o cezaevinde bulunan bütün tutuklular, sanki ölümden sonra dünyaya yeniden geldiklerini hissettiler.

**Cezaevindeki kölelik zinciri kırıldı, askere, gardiyana "komutanım" demek bitti...**

Direnışten sonra bizi hücrelere koydular; o hücrelerde müthiş bir haberleşme sistemini kurmuştuk. Dünyanın her tarafından haber alıyorduk. Bizim istihbarat hücremiz en üstteki hücreydi; oradan ipliklerle diğer hücrelere haber gönderiliyordu. Baştaki hücre de, yüzbaşı ya da gardiyan geldiğinde bizi uyarıyordu. Mesela "Sersed hat" dediğinde yüzbaşının geldiğini anlıyorduk. Çünkü "sersed" Kürtçe bir kelimedir ve yüz kişinin başı yani yüzbaşı anlamında kullanılıyor. Onlar, "Sersed hat" sesini duymuş olsalardı bile ne anlama geldiğini bilmiyorlardı. "Sersed hat" sesi karşı tarafta bir merak uyandırmıyordu. Ama bizim açımızdan "Sersed hat" dendiği zaman bütün hücrelerden ses kesilirdi. Sadece o sessizlik bazen onları meraklandırıyor.

ğa kalkıp işkenceye karşı haykırdığı ve galip geldiği an da oydu; artık inleyen esirler ordusu değil; dünyanın özgürlük ordusu gibi haykırıyorduk; hiçbir örgütün ve fraksiyonun önemi yoktu; insanca ve insanlık onuru için haykırıyorduk. Demir kapıların, zincirlerin, işkence tezgâhların ve işkenceci zebani güruhunun, "İnsanlık onuru işkenceyi yenecektir" ortak haykırışı karşısında gücü iflas etti.

Latif Kaya: Yıldırıyordu; insanların kişiliğini ortadan kaldırıyordu; teslim almaktı. Bir de ileride kullanmak amacıyla kendilerine adam tespit etmekte.

**Serbestî:** Bu devletin, kendi geçmişiyle yüzleşip, geçmiş politikalarını tenkit eden bir düzenlemeye girebileceğine inanıyor musunuz? Böyle bir şey olursa yapılanları unutabilir misiniz?

**Latif Kaya:** Kürtler çok bağışlayıcıdır. Bu devlet çıkıp, beni bağışlayın, ben geçmişte yanlış yaptım gibi bir politikayı gerçek anlamda yaşama geçirirse, vallahi Kürtler bu devleti bağışlar. Bize iyi niyetle bir tas su vereni, değil kırk yıl, bin yıl unutmuyoruz, hatırlarını hep biliriz. Biz iyilikleri hiç unutmayan ama kötülükleri çabuk unutan bir milletiz, belki de başımıza gelenlerin çoğu bu karakterimizden kaynaklanıyor.

**Serbestî:** Sizce 12 Eylül rejimi devam mı ediyor, değişti mi?

**Latif Kaya:** Bence devam ediyor. 12 Eylül rejimi bugün de devam ediyor. Zaten Türkiye parlamentosunun en büyük utancı budur. Darbe yapıp insanları öldürenler, bugün hala "Ben darbe yaptım ve kimse beni yargılayamaz" diyebiliyorlar. Darbecilerin hangi birini yargılayabildiler? Darbecilerin yaptığı Anayasayı değiştiremiyorlar. Susurluğu bile doğru dürüst yargılayamadılar. Adana'da bir savcı 12 Eylül hakkında dava açtı, adamı derhal görevden aldılar. Oysa o insanı takdir etmek gerekiyordu. Demek ki 12 Eylül rejimi ve hukuku devam ediyor. Hele bizim buralar için zaten farklı bir hukuk ve uygulama var. Yalnız şöyle bir gerçeklik de var; 12 Eylül dış destekle yapıldı, ayakta durdu ve yakın dönemlere kadar da bu dış destek sürdü. Ancak dünya bu saatten sonra 12 Eylülere destek vermez, destek verilmediği zaman da 12 Eylül rejiminin sonu olur. Bu açıdan kötümser değilim.

# Bütün İşkence Aletleriyle Lice'ye Geldiler

**Mahmut Yiğitel:** Diyarbakır, Lice 1960 doğumlu. 15 Ocak 1983'te bir gece baskısıyla ailesinin bütün fertleriyle birlikte gözaltına alındı. Kendisi 34 gün soruşturmada kaldı. Eşinin yanında çırılçplak soyundurarak, askıyı aldılar, elektrik verdiler, oto lastiğine koydular. Yanında eşini taciz ettiler. Uykusuz aç ve susuz bıraktılar. PSK davasından yargılandı, örgüt üyeliğinden 12 yıl ceza aldı. İdrar yolları ve midesinden çeşitli sağlık sorunları yaşıyor. Psikolojik olarak zaman zaman yaşama arzusunun kalmadığını ve intihar etme duygusu yaşadığını söylüyor.

*Serbestî: Buyrun, istediğiniz yerden başlayabilirsiniz.*

**Mahmut Yiğitel:** Diyarbakır'da PSK'ye yönelik düzenlenen bir operasyon çerçevesinde, beni de örgütün çok önemli bir adamı saymış olacaklar ki, bütün işkence aletleriyle birlikte Lice'ye gelip gece bizim eve baskın yaptılar; (çünkü manyetolu işkence aleti Lice'de henüz yoktu) o sırada evde bulunan babamı, annemi, eşimi, kız kardeşimi, erkek kardeşimi hepsini alıyorlar. Polis, babama "senin başka kardeşlerin var mı?" Babam " var ama onlarla konuşmuyorum" diyor. Lice polisi, "Bir kardeşi onun oğlunun kayın babasıdır" diyor. O şekilde gelip beni de kayın babamın evinden aldılar. Evden alındığım andan itibaren, kaba dayak atmaya başladılar; önce Lice Emniyetine götürdüler. İlk önce yere yatırıp potinlerle burun, ağız, kafa her yerime vurdular; sonra düzenli bir şekilde falakaya aldılar. Falakadan sonra copla epey beni dövdükten sonra

silindir gibi üzerimden gidip geliyorlardı; bu, felaket bir acı veriyordu.

Sonra çırılçplak soyup, bana cop sokmaya çalıştılar; ama gerçekten ben çok direndim cop sokmayı başaramadılar. Manyetonun bir ucunu penisime, bir ucunu da ağzıma vererek; "Bak, her şeyi söylemezsen, gidip senin üzerine ifade veren arkadaşını buraya getireceğiz," diyorlar. Gerçekten birisini getireceklerini zannederken baktım eşimi getirdiler. "Konuşmazsan sana yaptıklarımızın aynısını eşine yaparız, namusluysan konuş, eşine zarar vermeyeceğiz" dediler. "Bakın, o benim eşimdir onurludur; ben de namusluyum ama güçlü olduğunuz için beni çırılçplak soyup işkence yapıyorsunuz. Benim ya da eşimin yapacağı bir şey yok" Yanımda eşimi taciz etmeye başladılar. Sonra tanıdık bir Lice polisi babamı da tanıyordu, geldi onların kulağına bir şey söyledi; ondan sonra eşimi oradan çıkardılar.

Orada da 15 gün kaldıktan sonra bizi koğuşlara dağıttılar. Gittiğim Koğuşun kapısında Leyla lakaplı (Kadınlar koğuşunda gardiyanlık yaptığı için ona Leyla diyorlardı) bir gardiyan duruyordu. O gardiyan kapıda bana vurmaya başladı, ne kadar vurduysa yere düşmedim; en sonunda kafamın ortasına bir darbe indirdi, başım döndü yere yıkıldım; düştükten sonra benden vazgeçti. Yüzüm, başım ağızım her tarafım kan içinde koğuşa girdim.

desi dışında, işkenceyle yapılan dayatmalar sonucunda çözülmek zorunda kalan insanları hor görmüyorum, küçümsemiyorum; fakat bazı tipler vardı ki, polisin kendilerine verdiği bir çay-

Benim PSK'yle aktif bir ilişkim de bulunmuyordu, yalnız bir gün bir arkadaşım, bana bir paket verdi, paketin içinde ne olduğunu da bilmiyordum. Meğerse yakalanan kişi de bende

bulunan o paketten söz etmiş. Onun için habire sıkıştırıyorlardı ve o paketi teslim etmek zorunda kaldım; içinde birkaç silah varmış. "En son seni götürüp kahvede oturacağız ve o şekilde senin arkadaşlarını da yakalarız" dediler. "Lice küçük bir yer ben herkesi tanıyorum, yani bütün Lice'yi buraya toplayacaksınız? Kaldı ki, bütün Lice'yi buraya toplasanız da size söyleyeceğim bir şey yok" dedim. Beni bir hafta orada, Lice Emniyet binasında soruşturmada tuttular. Kendi kişiliğim için, tek bir insanın adını da vermedim. Çünkü, bizde birisinin adını vermek büyük bir ayıptır; adamın üzerinde ömür boyu bir leke olarak kalır. Bir de, dediğim gibi ilişkim de yoktu. Fakat hep "keşke o paketi de teslim etmeseydim" diyorum. Ama çaresi yoktu çünkü benim dışımda onlara paket ile ilgili bilgi verilmişti.

Daha sonra beni Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü'ne götürdüler, orada bana çok kötü muamele yapmadılar ama hep soğukta tuttular; bir gün orada kaldıktan sonra Kurtoğlu Askeri Soruşturma yerine götürdüler; orada 34 gün boyunca fiziki ve psikolojik işkence yaptılar. Ruhsal yaralar, kesinlikle insana fiziksel yaralardan daha çok acı veriyor. Mesela o bitlenme olayını hayatımda unutamıyorum, hâlâ da kaşınıyorum ve kaşındığım zaman benim için dünyanın en güzel şeyi oluyor... Kurtoğlu'nda sürekli uykusuz bırakıyorlardı; günde iki saat uyutuyorlardı o da esas duruşta. Sürekli falaka ve askıya alıyorlardı, aç ve susuz. Sonra kendinize yapılan işkenceden daha çok yanınızdaki insanlara yapılan işkenceden etkileniyorsunuz. Yanımda İsmail adında bir polis vardı, işkenceyle önce onu çıldırttılar, sonra güya hastaneye götürürlerken öldü. Kendisi de polisti, herhangi bir sebepten dolayı yakalamışlardı; orada, işkencede çıldırdı ve öldü. "Başınız sağ olsun İsmail öldü" şeklinde bizimle dalga geçiyorlardı.

Bir de Cafer Cangöz vardı "Cafer can mısın patlıcan mısın?" diyorlardı. Onu da öyle çıldırma noktasına getirdiler ama, çocuk hep direndi... Ben şahsen ira-

la onlarca insanın adını veriyorlardı. Ancak her şeye rağmen direnen insanlar da vardı; onlara büyük bir saygı duyuyorum, onlar yiğit insanlardı. 34 gün soruşturmada kaldıktan sonra, bizi gözaltı denen ve yine askeriyenin içinde bir yere götürdüler, 16 gün orada kaldıktan sonra bizi mahkemeye çıkarıp cezaevine götürdüler.

*Serbestî: O dönemde hâlâ cezaevinde baskılar var mıydı?*

**Mahmut Yiğitel:** 1983'ün Mart ayında Ben Diyarbakır Cezaevine girdim, o sıra işkenceler güya hafiflenmişti. Gerçekten, lağım çukuruna koyma, pislik yedirme türü uygulamalar kalmamıştı; ya da en azından benim bulunduğum koğuşta bu tür uygulamalar kalmamıştı; kaba dayak ve farklı uygulamalar hâlâ devam ediyordu. İlk gittiğimizde 3 kişilik bir hücreye 19 kişiyi koydular; ancak üç saatte bir her birimize beş dakika oturma sırası geliyordu. Orada da 15 gün kaldıktan sonra bizi koğuşlara dağıttılar. Gittiğim Koğuşun kapısında Leyla lakaplı (Kadınlar koğuşunda gardiyanlık yaptığı için ona Leyla diyorlardı) bir gardiyan duruyordu. O gardiyan kapıda bana vurmaya başladı, ne kadar vurduysa yere düşmedim; en sonunda kafamın ortasına bir darbe indirdi, başım döndü yere yıkıldım; düştükten sonra benden vazgeçti. Yüzüm, başım ağızım her tarafım kan içinde koğuşa girdim. Selim Dindar (geçenlerde, Radikal gazetesinden Neşe Düzel onunla bir röportaj yapmıştı) ile başka bir arkadaş yanıma gelerek; "Nerelisin, adın ne, hangi örgüttesin?" gibi sorular sorunca çok tuhafıma gitti. "Hiç, ben herhangi bir örgütten değilim, bir iftiradan getirmişler"dedim. "Bir de benim halimi görmüyor musunuz, beni ne hale getirmişler, siz de gelip sorgulamaya tutuyorsunuz". Meğerse cezaevi idaresi ve gardiyanların yaptığı baskıların dışında, koğuşlarda da oto kontrol şeklinde bir baskı sistemini kurmuşlar, ve koğuşa yeni giren her kişinin kimlik bilgileri ve hangi davadan getirildiği koğuş sorumluları tarafından kaydediliyor. Gittiğim koğuş 34. Koğuştu

Birisi çıkıp, bir ispiyonda bulunuyordu; bu defa koğuşu cezalandırmak için 40-50 bidon suyu bize taşıtıp koğuşun dibine döküyor-

ama daha önce 33. olarak geçiyordu, 4 kişinin kendini yaktığı koğuştı; benden iki ay önce kendilerini yakmışlardı... Tabii dediğim,

bu koğuşun içindeki oto kontrol durumu benim çok tuhafıma gidiyordu. Hatta hiç unutmam, bir gün ranzada sırt üstü uzanmış kendi kendime Kürtçe bir kılam (şarkı) mırıldandım. Yanımda başka biri de daha vardı; benim o Kürtçe kelamı mırıldanmamla, başka biri ayağını sert bir şekilde yere vurup, baş parmağıyla yanımdakini işaret ederek, kendine dikkat et yanındaki seni ihbar edebilir işaretini vermeye çalışıyordu. Mırıldanmayı kestim ama çok zoruma gitti. (Bir de her taraf bit doluydu ve sürekli bize Zeki Müren'in şarkılarını dinletiyorlardı, o yüzden hâlâ Zeki Müren'in sesinden nefret ederim. Gazete olarak, hep Ortadoğu gazetesini veriyorlardı.)

Yine bir gün, Diyarbakır'ın Kulp İlçesinden bir arkadaşıyla Kürtçe konuştum, o da beni tersledi. "Yahu sen benim başımın belası mısın? Ben sana diyorum ki benimle Kürtçe konuşma, şimdi gider bizi ispiyon ederler" dedi. Ayrıca daha yeni girmişim cezaevine, askeri eğitim nedir, bilmiyordum. "Sağ, sol" diye bizi yürütüyorlar; ben sağı solu birbirine karıştırıyordum. Bütün arkadaşları bir gülme krizi tutuyordu; bazıları da "Kardeşim doğru düzgün yürüsen, şimdi senin yüzünden dayak yiyeceğiz" diyorlardı. Bu da, çok zoruma gidiyordu. Bir de, soruşturmadaki işkenceden dolayı ayakkabı giyemiyordum, ayaklarım hala balon gibi şiş, kan ve irin içindeydi, buna rağmen beni dışarı çıkarıp yürütüyorlardı. Yani insanları dize getiren cezaevi idaresinden çok, o koğuştaki oto kontrol ve ispiyonculardı. Koğuş sorumlusu da, soruşturmada direnen ancak, cezaevinde itirafçı olmayı kabul etmek zorunda kalan E. D. adında bir adamdı. Bu oto kontrol sistemi, her tür dayaktan daha fazla beni olumsuz yönde etkiledi

Bir gün bizi havalandırmaya çıkardılar; biraz marş, biraz yürüyüş falan derken, "Dur, soyun" dediler soyunduk. "Külotu da dizlere indir ve salla" dediler. Önce külot için "salla" dediğini zannettim. (Ben daha acemiyim ya, birkaç gündür gelmişim) Külotu sallıyorum, gardiyan "Onu değil lan, malını salla" dedi. O anda sanki yerin dibine battım, çok utanıyordum, diğer arkadaşlara bakıyorum, herkes söyleneni

lardı ve iki gün bizi o suyun içinde yatırıyorlardı. Ranza dibine sokuyorlardı, bütün koğuş ranzaların altında kaybolmak zorundaydı... Bir de küçük bir mandalınanın 9 kişinin arasında paylaşıldığını düşünabiliyor musunuz?

harfiyen yapıyor... "Geriyeye dön, domal" dedi. Bütün koğuş geriye dönüp domaldı. "Makat aç" dedi. Herkes makatını açtı. İşte o an ruhen yıkıldım ve hiçbir şekilde insan olmadığım hissinde kapıldım. Ben asla dayaktan fiziki işkenceden etkilenmedim; beni paramparça da etselerdi hiç umurumda değildi. Ama o şekilde soyunup domalmak beni yaktı. Biz çocukken dere sularına girerdik, ama asla arkadaşımızın yanında soyunmazdık, pijamayla suya girerdik; şort giymeyi de ayıp sayardık. Böyle bir terbiyeyle büyümüştük. Şimdi gelinen noktada bırak soyunmayı, makatlarımızın içine bakıyorlardı... Onunla kalmıyorlardı, o çıplak haliyle birisine "yat" diyor diğerlerinin hepsini balık istifleme gibi onun üstüne bindiriyorlardı. Koğuşa geri dönüyorduk ne kadar eşya varsa hepsini harman gibi birbirine karıştırmışlar. Bu defa arkadaşlar arasında "o senin, diğeri benim" şeklinde çekişmeler yaşıyordu. Birisi çıkıp, bir ispiyonda bulunuyordu; bu defa koğuşu cezalandırmak için 40-50 bidon suyu bize taşıtıp koğuşun dibine döküyorlardı ve iki gün bizi o suyun içinde yatırıyorlardı. Ranza dibine sokuyorlardı, bütün koğuş ranzaların altında kaybolmak zorundaydı... Bir de küçük bir mandalınanın 9 kişinin arasında paylaşıldığını düşünabiliyor musunuz? Mandalınada 6 dilim bulunuyordu, 9 kişiden 3 kişi kendi payından fedakarlık ediyordu...

Tüm bunlardan sonra anlıyorsunuz ki, bütün bu uygulamaların amacı onurunuzu, kişiliğinizi yok etmek içindir. İnanmanızı istiyorum, eğer bugün kaldırımlarda deli divane gibi dolaşmıyorsam, ya da bir tımarhaneye kapatılmamışsam, büyük bir çaba ve sabırla kendimi aşmaya ve kendi içimdeki fırtınalarla barışık olmaya çalıştığım içindir.

**Serbestî:** Cezaevindeyken duygusallaştığınız anlar oldu mu? Ya da bir yerde oturup ağladığınız bir an oldu mu? Hayal kuruyor muydunuz?

**Mahmut Yiğitel:** Mesela Kürtçe konuştuğum için, o arkadaşımın beni terslemesinden dolayı gidip kendi kendime ağladım. Bir de size şunu söylemek istiyorum: Normal bir cezaevi düşünülürken, çok doğaldır ki, insanlar çocuğunu, eşini, dostunu, sevgilisini düşünür, özler. Ancak ben bir ara TRT 1'de bir skeç iz-



Suat Uğur, PKK'den yargılanan bir arkadaşı, gerçekten çok dürüst bir insan, cezaevinden çıktıktan sonra dağa çıktı ve şehit ol-

lemiştin; skeçte, sorguda bulunan bir adamın sürekli çıplak bir kadını hayal ettiğini canlandıran bir sahne vardı. O bana çok saçma gelmişti ve demiştin ki

"Bu, yalandır". Çünkü açlık, susuzluk, uykusuzluk varken, her an dayak yemek korkusu varken, insanın cinsel açıdan karşı cinsi hayal etmesi mümkün değil. Soruşturmada ve cezaevine gittikten sonra da, bir yıl kadar aklıma, hayalime böyle bir şeyin geldiğini hatırlamıyorum. Bir kere, açlık duygusu bütün duygulara baskın geliyor. İnsanları çıldırma noktasına getiriyorlardı, bizim koğuştaki 20'nin üzerinde sara hastası vardı... Normalde çok üzüntülü bir durumdu ancak o açlık duygusu bütün üzüntülü duyguları da bastırıyordu. Fırsat bulunduğu anda, koğuştaki en çok konuşulan konu, yemekti; herkes annesinin ve yöresinin yemeklerinden söz ederdi... Mesela rüyada, Gerê Çolak'ta dolaştığımı görüyordum; Gerê Çolak, Lice'de en geniş alandır, ancak şimdi askeriyenin elindedir; daha önce oraya hep ineklerimizi götürüyorduk. O rüya müthiş bir şeydi; o rüyadan hiç uyanmak istemezdim. Hatta rüyada da, "Kendi kendime bu gördüğün rüyadır" diyordum. Sonra "hayır, hayır rüya değil gerçek" olduğunu sanıyorken uyanıyordum ve gözümü açar açmaz üstümdeki ranzanın dibini görüyordum; bu da, çok pis bir şeydi; bir müddet taş kesiliyordum....

**Serbestî:** *Sizin koğuştaki şuuru, akli dengesini yitirenler var mıydı?*

**Mahmut Yiğitel:** Verem olanlar vardı, sara olanlar vardı, çıldırış olanlar vardı. Daha hücrelerdeyken, ben kendisini görmedim ama sesi bana geliyordu; Kawa davasından getirilen bir gençti, çıldırıştı. Bazen devrimcileri överdi bazen de küfredirdi; hep bağıryordu. Yine sorgulamada, Ergani'den 57 yaşında soyadı Sarıkaya olan bir adamı isim benzerliğinden getirmişlerdi; onu da iki saat içerisinde çıldırttılar. Sorgudan bizi çıkarırlarken, biz üç kişiydik; bizi sorgulayan polis, (sesinden tanıyorduk) sırayla bize "Türk müsünüz?" diye sordu. Erganili birisi vardı; "Türk oğlu Türk'üm" dedi. Onun zaten bir şeyi de yoktu; öylesine alıp getirmişlerdi. İkinci arkadaş "Türk bayrağı altında yaşıyoruz, Kürdüm ama Türkiye vatandaşıyım" dedi. O arada ben ikinci arkadaşın cevabına benzer bir cevap vermeğe hazırlanıyordum... Daha sıra bana gelme-

du. Suat, bir gün gelip bana, "Bir direniş olursa içinde yer alır mısın?" dedi. "Hangi örgüt falan" dedim. "Hiç kimse hiçbir örgütten sorumlu değildir, Burada A veya B, örgütleri yok. Direnen ve direnmeyenler var" dedi. "Tamam" dedim.

den "Si...tir ulan or...pu çocukları, yalan söylüyorsunuz. Bu köpeğin, damarlarında dolaşan kan, Türk kanıdır ama sizin ki asla Türk kanı olamaz" dedi.

Bir de bizim koğuştaki Mahmut Nedim Tan vardı; Siverekliydi; PKK'li olmadığı halde PKK davasından getirmişlerdi, o da daha soruşturmadayken çıldırıştı. "Senin aileni getirip, aynı şeyleri onlara da yaparız" tehditleriyle çıldırtmışlardı. Bazen PKK'ye ve Abdullah Öcalan'a küfür ederdi. Ama hiçbir zaman ispiyoncu olmadı. "Ben bu davanın adamı değilim ama, bakıyorum ki dava adamları idareyle işbirliği yapıp sigara içiyorlar" diyordu. Bir kişi daha vardı; hep Fransızca konuşup her bir şeyin erkeği ve dişisinin bulunduğunu söylerdi. Mesela "su dişi midir erkek midir?" diye sorardı; "la ve le 'yi bilmeden nah devrimci olursunuz" derdi... Bizim bir arkadaşı böbrek sancısı tutmuştu; ölümle pençeleşir gibi kıvranıyordu. Koğuştaki bir doktor arkadaş vardı, geçen sene vefat etti, Doktor Bozan Erdem. Bu doktor arkadaş, kıvranan diğer arkadaşlara bir şey yapamamanın verdiği sıkıntıyla bir anda çıldırdı. Bağıryordu, "Gelin, ben bir doktorum, yanımda adam ölüyor, ben bir şey yapamıyorum" diyordu.

Benden önceki dönemi bana anlatıldığı kadarıyla biliyorum ama ben cezaevine girdiğim günden sonra altı ay kadar (Eylül 1983 direnişine kadar) hep söz ettiğim bu baskıları yaşadık; sürekli yürütülüyor marş söyleniyor ve dizler göğse kadar kaldırılıyordu ve sürekli dayak vardı.

Suat Uğur, PKK'den yargılanan bir arkadaşı, gerçekten çok dürüst bir insan, cezaevinden çıktıktan sonra dağa çıktı ve şehit oldu. Suat, bir gün gelip bana, "Bir direniş olursa içinde yer alır mısın?" dedi. "Hangi örgüt falan" dedim. "Hiç kimse hiçbir örgütten sorumlu değildir, Burada A veya B, örgütleri yok. Direnen ve direnmeyenler var" dedi. "Tamam" dedim. Aradan fazla bir zaman geçmedi. Gündüz yine havalandırmadık, yeni bir marş gelmiş onu bize ezberletiyorlar; "Komandolar hep kahraman gökte uçarlar" diye bir marş. Yine dizlerimizi göğsümüze kadar kaldırıyoruz, bütün sesimizle bağıryoruz. O arada 26. Koğuş muydu 27. Koğuştan mıydı? Tam

Sonra o provokatörler aramızdan gittiler. Ondan sonra direniş daha sakin bir tavır şeklinde gelişti; açlık grevine ölüm orucuna gi-

hatırlamıyorum (yalnız bu ikisinden birindendi.) çok yüksek sesler gelmeye başladı. Önce yeni bir marş sesi olduğunu zannettik der-

ken, baktık ki marş değil slogan sesleridir: Aman Allah'ım, ben o anı size nasıl anlatayım, "Bir barut fıçısı mı patladı desem" ne desem ona uygun olur bilemem ki. Daha hiçbir kuvvetin kontrol edemeyeceği bir patlama oldu ve biz de slogan atmaya başladık. Daha önce 4 kişinin kendini yanında yaktığı tankın üzerine çıktım, sesimizin diğer insanlara gitmesi ve bize katılmaları için avazım çıktığı kadar bağırdım, slogan attım. Tankın üzerinde çıplaktım, askerler dışarıdan fotoğraf çekiyorlardı. İndim tanınmasınlar diye başıma bir atlet bağladım. Cezaevindeki isyan sesinin, cezaevi dışına çıkmasını önlemek için, ne kadar panzer, tank varsa hepsi de siren çalarak cezaevinin etrafında dönüyorlar. İçerde "Kahrolsun faşizm, İnsanlık onuru işkenceyi yenecektir" sloganları atıyoruz, dilan tutuyoruz, govend tutuyoruz, çılginca, dizginsizce bir direnişti!.. Başımızın eğildiği ve daha ezilecek, eğilecek yer kalmadığı için, aniden o ezildiğimiz, eğildiğimiz yerden fırladık, uçuyorduk!... Bir yandan o baskıdan kurtulmanın sevinci diğer yandan bunlar bizi yine başarılar, korkusuyla o özgür anın tadını çıkarma çılginlığı vardı... Ama bize o kadar zulüm ve hakaret eden gardiyanlara küfür etmedik... Korkudan bizi bırakıp kaçan gardiyanın bir albümü kalmıştı yanımızda, gelip "Kusura bakmayın albümüm kalmış orada, albümümü verebilir misiniz" dedi. Evet, o güne kadar başımızda Zebani olan asker gardiyan aniden böyle ricaçı bir zavallı pozisyonuna düştü. "Korkma senin gibi işkenceci değiliz, hiçbir şeyine de zarar vermeyiz, al albümünü, sen burada sadece zavallı bir maşaydın" dedik O gardiyan her halde ilk defa insan olduğunu hatırladı ve yüzünde korkunç bir utanç duygusu okunuyordu. Ekmekçiyan adında bir gardiyan vardı mazgalı açıp, "Direnin arkadaşlar teslimiyet yoktur" dedi.

35. Koğuş, Cezaevinde karar mekanizmasıydı. Direnişten üç-dört saat sonra, 35. Koğuşta kalan PKK lider kadrosundan belli isimler; Rıza Altun, Mustafa Karasu, Muzaffer Ayata ve Celalettin Delibaş, yüzbaşıyla birlikte bizim koğuşa girdiler. Rıza Altun aşağı yukarı şunları söyledi: "Arkadaşlar biz burada tutuk-

renler oldu; mahkemeyi protesto edenler oldu, mahkemeye gitmeme konusunda tavır geliştirildi, elbise giymemeye başladık. En sonunda 35. Koğuştan elbise giyme kararı çıktı ve "Elbise giyin ama ne söylemek istiyorsanız mahkemede söyleyin" denildi.

luyuz, onların deyimiyle belki suç işlemişiz; bir an öyle kabul edelim. Ancak bunların kanunlarına göre de her tutuklu ve hükümlünün hakları var ve bu hak-

ları lütfen bize verilmeleri gerekir; onların yasalarında işkence bulunmuyor. Yani talebimiz kendi yasalarına uymalarıdır; biz burada ne Kürdistan'ı ne PKK'yi kurtarabiliriz, ne de devrim yapabiliriz. Biz, burada sadece insanlık onurumuzu ayakta tutmaya çalışıyoruz; sloganlarımız da bu çerçevede olacak. Bunların dışındaki sloganlar taleplerimizi provoke eden ve aşan sloganlardır. Yüzbaşı, koğuşları susturmak ve durumu kontrol altına almak için onları yanına alarak koğuş koğuş gezdiriyordu, ama burada birlikte nasıl direneceğimizi ve hangi ortak sloganları atacağımızın da ipuçlarını alıyorduk. Bu şekilde bütün koğuşlar birbirinden haberdar oldu. O dönem Rıza Altun gibi olgun bir insanın PKK'nin içinde bulunabileceğini düşünmemiştim. Çünkü aramızda bir sürü PKK'li provokatör vardı ve onlarla başımız hep beladaydı. Sonra o provokatörler aramızdan gittiler. Ondan sonra direniş daha sakin bir tavır şeklinde gelişti; açlık grevine ölüm orucuna girenler oldu; mahkemeyi protesto edenler oldu, mahkemeye gitmeme konusunda tavır geliştirildi, elbise giymemeye başladık. En sonunda 35. Koğuştan elbise giyme kararı çıktı ve "Elbise giyin ama ne söylemek istiyorsanız mahkemede söyleyin" denildi.

\* İlk başlarda yaklaşık 250-300 kişi ölüm orucuna girmişti; bunların çoğu sorguda, cezaevi şartlarında çözülmüş, itirafçı olmuş, ispiyonculuk yapmış ve o kişiliğini aklama düşüncesiyle her türlü aşırılıklar yapıyorlardı

**Serbestî:** Peki hiç "bunca işkence ve ezayı ben niye çektim" şeklinde hiç düşündüğünüz oldu mu?

**Mahmut Yiğitel:** Tahliyeme bir iki ay kala, bundan sonraki yaşamım ne olacak yönünde yavaş yavaş düşünmeye başladım. Haliyle yaşadığınız sürecin bir muhasebesini de yapıyorsunuz; ne aldı, ne götürdü ne getirdi?. Bunların hepsini düşündüm. Neden cezaevinde bulunduğumu da düşündüm. Orada pişmanlık duymadım. Olgunlaşmış herhangi bir siyasi kişiliğim olmadığı halde pekala devrimci bir heves için de bu ba-

Dışarıya çıktığım zaman, bir buruk sevinçti yaşadığım; yani çok sevdiğim arkadaşları bırakmak benim içimi burkuyordu, ama dışarıya çıkmanın heyecanını sevincini de yaşıyordum. Dışarı çıkarken, bütün arkadaşlarımın, dost ve ahbablarımın gelip beni kucaklayacağını, takdir edeceklerini ve daha güzel günler yaşayacağımı düşünüyordum.

şima gelenler, Türkiye'de insanların başına gelebilir ve o yüzden kendi adıma hiç pişmanlık duymadım, zaten toplumun değer yargılarına aykırı hiçbir şey yap-

mamıştım; tam tersine her Kürt genci gibi benim de özgürlük özlemlerim vardı, hem kendim için hem halkım için. Bu özlem, benim için kendini var etmekte ve daha sonra gerek soruşturmada, gerekse cezaevinde bana yapılan zulmün kaynağını aramaya başladım ve bunun için de daha fazla okudum... Bana yapılan zulmün, tarihin neresinden başladığını ve nasıl devam ettiğini çok net bir şekilde görmeye başladım; Kürt olduğum için bu kadar zulüm bana reva görüldü... İçerde de bütün mesele, ajanlaşmadan, arkadaşının bir lokma ekmeğine, sigarasına göz dikmeden, arkadaşlarıyla kavga etmeden onurlu bir şekilde yaşamaktı.

*Serbestî: Cezaevinden çıktıktan sonra nasıl bir sosyal ortamla karşılaştınız, hayal ettiğiniz sosyal ortamı bulabildiniz mi?*

**Mahmut Yiğitel:** İlk çıktığım zaman, yaşadıklarımın ve cezaevinden çıkışımın gerçek mi yoksa bir hayal mi olduğunu çok düşündüm; bütün bu yaşadıklarım bir yalan, bir rüya, bir hayal miydi?.. Çok düşündüm. Hala bugün bile, geriye bakıp düşündüğümde öyle bir cezaevi yaşamım gerçekten oldu mu? diye düşünüyorum. Dışarıya çıktığım zaman, bir buruk sevinçti yaşadığım; yani çok sevdiğim arkadaşları bırakmak benim içimi burkuyordu, ama dışarıya çıkmanın heyecanını sevincini de yaşıyordum. Dışarı çıkarken, bütün arkadaşlarımın, dost ve ahbablarımın gelip beni kucaklayacağını, takdir edeceklerini ve daha güzel günler yaşayacağımı düşünüyordum. Beni cezaevinden çıkarttıkları gün, asker kaçağı olduğum için yine bir gece hücrede tuttular, bu defa PKK'den sorguladılar; tam çıkarken "Pişman mısın değil misin?" diye bir kâğıt imzalatıyorlar. "Pişman değilim" dedim ve kâğıdı o şekilde imzaladım. Ben yeni elbiselerimi arkadaşlara vermiştim, üzerimde yırtık bir palto, çok yırtık bir pantolon vardı ve ayağımda da çok eskimiş bir ayakkabı vardı. Görenler beni tumarhaneden çıkmış zannettiler. Lokantaya gittim insanlar o kadar deli gözüyle bana bakıyorlardı ki, yarım lahmacundan fazla yemek yemeden kalktım.

Eve gittim... İlk iki üç gün hoşbeş, gelen gidenler vardı. Dördüncü, beşinci gündün sonra çarşıya çıkacağım, cebimde çay parası yoktu. En son kardeşim bana

beş bin lira vermişti, cebimdeki paranın hepsi o kadardı... Kahveye gidip oturdum... O zaman çok duygulandım, gerçek anlamda hayallerim o kahvede yıkıldı!.. Sessiz konuştuğum (cezaevinde hep sessiz konuşmaya alışmıştık) için, kimisi elle kafa yemiş işaretini yapıyor, kimse gelip yanıma oturmuyor; gelip oturanlar da nasihat veriyor, bazı insanlar da sadece uzaktan el sallıyordu... Ben cezaevinden çıktıktan sonra hiçbir rahat yaşamım olmadı. Çıktıktan bir iki ay sonra ciddi ciddi intiharı düşündüm; hala da kendimle boğuşup duruyorum; düşünün ki o cehennemden sonra dışarı çıkıyorsunuz tutunacak hiçbir şeyiniz bulunmuyor parasızlıkla, boğuşuyorsunuz hem de o eski çevreyi de bulamıyorsunuz...

Ama şunu da bilmenizi istiyorum ki, Kürt halkının haklı davasına ilişkin inancım hiç sarsılmadı. Bu halkın hiçbir sorunu henüz hallolmuş değildir. 18 yaşından bu yana, bu halkın haklı davasına büyük bir ilgi gösteriyorum ve kendi kişisel yaşamımı da bu bağlamda anlamlandırmaya çalışıyorum. Yalnız bu anlatıklarım, benim yaşadıklarım ve beni etkileyen olgulardır... Yoksa bu halkın davasından ümit kesilmez. Bir de genellikle şaheserler, sanat ve edebiyat alanlarında ortaya çıkıyor. Bana göre Diyarbakır'ın Cezaevinde o vahşet döneminde ajanlaşmamış, ispiyoncu olmamış her bir insan bir şaheserdir; ayrıca onuruyla direnip ölenleri de büyük bir saygıyla anıyorum...

Son olarak şunu söylemek istiyorum: Hermann Hesse'nin Siddhartha adlı romanını okumuştum. Romanda, Siddhartha Govina'nın arkadaşıdır; Siddhartha, "Bak Govina, sözcüklerin, kelimelerin sertliği, yumuşaklığı, kayganlığı yoktur. Sözcüklerle bunları anlatamazsın, Govina'nın eline bir taş veriyor; "Bak dokun, bunun sertliğini, ağırlığını, kayganlığını hissedersin" diyor... Bazı şeyler var ki, anlatılması, dile getirilmesi çok zordur, sadece yaşayanlar ne yaşadıklarını hissederler, sözcüklerle anlatamazlar. Bizim de yaşadıklarımız böyle bir durumdur. Ancak sözcüklerle de olsa derdimizi anlatma fırsatını yaratığınız için size çok teşekkür ediyoruz...

## Kenan Evren

# Jîna Nû Dergisinin Davasıyla Özel İlgilendi

**Mehmet Ece:** 1957'de Van'da doğdu. 1979'da Van Eğitim Enstitüsünü bitirdi. 12 Eylül Darbesinden önce, Van'da yayınlanan 30 bin tirajlı Jîna Nû dergisinin sahibiydi. Daha sonra darbenin lideri olan o dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, Jîna Nû dergisine "özel bir ilgi" gösterdi. Ece, dergi faaliyetleri nedeniyle 18 Ocak 1980'de eve yapılan bir baskında yakalandı. Van'da bir hafta işkenceli soruşturmada kaldıktan sonra, Diyarbakır Kurtuluş Merkez Komutanlığına gönderildi. Kurtuluş'ta da bir aya yakın soruşturmada kaldı. Falakaya yatırıldı, çıplak Filistin askısına alındı, elektrik verildi, tekere konuldu, üzerine su dökülüp soğukta bekletildi, aç ve susuz bırakıldı. Soruşturmadan sonra Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklandı. Cezaevindeyken 12 Eylül Darbesi oldu. Kürtlerin legal olan diğer bütün dernekleri gibi, DDKD de 12 Eylül rejimi tarafından illegal örgüt muamelesine tabi tutuldu. Jîna Nû dergisi de DDKD'ye bağlandı ve Mehmet Ece de DDKD Ana davasından yargılandı. Diyarbakır Zindanında uygulanan vahşet sırasında bütün tırnakları söküldü, 4 dişi ve birkaç parmağı kırıldı, omurda zedelenme oldu. 12 yıl ceza aldı, 1986'da cezaevinden tahliye oldu. Cezaevinden çıktıktan sonra uzun süre insanlarla diyalog geliştiremediğini, dalgınlık ve kopuk kopuk konuşma gibi rahatsızlıkları hâlâ yaşadığını söylüyor. Şu an Almanya'da işçi olarak çalışıyor...

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevinden sizin hafızanızda hangi vahşet sahneleri kalmış?

**Mehmet Ece:** Diyarbakır Cezaevinde tanık olduğumuz binlerce dehşet ve vahşet sahnesi var; hangisini anlatıp hangisini anlatmama konusunda bir tercih yapılırsa, büyük bir haksızlık olur. Çünkü bu uygulamaların her birisi diğerinden beterdi ve her bir sahne, birbirini tamamlayan uygulama zincirinin birer halkalarıydı: Kış ortasında koğuştaki bulunan herkesi, anadan doğma soyundurup koğuşa yarım metre yüksekliğinde su doldurup bütün bu insanla-

rı sabaha kadar bazen iki gün bu suyun içinde bekletmenin nasıl bir işkence şekli olduğunun herhalde herkes tahmin edebilir. Yazın ise, bütün pencereleri Türk bayraklarıyla boyayıp kapatarak, insanları günlerce o sıcakta susuz ve havasız bırakarak, çoğunu kendi uydurdukları ırkçı-şöven marşları da durmadan söyletmenin nasıl bir durum olduğunu insanlar az çok tahmin edebilirler. Biraz nem alsın diye insanların dillerini nemli duvarlara ve kalorifer peteklerine sürttüklerine ve susuzluktan günlerce inlediklerine de tanık olduk. Bunlar, çok basit uy-

Bülent Ersoy'a istinaden "Bülent" diyorduk ancak bunu kesinlikle

hakaret anlamında söylemiyorduk. İşte o Bülent dediğimiz gardi-

gulamaları; hiç kimse insanların dayağa karşı bu kadar dayanıklı olabileceğini tahmin edemez. Beraber yemek yediğim arkadaşım tüberkülozlu; aynı

tabakta yemek yiyorduk... Co denilen o meşhur köpek komutan statüsündeydi ve birisinin yanına yaklaşmış en ufak bir hırıltı çıkardığında bile o kişiyi öldürseye döverlerdi...

Aç, susuz bırakılmak ve her gün dövmek; bütün bunlar bir yana; özellikle insanların onuruyla oynamaları en büyük işkenceydi: Asker gardiyanlar, insanları kendi iğrenç emellerine alet ediyorlardı. Bütün koğuştaki anadan doğma soyarak, herkesin gözü önünde, insanların cinsel organlarıyla oynayarak iğrenç tekliflerde bulunuyorlardı...

Ayda 14 defa mahkemeye çıkıyordum. Hem derginin her sayısı için ayrı davalar açmışlardı, hem DDKD davalarından yargılanıyordum; bunlara ilaveten benim hakkımda başka bir sürü dava daha vardı; o yüzden mahkemeye sık sık gidip geliyordum; her defasında çok kötü işkenceler de görüyordum; bu davaların hepsi, daha sonra ana davayla birleştirildi;

Mahkemeye götürecekleri gün sabah erkenden, saat 4.30-5 arası kalkıp tıraş oluyorduk. Sonra bizi alıp, koyu mavi, kirlili, kalın bir mont giydireyorlardı; gözler bağlı, eller arkadan kelepçeli ve ayaklar zincirlerle bağlanırdı. Bu haldeyken de mahkeme saatine kadar 8-8.30'a kadar marş söyletiyorlardı. Mesela bir gün bizi mahkemeye götürürlerken 7-8 kişiydik; PKK davasından da 2 arkadaş vardı. Her iki PKK'li arkadaşımız anadan doğma soydular, "Kıyınızı açın, kıyınıza bakacağız" dediler. Bu, normalinde sürekli yapılan bir uygulamaydı ancak o gün bu PKK'li arkadaşlara daha farklı bir uygulama yaptılar. Örneğin bu arkadaşların cinsel organlarına, yumurtalıklarına ipe ağır bir metal bağlamış ve o şekilde yürütüyorlardı. Gözlerimiz kapalı olduğu için, biz göremiyorduk, ancak bütün hareketlerinden ve askerlerin konuşmalarından, metal sesinden ve bu arkadaşların iniltilerinden ne yaptıklarını anlıyorduk. Onlar yürüyünce metal parça yere çarpıyordu. O yüzden bazen "ayağını kaldır parmaklarının ucunda yürü" diyorlardı. Tabii en sonunda bu arkadaşlar bağırıyorlardı, çünkü artık kan akmaya başlamıştı....

yan, herkesi soymuş, esas duruşta bekletiyor ve tek tek herkesin cinsel organlarına bakıyor, copuyla insanların cinsel organlarıyla oynuyor, dövüyordu. Bu, herhangi bir ceza da değildi; o gardiyanın keyfi öyle istediği için, bunu yapıyordu.

Onlara "sizi hadım yaptık" diyorlardı.

Bir gün yine mahkeme dönüşünde koğuştaki anadan doğma soymuşlar. O gün

de tesadüfen, Özgürlük Yolu davasından, Ankara'dan kalabalık bir grup getirmişlerdi; bunların bir kısmını da bizim 26. koğuştaki vermişlerdi. Tekmil verip içeri girdim; baktım sayı oldukça kalabalık ve herkes anadan doğma soyunmuş, esas duruşta bekliyorlar. Bizim bir gardiyan vardı; gerçek adını bilmiyorduk; kadınsı davranışları nedeniyle ona "Bülent" diyorduk. Bülent Ersoy'a istinaden "Bülent" diyorduk ancak bunu kesinlikle hakaret anlamında söylemiyorduk. İşte o Bülent dediğimiz gardiyan, herkesi soymuş, esas duruşta bekletiyor ve tek tek herkesin cinsel organlarına bakıyor, copuyla insanların cinsel organlarıyla oynuyor, dövüyordu. Bu, herhangi bir ceza da değildi; o gardiyanın keyfi öyle istediği için, bunu yapıyordu. Zaten, insanların onurunu kırmak için binlerce uygulama yapıyorlardı; bazen de salt iğrenç emellerini tatmin etmek için böyle şeyler yapıyorlardı... Mesela cop sokuyorlardı. Bizim koğuştaki 3 kişiye cop soktular.

### Mahkeme Başkanı Savunma Avukatımı Hücrelere Göndermekle Tehdit Etti

Şimdi her durum için o kadar kötü uygulamalar vardı ki, mesela insanlar cezaevinde kalmaktansa soruşturmada kalmayı tercih ediyorlardı; ancak mahkeme söz konusu olduğu zaman da, mahkemeye gitmektense cezaevinde kalmak istiyorlardı. Davalarım çok olduğu için çoğu zaman kendimi hasta gösterip mahkemeye gitmek istemiyordum. Mahkeme gidiş gelişleri çok kötüydü. Sabah erkenden kalkıp tekmil verdikten sonra ellerinizin arkadan kelepçelenip zincirlenmesi, o halde saatlerce bekletip marş söylenmesi, her gelen geçen askere teknil verilmesi ve onların seni dövmesi, gidiş, gelişlerde makat araması, sürekli işkence sesleri, ring arabalarına bindirilmesi, ringde nefes almayacak kadar havasız ve insanların birbirine yapışması, yine hakaretler ederek ringde de dövmeleri, mahkemede dayak atmaları, bunların hepsi başlı başına büyük işkencelerdi...

Ben ve Behzat isimli bir arkadaşımızın her iki elimiz sargılar içindeydi; ne yemek yiyebiliyorduk ne de elimizi bir şeye atabiliyorduk;

Hiç unutmam; bir gün mahkemede kalkıp sorunlarımı, anlatırken Avukatım Hüseyin Tayfun, benimle ilgili bir duruma itiraz etme gereği duydu; itiraz etti; "Komutanım ranzadan düştük" diyorduk.

Mahkeme Başkanı, Hüseyin Tayfun'a "Sen otur yerine, bu adam her gün buradadır; senin itirazına gerek yok. Eğer rahat oturmazsan, cezaevinde boş hücreler var, seni de oraya gönderebiliriz" dedi. Açık açık avukatımı tehdit etti. Bu arada asker de, kafama üç-dört tane cop indirerek beni oturttu...

### Kobay Olarak Kullanılan Arkadaşıma "Nasılsın?" Dedim, Beni Paspas Gibi Yaptılar

Bizim davadan benim bir tane Vanlı hemşerim vardı; Cahit Kaplan. Bu arkadaşımı dört, beş kez kobay olarak ameliyat etmişlerdi. Midesini ameliyat etmişler, içinde bez kalmış, tekrar ameliyat etmişler bu defa içinde makas kalmış vs. her tarafını doğramışlardı. Onunla aynı koşu da değildik ancak zaman zaman onun hakkında bilgi alıyorduk. Onunla mahkemede tesadüfen yan yana geldik; yana yana gelince; çok yavaş bir şekilde ona "Sen nasılsın?" dememle birlikte askerler bizi dövmeye başladılar, "Ulan nasıl konuşursunuz?" dediler. Ben itiraz ettim, "Konuşurum" dedim. Mahkemede Necmettin Büyükkaya, Vedat Aydın, Ömer Çetin, Şakir Tural, Paşa Uzun arkadaşlar da vardı. Necmettin, Vedat bağırarak bana arka çıktılar. Üsteğmen Ali Osman Aydın beni mahkemeden alıp götürmeye çalıştı. Necmettin "Hayır, biz arkadaşımızı vermiyoruz" dedi. Ali Osman Aydın bir askerın şerefi, namusu üzerine yemin içip bana bir şey yapmayacaklarını söyledi. Fakat arkadaşlarım beni bırakmadılar ve dolayısıyla mahkemeyi protesto edip çıktık. Dönüşte beni, Necmettin Büyükkaya'yı, Vedat Aydın'ı, Şakir Tural'ı ve Paşa Uzun'u sinema salonuna götürüp hepimize işkence yaptılar. Olayı, ben çıkardığım için, beni paspas gibi yaptılar; 20 tane asker birden beni dövüyordu, her tarafım şişti, bir dişim kırıldı, kaşlarım patladı, bacaklarımı çekmeye çalışıyordum, çekemiyordum, kollarımı kaldıramıyordum; başımın her tarafı yara bere içinde kaldı; en sonunda iki asker beni kaldırıp bir hücreye attılar...

Bir gün asker gardiyan yine çağırıp dövdükten sonra ağzıma cop sokup, "Dişle" dedi. Copu dişlediğim gibi hızla copu geri çekti ve önden iki dişim kırıldı. Kırılan dişlerimin kökleri kaldı. Bir hafta sonra yüzüm, gözüm balon gibi şişti. Aynı gardiyan sayımda, "Niye yüzün öyle şiş" diye soruyordu. "Ranzadan düşerken dişlerim kırıldı, komutanım" diyordum.

*Serbestî: Sizin koşu da "ranzadan düşenler" çok olur muydu?*

**Mehmet Ece:** Her zaman 7-8 kişi bulunurdu. Aslında o dönemde Diyarbakır Cezaevinde yatan herkesin birçok ranzadan düşme birçok hikâyesi vardır. Ben ve Behzat isimli bir arkadaşımızın her iki elimiz sargılar içindeydi; ne yemek yiyebiliyorduk ne de elimizi bir şeye atabiliyorduk; ikimizin yatağı yan yanaydı ve arkadaşlarımız ağzımıza çorba veriyorlardı. Kalaslarla döverek tırnaklarımızı çatlatıp sökmüşlerdi. Sayımda bakıyorlardı ki, eller sarılı, her tarafta kan ve darp izi var, yüz göz şişmiş, dudaklar patlamış; "Ne olmuş size lan?" "Komutanım ranzadan düştük" diyorduk.

Aslında koşu olarak belki diğer koşu da nazarın bir avantajımız vardı: Biz üçüncü kat; çatı katında daydık. Cezaevi atölyelerini bile koşu yapmışlardı. İlk başta İstihkâm Taburunda kalıyorduk. Orada 12 Mart döneminde ahırları cezaevi yapmışlardı. 12 Eylül Darbesinden sonra Ocak -şubat ayında bizi o İstihkâm Taburundaki cezaevine götürdüler; Kasım ayına kadar orada kaldık. 5 No'lu Cezaevine gittiğimiz sıra, koşu da örgütlere göre ayırmışlardı. O yüzden biz biraz avantajlı olarak oraya gittik ve bizim koşu da hemen hepsi bizim davadan yargılanan arkadaşlardı; sonradan Özgürlük Yolu Davasından yargılanan arkadaşları da yanımıza getirdiler; PKK'li arkadaşlar da vardı fakat biz çoğunluktaydık. Yani avantaj olarak söylemek istediğim şudur: Herkes birbirini tanıyor, güveniyor o yüzden daha rahat bir şekilde birbirimize sahip çıkabiliyorduk; dayanışma ve birbirini kollama vardı. (Karışık durumdayken kimin ispiyoncu, itirafçı olduğunu bilmiyordunuz ve herkesi birbirinden şüphe eder duruma getirmişlerdi.) Bu, böyle çok uzun bir süre devam etti; bütün zorlamala-

Ben de söyledim; benden sonra sıra Ömer Enç'e geçti, (belki hayatında ilk defa bu ilke ve İnkılapları duyuyordu) "Milliyetçilik, Devletçilik..." orada kaldı devamını getiremedi, "Anacılık, Babacılık..." diye devam etti. Hepsi "cılık, çilik" ya... Ondan sonra ona atılan dayaklar ve onun attığı çığlıklar... Dünyanın hiçbir yerinde herhangi bir canlının bu kadar dövüldüğünü ve bu kadar çığlık atmasını düşünemiyorum...

ra rağmen bizim koğuştan itirafçı çıkmadı; çünkü birbirimize sahip çıkıyorduk. En sonunda 1982'nin sonlarında, PKK davasından yargılanan Fahri Tunç adında bir itirafçıyı getirip bizim koğuştan sorumlusu yaptılar; ona ve yine aylarca yapılan bütün işkencelere rağmen, bizim koğuştan kimse itirafçı ve ispiyoncu olmadı. Bu, bizim için çok önemliydi. Koğuştaki ispiyoncu olmayınca koğuştaki içi yaşam da çok daha rahat oluyordu.

Bizi lağım çukurlarına batırıp çıkartıyorlardı, pisliğin içinde bekletiyorlardı; bütün bunlara rağmen 8 ay boyunca, temizlik anlamında herhangi bir tarafımıza tek bir damla su değmedi... Diyarbakır'ın sıcaklığında, tuvalet ve tıraşımız da dahil, günde bir bardak suyla idare ediyorduk.

*Serbestî: Bir çok kameranın bütün havalandırmayı ince detaylarına kadar görüntüleyebilecek bir açıdan kurulduğunu düşünün; havalandırmadan kameraların objektifine ne tür görüntüler takılırdı? O görüntüleri, biraz anlatabilir misiniz?*

**Mehmet Ece:** Çatı katta olduğumuz için, üç kat inerek havalandırmaya geçiyorduk. "Son sayı üç" derdiler ve biz koğuştan fırlardık, "üç" deyinceye kadar havalandırmada esas duruşta bekliyor olmamız gerekiyordu. Üç kat merdivenden nasıl iniyorduk? Hiçbir uzun atlama sporcusu bizim kadar uzun atlamazdı ve hiçbir hızlı koşucu da bizim kadar hızlı koşamazdı; dünyanın eğitilmiş hiçbir komandosu, askeri, bizim kadar hızlı bir şekilde hareket edip sıraya giremezdi, bizim kadar bütün sesiyle bağıramazdı; zaten merdivenlerin her tarafından onlarca eli kalaslı ve coplu asker beklerdi, kime yetişebilirdi var güçleriyle vururlardı. O yüzden hemen son sayı üçe kadar havalandırmada ip gibi sıraya dizilip ve komutanın ikinci komutunu beklerdik. Koğuşa çıkarken de yine aynı şekilde çıkardık...

O havalandırmada saatlerce uygun adımla yürüterek, 52 tane Türkü-Turancı marş okutarak dövüyorlardı. Dövülmek için her bir şey sebepti. "Adımını yanlış attın", "marşın makamını yanlış okudun", "söylerken şaşırдың", "yeterince bağırmadın" diye sıra dayığından geçiriyorlar; domaltarak dövüyorlar; tek tek

çıkartıp falakaya yatırarak dövüyorlar; bok çukuruna batırıp çıkarıyorlardı... tek ayak üzerinde bir metre arayla tek bir parmağının ucunu duvara dayayarak bekletiyorlardı. Yazın ise o kızgın betonda saatlerce yatırıyorlardı ve bazen derimiz o betona yapışıyordu, kışın ise karda buzda aynı şeyi yapıyorlardı.

Ama bunlardan da kötü olan durumlar da vardı. Örneğin, Hakkari'nin Uludere ilçesinden Ömer Enç adında birisine yaptıkları işkence, her zaman gözlerimin önüne geliyor: Ömer Enç, hiç Türkçe bilmiyordu. Bir gün yine havalandırmadayız; Atatürk İlke ve İnkılaplarını sırasıyla hepimize soruyorlardı. Herkes işte, "Milliyetçilik, Devletçilik, Halkçılık" vs söylüyor; sıra bana geldi; ben de söyledim; benden sonra sıra Ömer Enç'e geçti, (belki hayatında ilk defa bu İlke ve İnkılapları duyuyordu) "Milliyetçilik, Devletçilik..." orada kaldı devamını getiremedi, "Anacılık, Babacılık..." diye devam etti. Hepsi "cılık, çilik" ya... Ondan sonra ona atılan dayaklar ve onun attığı çığlıklar... Dünyanın hiçbir yerinde herhangi bir canlının bu kadar dövüldüğünü ve bu kadar çığlık atmasını düşünemiyorum...

Gardiyanlar, önce yumrukla Ömer'e giriştiler, yumruklarla yorulunca kalaslarla eline vurdular; sonra yere atıp tekmeyle vurmaya devam ettiler. Daha sonra bok çukuruna defalarca batırıp çıkardıktan sonra tek ayak üzerine bekletilerek tekrar copla ellerine vurdular; vücudunun her tarafında kan ve pislik birbirine karışmıştı; elleri, kolları, yüzü korkunç derecede şişmişti. Dayanamadı yere yığıldı; onların izniyle sırtımıza alarak koğuşa götürdük.

### **Atatürk'ün Kronolojisinde Bir Tarihin Olayını Hatırlamadım Diye Tırnaklarımı Dayakla Söktüler**

Atatürk İnkılaplarıyla ilgili benim de başımdan bir olay geçti: Atatürk İlke ve İnkılapları diye bir kitabı, bize vermiş ve "herkes bunu ezberleyecek" demişlerdi. Kitap aslında Atatürk'ün, kronolojik biyografisi gibi bir şeydi. Benim de ezberim biraz iyidir. Tuttum bunu iki günde ezberledim; şimdi de kronolojik sıra-

"Parmak uçlarını birleştir ve ellerini uzat" dedi. Kalasla bütün gücüyle her iki elimin parmak uçlarına vurmaya başladı. İlk birkaç

ya göre o kitabın içindeki bütün bilgileri söyleyebilirim. Gardiyan geldi, kitabı eline aldı "Kim ezberlemişse, çıksın, kitabı ezber anlatsın" dedi. Neyse ben hemen öne fırladım, birçok şeyi sıraladım; geldik 17 Kasım 1917 tarihine; bu tarihi iyi hatırlıyorum da, bu tarih kesin olarak hangi olayın tarihidir, onu hatırlamıyordum. (17 Kasım da Yıldırım Orduları komutanı olarak görev alıyor) Neyse Atatürk'ün hayatındaki olayları ve görevlerinin birkaçını anlattım. Ama 17 Kasım olayını bir türlü hatırlayamadım. "Komutanım hepsini söylerim ama onu daha sonra söyleyeceğim" dedim, kabul etmedi. Dövebildiği kadar dövdü ama herhalde tatmin olmadı ki, "Parmak uçlarını birleştir ve ellerini uzat" dedi. Kalasla bütün gücüyle her iki elimin parmak uçlarına vurmaya başladı. İlk birkaç darbeye tırnaklar atıldı ve kan akmaya başladı. Parmaklarımın acısını artık hissetmiyordum ancak en kötü acıyı koltuk altlarımda hissediyordum; sanki birileri koltuk altlarımdan damarlarımı çekip koparıyordu. Öyle feci bir acıydı ki bayıldım. Çok işkence gördüm ama onun kadar acı veren bir işkence türüne rastlamadım...

### **Bir Kişi İzinsiz Bit Öldürdüğü İçin Dört Kişiyi Komaya Soktular**

Yine bir gün havalandırmada Erganili bir arkadaşımız, (Galiba ismi Abdullah'tı) yürüyüş sırasında adımını yanlış attı. Bunu sıradan çıkararak epey dövdükten sonra tekrar sıraya soktular ama yediği dayanın acısıyla yine ayak uyduramadı. Tekrar sıradan çıkarıp dövdüler. Bu defa tümünden ayak uyduramaz hâlâ geldi. Üçüncü kez ise, yere yatırdılar. Yüz kişilik koğuştan marş söylüyor, herkes dizlerini göğüslerine kadar çekiyor ve sert bir şekilde yere vurarak yürüyor. Erganili arkadaşı bu şekilde yürüyüş kolunun önüne atılıyor. Ayağını sert bir şekilde vurup geçen geçiyor, üzerinden geçmeyeni de onun yanına yatırarak ondan daha beter ediyorlar.

Yine bu Erganili arkadaşla ilgili bir olay: Bir gece ben, Siverekli Sadık adında bir arkadaş ile Ağrı, Eleşkirtli bir arkadaş, üçümüz nöbetçiyiz. Gece kalıp tuvalete gidemezsin, herhangi bir ihtiyacını gö-

remezsin, mazgal açıldığı zaman nöbetçi olarak hemen koşup "herkes yatıyor vukuatım yok" diye tekmil veriyorsun. Tabii mazgal açıldı koşarak gidip tekmil verdim; "Hasta var mı" dedi. "Hayır" dedim. "Çekil önümden" dedi. Çekildim. "Peki şu adam niye oturuyor?" dedi. Geriye baktım, hakikaten o Erganili arkadaş ranzada oturuyor. Yanına koştum, "Sen niye oturuyorsun?" dedim. "Çok bit var, bitlerden dolayı yatamadım. Bit öldürüyorum" dedi. Ben de hemen kaldırdım, "Gel komutana söyle ki, 'Ben çok sıkışmışım, tuvalete gitmek istiyordum.'" Ve koşarak komutanın ("komutan" dediğimiz asker gardiyan) yanına getirdim. Bu da, o uyku sersemliğiyle "Ben bitlerimi öldürüyordum, komutanım" demez mi! Gardiyan, "Ulan, sen izin aldın mı, bitlerini öldürüyorsun?" ve "aç elini" dedi. Onun eline birkaç tane vurdu, o hırsıyla her birimize de dört-beş tane cop vurdu ve "Sabahleyin, komutanınız geldiği zaman, ona tekmil verip vukuatınızı bildirin" dedi, gitti.

Sabahleyin sayımdan hemen sonra komutanın yanına koşarak gidip vukuatımızı bildirdikten sonra dayakla dövdümüzü de komaya soktular. Nedeni ne? İzinsiz bit öldürmek! Bir sonraki gün bitlerimi bir kibrit kutusuna doldurdum ve kırmızı bir tükenmez kalem de buldum; kırmızı tükenmezin içini üfledim, içindeki mürekkebi kibrit kutusundaki bitlerin üzerine döktüm; bitlerimi kırmızıya boyayıp serbest bıraktım... Sonra o kırmızı bitler, koğuştan çabucak yayıldılar... Yani Diyarbakır Cezaevinde bizi yiyip bitiren bitleri de öldürmek büyük bir sorundu... Aylarca parmak uçlarımdan şiş kaldığını, irin topladığını ve bitleri parmaklarımla ezecek, öldürecek hal kalmadığımı da hatırlıyorum...

### **Tutukluları Birbirine Dövdürüyorlardı**

Onların en iğrenç uygulamalarından birisi de, insanları birbirine dövdürmeleri idi. Bunu sık sık yapıyorlardı. Bizim koğuştan Siverekli Cuma Karacalı adında PKK davasından bir arkadaş vardı. Getirdikleri zaman okuma yazması da yoktu. Arkadaşlar ona okuma yazmayı öğrettiler. Okuma yazma öğ-



Hasan dayı, "Aha burayı kazarsanız bulursunuz" diyor. Askerler yeri kazmayla uğraşınca, Hasan dayı bir fırsatını bulup kendini uçurumdan aşağı atıyor. Uçurumda bir ağaca takılıp, kalıyor sonra yere düşüyor. Bir kolu, bir bacağı kırılıyor, bir de bir gözü kör oluyor. O şekilde Hasan dayıyı getirip bizim koğuşa atmışlardı. Ayağı, kolu sakat bir gözü kör, Türkçe bilmiyor, kimsesi yok.

rendikten sonra siyasi savunma da yaptı. Ona 20-25 yıl ceza verdiler. (Sanırım çıktuktan sonra yine Urfa dolaylarında çıkan bir çatışmada öldü. Cuma, bir komutan olmuştu. Bir gün Cuma'nın bir arkadaşını çağırdılar ve "Birbirinize vuracaksınız" dediler. Tabii, Cuma ilk başta vurmadı ama arkadaşı ona vuruyordu. Cuma vurmadığı için askerler de ona vuruyorlardı. Sonra Cuma, arkadaşına çok yavaş bir iki tane attı, arkadaşısı yine ona çok şiddetli vuruyordu. Bu, herkesin gözü önünde oluyordu; yarım saatten fazla sürdü Cuma, ya vurmuyor ya vurunca yavaş vuruyor; ancak arkadaşısı çok sert vuruyordu; bir de Cuma askerden dayak yiyordu. Cuma en sonunda dayanmadı arkadaşına öyle bir tokat indirdi ki onu yere yıktı. Başçavuş, "Aferin, işte böyle vuracaksın" dedi. Aslında Cuma baktı ki bu adam öyle bir dayacağı hakediyor, ondan sonra ona vurdu...

#### ASALA'nın Cezasını Garabet Çekiyordu

Bizim koğuştaki Garabet Demirciyan diye bir arkadaş vardı; Ermeniydi TIKKO davasından getirmişlerdi... O sıralarda ASALA habire eylem yapıyordu. ASALA'nın her bir eyleminden sonra gelip Garabet'i özel olarak dövüyorlardı, bizi de koğuştaki dövüyorlardı... O yüzden Garabet, bazen ASALA'ya isyan edip, "ASALA! İki gün eylem yapma ki hiç olmazsa ellerimiz biraz istirahat etsin!.." derdi.

Ramazan ayı geldiğinde "Herkes namaz kılacak" diyorlardı. Namaz kılacağız da su yok. İçimizde inancı olanlar vardı. Onlar hakikaten, namaz kılmak istiyorlardı ama bazı ateistler de namaz kılıp oruç tutmaya başladılar. Oysa abdest suyu yoktu... 3 yıl boyunca "şey", "Mey", "Hey" gibi gazetelerin kağıtlarıyla tuvaletteki temizlik ihtiyacımızı görüyorduk.

Aramızda Yezidi arkadaşlar da vardı. Bir gün gelip "Soyunun aranızda sünnetsiz var mı? diye bakacağız" dediler. Şırnak'tan Selim adında daha 13-14 yaşında bir çocuğu yeni getirmişlerdi; çocuk koçer olduğu için sünnet olmamıştı. Çocuğa Ermeni diye dünyanın işkencesini yaptılar ve sonra götürüp sünnet ettiler ve daha sonra çocuk koğuşuna gönderdiler.

#### 70 Yaşındaki Yezidi Hasan Dayı İşkenceden Kurtulmak İçin Kendini Uçurumdan Atıyor Ama Kurtulamıyor...

Bir de bizim koğuştaki Hasan dayı diye yaşlı bir Yezidi vardı; Midyatlı 65- 70 yaşlarındaydı. Hasan dayının hanımı iki çocuğuyla birlikte Hollanda'ya gitmişti. Hasan dayı da yalnız başına kalmıştı. Bir dönem PKK'liler Hasan dayının evine gidip geliyorlar. Hasan dayının da iki keklığı var her gün onları alıp keklik avına gidiyor; başka da bir iş yaptığı yok. PKK'liler de gelip gittikçe bu da daha çok onlara açılıyor; bir gün silahını da onlara gösteriyor ve daha sonra bir PKK'li yakalanıp Hasan dayının üzerine ifade veriyor. Bunun üzerine Hasan dayıyı yakalayıp, "İşte senin hakkında ifade var, sen hem PKK'ye yardım etmişsin, hem de senin silahın var" diyorlar. "Evet, diyor PKK'liler evime geldi. Ben onlara yemek verdim. Fakat silahım yok" diyor. Buna ne kadar işkence yapıyorlarsa da, silahın varlığını kabul etmiyor. Ama Hasan dayıyı rahat bırakmıyorlar habire ona işkence yapıyorlar. Sonunda, Hasan dayı bir kayalığın başını tarif ediyor "Ben silahı orada saklamışım, beni oraya götürürseniz, size gösteririm" diyor. Bunu helikopterle tarif edilen yere götürüyorlar. Bir uçurumun kenarına gidiyorlar. Hasan dayı, "Aha burayı kazarsanız bulursunuz" diyor. Askerler yeri kazmayla uğraşınca, Hasan dayı bir fırsatını bulup kendini uçurumdan aşağı atıyor. Uçurumda bir ağaca takılıp, kalıyor sonra yere düşüyor. Bir kolu, bir bacağı kırılıyor, bir de bir gözü kör oluyor. O şekilde Hasan dayıyı getirip bizim koğuşa atmışlardı. Ayağı, kolu sakat bir gözü kör, Türkçe bilmiyor, kimsesi yok. Bütün arkadaşlar ilgilenmeye, sahiplenmeye çalışıyorlar; sessiz sedasız bir ranzada uzanıyor hiç sesini çıkarmıyor, bir şey istemiyordu...

Bir gün gelip, "Herkes Müslümanlığın şartlarını ve ne zamandan beri Müslüman olduğunu sorduğumuzda bilecek. Böylece kim Müslim kim Müslüman değil bileceğiz" dediler. Bir sonraki gün gelip koğuştaki tek tek "Müslüman mısın" diye soruyorlardı. "El-hamdülillah Müslümanım", "Ne zamandan beri Müslümanım?", "Kalubeladan" şeklinde herkes cevap veriyor. Sıra geldi Hasan dayıya "Sen Müslüman mı-

sın?" dediler. "Evet" dedi. "Ne zamandan beri?" yarı Kürtçe yarı Türkçe "O ho-oo, çoktan babasının, babasının babasından beri" dedi. Onun o yaralı, sakat ve yaşlı haline bakmaksızın çekip dövmeye başladılar en yakınında ben bulunuyordum; dayanamayıp atıldım, "Komutanım soruyu iyi anlamadı" dedim. Bir arkadaş daha atıldı yanıma. "Bu ne diyor lan" dedi. "Anlamıyor, yaşlıdır sakattır kulakları iyi duymuyor" gibi bir şeyler söyledik. Birkaç cop daha vurdu sonra Hasan dayıyı bıraktı...

**Serbestî:** Duygusal olarak çok etkilendiğiniz, üzüldüğünüz başka durumları hatırlayabiliyor musunuz? Cehennem şartlarında böyle bir soru belki abes-tir ama yine insan halidir...

**Mehmet Ece:** Sık sık uygulandığım, üzüldüğüm anlar çok oldu. Remzi Aytürk adında Ala-Rizgari davasından Vanlı bir arkadaşım vardı. Remzi, Necmettin Büyükkaya, Mehmet Şener; bunlar aynı koğuştaki kalıyorlardı. Bir direniş dönemi idi. Bizim koğuştaki onların koğuştaki karşı karşıya, Remzi ile karşıdan karşıya pencereden konuşuyordum. Tam konuşmamız sırasında baktım ki Remzi, bağırarak "Bizim koğuştaki bastılar, bizi götürüyorlar" dedi. Tabii, biz de sloganlar atıyoruz, kapılara vuruyoruz; büyük bir gürültüdür çıkıyor... Sıranın bize de geleceğini biliyorduk... Sonra Remzi'yi geri koğuştaki getirirlerken işkence görmüş halini gördüm ve Remzi, "Ece, Necmettin Büyükkaya'yı öldürdüler" dedi... O anda yıkıldığımı hissettim. Necmettin ile aynı koğuştaki kalmıyorduk, ancak mahkeme gidiş gelişlerinde onu görüyordum... Bir sonraki gün uyandığında ise Remzi kendini asmıştı; bir not da yazmıştı; Cezaevindeki ve Kürdistan'daki sömürgeci baskıları protesto etmek için kendini asmıştı... Bu her iki arkadaşın durumundan, birinin öldürülmesinden diğerinin de intihar etmesinden çok etkilendim... Evet, o cehennem şartlarında bile insan bazen oturup hüngür hüngür ağlayabiliyordu!

**Serbestî:** Remzi nasıl intihar etmişti?

**Mehmet Ece:** Tuvalete gidiyor; tuvaletin tavanından su borusu geçiyor; bir bezi su borusuna bağlaya-

"Dayê tu çawayî? (Anne nasılsın?)" dedim. Ama annem, bana hiç cevap vermedi sadece gözlerimin içine baktı ve o şekilde geri gitti. Zaten görüş de çok az bir süreydi. Tabii, gardiyan hemen beni görüş kabininden aldı... Gardiyanın parmağında bir yüzük vardı; jilet gibiydi; o yüzükle yüzüme vuruyordu, vurunca da yumruğunu kaydırıyordu. Yüzümün her tarafı sıyrıklarla dolu oldu. Sonra mikrop kaptı

rak kendini asıyor. Zaten ondan sonra bizim koğuştaki baskın yaptılar ve bizi götürüp akşama kadar döverek tek tip elbise giydirdiler. Giymeyenleri zorla giydirip hücrelere attılar. Bizi, 16 kişiyi küçük bir hücreye koydular. 8 kişi oturuyordu 8'i ayakta kalıyordu. Bir tabut gibiydi...

Bir görüşte annem gelmişti; Türkçe bilmiyordu. Zaten annem tek bir defa görüşüme geldi. Ben de onunla Kürtçe konuşmaya kararlıyım. Dayak yiyeceğimi, işkence göreceğimi göze alarak, "Dayê tu çawayî? (Anne nasılsın?)" dedim. Ama annem, bana hiç cevap vermedi sadece gözlerimin içine baktı ve o şekilde geri gitti. Zaten görüş de çok az bir süreydi. Tabii, gardiyan hemen beni görüş kabininden aldı... Gardiyanın parmağında bir yüzük vardı; jilet gibiydi; o yüzükle yüzüme vuruyordu, vurunca da yumruğunu kaydırıyordu. Yüzümün her tarafı sıyrıklarla dolu oldu. Sonra mikrop kaptı; üç ay boyunca şişkinliği inmedi. Yumuşasın diye bazen diş macunu, bazen de tıraş kremi sürüyordum. Benim yüzümde hâlâ izleri var

**Serbestî:** Peki, cezaevinden çıktıktan sonra hiç annenize sordunuz mu; "Anne o kadar yol geldin, niye benimle konuşmadın?"

**Mehmet Ece:** Evet, benim için de dert olmuştu, onun için de. Çünkü oradan sağ çıkıp çıkmayacağım ve bir daha annemi görüp görmeyeceğim belli değildi. O yüzden ona sordum; onun da bana verdiği cevap şuydu: "Oğlum, bana demişlerdi ki, 'Kürtçe konuşsan oğlunu öldürecekler', ben de sadece seni bir kez olsun gözlerimle göreyim dedim, onun için geldim"

**Serbestî:** Cezaevinde yaşadığınız veya tanık olduğunuz ancak şimdiye kadar hiç anlatmak istemediğiniz durumlar var mı?

**Mehmet Ece:** Evet, bir iki olay var; ben bunları hiç kimseye anlatmadım. Jına Nû davasından bir gün mahkemeye götürdüler. Başka bir örgütün iki tane yöneticisi de vardı. O her iki saygın insana yaptıkları hakarete, tanık oldum; bu olayı da sadece bir kişiye anlatım; o da bilgisi olsun diye anlattım. Şimdiye ka-

Yazı, 7. Kolordu Komutan Kemal Yamak'a hitaben yazılmış, Kemal Yamak da yazıyı bir alt birimine (Adli müşavirlik gibi bir şey)

dar da bu olayı hiç anlatmadım; Kürdistan davasına emekleri, katkıları olan insanlardı... Onlarla aynı görüşte değildim fakat onlara büyük bir saygı duyuyordum, hâlâ da büyük bir değer veriyorum, o insanlara... Her ikisine de cop soktular, bir askeri tecavüz etmeye zorladılar; asker bir şey yapmadı ama askeri zorladılar. Sonra onlara yapılan hakaretler... Bu olayı, hiç anlatmadım ama asla unutmuyorum; bu insanların isimlerini de hiç söylemedim; şimdi de söylemiyorum.

**Serbestî:** *Siz içerde bir nevi cehennemde yaşıyor, dışarıdaki sessizlik sizi nasıl etkiliyordu?*

**Mehmet Ece:** Ben 12 Eylül darbesinden önce yalananmışım o yüzden kişi olarak dışarıdaki şartların tam olarak nasıl olduğunu uzun bir süre tahmin edemiyordum. Ancak cuntanın baskıları yıllarca devam edip insanlardan ses çıkmayınca doğrusu hayal kırıklığına uğradım... Ancak bir gün gelip beni idareye çağırdılar. İlk başta çok korktum, bunlar, mutlaka başıma bir şey getirirler diye. Yalnız beni, koşuştan alarak "Tarihi çevir" marşını uygun adımla yürüyerek tek başıma söylüyorum. Yönetimin bulunduğu yere götürüp yüzümü duvara çevirdiler; askerin biri geliyor, biri gidiyor ve gelen giden asker mutlaka kafama birkaç tane cop vuruyordu...

Bir süre sonra Esat Oktay Yıldırım, "Alın içeri" dedi. Gittim. Esat Oktay, "Sen kimsin lan?" dedi. "Mehmet Ece, komutanım" dedim. "Görevin ne senin, hangi örgüttesin?" dedi. "Ben yayıncıyım, dergi yayınlıyordum; örgütlerle bir alakam yok" dedim. Bu diyalogdan sonra ayağa kalkarak iki üç tokat attı ve "Senin için Avrupa'da kampanya başlatmışlar" dedi. "Avrupa'yla herhangi bir ilişkim yok yalnız akrabalarım ve tanışım insanlar var; onlar, kampanya başlatmış olabilir" dedim. Meğerse Uluslararası Af Örgütü benimle Mehdi Zana hakkında bir kampanya başlatmış; o kampanyalarda bana gelen bir sürü mektup ve kart var, Avrupalıların bana göndermiş oldukları tişörtler, kazaklar var; broşürler var. Hepsini oraya biriktirmişler, tek bir tanesini bile bana vermemişlerdi.

Bu defa başladılar, "Amnesty International ile alakalı nedir?" dediler. "Benim alakam yok ama onlar

göndermiş. Yazıya baktım; Kenan Evren, "Van'da çıkan, Jîna Nû adlı bölücü, ayrılıkçı derginin ve sahibinin hakkında ne gibi bir işlem yapıldığının Genelkurmayımıza bildirilmeli" şeklinde bir yazı yazmış.

benimle dayanışmaya geçmiş olabilirler." Tabii, bu arada bana büyük bir moral geldi ve gerçekten insanların dışarıda çabaladıklarını düşündüm. Bu da bana büyük bir güç verdi. Koğuşa geldikten sonra da bu durumu, bütün arkadaşlara anlattım, hepimiz için büyük bir moral oldu ve artık sahipsiz olmadığımızın farkındaydık. Ancak sahibimizin, neyi ne kadar yapıp yapamayacağı konusunda endişeliydik. Tabii bana gelen eşyaları yine vermediler; yıllarca orada kaldılar. Ben çıktuktan sonra sadece bir kısmını bana verdiler...

S. K. adında bir savcı vardı. O savcı, birkaç kez benim tahliyemi istedi. Bir gün yine "Mahkemen var" diye beni çağırdılar. Oysa bildiğim bir mahkemem yoktu.

Neyse S.K.\* adındaki savcının odasına götürüldüm. Savcı "Kelepçelerini sökün" dedi. Oturmamı istedi. Karşındaki, hakim de olsa savcı da olsa, yanındaki gardiyan "otur" demediği sürece oturamazsın. "Emret komutanım" dedim, oturmam. Bir daha "Otursana!" dedi. Yine oturmam. Bu defa askere, "Çık dışarı!" dedi. Ben de oturdum. Baktım ki, savcı bana çay ismarladı. "Eyvah, bu havuç sopa meselesidir. Diğer bir deyişle iyi polis kötü polis rolüdür" dedim ve oyuna gelmemem gerektiği konusunda kendimi hazırladım.

Savcı, çaydan sonra "Rahat otur" dedi ve "Necmettin Büyükkaya'yı tanıyor musun?" diye sordu. "Evet, arkadaşımıdır" dedim. "Necmettin Büyükkaya benim sınıf arkadaşım, senin dosyana baktım, seni tanımak için, çağırdım." dedi. Bir çay daha ismarladı, sigara verdi; sigara içtim... Sonra "Ben senin dosyana bir çok kez baktım, aslında senin dışarıda olman lazım. Ama bak, sana bir yazı veriyorum, bu yazıyı iyi sakla" dedi ve söz ettiği yazıyı bana verdi.

İmzaya baktım; 31 Ağustos 1980 tarihliydi; Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in imzası bulunuyordu.

Yazı, 7. Kolordu Komutan Kemal Yamak'a hitaben yazılmış, Kemal Yamak da yazıyı bir alt birimine (Adli müşavirlik gibi bir şey) göndermiş.

\*) Savcının resmi konumu hakkında bilgi sahibi olmadığımız için, gerçek adını veremeyi uygun görmedik. SN.

12 Eylül Darbesinin temel amaçlarından belki başlıcası, bu çok kısa dönemde hızlı örgütlenebilen, çok hızlı bir şekilde harekete geçebilen, silaha bulaşmamış, siyasal demokratik boyutuyla gelişen bir ulusal demokratik Kürt muhalefatinin önünü kesmekti... Bir bakıma bu demokratik muhalefeti de darmaduman ettiler...

Yazıya baktım; Kenan Evren, "Van'da çıkan, Jîna Nû adlı bölücü, ayrılıkçı derginin ve sahibinin hakkında ne gibi bir işlem yapıldığının Genelkurmayımıza bildirilmelisi" şeklinde bir yazı yazmış.

Savcı, bu yazının bir fotokopisini bana verdi ve akşama kadar beni bırakmadı, yemek ısmarladı. "Akşam çıkarsın" dedi. Asker de iki de bir içeriye bakıp beni rahat görünce, kafasını sallıyordu. Ben de "Komutanım, beni burada rahat tutuyorsunuz ama asker beni dışarıda bekliyor ve canı da çok sıkılıyor, böyle giderse ben buradan çıktuktan sonra çok kötü olur" dedim. "Kaç senedir içerdesin?" "Üç" dedim. "Canını sıkma, sana en fazla 8 yıl ceza verebilirler, bir yıl daha yatar çıkarsın" dedi. Sonra asker, beni alıp götürdü. O savcı da orada sadece bir mahkemeye daha katıldı; onu oradan aldılar.

**Serbestî:** *Jîna Nû'nun içeriği, dili ve tirajı konusunda biraz bilgi verebilir misiniz?*

**Mehmet Ece:** Aylık siyasi bir dergiydi, dili Türkçe'ydi. İlk sayısını 10 bin bastık; hepsi tükendi. Sonraki sayıları 20-30 bin basıyorduk. Evet, 30 bin tirajı vardı. Çünkü DDKD'lerin aşağı yukarı 40 bin üyesi vardı. DDKD'lilerin dışında da insanlar, Jîna Nû'yu alıyorlardı. O yüzden söylediğim rakam bile azdır. Bastığımız her sayı anında tükeniyordu ve insanlar fotokopiyle çoğaltıyorlardı. 3. Sayıdan sonra zaten ben yakalandım, içeriye düştüm.

Broşürler vb. hariç toplam beş sayı çıktı, üçü Türkiye'de iki sayı da yurt dışında çıktı. Ancak Jîna Nû, yayınevi olarak İsveç'te devam etti...

**Serbestî:** *Peki sizce 12 Eylül darbesinin ve Diyarbakır Zindanındaki uygulamaların amacı neydi?*

**Mehmet Ece:** Özellikle Kürt gençliği çok hızlı bir bilinçlenme ve örgütlenme süreci yaşıyordu. Üç-beş yıl içerisinde Kürdistan'da büyük bir gelişme oldu. Gelişmeler gençlik kesimiyle sınırlı kalmadı. Şehirlerden kırsala Kürdistan'daki bütün toplumsal kesimleri sardı; Kürt ulusunun gelişen ulusal bilinç düzeyini Türk sömürgeci güçleri çok iyi gördüler. 12 Eylül Darbesinin temel amaçlarından belki başlıcası, bu çok kısa dönemde hızlı örgütlenebilen, çok hızlı bir şekilde harekete geçebilen, silaha bulaşmamış, siyasal demokratik boyutuyla gelişen bir ulusal demokratik Kürt muhalefatinin önünü kesmekti... Bir bakıma bu demokratik muhalefeti de darmaduman ettiler... Diyarbakır Askeri Cezaevindeki uygulamaların amacı da Kürt ulusal muhalefatinin bilinçli kesimlerini yok etmekte, aşağılamakta, kişiliksizleştirmektir.

**Serbestî:** *Sizce 12 Eylül rejimi bitti mi, devamı mı ediyor?*

**Mehmet Ece:** 12 Eylül zihniyeti bitmedi; bitmesi de mümkün değil; bittiği an Türkiye her yönüyle gelişmiş değişmiş bir ülke olur. Devletin kendi örgütlenme biçimi, çalışması, Anayasası, kanunları hâlâ 12 Eylülün devamı. Belki askerler her zaman iktidarda görünmüyorlar ama Türkiye'de öyle bir sistem kurmuşlar ki askerler her zaman ülkeyi yönetiyor. Bir süre önce Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterinin bütün toplumu yönlendiren ve yöneten gizli (derin devlet) yönetmeliği yayınladı. AB ile bir takım uyum paketleri çıkıyor ama bunlar çok şekli duruyorlar, askeri sistem olduğu gibi yerinde duruyor...

# Mahkeme Tahliye Eder Polis-Asker Tutuklar!

**Mehmet Emin Kardeş:** Mardin-Gercüş (şimdi Batman'a bağlı)1948 doğumlu. 1978'de Genel İş Sendikası Batman Şube Başkanı oldu. 1979 yılında 15-16 Haziran nedeniyle Diyarbakır'da sendikaların düzenlediği bir toplantıda konuşma nedeniyle Diyarbakır Komutanlığı Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklandı. Ancak üç ay sonra tahliye oldu. Temmuz 1980'de polisin bir gece baskısıyla evinden alındı ve Siirt'e götürülerek 29 gün soruşturmada kaldı. 12 Eylül öncesinde sendikacı olarak cezaevine girdi ancak 12 Eylül Darbesi döneminde üç kez tahliye edildiği halde, serbest bırakılmadı; yeniden soruşturmaya alındı: İlkinde tekrar Siirt'te götürülerek 56 gün işkenceli sorguya tabi tutuldu; bu süre zarfında ne ailesi ne de avukatları hiç kimse kendisinden haber alamadı. İkincisinde Diyarbakır'ın meşhur Kurtoğlu Askeri Sorgu merkezinde 20 günden fazla soruşturmaya alındı. Üçüncü tahliyesinde mahkeme kapısından tekrar gözaltına alındı. KUK örgütü yöneticiliğinden özel soruşturmalardan geçirildi. Falaka, askı, elektrik, tekere koyma, tazyikli su ve sürekli ayakta bekletme gibi işkence türlerine maruz kaldı; açlığın ve soruşturmada halüsinasyonlar görmeye başladı. 1979'da yaptığı konuşma nedeniyle açılan dava, 3 yıl cezayla sonuçlandı; bu cezanın yatılması gereken bir yılını, Lice sivil cezaevinde yattıktan sonra 1984'te gerçek anlamda ilk defa tahliye oldu. Oysa bu cezanın dışında, soruşturmalarda ve cezaevinde 3 yıldan fazla kaldı. Cezanın infazı sırasında suçsuz yere cezaevi ve soruşturmalarda kaldığı bu süre, hiç göz önünde buldurulmadı. 1986'da bir kez daha sorguya alındı; bu defa Ankara'ya götürülerek orada bir hafta sorguladılar; kendi deyimiyle Ankara'daki soruşturmada Diyarbakır soruşturmalarındakinden daha da beter ettiler. Son olarak 1989'da Diyarbakır'da tekrar soruşturmaya alınıp işkence görüyor. Diyarbakır cehenneminde yaşadığı dönemlerde maruz kaldığı vahşet de cabası; soruşturmalarda gördüğü işkencenin etkisiyle oluşan sol göğüs kısmında hala büyük bir şişkinlik mevcuttur. Ayak parmaklarında sürekli apse oluşuyor ve gördüğü işkence nedeniyle daha cezaevinden çıkmadan bütün dişleri dökülüyor. Tüm bu badirelere rağmen, M Emin Kardeş hâlâ Diyarbakır'da yaşamaktadır.

KoğuŖta da nizami duruŖ, nizami yürüyüŖ, bütün askerler "emret komutanım" Ŗeklindeki uygulamaları da baŖlatmıŖlardı. Bir de 20-

*Serbesti: 12 Eylöl Askeri Darbesiyle size yapılan soruŖturmaların ardı arkası ke-silmedi; o günleri anlatabilir misiniz, size ne yaptılar?*

**Mehmet Emin KardeŖ:** Ben cezaevindeyken 12 Eylöl Askeri Darbesi oldu. KoğuŖta spor yaptığım bir sıra da bir arkadaŖım beni çağırarak, "Emin abi, darbe olmuŖ" dedi. Darbeden böyle haberdar oldum.

Darbeden sonra bizi, Diyarbakır E Tipi Cezaevine [5 No'lu Askeri Cezaevi]taŖıdılar; bu cezaevinin açılıŖını biz yaptık. Orada bir süre geçtikten sonra, koğuŖlar arası irtibatlar kesildi ve koğuŖların kapıları kapandı... Ara sıra gelip koğuŖtan bazı arkadaşlarımızı götürüp soruŖturmaya alıyorlardı.

Bir gün gelip beni de aldılar, götürüp bir bankın üzerine yattırdılar ve kalın bir ipe çok sıkı bir Ŗekilde beni banka bağladılar. "Anlat" dediler. "Neyi anlatacağım?" dedim. "KUK örgütünü anlatacaksın" dediler. "Ben sendikacı olarak yakalandım; 1979'da 15-16 Haziranda sendikaların yaptığı bir toplantıda, yaptığım konuşmadan dolayı bana ceza verdiler o yüzden ben buradayım, benim KUK örgütüyle ne alakam olabilir?" dedim. Neyse bir saatten fazla o bankta bağlı kaldıktan sonra beni koğuŖa geri getirdiler.

Bu arada zaman zaman gelip beni götürüyorlardı. KoğuŖta da nizami duruŖ, nizami yürüyüŖ, bütün askerler "emret komutanım" Ŗeklindeki uygulamaları da baŖlatmıŖlardı. Bir de 20-30 kişilik bir koğuŖa 60-70 kişiyi kapatıp, koğuŖun üst tarafındaki vardı o boşluktan bidonlarla üzerimiz su döküyorlardı; havalandırmaya çıkarıp marŖ söyletiyorlar, yemek vermiyorlar, sıra dayaağından geçiriyorlar, velhasıl cezaevini bir cehennem haline getirmişlerdi.

### **Yeterli Delil Bulunmadığından Tahliye Kararı İsteyen Savcı Görevinden Alındı**

Bu defa bana KUK'tan dava açtılar ancak bir yıl sonra bizi mahkemeye çıkarttılar. Mahkeme heyetinde savcı bir yüzbaŖı vardı; o savcı, tek celsede bizim davadan 57 kişinin tahliyesini istedi. O dönemin Milli Güvenlik Konseyi, mahkemeye, "Nasıl olur da silahlı bir örgüte mensup olan 57 kişinin tek celsede tahliyesi istenir" Ŗeklindeki rahatsızlığını bildirerek

30 kişilik bir koğuŖa 60-70 kişiyi kapatıp, koğuŖun üst tarafındaki vardı o boşluktan bidonlarla üzerimiz su döküyorlardı; havalandırmaya çıkarıp marŖ söyletiyorlar, yemek vermiyorlar, sıra dayaağından geçiriyorlar.

söz ettiğim savcı yüzbaŖıyı mahkemeden uzaklaŖtırır. Savcı da, "Bu örgüt silahlı mı, değil mi belli değil, ayrıca bu insanların tutuklanmasını gerektirecek hiçbir delilde yoktu elimde, bu durumda 57 kişi değil de 157 kişi de gelseydi ben yine tahliyesi kararı isterdim" demiŖ. Savcının adı Haluk Karakoç'tu. Hatırlarsanız, bu konu "Eksik iddianameyi hazırlayan savcı" Ŗeklinde daha sonra 2000'e Doğru dergisinde yayınlandı.

### **Tahliye OlmuŖtum, bırakılmayı Beklerken, 56 Gün Yeniden İŖkenceli SoruŖturmaya Aldılar**

Neyse tahliye ettiler, o zamanda tahliye edilen kişileri, cezaevi idaresi hemen bırakmıyordu; üç gün, beŖ gün, bazen bir, iki ay sonra insanlar bırakılıyorlardı. Benim arkadaşlarım da, bu Ŗekilde, peyderpey bırakıldılar; tahliye edilenlerden içerde sadece ben kaldım. Bir gün çağırıldılar beni, "Tamam herhalde bu defa beni bırakırlar " diye düşünüm.

Esat Oktay Yıldırım YüzbaŖının yanına götürdüler. Yüzüm duvara dönüktü, birisi bana "dön" dedi. Döndüm, Esat Oktay bana bakıp, "Mehmet Emin KardeŖ, senin suçun ne?" dedi. "Komutanım ben sendikacıyım, sendika adına yaptığım bir konuşmadan dolayı ceza aldım."dedim. "Hayır, hayır örgütünü söyle" dedi. "Ama alakam olmadığı halde, beni KUK örgütünden yargıldılar." dedim. Ama der demez, yüzüme bir tokat indirdi ki, gözlerimden ŖimŖekler çaktı; affedersiniz "Bok alâkan yok! Sen yalan söylüyorsun, Hıdır Akbalık Ŗu anda içerde seni okuyor" dedi. "ArkadaŖlar alın bunu götürün!" ve bana "Bak, sen bir daha buraya geleceksin, ama eğer arkadaşlara yardımcı olursan söz veriyorum bir daha buraya gelmezsin" dedi. Polisler gözümü bağlayıp götürdüler. Tabii beni bir arabaya koymuşlar ama nereye götürdüklerini bilmiyorum, sadece Diyarbakır'dan çıktığımızı fark ediyorum. En sonunda beni bir yerde indirdiler, kapıların açılıp kapanmasından bir nizamiye olduğunu fark ettim; meğerse beni Siirt'e götürmüşler. Yeni inşa edilen bir yere koydular; kapısı yok, sıvacının malası ile tahta küreği ve bir masa vardı orada. 1983'ün Mart ayıydı. Çok soğuktu. DıŖ kapı yoktu; kapı yerine silahlı bir asker bekliyordu; çok Ŗiddetli

Kablonun bir ucunu penisime bağladılar bir ucunu da serçe parmağıma, bir yandan elektrik veriyorlar bir yandan soğuk su sıkıyor-

yağmur yağıyordu ve beni ayakta bekletiyorlardı, bazen iyi niyetli bir nöbetçi geliyor, bakıyorum ki sesi- ni çıkarmıyor, bu defa bi- raz oturmaya çalışıyorum;

ama yer de hep çamur ve harç; o tahta küreğin üzerine oturup sırtımı da masaya veriyordum; o şekilde bi- raz dinleniyordum.

Neyse bir süre sonra beni başka bir yere götürdüler, yine gözlerim bağlı ama iki ekip tarafından soruşturulduğumu, bu ekiplerden birisinin asker diğerinin polis olduğunu fark ettim. Beni ayakta bekletiyorlar, birisi de elinde bir bastonla yavaş aralıklarla kafamın nispeten yumuşak olan kısmına tak, tak vuruyor ve "Konuş" diyor. Tabii, orada bastonun vuruşlarıyla gözlerim kararmaya başladı ve yere yığıldım; beni tekrar oraya attılar.

Ertesi gün, yine aldılar ve tekrar "Konuş" dediler. "Neyi konuşayım, komutanım?" dedim. "Sizin örgütün, Apocularla Ceylanpınar'da başlayan ve Diyarbakır Batman'a kadar yayılan çatışmaları ve olayları anlatacaksın. Ayrıca bu çatışmaların neresindeydin, kaç kişi vuruldu bunları da bize anlatacaksın?" dediler. "Sordüğünüz sorularla ilgili hiçbir bilgim yok. Ben sendikacıyım, benim ne alakam var bu tür olaylarla" dedim. "Tamam lan, her ne kadar 'sendikacıyım' diyor isen de KUK örgütüyle ilişkinin bulunduğunu biliyoruz ve sana inanmıyoruz" bir kağıt getirdiler "örgütün şemasını çiz" dediler. "Ne örgütün şeması, bilmediğim bir şeyi bana nasıl yaptırıyorsunuz" dedim. "Ulan sen çok pişkinsin" diyerek ve beni falakaya yatırdılar. Bir süre sonra beni falakadan alıp suyun içinde yürüttüler, bil-yelerin üzerinde yürüdüğümü zannettim; meğer ayaklarımın tabanı yarılmış ve şişmiş durumda, öyle de bir yanyorlar ki, bazen de su değil ateş olduğunu zannediyordum. Beni içinde yürüttükleri su, tuzlu suymuş. Beni o şekilde yine attılar yerime.

### Açlığın ve İşkencenin Etkisiyle Hayalle Gerçek Arasında Gidip Geliyordum

İki gün sonra yine gelip götürdüler; bu defa, "Örgütünü anlat, merkez komitesinde kimler var? Genel sekreteriniz kimdir? Hangi dış ülkelerle bağlantınız var? Rusya, Suriye, Filistin, Irak ve komünistlerle olan bağlantılarınızı, bunların hepsini anlatacaksın,

başla; başladım ciyak ciyak bağırma-ya, ama ne çare...Bir an, bütün iç organlarımın dışarıya fırladığını zannettim. Ama konsantre olduğum tek şey; kendi kendime "dayanacaksın başka çaren yok" diyordum.

başka çaren yok " dediler. "Komutanım, ben burada bir sendikacıyım ama siz, devlet işi olan konularda beni sorguluyorsunuz, benim bu tür şeyleri bilmem

mümkün değil" dedim. "Hayır sen bunları çok iyi biliyorsun ve ayrıca bize matbaalarınız, dergileriniz ve yazışmalarınız hakkında da bilgi vereceksin" dediler. Ve başladılar beni çırılçıplak soymaya, sonra ayaklarım yerden kesildi. Kablonun bir ucunu penisime bağladılar bir ucunu da serçe parmağıma, bir yandan elektrik veriyorlar bir yandan soğuk su sıkıyorlardı; başladım ciyak ciyak bağırma-ya, ama ne çare...Bir an, bütün iç organlarımın dışarıya fırladığını zannettim. Ama konsantre olduğum tek şey; kendi kendime "dayanacaksın başka çaren yok" diyordum. Her seansın atlatılmasını beş yıllık bir cezanın atlatılması gibi düşünüyordum.

Velhasıl 56 gün Siirt soruşturmasında kaldım. Sırasıyla beni falakaya yatırıyorlar, sonra askı, elektrik, su sıkıyorlar, en son tekere koyuyorlardı. Bu uygulamaları, ilk başta yoğun yaptılar sonra 5 gün veya hafta da bir yapmaya başladılar. Tabii, onlara göre de vücudun belli bir direnci vardı ona göre uygulama yapıyorlardı. Bir de hiç yemek vermiyorlar ve hep ayakta bekletiyorlardı ki, o açlığın ve yorgunluğun etkisiyle bazen bir hayal dünyasında yaşıyordum; koltuklarda rahat oturarak ayaklarımı uzatıyor, çay sigara içiyor; yemek sofrası kurulmuş yemek yiyordum; geniş bir arazi-deyim çevremi bilmiyorum, yola çıkacağım araba bulamıyorum, köprüyü geçemiyordum, dağa tırmanamıyorum; bir fırına gidiyorum bir çuval sıcak ekmek alıyorum, bakkaldan bir kilo helva alacağım derken, kendimi hapishanede buluyordum; birisi karavana getiriyor "Şşşt lan aç değil misin?" diyor, korkudan "Hayır" diyordum. "Aç lan ağzını aç, korkma" diyor. Aşureden tek bir tane nohut ağzıma alıyorum; ama tadı ne kadar güzeldi! Çiğnemeye çalışıyorum birden fark ediyordum ki, hücredeyim; inanın, gözlerim açıktı ve bunları gerçekten yaşadığımı zannediyordum.

Bir de, Siirt'in Eruh ilçesinde yaşlı bir adam vardı; Salih Besen, beni götürüp getirirlerken o yaşlı adam hep ağlıyordu.

Neyse son günlere doğru beni çağırarak, sorgucular-dan birisi aşağı yukarı şunları bana söyledi:"Bak, Meh-

İki gün sonra tekrar beni çağırdılar. Bu defa "Konuşmazsan karını buraya getireceğiz o zaman her şeyi anlatmak zorunda kalırsın.

met Emin, yaşlı başlı bir adamsın, ancak daha bir gelecek var senin önünde. Bak, senin çocuklarının resimleri de burada, onlara da

yazık. Doğrudur, biz savaştık ancak bu savaşta siz yenildiniz, bunu kabullenin; Allah göstermesin, eğer biz yenilseydik, şu anda ben senin durumunda olacaktım sen de benim durumumda. Ama biz kazandık o yüzden senin direnmen de boşunadır. Örgüt diye bir şey de kalmadı, senin arkadaşların da; yakalanan yakalandı, yakalanmayan yurt dışına kaçtı. Eğer bize yardımcı olursan biz de sana mahkemede yardımcı oluruz ve gider çocuklarına kavuşursun."

"Ne anlatacağım? Örgütle alakalı herhangi bir şey bilmiyorum ki" dedim.

Benim gözlerimi açtı sigara verdi "Sigara içmiyorum" dedim. Oysa normalinde ben sigarayı çok içiyordum ama soruşturmada ve cezaevinde kendime yasaklamıştım; bunu da bana karşı bir zaaf olarak kullanmasınlar diyordum. "Devlet sözü veriyorum bize yardımcı olursan ve eğer bize inanmıyorsan bu bölgenin en yetkili insanıyla da seni görüştüreceğiz, o adam ne kayıt alır ne yazar; sadece şifaen görüşürsünüz" dedi. "Konuşacak bir şeyim yok" dedim. "sen bilirsin" dedi ve beni küçük bir odaya götürdü; baktım ki, sivil giyimli kır saçlı bir adam oturuyor; yanında da iki kişi daha var. Bana çay ikram ettiler. O kır saçlı adam, "Bakın, gerek askeriyede, gerekse Emniyet ve İstihbaratta bu bölgenin en yetkili insanı benim. Onun için, anlat baka-yım kendini, seninle bu işi halledelim. Bak bende kayda geçirilecek hiçbir şey yok. Sen anlat" dedi. "Benim anlatacak bir şeyim yok ki" dedim. "Peki bu milliyetçiliğe sen nereden başladın?" diye sordu. "Evet ben bir Kürt milliyetçisiyim, bunu reddetmiyorum, inkâr da etmiyorum ama ben bir sendikacı olarak kendi milletimin sorunlarına ilgi duydum". "Peki, sen ne istiyordun" dedi. "Bakın, istediğim fazla bir şey yok. Ben Kürdüm, ilkokula gitmeden önce ben Türkçe'yi bilmezdim. Annem hâlâ Türkçe bilmez, babam çat pat bilir, amcalarım bilmez, yengelerim bilmez. Şimdi bunlar Türkçe bilmiyorlar ama devletin çok güzel imkânları var. Örneğin TRT'de çok güzel sağlık programları ve eğitici programlar yayımlanıyor, çok da öğreticidirler, kadına, kendine ve çocuklarına nasıl bakacağını anlatırlar o programlarda, bu ve benzeri programlar Kürtçe yapılırsa ki-

Bak, eğer sen namuslu bir adam isen ve karını buraya getirmemizi istemiyorsan karına sahip çıkar bize yardımcı olursun" dedi. "Karımı getirseniz de getirmezeniz de benden istediğiniz bilgi bende yok.

yamet mi kopar? Bunlar çok güzel ama annem anlamıyor ki, benim annemin bütün bunları bilmeye hakkı yok mu?" dedim.

"Hepsi bu mu? Bu çok basit, bunları verebiliriz." "Ama bunlarla yetinmezsiniz". "Yarın Rusya size diyecek ki, 'Biraz çırpındınız radyoyu aldınız, biraz daha çırpınırsanız, okulu da alırsınız, biraz daha çırpın... Böylece isteklerin sonu gelmez ve benzer istekleri Araplar da ileri sürer, başkaları da" dedi. Velhasıl bir sürü "nasihat" falan. Benim yardımcı olacak bir şeyim yok. Neyse zili çaldı, gelip beni oradan da aldılar.

İki gün sonra tekrar beni çağırdılar. Bu defa "Konuşmazsan karını buraya getireceğiz o zaman her şeyi anlatmak zorunda kalırsın. Bak, eğer sen namuslu bir adam isen ve karını buraya getirmemizi istemiyorsan karına sahip çıkar bize yardımcı olursun" dedi. "Karımı getirseniz de getirmezeniz de benden istediğiniz bilgi bende yok. Gerisini siz biliyorsunuz" dedim. "Bak, biz ciddiyiz karını buraya getirip senin gözlerinin önünde çırılçıplak, yapıp seni rezil edeceğiz, göreceksin her şeyi!.." dediler. "Vallahi ne yaparsanız, yapın ama benim size anlatacağım bir şey yok. Ben, kime iftira atacağım?" dedim. "Ulan, sen ne kadar şerefsiz adamsın" dediler.

Neyse beni Siirt'ten alıp Diyarbakır'a gözaltına götürdüler, ceset gibi oraya attılar. Beni gören herkes şaşırıyor. Çünkü hiç kimse bana ne olduğunu bilmiyordu. 30 güne yakın bir zaman orada kaldım; yara berelerim kabuk tuttu; biraz iyileşti; mahkemeye götürdüler... Karabulut soyadlı bir savcı vardı orada "Hayırdır, sen yine buradasın" dedi. "Komutanım daha önceki tahliyede beni bırakmadılar, tekrar Siirt'te soruşturmaya götürdüler ve daha yeni mahkemeye geliyorum." Soyadıyla hitap ederek, "Kardeş, senin ifadeni almayacağım, Sıkıyönetim Komutanının senin hakkındaki yeniden tutuklama kararına da katılmayacağım, dosyanı ve kolluk ifadeni hakime göndereceğim, hakim ne yapıyorsa yapsın" dedi. "Hayır ben tahliyemi istemiyorum" dedim. "Niye istemiyorsun?" dedi. "Beni tahliye ederseniz, polis beni dışarıdan götürüp bir yerde öldürür, kaybolurum. Cezaevinde olursam, hiç olmazsa cesedimi bulurlar. Onun için tahliyemi istemiyorum" dedim.



Çok soğuk bir kıştı; o soğukta beni götürüp karın içine kapatıyorlardı; tam donmak üzereyken bu defa beni sobalı bir odaya geti-

Velhasıl savcı oturdu bir şeyler yazdı ve beni hakime gönderdi. Oradan da cezaevine götürdüler; üç ay sonra (tarihleri tam hatırlamıyorum) beni mahkemeye götürdüler, mahkeme gene tahliye kararını verdi. Ancak cezaevinde yine beni bırakmadılar; tahliyemden 20 gün sonra tekrar beni çağırdılar, yine gözümü bağlayıp bu defa Kurtoglu soruşturma merkezine götürdüler...

Tarih olarak şunu biliyorum; polisler birbirlerine "Hicret Apartmanı çökmüş" diyorlardı. Çok soğuk bir kıştı; o soğukta beni götürüp karın içine kapatıyorlardı; tam donmak üzereyken bu defa beni sobalı bir odaya getirip soba yakıyorlar, yakıyorlar, acayip ısınıyordu. Üzerimde fitilleri kalın bir kadife pantolon vardı, o pantolonun fitilleri bile bitlerle dolmuştu; bazen kaşımak için elimi bir tarafıma atıyordum, bir bakıyordum ki, elimin arkasına öyle bir cop indirdiler ki parçalandığını zannediyordum. "Kaşınıyorsun değil mi?", "Söyle bakayım suçun ne?" diyor. "Kaşdım komutanım" diyordum. Yine defalarca falakaya yatırdılar, yine hiç yemek vermeyip aç bıraktılar; bir dilimden az bir parça kuru ekmek veriyorlardı. 20 günden fazla kaldıktan sonra tekrar beni mahkemeye çıkardılar.

Mahkeme yine tahliye etti. Ancak polisler mahkemenin kapısından yine beni alıp gözaltı denilen yere götürdüler. Gözaltında Mehmet Tüysüz ve yanında bir arkadaşı daha vardı; onların dışında da tanıdık arkadaşlar vardı. Her defasında ölümden dönmüş gibi oluyorum. Arkadaşlar sarılıyorlar, öpüyorlar. Mehmet Tüysüz "Herhalde bu defa kurtuldun" dedi. "Sanmıyorum, bu üçüncü defadır tahliye oluyorum ama beni bırakmıyorlar" dedim. Polise, "Yahu mahkeme beni tahliye ediyor ama her defasında beni tutup bırakmıyorsunuz." diyorum. Her defasında polis, "Oğlum mahkemenin elinde delil olmadığı için seni serbest bırakıyor, ama biz senin suçlu olduğunuzu biliyoruz." diyordu.

Mehmet Tüysüz'ün arkadaşını tanıyordum; ona bir adres verdim; "Bakın, siz tahliye olacaksınız, kardeşim bu adrestedir, benim burada olduğumu ona bildirin, beni takip etsin" dedim. Bir baktım onları çağırdılar, akabinde 5 dakika geçmeden beni de çağırdılar. Orada gözaltındakileri götürürlerken eşyalarını veriyorlar; yanlarına gittim eşyalarımı aldım; kapıdan he-

men bir polis koluma girdi ve beni siyah bir taksiye götürdüler; taksinin yanında hafif geri baktım ki Mehmet Tüysüz ile arkadaşları bana bakıyorlar, rahatladım; "onlar beni gördüler tamam" dedim.

Mehmet Tüysüz bırakıldığı gibi hemen bizim eve koşuyor; önce kimse korkudan ona kapıyı açmıyor; benim yanımdan geldiğine ikna olunca kapıyı açıyorlar, o da benim son durumumu onlara izah ediyor.

Beni Diyarbakır Emniyet Müdürlüğüne götürdüler. Emniyet Müdürlüğü'nün elektrik işlerini kardeşim yapıyordu; bunu biliyordum. Bir polis gelip, "Aşağıda kalorifer dairesinde kazana kömür atacağız, aranızda gönüllü var mı" diye sorunca, çok sevindim; kendi içimden "Benden daha iyi gönüllü mü olur" dedim. İki kişiyle birlikte kazan dairesine indik. Orada, kazan dairesinde çalışan birisine "Buranın elektrik işlerini yapan adamı tanıyor musun?" dedim. "Ekrem mi?" dedi. "Evet, benim kardeşimdir" dedim. "Sen Mehmet Emin Abi misin?" "Evet" dedim. "Ya, Abi sen nerelerdesin, kayıptın, herkes seni merak ediyor" dedi. O hemen kardeşime ulaştı; baktım ki, sigaraların yanı sıra bir sürü eşya geldi. Kardeşim de hemen avukatım Hacı Akyol'a haber veriyor. Hacı Bey Emniyete geldi, uğraştı; neyse beni oradan sivil cezaevine aldılar.

"Mahkeme beni tahliye etti, neden bırakmıyor ve sivil cezaevine getiriyorsunuz?" dedim. "Senin cezan kesinleşmiş" dediler. "Ne cezası?", "Genel İş Sendikası Başkanırken yaptığın konuşmaya ilişkin senin hakkında açılan dava sonuçlanmış ve üç yıl ceza vermişler sana" dediler. "Yahu zaten üç yılı aşkındır ben cezaevindeyim, bu ceza daha bitmedi mi?" diyorum. "Hayır, başka davadan kalmışsın, o bizi ilgilendirmez" diyorlardı. Hacı Akyol bir sürü yere itiraz ettikten sonra gelip bana "Mehmet Emin vallahi her halükarda bunlar seni bir yıl daha yatıracaklar; bunların seni bırakma gibi bir niyetleri yok." dedi. O zaman verilen toplam üç yıl cezanın bir yılını yatıyordunuz.

Ceza alsam da, almasam da; örgüt suçlamasından dolayı cezaevinde kaldığım süreyi hiç hesaplamadılar. Oysa normalinde yasalara aykırıdır. Ama yasayı dinleyen kim.

Lice Cezaevine götürülüp orada bir yıl daha yattım ve 1984'te tahliye oldum.

Neyse beni Ankara'ya götürdüler; orada Diyarbakır işkencehanesinden daha beter yaptılar bana: Yine çırlıçiplak beni Filistin askı-

Yine 1987'de evdeyim, bir gün baktım telefon çaldı. Çocuklar baktılar; "Mehmet Emin Bey ile görüşmek istiyoruz. Ankara'dan gelen arkadaşlarımız... " dediler. Neyse ben telefonu aldım tanımıyorum. "Kimsiniz Mehmet Emin evde değil" dedim. Telefonu kapattım, aradan 5 dakika geçmedi, zil çalındı; çocuklar kapıyı açtılar, 5 tane kalansıkoflu adam birden içeri girdi. Yine beni alıp Diyarbakır Emniyet Müdürlüğüne götürdüler; orada 7 gün kaldım hiç ellemediler. Beni neden götürdüklerini bilmiyordum.

Bir hafta sonra bir ekip gelip beni Ankara'ya götürdü. Ankara'ya götürmeden önce, onlara "Beni niye götürüyorsunuz? Benim ne suçum var?" dedim. "Bilmiyoruz, bir yanlışlık da olabilir, birisinin senin hakkında verdiği bir ifade de olabilir, bizde bilmiyoruz. Yalnız seni almaya gelmişiz" dediler.

Neyse beni Ankara'ya götürdüler; orada Diyarbakır işkencehanesinden daha beter yaptılar bana: Yine çırlıçiplak beni Filistin askısına alıp elektrik verdiler; ciyak ciyak bağıryorum; bir süreden sonra bayılıyorum; ayıldığım da baktım ki beni giydireyorlar. "Nerede kollarım?" diyorum. "Kolların sende" diyorlar. "Hayır, kollarımı kesmişler" diyorum. Sanki kollarım geçekten kopmuş, kollarımın varlığından hiçbir şey hissetmiyorum. Neyse beni hücreye götürdüler iki polis oturdu yanıma ve sabaha kadar kollarıma masaj yaptılar; her birisi bir koluma yapıyordu. "Bir operasyonda yakaladığımız bir kişi senin adını vermiş" dediler ama kim olduğunu bana söylemiyorlardı. Bir hafta orada kaldım yine işkenceyle her tarafımı yara bere içinde bıraktılar. Bir haftanın sonunda beni bir ranzaya aldılar; orada tanıdık bir öğretmen vardı. Bir kazan dolusu sıcak su getirdiler; ayağımı o suya sokarak yavaş yavaş çorabımı ayağımın yaralarından sıyrarak çıkardılar. Neyse oradan da beni bıraktılar ve o davadan da beraat ettim.

En son 1989'da bir kez daha aldılar, tekrar bana o kadar işkence yaptılar. Velhasıl 1989'daki operasyondan bu yana bir daha beni almadılar.

**Serbestî:** *Şimdiye kadar hep, soruşturmalardaki işkenceyi anlattın, cezaevindeki işkenceler nasıldı?*

**Mehmet Emin Kardeş:** Cezaevi işkencesi, soruşturmalardaki işkencelerden daha kötüydü. 23. Koğuş-

ta kaldım, oradan tahliye olduktan sonra beni 18. Koğuşa götürdüler, oradan da tahliye oldum. Bu defa beni 33. Koğuşa verdiler.

Şimdi beni her defasında götürüp getirdikleri için gardiyanlar fittırıyorlardı; daha bir şiddet ve dehşetle beni dövüyorlardı. İkinci bir defa beni cezaevine getirdikten sonra gardiyanın gözü hep benim üzerimdeydi. En çok dayak yememe neden olan marş, Müşerref Akay'ın makamıyla söylediği "Türkiyem, Türkiyem" marşıydı. Bu marşın şarkılaştırılmış makamından dolayı bütün koğuş haftalarca dayak yiyorduk.

### En Çok Düşündüğüm "Ranzadan Düşenlerin" Hikayelerini Yazmaktı

Bir ara bizi bir hafta aç bıraktıktan sonra, gelip dediler ki, "Kantinden ne almak istiyorsanız serbest; paralarınızı toplayın, size kantinden ihtiyaçlarınızı alırlar. O sıra ben 23. Koğuşta kalıyordum ve koğuşta kalırdığım çoğu tanıdık arkadaşlardı. Koğuşun tümüne bir ay yetecek kadar bisküvi ve benzeri yiyecek maddeler için para toplayıp gardiyana verdik. Bize kantinden gele gele birkaç sandık ayva ve kibrit kutusu büyüklüğündeki süzölmüş bal kutularından birkaç paket geldi. Ayvaları taşa vursan ezilmez, o kadar sert ayvalar ki dişlemek mümkün değil. Neyse hepsini ranzaların altına koyduk. Bir de ranza altı uygulaması var; en azında günde bir kez "kaybol" diyorlar ve herkesin ranza altında kaybolması gerekiyor; kimin neresi dışarıda kalırsa kalaslarla oraya vuruyorlardı. O ranzaların altına gire çıka bütün o balları ve ayvaları da ezdik, bal kutularının hemen hepsi ilk ranza altına girdiğimizde üstümüze başımıza bulaştı. Yani kantinden parayla alabildiğimiz yiyecek buydu.

Sonra gelip dövüyor,dövüyorlar muhakkak dövüdüğü kişinin bir tarafını kırıyorlardı. Kırdıktan sonra "Ne oldu sana?" "Ranzadan düştüm, komutanım" diyorduk. İnanın benim en çok düşündüğüm şey "Ranzadan düşenlerin" hikâyelerini yazmaktı.

Herkes avuç avuç bok yediyorlardı. Bu çok sıradan bir şeydi. Bizim 23. Koğuşta bir arkadaşımız vardı; Y. A. her kesin gözleri önünde ona cop soktular. Benim bildiğim bizim koğuşta üç kişiye daha cop soktular; cop sokmalar, bok yedirmeler çok adettendi... Orada atla dayağın haddini hesabını zaten kimse yapmıyordu.

**Arabin Dileği; Bir Türkü Yakalayıp "Son Sayı Üç"e Kadar Ona Kuranı Ezberletmekti**

Abid Muhammed'ti galiba. Bir gün ranzada oturmuştu; yarı Arapça yarı Kürtçe bana şunları söyledi: "Dışarıya çıktıktan sonra, Allah'tan tek dileğim, herhangi bir sınırdan bir Türk askerinin elime geçmesidir. Biliyorsunuz ne yapacağım? Kalanşikofu kafasına dayayacağım, eline de Kuranı Kerimi vereceğim (Kuranın ne kadar kalın olduğunu biliyorsun) ve 'son sayı üç, ezberle!' diyeceğim.

Diyarbakır Cezaevindeki uygulamaların amacı bizleri kişiliksizleştirmek ve onursuzlaştırmaktı.

Bir arkadaşımız; "Bu cezaevinden çıktıktan sonra, ben asla benzinin bulunduğu ve geçtiği yerlere ayak basmam" diyordu.

Bizim koğuştta 3 tane Arap vardı; biri Suriyeli diğer ikisi Iraklı: Bunlar, yaklaşık 63 tane marş ezberlediler.

Bu Araplardan birisinin adı Abid Muhammed'ti galiba. Bir gün ranzada oturmuştu; yarı Arapça yarı Kürtçe bana şunları söyledi: "Dışarıya çıktıktan sonra, Allah'tan tek dileğim, herhangi bir sınırdan bir Türk askerinin elime geçmesidir. Biliyorsunuz ne yapacağım? Kalanşikofu kafasına dayayacağım, eline de Kuranı Kerimi vereceğim (Kuranın ne kadar kalın olduğunu biliyorsun) ve 'son sayı üç, ezberle!' diyeceğim. Sıkıyorsa ezberlemesin, carcuru kafasına boşaltacağım".

Abid dediğim adam, daha sonra sara hastalığına yakalandı. İbrahim Göriz de saraya yakalandı; sara haslığına yakalanan çok insan vardı.

O kadar vahşi uygulamalara maruz kaldık ki, her bir şeyi kanıksamaya başladık; bizde insani duygu diye bir şey bırakmamışlardı.

Bana göre en büyük işkence, aynı idealleri paylaşan en az 50- 60 kişinin bir arada bulunması ve hiçbirinin, hiçbir şekilde diğeriyle konuşma fırsatını, gücünü kendinde bulamamasıydı. Bu konuşma yasağı, günlerce değildi, aylarca değildi, yıllarca uzadı. İnsan oğlu konuşarak kendini var ediyor ama orada birisinin tek bir kelimeyi bir diğeriyle konuşması, pekala öldürülmesine sebep olabilirdi, bütün koğuşun saatlerce dayak yemesine ve hatta bir hafta ekstra cezalandırılmasına neden olabiliyordu. Siirt'te soruşturmadan döndükten sonra, geldiğim koğuşun duvarında is vardı; hiç kimse, dört insanın kendini orada yaktığını bana söylemedi. Çok sonraları sevdiğim bir arkadaşım bana söyledi...

İlişkilerimizin dışarıdan tamamıyla kesildiği dönemlerde, zaman zaman şu yer kürede, sadece bir koğuş dolusu insan olarak yaşadığımızı zannediyordum. Diyarbakır kentinde insanların kalmadığını düşünüyordum. Çünkü oradaki bağırıcılarımız, çok uzaklarda da duyulmayacak ve dayanılacak gibi değildi. Eğer insanlar bu kentte yaşıyorlarsa muhakkak bu bağırıcılarımızı duyuyor olmalı ve bize yapılanlara isyan etmeleri, dünyaya duyurmaları gerekiyor diye düşünüyordum. Bunlar olmuyorsa, demek ki kimse kalmamış!

Ben çıktıktan uzun bir süreye kadar da polis arabasını gördüğüm yerden kaçmak istiyordum; bazen yanımda eşim olurdu, polis arabasını gördüğümde, eşimi bile bırakıp polis arabasından kaçmak istiyordum, bunu çok yoğun yaşıyordum. Gene şehir de düzgün yürümeği öğreninceye kadar yıllar geçti; uygun adımla yürüyordum.

Kardeşim askere gitti; askeri elbiseyle döndüğü zaman onunla aynı odada kalamadım, hemen diğer odaya geçtim.

Şu anda da demir parmaklıklardan tiksiniyorum; gölde bir evim var; dağ başı gibi bir yer olmasına rağmen, pencerelerine demir şebeke takmadım. Hırsızlar, girip soyduktan sonra çocuklar demir şebekeler taktılar ama, demir şebeke taktıkları için hâlâ o eve gitmeye pek istekli değilim.

**Serbestî:** Sizce Diyarbakır Cezaevinde uygulanan vahşet, amacına ulaştı mı?

**Mehmet Emin Kardeş:** Hayır bence Kürtleri bir kat daha biledi. Bunu, hem kendimden hem tanıdığım bir sürü insandan biliyorum...

**Serbestî:** Hem sizin açınızdan hem o dönemde cezaevinde kalan insanlar açısından sormak istiyorum; siz bu devlete ne kadar güvenebiliyorsunuz?

**Mehmet Emin Kardeş:** Ben şahsen hiçbir Kürdün, (korucu ve itirafçı dahil) hiçbir zaman tam olarak bu devlete güveneceğine inanmıyorum, çünkü bu devlet, Kürde güven duygusuyla değil düşmanca bakıyor.

**Serbestî:** 12 Eylül rejimine ne oldu, devam mı ediyor bitti mi?

**Mehmet Emin Kardeş:** 12 Eylül rejimi bir devlet politikası olarak devam ediyor. İktidarlar değişebilir; iktidardaki partiler değişebilir ama devlet politikası devam ediyor...

# Yaşadığımız Trajediye, Komediye Dönüştürerek Anlatıyoruz

**Mesut Baştürk:** 1954'te Diyarbakır'da doğdu. 1979'da Diyarbakır Eğitim Enstitüsü Fransızca bölümünden mezun oldu. 1980 Askeri Darbe öncesi özgürlük yolu grubunda siyasi faaliyetlerde bulundu. Lise yıllarında Diyarbakır Devrimci Liseliler Derneği Başkanlığı, Demokratik Halk Kültür Derneği (DHKD) Başkanlığı yaptı.. 1983 yılının başında TKSP'ye yönelik bir operasyonla İzmir'de kaldığı eve yapılan bir baskınla yakalandı. İzmir'de 15 gün soruşturmada kaldı. Diyarbakır'a sevk edildi. Diyarbakır Merkez Komutanlığı'nda yaklaşık 40 gün soruşturmada kaldı. Soruşturmada çırılçıplak soyularak Filistin askısına alındı. Askıdayken parmak uçlarına ve cinsel organına elektrik verdiler. Falakaya yattırıldılar. Soruşturma boyunca hep aç ve susuz bıraktılar. TKSP örgüt üyeliğinden 8 yıl ceza aldı. 1986'da tahliye oldu. Mide rahatsızlığının yanı sıra kana ve gürültüye karşı aşırı duyarlılığı bulunmakta. Kendisinin deyimiyle polis karakolunda alacağı da bulunsa gidip almaz. Şimdi İstanbul'da Reklamcılık ve Matbaacılık işleriyle uğraşiyor.

*Serbestî: Aslında size sorulmadan da, siz Diyarbakır soruşturmalarına ve cezaevinde yaşadıklarınızı anlatabilirsiniz. Hafızanızda her şey canlı. Buyurun sizi dinliyoruz.*

**Mesut Baştürk:** Beni Diyarbakır'a götürdükleri zaman bir gün Emniyet Müdürlüğünde tuttular. Daha sonra Kurtoğlu Merkez Komutanlığı'na götürdüler. Her ne kadar gözüm bağlı da olsa götürüldüğüm mevkii tahmin edebiliyordum.

Orada beni bir tahtanın üzerinde oturtmuşlardı. Başka arkadaşlar da vardı. Nöbetçi askerler gece gündüz durmadan bizi dövüyorlardı. İki saatte bir nöbetçi askerler değişiyor, ancak gelenler öncekilerden daha fazla vuruyor-

lardı. Sadece ad, soyadı, memleket ve hangi örgütten olduğumuzu soruyorlardı. Asıl soruşturmayı ve işkenceyi, başka bir odada polisler yürütüyorlardı; ancak bu asker dayakları, soruşturmadaki askılardan, falaka ve elektrikten de daha beterdi. Çünkü hiçbir şey sormadan, ha bire dayak atıyorlardı. Yiyecek ve su vermiyorlardı. Tuvalete götürmüyorlar sürekli dövüyorlardı. Askerlerin bu kadar dövmelerinin amacı belli ki, soruşturma için bir nevi ön hazırlıktı. Yani oradaki insanları daha soruşturmaya götürülmeden çözülme noktasına getirmeyi amaçları.

Hiç unutmam günlerce esas duruşta durmaktan kalçamda yaralar açılmıştı. Acayip ağrı

Niyazi Usta Kürt Halkının yetiştirdiği bir filozof adamdı. O' nun Ortadoğu halkları üzerine ilginç tespitleri vardı. Bize; "Sizler, dev-

veriyordu. Yere düşmekten çok, esas duruşumu bozmaktan çekiniyordum. Çünkü bu da büyük bir suçtu. Asker "komutandan" izin isteyip, rahatsız olduğumu belirterek, "bir dakika yan oturabilir miyim?", ağrıyan yerimi göstererek, "şuram çok ağrıyor" dedim.

Komutan asker; "Neren ağrıyor, ulan ibne? dedi. Bir kez daha ağrıyan yeri gösterdim. Ağrıyan yerime en az 50-60 tane cop vurdu. Hiçbir şekilde el yüz yıkama temizlik imkânı yoktu. Korkunç bir şekilde bit vardı. Ama kaşınmak da yasaktı. Kaşınmak ta izne tabi idi. Elimizi kaldırırdık, orada bulunan asker de "ne var ulan ibne?" derdi.

"Ben Mesut Baştürk, Diyarbakır, emret komutanım, bir dakika kaşınabilir miyim?" derdim. Askerde, "Kaşın ulan ibne!" derdi. Böylece bir dakika kaşınırdık. Soğuk, dayak, sorgu işkence korkusu, her an öldürülebilme ihtimali ve bütün bunların üzerine binlerce bitin bizde yarattığı kaşıntı çekilmezdi.

### Soruşturmada Polis Korkusundan Konuşmadılar

İşkencehanedeyken, mesai saatinden sonra iki kişi getirdiler. Askerler "ismin ne ulan?" diyorlar. Cevap yok. "Hangi örgüttesin ulan?" Yine cevap yok. "Memleketin neresi?" ses yok. Askerler de durmadan dövüyorlar adamları. Her iki saatte bir devriye değişiyor ve gelen her devriye bunlarla meşgul oluyordu. Bırakın adlarını söylemeyi, tek kelime cevap vermiyorlar. Askerler de, herhalde bunlar sağır ve dilsizlerdir diye kendi aralarında konuşuyorlardı. 2 gün boyunca artan bir tempoyla durmadan vuruyorlardı. Hiç ses yok. Aramızda Diyarbakır-merkez köylerinden yaşlı bir köylü vardı. Yaşlı köylü, komutandan izin alarak, "Komutanım bunlar Türkçe bilmiyorlar. Bunlar kurmanctır. Eğer Kürtçe spi heye bit var mı? diye sorarsanız belki konuşurlar." Asker de, bunlara Karadeniz şivesiyle spi heye? diye sordu. Ama yine ses yok. Asker köylüye dönüp: "ulan ibne bunlar yine konuşmadı" dedi. Yaşlı köylü bu kez, "Valla komutanım bunlar her hal kurmanc değil zezedirler (zazadırlar), dedi. Askerler, "ulan ibne durmadan yabancı dillerden konuşuyorsun!" diyor ve bu kez yaşlı köylüyü öldü-

leti, askerleri tanıyamıyorsunuz; sizler faşizmi de bilmiyorsunuz. Bunlar öyle şeyler yaparlar ki, anlayamazsınız. Mesela üstünüze binerler, ço ço derler, size hayvan muamelesi yaparlar. Size derler, siz sığarsınız. Sonra bunu ye der, siz de yersiniz. Size işe derler, siz işersiniz. Sonra bunu iç derler, siz içersiniz. Bizler de O' nu dinlerdik, ama hiç inanmazdık.

Ben de merak ediyordum; bu yeni gelenler kimdi acaba? Kendi kendime "herhalde bunlar PKK 'lidir. Muhakkak bunların bir sürü olayları, eylemleri vardır. Konuşurlarsa müebbet veya idam alabilirler; arkadaşlarını korumak düşüncesiyle konuşmuyorlar. Helal olsun adamlara, diye düşünüyordum. 3 gün boyunca aralıksız dayak yediler. Ama ses çıkmadı. Cevap vermediler. Üçüncü günün sonunda bunlardan birisi yüksek sesle "Konuşabilir miyim?" dedi. Askerler çok şaşırıldılar. "Konuş ulan ibne, 3 gündür ananızı s..tin. Kimsin, nesin, hangi örgüttesin? Komutanım, vallahi biz kapıdan içeri girerken polis komutanımız bize, "ulan ibneler içerde bir tek kelime konuşursanız ananızı s..erim" dedi.

O yüzden bizde konuşmuyorduk. Yani polis korkusundan konuşmamışlardı.

Tabii biz daha sonra soruşturmadan gözaltına, oradan mahkemeye, mahkemeden de tutuklanarak Diyarbakır 5 Nolu cezaevine götürüldük.

Cezaevine girdikten sonra soruşturmanın ne kadar rahat olduğunu gördüm. Burada Rahmetli Terzi Niyazi Usta' yı bir kez daha saygıyla anıyorum. ( Mehdi Zana'nın ustasıydı. Eylül 1977' de vefat etti.) Kendisi 12 Mart 1971 sıkıyönetiminde Diyarbakır Cezaevi'nde yatmıştı. Niyazi Usta Kürt Halkının yetiştirdiği bir filozof adamdı. O' nun Ortadoğu halkları üzerine ilginç tespitleri vardı. Bize; "Sizler, devleti, askerleri tanıyamıyorsunuz; sizler faşizmi de bilmiyorsunuz. Bunlar öyle şeyler yaparlar ki, anlayamazsınız. Mesela üstünüze binerler, ço ço derler, size hayvan muamelesi yaparlar. Size derler sığın, siz sığarsınız. Sonra bunu ye der, siz de yersiniz. Size işe derler, siz işersiniz. Sonra bunu iç derler, siz içersiniz. Bizler de O' nu dinlerdik, ama hiç inanmazdık.

Cezaevine yeni gelen insanlara ekstradan bir hoş geldin dayacağı atılırdı. Hem günlük işkence, hem de hoş geldin işkencesi. Askerler hücreye gelirler, "yeni gelen ibne çıksın" derler ve yeni geleni çıtırçıplak soyarak, öldüresiye döverlerdi. Bu genel bir uygulamaydı, bizi de bu uygulamadan geçirdiler.

Birinci kattaki hücreler bokla doluydu. Lağım borularını tıkamışlardı, dizlerimize kadar bok içine kalıyorduk.Bu arada bize ceza-

37. koğuş ünlü bir koğuşturdu. 4 katlı ve her katta 10 hücre vardı. Bizi 1. kat 2. hücreye verdiler. Askerler bana “-sen Mayk'ı tanıyormusun?” diye, sordular. Ben de, tanımadığımı söyledim.Vurmaya başladılar. Kalas, cop ne varsa vuruyorlardı.İçlerinden birisi bir başka askeri işaret ederek “-ulan ibne, bu Mayk'a benzemiyor mu?” diye, sordu.Mayk o gardiyanın lakabıymış; ben de benziyor dedim. Mayk da, bana “-gel senle maç yapacağız” dedi. 15-20 asker beni futbol topu yerine koyup, çift kale maç yaptılar. Özel seçilmiş güçlü ve kuvvetli askerler, yoruluncaya kadar beni potinleriyle dövdüler. Koma halinde içi bok dolu hücreye atıldılar.

Birinci kattaki hücreler bokla doluydu. Lağım borularını tıkamışlardı, dizlerimize kadar bok içine kalıyorduk.Bu arada bize cezaevi kurallarını ve 45-50 tane marşı öğretiyorlardı. Cezaevinde marş sesleri ve insan çığlıkları birbirine karışıyordu. İnsan çığlıkları, Gece gündüz hiç bitmiyordu.O bokların içinde, aç-susuz, demir parmaklıklar arasından durmaksızın”ellerinizi uzatın, ayaklarınızı uzatın!” komutlarıyla bizi öldüresiye döverlerdi.

Hücrelerde en çok okumuş kişiyi hücre sorumlusu yaparlardı. Sorumlu olan kimse yeni gelenlere esas duruşu, marşları ve kuralları öğretirdi. Hiç Türkçe bilmeyenin bile en fazla 3 gün zamanı vardı. Bizim orada öğrendiklerimizi dünyanın en gelişmiş bilgisayarları bile zor yapardı. Yapılanların ve uygulamaların akıl, mantık, ve bilimle hiçbir ilgisi yoktu.Zaten bu anlattıklarımı, cezaevinden çıktıktan sonra, arkadaşım Nuri Sınır' la birlikte rahmetli Aziz Nesin'e de anlattık, bizi epeyce dinledikten sonra; “- Ben Kürtlerin ufuklarının ve hayal güçlerinin bu kadar büyük olduğunu hiç bilmiyordum.” dedi.Belki de haklıydı. Ben yaşamasaydım ve birisi bana anlatsaydı, ben de inanmazdım.

### CHP' liyim Dedi Komaya Soktular

Bir gün hücremize Diyarbakır Eski Belediye Başkan Yardımcısı Kemal Ezber'i getirdiler. Kemal Ezber, eski arkadaşım ve sevdiğim bir dostumdur. 12 Eylül döneminden önce hiç bir örgütle ilişkisi de ol-

evi kurallarını ve 45-50 tane marşı öğretiyorlardı. Cezaevinde marş sesleri ve insan çığlıkları birbirine karışıyordu. İnsan çığlıkları, Gece gündüz hiç bitmiyordu.O bokların içinde, aç-susuz, demir parmaklıklar arasından durmaksızın”ellerinizi uzatın, ayaklarınızı uzatın!” komutlarıyla bizi öldüresiye döverlerdi.

mamıştı. Soruşturmada TKP ile ilgili bağ kurmuşlardı. Öğrencilik döneminde devrimci bir tutum benimsemişti. Burnu aynı yerden 3 defa kırılmıştı. Akıllı, zeki, esprili bir arkadaşta. Hoş geldin dayağını attıktan sonra bizim hücreye getirdiler.Kendine geldikten sonra askerler geldiler.

“-Yeni gelen ibne dışarı çıksın” dediler. Kemal dışarı çıktı. Esas duruşta bekliyor. Askerin biri; “- ulan ibne, hangi örgüttesin?” dedi.Kemal cezaevine girip yediği dayanın korkusuyla, daha az dayak yerim diye “-Cumhuriyet Halk Partisi örgütü üyesiyim komutanım.” cevabını verdi.Bütün askerler şaşırılmışlardı. Hiçbir gardiyan CHP isimli bir örgütü duymamışlardı. Cezaevine binlerce insan geliyordu. Bular, PKK, TKSP, KUK, DDKD, RIZGARİ, KAWA, TKP, TİK-KO, KURTULUŞ, DEV YOL gibi örgütlerdi . Gardiyanlardan biri bağırdı;- Vay be, yeni bir örgüt kurulmuş. Ulan orospu çocuğu, şimdi ananı s..tik. Kemal'e yüzlerce cop vurdular ve komaya soktular.

Kemal bir gün sonra ancak kendine gelebildi. Gardiyanlar yeni örgüt üyesini çok merak etmişlerdi; yeniden hücrenin önüne geldiler. Askerlerden biri Kemal Ezber'e, “ulan ibne, senin mesleğin ne?” dedi. Kemal gördüğü işkencelerden ne diyeceğini şaşırılmıştı. - Eğitim Enstitüsü'nde Almanca öğretim görevlisiyim. Asker, “Ulan ibne, o ne işe yarıyor, ne yapıyorsun? Kemal,

- Üniversitede öğrencilere Almanca öğretiyorum.

Asker,- Oğlum seni şimdi imtihan edeceğiz. Eğer bilemezsen ananı s..tik. “Söyle bakalım. Duvar nedir?”

Kemal, duvarın Almanca'sını bağırdı. Asker, “Y..ağı yedin, kaybettin, bilemedin. Ulan ibne, daha duvarı bile bilmiyorsun. Dayak vaziyeti al!” Onlarca cop.

Başka bir asker, “Söyle ulan ağaç nedir?”

Kemal, bu kez de ağacın Almanca'sını bağırdı.

Asker, “Vay ulan ibne! demek sen öğrencilere yanlış öğretiyorsun. Aç elini!” Onlarca cop. Kemal komaya girinceye kadar vurdular.Kemal'i imtihan eden askerlerin en tahsillisi de, olsa olsa ilkokul mezunuydu.

### Önce Tuvaletteki Bokları Çıkardı Sonra Baklarını Tuvalete Doldurdu

Hücre günleri çok kö-  
tüydü. Her şey işkenceydi.  
Yemek vermezler, su ver-

mezler. Sadece açlıktan ve susuzluktan ölmeyecek ka-  
dar verirlerdi. Bazen de bir kişiye 20 kişilik yemeği  
zorla yedirirlerdi. Bir gün, ağzına kadar dolu bir kara-  
vana çok az haşlanmış bakla yemeği getirdiler. Biz, bir  
kişilik hücrede on kişi kalıyoruz. Askerler; - Bu yeme-  
ği yiyip bitireceksiniz, çöpü bile kalırsa ananızı s..eriz!

Ye, Ye bitmiyor. Günlerdir aç olduğumuz halde  
bitiremiyoruz; ne yapacağız?

Birazdan askerler gelecek; yemeğin bitmediğini  
görseler hepimiz yandık. Hücrenin arkasında da tu-  
valet var. Tuvalete doldurduk. Bu sefer tuvalet tıkan-  
dı; ne yapsan gitmiyor. Zamanımız da daralıyor. Ye-  
meği tuvalete döktüğümüzü bir görseler bizi diri diri  
yakarlar.

Aramızda Ceylanpınar PKK davasından Ali Ba-  
yıntaş isimli bir arkadaş vardı. Bana bırak abi, ben  
hallederim dedi. Ali Bayıntaş kolunu tuvaletin deliği-  
ne sokarak baklarını boklarla birlikte geri çıkardı;  
sonra elini omuzuna kadar tuvalet deliğine önce so-  
karak baklarını itti. Sonra da üstüne bokları itti. Bizi  
büyük bir beladan kurtardı. Biraz sonra gardiyanlar  
geldi. Yemeklerden hiç eser kalmamıştı, karavana  
tertemizdi ve Tuvalet de tertemizdi. "- Aferin ulan ib-  
neler" diyerek gittiler. İbne kelimesi artık tutuklula-  
rın ön adydı.

### Bir Kabadayı Öbür Dünyada Olduğunu Zannetti

Bir Arap Remo olayı vardı; biz daha birinci katın  
birinci hücrelerindeydik. Yanımızdaki hücrelerden bi-  
rinin "ah, of" sesleri geliyor; biraz kesiliyor tekrar  
devam ediyor; bu sesler böyle sabaha kadar devam  
etti. Sonra sabahleyin, ceset gibi, esmer bir adamı ge-  
tirip yanımıza attılar. Bu adamı, adli suçtan getirmiş-  
lerdi; 1970'lerde de bir cinayet işlemiş, birisini de  
ağır yaralamıştı; kendi deyimiyle cinayet işleyen ka-  
badayı bir adamdı. Birkaç kez firar etmiş; en son bir  
davası nedeniyle Osmaniye'den Diyarbakır'a getiri-

Aradan biraz zaman geçti ve adam kendine gelmeye başladı, göz-  
lerini yavaş yavaş açtı; bize baktı; biz de ona bakıyoruz. Önce  
gözlerini iyicine ovuşturdu. Sonra bize "Kusura bakmayın bir şey  
sormak istiyorum" dedi. "Buyurun sor" dedik. "Yahu kardaş af bu-  
yurun, biz bu tarafta mıyız yoksa öbür tarafta mıyız?" dedi. "Val-  
lahi biz daha bu taraftayız ama seni bilmiyoruz" dedik. "Halla hal-  
la" dedi ve ayağa kalktı.

liyor; duruşma gününe ka-  
dar emaneten bir cezaevin-  
de kalması lazım. Adam,  
Osmaniye Cezaevinde ya-  
tıyor ancak bir davası ol-  
duğu için sadece ifadesi  
alınmak üzere Diyarbakır'a  
getirilmişti. Diyarbakır Merkez Kapalı Cezaevi Mü-  
dürü dosyasına bakıyor ki, adam belalı biri, "Ben bu-  
nu alamam" diyor. İşte bunu getirip hücremizi at-  
mışlardı. Aradan biraz zaman geçti ve adam kendine  
gelmeye başladı, gözlerini yavaş yavaş açtı; bize  
baktı; biz de ona bakıyoruz. Önce gözlerini iyicine  
ovuşturdu. Sonra bize "Kusura bakmayın bir şey sor-  
mak istiyorum" dedi. "Buyurun sor" dedik. "Yahu  
kardaş af buyurun, biz bu tarafta mıyız yoksa öbür  
tarafta mıyız?" dedi. "Vallahi biz daha bu taraftayız  
ama seni bilmiyoruz" dedik. "Halla halla" dedi ve  
ayağa kalktı. İlginç bir tip ya. Anlatmaya başladı:

-Yahu abi, normal bir cezaevidir diye içeri girdik.  
Bana "ceketini çıkar" dediler. Ceket, gömlek derken,  
bana "atleti de çıkar", "Beni tanımıyor musunuz?  
Ben Arap Remo hiç atletimi çıkarır mıyım" dedim.  
Abi bunlar kalaslarla, demirlerle başıma toplanıp  
vurmaya başladılar; yere düştüm beni yerde de vur-  
dular. Neyse atleti çıkardım, bana " pantolonunu da  
çıkart" dediler. Olmaz falan dedim, bunlar yine giriş-  
tiler. Her tarafım kan içinde kaldı. "Ulan külotunu da  
çıkart" dediler. "Ulan ben Arap Ramo'yum, benim kü-  
lotumu nasıl çıkartırsınız?" dedim . Ama gerçekten  
adamlar, beni öldürmeye niyetlenmişlerdi. Külotu da  
çıkarmaya mecbur kaldım. Bu defa bana "domal" de-  
diler. Ben de, "Ulan, ben domalır mıyım, bana Arap  
Ramo derler, adamın am.. korum" dedim. Bütün gar-  
diyanlar bana saldırdı; vur babam vur. Baktım ki, ola-  
cak gibi değil, mecbur domaldık. Onunla da yetin-  
mediler "aç makatını, belki içinde silah falan sakla-  
mışsın" dediler. "Ulan beni öldürün, ben yapamam"  
dedim. Ama baktım ki gerçekten beni öldürecekler,  
mecburen orayı da açtık. Sonra ben gözümü açtım ki  
buradayım. Daha sonra bana ne yaptılar bilmiyorum"

Gardiyanlar da geldi; "Söyle lan, senin suçun ne?"  
dediler. Gözlerini gardiyanın gözüne dikerek, "Cina-  
yet komutanım!" dedi. Tabi o öyle deyince "Şimdi  
yandık" dedim; "Askerler, bu adamı bahane ederek  
ikide bir bizi dövecekler" diye düşündüm.

Yine bizim koğuŖta KUK davasından Eruh'lu bir arkadaŖ daha vardı; dini inançları güçlü olan birisiydi. İsmi Ömer'di. Bir gün hava-

Ramo işlediği cinayeti landırmada topluca dayak yedikten sonra, koğuŖlara geldik. Atılan dayaklardan Ömer'in parmağı kırılmış ve bacağı şişmişti. Son-

"Komutanım sene 74'te ben Diyarbakır Dört Yol'dayım, baktım ki bizim rakipler karşıdan geliyorlar; he-

men beni vuracaklarını anladım. Tabii ben Arap Remo'yum; ben kolay kolay yaş tahtaya basar mıyım? Silahım belimde, onlar silahlarını çeker çekmez ben daha önce sıktım; birisini tam alnının ortasından vurdum, diğeri yaralı kurtuldu" dedi. Gardiyan "Öldürdün mü lan adamı?" "Evet komutanım birisini gettirdim, diğeri ibne kurtuldu." dedi ve gardiyanlar bunu dışarı çıkardılar; öldürmekten beter ettiler, tekrar komaya sokup içeri atılar. Neyse bizim Ramo bir ke-re daha kendine geldi.

Arap Ramo, sık sık elini duvara vurup, "Allah'a şükür ki siyasilere bir alakam yok" diyordu. Bir de orada insanların başına ne getirdiklerini Arap Remo görüyordu. Bir ara "Yahu ben dışarı çıktığım zaman, burada gördüklerimi anlatsam millet inanmayacak, diyecekler ki, "Remo yine sıqı"(sıkıyor) ben ona hayıflanıyorum.

### Zehir Bulsam Ben İçerdim

Açlık çekiyorduk. Herkese günde bir dilim ekme-k veriyorlardı. Biz de, ekmeğin yarısını yer, yarısını da günlük işkenceden sonra ilaç niyetine yedik. KUK davasından Eruhlu bir arkadaŖ bu bir lokma ekmeği yemiyor, bir kaç kaşık olan yemeği de almıyordu. Buna-lima girmişti. Neden olarak da, koğuŖ sorumlumuz Miraç Yalçındağ'ı gösteriyordu. Sorumlunun, yemeğine zehir atacağını kendisini öldüreceğini iddia ediyordu.

Tabii koğuŖ içinde konuşmak yasaktı. 2 insanın birbiriyle konuşması büyük bir suçtu. Askerler koğuŖlardaki gözetleme deliklerinden koğuŖun içerisini 24 saat gözetlediler. Bir yolunu bulup sorumlumuz Miraç'la konuştum. Miraç tuvalette Hamit' in yakasına yapıştı ve aynen şöyle dedi; -Bak Hamit! Şayet zehir bulsaydım, senin yemeğine atacak kadar enayilik mi yapardım? Zehir bulsam önce kendi yemeğime atarım. Bu hayat çekilecek bir hayat mı?

Bunun üzerine Hamit ikna oldu ve zehirlenme saplantısından kurtuldu.

lan dayaklardan Ömer'in parmağı kırılmış ve bacağı şişmişti. Son-raki gün yine işkence seansında, gardiyan, Ömer'in kırılan par-mağını gördü.

ca dayak yedikten sonra, koğuŖlara geldik. Atılan da-yaklardan Ömer'in parmağı kırılmış ve bacağı şişmiş-ti. Sonraki gün yine işkence seansında, gardiyan, Ömer'in kırılan parmağını gördü.

Ne oldu eline ulan? dedi.

Ömer, "Komutanım, doğruyu söyleyeyim mi?"

Komutan gardiyan, "İbneye bak, tabii ki doğruyu söyleyeceksin."

Ömer, "Vallahi komutanım, siz kırdınız."

Ömer'in cevabı üzerine komutan gardiyan Ömer'e vurmaya başladı. Sonra yeniden,

"Ulan oğlum eline ne oldu?"

Ömer yine, doğruyu söyleyeyim mi dedi. Komutan çok sinirlendi.

"İbneye bak; bir de yalan söyleyecek, doğruyu söyle ulan ibne!"

Ömer, "Komutanım vallahi siz kırdınız."

Komutan çıldırmıştı. Ben kırdım demek ha, bir de yalan atıyorsun ibne!

Ömer'in kırılan parmağına defalarca vurdu. Sonra yine sordu;

"Parmağını kim kırdı?"

Ömer, "Ranzadan düştüm komutanım", dedi.

Komutan gardiyan, "Tamam ibne, işte şimdi doğruyu söyledin", dedi ve gitti.

KoğuŖumuzda Mardin PKK davasından, Kızıltepe' li Süleyman Coşkun, 27. koğuŖta iken başından geçen bir olayı anlatmıştı. 27. koğuŖ havalandırmasının orta-sında bulunan lağım çukuru açılıyor; tutuklular tek sı-ra halinde, teker teker lağım çukuruna kafalarının tü-münü daldırıp çıkarıyorlar. Bütün koğuŖ, yüzleri-göz-leri bok içinde, koğuŖlara giriyor. Komutanın sil emri-ne kadar da hiç kimse yüzündeki boku silemezdi. Çün-kü kontrole gelebilirdi.



1981 direnişinde hücrede elleri-ayakları zincire bağlı vaziyetteyken, askerler canlı küçük bir fare getirip, bunu yiyeceksin diyor-

Yine böyle bir bok işkencesinde, koğuşlara giriyor. Henüz askerin bokları silin komutu gelmeden, Süleyman Coşkun yüzündeki biraz bokları siliyor.

Bütün koğuş boklu, bizim

Süleyman Coşkun boksuz. Aniden gardiyanlardan sayım düzenine geç komutu geliyor. Süleyman'ın önünde bir köylü duruyor; boka öyle bir batmış ki, hiçbir tarafı görülüyor. Süleyman, güçlü-kuvvetli, uzun boylu bir delikanlıydı. Köylünün yüzündeki boku bir kısmını kendi eksikliğini kapamak üzere, yüzüne gözüne sürmek için, 2 eliyle çalıyor. Köylü de boku vermemek için direniyor ve bağırıyor; "Ver ulan benim bokumu! Şimdi komutan benim yüzümdeki boku az görürse benim anamı s. ecek.". Ama Süleyman güçlüydü, boku yüzüne sürüyor ve gardiyan da, yaptığı kontrolde hiçbir şeyin farkına varmıyor.

### Canlı Fareyi Yedi

36. koğuşta hücredeyken yanımızda Mardin Kurtuluş grubundan bir arkadaş vardı. Yaşadığı bir olayı anlatmıştı:

1981 direnişinde hücrede elleri-ayakları zincire bağlı vaziyetteyken, askerler canlı küçük bir fare getirip, bunu yiyeceksin diyorlar fareyi ağzına sokuyorlar. Fare ağzını ve dilini kemirmeye başlıyor. Askerlerde coplarla fareyi arkasından ağzına doğru itiyorlar. Bakıyor ki, fare kendisine daha büyük zararlar verecek, bu sefer kendisi dişiyile fareyi ısırıyor. Askerler de ha bire fareyi coplarla itiliyorlar. Arkadaşımız da boğulmamak için fareyi yutuyor. Daha sonra bize; "Ne yapabildim? Ben onu yemeseydim, o beni yiyecekti" dedi.

### Her Türk Doktor Doğar

Ağır koşullar nedeniyle, bütün koğuşlar, veremli ve psikolojik sorunları olan tutuklularla doluydu. 1983 yazında koğuşlara televizyon verildi. Bu televizyonlar, sadece akşam haberlerinde, Kenan Evren'in konuşmaları sırasında açılırdı. Bazen de ırkçı şoven nitelikli Türk kahramanlık filmleri izletilirdi. Cüneyt Arkin, gene bir filmde Kıbrıs' a gidiyor. Dağlar-

lar fareyi ağzına sokuyorlar. Fare ağzını ve dilini kemirmeye başlıyor. Askerlerde coplarla fareyi arkasından ağzına doğru itiyorlar. Bakıyor ki, fare kendisine daha büyük zararlar verecek, bu sefer kendisi dişiyile fareyi ısırıyor. Askerler de ha bire fareyi coplarla itiliyorlar.

da Rumlarla çatıyor; ağır yaralanıyor; yaralı olarak bir mağaraya sığınıyor. Mağaraya 4-5 yaşlarında bir Türk çocuk gelir. Cüneyt Arkin baygın ve yaralı bir vaziyette yatarken,

küçük çocuk bir bıçakla Cüneyt'in bütün kurşunlarını çıkarıyor. Tabii Cüneyt iyileşir. Ve bütün Rumları öldürür. Bu filmin etkisinde kalan psikolojik sorunlu bir tutuklu, ertesi gün Esat Oktay' ın koğuş teftişinde, "bir şey söylemek isteyen var mı?" sorusu karşısında söz alır ve; "Komutanım akşam çok güzel bir Türk filmi seyrettik." Filmi kısaca anlattıktan sonra,

"Biz her gün havalandırmada, yürüyüşlerde her Türk asker doğar diyoruz. Bundan sonra her Türk doktor doğar diyelim." Diyor. Yüzbaşı;

"Vay be, ulan ibne demek öyle ha!" Diyerek, söyleyeni ve bütün koğuşu işkenceden geçirir.

### Mığo Sen

Bir koğuşa Hakkari'den bir grup tutuklu geliyor, gelenlerin çoğu, ne okuma-yazma ne de Türkçe biliyor. Hepsi köylü, çoban.PKK' ye yardım ve yataklık-tan getirilmişler. Soruşturmada ben, sen, o, evet ve hayır demeyi öğrenmişler. Akşam sayımı; Esat Oktay geliyor; tutuklulara rast gele sorular soruyor. Bilmeyenler yandı; tabi koğuşun tümü de yanıyor. Koğuşun asker gardiyanı bile, böylesi durumlarda suçlu. Koğuşun gardiyanı sorumluyu çağırıyor. Yeni gelenleri arka sıraya yerleştirmesini istiyor. Akşam sayımında yüzbaşı geliyor; koğuşu sayıyor. Bir iki kişiye çeşitli sorular soruyor. Mesela;

İstiklal Marşı'nın 9. kıtasının 3. mısrası nedir?

Erzurum Kongresi'nin tarihi nedir? gibi sorular her soruya cevaplar geliyor. Tam koğuştan çıkacakken, koğuşa yeni gelen bir köylüye, gözü ilişiyor. Ona biraz daha kolay bir soru soruyor. Koğuşun duvarında yerden tavana kadar büyük bir Kenan Evren resmi var. Çobana, Kenan Evren'i işaret ederek, "-bu kim?" diye soruyor. Bizim çoban ne gazete görmüş, ne televizyon seyretmiş, ne de, Kenan Evren'in resmini görmüş. Yüzbaşı bağırıyor;

Yüzlerce asker durmadan vuruyorlardı. Öğleden sonra bizi spor salonuna götürdüler. Ellerimiz arkadan kelepçeli, yerlere yatırdılar.

-Bu kim lan?

Çoban şaşırıyor. İşkence korkusuyla, önce yüzbaşıya bakıyor, sonra duvardaki Kenan Evren resmine bakıyor. Yüzbaşıyı Kenan Evren' e benzetiyor.

- Tu-yi (Sensin) diyor.

Yüzbaşı çıldırıyor. Çobanın ne dediğini anlamıyor. Bağırıp çağırıyor. Bizim çoban bu kez 'Mıgo sen' diyor.

Yüzbaşı, demek o benim ha! Yatırıyorlar köylüyü ve bütün koğuşu işkenceden geçiriyorlar.

### İsyana Başlıyor

Günlerden 5 Eylül'dü. Yine işkence başlayacak; havalandırmaya çıkmaya hazırlanıyorduk. Birden birtakım sesler ver uğultular geldi. "Kahrolsun işkence!" sesleri duymaya başladık.. Şok olmuştuk. Bu cehennemden, bu zebanilerden belki de kurtulabilirdik. Tüm koğuş, herkes, bitişik koğuşlar, bütün gruplar, tüm cezaevi, bütün insanlar haykırıyordu. Çok güzel bir gündü 5 Eylül. İdaresi de şaşırmişti; nasıl oldu da böyle bir direniş başladı? İnanılmaz bir şeydi bu, onlar için. Direnişi bastırmak için her türlü yolu denediler. Koğuşlara baskınlar düzenlediler. Ölüm oruçları, açlık grevleri bütün cezaevine yayıldı.

Direniş günlerinde bizim 10. koğuşu bastılar. 50-60 tane iri kıyım özel komando, başlarında bir yüzbaşı, bizim koğuşa girdi. İçerde bize; "hakkımı s.ke-s.ke alırım!" diyenler ortaya çıksın dedi. 70 kişilik koğuşta önce bir sessizlik oldu; daha sonra ilkin DDKD eski Genel Başkanı Paşa Uzun, Viranşehir PKK' den Halit Çakar, PKK Siverek grubundan Remzi Avcı, ben ve iki kişi daha çıktık. Toplam 6 kişi olduk. Bizi topluca 35. koğuştaki hücrelere götürdüler.

Direnenleri 35. ve 36. koğuştaki hücrelere dolduruyorlardı. Ne görüşe, nede mahkemeye çıkmıyorduk. Yaklaşık bir ay sonra hücreleri dağıttılar. Beni 19. koğuşa gönderdiler. Durum biraz sakinleşmişti. Artık işkence, marş yoktu.. İdare, eski günlerine dönmek için planlar yapıyor, biz de eski günler dönmek için kararlıydık. Ortam gittikçe geriliyordu. 2

lar. Zaten kimse de güç ve takat kalmamıştı. Her bir tutukluya 3-4 asker düşüyordu. Yüzbaşı, ağzında düdüğü, sandalyenin üstüne oturmuş bizi inceliyordu. Birden yüzbaşının düdüğü öttürmesiyle, askerler vurmaya başladılar.

Ocak 1984'te yeniden koğuşlara saldırı başlatıldılar. Hücreler yine doluyordu. Koğuşlar, tek tek basılıyor, yakılıyor, eski ve kuralları yeniden hayata geçirmek

için her yolu deniyorlardı. Barikatlar kuruldu; ölüm oruçları, açlık grevleri, mahkemeye gitmeme ve görüşe çıkmama intihar eylemleri (kendini yakarak) başlatıldı. Sonradan, ailelerimizin de cezaevinin önünden hiç ayrılmadığı duyduk.

Direniş sırasında benim kaldığım 19. Koğuşta PKK Siverek Grubu'ndan Medet Tüm isimli genç bir arkadaş, işkenceleri protesto etmek için kendini yakacağını söyledi. Yataklardaki pamukları çıkarıp koğuşun ortasına yığıdı; ateş yakarak pamukları tutuşturdu. Pamuklar alev alev yanıyor ve Medet ateşin ortasında oturmuş, "kahrolsun işkence!" sloganı atıyordu. Du-manlardan göz gözü görmüyordu. Askerler koğuşun barikatını kırarak içeri girip Medet' i ateşin ortasından alıp götürdüler. Hemen sonra daha büyük bir kalabalıkla gelip bize saldırdılar. Koğuştan sürükleyerek ana koridora çıkardılar. Yüzlerce asker durmadan vuruyorlardı. Öğleden sonra bizi spor salonuna götürdüler. Ellerimiz arkadan kelepçeli, yerlere yatırdılar. Zaten kimse de güç ve takat kalmamıştı. Her bir tutukluya 3-4 asker düşüyordu. Yüzbaşı, ağzında düdüğü, sandalyenin üstüne oturmuş bizi inceliyordu. Birden yüzbaşının düdüğü öttürmesiyle, askerler vurmaya başladılar. Askerlerin yorulduğunu gören yüzbaşı, yeniden düdüğü çalıyor; askerler yere oturarak biraz dinleniyorlar ve yeni bir saldırı için start bekliyorlardı. Bu arada yüzbaşı da, yerde yatan tutuklulara, "kurallara uyuyor musun-uyumuyor musun? Türk müsün- Kürt müsün?" diye tek tek soruyordu. Kuralları kabul ediyorum diyen kalkıyor ve İstiklal Marşını okuyordu. Yüzbaşı da askerlere, "götürün bunu koğuşa, ekmek verin yesin!" diyordu. Açlığa, susuzluğa ve işkenceye dayanamayanlar kuralları kabul etmek zorunda kalıyordu. Sonra yüzbaşı yine düdüğü çalıyor ve yeni bir saldırı daha başlıyordu. Bu uygulama gece yarısına kadar sürdü. 10-15 ki kadar kalmıştık. Daha sonra kendini yakan arkadaşımız Medet' i de getirdiler. Durumu çok kötüydü. Kolları, bacakları, kalçası yanmıştı. Hiçbir tedavi yapılmamıştı. Vücuduna sadece sarı su sıkılmışlardı, derileri dökülüyordu. Hepimizi birden

Türkiye 0 cevabını verdi. Gardiyan şaşır-  
dı. Daha düne kadar sa-  
bahtan akşama kadar Türküm doğruyum diyen; İstiklal Marşının  
10 kıtasını, Gençliğe Hitabeyi, 50 tane marşın tümünü, virgülüne  
kadar ezberleyen; 24 saat gece-gündüz işkence gören; anasına,  
avradına, kızına küfredildiği zaman, "emredersiniz komutanım"  
diyenler, İngiltere'nin galibiyetine nasıl sevinebilirlerdi?

mayanlar bile, onlarca ki-  
tap okudular.

Artık Aramızda yaptığı-  
mız sohbetlerde, diğer ko-  
ğuşlarda yapılanları da öğ-

renmeye başladık. akılalmaz işkenceler, uygulamalar  
yapılmıştı.

Ocak, Şubat ve Mart aylarında 1 kişilik hücrede 10-15  
kişi, aç-susuz ve ayakta, günlerce hortumlarla üzeri-  
mize su sıkılarak geçirdik. Aylardır vücudumuz su yü-  
zü görmemişti. Her birimizin vücudunda yüzlerce bit  
geziyordu. Bitler insanı çıldırtacak kadar kaşındırı-  
yordu. Diğer taraftan, geceleri fareler geliyordu.  
Onlarca, yüzlerce lağım faresi, yiyecek bulamadıkları  
için yatan insanlara saldırıyorlardı. Bizim hücrede de  
bir arkadaşın kulağını ısırıyorlardı.

Sanırım 23 Mart'ta cezaevi ile anlaşma sağlandı;  
bizleri koğuşlara dağıttılar. Bizi 17. koğuşa getirdiler.  
Durumlar düzeliyordu, görüşmecilerimiz geliyordu.  
Artık işkence olmuyordu; ama yine de yemeği çok az  
veriyorlardı. Dışardan hiç yiyecek sokulmuyordu,  
kantindekiler ise çok kısıtlıydı.

Bir gün koğuş sorumlumuz rahmetli Mahmut Tan-  
rıkulu beni çağır-  
dı. 3-4 arkadaş daha geldi. Askerler bir  
karavana dolusu kuru fasulye getirmişlerdi. Ne bay-  
ramdı, ne seyrandı. Bir sebebi olmalıydı. Tuvalet tara-  
fında toplandık; kazanı karıştırınca gözlerimize inana-  
madık. Fasulyenin içinde kocaman bir lağım faresi  
vardı. Direnişten henüz yeni çıkmıştık ve herkes çok  
açtı. Kuru fasulyenin kokusu her tarafı sarmıştı. Ara-  
mızda tartıştık, Bu kadar sıcak suda pişen fareden faz-  
la bir hastalık çıkmaz dedik; fareyi tuvalete atmaya ka-  
rar verdik.. Kimseye bir şey söylemedik ve yemeği da-  
ğıttık. Fare pislikleri baharata benziyordu. Benimle  
birlikte yemek yiyen arkadaşım Emir Dede, büyük bir  
iştahla fasulyeyi yiyordu. Ben de istemeye istemeye ta-  
nelerini yiyordum. Emir Dede bir ara bana; - Mesut, bu  
ne biçim baharattır? Bayağı güzel. Eğer kızmazsan bu  
baharatları ben yiyebilir miyim? dedi.

Bende; "Tabii Emin'ciğim", dedim. Günde birkaç  
lokma yiyen tutuklulara 3-4 kap yemek düşmüştü. O  
gün herkesin karnı doymuştu.

Zaman geçtikçe durumlar da, yemekler de düzeli-  
yordu. Kitap bile geliyordu. Hayatında hiç kitap oku-

**Serbestî:** Cezaevinde hiç mutlu olduğunuz anları-  
nız oldu mu?

**Mesut Baştürk:** Evet özellikle 5 Eylül ve 2 Ocak  
direnişlerinde. Kazanmak gerçekten çok güzeldi. Bir  
de 1984 Kasım ayı idi. 17. koğuştayken Türkiye-İn-  
giltere milli maçı vardı. TV'de maç seyrediyoruz. İn-  
giltere Türkiye'ye bir gol attı. Cezaevinde hepimizin  
gol diye bağır-  
dığımızı ve sevindiğimizi hiç unuta-  
mam. Kapıdaki gardiyan asker kapının mazgalını aç-  
tı ve "maç kaç kaç?" diye sordu. Bizim sorumlu da:  
İngiltere1, Türkiye 0 cevabını verdi. Gardiyan şaşır-  
dı. Daha düne kadar sabahtan akşama kadar Türküm  
doğruyum diyen; İstiklal Marşının 10 kıtasını, Genç-  
liğe Hitabeyi, 50 tane marşın tümünü, virgülüne ka-  
dar ezberleyen; 24 saat gece-gündüz işkence gören;  
anasına, avradına, kızına küfredildiği zaman, "emre-  
dersiniz komutanım" diyenler, İngiltere'nin galibiyet-  
ine nasıl sevinebilirlerdi? Bunu anlayamazdı. O maç  
tam 8-0 İngiltere galibiyetiyle bitti. Ve bizler adeta,  
her golden sonra, adeta bize vurulan copların, kalas-  
ların, yedirilen farelerin, pisliklerin, anamıza avradı-  
mıza yapılan hakaretlerin, öldürülen, sakat bırakılan,  
delirtilen arkadaşlarımızın intikamını alıyorduk.

**Serbestî:** Şimdi geriye baktığınızda neler hissed-  
yorsunuz?

**Mesut Baştürk:** Yıllar süren bir cehennem haya-  
tı yaşadık; korkunç ve inanılmaz acılara katlandık;  
ama ilginç olan şu: Yaşadığımız bütün bu trajediyi,  
şimdi komediye dönüştürerek anlatıyoruz.

Kimseyi bize yaptıklarından sorumlu tutup ne  
sorguladılar, ne de, yargıladılar. Katiller ve işkence-  
ciler itibarlı birer vatandaş olarak yaşıyorlar. Yöneti-  
ciler halen şeref tribünlerinde oturup VİP Statüsün-  
deler. belki de bir çoğunun benzer görevleri devam  
ediyordur.

# İpini-Sapını Koparmış, Dolu Dizgin Bir Vahşet

**Nazif Kaleli:** 1940 yılında Bitlis'te doğdu Atatürk Üniversitesi İngiliz Dili Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 1979'de İngilizce öğretmenliğinden ayrılarak DİSK-Genel İş Sendikası Diyarbakır şube Sekreteri oldu. Siyasi faaliyetlerinin kayıtlarını ise devlet "baba" tuttu. Onun işkence hikayesi de bir çoğununki gibi 12 Eylül öncesinden başlar. 1980 yılı Mart ayında Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından Özgürlük Yolu davasından yakalandı, 25 gün soruşturmada kaldı. O dönem Süleyman Demirel yönetimindeki azınlık hükümeti işbaşındaydı ve Demirel yine "ülkede demokrasi var, herkes birinci sınıf vatandaşdır, kimseye kötü muamele yapılmıyor" türünden ifadeleri diline pelesenk etmişti. Tam da o günlerde Türk güvenlik birimlerinin soruşturmada Nazif Kaleli'ye yaptığı işkence nedeniyle disk kayması olmuş, işkencede komaya girmiş. Daha sonra 12 Eylül döneminde de defalarca işkencecilerin elinde bayıldı, hastaneye kaldırıldı ama hiçbir zaman tedavi edilmedi; tedavilerini yarıda keserek tekrar işkenceye aldılar. İşkence nedeniyle disk kaymasının yanı sıra ödem toplanması, yüksek tansiyon, kronik böbrek yetmezliği ve şeker hastalığına yakalandı. 1986'da cezaevinden tahliye oldu. Kaleli şimdi sadece kendi eşinin sağlık sigortasından yararlanarak fizik tedavisi görüyor. Yaklaşık 24 yıl önce uygulanan işkence nedeniyle halen tedavi görmekte ve rahat ayağa kalkamamaktadır.

Aslında Kaleli ile konuşurken ve daha sonra ses bandını çözerken kendimi bir suçluluk duygusuna kapılmış gibi hissettim. Yıllar sonra ilk defa bu kadar fiziki tahribata uğramış bir işkence kurbanıyla karşı karşıya bulunuyordum. Halen tedavi görüyordu; Başka bir şey yapılamaz mıydı? Hangi devirde yaşıyorduk? Bir devlet hangi hakla insanları bu hale getiriyor? Kağıt üzerinde vatandaşı olan insanları işkenceden geçirir, aşağılar, sakat bırakır, tedavisini engeller sonrada kendi haline terk eder, bunu on binlercesine yapar ve hâlâ da hukuk devleti olduğu iddiasını sürdürerek devletliğine devam eder? Nazif Kaleli'den ne gibi terör faaliyetlerinin dökümünü istiyorlardı? Nazif Kaleli bu ülkede işkence görmüş yüz bini aşkın insandan sadece bir idi...

Kaleli ile bu görüşmeyi bir hafta sonu, son olarak tedavi gördüğü hastanenin ilaçlanması nedeniyle kızımın evinde gerçekleştirdik; Nazif Kaleli, işkence mağdurlarının gerisindeki sosyo-psikolojik durumu analiz etmeye ve anlamaya çalışıyor. Kaleli, Kürt demokratik muhalefeti içerisinde birikimli, kendisini liberal bir sosyalist olarak tanımlıyor. Ayrıca, işkencenin vücudunda yarattığı tüm tahribatlara rağmen, hâlâ fiziği düzgün zarif, gözlerindeki parlaklıkla bilge ve vakur bir insan...

Diyarbakır Kolordu İşkencehanesine, o meşhur işkencehaneye götürdüler. Orada da uzun bir süre işkencede kaldım, işkencenin bü-

*Serbestî: İsterseniz size uygulanan ilk işkenceyle sohbetimize başlayalım. Sizce ilkin ne zaman ve ne tür işkenceler uyguladılar?*

tün yöntemlerini uyguladılar: Beton üzerinde falakaya yatırma, aç bırakma, sürekli gözü bağlı tutulma, hiçbir şekilde hareket imkânı olmayan, bir metrekareyi bile bulmayan dar bir tabutta tutuluyordum; o tabuttan çıkarılarak işkenceye götürülüyordum

dırılmamı istiyorlar. Tutukluların tepkilerine dayanamayarak, onları yatıştırma için beni hastaneye kaldırıyorlar, ancak hasta-

**Nazif Kaleli:** Bana uygulanan işkence süreci, 1980 Mart-Nisan aylarında Genel-İş Sendikası'ndan göz altına alınışla başlar. Bu süreç, ilkin Diyarbakır-Yenişehir İnzibat karakoluyla başlıyor. İnzibat karakolunda bir hafta ayakta tutuldum ve orada belli bir işkence süreci yaşadım. Daha sonra bir sabah gözlerimi bağlayarak Diyarbakır Kolordu İşkencehanesine, o meşhur işkencehaneye götürdüler. Orada da uzun bir süre işkencede kaldım, işkencenin bütün yöntemlerini uyguladılar: Beton üzerinde falakaya yatırma, aç bırakma, sürekli gözü bağlı tutulma, hiçbir şekilde hareket imkânı olmayan, bir metrekareyi bile bulmayan dar bir tabutta tutuluyordum; o tabuttan çıkarılarak işkenceye götürülüyordum; işkencede uzun bir siyasi mücadele dönemimin bulunduğunu, beni üniversite yıllarımdan beri izlediklerini, Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) çalışmaları için öğrencileri yönlendirdiğimi, Demokratik Eğitim Kurultaylarında konuşmacı olduğumu ve bazı kurultaylara bildireler sunduğumu, Türkiye İşçi Partisiyle (TİP) temas halinde bulunduğumu, ancak 1974 yılı itibarıyla TİP'le bağlarımızı kopardığımızı ve daha sonra Özgürlük Yolu Dergisi'ni çıkararak, gerek Türkiye'de gerek Kürdistan'da önemli bir güç haline geldiğimizi, TÖB-DER'in ikinci ortağı olduğumuzu, işçi sendikalarında önemli bir güç haline gelerek Diyarbakır DİSK 10'uncu Bölge Temsilciliğini ve Diyarbakır'a bağlı bütün DİSK şubelerinde seçim kazandığımızı ve tüm bunların öyle sıradan bir dergi çıkarma hadisesi, bizim etkili bir illegal örgüte sahip olduğumuzu, benim bu örgütün yönetiminde olduğumu iddia ediyorlardı. Bu sebeple örgütü anlatmamı istiyorlardı. Ben de işin böyle olmadığını, demokratik bir takım faaliyetler içinde bulunduğumu ve demokratik faaliyet kanallarının geniş olduğunu ve sözü edilen bütün bu faaliyetlerimin açık bir alanda sürdüğünü söylüyordum.

En son komadayken cezaevine götürülüyordum; cezaevine götürülürken bir gözaltı safhası var; beni o gözaltı yerine götürüp koma halinde oraya atıyorlar. Benim bu durumum, gözaltındakilerde büyük bir tepkiye yol açıyor; gece ayaklanıyorlar ve hastaneye kal-

nede yatırmıyorlar tekrar geri getiriyorlar. Bu nedenle tepkiler de devam etti; sabah beni tekrar hastaneye götürdüler. Diyarbakır Tıp Fakültesi Ortopedi bölümüne Doktor Abdulkadir Polat beni tanıyor, dolayısıyla benim bu durumum bütün Diyarbakır'da duyuluyor. Ailem, avukatlarım haberdar oldu; müracaatları oldu, ve iş ayyuka çıktı. Beni mecburen hastaneye, Ortopedi Servisine yatırdılar. "Türkiye hukuk devletidir, demokratik bir ülkedir, Başbakan Demirel'in 'Türkiye'de işkence yoktur', dediği bir ülkede bu uygulamalar oluyor " diye benimle ilgili gazeteler manşet attılar; hastanede resmim çekilip gazetelerde yayınlandı. O sıra Türkiye'de çok yaygın okunan Demokrat gazetesi yayınlanıyordu; konuyu çok yoğun işlemeye başlayınca, tepkiler oluşmaya başladı; ayrıca uluslararası yansımaları da oldu. Böyle yoğun tepkilere neden olunca o dönem Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı, hastaneye kaldırma gerekçesiyle, tekrar cezaevine geri getirdiler. Neyse avukatlarımın takibi neticesinde beni cezaevinden alarak bir süre askeri hastaneye götürdüler, bir süre de orada tedavi gördüm. Tedavim yarım kalarak, beni tekrar cezaevine aldılar; hep böyle yarım yamalak tedavi ediyorlardı; neyi tedavi edip neyi etmedikleri de belli değildi.

Derken 12 Eylül Askeri Darbesi. 12 Eylül döneminin ilk aylarında fazla bir baskı söz konusu değildi. O zaman tutukluları çeşitli askeri cezaevlerinde topluyorlardı. Kendilerine göre Kürt örgütlerinin bütün üst düzey kadrolarını Diyarbakır'ın o meşhur 5 No'lu Askeri Cezaevine-İşkencehanesinde topladılar. O ünlü işkencehanede bütün tezgahlar kurulmuş, tam bir vahşetti!

*Serbestî: Demin siz de söylediniz, soruşturamada güya sizden bilgi almak amacıyla size işkence uygulanıyordu, ancak bu cezaevindeki vahşet neyin nesiydi, bunun amacı neydi sizce?*

**Nazif Kaleli:** Bunun çok karmaşık yanları var. Bir defa Diyarbakır 5 No'lu Cezaevinde bir vahşet yaşanıyordu. Vahşet dediğiniz, dolu dizgin ipini-sapını koparmış ve sistematik bir vahşetti. Bir. boyun eğdir-

Bir defa Diyarbakır 5 No'lu Cezaevinde bir vahşet yaşanıyordu.

Vahşet dediğiniz, dolu dizgin ipini-sapını koparmış ve sistematik

me ve tamamen kişiliksizleştirilmeye yönelikti; iki, kimliğini tamamen reddetmeye yönelikti. Yani insanların köleleştirmek, şahsiyetsizleştirmek için her türlü yöntem kullanıldı. Kullanılan yöntemler, kaba dayaktan tutunuz, çeşitli tavizler, ailevi boyutlara yönelik çeşitli tehditlere kadar en ince psikolojik ve fiziki işkence yöntemleriydi.

*Serbestî: Ailevi boyutlara ilişkin tehditleri biraz anlatabilir misiniz?*

**Nazif Kaleli:** Koğuştaki benim bir doktor arkadaşım vardı; Adnan Güllüoğlu, şu anda Urfa'da doktorluk yapıyor. Adnan'ın, Ankara'da Tıp Fakültesinde okuduğu sıra tanıdığı bir tıp öğrencisi Diyarbakır'a yedek subay doktor asteğmen olarak bizim revire geldi. Bu doktor asteğmen, o dönemin terminolojisiyle sağ ve sol kampaşmanın en uç sağında yer alan bir kişiydi. Hipokrat yemini etmiş bu asteğmen, tutuklu olan Adnan Güllüoğlu arkadaşımızı tanıdı ve onun hakkında öğrencilik dönemine ilişkin oradaki işkenceci ekibe, Esat Oktay Yıldırım'a bilgi aktarıyor ve aynı zamanda onlarla birlikte işkencelere katılıyordu. Bu asteğmenin işkencelere katıldığını o sıra bir çok kişiden duymuştum. Fakat Adnan, bizzat şahit oldu. İki de bir Adnan'ı çağırıyorlardı ve Adnan çok berbat bir durumda dönüyordu. Bir defasında geldi, rengi solgun ve bir hayli tedirgindi. (O zamanlar koğuştaki konuşmak yasaktı ve hiç kimse korkudan bir diğeriyle konuşmıyordu ve herkes birbirinden korkuyordu. Çünkü kimin ne zaman işkenceye alınacağı ve işkence hakkında ne söyleyeceğini kestiremiyor-sunuz. İnsanların birbirine karşı bir önyargısı yoktu. Ancak işkencelerle insanları ne hale getirebileceklerini bilemiyorsunuz). Adnan bir ara yanıma yanaştı ve "Abi, beni çağırıyolar ve Ankara'da okurken bulunduğum bütün faaliyetlerimi bana anlatıyorlar, eşinide buraya getireceğiz' diyorlar" dedi. Onun eşi de doktordu ve o doktor asteğmen Adnan'ın eşinin hangi hastanede doktor olduğunu da biliyordu. Doktor asteğmenin adı Orhan Özcanlı idi. Şu an Ankara'da bulunan özel Sevgi Hastanesinin sahibidir

"Adnan" dedim, "Burada sen nasıl onurunla direnip ayakta kalıyorsan, eşin de öyle direnir, sana yap-

bir vahşetti. Bir. boyun eğdirme ve tamamen kişiliksizleştirmeye yönelikti; iki, kimliğini tamamen reddetmeye yönelikti. Yani insanların köleleştirmek, şahsiyetsizleştirmek için her türlü yöntem kullanıldı.

tıklarının dışında ona daha fazla bir şey yapamazlar ve o da onuruyla durmasını bilecektir. Bunu hiç aklından çıkarma, varsın eşini getirsinler. Onun için hiç tedirgin olmana gerek yok, diyerek ona biraz moral ve güven vermeye çalıştım.

Bir de, Diyarbakır Cezaevinde uygulanan vahşeti, bence çok iyi analiz etmek lazım. Çeşitli boyutlarıyla analiz etmek lazım; hem vahşeti uygulayanların cephesinden analiz etmek lazım, hem de vahşete uğrayanların cephesinden analiz etmek lazım. Uygulayanlar açısından yapılan analizin içinde o ülkenin sosyo-ekonomik, politik sistemiyle ilgili izdüşümler vardır. Vahşete uğrayanlar açısından da, politik davaları için cezaevinde bulunmalarından dolayı, onların profiliyle ilgili bir analize ihtiyaç vardır. Bu da onların sosyo-ekonomik durumlarıyla ilgili bilgiler, sosyo-kültürel durumlarıyla ilgili bilgiler ve politik kişiler olmuş olmalarına rağmen, (ben bunu genel olarak ve hepimiz için söylüyorum) ne kadar politize olduklarıyla ilgili duruma bağlıdır. Bence bu bağlamda, Diyarbakır Cezaevindeki vahşeti uygulayanların analiz ettikleri bir durum vardı; o da tutukluların politik profiliydi. Bunlar nedir, ne değildir? Hangi sosyo-kültürel yapı içinden geliyorlar? Tutukluların çoğu köylü; veya köy kökenli. Bir kısmı çeşitli politik süreçlerde bulunmasına rağmen, henüz politik bir olgunluğa erişmemiş insanlardı. Bir de yeterli bir alt yapıya sahip değillerdi. Düşünün ki, çok büyük meselelerin altına giren ve bir milleti kurtarmaya soyunan, belki bir takım ulusal kurtuluş önderlerinden; Mele Mustafa Barzani'den, Hoşiminh'den, Lenin'den söz etmiş olabilirler. Ama bütün bu sloganlara ve sembolleşmiş isimlere ulaşmak için alt yapıda ne var? Yani bir Gorki'yi, bir Yaşar Kemal'i veya dünya klasiklerinden her hangi bir romanı okuyabilmişler mi? Belki Yaşar Kemal'i bile doğru düzgün okumamışlardır. Şimdi böyle bir alt yapı noksanlığını çok iyi tespit eden vahşeti uygulayanlar, profilin ağırlıklı olarak bu şekilde olduğunu tespit edenler, nereden vuracaklarını ve nasıl çökertebileceklerini çok iyi saptamışlardır. "Onlara böyle bir fırsat verildi" şeklinde bir tabir kullanmak istemiyorum. Stratejik olarak vahşeti uygulayanlar, Diyarbakır Cezaevinde bir vahşet sürecini işletenlerin hedefi beliy-

Diyarbakır cezaevinde itirafçıların ve teslimiyetçilerin koşulları oluşturuldu. İtirafçılardan bir kısmı, sadece içeride değil, topluma

di... Ve o söz ettiğim altyapı noksanlığından hareketle stratejilerini yürütüyorlardı. Ancak biz tutuklular,

uygulanan terörün de bir unsuru haline geldiler; topluma terör uygulayan odakların militanı haline geldiler; çok önemli bilgiler verdiler, yöntemler öğretiler.

bu vahşeti uygulayanların hedeflerine ulaşmasını bir şekliyle geciktirebilme ve zaman kazanabilmek, zaman içinde acaba neler olabilir noktasından hareketle, gereken uygun bir savunma pozisyonunu oluşturmadan çok bodoslamasına hareket ettik. Eğer bu vahşeti uygulayanlar karşısında gereken uygun bir duruş sergileyebilmiş olsaydık; belki de bu vahşet, bu kadar dizginsiz gelişemeyebilirdi, geri püskürtebilirdik; bu, benim kişisel kanaatimdir.

Burada, Diyarbakır Cezaevindeki vahşeti uygulayanların varmak istedikleri hedefe karşı bizim, on binlerce politik insan olarak, bir savunma stratejimizin olması gerekiyordu. Nasıl bir savunma olmalıydı? Şurayı burayı fethetmek mi, hayır. Bu vahşeti, daha az bir zararla atatabilme yollarımız olmalıydı. Ama hiçbir yolu kullanamadık, dolayısıyla doğrudan doğruya vahşetin ağzına düştük ve bu vahşetten kimse kendini kurtaramadı...

Diyarbakır cezaevinde itirafçıların ve teslimiyetçilerin koşulları oluşturuldu. İtirafçılardan bir kısmı, sadece içeride değil, topluma uygulanan terörün de bir unsuru haline geldiler; topluma terör uygulayan odakların militanı haline geldiler; çok önemli bilgiler verdiler, yöntemler öğretiler. O yüzden başımıza gelmiş olan bu felaket, bir çok yönüyle iyi analiz edilmelidir. Tarihin içinde büyük belalardan, büyük vahşetlerden geçmişiz, ama henüz bunları politik bir olgunluğa dönüştürememiştir.

**Serbestî:** Yine, şahsınıza yapılan işkenceye dönmek istiyorum. Gerek tedavi için hastaneye kaldırıldığınız sıralarda karşılaştığınız gayri insani muamele ve gerekse koşullarda maruz kaldığınız şiddetin ayrıntılarını biraz daha anlatır mısınız?

**Nazif Kaleli:** Bir defa şunu söylemek istiyorum; en büyük saldırı, en büyük işkence; insanın yaşama hakkına yönelik yapılan saldırdır. Hastanedeydim, işkenceden dolayı tedavi görüyordum (işte yaşama hakkının en spesifik ve en somut anı). Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığının emriyle, hastanenin iradesine rağmen, beni hastaneden alıp götürdüler. Diyarbakır Tıp Fakültesi hastanesindeydim; ayaklarım zincirliy-

di; kızım Zilan o sıra be-bekti, Erbil Tuşalp'ın o dönemle ilgili "Bin Belge" adlı çalışmasında var. Zilan

diyor ki, "Ne olur zincirler! Babamın ayaklarını incitmeyin". Güya tedavi edecekler, ayaklarım zincirli, sonra tedavi ettirmeden alıp götürüyorlar. Avrupa'dan gelen heyetlerin tepkisi nedeniyle beni GATA Gülhane Askeri Tıp Akademisine aldılar. Benim tedavimi yarıda keserek, oradan da aldılar. Neymiş olay? Özgürlük Yolu'na (1982) yönelik genel bir operasyon var. Benim bütün soruşturmalarım bitmiş, gereken bütün işkence tezgahlarından geçmişim. Davalarım basına yansımış. Bu yeni operasyonda benimle ilgili hiçbir özel durum yok. "Tekrar getirip birilerini sıkıştırırsak, belki üzerine ifade verirler" diye beni yeniden soruşturmaya almak istiyorlar. Bunun için de benim cezaevinde hazır halde beklemem gerekiyormuş.

**Serbestî:** Burada dikkatimi çeken bir durum var. Özgürlük Yolu, diğer Kürt örgütlerine oranla daha legal, daha demokratik yolları benimsemiş bir örgütü ve çalışmalarını da bu yöndeydi. Yukarıda anlattığınız gibi, devlet, sizin kişi olarak neredeyse bütün faaliyetlerinizi de kayda geçirmiş. Ama -çok afeder-siniz- adeta size azılı bir terörist muamelesi yapıyorlar ve sanki bu azılı teröriste bağlı olarak her gün yeni bir eylem ortaya çıkıyor ve onlar da bunu çözmeye çalışıyorlar. Siz bunu neye bağlıyorsunuz, neden kişi olarak size bu kadar yöneliyorlardı?

**Nazif Kaleli:** Dava dosyamdaki isnatlara bakarsanız, somut bir gerekçe; Demokratik Eğitim Kurultayında ve Diyarbakır TÖB-DER kongresinde yaptığım konuşmalar ve bunlarla ilgili açılan dava var, başka hiçbir şey yok.

**Serbestî:** Zaten o yüzden soruyorum ve aklın sınırlarını zorlayan budur, sanırım. Bu kadar sürekli ve ağır bir işkenceyi gerektirecek ne vardı, siz bunu neye bağlıyorsunuz?

**Nazif Kaleli:** Kuşkusuz normal bir mantıkla düşündüğünüz zaman, bunu gerektirecek bir durum yok. Ben şuna bağlıyorum; amaç, yıldırma, korkutma ve boyun eğdirmektir. Her türlü durumdan istifade etmeye çalışıyorlardı: Hastanede taciz ediyorlar, tedavi olma hakkınızı elinizden alıyorlar, aç-susuz bırakıyorlar, ne gibi insani bir refleks ve ihtiyacınız varsa onu

Necmettin tez canlıydı, cesurdu; direnişlerde hep bağırır, çağırır, slogan atardı. Hatta bir ara ona haber göndererek "Necmettin

size karşı kullanarak sizi yıldırmaya çalışıyorlar; işte, sistematik olanı budur. Siz cezaevinden çıktığınız zaman topluma ve kendi siyasi çevrenize yabancılaşmış olarak çıkacaksınız; korkacaksınız. Bütün amaç bu, bütün araştırma ve çabaları bu yöndeydi. Ama ne kadarını yapabildiler, ne kadarını araştırdılar bu ayrı bir konu.

Tabii ben kişi olarak, kendime odaklı bir durumu anlatmaktan yana değilim. Ama siz hep şahsıma yönelik soru soruyorsunuz? O yüzden kendime ilişkin bazı durumları anlatıyorum.

**Serbestî:** *Evet, daha çok, size yapılanları sizden öğrenmek istiyoruz.*

**Nazif Kaleli:** Şimdi ben cezaevinde yürüyemiyordum; her an bir kişinin koluma girmesiyle götürülüp getirilmem gerekiyordu. Demin söz ettiğim işkenceci doktor asteğmenden önce, bizim bir revir doktorumuz vardı, o, benim bir bastona ihtiyacım olduğuna dair rapor verdi. Buna bağlı olarak ailemin cezaevi idaresine yaptığı hukuki baskılar, verdiği mücadele tabii ailem de bu arada büyük ezalar çekti- ve nihayetinde bir baston edinebildim. O bastonu bile iki de bir benim elimden alıyorlardı. Sadece almaları yetmiyordu, bu defa o bastonla beni döverlerdi. Bastonsuz yürüyemez halde olmama rağmen, bazen toplu dayaklar oluyordu. Koğuşu dışarıya çıkarıp toplu dayağa yatırıyorlardı. Toplu dayakların çoğunda beni hem topluluk halindeyken dövüyorlardı hem de koğuşa alarak herkesin gözü önünde; o ortalıkta yere atarak dövüyorlardı. Kanaatime göre bunu şunun için yapıyorlardı; diğer tutuklulara işte, "önder, yönetici" dediğiniz kimselere böyle yapıyoruz, şeklinde bir göz dağı vermektir.

Bir başka olay; 1984 direnişinde, beni 31 mi 38 Nolu Koğuşa mı götürdüler, tam olarak hatırlamıyorum. O koğuş da, bırakın cezaevini, neredeyse Türkiye'yi kurtaracak kahramanlarla dolu, beni onların arasına attılar. Neyse onlarla beraber bir hengamenin içine girdik... O sıra cezaevi yönetimi, kendi kafasında tespit ettiği koğuşlara tek tek baskın yapıyor, o koğuşları tahliye ediyor. Tahliyeden sonra tutukluları hama- ma götürüp öldüresiye dövüyorlar; sonra götürüp hü-

kendini fazla hedef haline getirme" dedim. "Tamam" dedi. Ama aynı gün koğuşları bastılar. Bizleri aldılar, askerlerden koridor kurmuşlardı; çeşitli insanları koğuşlardan çıkararak askerler kurdukları koridordan geçiriyorlardı. Koridordan geçenlere, hangi asker neyiyle yetiştirse onunla vuruyordu

relere atıyorlar. Şimdi koğuşumuz da kahramanlar koğuşu ya. Bizim koğuşu da bastılar. Aynı gün, Necmettin Büyükkaya'nın kaldığı koğuşu bastılar; Necmettin 24. Koğuşta kalıyor-

du. Onların koğuşu bizim karşının alt tarafındaydı. O dönem, ben Necmettin'le haberleşebiliyordum, bir şekilde diyalog kurmuştuk. Necmettin tez canlıydı, cesurdu; direnişlerde hep bağırır, çağırır, slogan atardı. Hatta bir ara ona haber göndererek "Necmettin kendini fazla hedef haline getirme" dedim. "Tamam" dedi. Ama aynı gün koğuşları bastılar. Bizleri aldılar, askerlerden koridor kurmuşlardı; çeşitli insanları koğuşlardan çıkararak askerler kurdukları koridordan geçiriyorlardı. Koridordan geçenlere, hangi asker neyiyle yetiştirse onunla vuruyordu; kimisi tekmesiyle, kimisi palaskasıyla, kimisi copuyla, kimisi kalasıyla dayaktan geçiriyorlardı insanları. Bir nevi dayak seremonisi gibi. Koğuş yakın bir mesafedeyse işiniz biraz kolay, ancak uzak bir koğuştan geliyorsanız, hele hele merdivenlerden iniyorsanız işiniz çok kötü. Bütün o uzak, yakın veya üst koğuşlardan getiriyorlar; orada kantinin önünde hamam var, hamamın orada topluyorlar. Oradan da çeşitli insanları alıp hamama götürüyorlar, hamamda iyicene dövdükten sonra ya hücrelere götürüyorlar ya da diğer koğuşlara dağıtıyorlar. Bizim Koğuş da üstteydi; bastonumu da elimden aldılar o merdivenlerden hamamın önüne kadar kalaslarla beni dövdüler, dayak yiye yiye, zor bela hamamın önüne kadar geldiğimi hatırlıyorum ve oradaki askerlerden birinin diğerine şunu söylediğini duydum: "ulan ibne sen adamı öldürdün, kulaklarının dibine vurdun". O sırada söz edilen kişinin Necmettin olduğunu ve onu öldürdüklerini düşündüm. Daha sonrasını hatırlamıyorum. Bir gözümü açtım ki, bir yerde, bir sedyenin üzerindeyim, her tarafım sırlıklam, vücudum şişmiş bir vaziyette. Yine bir hastaneye kaldırmışlardı, fakat yine tedavi etmeden beni cezaevine geri getirdiler. Tam cezaevinin önüne yaklaştık, baktım slogan sesleri yükseliyor; "Kahrolsun Necmettin Büyükkaya'yı katledenler!" diye slogan atıyorlar. Necmettin Büyükkaya'nın olayını böyle hatırlıyorum. Şimdi, askerler "ulan ibne kulağının dibine vurdun!" dediği anda mı Necmettin'i öldürdüler ya da başka bir



Oysa, tek tip elbiseye karşı direniş sürecinde, pek çok insan katle-  
dildi... Bir çok insan damarlarını kesti, bir çok insan intihar etti.

şekilde mi öldürdüler kesin  
bilmiyorum.

Normalinde koğuştan  
alınmışım, dayağımı yemi-  
şim ve o ön elemeye göre  
beni hücreye atmaları gerekirken bu defa 34. Koğuşa  
götürdüler. Koğuştan girdim içeri, baktım ki bizim  
Mehdi [Mehdi Zana Diyarbakır Belediye Eski Başka-  
nı], tam takım hepsi orada; böylece anladım ki yeni  
bir operasyona uğrayacak koğuşa geldim. Benim ha-  
lim perişan, beni alıp battaniyeye sardılar, derken ko-  
ğuşa baskın yaptılar. Benimle Mehdi'nin hem eski ar-  
kadaş olduğumuzu hem de sonradan yollarımızın ay-  
rılıp birbirimize muhalif olduğumuzu biliyorlar. O  
nedenle olacak ki, benle Mehdi'yi birbirimize kelep-  
çelediler. Şimdi aynı anda ikimizi dövüyorlar; bana  
vuruyorlar Mehdi kendini benim üzerime atıyor, ona  
vuruyorlar aynı şeyi ben yapmaya çalışıyorum. Bu  
da, her halde o vahşetin içinde hoş bir andı. Neyse  
bizi oradan çıkarıp 36. Hücre dedikleri yere götürdü-  
ler. Ancak orada da hücrelere koymadılar bizi. Benle  
Mehdi'yi hücrenin havalandırmasına koydular; üstü  
açık, soğuk, buz kesiliyor, betonun üzerindeyiz,  
birbirimize bağlı vaziyeteyiz; birde mazgallardan bi-  
ze tazyikli su sıkıyorlar. O tazyikli suyun etkisiyle  
ben dönüyorum, Mehdi dönüyor ve top gibi yuvarla-  
nıp duruyoruz. Sonra bizi o durumda bırakıp gidiyor-  
lar. Biz de o arada hücredekilere yanaşıyoruz, maz-  
galdan bizim ellerimizin bağını biraz gevşetsinler di-  
yoruz, bunu hem biz göze alıyoruz hem onlar. Sonra  
gelip fark ediyorlar hem yine bize dayak atıp su sıkı-  
yorlar, hem hücredekilere su sıkıyorlar. Neyse oradan  
bizi 35. Koğuşa aldılar. O direnişin asıl sebebi tek tip  
elbise giydirmeye çalışmalarıydı. Sonra baktık Rıza  
Altun ve o gurubun diğer yöneticileri tek tip elbise  
giymişler. Demek ki, direniş bitmiş, anlaşmalar yapılmış  
bizim de haberimiz yok. Ve böylece biz de tek tip  
elbiseyi giydik..

Oysa, tek tip elbiseye karşı direniş sürecinde, pek  
çok insan katledildi... Bir çok insan damarlarını kesti,  
bir çok insan intihar etti. Bütün direnen koğuşlarda bu  
tarz eylemlerin yapılması istenmişti; yani kendinizi  
yakacaksınız, bileklerinizi keseceksiniz dolayısıyla  
cezaevi kan gölüne dönüşecek ve şok yaratacağınız  
şeklindeki talimatları çoğunluktaki grup vermişti. Me-

Bütün direnen koğuşlarda bu tarz eylemlerin yapılması istenmişti;  
yani kendinizi yakacaksınız, bileklerinizi keseceksiniz dolayısıyla  
cezaevi kan gölüne dönüşecek ve şok yaratacağınız şeklindeki  
talimatları çoğunluktaki grup vermişti.

sela benim çok sevdiğim  
arkadaşlarımdan birisi Yıl-  
maz Demir kendini astı.  
Sonradan anladığımız ka-  
darıyla olay şöyle olmuş:  
Yine talimat vermişler, ko-

ğuştan bir kişinin kendini asması gerekiyormuş. (Ko-  
ğuşlarda çok ajitasyon yapılıyordu: "şöyle eylem ko-  
yarız, böyle eylem koyarız" diye. Tabii genç çocuklar,  
etkileniyorlar) Yılmaz'ın bıraktığı not varmış; "Eylem  
öyle lafla değil böyle yapılır" diye not bırakmış.

*Serbestî: Birde Diyarbakır cezaevinde pislik ka-  
nalizasyonuna batırma ve pislik yedirmenin çok yay-  
gın olduğu söyleniyor.*

**Nazif Kaleli:** Bu çok sıradan bir şeydi, hepimiz  
yaşadık. Bundan bahsedilir, söylenir çok dramatik bir  
şeydir. Çok büyük bir insanlık ayıbıdır; anlatıldığı za-  
man insanlık bununla rencide olur, tiksindir, kusar ve  
bu uygulama günlük en sıradan şeyler haline gelmiş  
ve en kolayıydı. Lağım suyu içmek, pislik yedirmek  
en kolayıydı. Mesela bize içme suyu dirhemle verili-  
yordu. Zaten onu da çoğumuz içmiyorduk. Her biri  
diğerine sadece biraz ağzı ıslansın diye uzatıyorlardı.  
Birbirimizin üzerinden avuçla bit topluyorduk; adeta  
bit yağmurunun altında yaşıyorduk. Ayrıca tüm, bun-  
ların yanı sıra, yıllarca süren, her gün ayakta, yerinde  
sayarak ve marş söyleme uygulamaları vardı, marşla-  
rı alçak sesle söylemek koğuşun büyük cezalandırma-  
lara neden olurdu.

*Serbestî: Bir yandan gardiyanların ve askerlerin  
uyguladığı vahşet var diğer yandan bazı tutukluların  
da diğerlerine karşı kullanmaya çalışıyorlar.*

**Nazif Kaleli:** Benim gördüğüm kadarıyla bunu  
pek başaramadılar. Yalnız itirafa ve teslim sürükle-  
dikleri kimseler için ayrı bir koğuş yaptılar, oradan di-  
ğer tutuklulara karşı kullandılar. Başka ne yapıyorlar-  
dı? Diyelim ki inkılap tarihiyle ilgili kitap verip "oku-  
yun" diyorlardı. Sonra gruplara ayırarak "sınav yapı-  
lacak ve sınavı geçen gruplar şöyle mükâfatlandırıl-  
cak, bilmeyen veya sınavı geçemeyen gruplara şöyle  
olacak, böyle olacak". Tabii insanlar onların bu takti-  
ğini anlamışlardı. Yani sınavı geçen grup dayaktan  
kurtulacaktı. Ancak sınavı geçmeyen grup için, on  
gardiyan birden koğuşa baskın yapacak o grubu alıp  
dayaktan geçirecek, bilmem başka türlü işler yaptıra-

Gardiyan bunlardan birisine bir izmarit göstererek "Oğlum, bu izmarit senindir al" diyor. Öbür gardiyan getiriyor çakmağını çakıyor

cak onlara; grubun içinde bir kişi de bilmiyorsa, grubun tümü onun cezasını çekerek cezadan kurtulamayacak. Dolayısıyla on kişi bir kişinin cezasını çekmiş oluyor ve böylece o insanların manen birbirlerine karşı hasmane duygular beslemesine ve birbirinden uzaklaşmalarına, bir dayanışma içinde olmalarını engellemeye ve köleleştirilmiş tek tek insanlar haline getirilmelerine çalışıyorlardı ancak bunda başarılı olamadılar, bence...

**Serbestî:** *Bir de o meşhur Co adlı köpeğin gardiyanlardan daha terbiyeli, olduğu söyleniyor. Terbiyeyi edep anlamında söylüyorum.*

**Nazif Kaleli:** Co öyleydi. Ne kadar anlatılmışsa Co öyleydi. Co kendi köpek refleksleriyle hareket ediyordu. Co'ya kendi reflekslerini aşabilecek, özel şeyler yaptırmak çok zordu; bunun için onu çok eğitmeleri gerekiyordu. Yani o cezaevinde bütün insanlara çok farklı olarak yapılan, çok farklı yöntemlerdeki uygulamalara göre davranabilecek kategorik bir eğitim programından geçmiş bir köpekti Co. Onun için kendi refleksleriyle hareket ediyordu ama gardiyanlar, kendilerini sistemleştirmiş işkenceci insanlar olarak davranıyorlardı.

**Serbestî:** *İşkenceciler ne tür insanlardı?*

**Nazif Kaleli:** Karadeniz yöresinden ve daha çok Orta Anadolu'dan gelen insanlardı.

**Serbestî:** *Bunlar işkenceci olarak mı geliyorlardı?*

**Nazif Kaleli:** Hayır zaten devre, devre geliyordu. O gardiyanlarda kendi durumlarından yakınıyorlardı. Mesela bazen bakıyordun, kendi aralarında "Yahu devre de bitmedi ki diğerleri gelsin" şeklinde söyleniyorlardı. Orada eğitime alınıyorlardı; alt devre üst devrenin yanında eğitiliyordu. Üst devre gidince alt devre otomatikman onun yerini alıyordu.

**Serbestî:** *Kış yaz tarifesi nasıldı?*

**Nazif Kaleli:** Dayak açısından bir fark yoktu. Yalnız yazın su vermiyorlardı ve sıcaklığın altında eğitim yaptırıyorlardı kışında betona yatırıp su sıkıyorlardı. Ya da karda çıplak süründürüyorlardı.

**Serbestî:** *Bir de kanlı karavana hikâyeleri var.*

**Nazif Kaleli:** Kanlı karavana ile ilgili sadece bir hikâye anlatayım: Bizden dört arkadaş karavana almak için gittiler. Gardiyan bunlardan birisine bir izmarit göstererek "Oğlum,

bu izmarit senindir al" diyor. Öbür gardiyan getiriyor çakmağını çakıyor "yak oğlum keyfet bakalım" diyor ve izmariti yakıyor. Diğer gardiyan gelip "ulan ibne oğlu sen bu izmariti nereden aldın, yaktın?", "komutanım o gardiyan yaktı" falan. "Ulan ibne o niye senin sigaranı yaksın, senin uşağın mıdır?" gibi sudan bir bahaneyle yatırdılar yere, bu defa gardiyanların tümü birden çocuğu dövdüler; çocuğun yüzü, gözü, ağzı başı her tarafı kan içinde. Karavana dedikleri şey nedir, sudur. İçinde tane denilen şeyi zor bulursun. Çocuğun ağzından burnundan akan kanlar hepsi karavananın içinde. O kanlı haliyle getirip, "bu karavanayı yiyeceksiniz" diyor ve gardiyan başınızda bekliyor, yemek dağıtılınca da "yemeğini ye lan" diyor. Ve böylece her defasında, bir şekliyle kanlı karavana yedirtiyorlardı. Yemeyebilirsin, ancak yemediğin zaman bütün koğuştaki, yiyen yemeyen herkesi dayaktan geçiriyorlar.

**Serbestî:** *Tüm bu kötü uygulamaların arasında, hem fiziki hem manevi sizce en kötüsü hangisiydi?*

**Nazif Kaleli:** Benim şahsen maruz kalmadığım, ama çoğunlukla arkadaşlarımıza yapılan cop uygulamasıydı. Cop sokuyorlardı o insanlar günlerce başını kaldıramıyorlardı, dünyaları alt üst oluyordu. Sonra diğer arkadaşlar yavaş yavaş bu durumu tamir etmeye çalışıyorlar. O arkadaşlarına destek oluyorlar, moral veriyorlar. Burada yapılan kişinin iradesi dışında kişiye yapılan bir uygulamadır.

**Serbestî:** *Saygın Zindanları, Nazi Kampları vb., siz Diyarbakır cezaevini nasıl tarif ediyorsunuz?*

**Nazif Kaleli:** Diyarbakır tüm bunların dışındadır. Tarih Diyarbakır Cezaevinin bir benzerini görmemiştir. Kuşkusuz o dönem Türkiye'nin bütün cezaevlerinde baskı, işkence vardı ama, Diyarbakır çok farklıydı. Çünkü Diyarbakır'ın kimliği farklıydı ve bu yapılanlar bu farklı kimliğe karşı yapılıyordu. Belki bu yönüyle Nazi Kamplarında Yahudi kimliğini aşağılamaya yönelik yapılanlarla bir benzerliği vardır. Ancak şu bir

Benim şahsen maruz kalmadığım, ama çoğunlukla arkadaşlarımızı da etkileyen bir uygulamaydı. Cop sokuyorlardı o insanlar günler-

gerçek, hiçbir Yahudi'ye veya farklı bir kimliğe "Nazi ol, ya da Alman ol, veya şu bu ol" denilmedi. Nazilerce, "Sen kendi kimliğini savunma ve boyun eğ" deniliyordu. Ancak burada insanlara "Türk ol" deniliyordu. "Türküme, Doğruyum, Çalışkanım de" deniliyordu. Bu konuda bir örnek vermek istiyorum.

Adını şu anda hatırlamıyorum. Siverekli, köylü bir dost vardı. Ben onu çok seviyordum. Onu akşama kadar dövüyorlardı, o kalkıp gülüyordu. Ona İstiklal Marşı'nın sadece "çatma kurban olayım" diye başlayan bölümünü ezberletmeye çalışıyorlardı. Öğretmen verdiler başına, ne kadar uğraşılsa ona "Çatma kurban olayım" dedirtemediler. Her defasında "Çatma fatma" diyordu. "Çatma fatma" dediği an, onu yere yıkıyorlardı. Akşama kadar dayağını yiyordu. Dönüyorlar, bir öğretmen veriyorlar "sabaha kadar buna öğreteceksin" diyorlar. Sabah gelip, "öğrendin mi lan söyle bakalım". Bu yine "çatma fatma" diyor ve çıldırıyorlardı. Yine bir defasında Esat Oktay Yıldırım geldi "söyle lan!" dedi. O yine "Çatma fatma" dedi Esat Oktay çıldırdı, adamı yere yıkıp yoruluncaya kadar dövdü. Esat Oktay neden çıldırdı? Çünkü ne yapıyorsa o anda ona "Türküme, Doğruyum"u söyleyemiyor. Burada sadece bir kişiye yönelik uygulamalarından söz ediyorum.

Bir de ne yapıyorlardı? "Hangi koşu daha iyi süslenilirse o koşu mükâfat var" deniliyordu. Koşu süslemek neydi? İşte hafta sonu ailelerimiz gelir, bize beş on kuruş para yatırır, o paralarımızın hemen hepsini doğrudan kantine yatırıp boya, fırça vs. aldırıyorlardı. Bu malzemelerle Atatürk resmi yapılır, Atatürk'ün annesinin resmi yapılır, bayrak resmi yapılır, "Ne Mutlu Türküm Diyene" yazılır. Bunun için büyük bir maharet sergilenir, bakarsın yarın birisi geldi, bir bahaneyle bütün bunları beğenmedi ve tekrar tümünün üzerine bir boya çekilir yeniden başlatılır. O duvarların üzerinde 10 kattan fazla boya kullanılmıştı. Hitlerin, insanları Hitlerci yapmak için, insanlara bu kadar yöneldiğini zannetmiyorum.

**Serbestî:** Duruşmalar nasıl geçiyordu? Mesela siz kendinizi duruşmada rahat savunabiliyor muydunuz?

**Nazif Kaleli:** Duruşmaya büyük talimatlarla götürüyorsunuz. Mahkemede fazla konuşma hakkınız

ce başını kaldıramıyorlardı, dünyaları alt üst oluyordu. Sonra diğer arkadaşlar yavaş yavaş bu durumu tamir etmeye çalışıyorlar. O arkadaşlarına destek oluyorlar, moral veriyorlar. Burada yapılan kişinin iradesi dışında kişiye yapılan bir uygulamadır.

yok. Hakim bir şey sorduğunda çok kısa bir cevap vereceksiniz, esas duruşunuzu bozmayacaksınız, hakime "komutanım" diyeceksiniz. Dışarıdan tutuklu yakınları alınıyorlardı; onlarda esas duruşta duruşmayı izliyorlardı. Aileleri de o kadar tedirgin ediyorlardı ki, bir defasında eşimi mahkeme salonundan alıyorlar. Eşim de soruşturmaya götürüleceğini zannediyor. Salonda sütunun gerisinde kalmış, beni görebilmek için başını biraz uzatıyor; başını hafif uzattığı için hakimin emriyle duruşma salonundan alınıyor. Götürürken uygun adımla yürütüyorlar. "Tamam, kesin beni soruşturmaya götürecekler" diyor ve uygun adımla yürüyor, bir de "çocukları nasıl haberdar edeceğim" diye düşünüyor. Bir bakıyor nizamiyenin önüne çıkmış ve yanında hiç kimse yok. Meğer, bütün o uygun adım marşla kendisini sadece mahkeme salonundan atmışlar. Mahkemeye götürüp getirirlerken de çeşitli dalaverelerle bin bir eziyet çektiriyorlar, dövüyorlar tehdit ediyorlar. Ya bir kişiye yönelir arabanın içinde onu döverler, ya da bir kişinin yaptığı bir hareketi bahane ederek arabanın içindeki bütün tutukluları döverler. Onun için arkadaşlarımıza zararımız dokunmasın diye çok daha dikkatli çok daha nizami hareket ediyorduk. Bu da, hemen sizi kendi iradenizden kopuk başka birilerinin iradesi altında olduğunuzu size dayatıyor ve öyle hareket ediyorsunuz. Mahkemeyi beklerken, tek sıraya dizip başını eğiyorlar. Hem mahkeme dışında aşağılıyorlar, hem de duruşmaya çağrıldığı zaman başka bir iradenin altında olduğunuzu size hissettiriyorlar. İşte buna ne kadar mahkeme deniliyorsa o kadarda adalet vardı.

**Serbestî:** Peki, 12 Eylül'e ne oldu bitti mi, devam mı ediyor?

**Nazif Kaleli:** 12 Eylül bir zihniyet olarak hâlâ Türkiye'de var. O baskıcı zihniyet hâlâ bir şekliyle kendini koruyor. Dünyada gelişen globalleşme süreci Türkiye'yi ciddi bir şekilde sıkıştırmaya başlıyor...

**Serbestî:** Türkiye'de geçmişle yüzleşmek, mesela 12 Eylül dönemi gibi bir dönemi sorgulamak, onunla yüzleşerek mağdur edilen toplum kesimlerinin mağduriyetini giderecek düzenlemeleri düşünmek gibi bir şeyin Türkiye'de yaşanacağına inanıyor musunuz?

Diyarbakır Cezaevi çok büyük bir yarıktır ama ona gelinceye kadar daha da büyük yarıklar var. Mesela "Komando zulmü" denilen bir dönem var Türkiye'de. 1970 öncesinden olan ve sonrasında da devam eden Komando hareketleri var bizim bölgede. Diyarbakır Cezaevi vahşeti gibi bir vahşet, bu Komando hareketi sırasında köylere yapılıyor.

**Nazif Kaleli:** Bence böyle bir yüzleşmek çok uzak. Bir kâhin olarak söylemek lazım, ancak Türkiye böyle bir yüzleşmeyi yaşayabilmesi için en az daha 30 yıl lazım. Hele kimlik olarak büyük mağduriyetler yaşamış Kürtlerin, mağduriyetlerini giderebilecek mekanizmaların oluşması için daha çok uzun yıllar gerekiyor.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevi çok büyük bir yarıktır değil mi?

**Nazif Kaleli:** Diyarbakır Cezaevi çok büyük bir yarıktır ama ona gelinceye kadar daha da büyük yarıklar var. Mesela "Komando zulmü" denilen bir dönem var Türkiye'de. 1970 öncesinden olan ve sonrasında da devam eden Komando hareketleri var bizim bölgede. Diyarbakır Cezaevi vahşeti gibi bir vahşet, bu Komando hareketi sırasında köylere yapılıyor.

**Serbestî:** Evet, tarihten kalan diğer yarıklar da var bütün bu yarıkların giderilmesi mümkün mü?

**Nazif Kaleli:** Mümkün, bunun kanalları işliyor. Mekanizmaları çalışıyor, toplumsal dinamikler oluşuyor. Ben buna çok inanıyorum. Türkiye'yi AB sürecine girmeye zorlayan, her ne kadar ekonomik faktörler gibi görünüyorsa da aynı zamanda Türkiye'nin siyasi rejimiyle ilgili faktörlerin de Türkiye'yi AB'ye zorladığı açıktır. Bir defa o kanala girdikten sonra çok önemli hamlelerin olabileceğine inanıyorum. Kürt siyaseti bu konuda çok önemli roller oynayabilir; Kürtlerin demokratik kanalları çok iyi çalıştırmaları gerekiyor. Kürt siyasetinde büyük bir dejenerasyon var; bunun muhakkak aşılması gerekiyor ve demokratik bir toplum modelinin geliştirilmesi gerekiyor.

# İnsan Soydu Böyle Bir Zulüm Görmedi!

**Nuri Sınır:** Diyarbakır, 1952 doğumlu. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi öncesinde Diyarbakır Belediyesinde çalışıyordu. 24 Eylül 1980'de İstanbul'da Diyarbakır Belediye Başkanı Mehdi Zana'yla birlikte yakalandı. 9 Gün İstanbul Harbiye Kışlasında gözaltında tutuldu. Sonra Diyarbakır'a gönderildi. Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığının arka tarafında askeri bir merkezde 43 gün soruşturmada kaldı. Soruşturma sırasında falakaya yatırıldı, ipe her iki elini bağlayarak ayaklarının yerden kesilmesi suretiyle ellerinden asıldı, ağzına, cinsel organına parmak uçlarına, kulak memelerine elektrik verildi; tazyikli su sıkıldı; 43 gün boyunca gözleri hep bağlı kaldı. İki yıl Diyarbakır zindan cehennemini yaşadı. 1982'nin sonlarında tahliye oldu, davası beraatla sonuçlandı. Bel fıtığı, sol bileğinde sürekli bir ağrı, aşırı derece irade dışı reaksiyon gibi sağlık problemleri yaşıyor. Cezaevindeyken gittiği diş hekimi çürük bir diş yerine dört tane sağlam dişini çekiyor. Şu anda da Diyarbakır Belediyesinde çalışıyor.

**Serbestî:** 12 Eylül Darbesi döneminde Diyarbakır Askeri Cezaevinde yaşam nasıldı?

**Nuri Sınır:** Yaşam nasıldı?... Herkesin maruz kaldığı ve uymak zorunda olduğu bir ortak yaşam vardı. Neydi bu yaşam? Sabah 5'te kalkıyorsunuz, kahvaltı adı altında ne olduğu belli olmayan şeyi, bazen getirir bazen getirmezlerdi. Uygulamalar zaman zaman farklılık gösterebiliyordu. Eğitim adı altında havalandırmaya çıkarırlardı; sabahtan öğleye kadar kar kış, yağmur, soğuk, sıcak, buz demeden, insanlar çırılçıplak soyundurulmuş ve eğitim alanında kâh "sürün", "yat" kâh "kalk ayakta devam et"! Yerde de insanlar kamçılanır, coplanır, tekmelemlerdi. Hatırlıyorum 1982 kışı çok soğuktu; havalandırmada çok kalın bir buz tabakası vardı; 58 kişiydik insanlar çırılçıplak soyundurulmuş

o buzun üzerinde süründürülerek kalın buz tabakasının tümü eritildi. Bazen de, -mübalaga yapmıyorum- sabahın 5'inden akşamın 9'una kadar hiç ara vermeden ayakta yerinde sayarak marş okuyorduk, ya da birisi elinde "Nutuk" okur biz tekrarlardık. Sabahtan akşama kadar bu, bu şekilde devam ederdi; hiç kimsenin başı dönme, hasta olma şansı, düşme şansı ya da bir vesileyle oturma şansı yoktu. Düşeni, düşmekten beter ederlerdi, yere değil adeta ateşin içine düşerdi, o hale getirirlerdi. Saydığım uygulamaların dışındaki her hareket, ayrı bir işkencenin sebebiydi. Bizi bok çukuruna batırıyorlardı ve "ikinci bir emre kadar elinizi hiçbir tarafınıza sürmeyeceksiniz!" diyorlardı. Gözümüzün içine akan o pisliği, elimizle silmeye çalıştığımız zaman bu emre itaatsızlık olarak görülür-

**Çıplak bir vaziyette, ellerimi bağlayarak ayaklarımı yerden kesecek şekilde beni asıyorlardı; elektrik kaba dayak her an için yapı-**

yordu ve feci bir şekilde cezalandırılırdık. Buna tabii yaşam denilemez, her yönüyle çekilmez bir işkencedir; ölümü arıyor, bulamıyorduk. İntihar etmek için bir araç lâzım, bulamıyorduk. İnanıyorum ki, insanların eline kesici bir alet geçseydi çoğu şahdamarını keserek intihar ederdi. Sorumlu permatikleri sayılı dağıtıyor ve hemen sonra topluyordu. Ve Diyarbakır Cezaevin'de koğuşumuzun dışındaki koğuşlarda neler olup bittiğini asla bilemezdik.

### Mehdi Zana'nın "Gorili"

*Serbestî: Genel uygulamanın bir özeti böyle. Ayrintularına geleceğiz. Bir de size ne yaptılar, kişi olarak sadece size yapılan bir uygulama var mıydı?*

**Nuri Sınır:** Benim Mehdi Zana'yla birlikte yakalanmam, ayrıca benimle "özel" ilgilenmelerinin bir gerekçesiydi. Esat Oktay Yıldırım, Mehdi Zana'ya "Dana" ismi takmıştı bana da "Dana'nın Gorili" diyordu. Bunun da anlamı şuydu "Goril" kimin karşısına çıkarsa onu döverlerdi. Zaten soruşturmada da bana yapılan işkencenin tek amacı Mehdi Zana aleyhinde ifade vermeme sağlamaktı. Sadece Mehdi Zana'yla yakalanmıştım, benimle ilgili başka hiçbir şey yoktu. Özgürlük Yolu, veya başka örgütlerle ilgili benden bilgi istiyorlardı, ancak esas olarak Mehdi Zana'dan dolayı beni soruşturuyorlardı, Mehdi'nin yurt içinde ve yurt dışında kimlerle ilişkisinin bulunduğu şeklindeki sorulardı.

*Serbestî: Soruşturmada size yapılan işkenceyi biraz anlatabilir misiniz?*

**Nuri Sınır:** Çıplak bir vaziyette, ellerimi bağlayarak ayaklarımı yerden kesecek şekilde beni asıyorlardı; elektrik kaba dayak her an için yapılan bir şeydi. Tabii bu anlattıklarım bir günlük bir saatlik seanslar değil. 43 gün orada kaldım her an gelip bunları uygulayabiliyorlardı. Ara verdikleri zaman da, hangi saatte gelip beni alacaklarını bilemiyordum. Gecenin veya gündüzün herhangi bir saatinde gelip alıyorlardı. Orada kaldığımız yeri bir oda şeklinde hayal edebiliyorum; ve orda kalan insanların sayısı zaman zaman 40'ın veya 50'nin üzerine çıkıyordu...

lan bir şeydi. Tabii bu anlattıklarım bir günlük bir saatlik seanslar değil. 43 gün orada kaldım her an gelip bunları uygulayabiliyorlardı. Ara verdikleri zaman da, hangi saatte gelip beni alacaklarını bilemiyordum.

Gözler hep bağlı olduğu ve her tarafınızda ağrı, sızı ve şiş olduğu için tam olarak nerenizin yara ve nerenin sağlam olduğunu bilmeniz mümkün değil. Ne

zaman bizi, helikopter birliğinin yanındaki cezaevine götürdüler; orada gördüm ki bütün vücudum, ayaklarımın altı, her taraf kabuk bağlamış. O sıra daha Diyarbakır 5 Nolu Cezaevi açılmamıştı. Orada normal bir tutuklu yaşamını sürdürdük; ta ki bizi 5 Nolu'ya naklettiler. 5 Nolu'da da 1,5 aya yakın bir müddet, normal Kürtçe konuşabiliyorduk, görüşmecilerimizle kendi anadilimizle konuşuyorduk gazeteler geliyordu, radyo, televizyon vardı.

*Serbestî: Diyarbakır Cezaevindeki baskılar nasıl başladı, hatırlıyor musunuz?*

**Nuri Sınır:** O dönem, Metris, Mamak ve benzeri cezaevlerinde çeşitli sorunların yaşandığını gazetelerden okuyorduk. Okuduğumuz bu cezaevi hadiseleriyle, Diyarbakır Cezaevinde başlayan baskıların arasında fazla bir zaman geçmedi. Ancak Diyarbakır Cezaevinde baskılar başlamadan önce cezaevi idaresi kendine uygun bir kadro seçti. Cezaevinin İç idare amirleri, iç güvenlik görevlileri iki ayda bir değişiyordu. Örneğin Devegeçidi kışlasından bir grup asker getirirlerdi 1.5, 2 ay sonra onlar değişirdi, yerine yenileri getirilirdi. Ama daha sonra şunu gözlemleyebildik, gelen her grup askerin içinden bazılarını eleyip cezaevinde bıraktılar, diğerlerini gönderdiler ve kendilerine göre ve sürekli orada kalabilecek bir kadro oluşturdular. Bu kadro da, söylenenleri harfiyen yerine getiren ve hiç acıma duygusu bulunmayan bir kadroydu. Tabii bu kadro sadece askerlerden oluşmuyordu. Devletin eğitilmiş ve eğitilmiş adamları da vardı bunların arasında, bunlar devletin farklı istihbarat birimlerinde çalışan adamlar da olabilir; devletin değişik amaçlı kullanılan üst düzey kadroları da olabilir; er ve erbaş şeklinde görevlendirilerek bilfiil cezaevindeki uygulamalara katılıyorlardı, bunlar. Bu adamlar zaman zaman oturup kalkmalarından, yapılan sohbetlerinden orada sadece düz bir asker olmadıklarını açığa vuruyorlardı.

Tabii Esat Oktay Yıldırım, da ilk etapta herhangi bir iç güvenlik amiri gibi bize göründü; yani bir yüzbaşı gitmiş onun yerine başka bir yüzbaşı gelmiş şeklindeydi.

Tabii biz bunları anlatırken Aziz Nesin çok dalmıştı; pencereden, yağan karı seyrediyordu. Sonra bir ara dönüp bize baktı ve şunu

28 tane olayı Aziz Nesin'e anlattık. Tabii biz bunları anlatırken Aziz Nesin çok dalmıştı; pencereden, yağan karı seyrediyordu. Sonra bir ara dönüp bize baktı

ve şunu söyledi: "Yahu çocuklar, ben kendi hayal dünyamı çok geniş biliyordum. Ama bakıyorum ki, Kürtlerin hayal dünyası benimkinden daha çok genişmiş." Yani anlattıklarımıza inanmadı ve anlattıklarımızı bir hayal ürünü olarak değerlendirdi.

ve şunu söyledi: "Yahu çocuklar, ben kendi hayal dünyamı çok geniş biliyordum. Ama bakıyorum ki, Kürtlerin hayal dünyası benimkinden daha çok genişmiş." Yani anlattıklarımıza inanmadı ve anlattıklarımızı bir hayal ürünü olarak değerlendirdi.

### Kenan Evren'in Eğitim Seferberliği

Mesela Kenan Evren, eğitim seferberliğini başlatmıştı; bu seferberlik çerçevesinde, Kızıltepe'nin bir köyünden bir çobanı getirmişlerdi; adı Mihemedo'ydu, hiç okuma yazması yoktu. Koğuştan Rıfat adında bir arkadaşımızı Mihemedo'nun öğretmeni olarak seçtiler ve "Bir hafta içinde Atatürk'ün Nutkunu ve 52 tane marşı buna ezberleteceksin" dediler. Askerler ikide bir gelip "Hadi Mihemedo çık İstiklal marşını söyle" diyorlardı. Tabii hocası da Mihemedo'yla birlikte öne çıkmak zorundadır. Mihemedo, "Korkmem" diyordu, duruyordu ve elini dayak vaziyeti şeklinde uzatıyordu. Mihemedo dayağını yerd ama, hoca ona öğretmediği için onun iki katı o dayak yiyiyordu. Gardiyanlar dışarı çıktıktan sonra hoca Mihemedo'ya yalvarıp yakarıyordu; "Mihemedo ayağını öpeyim, hiç olmazsa bir kıtasını ezberle". Mihemedo, "Rıfat ben ne yapayım ezberleyemiyorum, onlara söyle senin yerine de beni dövsünler" diyordu. Mihemedo'ya iki defa "oku" derlerdi "ha ibne! sen ezberlememişsin" diyerek üç saat dövüyorlardı, işkence yapıyorlardı; atıyorlardı o avlunun ortasına bayılıta kadar dövüyorlardı. Bir keresinde o yazın sıcaklığında, bir hafta ranzanın üzerinde battaniyenin altında aç ve susuz bırakmak suretiyle ceza verdiler. Bir de koğuşlarda gözetleme delikleri vardı, devamlı birileri o gözetleme deliklerinden koğuşu gözetlerdi. Mihemedo o yazın sıcaklığında bir hafta boyunca aç ve susuz o battaniyenin altında kaldı ve Mihemedo'nun battaniyenin altında kıpırdaması da yasaktı.

Mantık şu; emir verilmiş "esas duruşta uyuyacaksın" kıpırdadığın anda emre itaatsizlik olarak değerlendiriliyordu ve insanları cezalandırıyorlardı.

### "Aziz Nesin: Kürtlerin hayal dünyası benim hayal dünyamdan çok daha genişmiş"

*Serbestî: Evet, o cehennemde hafızanızda iz bırakkan, hiç unutmadığınız birkaç anınızı anlatabilir misiniz?*

**Nuri Sınır:** Önce size bir anekdot anlatmak istiyorum: Sanırım 1986-87 yıllarındaydı; bir gün bizim şair Yılmaz Odabaşı beni aradı ve dedi ki: "Aziz Nesin burada, cezaevinde kalmış ve cezaevi uygulamalarının canlı şahidi olan birkaç insanla görüşmek istiyor, aklıma siz geldiniz ve bir de Mesut Baştürk arkadaşım var onunla da konuştum". Hatta o sıra Yılmaz'a "Eğer şimdiye kadar Aziz Nesin Diyarbakır Cezaevine ilişkin sağlıklı bir bilgi edinememişse, bu saatten sonra ona neyi anlatabilirim" dedim. Yani gerek yok görüşmemin bir anlamı yok şeklinde bir şeyler dile getirmiştim. Yılmaz çok rica etti, çok ısrar etti. Neyse biz randevulaştık; Derya Oteli diye bir otel vardı. Oraya gittik, bir kişi günüydü, kar yağıyordu hava da çok soğuktu. Bir merhaba faslından sonra oturduk, çaylarımızı içtik. Aziz Nesin, "Çocuklar" dedi, "bu cezaeviyle ilgili çok şey söylendi, ancak siz orada canlı yaşayanlardansınız, sizden dinlemek istiyorum" dedi. "İyi" dedim. Ben anlatmaya başladım, mesela "banyoya giderken, mahkemeye giderken, mahkemeden dönerken, görüşmeye giderken, işte havalandırmaya çıkarılırken" gibi başlıkların altında cezaevini anlatıyorum. Benden sonra Mesut devam ediyor. Sonra ben anlatıyorum; ben atlatıyorum, o anlatıyor. Neyse böyle 27-

Bizdeki uygulamaların, Saygon zindanlarındaki uygulamalardan çok daha amansız ve acımasız olduğunu gördüm. Somut kanıtı

Ben cezaevine düşmeden önce Saygon zindanlarını anlatan kitabı okumuştum"; cezaevinde bulunduğum süre içerisinde hep bizim kaldığımız cezaevi ile Saygon zindanlarını mukayese etmeye çalıştım. Bizdeki uygulamaların, Saygon zindanlarındaki uygulamalardan çok daha amansız ve acımasız olduğunu gördüm. Somut kanıtı şuydu: Biz ölümü arıyor, bulamıyorduk. Nazilerin yakaladığı Yahudilerin fırınlarda ölme gibi bir şansları vardı ama bizim ölmek gibi bir şansımız yoktu. Bize söylenen şuydu: "Siz yavaş yavaş öleceksiniz". Ve bugün çok rahatlıkla şunu söyleyebilirim, gerçekten o uygulamalar semeresini verdi.

Bizdeki uygulamaların, Saygon zindanlarındaki uygulamalardan çok daha amansız ve acımasız olduğunu gördüm. Somut kanıtı şuydu: Biz ölümü arıyor, bulamıyorduk. Nazilerin yakaladığı Yahudilerin fırınlarda ölme gibi bir şansları vardı ama bizim ölmek gibi bir şansımız yoktu. Bize söylenen şuydu: "Siz yavaş yavaş öleceksiniz". Ve bugün çok rahatlıkla şunu söyleyebilirim, gerçekten o uygulamalar semeresini verdi. Belki bizim gibi insanlar dış görünüş itibariye sağ görünüyorlar. Ancak beynimizi götürdüler, psikolojimizi bozdular, sinir sistemimizi allak bulak ettiler. Cezaevinden çıktıktan sonra hemen ölen çok insan oldu.

İlyas adında bir polis memuru vardı; o zaman Pol-Der üyesi olduğundan dolayı getirmişlerdi. O polis memuru şuurunu içerde yitirdi; hiç anlam veremiyordu; "ben bu devletin bir memuruyum bana nasıl böyle yaparlar? Ben bu devletin bana yaptıklarını hak eden bir insan değilim" diyordu. Ve hâlâ kendini bir memur olarak görüyordu. Oysa görmediği bir gerçek vardı; o bir Kürt'tü. Bunu da ben ona söylüyordum; "sen bir Kürt olduğun için sana bunları yapıyorlar" diyordum. Bir, Sivas Çetinkayılıydı; iki onu PKK'nin ana davasına dahil etmişlerdi; üç soyadı Doğan'dı, onu Mazlum Doğan'la birlikte mahkemeye götürüyorlardı. O polisin bu tür şanssızlıkları vardı. Onu Diyarbakır- Bağlar'da bir mağazanın soygun senaryosunun içine sokuyorlar. "Mağaza soyulmuş; buzdolabı, televizyon götürülmüş" falan filan. Oysa mahkemede bütün bunların doğru olmadığı ispatlandı. Zaten oraya düşmek için ille de bir suçta veya bir eyleme katılmış olmak gerekmezdi. Herhangi bir düzmece ifadeyle yıllarca orada yatan, yüzlerce insan var.

### **Yanımızda Diyarbakırlı Bir Astsubay Vardı, Hanımı Türkçe Bilmediği İçin Hep Dayak Yiyiyordu**

6 ay annemle konuşamadım; çünkü o Türkçe bilmezdi benim de Kürtçe konuşmam yasaktı.

\*) Nguyen DUC THUAN, Saygon Zindanları, (Serbesti)

Annem hep görüşüme gelirdi. Ama sadece gözlerimin içine bakardı ve ben de onun gözlerinin içine bakardım; tek kelimeyi ne ben konuşurdum ne o. Çünkü o Türkçe bilmezdi ve benim de Kürtçe konuşmam yasaktı. 6 ay boyunca anneme "Nasılsın?" diyemedim. Bir gün "beni öldürseler de annemle konuşacağım" diye kendi kendime karar verdim. Tabii, görüşme esnasında hem sağımda hem solumda birer asker duruyor. Bir de talimatları var, askerler ayağıma bastıkları anda görüş kabini terk edecektim. Karşıyandaki görüşmeciniz ayağınızın asker ayağının altında olduğunu görmüyor.

Annem geldi; ben ona baktım o bana baktı; birden "dayê tu çawayî-anne nasılsın?" dedim. O anda annem sanki bir kuş olup uçacaktı ve hemen başladı Kürtçe konuşmaya "em baş in zarok baş in, kesê meraq neke-iyiyiz, çocuklar iyi, bizi merak etme" falan, daha annem laflarını bitirmeden her iki kolumdan çektiler beni. Tesadüfe bakınız ki, az evel söz ettiğim astsubay da eşiyile Kürtçe konuşuyor, öbür tarafta Mehdi Zana da Leyla ile Kürtçe konuşuyor. Üçümüzü aldılar o koridora, kalaslar, coplar, tekmeler inip kalkmaya başladı; bizi öldürmekten beter ettiler.

### **Banyo Gidiş-Dönüşünde Atom Bombası Sendromundan Daha Beter Bir Durum Yaşadık**

Banyoya götürmek daha da beterd, soyunma, yıkanma, giyinme için üçe kadar sayarlardı. Su damla damla akıyordu. Bazı saf insanlarımız da, o damla damla akan suyun altına girdiler ve gerçekten banyo yapabileceklerini zannettiler; son sayı üç ve düdük çalındı; duvara dönük vaziyette herkes hamamın önünde toplandı; "Geriyeye dön" ve "Yat" dediler. Ellerinde cop, kalas ve kamçı bulunan elli tane zebani, birinci bloktan üçüncü bloka kadar, üçüncü bloktan üst kata kadar (merdivenler de dahil) o soğukta çıplak, süründüre süründüre ve her taraftan cop ve kalaslar indirerek bizi götürdüler; ıslanmış olanların durumu çok daha kötüydü; koğuşa girdiğimizde, kesinlikle ne bir atom bombası sendromu ne bir deprem sendromu insanlarda böyle korkunç bir manzara yaratamazdı, ayağı, kolu, başı kırılan, kaba etleri parça-



Esat Oktay Yıldırım ve ekibi fiili olarak mahkemenin de başkanlığıdır. Esat Oktay Yıldırım istediği anda, istediği adamı, duruşma es-

lanmış insanlar ve insanların her tarafı mosmordu. Kol, kafa ve benzeri kırılmalara da çok kolay bir yol bulmuşlardı; hemen gelip

"Ben ranzadan düştüm" tutanağını tutup, altını imzalatıp gidiyorlardı. Bu olayları, kimsenin dışarıya yansıtmaması ya da mahkemede dile getirmesi mümkün değildi. Esat Oktay Yıldırım ve ekibi fiili olarak mahkemenin de başkanlığıdır. Esat Oktay Yıldırım istediği anda, istediği adamı, duruşma esnasında mahkemeden alır işkenceli sorguya çekerdi. Esat Oktay Yıldırım'ın Cezaevinde tutmak istediği adamı mahkemenin serbest bırakması mümkün değildi. Duruşma sırasında tutukluları dövüyorlardı.

Bir gün bizim koğuşa, yeni tutuklanmış 20'e yakın kişi getirdiler. Hani odunlar kömür yapılmak için istiflenirler ya. Aynen o şekilde bu insanları da istiflediler çok acayip bir manzara ortaya çıktı. Sonra üzerine bidonlarla su düktüler. Daha sonra kalaslarıyla gelip adeta un ufak edercesine o insan kümesini kalaslamaya başladılar... Aslında böyle anlatınca sanki çok özel seçip anlatıyorum; hayır öyle değil. Bunlara benzer uygulamalar her gün yaşanan bir durumdu. Mesela en basiti sigara; bir ay sigaranın koğuşa girmesi yasaktı; sonra bakıyorduk ki 15 kilo sigara getirmişler ve "bunların hepsi içilecek" diyorlardı. Bütün pencere ve kapıları da kapatıyorlardı. Her bir kişi 15 sigarayı birlikte yakıp içmek zorundaydı, ta ki o sigaraların hepsi bitirilene kadar; bitirilmediği zaman o sigaraları yakıp insanların makatına, kulağına, burnuna sokuyorlardı. Yemeği de bize karşı başlı başına bir işkence aracı olarak kullanıyorlardı. İnsanlar hep açtı, getirdikleri "şey" in içinde de her türlü pislik vardı. O yüzden dışarıya çıktıktan sonra da, oradaki insanların açlık hali ve her türden pisliğin bulaştırıldığı o yemeklerin üzerimde bıraktığı etki nedeniyle uzun süre iştahım kesildi ve doğru dürüst yemek yiyemedim.

### **Beynimizi Bitirmek İçin 67 yaşındaki Adama Gözlerimizin Önünde İşkence Yapıyorlardı**

*Xalê İbo* (İbo dayı) denen 67 yaşında bir adam vardı. Bu adamın çocuğu PKK davasından getirilmişti; adı Suphi'ydi, soyadını şu anda hatırlamıyorum, daha sonra cezaevinde intihar etti bu çocuk. İbrahim

nasında mahkemeden alır işkenceli sorguya çekerdi. Esat Oktay dayı salt o çocuğun babasıydı diye getirmişlerdi. Dediğim gibi, yaşlı bir adamdı ve hiç Türkçe bilmiyordu. Aslında o yaşlı

adama yapılan işkence ve aşağılamalar, oradaki gençlerin beynini bitirmeye yönelikti. Oğlu yaşındaki çocuklara, "sırtına bin" diyorlardı. Xalê İbo "Her Türk asker doğar" diyemediği için, "Hey Türk! Hey Türk!" diyordu ve Xalê İbo böyle dedikçe onlar, fıtırıp, bir kat daha Xalê İbo'ya acı veriyorlardı. Xalê İbo'yu süründürüyorlardı, sırt üstünde yatırıyorlardı, her şekliyle aşağılayıp dövüyorlardı; seyredip kahroluyorduk; hâlâ aklıma geldikçe, adeta şuurumu kaybediyorum, o anı tekrar yaşamış gibi kahroluyorum. Bizi ruhun, vicdanın, insan olarak bitirip tüketmek için o 67 yaşındaki yaşlı adama, gözlerimizin önünde işkence yapıyorlardı. İşkence değildi, başka bir şeydi bunun adı. Müdahale etme şansımız yoktu. Kimsenin ölümünden korktuğu da yoktu, ancak en ufak bir müdahale de o ihtiyar adama bin kat daha acı çektireceklerdi. Bu anlatılacak bir şey değildir; insan soyu böyle bir zulmü görmemiştir. O ihtiyar adamın hepimizin gözleri önünde çektiği acıyı, hiç unutamıyorum, etkisinden kurtulamıyorum. Bağırıp, çağırıyorum da, feriyat da edemiyorum...

*Serbestî: Bir ara verelim mi?*

**Nuri Sınır: Tamam.**

.....

Bir çok insan orada çıldırarak, aklını yitirerek öldü. Ahmed Arif'in 33 Kurşun şiirini okuyarak ölen bir insanı hatırlıyorum. Bizim kaldığımız koğuşun çatı katına koymuşlardı onu. O insan, "Vurun olan vurun ben kolay ölmem" mısrasını yaklaşık 30 saat tekrarlayıp durdu ve çatıda o şekilde öldü.

Hayati Yalçın adında Türk bir çocuk bizim koğuştaydı. Tesadüfe bakın, daha 1977-78 yıllarında biz Ankara sanayi sitesine araba götürürken bu çocuk orada çaycılık yapıyordu. Bakıyorum bu çocuk yakınlık gösteriyor "Abi beni tanıyamadın mı?" diyor. Şimdi askerden alıp getirildiği için, şüpheyle bakıyorum, ona. Bu çocuk, 12 Eylül döneminde Şırnak'ta askerdir; arkadaşına bir mektup yazıyor ve mektubunda, "Bu düzen yıkılacak, sosyalizm bütün dünyaya

Bir de bu gardiyanların değişik lakapları vardı. Haydar, Kasap, Canavar, Cehennem Zebanisi; Jerry. Mesela Haydar'ın elindeki kalasta "Sev beni", "Öp beni" "Okşa beni" gibi yazılar bulunuyordu. Bu Haydar, elindeki bu kalası gösterip "tercih yap" diyordu ve yazıların her birisi farklı bir işkence yönteminin ifadesiydi.

ya hakim olacak" diye yazıyor. Bir de şırnak giriş levhasının önünde belden yukarı çıplak silahıyla birlikte bir resim çektiriyor. O resim de mektubun içine atıyor ve kendisi nöbetleyen, postaneye vermek için, mektubunu çarşı iznine çıkan bir asker arkadaşına veriyor; hani arkadaşısı da onu çok seviyor ya, mektubu postaya atacağına, götürüp komutanına teslim ediyor. İşte bu çocuk, o mektup yüzünden Diyarbakır Cezaevinde bizimle birlikteydi.

### "Türkün Sağcısı da Solcusu da Türk'tür"

Bu çocuk Türk olduğu için, farklı alanlarda kullanmaya çalıştılar; işkencenin yoğun olduğu dönemde onu ispiyonculuğa zorluyorlardı. "Sen Türksün, bize yardımcı olman lazım; bunların hepsi Kürt'tür, komünisttir, bölücü ve bize düşmandırlar. Türkün komünisti de Türk'tür, Türk ne ise, sağcısı, solcusu fark etmez yine Türk'tür, onun için bize yardımcı olman lazım" şeklinde bu çocuğu ispiyonculuğa ikna ediyorlar. Yalnız çocuğu çok sevdiğim için, ispiyonculuğu kabul ettikten sonra gelip "Nuri abi, beni avukatın gelmiş diye alıp Esat Oktay Yıldırım'ın yanına götürdüler ve bana böyle bir görev verdiler, ben de kabul ettim" dedi. Her 15 günde bir, bu çocuğu alıp götürüyorlardı. En son "Nuri abi benden ille de bir şeyler istiyorlar, onlara ne diyeyim". "Hayati", dedim, "bak sen kendin görüyorsun koğuştaki hiçbir şey yok. Senden bilgi istedikleri zaman, 'Herkes bıkmış, yaşamdan umudunu kesmiş, çocuklarını ve yakınlarını öz-lüyorlar başka bir şey yok' de". Neyse en son bu çocuğu, aldılar bu defa her tarafı yara-bere ve kanlar içinde geri getirdiler. Yüzünü suyla, kolonyayla, temizlemeğe başladık; yüzünü temizlediğim sırada "Abi, görevi yerine getirmediğim için beni bu hale getirdiler ve görevi yeni birisine verdiler, kendine dikkat et" dedi. Onun yerine görevi Diyarbakır'da Pol-Der başkılığını yapan Hüseyin diye bir çocuğa vermişlerdi. Yani böyle masum çocukları bile kullanmaya çalışıyorlardı.

Bir de bu gardiyanların değişik lakapları vardı. Haydar, Kasap, Canavar, Cehennem Zebanisi; Jerry. Mesela Haydar'ın elindeki kalasta "Sev beni", "Öp beni" "Okşa beni" gibi yazılar bulunuyordu. Bu Hay-

dar, elindeki bu kalası gösterip "tercih yap" diyordu ve yazıların her birisi farklı bir işkence yönteminin ifadesiydi.

### Tahliye Olduktan Sonra, 22 Gün Beni Cezaevinde Tutup İşkence Yaptılar

Ben kişi olarak, 24 saat o rutin uygulamaların dışında, en büyük işkenceyi tahliye olduktan sonra yaşadım. Yani mahkeme benim hakkımda tahliye kararı verdi, ancak cezaevi idaresi beni bırakmadı 22 gün daha beni orada tuttular ve 22 gün boyunca bana işkence yaptılar. Her gün kapıya gelip "Nuri Sınır çık" diyorlardı ve ben çıkıyordum. Bazen yüz bazen yüz elli cop vuruyorlardı; ellerim bileklerim balon gibi şişmişti. En hafiften bir insan elbisesi bile ellerime değdiği zaman, o kadar büyük bir acı veriyordu ki, sanki beynim parçalanıyordu. Bu, toplu halde yapılanların dışındaydı. İşkenceci işkenceye doymadığı için hep bir takım bahaneler bularak; "sağa baktın, sola baktın" gibi bahanelerle işkence yapıyorlardı. Biri yorulunca diğeri devam ediyordu. Çünkü o kocaman kalaslarla 100-150 tane kalas vurmaya kolay değildi; büyük bir enerji gerektiriyordu. "Domal" diyor, o kalaslarla vuruyor, vuruyor; yine yoruluyor ve yine bir diğeri vurmaya devam ediyor. Yine beni havalandırma da öne çıkarıp dövdüler; ellerime vura vura, ellerim kendiliğinden düştü, ellerim, hiçbir direncime cevap vermiyorlardı artık, sadece iki yanımda sarkan, uzun iki acı kütleyle; ellerimin bu şekilde düşmesi de suçtu ve emre itaatsızlıktı. "Elini neden indirdin lan" dedi. "indirmedim, kendiliğinden indi" dedim. "Kendiliğinden nasıl iner, şimdi gösteririm sana" beni duvarın dibine ayırdılar. Rıfat arkadaşımızı da benden beter ederek duvarın dibine ayırdılar ve koğuştaki da o günlük sıra dayağından geçirdiler. Hilvanlı bir çocuk vardı, uzun boylu adı Mustafa'ydı. Ona Nuri'yi ayağından tutup kafa üstü beline kadar bu lağım çukuruna batıracağını dediler. Tabii onlar, talimatı verdikten sonra "olmaz" diye bir şey yok. Mustafa ve bir kişi daha gelip beni ayağımdan tuttu, baktım ki tepe üstü oraya düşersem kesin boğulurum. Bunlar beni öldürmeğe niyetlenmiş diye düşündüm. O yüzden ayaklarımı Mustafa'nın elinden kurtararak, kendimi

Diyarbakır Cezaevi'ni diğer bütün cezaevlerinden ayrı kılan, Kürt meselesiydi; Esat Oktay Yıldırım ve yardımcıları hep şunu söylüyorlardı: "Ne kadar Kürt varsa hepsi buradan geçecek". "Her Kürt burayı tadacak" diyorlardı. Bütün bu uygulamalardaki amaç, insanın kişiliğini, beynini, onurunu bitirmektir.

normal ayak üstü çukurun içine attım; göğsüme kadar pisliğin içine battım. Yani "beni öldürseler böyle öldürsünler hiç olmazsa pislikle boğulmayayım" diye bir ruh haliyle, refleksle hareket ediyordum. Ancak yine üçü-dördü kalaslarla, coplarla başıma toplanıp, yukarıdan copla, kalasla, tekmeyle kafama vuruyorlardı. Can havliyle o pisliğin içinde çırpınıyorum, elimi sağa sola atıyorum; demek ki o çırpınışlarla pisliği dışarıya sıçratıyorum, bir kalktım ki kaçıştılar, üzerlerine pislik bulaşmasın diye. Ben de o pislikle dışarıya çıktım, ortada kaldım. Sonra 7-8 kişi daha geldi beni araya aldılar, demir pençeli sopaları vardı; üzerimdeki eşofmanları onula yırttılar. Sonrası bana ne yaptılar bilmiyorum, gözümü açtığımda koğuştta bir ranzadaydım. Ne kadar zaman geçmişti aradan, bana ne yapmışlardı hâlâ bilmiyorum, fakat belimdeki arıza o günden sonra başladı ve o gün bugündür belimdeki ağrılar sızılar bitmiyor. Dediğim gibi tahliye olmuştum, ama beni bırakmadılar, beni bırakmadıkları 22 gün boyunca bana işkence yaptılar. Ailem de bu 22 gün boyunca cezaevinin dış kapısında beni bekledi...

Oysa normal şu; mahkeme tahliye kararı verdiği zaman tutuklu cezaevine geri gelir ve cezaevindeki uygulayıcılar da, bu kişinin tahliye işlemlerini bitirir ve serbest bırakır. Ancak beni bırakmadılar, sadece bana değil bir çok insana aynı şeyi yapıyorlardı. Hatta birisini tahliyeden sonra üç ay orada tuttuklarına şahit oldum. Bazen de cezaevi idaresi bırakıyordu ancak tutuklu daha dışarı çıkmadan, polisler tarafından hemen alıkonularak yeniden soruşturmaya götürüyorlardı, yeni bir kulp takip suçlamalarla tekrar mahkemeye ve bu şekilde tekrar tutuklu olarak cezaevine geri getiriyorlardı.

### 60 Yaşındaki Adamı

#### Cinsel Organında Tutup kaldırıyorlardı

Diyarbakır 5 Nolu Cezaevini anlatmak, dile getirmek, yazmak çok zor bir olaydır. Bu, hiçbir edebi eserin ya da başka bir şeyin yazılmasına ve anlatılmasına benzemez. Hepimizi çırılçıplak soyarak yan yana yatırıyorlardı, yanındaki en sevdiğin arkadaşındır ve "yanındakinin cinsel organından tut havaya kaldır"

diyorlardı. Her türden işkenceyi göze alarak yapmam diyebiliyorsun; bu defa seni yere yatırıp diğer bir arkadaşına aynısını yaptırmak istiyorlar; çok kişi bunu yapmayabilir fakat o koşullarda bunu yapmaya mecbur kalan insanlar da çıkıyordu; 60 yaşındaki bir adamı cinsel organından tutup onu havaya kaldırıyorsun. Evet, ben de şimdi salt bu sahneyle ilgili, bir şeyler anlatmaya çalışıyorum; ama insanların orada nasıl bir endişe ve utanç yaşadığını sadece yaşayanlar bilir.

### Elimize Cop Verip

#### "Al Arkadaşının Makatına Sok" diyorlardı

Ya da elinize cop veriyor "al arkadaşının makatına sok" diyordu. Tüm bunlara, şahit olduk. "Makat araması var" diyorlardı ve makat araması sırasında bir sürü insana cop sokuyorlardı ve copları kanlı çıkarıyorlardı. Özellikle birbirini seven insanları, birbirine karşı kullanmaya çalışıyorlardı. Tüm bunlar, insanın beynini kişiliğini ve onurunu tahrip etmeye yönelikti. Yoksa biliyorlardı makatta bir şey yok.

Diyarbakır Cezaevi'ni diğer bütün cezaevlerinden ayrı kılan, Kürt meselesiydi; Esat Oktay Yıldırım ve yardımcıları hep şunu söylüyorlardı: "Ne kadar Kürt varsa hepsi buradan geçecek". "Her Kürt burayı tadacak" diyorlardı. Bütün bu uygulamalardaki amaç, insanın kişiliğini, beynini, onurunu bitirmektir. Tabii ben bu uygulamaları sadece Esat Oktay Yıldırım ve benzerlerinin bir tasarrufu olarak görmüyorum; bu, bir devlet politikasıydı. Bu sadece bir iyi polis kötü polis hikâyesi değildi; akli başında herkes bunun böyle olmadığını biliyordu. İçerde gayet donanımlı teknik ekipler de vardı, sosyal hizmet uzmanlarından, psikologlardan doktorlara kadar. Bunların bazılarının görevi, dokümanlar toplamak, tutukluları gözlemlemek, onların hakkında raporlar yazmak ve neticeleri görmekti; hatta şunu da söyleyebilirim bazen çok adi ilaçları bile insanların yemeklerinde ve hasta olan utukluların üzerinde denediler. Her türlü pisliği o yemeklere attılar; ben bir tıp insanı olmadığım için fikir yürütemem ancak kendileri muhakkak insanların reaksiyonlarını ölçüyorlardı. Çok adice şeyler yapıyorlardı.

## Çürük Bir Diş Yerine Dört Tane Sağlam Dişimi Çektiler

Bir gün dişim ağrıyor-  
du; kapıyı açıp "Ne var lan?" dediler. "Dişim ağrıyor"  
dedim. İki tane zebani kolumdan tutup, beni revir de-  
nilen bir yere götürdüler; orada doktor yedek subay,  
asteğmenler bulunuyor. "Çürük dişini çekeceğiz" de-  
diler. Tabii ağrıdan sancıdan gözlerim karardı, iğne  
yapmadılar. Öyle bir acı hissediyordum ki, sanki ba-  
şımdan parçalar koparıyorlardı, o acı esnasında hangi  
dişinin çekildiğini de bilmek mümkün değil. Sonra  
bana bir aspirin verdiler; neyse şişkinlik ve ağrı kesilince  
baktım ki çürük dişim yerinde duruyor onun ye-  
rine dört tane sağlam dişimi çekmişler. Bir aspirin ve-  
rip dişimin ağrısını gidereceklerini düşündüler; oysa  
benim çürük dişimin yerine dört sağlam dişimi çektiler.  
Başka bir anımı anlatmak istiyorum.

## Çocuğumu tanımadım

Ben içerdeyken bir çocuğum dünyaya gelmişti. Bir  
gün, "evliler ayrılısın" dediler. Ben yakalandığım za-  
man eşim ikinci çocuğumuza hamileydi. Ancak soruş-  
turmalar, sonra cezaevi, öyle bir hengame ki, neredeyse  
cezaevi öncesi yaşamınızı unutuyorsunuz. Bir de  
çocuğun doğumundan haberim yoktu. Annem de duy-  
gusal davranarak çocuğu daha kırkıdayken, götürüp  
babasına gösterelim demiş. Evli olanları ayırdıkları gi-  
bi, çocuğu olanlar olmayanlar şeklinde de ayırdılar. O  
sıra benim bir kızım vardı, fakat oğlumun doğumun-  
dan haberim yoktu. Baktım içerde bebekler var, annem  
de benim Siyamend'i beze sarıp getirmişti; gardiyanlar,  
"Nuri Sınır kimdir?" diye sordular "Benim" dedim. "Al  
senin oğlun" dediler. "Hayır benim oğlum yok" dedim.  
Geri götürdüler; (o sıra baskılar nispeten daha azdı, da-

12 Eylül dönemi, kendine has uygulamalar açısından hukukun hiç  
olmadığı, dünyanın hiç ilgilenemediği, kimsenin kimseyi sorama-  
dığı ve herkesin sanık sandalyesine oturtulduğu kapalı bir dönem-  
di... Ama daha sonra da, bu bölgedeki uygulamalara baktığımız-  
da, hukukun "H" harfinin bile dikkate alınmadığını görüyoruz.

ha cehennem tamamıyla  
başlamamıştı). Tekrar geri  
getirip, "Senin oğlundur  
lan" dediler. "Yok" dedim.  
Sonra yanımdaki bir tutuk-

lu, "senin haberin yok eşin doğum yapmış" dedi ve be-  
beği aldı. Ben de sonra fark ettim ki gerçekten o bezle-  
re sarılı bebek oğlumdur. Velhasıl koğuşa götürüp bi-  
raz bebekle oynadık. Sonra gönderdik.

*Serbestî: 12 Eylül hakkında ne düşünüyorsunuz,  
12 Eylül rejimi bitti mi devam mı ediyor?*

**Nuri Sınır:** 12 Eylül dönemi, kendine has uygula-  
malar açısından hukukun hiç olmadığı, dünyanın hiç  
ilgilenemediği, kimsenin kimseyi sormadığı ve her-  
kesin sanık sandalyesine oturtulduğu kapalı bir dö-  
nemdi... Ama daha sonra da, bu bölgedeki uygulama-  
lara baktığımızda, hukukun "H" harfinin bile dikkate  
alınmadığını görüyoruz. Her ne kadar 1983'ten sonra  
bir seçim yapıldı ve yeni sivil bir hükümet işbaşına  
geldiyse de, bölgemizdeki uygulamalar çok kötü bir  
şekilde devam etti. Bu coğrafyada köylerin boşaltıl-  
ması, yakılması insanların sürgün edilmesi furyası  
başladı. Hele 1990-93 yıllarındaki faili meçhul uygu-  
lamaları Diyarbakır Askeri Cezaevi uygulamaların-  
dan çok daha acımasızdı, çok daha kötü bir şekilde  
insanlarımızı etkiledi. Burada esas olan devletin res-  
mi bakışıdır. 80 senedir devletin bu resmi bakışı Kürt  
gerçeğini inkâr etmiş. Bu nasıl değişir? Kürtlerin hak  
ve hukukunun kabulüyle değişir, Kürtlerin hak ve hu-  
kuku kabul edilmediği sürece acılarımız dinmez. Bi-  
reysel olarak, hiç kimsenin malına mülküne el koy-  
madık, kimseye zarar vermedik, halkların sürekli bir-  
birine düşman olduğu bir durum da yok. Bir çok şe-  
yin değişmesiyle birlikte, resmi devlet politikası hâlâ  
Kürtlerin inkârında ısrar ediyor. Ancak dünya  
değişiyor Türkiye'de değişmek zorundadır.

# Diyarbakır Cezaevi İnsanı Dirhem Dirhem Yiyen Bir Makineydi

**Osman Karavil :** 1951'de Diyarbakır, Silvan İlçesinde doğdu. 1970'li yıllarda Diyarbakır'da bütün ilerici ve yurtseverlerin uğrak yeri olan Evin Kitabevini açtı.. 12 Eylül darbesi sonrasında yurtdışına çıktı; 1982'de Suriye sınırından Türkiye'ye girerken sınırda yakalandı. Yakalandığı sırada bir kolu kırıldı. 7 gün Nusaybin sınır taburunda kaldı. 23 gün Mardin Emniyet Müdürlüğünde ve 33 gün de Diyarbakır'da sorguda kaldı. Mardin polisi Osman Karavil'i Diyarbakır polisine zabıtsız teslim etmek ister, ancak kendisinin durumu fark etmesi üzerine zabıt tutulur; Mardin-Diyarbakır yolu üzerinde araçtan indirerek “kaçmak istiyorsan kaç” diyorlar. Ancak bu kaçışın hayatına mal olacağını düşünerek reddeder. Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklanarak Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine gönderilir. Kürdistan İşçi Partisi (KİP) davasından yargılandı. 1984'te tahliye oldu, davası beraatla sonuçlandı. Gerek soruşturmada gerekse cezaevinde Türkiye'ye özgü işken celere maruz kaldı. 3, 4, 5 numaralı bel kemiklerinde çökme ve bacaklarında uyuşma gibi sağlık sorunları yaşıyor.

*Serbestî: Nereden ve nasıl başlayayım te-reddüdünü taşımadan, her zaman aklınızda bulunan ve hemen söyleyebileceğiniz bir anı-tızla başlayabilir misiniz.*

**Osman Karavil:** Mahkemede ifademi verdikten sonra hâkim; “Eğer siz kendiniz gelip ifadenizi verseydiniz ya da kendi evinizde yakalanmış olsaydınız sizi bırakırdım. Ama şimdi bırakırsam mayın tarlasında ne arıyordu” diye sorarlar, dedi. Tutanaklara geçmeyen bu cümleden sonra tevkif edildim. Bu kararla, cehennem hayatına yolculuğum başlamış oldu.

Akşam üzeriydi, tevkif edilmiş bazı arkadaşlarla birlikte ceza evine götürüldük. Ceza-

evinde bizi asker gardiyanlar karşıladı. Duvar dibinde sıraya dizdiler ve başımızı eğip sürekli yere bakmamız gerektiğini söylediler. Biz bu askerlerin rütbeli olup olmadıklarını bilmiyorduk. Çünkü kendilerini görmüyorduk. Aralarında çok rahat hareket eden biri “çocuklar çok kirlenmişler, banyoya götürün” dedi. Bizleri, hücrelerin olduğu koridora götürdüler. Koridorda sıra dayığından geçirildikten sonra hücrelere dağıtıldık. Bir arkadaşla beraber itildiğimiz hücrede 5 arkadaş daha vardı. Hücre pislik içindeydi. Tek kişi için hazırlanmış olan bu yere 7 kişi sığdırıldık. Suyu akmayan ve ağır koku yayılan hücreyi ve beraber kalacağım arkadaşları, sessizce tanımaya çalışırken; alışık ol-

Cezalar genellikle sıra dayağıydı. Koğuştaki herkes, arkadaşlarının ceza görmemesi için, kendi hareketlerine dikkat ederdi. Her-

madığım türden, gürültüler ve ayak sesleri gelmeye başladı. Bizden önceki arkadaşlardan biri "dayak faslı başladı" dedi. Derken, askerler görüldü. Ve hemen ellerinizi uzatın dedi-

ler. Kafes biçimindeki hücrenin, kapı ve penceresinden ellerimizi uzattık. Canları istediği kadar, daha doğrusu yoruluncaya kadar bizi dövdükten sonra gittiler. Bu dayaklar, tahminen her yarım saatte-bir tekrarlandı. Önceki arkadaşlardan biri, "sizi yeni getirdikleri için böyle yapıyorlar" dedi. Bu sürekli dayak iki gün devam etti. Sonra, hücre dayağı düzenine geçildi. Günde üç fasıl, sabah, öğlen ve akşam.

Hatırladığım kadarıyla hücrede on üçüncü gündü. Gözaltında tanıdığım ve uzun süre gözaltında tutulduğu için, artık bu gün-yarın bırakılır denilen arkadaşları, bulunduğumuz hücre koridoruna getirdiler.. Aslen Mardinli, ama Diyarbakır'da ikamet eden N... idi. Uzun süre dövüldükten sonra hücremize atıp gittiler. Hücremize bırakıldığında 10 kişiydik; onunla beraber 11 kişi olduk. Suyu akmayan, tuvaleti kokan bu daracık yerde ayakta durarak sıkışıyorduk. Gelen arkadaşın rahat etmesi için, seki dediğimiz ya da divan denilen, betondan yapılmış ve yerden yüksek olan yere uzattık. Sürekli ağlıyordu. Ellili yaşlardaydı. Bir ara gözlerini açtı ve beni gördü. "Ben dayaktan dolayı ağlamıyorum" dedi. Soluklandı. "Sizler çok namuslu insanlarsınız", sen gözaltındayken "Kürtçe konuştuğun için seni ihbar etmişim" dedi; tekrar ağlamaya başladı. Çünkü ben arkadaşlardan, beraber sekiye uzatmalarını rica etmiş ve yüzünü silmişim. Bu kişinin herhangi bir siyasi yanı ve yönü yoktu. Mevcut sistemin ve yönetimin yanında olan biriydi. Sıra dışı dayaklar tekrar başlamıştı. En çok dayak yiyen N... idi. Çünkü yeni gelmişti.

Hücrede kaldığım yirmi iki günde, sıra dışı dayaklar dışında, düzenli olarak günde üç kez de sıra dayağından geçiriliyorduk. Yirmi iki gün sonra, koğuşlara dağıtıldık. Beni 19. koğuşun kapısına getirdiler. Dayaktan kurtulduğumu ve koğuşta rahat edeceğimi düşünürken "aç ellerini" komutu geldi. Emredersiniz komutanım deyip ellerimi açtım. Ellerim, artık havada tutamayacağım kadar coplandıktan sonra koğuşa itildim. Koğuşa girdiğim gibi tanıdık yüzler aradım. İlk

gördüğüm tanıdık yüz Adnan Güllüoğlu'ydu. Çünkü kapının önünde esas duruşta bekliyordu. Daha sonra, hemşehrim Kenan Kızıl'ı, en sonda Nazif Kaleli'yi gördüm. Birbirimizi iyi tanıdığımız bu arkadaşlar, hoş geldin demedikleri gibi benimle de konuşmadılar. Bir ara Kenan'a bakıp gülmüsedim. Bu karşılıklı bakıştan sonra Kenan yanıma geldi. Hoş geldin, nasılsın iyi misin den sonra kesinlikle Kürtçe konuşmamı, gülmememi ve kimseyle sohbet etmememi tembih etti. Kenan bunları anlattıktan sonra, koğuşun hücreden farklı olmadığını kavradım. Çünkü aynı kurallar, hücrede de geçerliydi. Adlarını sonradan öğrendiğim Şemsettin ve Yılmaz Ağabey, kimlik bilgilerimi ve kaç kardeş olduğumuzu sorup yazdılar. Bu bilgiler, koğuş dosyasına konulmak için alınıyormuş ve herkes için geçerliydi. Daha sonra Adnan Güllüoğlu'da yanıma gelerek, çok ciddi bir tarzda "geçmiş olsun, ben koğuşun sorumlusuyum, bir sorunun olursa bana anlatırsın" dedi ve yatacağım yatağı gösterdi. Yatma saatinde yatağıma uzandım. Karşı duvarda dört adet delik gördüm. Bu delikler koğuşu gözetlemek için düzenlenmişti. Mesai saati dahilinde, yatış saatinde ve gece, 24 saat boyunca asker gardiyanlar istedikleri zaman bu deliklerden koğuşu gözetlerlerdi. Sohbet edenler veya nizami duruşlarını bozanlar, vukuatlı sayılır ve cezalandırılırlardı. Kişinin vukuatı genellikle bütün koğuşun vukuatı sayılır ve koğuşun tamamı cezalandırılırdı. Cezalar genellikle sıra dayağıydı. Koğuştaki herkes, arkadaşlarının ceza görmemesi için, kendi hareketlerine dikkat ederdi. Herhangi bir nedenden dolayı bir kişi de dayak yeseydi, koğuşun tamamı etkilenirdi. Bu etkilenme kişilerin yüz hatlarında kendini gösteriyordu. 60-70 tane marş herkes ezberlemek zorundaydı. Bu marşlardan herhangi birinin, ya da İstiklal Marşının, herhangi bir kıtasını herhangi bir dizesi sorulurdu.

Böyle bir soru sorulduğu zaman, dayak atmak istendiği kesindi. Dikkat çekildi, niye kalkmadın, veya niye geç kaldın gibi bahanelerin bini bir paraydı...

Diyarbakır Askeri Cezaevi, bir cendereydi. Kanatımca ne kadar çok insan, bu cendereden geçerse o kadar daha iyi bir sonuca ulaşılır diye düşünüyorlardı. Çünkü bizim 19. koğuşta, Hakkari'den getirilmiş bir

Aramalarda bizler havalandırmaya çıkarılırdık; koğuştaki her şey darmadağın edilirdi; sonra içeri alınırdık. İçeri alındığımızda kapı

çoban vardı. Bu insan tek kelime Türkçe bilmediği gibi, politikanın P'sinden de haberi yoktu. Bu insan, her-

kesten daha çok dayak yiyordu. Çünkü bir kusuru vardı; Türkçe bilmiyordu. Koğuşta en çok hakarete uğrayanlar, kariyeri olan ve eğitilmiş arkadaşlardı. Doktor, mühendis, müdür ve benzerleri. Koğuşta hiç kimse koğuştaki diğer birine ağabey, amca, dayı, bey, ya da beyefendi diye hitap edemezdi. Bu uygulama, sevgiyi, saygıyı, yardımlaşmayı, dayanışmayı, korumayı, kollamayı ve nezaketi yok etmeye yönelikti. Uygulanan şiddet, yasaklar, neme-lazımcılığı pekiştirmek içindi.

**Serbestî:** *Sizce, bir devlet tutukladığı "vatandaşlarını" insanlıktan çıkararak neyi amaçlamış olabilir?*

**Osman Karavil:** Ortak duyguları körelmiş ve neme-lazımcılığı kendine prensip edinmiş biri, kişiliksizleşmiştir diye düşünüyordum. Kişisiz insanları yönetmek ve yönlendirmek çok daha kolay olur. Yani verilen emirler, ya da verilecek emirler doğrultusunda hareket eder. Bu da o kişinin kişiliğinin yok olması demektir. Ne duyar, ne düşünür, ne de yorumlar. Duymayı, düşünmeyi ve yorumlamayı başkasından bekler, kısacası robotlaşır. Kişisizleşen bireylerin çoğunlukta olduğu toplulukları da yönlendirmek çok kolay olur.

**Serbestî:** *Yine cezaevi uygulamalarına dönersek, sadece size yapılan bir uygulamayı hatırlıyor musunuz?*

**Osman Karavil:** Bugün herhangi bir arkadaşına uygulanan, bir gün ya da bir saat sonra diğer bir arkadaşına uygulanırdı. Cezaevindeki genel uygulama ve cezalandırmanın dışındaki uygulama ve cezalandırılmalar, koğuşlardaki okuma ve yazması bile olmayan asker gardiyanların inisiyatifine bırakılmıştı. Asker gardiyanlar, koğuşlardaki uygulama ve verdikleri cezalardan dolayı sorumlu tutulmazlardı. Bu uygulama ve cezalar, bize verilen eğitimin bir gereği olarak kabul edilirdi. Kişiye özel uygulama, ya da özel ceza, kendinden dolayı arkadaşlarının cezalandırılmasıydı. Yani kendi vukuatından dolayı, birkaç arkadaşının veya toplu olarak bütün koğuşun cezalandırılmasıydı.

1982 kışı çok uzun ve ağır geçti. 1982 yılını yaşayan herkes hatırlar. Ağır kış şartlarından Diyarbakır da "Hicret Apartmanı" adlı bir apartman yıkılmış ve

da soyundurulur ve makatlarımıza bakarlardı. Bu uygulamayı çok sayıda insan enkaz altında kalmıştı. Yoğun kar yağışından dolayı koğuş havalandırmasında bir metre kalınlığında kar birikmişti. Havalandırmadaki kar, soğuktan buzlaşmıştı. 8 saatlik mesai süresi dahilinde aralıklarla havalandırmaya çıkarılıyorduk.. Buzlaşmış karın üzerinde, "eğitim" adı altında yaptığımız nizami yürüyüşte dizlerimi, gardiyanın istediği seviyede yukarı çekemiyordum. Bu durumum, dayak yemem için yeterli bir vukuattı ve bu eksikliğimden dolayı, bazen arkadaşlarım da sıra dayığından geçerdik.

Unutamadığım diğer bir anı da, 64 kişilik koğuşa, bir gün için 4 adet ekmeğin verilmiş olmasıydı. Otuz kişilik koğuşta 64 kişi kalıyorduk. Bu daracık yerde bazen 15 günde bir, bazen de ayda bir arama yapılırdı. Aramalarda bizler havalandırmaya çıkarılırdık; koğuştaki her şey darmadağın edilirdi; sonra içeri alınırdık. İçeri alındığımızda kapı da soyundurulur ve makatlarımıza bakarlardı. Bu uygulamayı mahkeme dönüşlerinde de yaparlardı. Bu ve benzeri uygulamalar, kişinin onur ve haysiyetini kırmaya yönelikti.

Cezaevinde eğitilmiş köpekler de vardı. Bir görüşme dönüşünde arkadaşlardan geri de kaldım. Koğuş gardiyanı, "yakala Co!", komutu verdi. Komutan Köpek Co, aldığı komutu uyguladı ve bacağıma tuttu. Ben hareket etmeden durdum. Asker gardiyan, "Co biraz daha sık!" dedi. Co biraz daha sıkı. Öylece 40-50 saaniye kadar bekledim. Sonra gardiyanın "Co bırak!" komutu üzerine, Komutan Köpek Co bacağıma bıraktı; kapı açıldı ve içeri girmem emredildi. Ancak sayım için içeri girildiğinden, son sayıyı okuyup son dur komutanım diye bağırمام gerekirdi. Herkes koğuşa girmiş olduğu için ben, bir son dur komutanım, tekmilini verdim. Tekrar dışarı çağırıldım; "Kara Yılan tekmil ver!" dedi. "Osman Karavil Diyarbakır Komutanım!" tekmilini verdim; ve ellerimi açtım. Çünkü Kara Yılan tekmil ver demek, ellerini aç demektir. Kara Yılan, asker gardiyanın elinde tuttuğu kalasın adıydı. Avuç içlerimi kanatıncaya kadar vurdu; son sayıyı söyle ve içeri gir emrini verdi. Ben, kapıdan girerken koğuş mevcudu 64' tü ve "64 son dur! Komutanım" deyip içeri girdim.

Hatırladığım diğer bir anım da hamamla ilgilidir. Cezaevinde sekiz ayım dolmuştu ki, bir gün asker gar-

Koşu dar olduğu için iç içe otururduk. Bu durumda hayal kurma fırsatını yakalıyorduk. Kurduğumuz hayal, "aç tavuk rüyasında

diyandan hamama hazırlanının komutu geldi. Biraz sonra koşunun kapısı açıldı ve koşu olarak hamama gittik. Hamama girdiğimiz-

de soğuk su akıyordu. Yıkanmaya başladık, soğuk suyla yıkanırken, su kesildi. Sabunlu kalmıştık. Çok geçmeden sıcak su aktı. Sabunlu vücudumuzu, sabundan temizlemek için sıcak suyun altına girdik. Su o kadar sıcaktı ki, derimiz soyuldu. Ve son "sayı üç", diyerek bizi, koridora çıkardılar. Koridorda "sürün" komutuyla sürünmeye başladık. Islak vücudumuzla koridoru ve koşunun merdivenlerini paspas yaparak temizledik. Koşu merdivenleri diyorum çünkü, on dokuzuncu koşu, zeminin üstü, birinci kattaydı.

### Hayal Etmek, Rüya Görmek Bile Yasaktı

*Serbestî: Duyulduğunuz bir anı hatırlıyor musunuz?*

**Osman Karavil:** Ne duygusu? Duygu mu kalmıştı ki.

*Serbestî: Mesela hiç hayal kuramıyor muydunuz?*

**Osman Karavil:** Pazar günü dışında hiç boş vaktimiz yoktu. Eğitim için havlandırmaya çıkmadığımız zamanlarda, koşu ayakta durarak marş okurduk. Ancak pazar günü, tatil günüydü. Koşu nizamı vaziyette oturarak pazarı geçirirdik. Koşu dar olduğu için iç içe otururduk. Bu durumda hayal kurma fırsatını yakalıyorduk. Kurduğumuz hayal, "aç tavuk rüyasında darı görür" misali; genellikle yemek pişirmek ve yemek yeme olurdu. Kulakları çınlasın, Yılmaz Çamlıbel Ağabey, harika sofralar kurardı. Öyle güzel ve leziz yemekler yapardı ki, yiyormuş ve doymuş gibi oluyorduk.

Diyarbakır'da sorgudayken, gördüğüm bir rüyamı da anlatmadan geçemeyeceğim. Gece miydi, gündüz müydü? Zamanı tam olarak bilmiyorum. Çünkü gözlerimiz olarak sürekli bağlı tutulurdu. Ve iğreti yapılmış çok dar bir bankın üzerinde nizamı olarak otururduk. Ellerim dizlerimin üzerinde nizamı olarak otururken farkında olmadan uyumuşum. Farkında olmadan diyorum, çünkü uyumak önemli bir vukuattı. İşte bu vukuatımda rüya görmüşüm. Rüyamda birisi, buram buram kokan taze bir somun ekmeğini bana uzatıyor; ben de o taze ekmeği almak için elimi uzatıyorum. Aramız da

darı görür" misali; genellikle yemek pişirmek ve yemek yeme olurdu. Kulakları çınlasın, Yılmaz Çamlıbel Ağabey, harika sofralar kurardı. Öyle güzel ve leziz yemekler yapardı ki, yiyormuş ve doymuş gibi oluyorduk.

dolaşan nöbetçilerden biri, elimi uzattığımı görüyor. Ben rüyamdaki ekmeği almadan beni dürttü, ve "elini niye uzattın?" diye arka arkaya sormaya başladı. Ben de gördüğüm rüyayı anlattım. Bu kişi, vukuatımdan dolayı beni cezalandırmadı ve bana bir parça ekmeğe biraz da su da verdi. Çok acıkmıştım, bir kaç lokma ekmeğe yedikten sonra su içtim. İçtiğim suyun sabun tadını ve kokusu verdiğini fark ettim; sonra yüzüme yaklaştırap göz bağı altında suya baktım. Bana verilen suyun, sabunlu sakal tıraşı suyu olduğunu gördüm. Çünkü sabunlu suyun içinde tıraş edilmiş sakal kılları vardı. Beni izliyordu ki, "suyunu da iç lan!" diye bağırdı. "Komutanım susamamıştım, sadece açtım" dedim ve suyu içemedim ve o da üstelemedi. O pis suyu içmiş olmama rağmen midem bulanmadı. Ekmeği yiyip bitirdim. Midemin bulanmamasının nedenini çözemedim; açlıktan mı bulanmadı, yoksa korkudan mı? bilemedim...

*Serbestî: Bu, gözaltındayken yaşadığınız bir olay. Cezaevinde de hayal gördü diye dayak yiyen hiç oldu mu?*

**Osman Karavil:** Göz altında, Kürtçe konuştuğum için ihbar edilmiş olduğumdan bahsetmişim. Bu ihbardan dolayı, bizimle ilgili olan Yüzbaşı, ihbarın gerçek olup olmadığını öğrenmek için, soyadını şimdi hatırlayamadığım Lice'li Ziya ve Kozluk'lu Şeyh Kutbettin Tüzün isimli iki kişiye daha sordu (ikisine de Allah'tan gani gani rahmet diliyorum, çünkü ikisi de ölmüş). İkisi de ihbarın yalan olduğunu ve benim Kürtçe konuşmamış olduğumu ifade ettikleri için, Yüzbaşı beni çağırmadı. Kürtçe konuştuğumdan dolayı cezalandırılmamış olmamı bu iki insana borçluydum. Kendilerine minnet duyarım. Şeyh Kutbettin Tüzün, saygı değer bir insandı. Halkını seven ve çok alçak gönüllü insandı. Bir kaç yıl önce, gelip Diyarbakır'a yerleşmişti. Kendisi çiftçi idi. 40-50 bin dönümlük toprak sahibiydi. Diyarbakır'da yerleştikten sonra sık sık görüşüyorduk.

Cezaevinde hayal kurdu ya da rüya gördü diye birinin dövülüp dövülmediğini soruyorsun, dayak olanğan eylemdi ve her zaman vardı. Mesai saati dışında ya da yatma saatinde, koşudan kapıya çağırılıp dövülmek, olağan bir durumdu. Dayaklar, nizamı duruşun



Bizim insan olduğumuzun farkında değillerdi ama kendilerinin de birer insan oluklarını unutmuşlardı. Dayağa en dayanıklı canlının

bozulması, ya da yanında yattığı arkadaşıyla konuşması bahane edilerek gerçekleştirildi. Dayak yiyen kişi, gördüğü rüyadan dolayı mı, nizami duruşunu bozduğu için mi, hayalini arkadaşına anlattı diye mi, yoksa sadece gardiyanın canı dayak atmak istedi diye mi? dayak yedi, onu bilemezsin.

**Serbestî:** *Dışarıdaki yaşamla ilgili herhangi bir duyum alabiliyor muydunuz? Mesela bir kuş sesi, kendi sesi, rüzgâr sesi,sizce ne ifade ediyodu?*

**Osman Karavil:** Kuş sesi duyduğumu hatırlamıyorum. Çünkü orası çok farklı bir yerdi. Diyarbakır E tipi cezaevine girdiğin gibi dışarıyla bütün ilişkilerin kopuyor. Nerede ve nasıl bir mekânda olduğumu bilemezsin. Hâlâ daha iki yıl yatmış olduğum cezaevinin nasıl bir yer ve mekân olduğumu bilemiyorum. Biz kendi koğuşumuzun dışındaki arkadaşların hiç birinin yüzünü görmedik. Görüş günlerinde, görüşmeye gidiş ve dönüşlerde, karşılaşabileceğimiz diğer koğuşta kiler olurdu. Koğuşlar karşılaşmadan önce “koğuşa dön, duvara yanaş!” veya “koğuş sola dön, duvara yanaş!” komutlarıyla birbirimizi görmemiz engelleniyordu...

Bizim insan olduğumuzun farkında değillerdi ama kendilerinin de birer insan oluklarını unutmuşlardı.

**Serbestî:** *Gardiyanlar ya da oradaki askerler ne tür insanlardı?*

**Osman Karavil:** Gardiyanlar ve askerler sorusu yanlış bir soru. Çünkü, cezaevinde gardiyanlar askerdi. Sivil gardiyan yoktu; hiç bir sivil personel de yoktu. 12 Eylülün “hukukuna” göre bizler de asker statüsünde sayılıyorduk. Herkes komutanımızdı; bütün personel askerdi veya biz öyle biliyorduk. Ben hiç bir sivil görmedim. Komutanım diye hitap ettiğimiz asker gardiyanların tamamının, Orta Anadolu’lu köylü çocukları olduklarını tahmin ediyorum. Doğru dürüst okur-yazar olanı bile yoktu. Genellikle iri-yarı insanlardı. Hemen hemen hepsi 44-45 numaralı ayakkabı giyerdi. Bazen havalandırmada kendi aralarında top oynamaya hazırlanırken, bizden spor ayakkabı isterlerdi. İstedikleri numaralar 44-45 numaralı ayakkabılardı. Bu insanlar, bizi döverken ya da bize bakarken, bizim insan olmadığımızı düşündüklerini inanıyorum. Eğer insan olduğumuzu düşünselerdi, bize böyle davranamazlardı, dövdükleri gibi dövmezlerdi, diye düşü-

şüyor. Çünkü, bizi her dövdükleri zaman başlarında komutanları yoktu. Bizi başka bir dünyaya ait yaratıklar gibi görüyorlardı.

Dayağa en dayanıklı canlının eşek olduğu söylenir. Bu doğru değil. Diyarbakır Askeri Cezaevi, binlerce yıllık bu gözlemi yalanladı; insanların dayağa ve her türden baskıya karşı, çok daha fazla dayanıklı ve direnen canlılar olduğumuzu gözler önüne serdi...

**Serbestî:** *Geriye dönüp baktığımızda, Diyarbakır Cezaevinde geçirdiğiniz o iki yılı nasıl görüyorsunuz? Sonraki yaşamınızı nasıl etkiledi? Maddî manevî her açıdan.*

**Osman Karavil:** Diyarbakır Cezaevinde yaşadıklarımı tam anlamıyla izah edemiyorum. Acaba kelime hazinem mi yetersiz kalıyor? Deniliyor ya, “görmekle duymak farklıdır...” Çok aşağılandık, insanlığımız, duygularımız, haysiyetimiz ayaklar altına alındı. Bütün bunların olması, benden kaynaklanmıyordu. Çünkü yüz kızartıcı bir suç işlememiştik, kimseyi yaralamamıştım, öldürmemiştim; kimsenin özel hayatına karışmamış, malına bir zarar vermemiştim. Bir örgüt mensubu olmaktan tutuklanıp yargılanıyordum. İlle gal örgüt üyesi olduğum da, sadece bir iddiydı. Davanın sonuçlandığı karar duruşmasında, bana isnat edilen illegal örgüt üyeliği suçlamasından beraat ettim. Sadece şimdi artık yürürlükte bile olmayan TCK 142. maddeden ceza aldım. Diyarbakır cezaevindeki yaşamımı yadırgamıyorum. Orada yaşadıklarımı da yaşamımın bir parçası olarak görüyor ve kabul ediyorum. Düşünemeyecek ve yorumlayamamak biri olsaydım, fiziksel ve maddî kayıplarımından dolayı hayıflanabilirdim. Diyarbakır cezaevindeki yaşamı keşke yaşamasaydım demedim...

**Serbestî:** *12 Eylül bitti mi devam mı ediyor, ne oldu 12 Eylül rejimine? Zihniyet açısından soruyorum.*

**Osman Karavil:** 12 Eylül, her şeyi ile devam ediyor demek doğru olmadığı gibi, tamamıyla kalktığını ifade etmek de doğru değil. 12 Eylül anayasası, uyum yasalarıyla, kısmen değiştiyse de özüne dokunulamazdır. Türkiye Cumhuriyeti’nin bütün kurum kuruluş ve vatandaşları, büyük ölçüde, halen o anayasa ve o dönemin yasaları ve anlayışı ile yönetiliyor.

# Orası Cehennemle Tarif Edilemez Cehennemin Ötesinde Bir Yerdi

**Ömer Çetin:** 1944 yılında Diyarbakır Bismil ilçesinin Sofya köyünde büyük bir toprak ağasının oğlu olarak dünyaya geldi. 1962-63 öğretim yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi. 1967'de hukuk fakültesinin üçüncü sınıftayken okuldan ayrıldı. Devrimci Doğu Küldür Ocağı (DDKO) Diyarbakır Başkanlığı yaptı. 12 Mart 1971 Sıkıyönetim döneminde yurt dışına çıktı. 1974 affıyla yurda döndü. 12 Eylül öncesinde bir legal dernekler örgütü olan (DDKD)'nin 40 binin üzerinde üyesi vardı. Yine o dönem DDKD çevresi tarafından çıkarılan Devrimci Demokrat Gençlik dergisinin 30 binin, Van'da yayınlanan Jına Nu dergisinin ise 20 binin üzerinde tirajları vardı. KİP, DDKD'nin gizlilik esaslarına dayalı illegal, çekirdek kadro partisi olarak biliniyordu. 12 Eylül darbesiyle Ömer Çetin örgütün, en tepe noktasındaki adam olarak arandı. Nisan 1982'de yakalandı; 70 gün gözü bağlı olarak sorguda kaldı; falakaya yatırıldı, çırılçıplak Filistin askısına alındı, askıdayken defalarca, cinsel organına, kulak memelerine el ve ayak parmak uçlarına elektrik verdiler, taziyikli su siktılar, aç ve susuz bıraktılar ve en son Diyarbakır Cezaevi cehennemini yaşadı. Ömer Çetin KİP Genel Başkanı olarak yargılandı, 5 yıl Diyarbakır Askeri Cezaevinde kaldı. 12 Eylül Darbesi öncesinde muazzam bir sosyal, siyasal çevre ve etkinliğe sahip; Diyarbakır Cezaevinde, aşağılanmalara maruz kaldı. Hâlâ JİTEM ve benzeri örgütlerin tehdidi altında, hala çok tedirgin olarak yaşadığını söylüyor. Ömer Çetin her şeye rağmen köyünde yaşamaya devam ediyor. Aslında Ömer Çetin'in trajedisini, Kürtlerin trajedisidir.

## Yemeğe işiyorlardı

*Serbestî: Diyarbakır Cezaevi hikayenize sorgudan başlayalım mı?*

**Ömer Çetin:** Aslında Cezaevinden başlamak lazım. Çünkü cezaevi koşulları çok ayrıydı. Sabah erkenden hemen alelacele koğuştaki 50-60 kişiyi uyandırırılar, zaten giyilecek bir

şey yok; üzerimizde ne varsa onlarla yatıp kalıyorduk; hemen tıraş olup koşarak sıraya giriyor ve saat 7'ye kadar marş söylüyorduk. 7'de yemek yenir; eğer yemek sayılısa; affedersiniz yemeğe işemişler, içine taş atmışlar, kum atmışlar; bu yemeği de alelacele yemek durumundaydık. Sonra hemen yine sıraya girer, her kalkış ve oturuşta "Andımızı", "Atatürk'ün

Yemeğe taş, kum, çamur vb. maddeler atıyorlardı, içine işiyorlardı, bazen de çok tuz katıyorlardı; birinci katta kalanların bir avantajı vardı; genellikle ben hep birinci kattaki koşullarda kaldım; birinci katlardaki koşullarda bir su sorunu yoktu. Ama ikinci ve üçüncü katlardaki koşulların su sorunu hep vardı. Ancak yine tuzlu yemek verdikleri zaman birinci katlarda da suyu kesiyorlardı.

sırayla tek tek herkesin kafasını o bok kanalizasyonuna batırıyorlardı. Mesela başka bir koşuğa bir gün yine herkesi sırayla bok çukuru-na sokarlarken, birisinin

Gençliğe Hitabesi" ve bize ezberletilen marşları söyleyerek güne başladık ve olmaz şeyler bahane edilerek sürekli dayak yerdik. Bu sabah faslı böyle devam eder. Öğlen yemeği geldiği zaman, kapıda soğuyunca-ya kadar bekletiyorlar, soğuduktan sonra içeriye alı-yorlar; sabahları da çayı aynı yöntemle bize veriyor-lardı. Yemeğe oturtup, bizim için değiştirdikleri ye-mek duası, "Tanrımıza hamt olsun milletimiz var ol-sun, komünistler, vatan hainleri kahrolsun!" okunu-yordu. Sonra "yemeğe başla" komutuyla yemeğe ale-lacele başlıyorduk. Bazen bir ay öğle yemeği kapus-kaydı -bununla Stalin dönemindeki Sibiryaya sürgünleri aklıma geliyordu- bazen de bir ay boyunca mercimek-ti. Dediğim gibi, yemeğe taş, kum, çamur vb. madde-ler atıyorlardı, içine işiyorlardı, bazen de çok tuz katı-yorlardı; birinci katta kalanların bir avantajı vardı; ge-nellikle ben hep birinci kattaki koşullarda kaldım; bi-rinci katlardaki koşullarda bir su sorunu yoktu. Ama ikinci ve üçüncü katlardaki koşulların su sorunu hep vardı. Ancak yine tuzlu yemek verdikleri zaman birin-ci katlarda da suyu kesiyorlardı. Tuvalet gidip su iç-mek için izin almamız gerekiyordu. Sorumludan izin istiyorduk, sorumlu da gidip komutandan [gardiyan] izin istiyordu.

### İnsanı insanlıktan çıkarıyorlardı

Öğle yemeğinden sonra dışarı, havalandırmaya çı-karılıyorlardı; orası tarif edilemez, cehennem ötesi bir yerdi; babanız, oğlunuz, en yakınınız yere düşüp ölse bile dönüp bakamazsınız, yerden kaldırma cesareti bulamazsınız. Sürekli "kalk, yat, sürün, marş söyle" komutlarını yerine getiriyorduk, yerden yere sürünü-yorduk kalkıp yerinde sayarak ya da uygun adımla yürüyerek marş söylüyorduk. 59 tane marş ezberlet-mişlerdi bize. Örneğin birbirine benzer iki marş var, birisiyle başlatıyor; sonra ikinci marşın ikinci veya üçüncü kıtasıyla devam et diyorlardı. Birisinin kıtası-nı yanlış okuduğumuz veya birbirine karıştırdığımız zaman hemen "yat" diyor ve yerde sürünürken bütün koşuğu dövmeye başlıyorlardı; böylece insanı insan-lıktan çıkarıyorlardı. Havalandırmanın içinden kana-lizasyon geçiyordu; dövmekten hızını alamazlardı;

kafasına az bok bulaşıyor, dolayısıyla elini arkadaşı-nın kafasındaki boka atıp kendi kafasına ve yüzüne sürüyor; o arkadaşı da "vay niye aldın" diyerek birbi-riyle çekişiyorlar. Çünkü kimin üzerinde az pislik varsa o dayak yer, daha ağır bir şekilde cezalandırıla-rak daha fazla bok çukuru-na sokulurdu.

Akşam saat beş buçuğa kadar böyle devam eder-di. Sonra akşam yemeği gelir; "Yemek ye kaybol, yoksa s...rim" bütün koşuğ hep birlikte "Emredersiniz komutanım" diyordu. Yemekten sonra yine marş fas-lı başlıyor. Gece herkesin koşuğ nöbeti var; genellik-le benle Ömer Ağın birlikte nöbet tutuyorduk. Ömer benim iki katım uzundu. Bazen Ömer'e, "Tekmil ve-rirken alçak bir yerde dur, ben de yüksekte durayım ki benim de boyum görünsün" şeklinde espri de yapı-yordum. Her mazgal açılışında gardiyana teknil ver-mek zorundaydık.

### İnsanların derisi kızgın betona yapışıyor

Nizami duruşun bozulduğu an hemen mazgala ko-şup mazgala vuruluyordu, gardiyan mazgallı açarak "Ne var lan s...rim" diyordu. Örneğin; "Ömer Çetin Diyarbakır, vukuatım var komutanım" diyordum. "Nedir lan senin vukuatın?" "Marş söylerken sallan-dım veya nizami duruşumu bozdu" diyorduk. "Eli-ni çıkar lan" diyor. Elimizi çıkarıyorlardı; onların özel yontulmuş kalasları vardı. Üzerinde değişik şeyler yazmışlardı; "Ne dilerse af dileme", "Haydar", "Ku-zu" vb. Elimizi uzatıyorduk gerisi onun insafına kal-mış bir şeydi, bazen 50 tane bazen 60 tane kalas vu-ruyorlardı veya kendisi yoruluncaya kadar vururdu. Kişi olarak zaten dayağımı yiyorsun sonra senin yü-zünden bütün koşuğu dövüyorlar. Yazın o sıcakta çı-rılçıplak soyup o betonun üzerinde süründürüyorlar-dı; insanların derisi o kızgın betona yapışıyor; bir taraftan kışın yakılan kömürün tozuna bulanıyorduk ve başımızda coplu-kalası adamlar neresine denk ge-liyorsa, kafamıza, ayağımıza, affedersiniz kığımızı vuruyorlardı. Bir de her dayağın onurunuzdan, kişili-

Akşama doğruydı bizi hangar gibi bir yere koydular. Her taraftan marş sesleri geliyordu. O hangarda Osman Aydın'la yan yana oturdum, çok garip ve ürpertici bir müzik sesi geliyordu. Osman'a sordum "bu ses nedir?". "O da kilise müziği gibi bir şeydir" dedi. İlahi gibi veya cenaze müziği gibi bir şeydi. Hemen ilk etapta burada çok yoğun işkencelerin yapıldığı ve yaşamın tükendiği bir yer olduğu algılanıyordu.

kim tehdit ve nasihatlerde bulunduktan sonra gitti.

**Yaşam dışı bir alana itilmiş**

Gece yatarken koşu nizamı yatıyorduk; hafif bir kıpırdamada, nöbetçi bizi uyandırıyor "Git tek mil ver, vukuatım var komutanım de". Gidip tek mil veriyorduk, Gardiyan "Elini uzat" diyor ve elli tane cop vuruyordu. Bu sadece bir anlık bir kıpırdanmanın veya sayıklamanın cezasıydı.

Bir gün "döşeklerinizi alıp, havalandırmaya çıkın" dedi, asker gardiyan. Döşek de, askeri döşekler. Yağmur yağıyordu. "Döşeklerin içlerini boşlatın" dedi. Döşeklerin içini boşalttık zaten hepsi bez parçalarıydı. Bir gardiyan yanıma yaklaşarak bir döşeği gösterdi "o senin mi" dedi. "Evet" benim dedim. Affedersiniz "seni s...im, yakaladım seni, sen döşeğe yazı yazmışsın" dedi. Ben çok tedirgin oldum; olur ya benden önce kalan birileri bir şey yazmış olabilir, diye düşündüm. Göz ucuyla baktım, "yazı" dediği şey bez kenarındaki fabrikasyon yazısıydı. Rahatladım, gardiyan o bezi götürüp çavuşa gösterdi; çavuş, "s...tir lan fabrika yazısıdır" dedi.

Yani kısaca bu anlattıklarım, bütün koşullar için uygulanan genel bir kuraldı.

**Serbestî:** Evet, "mönü" bu, fazlası var azı yok. Yalnız bu genel uygulamanın içinde kişi olarak sizinle ilgili bir soru sormak istiyorum. Örneğin, cezaevine girdiğiniz ilk gün nasıl bir durumla karşılaştınız, nasıl karşılandınız?

**Ömer Çetin:** Cezaevine gittiğimizde, grup halindeydik, 10 veya 15 kişiydik; sayıyı tam olarak hatırlamıyorum. Bizi içeri aldılar Esat Oktay Yıldırım, belinden yukarı çıplaktı. Yanında o meşhur köpeği buluyordu, bir de göğsünün omuz kısmına yakın yerde Kıbrıs'ta aldığı yaranın izi vardı; hep o yara izini göstererek "Benim bir Kürt kardeşim bana kan verdi kurtuldum" derdi. Tabii biz de aylarca kendi aramızda onun o Kürt "kardeşine" küfredmiştik. Neyse Esat Oktay bize "asarım, keserim, s...rim" türünden bir ta-

Şimdi anlatamam, anlatmak çok zor; akşama doğruydı bizi hangar gibi bir yere koydular. Her taraftan marş sesleri geliyordu. O hangarda Osman Aydın'la yan yana oturdum, çok garip ve ürpertici bir müzik sesi geliyordu. Osman'a sordum "bu ses nedir?". "O da kilise müziği gibi bir şeydir" dedi. İlahi gibi veya cenaze müziği gibi bir şeydi. Hemen ilk etapta burada çok yoğun işkencelerin yapıldığı ve yaşamın tükendiği bir yer olduğu algılanıyordu. O andaki tedirginliğimi, haleti ruhiyemi, şu an anlatacak durumda değilim; bir an düşünün ki yaşam dışı bir alana atılmışsınız ve orada her türden kötülük başınıza gelebilir, ölüm bunların arasında en iyisidir; ölümü bulamıyorsunuz.

Bir saat sonra bizi başka bir yere götürdüler ki, belki bu salonun yarısını dolduracak kadar gazete vardı, orada. "Bu gazetelerin hepsini başka bir yere nakledeceksiniz" dediler. Tabii orada onlar açısından çabukluk çok önemliydi. "Haydi hızlan, koş lan" diyorlar. Biz de acemiyiz, yeni soruşturmadan gelmişiz, doğru düzgün yemek yememişiz; o korkuyla koşuyoruz, arkadan copluyorlar, rastgele copluyorlar. Gözümüzü açamıyorduk, sürekli bir yerlerimizden cop yiyoruz; "bir saatte bitecek" diyorlar. Kan ter içinde en kısa zamanda o koca depoyu boşalttık. Tabii daha sonra dayanın fazla önemli olmadığına alıştık.

### **Garip Gelebilir Ama Biz Dayağa Alıştık**

**Serbestî:** Nasıl, dayağa alışılıyor mu?

**Ömer Çetin:** Garip gelebilir ama vallahi biz dayağa alıştık. Bizim Süleyman diye bir çocuk vardı; PKK davasından yargılanıyordu. Bir gün baktım Süleyman böyle keyifle elini ovuşturarak geliyor. "Hayırdır Süleyman?" dedim. "Analarını s...tim beni kalasla değil copla dövdüler" dedi. Yani kalasla dövmedikleri için keyifleniyordu.

Daha sonra bizi hücreye aldılar. Felat Beyin anlattıklarını okudum, o anlattıklarının tümü doğrudur; bütün hücre pislik içindeydi ve oraya giden herkes o

Aşağıda Feridun Yazar, Atatürk'ün Meclisteki konuşmasını o gün

sesiyle okur biz tekrarlarız, sabah saat 7'den öğlen saat 12'ye ka-

pis hücrelerden geçiyordu. Ancak bizi ertesi gün koğuşlara dağıttılar. Beni 35. Koğuşa verdiler. 35. Koğuş, hücrelerden oluşuyordu. Dört katlı bir yerdi. Beni dördüncü katın birinci hücresine verdiler.

İçeri girdiğimde "Minik" dedikleri iriyarı bir as-teğmen vardı. O beni alıp hücreye atarken, "alın bir-birinizi yiyin" dedi. İçerde Ruşen Aslan, bir de iki ta-ne PKK'li var; biri Sarı Osman dedikleri bir çocuk, Halfetiliydi; Viranşehir vb. birkaç kasabanın siyasi sorumlusu; diğeri de Mahmut Güvenç adında biri o da Viranşehir bölgesinin askeri sorumlusuydu. Mah-mut gerçekten çok yiğit bir çocuktü; gittiğimizde o daha yeni ölüm orucundan çıkmıştı. O hücrede 6 ay beraber kaldık. Hep yerde yattık. Hücrede betondan yapılmış tek kişilik bir seki ve bir askeri döşek var-dı; tek kişilik bir hücreydi, ancak orada dört kişi ka-lyorduk. Hücrenin uzunluğu 2 metre, genişliği de 1.80 idi; içinde tuvaleti de vardı. Suyu yoktu; 24 sa-atte bir, alt kattan bir bidon su alıyorduk, benim gibi ufak tefek bir adam için alt kattan yukarıya o bidonu taşımak çok zor oluyordu, anam ağlıyordu. Bütün fraksiyonların liderleri, birinci derecede yetkili in-sanları ve bir de cezaevinde idarenin gözüne batan veya ufak tefek direnmeleri olan insanları o hücreler-de tutuyorlardı. 36 ile 35 hücre koğuşlarıydı. Ben sonradan 36'da da kaldım. Dört katlı, her katta 10 ta-ne hücre vardı. Ama birbiriyle irtibat kurmasınlar di-ye birini dolu birini boş bırakıyorlardı

**Serbestî:** Zorluk açısından hücre ile koğuş ara-sındaki fark neydi?

**Ömer Çetin:** Bana göre hücre koğuştan çok daha zordu. Çünkü koğuştaki hiç olmazsa marş söyleterek yürütüyorlardı, oysa hücrede sabahtan akşama kadar bizi ayakta bekletiyorlardı; bir avantajımız belden yu-karı görülmüyordu; bacak ve ayak kısımları dışarıdan görünüyordu; birimizin ayağını kıpırdaması bile hep-iimizin dayak yemesine sebep oluyordu. Aşağıda Feri-dun Yazar, Atatürk'ün Meclisteki konuşmasını o gün sesiyle okur biz tekrarlarız, sabah saat 7'den öğlen sa-at 12'ye kadar ayakta bekler ve okunan Atatürk'ün Nutuklarını tekrarlar dururduk, belli bir saatten sonra ellerimiz ayaklarımız şişiyor ve ayağımızın veya elli-

dar ayakta bekler ve okunan Atatürk'ün Nutuklarını tekrarlar du-rurduk, belli bir saatten sonra ellerimiz ayaklarımız şişiyor ve ayağımızın veya elliimizin gayri nizami bir şekilde kıpırdadığı an- da dayak atmaya başlıyorlardı.

mizin gayri nizami bir şe-kilde kıpırdadığı anda da-yak atmaya başlıyorlardı. Koğuştaki bile birisinin ayağı kıpırdadığı zaman, o kişi "ben yaptım" diyemiyordu.

"Bir başkası yaptı" da diyemiyordu. Birisini söyleme-nize gerek yoktu, çünkü onların nazarında herkes suçluymuştu ve herkese dayak atıyorlardı. Hücre de böy-leydi. Yani sabah saat 7'den öğlen 12'ye kadar böyle ayakta bekleyerek okunan nutuk ve marşları tekrarlı-yorduk. Öğlen yemeğinden sonra da tekrar ayağa kal-kıyorduk, okunan nutku akşama kadar ayakta, esas duruşta tekrarlıyorduk. Biz 6 ay hep böyle kaldık. Ta-bii hücrelerin kapıları demir parmaklıklardı. Ön par-maklıklar boşluğa açılıyorlardı, -dört katlı ya- o ne-denle kışın çok soğuktu. Gerçi ben kışın kalmadım orada, Ekimin sonuna kadar kaldık. Ama üstümüze örtecek hiçbir şey yoktu. Ruşen'de böbrek rahatsızlığı olduğu için onu sekinin üzerinde döşekte yatırıyorduk. Ben ve diğeri iki arkadaş yerde yatırıyorduk sade-ce bir battaniye vardı onu da yere seriyorduk.

### **Hiçbir Zaman İnsanların Bu Kadar Zalim Olabileceğini Düşünmemiştim**

**Serbestî:** İnsani boyut açısından sormak istiyor-um; bu, herhangi bir insan açısından da olabilir, an-cak özellikle sizin açınızdan nasıl bir yerdi? Kendini-zi orada nasıl hissediyordunuz?

**Ömer Çetin:** Neticede hepimiz insanız, orada ya-pılanlar hiçbir şekilde bir insana, sadece insana değil, hiçbir canlıya yapılacak şeyler değildi. Ama tabii özellikle benim açımdan orası çok zor bir yerdi. Çün-kü ben dışarıda kendi toplumumun içinde tanınan, bi-linen bir insandım. Gençlik kesiminde oldukça be-nimsenen bir insandım. Dışarıdayken insan olduğumun, bir gücün temsilcisi olduğumun bilincindey-dim. Ama içeride bütün bunları yitirdiğimi gördüm. Ben dışarıdayken cezaevleriyle ilgili çok kitap oku-muştum; ama kaçırdığım bir şey vardı; hiçbir zaman insanların bu kadar zalim olabileceğini düşüneme-miştim; aklım almıyordu, bir insan, nasıl bu kadar zalim olabilir ve insanlara bu kadar işkence yapabi-lirdi? İşte insanın bu akıl almaz zalim tarafına şahit oldum. Komando hareketleri "operasyonları" sırasın-

Gayet tabii. Olur ya, Kürtlerden bir kesim, bu insanı kendine lider görür; bir lider değil, bir hiç olduğunu insanlara göstermek istiyor-

da çok zulüm görmüştük, ama zulmün böylesine ancak Diyarbakır Cezaevinde tanık oldum. Sonra bilemiyorum, bazı duygular anlatılmıyor, onu sadece siz yaşarsınız ve içinize gömersiz. İnsanlıktan çıkarılmak bir hiç olma hissi içinde bırakılmak... Sanırım bütün diktatörlerin uyguladığı yöntem budur; kendilerine rakip olabilecek veya kendi dışındaki insanları bir hiç olduklarına inandırmaya çalışmak.

**Serbestî:** *Dışarıdaki konumunuz içerdeki durumunu nasıl etkiliyordu? Dışarıdaki Ömer Çetin, içerdeki Ömer Çetin için bir avantaj mıydı, dezavantaj mıydı?*

**Ömer Çetin:** Mesela en basitinden, gelen her gardiyan, "bunun suçu çoktur, bu ülkeyi, memleketi parçalamak isteyen birisi" diyorlardı. Bir gardiyan vardı; hep bana "seni kesin öldüreceğim" diyordu. Benim şansım vardı, o gardiyan izne gitti ve bir daha gelmedi; geri gelseydi kesin beni öldürecekti. Biliyorsunuz 80'e yakın insan öldürüldü, orada. Bunlardan birkaç kişi kendini yaktı, fakat diğerlerinin tümü dövülerek öldürüldüler.

#### **Gardiyanların adam öldürmesi çok doğaldı**

**Serbestî:** *Yani hayatta kalıp kalmamanız bir gardiyanın keyfine mi kalmıştı?*

**Ömer Çetin:** Tabii öyleydi. Gardiyanların adam öldürmesi çok doğal karşılanıyordu. Mesela "Katil" diye bilinen bir gardiyan vardı. Katil dedikleri bu gardiyan, insanları çenesinden kavrayıp, çenesini yukarı çekiyor ve aynı anda kafasının ortasına bir yumruk indiriyordu. Bu şekilde birçok insanı öldürmüştü. O nedenle lakabı da katil idi. O yüzden orada sağ kalmak çok tesadüfiydi. Oraya düşen insan, siyasi olsun olmasın hiç fark etmiyordu. Kaçakçılar da vardı. Asker Gardiyan "Anam avradım olsun babam da buraya düşerse aynısını yaparım" diyordu.

**Serbestî:** *"Ülkeyi bölmeye" istinaden size baskı yapıyorlardı; bir de meselenin şöyle bir boyutu yok muydu; bölgede sevilen, saygı duyulan bir kişiydiniz, size karşı duyulan saygının ortadan kaldırılması da amaçlanmıyor muydu?*

lardı. Düşünün ki, siz bir Kürt liderisiniz, o da Orta Anadolu'dan sıradan bir köylü, okuma yazması da yok; sizi dövdüğü zaman zevk alıyor ve pekala bir Kürt liderini ayaklarının altına alabiliyor düşüncesiyle böbürleniyorlardı

göstermek istiyorlardı. Düşünün ki, siz bir Kürt liderisiniz, o da Orta Anadolu'dan sıradan bir köylü, okuma yazması da yok; sizi dövdüğü zaman zevk alıyor ve pekala bir Kürt liderini ayaklarının altına alabiliyor düşüncesiyle böbürleniyorlardı; bu imajı vermek istiyorlardı. Sonra o sıradan insan, memleketine gittiği zaman; "Kürtlerin bütün büyükleri benim elimin altından geçti, ben hepsini dayaktan geçirdim" diyecek; bu, o sıradan insan için büyük bir zevktir.

Mesela, dövdükleri zaman bizi yere düşürünceye kadar dövüyorlardı; düşmemek için direndiğimiz sürece dövüyorlardı. Düşükten sonra yerde de bir tekme atar, sonra bırakır. Eğer bir kişi bizi döverek düşürmüyorsa iki üç kişi daha yardımına gelir, birlikte döverek düşürürlerdi. Mesela Nurettin Yılmaz; 12 Eylül Darbesinden önce bir ara parlamentoda Cumhurbaşkanı adaylığı olmuştu; gardiyanlar "Hele ite bak, demek ki sen bizim Cumhurbaşkanımız olacaktın!" diyorlardı. Nurettin Yılmaz'ı özellikle birinci katın birinci hücrelerine koymuşlardı. Bu hücre, tabiri caizse ayaklar altındaydı; gardiyanlar sürekli o hücrenin önünden gidip geliyorlardı ve her gidiş gelişte Nurettin Yılmaz ayağa kalkıp "Nurettin Yılmaz Mardin emret komutanım" şeklinde tekmil vermek zorundaydı. Zaten oturması mümkün değildi, çünkü biri çıkıyor biri geliyordu. Niçin Nurettin Yılmaz'a öyle yapıyorlardı; çünkü parlamenterdi, Cumhurbaşkanı adaylığı olmuştu ve 1977 Seçimlerinde, Mardin'den 40 binin üzerinde oy almıştı. Yani bütün Kürt gruplarının başı diyebileceğimiz insanları ve lider kadroları, orada toplamışlardı ve hepsini küçük düşürmek istiyorlardı.

Başka bir örnek: 34. Koğuşta bulunuyorduk; özel yapılmış bir koğuş; bizim koğuş sorumlusu eski Milli Birlik Komitesi Üyesi Muzafer Karaman'ın oğluydu ve TKP davasından gelmişti. Yıllarca İsveç'te kalmış tam bir entellektüel; petrol mühendisi ve çok iyi bir eğitim görmüş, adı Tamer'di. Onu da Batman'da yakalamış getirmişlerdi. Aynı yöntemleri ona da uyguluyorlardı, Allah'ı şaşmıştı. Bir de bir gardiyan vardı; affedersiniz köpek veya kurt gibi uluyordu ve "Bak Tamer, ben dışarıda uluduğum za-

Cezaevinden çıktktan sonra üç-dört yıl kadar insanlarla ilişki kuramadım. Şimdi 40 yaşlarında bir oğlum var; uzun süre sadece ona güveniyordum onun dışında hiç kimseyle ilişki kuramıyordum; insanlara güvenmiyordum. Sesten korkunç derece rahatsız oluyordum. Mesela evde elektrikli süpürge çalıştırıldığı zaman kesin kavga çıkıyordu ya da dışarı kaçıyordum.

**Dört yıla yakın insanlarla ilişki kuramadım ve hala çok tedirginim**

**Serbestî:** *Gördüğünüz işkence nedeniyle fiziki veya psikolojik olarak herhangi bir rahatsızlığınız var mı?*

man sesimi tanıyacaksın ve koğuş birden 'Emredersiniz komutam!' diyecek" diyordu. Korkudan Tamer'in kulakları mazgalda, biz zaten marş söylüyoruz; "uuu" diye dışarıdan bir uluma sesi geldiği zaman Tamer el işaretiyle bize işaret veriyor ve hepimiz birden "Emredersiniz komutanım" diyorduk. Bu defa gardiyan gelip "Ulan sen benim sesimi nasıl tanımazsın? O ses başka koğuşun gardiyanın sesiydi" diyor ve başta Tamer'i sonra bütün koğuşu sıra dayandırdığından geçiriyordu.

**Serbestî:** *Baştan sona, yakalandığınız ilk andan; soruşturmadan cezaevi uygulamalarına kadar, tüm bu aşağılamaların ve işkencelerin içinde sizin için en zor olan ve sizi en çok inciten şey neydi? Bağışlayın hep şahsınızla ilgili sorular soruyorum...*

**Ömer Çetin:** Bana sorarsanız, yakalandığım andan sonuna kadar hep incindim. Çünkü yöntemler hep aynıydı ve baştan sona kadar bütün uygulamalar aşağılanmak amacıyla yapılıyordu; ana avrat sövüyorlar, dövüyorlar, her türden hakarete bulunuyorlardı. Dedim gibi dayağa nispeten alışmıştım ama küfürden çok etkileniyordum. Her küfürde adeta bedenimin bir parçası gidiyordu. Bir de aşağılayarak bakıyorlardı. Oysa ben dışarıdayken insanlar saygıyla bana bakıyorlardı, nasıl anlatayım; hatta zaman zaman çekinerek bakıyorlardı. Dışarıda görseniz, cesaret edip yüzünüze bakamayacak biri, orada size her şeyi yapabiliyordu. Dendiğiniz zaman bir kişi değil, on beş kişi birden cop ve kalaslarıyla başınıza çullanıyor, sadece sizi değil bu defa bütün koğuşu dövüyorlardı.

Ala-Rızgari'den Hasan isminde (soyadını şu an hatırlamıyorum) bir çocuk vardı, onu dövdüler sadece "of" dedi. "Of" dediği için belki 30 tane gardiyan birden içeri girdi, çavuş geldi; "Vay sen nasıl of deyip devlete karşı gelirsin?" diye çocuğu öldürmekten beter ettiler. Hiçbir şeye cevap vermek gibi bir hakkımız yoktu, kafamızı kaldırıp gardiyana bile bakamıyorduk; kafamızı kaldırıp adamın yüzüne baktığımız zaman bizi komaya sokuyorlardı. Kafamız öne eğik, ayağımızı yere vurarak "Emredersiniz komutanım" diyorduk; size ne yaparlarsa; dövseler de, sövselerde, öldürseler de, yapacağınız tek şey buydu.

**Ömer Çetin:** Ben psikolojik olarak hiç rahat değildim; Avrupa'ya da gittim. Cezaevinden çıktktan sonra üç-dört yıl kadar insanlarla ilişki kuramadım. Şimdi 40 yaşlarında bir oğlum var; uzun süre sadece ona güveniyordum onun dışında hiç kimseyle ilişki kuramıyordum; insanlara güvenmiyordum. Sesten korkunç derece rahatsız oluyordum. Mesela evde elektrikli süpürge çalıştırıldığı zaman kesin kavga çıkıyordu ya da dışarı kaçıyordum. Sonra gece çok terliyorum, bu terleme hâlâ devam ediyor. Ben her gece en az iki üç kez çamaşır değiştiriyorum; çamaşırımlarım su gibi oluyor. Birçok kez doktora gittim chek-up yaptırđım; karaciğer, akciğer kalp bütün iç organlarım sağlam; fiziki bir rahatsızlığım yok. Demek ki bu terlemem tamamıyla psikolojiktir.

Bir ara arkadaşlar dediler ki, "Almanya'da bir rehabilitasyon merkezi var, işkence görenleri tedavi ediyor, sen de oraya git". Gitmeyi düşündüm de sonra gitmedim. Ancak yavaş yavaş düzeliyorum, önemli oranda düzeldim de. Fakat hala çok tedirgin oluyorum. Mesela dün size "yarın gelirim" dediğim için gece hiç uyuyamadım; yani bir sonraki gün bir yere yolcuysam o gece uyuyamıyorum, öyle bir tedirginliğim var. Artık insanlarla ilişki kurabiliyorum. Yalnız siyasetten hala çekiniyorum; bir ara Şerafettin Bey\* ile bir parti çalışmasına katıldım, sonra baktım ki yapamıyorum...

Zaten Yüzbaşının (Esat Oktay Yıldırım) cezaevinde bize sık sık söylediği şuydu: "Ben sizi öyle bir duruma sokacağım ki buradan çıktktan sonra da ancak beş yıl yaşayabileceksiniz". Ve gerçekten de öyle oldu sadece benim tanıdığım beş-altı insan dışarıda beş yılını geçiremeden öldüler.

**Serbestî:** *Siz niye bir tedavi görme ihtiyacı duymadınız?*

Burada birkaç kez bir Doçent Psikologun yanına gittim. Adam, "yapabileceğim bir şey yok. Aklınız

Ancak şu anda iyiyim, gittikçe de daha çok iyi oluyorum. Sizinle görüşeceğimi düşünürken, "yine o uygulamalara geri dönersem acaba rahatsız olmaz mıyım" gibi bir kaygı da taşıdım doğrusu. Çünkü onların uyguladığı şey gerçekten vahşetti, dile kolay insan yaşamadığı zaman bilemiyor. Ben yaşadığım halde anlatamıyorum. Orada yüze yakın insan delirdi.

başınızda, benden daha akıllısınız" dedi. Ben de "akıl meselesi değil sinirlerim rahat değil" dedim. Sonra bir daha gitmedim. Ancak şu anda iyiyim, gittikçe de daha çok iyi oluyorum. Sizinle görüşeceğimi düşünürken, "yine o uygulamalara geri dönersem acaba rahatsız olmaz mıyım" gibi bir kaygı da taşıdım doğrusu. Çünkü onların uyguladığı şey gerçekten vahşetti, dile kolay insan yaşamadığı zaman bilemiyor. Ben yaşadığım halde anlatamıyorum. Orada yüze yakın insan delirdi.

Bizim koğuştta Ala-Rızgari davasında Mehmet adında bir arkadaşımız vardı; fark ettiler ki Mehmet köpekten korkuyor Köpek Komutan Co'yu ona saldırarak çocuğu delirttiler. Akşam uzanırken sadece "bugün de ölmedim" diyorsunuz, o kadar. Yani sabahleyin, akşama kadar sağ kalacağımıza inanmıyorduk.

Başkaleli bir arkadaş anlatıyordu:

-Sürekli Türk büyüklerinin resimleri yağlı boyayla duvarlarda ve tavanda yapıldığı için, her gün büyük koridoru deterjanla temizlemek gerekiyordu. Bir gün yine deterjanlı suyla koridoru yıkıyoruz. Yanımdaki çocuk "Köpüğün içinde bir kurbağa var" dedi. Ben de ona dedim ki, "sakın sesini çıkarma köpikle beraber dışarı atarız. (Oradaki koşullar, insanı çok basitleştiriyor, kişiliksizleştiriyor, yalaklaştırıyor- ÖÇ) Çocuk yalakalık için kurbağayı eline aldı ve gardiyana teknil vererek" komutanım bir kurbağa bulduk" dedi. O gardiyan, çocuğu karşı koğuşun gardiyanına göndererek "git ona söyle komutanım sana bir hediye göndermiş" dedi. Elinde kurbağa gitti öbür gardiyana

(\*) Şerafettin Elçi

tekmil vererek "komutanım, size bir hediye gönderdi", "Ne hediyesi lan" Elini açtı, kurbağa. Gardiyan "Ağzına at lan" dedi. Başka hiçbir çaresi yoktu, kurbağayı diri diri yuttu. Bir hafta kadar "hala karınmda kıpırıyor" diyordu.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevinde kaldığınız o yıllar sizin yaşamınızı nasıl etkiledi? Sizin yaşam çizginizde o yılların yeri nedir?

**Ömer Çetin:** "Keşke o yılları hiç yaşamasaydım, böyle bir zulüm görmeseydim" diye düşünüyorum.

**Serbestî:** Sizin için çok büyük bir kayıp mı, o yıllar?

**Ömer Çetin:** "Kayıptır" demiyorum; kaybın ötesinde bir şey. Normal cezaevlerinde geçen yılları, insanlar yaşanmamış yıllar olarak kabul ediyorlar, bu onun ötesinde bir olaydır. Bu, sizin ruhunuzda gelecek yaşamınızda derin izler bırakıyor. Bazı şeyler var, anlatsanız da insanlar inanmazlar. Sizi sürekli aşağılayan, insanlıktan çıkaran, gün boyu size hakaret eden ve 30-40-50 yıl mücadele vererek biçimlenmiş kişiliğinizi yok eden bir süreç... Bu çok korkunç bir şey! bunu asla anlatamazsınız...

**Serbestî:** 12 Eylül bitti mi değişti mi?

**Ömer Çetin:** 12 Eylül her zaman vardı, şimdi de var.

**Serbestî:** Bu devletin değişeceğine inanıyor musun ve devlete güveniyor musunuz?

**Ömer Çetin:** Güvenemiyorum da diyemiyorum.



# Cezaevinde Bir Cehennem Dönemi Yarattılar ve Yakalanan Herkesi O Cehenneme Gönderdiler

**Paşa Akdoğan:** 1963'te Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğdu. Lise öğrenimini Lice'de bitirdi. Şubat 1982'de Özgürlük Yolu-TKSP'ye yönelik yapılan bir operasyonda yakalandı, 30 gün Diyarbakır Kurtoğlu Askeri Kışlasında soruşturmada kaldı. Filistin askısına alınarak cinsel organına ve parmak uçlarına defalarca elektrik verdiler, ters askıya alındı, uyutulmadı aç bırakıldı, tazyikli su sıkıldı. Soruşturmadayken bir ara şuurunu kaybeder; kendine geldiğinde ayak ve el bileklerinde derin yaralar açıldığını görür; hâlâ o yaraların kalın izleri görünür. Diyarbakır Askeri Cezaevi C Blok 7. Koğuştta yattı. 1984'te cezaevinden tahliye oldu. Başta mide rahatsızlığı olmak üzere çeşitli fiziki sağlık sorunlarının yanı sıra psikolojik tedavi de görüyor. Zil, telefon, telsiz ve polis arabalarının sesinden hâlâ büyük bir rahatsızlık duyuyor.

**Serbestî:** Siz nasıl alınıyorsunuz işkence ve "cehennem" hikayeniz nasıl başladı?

**Paşa Akdoğan:** İzin verirseniz sizin bu yaptığınız çalışmaya ilişkin bir şeyler söylemek istiyorum.

**Serbestî:** Buyurun, söz sizin

**Paşa Akdoğan:** Yayıncılık alanında imkanı olan, gücü olan Kürt siyasi yapılanmaları vardır. Bu dostlarımız, ellerindeki yayıncılık imkânlarıyla, kendi dergi ve gazetelerinde, keşke 10 yıl önce bu tür bir çalışma yapmış olsalardı.

Yıllarca taşrada, kıyıda köşede kalan bizim gibi insanlar, şu veya bu şekilde Kürt halkının haklı davasını desteklediler, gereğinde işkence de gördüler, cezaevine de girdiler ama dostlarımız hiçbir zaman gelip bizim ne yaşadığımızı, nasıl yaşadığımızı ve neler düşündüğümüzü sormadılar... İlk defa sizin aracılığınızla yaşadıklarımı aktarmaya çalışacağım, bunun için de size çok teşekkür ediyorum.

Tabii hapisane anılarımı anlatmadan önce, şöyle bir girizgâh yapmak istiyorum: Mesela Bulgaristan'daki Partizan olaylarını, Şeyh Said

AŞimdi orada gün 24 saat zaten gözünüz bağlı, fiziki işkenceden ziyade psikolojik işkence bizi etkiliyordu ve ne olursa olsun

dönemindeki yargılamaları, Zilan ve Dersim katliamlarını, Vietnam olaylarını biz kitaplarda okuyorduk. Bir de Lice küçük bir ilçeydi. Lice'de tarım yok, hayvan-

cılık yok. Lice insanları, yıllarca İran'dan, Irak'tan ve benzeri yerlerden at sırtında afyon ticareti yaparak geçimini sağlıyorlardı. Peki biz neydik? Yani 1978-79 yıllarında Lice'deki gençlik ne yapıyordu? Devrimci gençlik hareketi ülkede yaygınlaşmadan önce, Liceli gençler, devrimci, demokratik hareketin içinde yerini almışlardı. Hapishane, işkence hikâyelerini de kısmen yaşayarak, kısmen de kitaplardan okuyarak öğrenmiştik; ve bu tür şeylere hazırlıklydık.

1977-78 yıllarında, ben daha lise öğrencisiyken, üç dört gün Diyarbakır -Devegeçidi'ndeki Askeri kışlada gözaltında kalmıştım ama o sıra fiziki anlamda bize işkence yapmadılar; bize psikolojik baskı uyguluyorlardı ve o dönem Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanarak 6 ay cezaevinde yattım.

En son 1982, Ocak-Şubat ayında Diyarbakır'da gençlere yönelik yapılan bir operasyonda yakalandım. Diyarbakır Çarşı Karakolunda bir gün kaldım, orada bana işkence yapmadılar ama polisin biri gelip beni diğer bir polise gösteriyordu. Daha sonra Diyarbakır Kurtuluş Askeri kışlasına götürdüler ve orada sistematik bir işkence merkezi kurmuşlardı. Orada yakalanan her insandan mutlaka bir bilgi almak istiyorlardı, buna karşı yakalanan insanlar da bir savunma refleksi geliştirerek, yakalanma ihtimali çok zayıf olan insanların üzerine çeşitli ifadeler veriyorlardı; yani birisi yurtdışında bulunuyorsa onun hiç yakalanmayacağını düşünüyor ve onun üzerinde ifade veriyorsunuz. Ben de daha önce sağlam yerlerde gezdiğim için, herhalde hiç kimse benim yakalanacağımı düşünmemiş olacak ki, beni soruşturmaya götürdüklerinde baktım ki, silahlardan, askeri kanada, bölge sorumluluğundan ve Suriye'ye adam götürüp getirmeye kadar bir sürü ifade var üzerimde. Tabii o kadar vahşi ve sistematik bir işkence uyguluyorlardı ki, bir sürü insan, hiç kendisiyle alakası olmayan ifadeleri imzalamak mecburiyetinde kalıyordu. Bu vahşi mekanizmaya karşı kendimi savunmaya ilişkin yaşadığım bir olayı size anlatmak istiyorum:

konuşmamak gerektiğine karar vermişim. O yüzden hep futbol maçını hayal ediyordum, maçı da hiç sevmem, nefret ederim. Ancak hücrede o kadar Diyarbakır maçını, şuranın buranın maçını düşünmüşüm ki birden şuurumu kaybetmişim.

## Soruşturmada Şuurumu Kaybettim

Şimdi bizden büyük ağabeylerimiz, bize "Yakalandığınız zaman, hiç siya-

si arkadaşlarınızı ve siyasi ilişkilerinizi aklınıza getirmeyin, en nefret ettiğiniz şeyleri hep düşünün" demişlerdi. Şimdi orada gün 24 saat zaten gözünüz bağlı, fiziki işkenceden ziyade psikolojik işkence bizi etkiliyordu ve ne olursa olsun konuşmamak gerektiğine karar vermişim. O yüzden hep futbol maçını hayal ediyordum, maçı da hiç sevmem, nefret ederim. Ancak hücrede o kadar Diyarbakır maçını, şuranın buranın maçını düşünmüşüm ki birden şuurumu kaybetmişim. Şu anda Hak-Par Genel Başkan Yardımcısı olan Sayın Bayram Bozyel, o sıra bizimle birlikte soruşturmadaydı ve soruşturmadan sonra bana, "Sen paltonu çıkarıp bağırarak, 'Haydi arkadaşlar toplanın maça gidiyoruz'" diyordun, dedi. Tabii şuurumu kaybettiğim sıra beni alıp götürmüşler, dayak atmışlar üzerindeki elbiseleri parçalamışlar hiç farkında değilim. Sonra bir ara kendime geldim baktım ki, bana iş ne yapıyorlar ve o işneden sonra üç, dört gün bana işkence yapmadılar. Ancak o üç dört günün dışında orada kaldığım 30 gün boyunca hep işkence yaptılar, askıya aldılar, elektrik verdiler, soğuk su döktüler. O sıra polisler ancak içki içip işkence yapıyorlardı. Şuurumu kaybettiğim sıra el ve ayak bileklerime ne yapmışlardı bilemiyorum; yalnız hem ayak hem el bileklerimde gördüğümüz şu kalın yanık izleri o günlerden kalmadır; yine burnumun ucundaki yanık izi de o günlerden kalma...

Yara berelerin iyileşmesi için bizi soruşturma yerinden gözaltı yerine götürdüler; bir hafta orada kaldıktan sonra bizi Askeri Savcılığa çıkardılar, askeri savcı "İşkence gördünüz mü" diye sordu "Evet" dedik ama kayda geçirmedi. "Hani ifadelerinizde hiçbir şey bulunmuyor" dedi. "Bulunmuyorsa yoktur" dedik. "O zaman sizi camiden mi toplayıp getirdiler" dedi. Tabii yaklaşık 35-40 kişi yakalanmıştık, ancak bu yakalananlarla birlikte, örgütsel doküman ve delil anlamında hemen hemen hiçbir şey yakalanmamıştı. Aslında tutuklamaya gerekçe olabilecek, somut anlamda hiçbir delil yoktu. Ancak üç, dört kişinin dışında herkesin tutuklama kararı verildi. Meğerse o dö-

Sonra upuzun ince bir ip getirerek "Vagon sistemine uygun bir şekilde tren yapacağız" dediler. İki, üç kişiyi başa götürdüler, "Bu

nem, cezaevinde bir sistem kurmuşlar ve tam bir cehennemini yaşadığı bir dönemdi; suçlu olsun, olmasın yakalanan hemen hemen herkesin hakkında tutuklama kararı çıkararak cezaevine gönderiyorlardı.

### Bizi Cinsel Organlarımızdan Birbirimize Bağlayarak Tren Yapıp Koşturdular

*Serbestî: Amaç daha çok fazla kişiyi oradan geçirmek miydi?*

**Paşa Akdoğan:** Gayet tabii, kesinlikle amaçları oydu. Bir çok deney yapıyorlardı. Daha önce bir direniş olmuştu ama direnişi büyük bir acımasızlıkla bastırarak bütün cezaevini teslim almışlardı. Teslim alındıktan sonra, tıpkı bir Kürt isyanının bastırılması gibi bir katliam yapmışlardı. Bizim tutuklanmamız da tam böyle bir döneme denk geldi.

Neyse bizi cezaevine götürdüler, orada bizi sıraya dizdiler, paltolu bir yüzbaşı geldi, gözleri kan çanağı gibiydi yanında kocaman bir köpeği de bulunuyordu. Önce bize şöyle tuhaf tuhaf baktı. Sonra "Çocuklarım hoş gelmişsiniz, şeref vermişsiniz, burası bir askeri okuldur. Umarım bu askeri okulda okuyarak başarılı bir şekilde diplomanızı alırsınız" ve "Çocuklarım kirlenmişler banyoya götürün" dedi ve çekti gitti. Hayret ettik ve ilkin, "Hani Diyarbakır 5 Nolu Cezaevinde işkence var diyorlar. Oysa gelir gelmez, kirli olduğumuzu düşünerek bizi banyoya götürecekler" şeklinde bir kanaat oluştu bizde. Sonra elindeki kalasın üzerine "Komando kuzusu" yazısı bulunan bir gardiyan, "Herkes elbisesini çıkarsın ve önündeki torbanın üzerine bırakın, üzerinizde hiç elbise kalmasın" dedi. Çırlıçırlak soyunup, elbiseleri torbanın üzerine bıraktık."Tıraş kremi ve diş macunlarınızı da çıkarın" dedi. Onları da çıkararak elbiselerin üzerine koyduk... Gardiyan, "İstiklal marşını aranızda bilen var mı, çıksın okusun diğerleri de tekrarlasın" dedi. Hakikaten İstiklal marşını ezberden bilmiyorduk. Evet, öğretmen arkadaşlarımız da vardı ve hepimize okulda da öğretmişlerdi, ama o soruşturma tufanından sonra hiç kimsenin aklında bir şey kalmamıştı. İstiklal marşı bilen kimse

çıkarmayınca, "Herkes diş macununu eline alsın ve son sayı 3'e kadar macunu yiyip bitireceksiniz" dedi. Neyse diş macunları bitti. Tıraş kremine bakıp merak ediyoruz acaba buna ne yapacaklar diye. Tıraş kremi de Apaçiler gibi kalın çizgiler şeklinde yüzümüze sürdüler, sonra upuzun ince bir ip getirerek "Vagon sistemine uygun bir şekilde tren yapacağız" dediler. İki, üç kişiyi başa götürdüler, "Bu trenin başı, makinistin yeri" dediler ve o şekilde herkesin kamışına ip bağladıktan sonra "koş" dediler. Koşuyoruz ama en ufak bir şekilde geride kalmak herkesi gerdiriyor ve aynı anda hep birlikte oturup hep birlikte kalmak zorundaydık, bir süre o şekilde bizi koşturup, yat kalk yaptırıyorlardı.

çıkarmayınca, "Herkes diş macununu eline alsın ve son sayı 3'e kadar macunu yiyip bitireceksiniz" dedi. Neyse diş macunları bitti. Tıraş kremine bakıp merak ediyoruz acaba buna ne yapacaklar diye. Tıraş kremi de Apaçiler gibi kalın çizgiler şeklinde yüzümüze sürdüler, sonra upuzun ince bir ip getirerek "Vagon sistemine uygun bir şekilde tren yapacağız" dediler. İki, üç kişiyi başa götürdüler, "Bu trenin başı, makinistin yeri" dediler ve o şekilde herkesin kamışına ip bağladıktan sonra "koş" dediler. Koşuyoruz ama en ufak bir şekilde geride kalmak herkesi gerdiriyor ve aynı anda hep birlikte oturup hep birlikte kalmak zorundaydık, bir süre o şekilde bizi koşturup, yat kalk yaptırıyorlardı. Sonra bizi alt hücrelere indirdiler. "Banyo" dedikleri de yoğun bir lağımdaydı. Bazı lağım suları var biraz süzölmüşler, bu, en yoğun ve katı lağım neyse öyleydi. Bizi "yat, kalk" şeklinde o lağım suyuna da batırıp çıkardılar; bu arada kalaslarla bizi o kadar dövmüşler ki herkesin vücudu zaten simsiyah olmuştu, bir de o pisliğe batırıyorlardı. O şekilde bizi götürüp, tek kişilik hücrelere 13-14 kişiyi sığdırdılar. Herkesin vücudu yara bere içinde, hücre de dar olduğu için birbirimize sürtünüyoruz ve o sürtünme çok feci bir acı veriyordu. Yemek getiriyorlardı, farz edelim ki fasulye; fasulyeden daha çok deterjan vardı içinde. 15 gün böyle bir hücre sisteminden geçirildikten sonra, bizi koğuşlara dağıttılar. Koğuşa gitmeden önce bizi havalandırmaya götürdüler; orada elbiselerimizi verdiler ama elbise namına bir şey kalmamıştı, hepsini yırtmışlardı. Ancak iki ay sonra ilk defa o havalandırmada güneş yüzü gördüm. O güneşin ışığıyla sanki yeniden dünyaya geldim; o güneş öyle bir güzeldi, öyle bir güzeldi ki anlatamam; iki ay soğuk ve karanlık hücrelerden sonraki o bahar güneşi çok güzeldi.

Beni 7. Koğuşa verdiler. Cezaevinin iç duvarları, Alpaslanların, Fatih Sultan Mehmetlerin ve bütün Türk hanedanlıklarının resimleriyle kaplıydı. Koğuşa girdiğim zaman koğuş sorumlusu gelip kimlik bilgilerimi aldıktan sonra, uyulması gereken kuralları da bir bir bana saydı ve 50 tane marş ezberleyeceğimi söyledi. Bir de "Gardiyanımız Lusi'dir. Ona hep komutanım diye hitap edeceksin" dedi. Ve Ondan sonra

cezaevi hayatı başladı; koğuştta 30 ranza vardı 60 kişi kalıyorduk.

Bizim koğuştta eroinman bir dostumuz vardı, eroin krizine giriyordu. Eroin krizi de çok berbat bir şeydir. Bu adamı, her krize girdiğinde o kadar dövüyorlardı ki, bir gün gelip “Asla bir daha böyle bu şey kullanmam” dedi. Yani bu eroinmanın krizlerini dayakla halettiler.

### Bir Arkadaşımıza Kurbağayı Diri Diri Yutturdular

Bir gün yine havalandırmada komando gibi yürütüp marş söyletiyorlardı. Bir an havalandırmanın kapağı açıldı; bir komutan yanında beş altı tane asker, hepsinin elinde kalasları var. Komutan “Koğuş dur, sola dön” dedi. Koğuş birden durdu ve sola döndü. Baktım tutukluların arasından birisini çağırdı; “Evladım gel buraya” dedi. Onun çağırmasıyla, birisi hemen öne fırladı; “Mehmet Çiftçi Urfa Emret Komutanım!” dedi. “Oğlum necisin?” dedi. “Komandoyum komutanım” dedi. Kural öyleydi; kimi çağırıp “Necisin?” diye sorsalardı komandoyum denilirdi “Oğlum şunu alsana” dedi. Baktık ki o köşede yeşil bir kurbağa var; yalnız temiz bir kurbağaydı, o kirli kurbağalardan değildi. Mehmet Çiftçi kurbağayı aldı. “Komando yok et bunu” dedi. Çocuk, kurbağayı ağzına aldı ve çiğnemedi yuttu. Her şey öyle ani oldu ki, gözlerime inanamadım; “Herhalde yine şuurumu kaybettim” diye düşündüm. Neyse “Koğuşa girince birkaç kişiye soracağım, eğer onlar da olayı benim gibi görmüşlerse, demek ki gerçekten öyle bir olay yaşandı”. Ama ben çok korktum, “galiba yine şuurumu kaybettim” dedim. Gittim, yine Bayram Bozyel’e sordum “Dışarıda ne oldu” dedim. “Ne oldu görmedin mi” dedi. “Gördüm de, ama siz ne gördünüz” dedim. “Görmedin mi işte kurbağaydı çocuk yuttu” dedi. Bayram Bozyel öyle deyince, ben rahatladım; şuurumu kaybetmediğime sevindim ama olayın ürktüsünden kurtulamadım. Gittim tuvalette kendisine sordum “Yahu sen o kurbağayı yuttun, şimdi ne olacak?” “Paşa, vallahi ben korkudan çiğnemedi yuttum sanki hâlâ karnımda kıpırıyor” dedi. Bizim koğuştta TKP davasından getirilen Konyalı bir doktor vardı, adı Feridun’du. “Doktor şimdi bu arkadaşına

Baktık ki o köşede yeşil bir kurbağa var; yalnız temiz bir kurbağaydı, o kirli kurbağalardan değildi. Mehmet Çiftçi kurbağayı aldı. “Komando yok et bunu” dedi. Çocuk, kurbağayı ağzına aldı ve çiğnemedi yuttu. Her şey öyle ani oldu ki, gözlerime inanamadım; “Herhalde yine şuurumu kaybettim” diye düşündüm.

olacak” dedim. “Korkma, hiçbir şey olmaz, mide onu paramparça eder, dışarı atar” dedi. Ama ben hâlâ o kurbağanın nasıl o şekilde

diri diri yutulduğuna ve o çocuğa hiçbir şey olmadığına inanamıyorum.

### “Öldü” Demek Yasaktı, Ranzadan Düştü Bayıldı...

Medet Özbadem vardı, çeşitli cezaevlerinden transferler yapıyordu. Medet Özbadem de bizim koğuşa yeni gelmişti; yatalaktı, yürüyemiyordu. Bana “Beni tuvalete götürebilir misin?” dedi. “Tabii” dedim, yardım ettim; tuvalete kadar götürdüm, sadece idrarından bir damla aktı ve hemen ellerimin arasında düşüp öldü. Kapıya vurarak “Komutan, komutan”, “Ne var lan” dedi. “Arkadaşımız bayıldı” dedim. Halbuki öldüğünü biliyoruz. Ancak “öldü” diyemedik, çünkü “öldü” demek yasaktı. Mesela dayak atıyorlardı, kafalarımızı, bir yerlerimizi kırıyorlardı sonra “Ne oldu?” derdi “Komutanım ranzadan düştüm” diyorduk.

Hiçbir zaman görüşmecilerimizin gelmesini istemedik, görüşmeye gidip gelirken atılan dayaklar yapılan işkence bir yana; annemiz, eşimiz ya da herhangi bir bayan yakınımız görüşmeye geldiğinde, görüşme kabiniinde, görüşme sırasında asker, kulağımıza eğilerek, “Karını s....rim” diyordu; karınız da karşıda; ya da bacını ya da anneni... Bu tür hakaretlerden dolayı bir iki kez kafamı duvara vurarak intihar etmek istedim.

Mesela köpeği öyle alıştırmışlardı ki, köpeğe tek mil vermediğin zaman, saldırırdı, üzerimizdeki elbiseleri parçalardı ve hiçbir şekilde ona karşı bir şey yapamazdık; çok önemli bir yetkiliydi, bize saldırırsa, hatta bizden et de koparsaydı ona karşı bir şey yapma gibi bir hakkımız yoktu.

Mahkemeye götürüyorlar önce çırılçıplak soyup makatlara bakıyorlardı, sonra kelepçenin yanı sıra bizi zincirle bir birimize bağlıyorlardı. Mahkemede ise hiçbir yere bakamazdık “Adalet Mülkün Temelidir” yazısından gözlerimizi ayırmamız gerekiyordu, hakim ne kadar konuşursa konuşsun hakimin gözlerine bakmak yasaktı. Cezaevine döndüğümüzde “Mahkemede hiçbir yere bakamadınız mı?” diye so-

"Oğlum gazeteyi okumadın mı?" "Hayır okumadım". Yanımdaki arkadaşına sordular. O da "hayır" dedi. Hakikaten o da fark etme-

rardı gardiyan "Hayır komutanım" derdik " Si...tir birden o kalaslarla başladılar beni dövmeye; ellerimi ayaklarımı taşıyamaz oldum, balon gibi şiştiler ve bir hafta boyunca her gün ekstradan beni dövdüler. gardiyan mazgala vurdu; ben diğer arkadaşımın daha kıdemli olduğum için, mazgalın yanına koşarak gidip tekmil verdim; "Vukuat yoktur komutanım"

### Kırılan Buzların Üzerinde Bizi Çırlıçplak Süründürler

Diyarbakır'da Hicret Apartmanın yıkıldığı kış, çok soğuk bir kıştı; bizim koğuşun havalandırmasında üç dört karış buz tabakası oluşmuştu. Kazma küreklerle o buzları bize kırdırttılar ve sonra bizi çırlıçplak soydurarak o kırılan buzların üzerinde süründürdüler, o havalandırma bir kan gölüne döndü... Sıcağı sığına fazla bir acı hissetmiyorduk, gece yatağında ağrılar başladı, hem kollarım ve dirseklerim hem diz kapaklarım iltihap tuttular, balon gibi şiştiler; hem karın üstü hem de sırt üstü süründürdükleri için vücudumuzun bütün sinir uçları tahriş olmuştu, artık oturmak yatağa uzanmak bir yere deymek de büyük acılar veriyordu bize.

### Üç Metre Ötede Gazeteye Baktım Diye Bir Hafta Ekstra Dayak Yedim

Bazen gazete aldırıyorlardı, ama o gazeteyi okuyup okumamamız gardiyanın o günkü ruh haline bağlıydı. Aldırır ama okutmaz. Bir de gazete dediğim, Bulvar gazeteleriydi, ciddi hiçbir gazete içeriye girmezdi. Yine bir gün, bize Bulvar gazetesini aldırılmışlar ama okumamız yasak, bir sehpa var gazete o sehpasının üzerinde ama okuyamıyoruz. Azize Gencebay'ın bir romanı tefrika halinde o gazetede yayınlanıyordu, bazı bölümlerini okumuştum, o yüzden yeni bölümleri de çok merak ediyordum. Neyse gece 1-3 nöbetim vardı, ispiyoncular da o saatte yatıyor; nöbete okurum dedim. Benle bir arkadaş gece 1-3 nöbetine kalktık, bir ara çaktırmadan gazetenin sayfasını araladım ve söz ettiğim roman yazısı görünecek şekilde açıldı. O arkadaşla birlikte karşılıklı koğuşun içinde tur atıyoruz; gazetenin tam karşı pozisyonuna geçerken birkaç metre uzakta, adımlarımı yavaşlatıp merak ettiğim yazıyı okuyorum, arkadaşşıma da hiç çaktırmıyorum; bitirmeme son iki satır kalmıştı ki,

dedim. "Havadislerde ne var?" dedi. Yine "Vukuat yok komutanım" dedim. "Oğlum sen gazete okuyordun okumuyor muydun?" "Hayır" dedim. "şeref, namus sözü sen bana doğuyu söyle aramızda kalacak" dedi. Eh ben, hiç inanır mıyım ona. "Hayır vallahi ben okumadım" dedim. "Tamam sabah tekmil ver" dedi. Neyse o gecem zaten zehir oldu... Sabah erkenden karavanayı dışarıya çıkartma bahanesiyle, dışarı çıktım ve komutan daha uyku sersemidir sabah sabah dayak atacak hali yok hesabıyla gidip tekmil verdim... "Komutanım gece 1-3 nöbetçisiydim, tam nöbet bitmek üzereyken ben biraz gazeteye baktım o nedenle nöbetçi komutanım dedi ki, komutanına sabah tekmil ver" dedim. "Okudun mu?" "Hayır" dedim. "Tamam, git lan" dedi. Ben o gardiyanın psikolojisini biliyordum. Meselenin bittiğini zannettim, ancak baktım ki sayım esnasında 5 tane kalaslı gardiyan geldi. Bir gardiyan "bu gece vukuat var mıydı". Sorumlu "vukuat yok" dedi. "1-3 nöbetçileri çıksın" dedi. Çıktık. "Oğlum vukuat var mı" dedi. "Hayır" dedim. "Oğlum gazeteyi okumadın mı?" "Hayır okumadım". Yanımdaki arkadaşına sordular. O da "hayır" dedi. Hakikaten o da fark etmemişti. Blok çavuşuna intikal eden vukuat, büyüktür. Bunlar beşi birden o kalaslarla başladılar beni dövmeye; ellerimi ayaklarımı taşıyamaz oldum, balon gibi şiştiler ve bir hafta boyunca her gün ekstradan beni dövdüler.

### Esrarkeş Gardiyan Bir Ay Bize Bol Bol Yemek Verdi

Esat Oktay Yıldırım Diyarbakır Cezaevinden ayrıldıktan takriben 10 gün sonra bizim koğuş gardiyanı da değişti. Bu gardiyan, bize çuvallarla ekmek getiriyor, yemekleri bol getiriyor bidonlarla bize su veriyor ve "yiyin, yıkanın ulan diyordu; çok şaşırmıştık! Bizim koğuşta Cizre Belediye Başkanı Sabri Vese, Ahmet Türk'ün abisi Mehmet Türk ve başka birkaç kişi daha büyüklerimiz ve ağabeylerimiz olan insanlar vardı. Koridor temizlemesine çağırıldıkları za-

Bir gün havalandırmada, Ziya Gökalp Lisesinde okuyan bir çocuğu yere yatırdılar ve Xalê Miheme'ye (Mehmet Türk) "Bunun ağ-

man mutlak bizi döverlerdi. O yüzden temizliğe çağdırdıklarında, büyüklerimiz gitmesinler diye, biz gençler hemen öne fırladık. Bu yeni gelen gardiyan da "Koridor temizliği için birkaç kişi gelsin" dedi. Velhasıl benle bir iki arkadaş daha fırladık, gittik koridoru temizlemeye başladık... Baktım ki gardiyanın ellerinin arasında bir kağıt var uğraşılıyor. Ben de Liceliyim ya, ellerinin arasındakinin ne olduğunu anladım ve gözlerimi onun ellerinden hiç ayırmadım; iki de bir "sağa sola bakmayın" diye bağıyor ama kendisi hep elindeki kağıtla uğraşılıyor; ben onu görüyorum; elindeki uçlarını birleştirmiş esrar içiyordu. Sırf o da beni görsün diye gözlerimi onun elinden ayırmadım. "Ne bakıyorsun lan, gel buraya" dedi. Yanına gittim "Ne var lan yüzümde öyle durup yüzüme bakıyorsun". "Yüzüne değil eline bakıyorum" dedim. "Ulan ne elime bakıyorsun, sigara içmiyor musunuz? Ben size yasaklamış mıyım?" dedi. "Ben içtiğiniz sigarayı biliyorum, Liceliyim bizde bu sigaradan çok var." (Benim de amacım onun bu zaafını yakalayıp rahat etmemizi sağlamaktır eğitim yapmayalım, yemek yiyelim, su içelim, gazete okuyalım sohbet edelim velhasıl rahat edelim). "Nasıl sizde çoktur?" dedi. "Bizde çoktur, bahçelerde hep ekiyoruz. Sen dışarı çıkarsan, sana adres vereyim, o adresten temin edebilirsin" dedim. "Peki sen de içiyor musun?" dedi "Evet, ben de içiyorum" dedim. (Tabii bu konuyu iki ay öncesine kadar hiç kimseye anlatmamışım; iki ay önce, bir yerde içki muhabbetinde ben ilk olarak bir iki arkadaşına anlattım, onlar da çok şaşırdılar, "Boş verin, bu tür şeyler sol felsefede sağlıklı şeyler değil" dedim. şimdi size anlatıyorum.) Neyse gardiyan, "Ben seni çağırıyorum" dedi. Sonra gelip koğuştan beni çağırdı. Tabii kalkıp Bayram Bozyel'e "Bu adam esrar içiyor, ben de gidip esrar içeceğim" desem, diyecek ki, "Bu adam yine kafayı yedi." Hiçbir açıklamada bulunmadan gardiyanın yanına gidersem herkeste "Bu adam ispiyoncu olmuş" şüphesi uyanır. Bocalayıp durdum ama baktım ki hakikaten anlatabileceğim mantıklı bir formül yok. Sonra "boş ver kim ne düşünüyorsa düşünsün" dedim ve çıktım. Gardiyanın yanına gittim; koridorda, masada ikimiz oturduk. Sigarayı yakmış, o içiyor ben içiyorum; başladık sohbet etmeye; "Yahu bu nedir, bu ne kıyamettir, ne barbarlıktır? Açlık, sefalet."

zına işeyeceksin" dediler. Tabii Xalê Miheme'yi çok dövdüler ama ne yaptılarsa, Xalê Miheme'ye yaptıramadılar ve Xalê Miheme kabul etmedi. Buna bezer çok şeyler yapıyorlardı

dedim. Benim bünyem çok zayıflamış ya, hemen kafayı buldum. "Nasıl yahu?" dedi. "Ben bundan sonra size istediğiniz kadar yemek taşıyayım, istediğiniz kadar yiyin için, istirahat edin" dedi.

Ben koğuşa döndüm, kafamı bulmuşum öyle bir hoş olmuşum ki uçuyorum. Sabri Vesek gelip, "Ne oldu sen dışarıya gittin?" dedi. "Sabri abi ne bileyim ne oldu?. Hani sen hep bana 'Kürdistan kurulsun da ben yine diplomatım ve siz yine hamalsınız, göreviniz bildiri dağıtmak ve benzeri işleri yapmaktır. Devrim olsa bile, siz gidip dağları taşları delip ev yapacaksınız. Ama ben diplomat olduğum için yine mecburen viski içeceğim, siz hiç benim gibi olamazsınız" diyordun ya. "Şimdi Sabri abi, sen de hiç benim gibi olamazsın, benim yaşadığımı sen ne Hilton'da ne de hiçbir yerde yaşayamazsın, tadını da bilemezsin" dedim. "Yahu sende bir anormallik var" dedi. "Hayır hiçbir anormallik yok" dedim. Ama dünya çok güzel ve toz pembeydi. Artık ondan sonra bir ay kadar her şeyimiz boldu çok bol geliyordu. Bizi eğitime çıkarıp "oturun rahat edin" diyordu. Ancak bir ay sonra gardiyanımız gitti, bir daha hiç gelmedi; nereye gitti ben de bilmiyorum; bu, cezaevinde yaşadığım en güzel anıydı. Tabii o gittikten sonra yine açlık sefalet çekmeye başladık.

### Nurettin Yılmaz'ı Koğuşun Önüne Getirip "Herkes Buna Tükürecek" Diyorlardı

*Serbestî: Büyüklerinize karşı duyduğunuz saygıdan dolayı, özellikle onlara hakaret ve işkence yapıyorlar mıydı?*

**Paşa Akdoğan:** Tabii bu, sık sık yaptıkları bir şeydi. Mesela Ahmet Türk'ün abisi Mehmet Türk Qasr-i Qanco'da büyümüş, terbiye görmüştü. Bazen fırsat bulduğunda bize kuzu çevirmesinden söz ederdi. Yaş olarak hepimizden büyüktü ve büyük bir saygı duyuyorduk. Bir gün havalandırmada, Ziya Gökalp Lisesinde okuyan bir çocuğu yere yatırdılar ve Xalê Miheme'ye (Mehmet Türk) "Bunun ağzına işeyeceksin" dediler. Tabii Xalê Miheme'yi çok dövdüler ama ne yaptılarsa, Xalê Miheme'ye yaptıramadılar ve Xalê Miheme kabul etmedi. Buna bezer çok şeyler yapıyor-

Hiç unutmuyorum, bir gün Nurettin Yılmaz'ı koğuşun önüne getirerek "Herkes buna tükürecek" diyorlardı. Kimse Nurettin Yılmaz'a

lardı. Mesela Sabri Vesek bizim için çok değerliydi ve zeki bir insandı. Asker bağırıp "Sen Belediye Başkanını mıydın ne ya...ğımın başıydın, senin suçun neydi?"

Sabri abi, "Vazifeyi ihmal, görevi suiistimal etmek" diyordu. Tabii Sabri abinin ne dediğini asker anlamıyordu dolayısıyla "Ulan böyle bir örgüt nerede var?" diye soruyorlardı. Tabii o gardiyanlarda, çok berbat bir kişilik kompleksi vardı; ya cahildiler ya da memleketinde hiçbir işi gücü olmayan serserilerdi, o tür insanlardı. O nedenle belediye başkanına, parti başkanına, milletvekiline, öğretmene, doktora tokat atmak çok hoşlarına gidiyordu. Aşağılık kompleksi taşıyan insanları özellikle seçmişlerdi ve bu programı yürütenler, Kürtlerin sosyal yapısını iyi bildikleri için, Kürt toplumunda sevilen sayılan insanlara, örgütün lider kadrolarına bilinçli olarak işkence yaptırıp, hakaret ediyorlardı; bunları aşağılamak istiyorlardı; bu, çok açıktı. Mesela saha içtimasında Esat Oktay Yıldırım veya onun yerinde her kimse "Bu gün cezaevinin her yerinde kan göreceğim" diyerek gardiyanlara günlük talimatlar veriyorlardı. Yani bu uygulamalar, gardiyanların psikopatlığından kaynaklanmıyordu. Hiç unutmuyorum, bir gün Nurettin Yılmaz'ı koğuşun önüne getirerek "Herkes buna tükürecek" diyorlardı. Kimse Nurettin Yılmaz'a tükürmeyince bütün koğuşu feci bir şekilde dayaktan geçirdiler. Nurettin Yılmaz: "Size yalvarıyorum, bana tükürün,sizi bu kadar dövmesinler; biliyorum hiçbiriniz içten bana tükürmez ama yalvarıyorum, size atılan bu dayaklara dayanamıyorum bana tükürün"

Ancak şu da bir gerçek ki, gençtik, siyasi tecrübelerimiz yoktu. Bir çok lider kadro vardı ki, dışarıda her an onlar için ölüme hazırдық fakat orada en sıradan insanlar kadar da dayanamadılar.

**Serbestî:** Zaten devletin de amacı ilk etapta onları "düşürmek" ti galiba.

**Paşa Akdoğan:** Mesela Kemal Pir'in yiğitliğinden çok söz ediyorlardı; sorguda da çok direnmişti ama ben cezaevine gitmeden bir hafta önce, ilkin Kemal Pir, Atatürk'ün Gençliğe hitabesini hoparlörde okumuştum. Ancak kimse çıkıp demesin "Ben 5 Nolu'da direndim" herkesi teslim aldılar, itirafçı ve işpiyoncu olmanın dı-

tükürmeyince bütün koğuşu feci bir şekilde dayaktan geçirdiler. Nurettin Yılmaz: "Size yalvarıyorum, bana tükürün,sizi bu kadar dövmesinler; biliyorum hiçbiriniz içten bana tükürmez ama yalvarıyorum, size atılan bu dayaklara dayanamıyorum bana tükürün"

şında herkes teslim oldu. Çıkan direnişler de şu veya bu örgütün inisiyatifiyle değildi. Direnişler, baskıların yol açtığı birikimlerin patlamalarıydı.

Bir de Serbestî'de bütün bunları anlatma fırsatı verdiğiniz için, Avrupa'da yaşayan bir çok dost ve arkadaşımız bunları okudukları zaman, belki tezlerini vicdanen yeniden gözden geçirme gereğini duyarlar.

**Serbestî:** Bizim amacımız, yaşanan vahşeti kayıtlara geçirmektir, bu kayıtlardan insanlar ne tür sonuçlar çıkarırlar; bu, okuyan insanların kendi değerlendirmelerine kalmış bir şeydir.

**Paşa Akdoğan:** Biraz özele kaçacak ama lütfen izin verin, çok kısa bir şey anlatacağım: Mesela ben Sayın Kemal Burkay'a lider olarak büyük bir değer veriyorum. Ben Sayın Burkay'ın Anıları'nı da okudum. Umarım bu kısa notumu da Serbestî'de yayınlarsınız... Sayın Burkay'ın 1980'e kadar çok fedakârca çalışmaları oldu ama 1980'den 2003'e kadar Sayın Burkay yurt dışında yaşıyor fakat biz hâlâ buraldayız; o yüzden mücadele konusunda bizim gibi insanların daha önde olduğunu düşünüyorum. Maalesef, 1980'den sonra bu ülkede neler olup bittiğini Sayın Burkay bilemedi. Büyük bir umutla cezaevinden çıktık ama umduğumuz yakınlığı ve sıcaklığı dostlarımızdan göremedik. İnsanlar bir iş yerinde bile sadece bir gün birlikte kalmışlarsa, o günün hatırı için zaman zaman birbirini arar hatırını sorarlar. Onca zulümlerden sonra, büyük bir yalnızlığı yaşadık... Hâlâ buralardayız, az sayıda insan da olsak birbirimizi görüyoruz, gönlümüz rahat. Ancak hâlâ polis korkusuyla yaşıyoruz... Fakat hiçbir yere gidecek halimiz yok.

**Serbestî:** Korkular ve 12 Eylül rejimi bitmedi mi?

**Paşa Akdoğan:** 12 Eylül hiç bitmedi ki, insanlar olağanüstü koşullarda yaşadılar. Sizce nedir olağanüstü koşullarda yaşamak? Bakın,1984'ten bugüne kadar bu bölgede hep silahlar patladı... Bu bölgede o kadar çok şey yaşanmış ki, evden çıkıp yanı başımızdaki insanı öldürülmüş olarak buluyorduk... Gözaltılar, sorgu ve işkenceler hiç bitmedi... Hiç kimseden aman da dilemiyoruz... Bu konuyla ilgilendiğiniz için tekrar size çok teşekkür ediyoruz.

# Günde 16 Saat Yerinde Sayarak Diz Çekiyorduk

**Ramazan Bulut:** Elazığ, Palu 1963'te doğdu. Diyarbakır Lisesi son sınıf öğrencisiyken bir mahalle kavgası nedeniyle çıkan çatışmada 8 Ekim 1980'de 17 yaşındayken yaralı olarak yakalandı ve tedavi görmeden soruşturmaya alındı. Gördüğü standart işkence metotlarının yanı sıra bacağından aldığı kurşun yarasına özellikle vuruyorlardı. Soruşturmadan sonra tutuklanarak önce 7 ay sivil cezaevinde kaldı daha sonra Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine gönderildi; DDKD toplu davasından yargılandı. Mayıs 1984'te tahliye oldu. Vücudunun çeşitli yerlerinde söndürülen sigara izleri hâlâ çok bariz bir şekilde görülmektedir. Ayrıca cezaevinde elinden yediği kalas ve coplara darbesiyle avuç içi yassılaşmış, parmakları da çarpık hale gelmiş. Şu an Diyarbakır'da beyaz eşya tamircisi olarak çalışıyor.

*Serbestî: 12 Eylül Darbesinden yaklaşık bir ay sonra yaralı olarak yakalandınız, size gereken tedaviyi yaptılar mı?*

**Ramazan Bulut:** Aslında tedavi olarak adlandırılacak bir şey görmedim. Daha kötüsü kan kaybından ölmem için özel bir çaba bile sarf ettiler diyebilirim. Ancak bünyemin genç ve güçlü olması nedeniyle ölmedim. En son hastanede bacağıma alçıya aldılar. Çok aşırı kan kaybı olmasına rağmen bana kan verdiler. Alçıdan hemen sonra beni doğru karakola götürdüler. Karakolda özellikle yaralı bacağıma vurdular. Aşırı kan kaybının yanı sıra bana hiç yemek vermeden çok yoğun işkenceler yaptılar. O yaralı halimle yakalanıp tedavi görmeden çok yoğun işkence gördüğüm için mahkemeden de polislerden de, askerlerden de, savcıdan da çok korkuyordum. Büyük bir şok

içindeydim. Hala o etkiyi tam olarak üzerimden atmış değilim.

Soruşturmadan sonra 7 ay sivil cezaevinde kaldım. Orada arkadaşların büyük ilgi göstermesiyle iyileştim. Yani o sıra beni doğruca 5 No'lu Askeri Cezaevine göndermiş olsalardı, herhalde benim yaşama şansım olmazdı.

*Serbestî: 5 No'luda nasıl bir ortamla karşılaştınız?*

**Ramazan Bulut:** Çok ürütücü bir ortamdı... Koğuşun mevcudu 60-70 arasında değişiyordu. Herkesin saç tıraşı üç numaraydı....

Kişi olarak beni en fazla etkileyen uygulama günde 16 saat diz çekmekti. Diyarbakır'ın sıcaklığında, durduğumuz yerde 16 saat diz çekerek bütün sesimizle ırkçı-Turancı marşlar söylüyorduk. Verilen günlük gıda; sabahleyin 4 kişiye 1



Osman Tan; Kızıltepe'den bir arkadaşımızı, bir kolu da sakattı.

Bu arkadaşımızı gözlerimizin önünde bayılıncaya kadar dövdü-

ekmek, 6 kişiye bir yumurta, birer tane zeytin, günde bir bardak suydı. Aralıksız bir şekilde 16 saat diz çekiyorduk. yazın koğuş pencere-leri hiç açılmazdı, kışın

ise hep açıktı. yazın, dudakları biraz nem alsın diye insanlar dillerini nemli duvarlara sürtüyorlardı.

Mesela üç yıl vücudumuza su değmedi. Elimizi vücudumuza attığımız zaman tabaka tabaka çamur ve bit çıkıyordu...

Bizim 18. koğuşta Abdullah Acar ve Hamdin Acar adlı Batmanlı iki kardeş bulunuyordu. Bu kardeşler, Suriye, Irak, KDP ve Türkiye İstihbaratlarıyla ilişkide oldukları ve üçlü-dörtlü çalıştıkları yönünde suçlanıyorlardı. Soruşturmada da çok diremişlerdi. Her ikisi de çok iri ve kiloluydular. Cezaevinde çöp gibi oldular. Daha sonra bunları bir kez daha soruşturmaya götürdüler bu defa bayağı kilo alarak dönmüşlerdi. Yani soruşturmadaki işkencehane Diyarbakır Cezaevinin yanında piknik yeri gibi kalıyordu. Rahmetli Vedat Aydın'da KİP davasından bir kere daha soruşturmaya alındığında, dönünce kilo almıştı. Cezaevinde de bir sorgu ekibi kurmuşlardı; Minik asteğmen denen ama siyasi şubeden gelen ancak asteğmen kılığı ile görev yapan adam, bir sorgu ekibi kurmuştu. Bu Minik asteğmenin ekibi, insanları koğuşlardan tek tek alıp götürüyorlardı; işkenceyle itirafçı olamaya zorluyorlardı.

### Sadece Bizim Koğuşta 13 Kişiye Cop Soktular

18. Koğuşta kalıyordum; benim tanık olduğum sadece bizim koğuşta 13 kişiye cop soktular... Havalandırmada hepimizin gözleri önünde arkadaşlarımıza cop sokuyorlardı. Cop sokulan arkadaşlarımız daha sonra büyük bir ruhi çöküntü yaşıyorlardı. İçlerine kapanıyorlardı; toplumun dışına itilmiş, tecrit edilmiş gibi davranıyorlardı

İnsanların koğuşta ispiyoncu, mahkemede de itirafçı olması için, idare her türden baskı metotlarını deniyordu. Buradaki amaç, insanların kendine olan özgüvenini ve saygınlığını bitirmektir. Cezaevi yönetimi zaaf gösteren insanlara sonuna kadar yükleniyorlardı... Bir ara koğuşun hemen hemen yarısı muhbirdi. Yarısı da diremişti. Bir kaba dayakla, hemen insanla-

ler. Osman yere düştükten sonra coplarla yüzüne kafasına vurmaya başladılar, bir tepki vermeyince bu defa kulağına burnuna iğne batırmaya başladılar; öyle şiddetli bir şekilde iğne batırıyorlardı ki, iğneyi batırdıkları yerden kan fışkırıyordu.

rın direnip direnmeyeceğini tespit edebiliyorlardı. O kaba dayak sırasında korkuya kapılan insanlara sürekli yükleniyorlardı... Bizi en fazla etkileyen bize atılan

dayak değildi. Koğuş içinden dışarıya çağrılan insanlara dışarıda yapılan işkenceden gelen çılgınlardı.

Bir kere orada insanların büyük bir bölümü, sağ çıkabilme ihtimalini bile düşünmüyordu... Bir kısım onurlu insan, sadece onuruyla ölebilmeyi düşünüyordu... Koğuşun dört tarafında küçük gözetleme delikleri vardı; 24 saat o deliklerden bizi gözetliyorlardı. Dolayısıyla insanların birbiriyle diyalogunu tamamıyla kesmişlerdi; insanlar orada her ne kadar görüntü olarak bir koğuşta bulunuyor idiyse de, her biri tek başınaydı ve tamamıyla korkunun hakim olduğu bir ortamda tek başına kendini korumak zorundaydı... Tek bir kişinin direnişi, ya da onların nezdinde yanlış bir hareketi, bütün koğuş çok ağır bir şekilde cezalandırılmasına sebep olabiliyordu; o nedenle insanlar üzerinde bir oto kontrol sistemin kurmuşlardı... Yalnız ve sahipsiz bir durumda, insanı çıldırtan bir vahşetin ortasındaydınız ve hiçbir yerde size herhangi bir yardım eli uzanamıyor, kimse size ulaşamıyordu. Sizi bu vahşetin ortasına atan devletin kendisiydi, ve o devlet bütün aygıtlarıyla karşınızda duruyordu.

Havalandırmada insanları bayılıncaya kadar dövdüyorlardı. Son dönemlerde insanların gerçekten bayıldığına da emin olamıyorlardı. O yüzden bayılan arkadaşların burnuna iğne batırıyorlardı. Örneğin Osman Tan; Kızıltepe'den bir arkadaşımızdı, bir kolu da sakattı. Bu arkadaşımızı gözlerimizin önünde bayılıncaya kadar dövdüler. Osman yere düştükten sonra coplarla yüzüne kafasına vurmaya başladılar, bir tepki vermeyince bu defa kulağına burnuna iğne batırmaya başladılar; öyle şiddetli bir şekilde iğne batırıyorlardı ki, iğneyi batırdıkları yerden kan fışkırıyordu. Bir de cezalandırmak amacıyla hemen hemen bütün arkadaşlarımızın kafasını bok kanalizasyonuna batırıyorlardı.

### Önder Demirok Zıpkın Gibi Bir Delikanlıydı, Cezaevinin İşkence Ortamıyla Karşılaşınca Yaşama Direnci Kırıldı ve 4 Ay İçinde Öldü

1982'de tutuklanan bir grup arkadaşla birlikte Diyarbakır, Lice ilçesinden 1962 doğumlu Önder Demi-

Hakkari, Beytüşşebap'tan Azo Şeker adında 80 yaşında bir amca vardı; gözleri net göremiyordu, kulakları duymuyordu, düzgün

rok adında bir arkadaş da yürüyemiyordu ve Türkçe de bilmiyordu. Bize yapılan işkencenin öğretmen arkadaşın hanımına, onun gözleri önünde önce işkence yapıyorlar; sonra tecavüz ediyorlar. O yüzden bu arkadaşımız akli dengesini yitirmişti ve bizim koğuştaydı; zaman zaman çılgınca kapıyı tekmeleyip insanlara saldırıyordu. Tahliye olduğum sırada da bu arkadaşımız hala yargılanıyordu. En son Avrupa'da kendini yakanlardan birisinin o olduğunu duydum...

Hakkari, Beytüşşebap'tan Azo Şeker adında 80 yaşında bir amca vardı; gözleri net göremiyordu, kulakları duymuyordu, düzgün yürüyemiyordu ve Türkçe de bilmiyordu. Bize yapılan işkencenin aynısını bu yaşlı adama da yapıyorlardı. Hatta marş ezberleyemediği için, bizden birkaç posta fazla dayak atıyorlardı ona. Tekmil verirken Hakkari bile diyemiyordu, "Ezo Şeker Beytüşşebap emret komutanım" diyordu ve o yüzden de dayak yapıyordu.

Urfa'dan TIKKO davasından yargılanan İsmail (Soyadı aklıma gelmiyor) adında bir arkadaşımıza koridorda diri diri kurbağa yedirdiler, koğuşa geldiği zaman, tuvalete koştı; "Bana süt getirin kurbağa midemde oynuyor" dedi. yani bu arkadaşımıza gerçekten canlı canlı kurbağa yedirmişlerdi. Aynı koğuştaki kaldığımız Nahman Özmen adında bir arkadaşımız daha vardı. Aslında onunla bir araya gelseydik olayları ve isimleri çok daha rahat hatırlardık. Bu arkadaşımız, bir dönem bizim koğuşun sorumluluğunu da yaptı ve orada direnen ve tavır koyan 10 insandan biriydi.

### Soruşturmaya Alınan Bir Öğretmenin Gözleri Önünde Eşine Tecavüz Etiler

Beni o sıra en çok etkileyen arkadaşlardan birisi de Cevat Soysal'dı. Onunla 3 yıl beraber kaldık. Bu arkadaşımız, dayatılan kurallara uymadığı için, Esat Oktay yıldırım onun ayak tabanlarını jiletle yarararak tuz doldurmuştu. Ve Cevat Soysal arkadaşımız 4 yıl boyunca hep koltuk değnekleriyle yürüdü.

PKK davasından yargılanan Urfa-Halfetili Müslüm Demirel adında bir arkadaş vardı. Bu arkadaş, Batman'da öğretmenken ve hanımıyla beraber Diyarbakır'a soruşturmaya getiriyorlar. Soruşturmada bu

Ben Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevini gözlemlerimle görmeseydim; hiçbir zaman insanların dayağa ve işkenceye bu kadar dayanabileceğine inanmazdım. Diyarbakır Cezaevinde uygulanan işkence metodunun yer yüzünde başka bir yerde kullanıldığına hiçbirimiz inanmıyorduk; böyle bir işkence dünyanın hiçbir yerinde yapılmamıştır. İnsanların 65 gün ölüm orucunda kalabileceğine asla inanmazdım. Bunun tıbben mümkün olmadığını da söylüyorlardı. Ama 65 gün ölüm orucunda kalan ve hala yaşayan insanlar var. Diyarbakır'da Hicret Apartmanının yıkıldığı yıl çok sert bir kış geçirdik. O kışta, havalandırmada 2 saat çırılçıplak bizi karda süründürüp bekletiyorlardı. Daha sonra yine çırılçıplak olarak bizi koğuşa alıp iki saat ayakta, esas duruşta bekletiyorlardı; yine bütün pencereler açık ve o şekilde Atatürk'ün Nutkunu ve İnkılâp Tarihini ezberletiyorlardı.

**Serbestî:** Peki geriye dönüp, Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevinde geçen 4 yılını nasıl görüyorsun; yaşamında o 4 yılın yeri nedir?

**Ramazan Bulut:** Bir kere o 4 yılı yaşadığıma inanmıyorum... Ona benzer bir 4 yıl daha yaşayabilir miyim? Asla katlanamam. Bir kere Saygon Zindanları, şu bu; Diyarbakır Zindanıyla mukayese edilmeyecek kadar hafif kalıyor. Dayak, insan aklının alamayacağı kadar işkence metotları, açlık, susuzluk ve pislik bir yana; dünyanın hiçbir yerinde 3 yıl boyunca günde 16 saat insanları yerinde saydırarak "eğitim" yapılmamıştır. Orası cehennem de ötesinde bir yerdi. Diyarbakır Cezaevini tanımlayacak bir kelime bulamıyorum... Orada bir çok arkadaşımız şu yemini içti: "Eğer buradan sağ kurtulursak, kesinlikle çalışmalarımıza ara vermeyeceğiz, ama bir daha asla sağ olarak buraya dönmeyeceğiz".

Dayak, insan aklının alamayacağı kadar işkence metotları, açlık, susuzluk ve pislik bir yana; dünyanın hiçbir yerinde 3 yıl boyunca

Bir de orada insanların gerçekten ne kadar basitleşebileceği ve ne kadar yücelebileceği durumları da gördük. İnsanın bu her iki hali de, orada inanılmaz boyutlarda ortaya çıktı.

40 tane koğuş vardı; her koğuşun kendine has uygulamaları da vardı. Ben 5 Eylül 1983 Direnişinden sonra 36. Koğuşa geçtim. O sıra, Cezaevi Direnişine öncülük yapmışlar iddiasıyla benim de içinde olduğum 300 küsur kişiyi mahkemeye verdiler. Tabii mahkemede de taleplerimizi savunduk. Savcılık, cezaevi ve devlet malına zara verdiğimiz ve isyan çıkardığımız suçlamasıyla ifadelerimizi aldı. Ancak biz, cezaevi idaresinin bize yıllardır uyguladığı işkencenin sona ermesini, bu insanlık dışı uygulamalara karşı pasif bir direniş gösterdiğimizi, taleplerimizin siyasi taleplerden daha çok, insani talepler olduğunu; yani işkencenin yapılmaması, insan onuruna saygı duyulması, beslenme ve temizlik ihti-

günde 16 saat insanları yerinde saydırarak "eğitim" yapılmamıştır. Orası cehennemin de ötesinde bir yerdi. Diyarbakır Cezaevini tanımlayacak bir kelime bulamıyorum... Orada bir çok arkadaşımız şu yemini içti: "Eğer buradan sağ kurtulursak, kesinlikle çalışmalarımıza ara vermeyeceğiz, ama bir daha asla sağ olarak buraya dönmeyeceğiz".

yaçlarımızın karşılanması, kendimizi geliştirmek için cezaevine kitap bırakılması yönündeki talepler olduğunu ve bu taleplerimizi sonuna kadar savunacağımızı belirttik; bunlardan vazgeçmeyeceğimiz konusun-

da kararlı olduğumuzu ifade ettik...

**Serbestî:** Mesela siz devlete güvenebiliyor musunuz, ya da güvensizliğiniz varsa bu güvensizlik giderilebilir mi?

**Ramazan Bulut:** Ben, bu devlete duyulan güvensizliğin kolay kolay giderilebileceği kanaatinde değilim. En azından benim açımdan böyle bir şey mümkün değil.

**Serbestî:** 12 Eylül devam mı ediyor bitti mi?

**Ramazan Bulut:** Bana göre 12 Eylül şekil değiştirerek devam ediyor.

# Cehenneme Giden Yol

**Selahattin Bulut:** Mardin-Derik, 1954 doğumlu. 1979 yılında Mardin Eğitim Enstitüsü'nü bitirdi. 26 Haziran 1981'de yakalandı; yoğun işkenceler gördü; Gestapo lakaplı ünlü gardiyanın "görevli" olduğu Diyarbakır Askeri Cezaevinin 20. Koğuşunda kaldı. 8 yılını bu cezaevinde geçirdi... şimdi İstanbul'da bir kitapçı dükkanı var. Bel fıtığı, romatizma, görme bozukluğu; kol ve bacaklarında uyuşma ve ağrılar, boyun ve omuzlarında kireçlenme gibi sağlık sorunları yaşamakta.

*Serbestî: Sizin, "cehennem" yolculuğunuz nasıl başladı?*

**Selahattin Bulut:** KUK örgütü üyeliğinden aranıyordum; Antakya'nın Yayladağ ilçesinde sınırı geçmek üzereyken yakalandım; Dört kişiydik, "Arif Hoca" dediğimiz Elazığlı bir arkadaşımız öldürüldü. Ben, Bubi Eser ve Tatvanlı bir arkadaşımız sağ olarak yakalandık. Üzerimizde hiç silah bulunmadığı halde, "boş kovanlar bulundu" şeklinde zabıt tuttular. Daha sonra yolda bizi Diyarbakır'a götürürlerken ben polislere sordum: "Bizde silah olmadığını bilmiyor muydunuz, 'boş kovanlar bulundu' şeklinde zabıt tutunuz?" Polis, açıkça şunu söyledi: "Birisini öldürülmüştü, o yüzden silahlı çatışma süsü vermek zorundaydık, yoksa biz zor duruma düşerdik".

Sınırdan Yayladağ'daki askeri karakola götürdüler bizi. Orada Antakya siyasi şube polisleri gelinceye kadar, yani sabaha kadar bizi dövdüler, işkence yaptılar. Karakolun bodru-

munda boş bir su tankeri vardı. Bizi o su tankerine zincirlediler. Öyle bir zincirlemişlerdi ki, ne ayakta durabiliyorduk ne de çökebiliyorduk; yani ayaktaydık ama iki büklüm duruyorduk. Sabah saat 10'a kadar o şekilde kaldık ve her gelen bir şekilde bizi dövdü... Ağzımıza sigara sokuyorlardı.. Sonra Antakya polisi gelince, bizi Antakya Birinci şubeye götürdüler. Birinci şubede de işkence seansları devam etti; Filistin askısına aldılar, elektrik verdiler, falakaya yatırdılar, akla gelebilecek her türlü işkenceyi yaptılar.

## İşkence Seansında Deprem

Antakya'da kaldığımız hücrede siyasi olmayan bir adam vardı. Kaldırımın üstünde havlu sattığı için gözaltına alınmıştı. Bize işkence yaptıkları sırada, Antakya'da büyük bir deprem oldu, hatırlıyorum; 1981'in 27-28 ya da 29 Haziran günüydü. Antakya'nın kenar mahallelerinin çoğu o depremde yıkılmıştı. İş-

İki yıl sonra Diyarbakır cezaevinden mahkemeye götürüldüğümde, Antakya polis soruşturmasındaki işkenceleri anlattım ve dok-

kence gördüğümüz esnada işkence odasında bulunan çelik dolaplar sallanmaya başladı, polisler bizi çok acele bir şekilde tekrar hücreye atıp, hücrenin ka-

pısını kilitleyip, Birinci şubede bulunan ne kadar polis personel varsa hepsi dışarı kaçtılar. Havlu sattığı için gözaltına alınan adam ise, hücrenin kapı deliğinden dışarıya bağıyordu: “Ben ne yapmışım, bunun burasında iki havlu sattım, terörist değilim, bir şey değilim! Deprem oluyor bu bina başıma yıkılacak, iki havlu için beni nasıl burada tutuyorsunuz, hiç olmazsa beni çıkarın” Ancak adam ne kadar bağırdıysa da para etmedi. Bizim gibi onu da çıkarmadılar. Deprem tehlikesi geçtikten sonra polisler geldiler. Hatırlıyorum; o zaman, o havlu satan adam hücrede şunu söyledi: “Türkiye’de insan hayatı kadar ucuz bir şey yoktur” Bu söz onundur, yakalandığımız ilk günlerde, siyasi olmayan, sıradan bir insanın Türkiye hakkındaki tespiti, düşüncesi buydu.

Orada da bir hafta işkence yaptılar, işkence sırasında sürekli idrarımdan kan geliyordu. Bunun üzerine polis beni hastaneye götürdü; çok iyi hatırlıyorum doktor bana bakıp sapsarı kesilmişti. Başımda, yüzümde, vücudumda, ayağымda ve dizlerimde bulunan yaralar için, “bunlar nedir diye doktor sorarsa, sen dersin ben ormanda askerden, polisten kaçarken taşlara, ağaçlara çarptım, düştüm bu şekilde ifade vereceksin” diye beni tembihlemişlerdi. Ancak doktor bu yaraları bana sorunca sesimi çıkarmadım, başımda iki tane sorgucu polis vardı, fakat doktor kendisi durumumun ne olduğunu anlamıştı ve bir haftalık rapor vermişti bana. İki yıl sonra Diyarbakır cezaevinden mahkemeye götürüldüğümde, Antakya polis soruşturmasındaki işkenceleri anlattım ve doktorun o zaman bana rapor verdiğini söyledim. Fakat Antakya Birinci Şubeden ve Devlet Hastanesinden defalarca bu rapor istenildiği halde, hiçbir zaman gelmedi ve o rapor verilmemiş gibi kabul edildi.

**Serbestî:** Diyarbakır Zindanındaki uygulamalarda ne gördünüz, nasıl tanıştınız?

**Selahattin Bulut:** 12 Eylül döneminde yakalanan bir insan cezaevine girinceye kadar bir çok şey görüyor, bir çok işkence tezgahında geçiyor; uzun bir sü-

reçtir... Gözaltı 90 gündü. Yani 90 gün gözaltında tutabiliyorlardı. Doksan günden sonra eğer polis senden istediği şeyleri alamamış olsaydı, savcılığa götürürlerdi, savcılıktan tutuklanıp cezaevine giderdin, bir gün sonra ya da aynı gün, cezaevi idaresine bir yazı yazılıp, o kişiyi tekrar cezaevinden alıp yeniden 90 gün sorgulayabiliyorlardı. Bu altı ay ediyor ve soruşturmanın hiçbir günü işkencesiz geçmiyor. Ben çok iyi hatırlıyorum: Bir insan yakalandığında, örneğin yazın ortasında yakalanan biri, cezaevine gittiğinde kar yağıyordu, yani cezaevine ulaşınca kadar mevsimler değişiyordu. Bu uzun sorgu süresinde insanlar hep cezaevini düşlerdi. Yani cezaevinde bir ranzada, bir yatakta uzanmanın yatmanın hayalini kurardı insanlar, ne kadar ceza alacakları umurlarında değildi, yeter ki işkence yaralarının, sızılarının dinebileceği bir yatak olsun.

**Serbestî:** Sorguda, elektrik, falaka, askı bunların yanı sıra somut olarak daha ne tür işkenceler yapıyor?

**Selahattin Bulut:** Türkiye’de, özellikle Kürt bölgesinde istihbarat çok zayıftı. Kimin ne yaptığını devlet, polis bilmiyordu, halktan da bilgi toplayamıyorlardı. 12 Eylül günü gelinceye kadar halkın arasında ispiyonculuk ve ihbarcılık veya devlete, polise çalışmak gibi durumlar yok denecek kadar azdı. Bu nedenle 12 Eylül döneminde polis kimi yakaladıysa, devletin ihtiyaç duyduğu bütün bilgilere işkenceyle ulaşmak istedi. İşkenceyle bilgi elde etmek istendiği için haliyle sorgulama süresi de uzuyordu. Bu işkencede falaka vardı, bizi domaltıp demir çubuklarla, coplar, tahtalarla dövüyorlardı, rast gele kafalarımıza, bacaklarımıza, yüzümüze dizlerimize vuruyorlardı. Askıda elektrik veriyorlardı. Çırılçıplak soyuyorlardı, bazı insanların karşısında zorla çırılçıplak soyunmak insanı çok rahatsız ediyor. Bir de küfür denen şeyi o kadar geliştirmişlerdi ki, insanın aklı, havsalası almıyor, yeryüzünde, dünyada herhangi bir kültürde bu kadar pis küfürler var mı? Bu insanlar dağarcığını nasıl bu kadar küfür geliştirebilmişler? Bütün o acayip küfürleri orada duyuyorsunuz.

**Serbestî:** O acayip küfürlerden birisini söyleyebilir misin?

Bu işkencede falaka vardı, bizi domaltıp demir çubuklarla, coplar, tahtalarla dövüyorlardı, rast gele kafalarımıza, bacaklarımıza, yü-

**Selahattin Bulut:** Utanıyorum! yani maddi manevi her türden işkence yapıyorlardı. Konuşmak yasaktı. İki insanın birbirine bakması yasaktı, insanların başını sağa sola çevirmesi

yasaktı. Gözlerimiz kapalı olduğu halde, başımızı sağa sola çevirmek yasaktı. Gözlerimiz bantlı, kapalı olduğu için darbenin hangi taraftan geleceğini bilmiyorduk. Yani bu şekilde bir duvarın dibinde, ne zaman göğsüne, başına bir darbenin ne taraftan geleceğini bilemiyorsun, o yüzden geçen zamanın her saniyesinde, her an sana bir darbe incek gibi bekliyorsun.

**Serbesti:** Soruşturma sırasında, işkencede ölen veya sakatlanan kimseye rastladınız mı, yani işkencedeyken başkalarına yapılan işkenceye tanık oldunuz mu?

**Selahattin Bulut:** Sorguda kime ne yapılıyor görmüyorsun, hep ağlama ve feryat sesleri geliyordu; çok acı sesler duyuyordum. Ama o acı seslerin sahiplerine ne oluyordu, göremiyorduk. İşkence yerinden, bir gün sonra tekrar işkenceye alınmak üzere, bizi koğuşlara getiriyorlardı. Polisler ya da askerler bizi hücrelerden koğuşlara götürdükleri zaman da gözlerimiz kapalıydı, ancak hiçbir zaman elimizden ya da kolumuzdan tutmuyorlardı. Tiksiniyecek mahluklar gibi görülüyorduk. O an üzerimizde bulunan kazağın, ceketin veya gömleğin yeninden parmaklarının ucuyla tutup bizi götürüyorlardı.

Soruşturma bittikten sonra, Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığının bölgesi içerisinde büyük bir alan vardı, orada bir hafta, on gün bekletiyorlardı bizi, yaralarımız iyileşinceye kadar. O sürede işkencenin görünen izleri; morarmalar, yanmalar, çürükler kayboluyorlardı, daha sonra savcılığa götürülüyorduk. Savcılıkta tutuklananlar cezaevine götürülüyordu. Cezaevine götürdüğümüz sırada, yolda arabada ben şahsen çok seviniMİŞTİM. Bir yıl mı, yirmi yıl mı, otuz yıl mı ne vereceklerse versinler hiç umurumda değildi. Düşündüğüm tek şey üzerinde uzanabileceğim bir yataktı.

### İlk Karşılama Bir Sırat Köprüsüdür

Diyarbakır Cezaevine girilince, kapı büyük bir gürlütle üstümüze kapandı ve upuzun bir koridor gör-

dümdüm. Koridorun her iki tarafından yanaşık düzen şeklinde birbirine yapışık askerler vardı. Bir sıra askerlerin elinde, coplar vardı diğer bir sıranın elindeyse copların kalınlığında, çok sert bir şekilde örülmüş kendirler bulunuyordu. O koridorun sonuna kadar koşmamızı söylediler ve biz koridorun sonuna doğru koşmaya başlayınca duvarın her iki tarafında dizilmiş ve bizi bekleyen askerler, inanılmayacak bir şekilde bize karşı saldırıya geçtiler. İlk başta orada dizilen askerlerin bir görev icabı bulduklarını düşündüm. Meğer, tutuklanan her insan, o giriş kapısı kapandıktan sonra, cezaevinde bu şekilde karşılanıyormuş. Ama adeta büyük bir yarış içinde saldırıyorlar. Yani bu cezaevinin ilk karşılanması böyleydi. O koridor da insanın gözleri önünde bir sırat köprüsü gibi oluyor ve sonuna varacağına inanılmıyorsun, öyle bir uzayıp gidiyor ki, hızla koşuyorsun ama iki adımda bir düşüp kalkıyorsun, düştüğün zaman onlarca asker havaya fırlayıp postallarıyla üzerine iniyor; kalktığın zaman aynı anda yüzlerce cop, tekme tokat her tarafına iniyor; gözlerinin de şimşekler çakıyor; bir an öbür tarafı boyladığını ve cehennemde olduğunu zannediyorsun. Koridorun sonuna kadar gitmek zorundasın. Neticede iş koridorun sonuna yetişmekle de bitmiyor. Koridorun sonunda da askerler yine gelip seni falakaya yatırıyorlar; ellerine vuruyorlar, yüzüne vuruyorlar, dizlerine vuruyorlar, baylıtana kadar dövüyorlar sonra bir hücreye atıyorlar. Bir kişilik hücreye ise 10 kişiyi tıkıyorlar. On kişi birlikte, birbirimize dayanarak, sadece ayakta durabilecek şekilde hücrede kalıyorduk. Hücrede, demir parmaklıkların arasından ellerimizi, ayaklarımızı dışarıya uzatmak suretiyle büyük sopalarla, kalaslarla vuruyorlardı. Sonra geldiğimiz o ilk günde bize 2 saat süre veriyorlardı; İsaatlik süre içerisinde İstiklal marşının on kıtasını, Gençliğe Hitabeyi, Andımızı ezberlememiz gerekiyordu. "İki saat sonra geleceğiz, bunları ezberlemeyeni 'şöyle şöyle' yapacağız" diyorlardı. Polis sorgusundaki uzun sorgudan sonra, cezaevine geldiğimizdeki o ilk karşılaşma ve tüm bunlara ek olarak hücredeki işkence ve hemen ardında iki saat içerisinde tüm bu marşların o yaralar ve bereler içinde ezberlenmesi, büyük bir meseleydi, kim ezberleyebilirdi?



“Ben size verdiğim yemeğin hakkını istiyorum” derdi; ta ki bir tarafımızdan, ağızımızdan, gözümüzden burnumuzdan bir tarafı-

bir bez tutmak ya da bir gazete parçasını sarmak kesinlikle yasaktı. Bidonun o sıcak kulpunu çıplak elle tutmak lazımdı ve sıcak

nylon bidonu koğuşa kadar getirmemiz gerekiyordu. O nedenle sabahları kim kahaltı almak için gitseydi muhakkak her iki eli yanardı. Kahvaltı koğuşun kapısına geldikten sonra, kapı açılıp kahvaltıyı içeriye getirmeden önce gardiyan; karavananın başında bizi çok döverdi; “Ben size verdiğim yemeğin hakkını istiyorum” derdi; ta ki bir tarafımızdan, ağızımızdan, gözümüzden burnumuzdan bir tarafımızdan karavananın içine kan akana dek bizi döverdi. Karavananın içine kan aktıktan sonra “şimdi hakkını verdin” diyordu. O kanlı karavanayı içeriye götürüyorduk. Sabah, akşam veya öğlen karavana içeriye girdiği zaman muhakkak kanlı girerdi. O işkence döneminde her gün üç öğün kanlı karavana yedik. O gün nöbetçi olan ve karavana getiren her kimler ise muhakkak onların kanı o karavanaya dökülürdü. Koğuştaki hepimiz sırasıyla karavana nöbetini alıyorduk.

*Serbestî: Nöbet nasıl tutuluyordu?*

**Selahattin Bulut:** Bizim koğuş sorumlusu vardı, sabah iki, öğlen iki akşam iki olmak üzere her gün sırayla altı kişi nöbet tutuyordu. O gün mutlaka o her altı kişinin kanı karavanaya akardı. Velhasıl böylece o kahvaltı içeriye girerdi. Kahvaltı yapardık. Ancak şunu da söyleyeyim, kahvaltı olsun, öğle yemeği veya akşam yemeği olsun hiçbir zaman yemek yetmiyordu, yemeği çok az veriyorlardı, verilmeseydi belki daha iyiydi. O kadar marş söyletiyorlar, işkence yapıyorlar, uygun adım marşla yürütüyorlar, büyük bir enerji sarf ediyorsun, neticede sana yarım bardak su veriyorlar, ekmeğin çeyreğini veriyorlar, çorbayı ancak tabağın dibini ıslatacak kadar veriyorlar; sürekli bir açlığa mahkum ediyorlar... Kahvaltı bitiminde yine sert bir şekilde mazgallara vurulurdu; “Havalandırmaya hazır olun!” komutu verilirdi:

Havalandırmaya hazır olun komutu, öyle havalandırmada hava almak için değildi! Havalandırmaya çıktığımızda bize ezberlettikleri 40-50 tane marş vardı, dizlerimizi göğüslerimize sert bir şekilde vurarak, aynı sertlikte öne fırlatarak yere vurmaya suretiyle bu marşları okuyorduk... Kırk, elli, altmış, yetmiş kişi bir ara-

da, dörder kişilik sıralar şeklinde, bütün sesimizle marş okuyarak yürüyorduk ki, ayak tempomuzun bir olması gerekiyordu, ses tonumuzun bir olması gerekiyordu... Ayaklardan, ellerden ve seslerden farklı bir sesin çıkması büyük bir cezayı gerektiriyordu... Kıt'a dur! komutuyla hep birden durduk, ses kesilirdi... “Öndeki sıralar çöksün” diyordu, öndekiler çöker, “arkadakiler öndekilerin omuzlarına binsin” diyordu, arkadakiler öndekilerin omuzlarına biniyorlardı... Böylece her birimiz diğer bir arkadaşımızın omuzunda veya onlar bizim omuzlarımızda uygun adım yürütüp bize marş söyletiyorlardı... Alttakiler yine dizlerini göğüslerine vurmaya zorundaydılar, üsttekiler de ellerini kollarını çırpıyorlardı. Bir müddet böyle geçtikten sonra yine “koğuş dur!” deniliyordu. Bu defa alttakilerle üsttekiler yer değiştiriyorlardı, böyle birkaç tur atıldıktan sonra, sıra sürünmeye geliyordu. “Koğuş sürün” deniliyordu, sürünüyorduk. Bu sürünme de bazen yarım saat bazen bir saat devam ediyordu, ya da gardiyanın keyfine bağlı olarak süre çok daha uzayıp ya da kısalabiliyordu. Ancak her sürünme esnasında muhakkak iki tane asker coplarla, arkamızdan, sırtımızdan, kafamızdan bizi dövmeye başlardı. Bu seans da bittikten sonra bu defa sırtüstü bizi süründürüyorlardı ve yine coplar tekmeler yüzümüze, göğsümüze, dizlerimize her tarafımıza iniyorlardı; bir müddet böyle geçtikten sonra “Koğuş kalk” komutuyla kalkıyor ve “Dörderli sıra haline geçin” diyorlardı; dörderli sıra halinde diziliyorduk; “Duvarın dibine dizilin”, duvarın dibine yarım metre mesafeyle diziliyorduk; “Bir ayağınızı kaldırın” bir ayağımızı kaldırıyorlardı; bir tek ayak üzerinde başparmağımızı duvara dayayıp o şekilde bizi bekletiyorlardı. Bütün kuvvetimiz başparmağımızın üzerine çöküyordu ve dayanılmaz bir acı veriyordu; vücut dengesinin tümünü duvara dayadığımız bir parmak üzerinde tutmamız lazımdı; düşenleri tekliyorlardı, yerde vuruyorlardı. Sonra tekrar “Koğuş toplan”, tekrar yürü, tekrar marş söyleyin, tekrar birbirinize binin, böyle dehşet bir şey sürüp giderdi...

**Bok Çukuruna Batırılıyorduk,  
O Boklarla Yatağa Giriyorduk**

Havalandırmanın ortasında bir kanalizasyon çukuru vardı, kapaklıydı; “Kapağı alın” deniliyordu,



Diyarbakır cezaevinde sular akılmıyordu vanalar kapalıydı; o boklar üstümüzde kururdu; üstümüz başımız bok içinde yataklara girerdik; yatak, nevresim, çarşaf, elbiselerimiz bütün her şey bok kokardı; çok terlerdik o ter kokusu bok kokusuna karışıyordu; kirli olan her şeyin kokusu birbirine karışmış vaziyette ve koğuşun içinde. kapağı alıyorduk. Diyarbakır'ın mıydı, cezaevinin miydi, bilmiyorum artık; bütün boklar oradaydı. "Tek tek hepiniz o bok çukurunun içine girip, tepenize kadar içinde battıktan sonra çıkacaksınız" diyorlardı ve hepimizi tek tek o bok çukuruna batırıyorlardı; sonra, "Kontrol edeceğim kimin yüzünde saçında bok az bulunuyorsa veya yoksa o benden çok çeker" diyordu. Neticede yetmiş "boklu insan" olarak havalandırmanın ortasında toplanıyorduk ve o durumda, tek tek içeriye alınıyorduk; gardiyan kapıda bekliyordu; kimin yüzünde saçındaki üstünde bok az olsaydı, dövüyordu falakaya yatırıyorlardı, olmadık işkenceler yapıyordu. Bazen de tek değil de, "Koğuşa girin ve sayım düzeninde esas duruşta beni bekleyin" diyordu ve gelip koğuşun ortasında kimin üstünde bok var kimde yok diye kontrol ediyordu. Bu durumlarda gardiyan gelmeden önce, saç yüzü iyi bok tutmamış birisi bulunsaydı hemen yanındaki arkadaşın saçından bir miktar alıp kendi saçına yüzüne sürüyordu. Çok berbat bir şeydi! bazen birbirimizin saçından bok kaçırdığımızı... yıkanmak yasaktı, Diyarbakır cezaevinde sular akılmıyordu vanalar kapalıydı; o boklar üstümüzde kururdu; üstümüz başımız bok içinde yataklara girerdik; yatak, nevresim, çarşaf, elbiselerimiz bütün her şey bok kokardı; çok terlerdik o ter kokusu bok kokusuna karışıyordu; kirli olan her şeyin kokusu birbirine karışmış vaziyette ve koğuşun içinde; koğuşlar 20 kişilikti, duruma göre bazen kırk, bazen elli, bazen de yetmiş kişi kalıyorduk; yataklarda bazen ikişer bazen dörder kişi kalıyorduk; kendi kokundan acizken battaniyenin altında arkadaşlarının da kokusunu çekiyordun...

### Göz Çukurlarımıza Kadar Bit Doluyordu

Çok kısa bir sürede Diyarbakır Cezaevinin tümünü bit sarmaya başladı. Artık vücudumuzda, yataklarımızda bitler kaynamaya başladı, göz çukurlarımıza bile doluyorlardı. İlk başta biraz öldürdük, elbiselerimizi ters çevirmeye başladık, ancak bir süre sonra o kadar çoğaldılar ki artık elbiselerin dış yüzünde iç yüzünden daha çok bit bulunuyordu.

Diyarbakır cezaevinde sular akılmıyordu vanalar kapalıydı; o boklar üstümüzde kururdu; üstümüz başımız bok içinde yataklara girerdik; yatak, nevresim, çarşaf, elbiselerimiz bütün her şey bok kokardı; çok terlerdik o ter kokusu bok kokusuna karışıyordu; kirli olan her şeyin kokusu birbirine karışmış vaziyette ve koğuşun içinde.

### Öğle Yemeği Bambaşka Bir Azaptı

Öğle yemeği için beş altı kişinin koğuştan dışarı-

ya fırlaması gerekiyordu, gardiyanın sesiyle birlikte. Bunlardan üç kişi karavanayı alırdı, gardiyan diğer üç kişiyi de karavanaları alanlara bindiriyordu. Elinde karavana bulunanlar yine uygun adımla ve marş söyleyerek yürüyorlardı, üsttekiler de ellerini sallıyorlardı. Karavana yağının dökülmemesi gerekiyordu; çorbaysa çalkalanmaması lazımdı; yukarıdaki elini sallayarak marş söylüyor, alttaki de karavanayı tutmuş ve dizlerini göğsüne vurarak yürüyor ve karavanadan hiçbir damlanın düşmemesi gerekiyordu. Bu şekilde karavana koğuşun kapısına kadar getiriliyordu; yemek döküldüğü durumda karavanacılar geri mutfağa kadar götürülerek oradan paspas gibi, o koridora dökülen bütün yağları sürünerek elbiselerimizle siliyorduk. Sırtüstü, göğüs üstü sürünerek bu iş yapılırdı. Paspastan sonra yine karavananın başında dayak faslı başlardı, ta ki karavana kana bulanıncaya kadar. Öğle yemeği de bu şekilde biterdi. Yemekten hemen sonra yine copların mazgallara inmesiyle birlikte hazır olurduk. Hazır olmak, koğuşun ortasında sıra halinde esas duruşta gardiyanı beklemektir; bazen altı saat o şekilde beklediğimiz olurdu; koğuşun gözetlemesinden sürekli iki göz koğuşa bakardı...

Öğleden sonra da yine havalandırmaya çıkarılırdık ve sabahki faaliyetlerin tümü yeniden akşama kadar tekrarlanırdı. Akşam olup içeriye girdiğimizde yine sayım düzeninde gardiyanı beklerdik ve yemek faslı yine öğlenki gibi geçerdi.

### Co'ya Tekmil Verirdik, Gece Esas Duruşta Yatardık

Akşam yemeğinden hemen sonra beş altı tane su-bay gelirdi, yine o meşhur Co'nun eşliğinde; iki, dört, altı şeklinde sayım yapardık... Co'yu görür görmez hemen tekmil verirdik; "Emret komutanım" Bazen gece saat 12'ye kadar böyle esas duruşta sayım düzeninde beklediğimiz olurdu; hiç kimsenin konuşmaması ve hareket etmemesi, esas duruşunu bozmaması gerekiyordu; gözetleme deliklerinden en çok dudaklarımıza bakıyorlardı; yine baş parmağımıza bakıyorlardı, başparmağın hafif oynaması ya da açık durma-

Ayaklarımız, bacaklarımız, ellerimiz uyuşuyordu. Sayım sırasında, sayarken birimizin sesi az çıksaydı, subaylar bunu karşı gelmek ve saygısızlık olarak değerlendiriyorlardı; bu defa subaylar copla ağzımıza vuruyorlardı copları ağzımıza sokuyorlardı. O yüzden sesi daha çok gür çıkan ve telâffuzu düzgün olan arkadaşlar önde duruyorlardı... Bazen de yüksek ses de hiç kâr etmiyordu yine de copu ağzından yiyordun; bir şekilde o sayım dayağından kurtulmak yoktu, zaten... Sayım da o şekilde bittikten sonra yine "bir, iki üç" sayarak hepimizin üçe kadar yatağa girmiş olması gerekiyordu. Yatağa girdikten sonra battaniyeyi kafamıza çekiyorduk ve hiçbir şekilde yatakta arkadaşımızla konuşmamamız gerekiyordu; battaniyenin kıpırdamaması gerekiyordu; dizimizi uyurken çekmek, kolumuzu kıpırdatmak, sağa sola dönmek yasaktı; sırt üstü esas duruşta yatıyorduk, sabaha kadar o şekilde kalmamız gerekiyordu; gardiyan gözetleme deliklerinden gözetliyordu; birisi uykuda kıpırdasaydı ya da dizini çekseydi sabahleyin koğu açıldığında onu alıp bir ton dayak atıyorlardı. Battaniyelerin altında en az ikişer kişi kalıyorduk. Battaniyenin kıpırdaması "Battaniyenin altında gizli örgüt kuruyorsunuz" suçlamasına neden oluyordu.

**Serbestî:** *Bütün koğuşlara aynı uygulama mı yapılıyordu?*

**Selahattin Bulut:** Evet, bütün bu uygulamalar, bütün koğuşlarda uygulanıyordu

**Serbestî:** *Tek tek kişilere yönelik uygulamalar nasıldı?*

**Selahattin Bulut:** Evet, tek tek kişilere yöneldikleri de oluyordu. Çünkü Diyarbakır Cezaevinde her koğuştaki itirafçılar ve ispiyoncular çıkarmak istiyorlardı. O kadar işkence yaptıkları halde ve sürekli gözetleme mazgallarından içeriyi gözetledikleri halde, hâlâ koğuştaki nelerin olup bittiğinden pek emin değillerdi. Onun için her koğuştan, bir de koğuşu içerdense

gözetim altında tutan bazı insanlar bulmak istiyorlardı. Bunu nasıl yapacaklardı? Birisine sen bu vazifeyi yap deselerdi kimse kabul etmezdi. Bunu ancak işkenceyle yapmak mümkündü. Ve her gardiyan kendi koğuşundan ne kadar daha çok ispiyoncu ve itirafçı çıkarmış olsaydı, cezaevi idaresi tarafından o kadar ödüllendiriliyordu. Bu yüzden gardiyanlar adeta kendi aralarında bir yarış içerisinde koğuşlarda ispiyoncu ve itirafçı çıkarmaya çalıştılar. Bu nedenle gardiyanlar yürüyüş esnasında, dayak esnasında kendi koğuşundaki insanları gözlemliyorlardı; acaba hangisinin ne gibi bir zayıflığı var diye haftalarca inceliyorlardı ve gözlerine bazı insanları kestiriyorlardı. Gardiyan birisini gözüne kestirdikten sonra o insanın yakasını bırakmazdı; havalandırmaya çıktıktan sonra üç saat beş saat sürekli o kişiyi döverdi; havalandırmanın ortasında atardı yere, yapmadığını bırakmazdı, hepimizin gözleri önünde feci işkenceler yapardı; bayılsaydı bir bez getirip tutuşturup burnuna sokardı, bir soğanı parçalayıp ağzına burnuna sokardı, ayıltırdı tekrar döverdi; kapının arkasına yalnız götürülürdü, onunla konuşur tekrar döverdi, bunu defalarca yapardı; "Oğlum bak dışarıda da bir şey kalmamış içerde de; görüyorsun ne haldesiniz, en iyisi itirafçı ol ispiyonculuk yap, hem cezanı indirmeye girer hem rahat edersin" diyordu. Hem konuşarak hem işkence yaparak, bir insanı ispiyoncu yapmak için her şeyi yapıyorlardı. Bütün bu dayanılmaz işkencelere rağmen bazı koğuşlarda hiç ispiyoncu çıkmadı. Bir ay boyunca birisine bütün bu işkenceleri yapardı, olmayınca onu bırakıp bu defa başka bir kişiye yönelirdi.

Böyle bir mücadele vardı aramızda; ispiyoncu olmak, itirafçı olmak gardiyanın en çok yaptırmak istediği şeydi; bizim de hiç olmak istemediğimiz bir şeydi; marş söylüyorduk; bize her bir şeyi yaptırıyorlardı, ancak asla itirafçı ve ispiyoncu olmaya razı değildik; sanki bütün kişiliğimiz onurumuz gelip o noktada duruyordu; bütün o ırkçı, Türkçü marşları birlikte okuyorduk, tek başımıza okuyorduk, yine çok rahat bir şekilde birbirimizin yüzüne bakabiliyorduk, fazla üzülmiyorduk, kendimizi buna mecbur hissediyorduk; ama iş ispiyonculuğa gelince, betonlaşıyorduk, demirleşiyorduk; gardiyanlar da, cezaevi idaresi de

Ve her gardiyan kendi koğuşundan ne kadar daha çok ispiyoncu ve itirafçı çıkarmış olsaydı, cezaevi idaresi tarafından o kadar

biliyordu. Biz en çok bu konuda direniyoruz ve onlar da bunu kırmaya çalışıyorlardı. Bu mücadele, Diyarbakır Cezaevinde hiç bitmedi. Bazı insanlar da bunu kırdılar ama cezaevinin genelinde hiçbir zaman bunu kıramadılar...

### Görüş kabine giden yol upuzundu, bin bir bela ve işkence vardı o yolda

*Serbestî: Görüşme ya da belki daha doğru bir ifadeyle görüşme 'seansları' nasıl yapılıyordu?*

**Selahattin Bulut:** Görüş günleri haftada bir gündü. Cezaevi çok kalabalık olduğu için bunu iki gün şeklinde yapıyorlardı; cezaevinin yarısını bir gün diğer yarısını da öbür gün görüştürüyorlardı. Ziyaretçilere de büyük eziyetler çektiriyorlardı; yani birisi dışarıdan cezaevinin ziyaretçi kabine gelineye kadar büyük bir meseleydi, itilip kakılıyorlardı. Şimdi biz içerden kabine kadar nasıl giderdik? Bazen gardiyan sabah gelip "ismini okuduklarımız koğuşun ortasında hazırolda beklesin görüşmecileri var" derdi ve o gün akşam saat dörde kadar o koğuşun ortasında hazırolda bekletirilirdik, sonra görüş kabine götürülüyorduk. Görüş kabine götürülürken de yine ikişer sıra halinde uygun adımla ve bütün sesimizle marş söyleyerek gidiyorduk, yolda yüzlerce askerle karşılaşıyorduk o askerlerin her biri muhakkak bir cop, bir tokat, bir tekme indirirdi. Kimisi, "dur" diyordu, kimisi "yürü" diyordu, kimisi yanlış komut veriyordu; velhasıl görüş kabine gidinceye kadar attığımız her adım, yaptığımız her hareket dayak yememize vesile oluyordu; Co üstümüze atlar, elbiselerimizi parçalar. O yüzden görüş günü tutuklular için çok zor bir gündü; binlerce badire, engel atlatmak gibi bir şeydi. Bir taraftan ziyaretçin gelmiş; annendir, babandır, kardeşindir, eşindir bir şekilde bir yakınıdır, zor da olsa onların yüzünü görmek istiyorsun. Diğer taraftan onların yüzünü görünceye kadar uzun bir işkence yolundan geçiyorsun. Ziyaretçiler kabine gelmeden önce tutuklular giderdi; görüşmecimiz gelmeden yarım dakika önce başımızda bulunan asker bize "rahat dur" derdi; yani sanki o işkence yolundan geçen biz değilmiş gibi rahat durmamız gerekiyordu. Elimizi arka-

ödüllendiriliyordu. Bu yüzden gardiyanlar adeta kendi aralarında bir yarış içerisinde koğuşlarda ispiyoncu ve itirafçı çıkarmaya çalışıyorlardı. Bu nedenle gardiyanlar yürüyüş esnasında, dayak esnasında da kendi koğuşundaki insanları gözlemliyorlardı

mızda tutup rahat bir duruş sergilememiz lazımdı. Biz bu durumdayken düdüğün çalmasıyla birlikte ziyaretçilerimiz görünüyorlardı.

Görüş, bazen yarım dakika,

bazen bir dakika, bazen bir buçuk dakika sürüyordu; Kürtçe konuşmak yasaktı. Karşılıklı nasılsın veya bir şey lazım mı değil mi sorusuyla görüşme biterdi... İkinci bir düdükle görüş kabine ayrılıyoryduk ve yine büyük dayaklarla, büyük işkencelerle koğuşa kadar ki o işkenceli yolu kat ediyorduk... O nedenle görüş günü kendi başına bir cehennem azabıydı; zaten görüşmecilerimiz de yaşayıp yaşamadığımızı öğrenmek için geliyorlardı; bizi görünce de birbirine "sağdır, sağdır" söyleyip seviniyorlardı; biz de o kadar eziyeti dışarıdakiler sağ olduğumuzu görsünler diye çekiyorduk... Doğrusu ziyaretçilerimizin gelmesini istemiyorduk; isimler okunup, isimleri ziyaretçisi olanların listesinden geçmeyenler seviniyorlardı...

### "Ablam Benim Katilim Olacak"

Bizim koğuşta Hakkari bir adam vardı, Türkçe bilmiyor; kıştı, yollar kötüydü, araba yoktu, ziyaretçilerinin Hakkari'den Diyarbakır'a gelmesi çok zordu. Ancak onun Diyarbakır'da evli bir ablası vardı, her hafta onun görüşüne gelirdi.

*Serbestî: Kaç yaşındaydı?*

**Selahattin Bulut:** 50-55 yaşlarındaydı

*Serbestî: Adı neydi?*

**Selahattin Bulut:** Adını hatırlamıyorum. Adam marş söylemesini bilmiyor, uygun adımla yürümesini bilmiyor; görüşe çıktığı zaman o cezaevindeki bütün gardiyanlar onu dövüyorlardı; bizim koğuşun gardiyanı için de büyük bir eksiklikti; "sen bugüne kadar bunu nasıl eğitememişsin" diyorlardı; o yüzden görüşe çıkmak istemiyordu. Ama gel gör ki onun her hafta ek eziyeti devam ediyordu... Tabii, adam, ablasına yalvarıyordu; "Abla sen günahsın, her hafta gelme, çocukların var" şeklinde ablasını caydırmak istiyordu; ablası, "Ablan kurban olsun sana, sen içerdesin ve ben her hafta senin görüşüne gelmeyeceğim, bu olacak iş mi?" Kendisi de, her görüş gününde "biz bir ton işkence görüyoruz o nedenle gelmeni istemiyor-

O yüzden görüş günü tutuklular için çok zor bir gündü; binlerce

badire, engel atlatmak gibi bir şeydi. Bir taraftan ziyaretçinin gel-

rum” diyemiyor, hiç biri-  
miz diyemiyorduk. Ancak  
ablanın da yüreği yanıyor,  
tek yakını oydu Diyarba-  
kır’da ve nasıl her hafta  
kardeşinin görüşüne gel-

mezdi... Yine bir gün görüşme dönüşünde bu adamı  
çok feci şekilde dövdüler, baygın vaziyette koğuşun  
içine attılar; hiçbir tarafı tutmuyordu; yanına yanaş-  
tım; ellerini biraz ovaladım, masaj yaptım, yakınlık  
gösterdim. Biraz kendine geldi başını kaldırdı, bana  
baktı; “Selahaddin, bu ablama o kadar diyorum gel-  
me, gelme o yine geliyor; vallahi bu ablam benim kat-  
tilim olacak” dedi.

Bütün o marşları ezberlemek çok zordu, hem içi-  
mizden gelmiyordu, hem onca işkencenin dayağın alt-  
tında ezberlemek gerçekten zordu; okumuş insanlar  
bile tek başına o marşları söyleyemiyorlar, şaşırıyor-  
lardı; ancak beraber söylenildiğinde o yanlışlarımızı  
örtüyorduk; fakat okuma yazma bilmeyen insanlar  
vardı, bunlar bir satır bile ezberleyemiyorlardı. Yine  
Hakkari’den Sıddık Yıldız adında bir genç vardı; ka-  
çakçılıktan ya da sınırı geçmekten yakalayıp getir-  
mişlerdi. Koğuşlarda istiklal marşının on kütası bir  
afişin üzerinde yazılı bir şekilde bulunuyordu ve  
Mehmet Akif Ersoy’un resmi de afişte vardı; bu afiş  
duvarda asılıydı; bilmeyenler her gün aynı zamanda o  
duvara bakıp ezberlemeye çalışıyorlardı. Sıddık istik-  
lal marşını bilmediği için her gün dünyanın dayağını  
yiyordu... Bir gün Sıddık o koğuşun ortasındaki du-  
vara asılı Mehmet Akif Ersoy’un resmine bakarak,  
elini de ona doğru uzatarak, “Sen bu kadar uzun yaz-  
masaydın olmaz mıydı” diyerek kendi kendine fısıltı-  
darken duydum.

Bir de benim nenem vardı hiç Türkçe bilmezdi ve  
beni görmek için can atıyordu. Ama Cezaevine Türk-  
çe bilmeyen ziyaretçiler alınmazlardı, çünkü yasaktı.  
Bir gün babamla annem, “ Fato nene dilsizdir desek,  
acaba içeriye almazlar mı” diye düşünüyorlar ve bun-  
da karar kılıyorlar. Dilsiz olduğu için imtihan da yapa-  
mazlar, “Türkçe biliyor mu bilmiyor mu” diye. Nene-  
mi de çok sıkı tembihliyorlar. Velhasıl nenem bütün o  
dış kontrol noktalarındaki dürtüklemelere rağmen, dil-  
siz olarak imtihanını geçiyor. O gün nenem ziyaretime  
geldi, o “dilsiz” haliyle bana bakıyordu, gözlerinden  
yaşlar akıyordu; annem konuştu, babam konuştu, ama

miş; annendir, babandır, kardeşindir, eşindir bir şekliyle bir yakı-  
nındır zor da olsa onların yüzünü görmek istiyorsun. Diğer taraf-  
tan onların yüzünü görünceye kadar uzun bir işkence yolundan  
geçiyorsun.

nenem hiç konuşmadı. “Ne-  
ne konuş sen nasılsın?” de-  
dim hiç ağzından bir kelime  
çıkmadı; sadece hıçkırıyordu,  
ağlıyordu ve öyle yaşlı  
gözlerle bana bakıyordu; ta-

ben de bilmiyordum onun dilsiz diye tembhlendi-  
ğini. Sonra ben çıkmadan nenem öldü.

### Gestapo Lakaplı Gardiyanın Bedii Tamı Öldür- dükten Sonraki Hali Çok Garipti...

*Serbestî: Diyarbakır cezaeviyle ilgili, hiç gözleri-  
nin önünden gitmeyen, sürekli çok belirgin bir şekil-  
de aklına gelen bir olayı anlatır mısın?*

**Selahattin Bulut:** Bizim koğuşun gardiyanı Ges-  
tapo’ydü, Gestapo diye çağırıyorlardı.

*Serbestî: Gerçek adını bilmiyor muydunuz?*

**Selahattin Bulut:** Hayır, biz Gestapo olarak bili-  
yorduk; uzun bir dönem bizim koğuşun gardiyanı ol-  
du; bizi döverken büyük bir zevk alıyordu; iriyarı  
uzun boyluydu, parmakları çok kalındı; çeşitli tek-  
vando hareketleri yaparak, havaya sıçrayarak göğüs-  
lerimize tekmeler indiriyordu ve bundan çok hoşlanı-  
yordu; bize yumruk indirdiğinde, yumruğunun etki-  
siyle duvara, yere veya kapıya çarptığımızda müthiş  
zevk alıyordu; hele bir yumrukla bizi sersemletip ye-  
re serdiğinde inanılmaz bir haz duyuyordu. Bizi ha-  
valandırmada dövdüğü zaman çok terlerdi; bir kişinin  
70 kişiyi dövmesi, uzun süre alıyordu ve büyük bir  
kol gücü gerektiriyordu... O nedenle bu gardiyanlar,  
çok iyi besleniyorlardı; tutuklulara çıkan yemeğin bü-  
tün etlerini onlar yiyorlardı; koğuşlara hiç et gir-  
mezdi; fasulyenin, nohudun eti daha yemek koğuş  
karavanasına bırakılmadan hepsini çıkarırlardı, sade-  
ce yemeğin suyu bize gelirdi. Bunun dışında onlara  
ayrıca özel yemek yapılıyordu... Hatırlıyorum, bir  
gardiyan geldiği ilk zamanlar zayıf, cılız da olsa iki  
üç ay sonra dev gibi oluyordu...

Bu Gestapo da öyle biriydi; bizim koğuşta Nizip-  
li, Ramazan adında 35-40 yaşlarında bir adam vardı.  
Gestapo, bu adamı öldürmek istiyordu; koğuşun orta-  
sında dövüyordu, havalandırmada dövüyordu, saat-  
lerce bıkmadan, yorulmadan dövüyordu; bu adamın  
boynundan tutuyordu havalandırmanın duvarına vu-

Dilsiz olduğu için imtihan da yapamazlar, "Türkçe biliyor mu bilmiyor mu" diye. Nenemi de çok sıkı tembihliyorlar. Velhasıl ne-

ruyordu, başını futbol topu gibi duvara çarpıyordu...

**Serbestî:** Niye özellikle ona vuruyordu?

**Selahattin Bulut:** Biri-

sini öldürmek istiyordu; çünkü bir gardiyan birisini öldürdüğünde cezaevi idaresinin gözünde daha çok parlıyordu, meşhur oluyordu, rütbesi artıyordu. Kendi aralarında hep şunu konuşurlardı: "şu gardiyanın iki ölüsü var, şunun üç ölüsü var" ya da "sen daha birisini öldürmedin mi" diyorlardı; hangisinin ölüsü daha fazla olsaydı o daha iyiydi. O nedenle bu Gestapo da ille birisini öldürmek istiyordu. Gestapo, Ramazan'ın kafasını duvara çarptığı zaman inanın futbol topu gibi bir ses çıkarıyordu; ama ne yaptıysa bu adama delirdi ama öldüremedi; ağzından köpük akıyordu, hafızası yerinde değildi artık; ama bir türlü ölmedi; böylece Gestapo da bizim koğuştan birisini öldürmemiş oluyordu. Ondan sonra bu Gestapo gitti başka bir koğuşta bulunan Bedii Tan'ı öldürdü.

Bedii Tanı'nın nasıl öldürüldüğü, koğuşumuzda olmadığı için ben bilmiyorum, ama bizim koğuşumuzun gardiyan, Gestapo'nun Bedii Tanı öldürdüğünü duyduk. Bedii Tan'ı öldürdükten hemen sonra Gestapo geldi; "hamama gitmek için hazırlanın" dedi. Artık o ara başka bir eziyet vesilesi olsun diye bizi bazen hamama götürüyorlardı, ya da dışarıdan bir heyet gelirse, işte bu cezaevinin hamamı da var diye; ama bizim için görüş günleri gibi bir şeydi; bizi çıplak koridorda bekletiyorlardı, her gelen çıplak vücudumuz cop indiriyor; "son sayı üç" şeklinde bizi hamama sokup çıkarıyorlardı, cop yiye yiye koğuşa kadar gidiyorduk. İşte o gün, Gestapo'nun Bedii Tan'ı öldürdüğü gün, hamam günümüzdü, gelip bizi hamama götürdü ve yolda bizi hiç dövmedi. Bize o güne kadar yapmadığını bırakmayan Gestapo dedikleri adam, bizi çok sessiz bir şekilde koğuştan çıkardı, marş söyletmedi, yürüyüş yaptırmadı; sadece "sessiz bir şekilde hamama doğru yürüyün" dedi. Biz de sessiz bir şekilde yürüdük. Gestapo da çok düşünceli ve sessiz bir şekilde bizimle yürüyordu; hamama girdik "son sayı üç" demedi; gitti bir küvetin başında elini yumruk yaparak çenesini yumruklarının üzerine dayadı; biz yakanırken o hep bir noktaya bakarak düşünüyordu... İlk defa bir gardiyanın bir insanı öldürdükten sonraki

halini görüyordum; çok kötü, çok bitkin bir durumdaydı; onun o günkü yüzü hep gözlerimin önüne geliyor; yıkandıktan sonra yine bizi çok sessiz bir şekilde koğuşa bıraktı. Ondan sonra bir daha Gestapo'yu görmedim, bir daha koğuşumuza gelmedi; kimisi "izne ayrıldı" dedi kimisi "hastalandı" dedi.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevinin başka ne gibi özellikleri vardı?

**Selahattin Bulut:** Diyarbakır Cezaevinde siyasi tutuklularla adli tutuklular bir arada kalıyorlardı. Benim bildiğim Türkiye'deki bütün cezaevlerinde siyasi tutuklularla adli tutuklular ayrı ayrı koğuşlarda hatta ayrı bölümlerde kalırlar. Fakat 12 Eylül döneminde Diyarbakır Cezaevinde biz beraber kalıyorduk. Bu adli tutuklular da bizim kadar dayak yiyorlardı. Adam küçücük bir suçtan yakalanmış, aramıza atılmış bizimle aynı kaderi paylaşıyordu; ne gardiyan ne cezaevi idaresi "bu siyasi değildir" diye ona bir ayrıcalık tanımıyorlardı; hatta bazen bizden daha fazla dayak yiyorlardı. Bazen adli suçlulardan birisi, cezaevi yüzbaşısının, gardiyanının, komutanının ya da cezaevi idaresinden herhangi birisinin karşısına çıkıp, "komutanım ben siyasi değilim, beni buradan çıkarın" dedikleri zaman da yine dövüyorlardı ve "bizim için fark etmez" diyorlardı.

**Serbestî:** yani "bizim için fark etmez" derken neyi kast ediyorlardı?

**Selahattin Bulut:** "Fark etmez" derken ben şunu anladım; Diyarbakır Cezaevinde bulunan herkes Kürt'tü ve Kürdün siyasisi ile adli Cezaevi idaresinin nezdinde fark etmiyordu.

**Serbestî:** Irkçı, Türkçü marşların dışında daha çok ne tür sloganlar attırıyorlardı?

**Selahattin Bulut:** Mesela her zaman, yürüyüşte "Ne Mutlu Türküm Diyene" diye bağırıp yürüyorduk. Sloganlar; "Türk övün çalış güven", "Her Türk asker doğar", "Her şey vatan için". Sonra, "her şey vatan için" sloganını değiştirerek "Her şey Türkiyem için" yaptılar. Küfür ettiler, "vatan için", dediğiniz zaman hangi vatani kast ettiğinizi bilmiyoruz; o yüzden bundan sonra 'Her şey Türkiyem' için diyeceksi-

Bu marşların her birisinde ya nakaratında ya bir kıtasında muhakkak "Kahpe Yunan" sözü geçiyordu. Diyarbakır Cezaevinde

üç yıl boyunca günde en az 10 saat, marş okuyarak "Kahpe Yunan" dedi. Sabah saat 05.00'te kalkıp akşam saat 10'a kadar seferberlik halindeydik; dünyanın etrafı 40 bin kilometredir diyolarlar. Bence Diyarbakır Cezaevinde, dünyanın etrafında üç kez dolacak kadar uygun adımla yürüdük. Merak eden bu tür ayrıntılı istatistikleri de bulabilir.

*Serbestî: Tutuklulara bir takım maddeleri yedirme olayı sizin koğuşta nasıldı?*

**Selahattin Bulut:** Bizim koğuşta hepimizi boka batırıyorlardı, ancak bize bok yedirilmedi. Yalnız mintaks (bulaşık deterjanı), diş macunu, deterjan, çöp gibi şeyleri bize yediriyorlardı. Ayrıca fare yedirdiklerini duydum, bizim koğuşta bu olmadı ama duydum; bize daha çok temizlik malzemelerini, tıraş kremi, diş macunu türünden şeyler yediriyorlardı; bazen bu saydığım temizlik malzemelerinin hepsini birbirine karıştırıp yediriyorlardı; bir de çöp yediriyorlardı; gardiyan çöp istemiyordu; mesela biz bazen, kendi paramızla kantinden portakal alırdık portakalın kabuğu var, kabuk birikiyordu ve gardiyan diyordu ki koğuşta tek bir çöp bulsam size yediririm, nitekim yediriyordu... Bir de bazen rutinin dışında (normalinde yemek çok az getirilirdi) bir yemek çeşidi bir öğün çok getiriliyordu. Bol getirilen yemekler de çok kötüydü, mesela kapuska çok kötüydü; ama bir öğünde, fazladan bize altı yedi karavana kapuska yediriyorlardı.

*Serbestî: Orada uygulanıp da, insanın utancından söyleyemediği, bazı durumlar oluyor muydu?*

**Selahattin Bulut:** Çok şey oldu tabii... Ancak şunu diyebilirim ki, Diyarbakır Cezaevinde utanılacak en büyük şey itirafçılık ve ispiyonculuktu. Bir insan arkadaşını ispiyon etseydi onun utancı silinmiyordu yüzünden. Hatta dışarıdan görüşmecilerimizin de bizden istedikleri tek şey itirafçı ve ispiyoncu olmamamızdı, çünkü o utancı dışarıdakiler de yaşamak istemi-

yorlardı. Ama bunun dışında; bir gün bir arkadaşımızı dışarı çıkarıp cop soktular; bunu gardiyanlar çok açık yaptılar; çocuğa önce "copu zeytin yağına batır dediler, yağı eliyle copun her tarafına sür" sonra merdivenin dibinde çocuğa "domal" dediler üç-dört gardiyan çocuğa defalarca cop sokup çıkardılar. Bu arkadaşımız bir ay boyunca koğuşta başını kaldıramıyordu, etrafa bakamıyordu, çok kötü bir şey yapmış gibiydi; alından hep ter akıyordu; birkaç arkadaşına daha aynısını yaptılar ben hep ter olayını gördüm, alınlarından hep ter akıyordu. Sonra bir gün koridordan çok acı bir ses geldi; inleyerek, ama çok acı bir iniltiyle "Neee Mutluu Türküm diyeneeee!" diyordu; sesi uygun adıma yakın bir tempoyla geliyordu. Birkaç gün sonra biz anladık ki komşu bir koğuştan bir adama cop sokup yürütmüşler, cop adamın içindeyken yürütüyorlar; ama çok acı bir sest, hiçbir işkence seansında da duymadığım iniltide bir sest... ayrıca gardiyanlar bir insanın vermek istemediği her şeyini almak istiyorlardı... O yüzden olur olmaz yerde üst ve koğuş araması yapılırdı, koğuşlarda zaten bir şey yoktu. Ama amaç şuydu: bütün yastıklar, döşekler açılıyordu; koğuşta ne kadar deterjan, tıraş kremi, diş macunu varsa, bisküvi gibi yiyecek ya da içecek hepsini atıp birbirine karıştırırlardı, yataklar deterjana, macuna bulanıyordu, yiyecek namına bir bisküvi dahi temiz kalmıyordu; bu durumda üst araması için bizi havalandırmaya götürüyorlardı. Üst aramasında bizi havalandırmada çırılçıplak soyup yüzümüzü duvara çevirterek bizi domaltıyorlardı. Sonra "her iki elinizle götünüzü açın, götünüzde bir şey saklamış alabilirsiniz" diyorlardı.

*Serbestî: Diyarbakır Cezaevindeki uygulamalardan kalan ve hâlâ uykunu etkileyen, rüyalarına giren bir takım şeyler var mı?*

**Selahattin Bulut:** Daha Cezaevindeyken de, o işkence dönemi bittikten sonra da, gece yarısı uykuda bağırarak yatağımızdan fırladığımız oluyordu. Yani o dönem herkesin psikolojisi, ruh hali üzerinde derin etkiler yapmıştır. Zaten yüzbaşı kendisi, koğuşları dolayış söylüyordu; "Size öyle sistemli bir işkence uyguluyorum ki hepiniz, buradan sağ çıksanız bile ancak 10 yıl yaşarsınız".

Bilemiyorum, dünyada da öyledir, herkes ölenleri sayıyor, ölenlerin sayısını veriyor. Halbuki Diyarbakır Cezaevinde sağ kalanlar o

Bilemiyorum, dünyada da öyledir, herkes ölenleri sayıyor, ölenlerin sayısını veriyor. Halbuki Diyarbakır Cezaevinde sağ kalanlar o kadar kötü durumda-

kadar kötü durumdadır ki, 20 bin insan Diyarbakır'ın o işkencehanesinden geçti, belki 100 kişi öldürüldü; acaba geride kalan 19900 insan ne durumdadır; çıktuktan sonra psikolojisi sağlık durumu iyi midir? Ben, bu insanların çok rahat ve sağlıklı yaşadıklarına inanmıyorum.

lar ki, 20 bin insan Diyarbakır'ın o işkencehanesinden geçti, belki 100 kişi öldürüldü; acaba geride kalan 19900 insan ne durumdadır; çıktuktan sonra psikolojisi sağlık durumu iyi midir? Ben, bu insanların çok rahat ve sağlıklı yaşadıklarına inanmıyorum. Belli uyumsuzluklar oluyor; anesiyle, babasıyla varsa eşiyle çocuklarıyla ya da akrabaları ve arkadaşlarıyla çeşitli sorunları oluyor. O dönem evli olmayıp sonra evlenenlerin de uyumlu güzel bir hayat yaşadıklarına inanmıyorum. Zaten çıktuktan sonra hiçbirisi bir tedavi de görmemiş; bunlara yönelik hiçbir hastane ve organizasyon da yok.

**Serbestî:** Ağır tahribatlardan birisini söyleyebilir misiniz?

**Selahattin Bulut:** Bir defa, bu uyduruk kardeşlik safatasına inanmıyorlar. Aslında bu da bir tahribattır. Başka bir halkla kardeş gibi bir arada yaşayabilme ihtimali sıfırdır. Bu devletle bu devleti temsil eden bir millet veya bir halkla yaşamaya hiç inanmıyorlar. Mesela bizim bir arkadaşımız vardı, hep şunu derdi: "Bizi yakaladılar, bütün bu işkenceleri yapıyorlar, ama biz kimseyi öldürmemişiz, yanlış bir şey de yapmamışız; halkımız için mücadele verdik ve buraya geldik. Halkımızın hakları gasp edildiği için ve bunlar geri almak için mücadele ettik. Yarın öbür gün Kürt halkı bütün haklarını kazansa bile, ben yine de kabul etmem" diyordu. "yani neden kabul edeyim zaten benim hakkım

diyordu.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevinden geçenlerin ortak duygusu, mutlaka işkencelerin hesabı sorulsun şeklinde mi?

**Selahattin Bulut:** Evet, kesinlikle öyledir; ben arkadaşım dedim ama ben de aynı duyguları taşıyorum. Kürt halkının Türk halkıyla eşit haklara sahip olması zaten Kürtlerin doğal hakkıdır. Dünyadaki diğer bütün özgür halklar nasıl yaşıyorlarsa, Kürtlerin de o standartlara kavuşması, zaten Kürtlerin hakkı.

Peki bu Diyarbakır Cezaevinde yapılan bunca işkenceyi kim niçin yaptı, neden yaptılar? Bunun hesabı muhakkak sorulmalı ve ödetilmelidir. İnsan hak ve özgürlüklerini onur ve haysiyetini koruyan uluslararası sözleşmeler çerçevesinde o dönemde sorumluluğu bulan her kademedeki insandan hesap sorulmalıdır.

**Serbestî:** Son bir soru 12 Eylül rejiminin bittiğine inanıyor musun?

**Selahattin Bulut:** Hayır kesinlikle; bir defa 12 Eylül Anayasası olduğu gibi yürürlükte, hafif rötuşlarla kimse kimseyi kandırmasın. Uygulamalar açısından da yine insanları kaçırıyorlar, işkence yapıyor; Mardinli olduğum için yine kimliğimden korkuyorum.

# Olağanüstü Hal Boyutu

**Dr. Seyfettin Kızılkın:** 1952'de Diyarbakır'da doğdu 1978'de Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirdi. Genel Cerrahi ihtisası yaptı, 1983'te İzmir Tepecik Sosyal Sigorta Hastanesinde Genel Cerrahi Uzmanı oldu. 1988 yılında Diyarbakır Devlet Hastanesine tayin edildi. 1988-1993 yılları arasında Diyarbakır Tabipler Odası yönetiminde çalıştı. 1993'de Bölge Tabipler Odası Başkanı oldu. SHP-DYP Koalisyonu döneminde, Diyarbakır SSK Hastanesi'nin Başhekimliğini yaptı. Sivil toplum örgütlerinin çalışmalarına da büyük bir ilgi duyan Kızılkın 1973-78 yılları arasında TIP Diyarbakır yönetiminde de çalıştı. Siyasi geçmişi ve sivil toplumcu anlayışından ve hekim duyarlılığından dolayı olacak ki, "Olağanüstü Hal Boyutu'nun insan sağlığı üzerinde yarattığı tahribatı çeşitli plâtıformlarda dile getirdi, ama aynı "sağlıksız" koşullar kendisinin de peşini bırakmadı. Sağ olsun görüşme talebimizi kabul etti ve "Olağanüstü Hal Boyutu"nda yaşadığı birkaç "deneyimi" bizimle paylaştı.

*Serbestî: Bir ara bombacı olarak yakalandınız, sanırım işkenceye de maruz kaldınız; bu olayla ilgili bilgi verebilir misiniz?*

**Seyfettin Kızılkın:** Doğrusu, sizin de bildiğiniz gibi, 1990'da ve sonrasında son derece yoğun bir şiddet ortamının bölgede hakim olduğu, bir dönemde Diyarbakır'da Bölge Tabipler Odası Başkanlığı yapıyordum (1993); aynı dönemde Diyarbakır SSK Hastanesi'nin de Başhekimiyim idim. Tabii, Diyarbakır Tabip Odası bir hekimler örgütü ve aynı zamanda bir sivil toplum örgütüdür. Şiddetin, işkencenin, faili meçhul cinayetlerin, yoğun yaşandığı bir ortamda, hem bir hekim örgütünün hem bir sivil toplum örgütünün sorumluluğu çerçevesinde hareket ederek, Tabip Odası yönetimi olarak hep bu şiddet olaylarının karşısında olduk. Tabii, o dönem yönetimde yer alan arkadaşları-

mızla birlikte, toplantılarımızda ve konuşmalarımızda, bölgede şiddetin çok uygulandığını, faili meçhul cinayetlerin çok sık yaşandığını ve faillerinin bulunmadığını, haksız bir şekilde sürgünlerin ve zor kullanmak suretiyle göçlerin yaşandığı dile getiriyorduk. Hatta 14 Mart Tıp Günü vesilesiyle düzenlediğimiz bir toplantıya Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan'da katılmıştı o toplantıda Olağanüstü Hal'in, olağanüstü yönetimin, insan sağlığını bozduğunu ve bu yönetim şeklinin kalkması gerektiğini söyledik ve Olağanüstü Hal Bölge Valisi'nden son derece olumsuz tepkiler aldık. Bölgedeki haksız, hukuksuz uygulamalara karşı yaptığımız bu tür konuşmalar, belli bir kesimi rahatsız etti.

Sanırım şimdi geriye baktığımız vakit, o dönem, bölgedeki aydın ve demokrat kesimin



Oradaki polis, patlayıcıdan ve PKK'ye yardım ettiğimden söz etti.

"Bakın" dedim, "Ben hiçbir zaman PKK'lı olmadım; ben hukuktan,

sindirilmesi noktasında ve-  
rılmış bir program olarak  
hazırlanmıştı; . Bu program  
karşısında, yüksek sesle  
konuşmam, hümanist ol-  
mam, demokrasi ve insan

haklarıyla alakalı konularda duyarlı olmam nedeni-  
le benim de, haksız bir uygulamaya maruz kalmam  
için bir kararın verildiğini düşünüyorum.

1996 yılında, Diyarbakır Valisi Doğan Hatipoğlu'ydü. Hatipoğlu'nun, o zaman İnsan Hakları Derneği Başkanı olan Akın Birdal'la bir akrabalığı vardı. İşte bu valinin veda töreni için, Diyarbakır bürokrasisinin üst düzeydeki bütün bürokratlarının aileleriyle birlikte bulunduğu yemekli bir toplantı yapıldı. Vali Doğan Hatipoğlu'nun hizmete açık bir insan olması nedeniyle Diyarbakır'dan gitmemesi gerektiğini toplantıda bulunan bütün sivil örgüt temsilcileri yaptıkları konuşmalarında söylediler, böyle bir valiye ihtiyaç bulunduğunu belirttiler. Tabii, ben de söz alarak aşağı yukarı şunları söyledim: "Şu anda çok sıkıntılı bir dönem yaşıyoruz, halkla devlet arasında bir soğukluk bir mesafe var, devlet halka başka türlü bakıyor, halk da devletten korkuyor. Oysa bu vali tam tersine burada halkla iyi bir diyalog kurdu, neden bu valiyi hemen buradan alma gereğini duydular? Bu valiyi, buradan alanlardan hesap sorulmalıdır." Tabii ben böyle eleştirel bir konuşma yapınca, -o zamanın siyasi hükümeti DYP'di- orada bulunan bir çok insan bağırarak ban tepki gösterdi.

15 gün sonra, (Diyarbakır'da Ofiste MİT binasının karşısında TRT Sokak var; evim orada MİT binasıyla karşı karşıya bulunuyor.) bir pazar günü akşamı saat 9 civarıydı; evde çocuklarımla beraberdim, eşim de evde değildi, kitap okuduğum bir sırada kapımız çalındı; kapıyı açtım ve 20 civarında kişi birden içeriye daldılar. "Hayırdır?" dedim. "Hakkınızda ihbar var, evde arama yapacağız" dediler. "Hani savcılıktan aramaya ilişkin aldığımız bir belge var mı?" sorusunu sorduğum halde, "Çok acil oldu, savcıya söylemedik, sonra tanzim edeceğiz" dediler. Zaten onları evden çıkarmam ya da evi aramalarını engellemek gibi bir imkânım da yoktu. Ben bir odada çocuklar ayrı bir oda da., Tabii çok kaygılandık. Sivil bir polis gitti evimizin MİT binasına bakan balkonuna ve geri dönerek "Balkonda bir siyah poşet buldum, içinde patlayıcı madde olabilir" dedi. Sonra "bomba uzmanını çağıra-

demokrasiden yanayım; yani değişimin bu iki insani boyutundan yanayım. Eline silah almış hiçbir organizasyonun içinde bulunmadım; bu tür organizasyonlara da karşıyım; şiddeti ister PKK uygulasin ister devlet, şiddetin her türlüsüne karşı bir yapım var.

çağır" dediler. Bomba uzamanı da kapıda hazır bekliyormuş gibi, bir dakika içerisinde geldi. Balkona gitti bir iki dakika uğraştıktan sonra "Patlamaya hazır, tesirsiz hale getirdim" dedi. "Allah razı olsun bizi ölümünden kurtardınız" gibi bir şeyler söyledim. Bomba dedikleri konserve kutusu-tonbalığı kutusu gibi bir şeydi ve o kutuya yapılandırılmış kare kare olan bloknot defterinden koparılmış bir kağıtta "Heval Seyfettin buradaki mücadelenizi takdirle karşılıyoruz, bu emaneti, sakla, daha sonra gelip sizden alacağız" diye bir not yazmışlar; imza da ERNK.

Baktım ki bütün senaryo başıma iş açmaktır. Evde benim bulundurma ruhsatlı birer tabancam 12 vardı; bir de benim şahsıma ait bir takım matbu şeyler vardı. Onların hepsini toplayıp zabıt tuttular. Ondan sonra gözüm bağlı olarak gece saat 2-3 civarında beni evden çıkararak bilinmedik bir yere götürdüler; ancak yol güzergâhından çıkardığım kadarıyla Bağlar'da bir yerdi. Ellerim zincirle bağlanarak bir yere götürüldüm. Bir süre sonra beni iki metre karelik karanlık bir hücreye aldılar; nefes kesen kapalı bir yerdi. Naylon pis bir tabakta, bir parça kuru ekmeğe, bir iki tane zeytin ve yine pis bir kaptan az miktarda su verdiler. Orada 3-4 gün kaldım. Orada kaldığım süre hep işkence sesleri geliyordu; o işkence sesleri, insanı çok kötü etkiliyor. Bir gece, bütün vücudu morluklar içinde olan 16-17 yaşlarında genç bir çocuğu getirip yanıma bıraktılar. O çocuğun hali, hâlâ gözlerimin önüne geldiğinde tüylerim diken diken oluyor.

Dördüncü günün sonunda beni bir gece yarısı ifade vermeğe götürdüler. Oradaki polis, patlayıcıdan ve PKK'ye yardım ettiğimden söz etti. "Bakın" dedim, "Ben hiçbir zaman PKK'lı olmadım; ben hukuktan, demokrasiden yanayım; yani değişimin bu iki insani boyutundan yanayım. Eline silah almış hiçbir organizasyonun içinde bulunmadım; bu tür organizasyonlara da karşıyım; şiddeti ister PKK uygulasin ister devlet, şiddetin her türlüsüne karşı bir yapım var. O nedenle beni böyle patlayıcı madde saklamak ya da PKK yardım etmek gibi şeylerle suçlamanız anlamsızdır. Bana desanız ki, 'İşte, yaptığın çeşitli konuşmalarından rahatsız oluyoruz' bunu anlarım." dedim. "Ama örgüte yardım, silahlar, patlayıcılar gibi senaryolarla benim

Beni Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesine çıkardılar; mahkemede "polisim benim hakkımda düzmece bir ifade hazırladığı, söz

hiçbir alakamın olmadığını sizler de biliyorsunuz" dedim. Bu patlayıcı paketiyle bir alakamın bulunmadığını, o paketi alıp oraya koyacak kadar aptal olmadığını, çünkü Tabip Odası Başkanı olduğumu, SKK Hastanesinde 600'ün üzerinde insan yönettiğimi, Diyarbakır'da önemli sayılabilecek bir konuma sahip olduğumu, bütün bunlar göz önüne alınarak benim asla patlamaya hazır bir patlayıcı getirip kendi evimin, hele çocuklarımla yattığı odanın balkonuna koyamayacağımı aklı başında bulunan her insan bilir ve bu kadar mantık dışı bir şey olamaz dedim. Aslında poşeti balkondan aldıkları sıra benim küçük oğlum, Bawer, (şimdi üniversitede inşaat bölümünde okuyor) "Baba poşetten parmak izleri alsınlar" dedi. Oğlumun o çocuk aklıyla polisler hatırlattığı parmak izi tespitini polisler kabul etmediler; "parmaklarımız bulaştı, karıştı, olmaz" dediler.

Zaten benimle ilgili bütün senaryoyu kendileri hazırladıkları için, bilgi anlamında, benden alacakları bir yoktu. Ben söyleyeceklerimi her zaman açık söylüyordum. Bu bölgede çok ciddi tahribatların yaşandığını 30 bin insanın ölümü, maddi kayıplar, ahlaki erozyonlar, kötü uygulamadan, şiddetten, işkenceden kaynaklanan bir sürü psikolojik hastalık; kadınlarda sebepsiz kanamalar, kaşınmalar, mide ağrıları, intiharlar gibi vakaların yaşandığını Olağanüstü Yönetimin toplum sağlığını çok kötü bir şekilde bozduğunu hep söylüyordum. Yanlış uygulamalar nedeniyle insanların sağlığı bozuluyor ve bu yönetim şekli kalımsaldır diyordum.

Neyse sonra beni götürdükleri o yerden gece yarısı Emniyet Müdürlüğüne, Terörle Mücadele şubesine getirdiler; hekim muayenesi yaptırıldılar, "Yarın mahkemeye çıkacaksınız" dediler. Sabah oldu, gelen olmadı. Öğle sırasında iki kadın polis, bir de bir erkek polis (erkek polis daha önce ifademi alan polisti) yanıma gelip, "Daha önce verdiğin ifadeyi kaybettik, yeneden senin adına ifade yazdık, al imzala" dediler. "Benim adıma nasıl ifade yazarsınız?" dedim. "Ya bu ifadeyi imzalayacaksın ya da seni yirmi gün daha burda tutar ve işkenceye alırsın" dediler. "Yirmi gün değil yüz yirmi gün de beni burda tutar öldürseniz de, vermediğim ifadenin altına imza atmam" dedim. Getirdikleri yeni sözde ifade de hep beni suçlayıcı

konusu olan ifadenin benim verdiğim ifade olmadığını belirttim ancak mahkeme polisim hazırladığı düzmece ifadeyi esas alıp beni tutuklayarak cezaevine gönderdi. Bir buçuk ay Diyarbakır Cezaevinde kaldım.

şeyler yazmışlar. "Bu benim ifadem değil, imzadan imtina ediyorum" diye yazdım, kağıdı benim elimden çektiler.

Sonra beni bir masanın arkasına götürdüler; masada bomba paketi, iki tane tabanca, birkaç tane kağıt, tam teşkilatlı bir terörist yakalanmış gibi, önden kameraya çekiyor, soldan sağdan her boydan resimler çekiyorlar. (O gün çok ilginç bulduğum bir durum yaşandı; gece geç saatlerde hücreden çıkarıldım dan hiç kimsenin haberi yoktu, sabaha doğru görüntülerimi çektiler, hemen aynı sabah ise Diyarbakır Söz gazetesi manşetinden benim yakalandığıma dair haber ve görüntüler yayınlanmış).

Beni Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesine çıkardılar; mahkemede "polisim benim hakkımda düzmece bir ifade hazırladığı, söz konusu olan ifadenin benim verdiğim ifade olmadığını" belirttim ancak mahkeme polisim hazırladığı düzmece ifadeyi esas alıp beni tutuklayarak cezaevine gönderdi. Bir buçuk ay Diyarbakır Cezaevinde kaldım. Tabii bu arada Diyarbakır'daki sivil toplum örgütleri ve bir çok uluslararası sivil toplum örgütü tepki gösterdi. Benim şahsımda, sivil demokrat, insan haklarından yana olanlara bir gözdağı vermeye çalışıldığını belirttiler bu sivil örgütler. Dolayısıyla Diyarbakır'daki sendikalar dan tutun, diğer sivil toplum örgütleri, yurtdışından insan hakları kuruluşları, Bireysel Hekimler o dönemim Cumhurbaşkanı Demirel'e, İçişleri Bakanı'na Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Başkanı'na yüzlerce mektup ve telgraf gönderdiler.

45 gün sonra avukatım, iddianame dosyasını cezaevine getirdi. İddianame dosyasına baktım ki şöyle bir iddia var: Meğer evime baskın yaptıkları sıra, Lice kırsalında bir Atmaca Operasyonu yapılmış, o operasyonda bir insan ölmüş ve üzerinde bir kağıt çıkmış (ama ölenin ismi cismi yok; sadece kod adı, Halas miydi neydi, tam olarak hatırlamıyorum) ölen kişinin üzerinde çıktığı söylenen kağıtta "Heval Seyfettin senin, bize gönderdiğin ilaçlar için çok teşekkür ediyoruz. Verdiğin bu mücadele Kürdistan tarihine takdirle yazılacak. Daha evvel gönderdiğin ilaçlardan, o kan kesici ilaçlardan bir daha gönder." yazılmış. O yazıyı, 7. Kolordu Komutanı, hareket başlan-

Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan padişah gibi bir adam, her-

kesin korktuğu hiç kimsenin rahat yaşamadığı, görüşmenin son

gıcı olarak kabul ediyor ve Diyarbakır Emniyet Müdürlüğüne bir yazı yazarak Seyfettin Kızıllan'la ilgili böyle bir belgenin bulunduğu ve onun hakkında gerçeginin ivedilikle yapılmasını istiyor; bunun üzerine Diyarbakır Emniyet Müdürlüğü Terörle Mücadele Birimleri hareketine geçerek benim evime baskın yapıyor.

Düşündüm ki, 7. Kolordu Komutanı ve Emniyet Müdürlüğü bana karşı müşterek bir operasyon hazırlayıp uygulamış ve amaçları da beni susturmak, uzaklaştırmak, dolayısıyla benim gibi demokrasi ve insan haklarından yana insanlara da bir göz dağı vermektir.

Bir buçuk ay sonra mahkemeye çıktığımda çok sayıda basın mensubu, uluslararası heyetler ve sivil toplum örgütü temsilcileri hazır bulundu. Kalabalık bir kitlenin önünde ifademi verdim. Önce 168. sonra 169. Maddeden yargılandılar, yardım, yataklığa çevirdiler ve en sonunda bana 3 yıl 9 ay ceza verdiler. Bu yardım ve yataklıktan daha önce de bana ceza vermişlerdi. Tabii o mahkemede beni tahliye ettiler, ancak SSK Başhekimliği bitti, Tatvan'a tayinim çıkarıldı, memuriyetim kesintiye uğradı, bir süre açıkta kaldım. Tekrar geldim uğraştım Diyarbakır'da bir süre kaldım; bu defa Olağanüstü Hal Bölgesinde çalışamaz diye bir karar çıkardılar, Mersin'e tayinim çıktı, Mersin'de işe başladım, oradan da Kırşehir'e verdiler, Kırşehir'den bir süre sonra Urfa'ya oradan da Amasya Suluovaya tayinim çıktı. Bu arada benim mahkemem devam ediyordu. Dosyam Yargıtay'a gitti, Yargıtay usulden bozdu. Tekrar Diyarbakır DGM'ye geldi, yine DGM'ye gidip bir savunma yaptım, yine 5 yıl ceza verdiler; baktım olacak gibi değil ceza verilecek, kendim gittim memuriyetten istifa ettim, Ecevit döneminde 169. Madden yargılananlara af çıktı, benim dosyam yine Yargıtay'da kaldı ve en sonunda ben burada (Diyarbakır) özel bir hastanede serbest çalışmaya başladım.

### Ünal Erkan: Sicilin Bombok

*Serbestî: Muhakkak Olağanüstü Hal'le ilgili daha fazla anılarınız vardır...*

**Seyfettin Kızıllan:** Başımdan birkaç olay daha geçti, tabii.1993'ten 1998'e kadar Diyarbakır Devlet Hastanesinde çalıştım; 1998'te bir hükümet değişikli-

derece zor olduğu biri. Neyse ben bir çiçek aldım gittim yanına, "Beni göreve başlatın efendim" dedim. Bana dönüp baktı ve direkt "Senin sicilin bombok" dedi. Tabii o anda ona telefonlar geliyor, telefonda konuşuyor; sınırlarım tepeme çıktı. Ben nezaket etmişim, çiçek alıp yanına gitmişim, o dönüp bana "Sicilin bombok" diyor.

giyle beraber, tayinim Diyarbakır SSK Hastanesine çıktı. Başhekim olarak tayinim çıktığı halde o dönemin Olağanüstü Hal Bölge Valisi beni göreve başlatmadı. O dönem gittim il valisiyle

görüştüm. "Bakınız, benim tayinim SSK Hastanesine Başhekim olarak çıkmış, işte evraklarım da burada, görevime başlamak istiyorum" dedim. Vali, "Bölge çok hassas bir dönemden geçiyor, o yüzden biz yöneticileri iyicene izletiyoruz". "Daha neyimi izletiyorsunuz, birinci derecede bir devlet memuruyum, 15-20 senedir çalışıyorum; hukuki statüm belli, daha izlenecek ne kalmış ki?" dedim. Ne ettiysem bunlar beni göreve başlatmadılar. Olağanüstü Hal Bölge Valisi Ünal Erkan padişah gibi bir adam, herkesin korktuğu hiç kimsenin rahat yaşamadığı, görüşmenin son derece zor olduğu biri. Neyse ben bir çiçek aldım gittim yanına, "Beni göreve başlatın efendim" dedim. Bana dönüp baktı ve direkt "Senin sicilin bombok" dedi. Tabii o anda ona telefonlar geliyor, telefonda konuşuyor; sınırlarım tepeme çıktı. Ben nezaket etmişim, çiçek alıp yanına gitmişim, o dönüp bana "Sicilin bombok" diyor. "Sicilim bombok değil, ne hırsızım, ne namussuzum ne şerefsizim, ne de katilim bende bunların hiçbirisi yok". Sicilimin neden bombok olduğunun izahını istiyorum" dedim. Neyse ben öyle sinirlenince kendisi biraz daha yumuşak davranmak zorunda kaldı ve lise öğrenciliğimden, geçmişimden bir şeyler anlatmaya çalıştı. Yani benim o göreve gelmem bile belli güçler tarafından problem olarak görüldü.

1993'teydi. Bir gün oturuyorum odamda, baktım üç tane polis geldi. "Hayırdır?" dedim. "Bir konuyla ilgili ifadeni alacağız, götürüreceğiz seni" dediler. "Valiyi arayayım, böyle bir durumdan haberiniz var mı diye soracağım" dedim. "Valiyle ilgisi yok biz Emniyetten geliyoruz" dediler. Öyle bir dönemdi ki, birileri gelip "polisim" diyor, insanları götürüyor, bir saat sonra cenazeleri başka bir yerden çıkıyor. Kimseyi odaya da almıyorlardı, ben de eşime haber verdim "gelmişler beni götürcekler, sağa sola haber ver, beni hangi arabaya bindirdiklerini, nasıl götürdüklerini takip etsinler" dedim. Neyse beni yine arabaya bindirip gözümü bağladılar ve yine bilinmedik bir yere götürdüler; yine pislik içinde olan bir yer ve yine sabaha

kadar işkence sesi kesilmiyor. 2-3 gün orada kaldım, bir gece vakti birisi geldi; "Sen birisini ameliyat etmişsin; o bir terörist" dedi. "Ben herkesi ameliyat ediyorum, benim işim bu. Adli vaka bize geldiğinde zaten polisi çağırıyoruz veya polis orada" dedim. Birisini getiriyorlar, "Bu seni ameliyat etti" diye beni ona gösteriyorlar. "Bu adamın makatında PKK diye yazıyor muydu, her gün bana yüzlerce hasta geliyor; kimseye "Senin düşüncen nedir? Hangi örgüttesin" diyecek halim yok; böyle bir soru sorma hakkımız yok. Bu bölgede herhalde bundan sonra, gelen hastalara siyasi düşüncelerini de soracağız ona göre tedavi işlemlerini yapıp yapmayacağımız karara vereceğiz " dedim. Bütün mesele nedir, hemoroit sorunu olan Halit dayı diye birisi Diyarbakır, Dağkapı'da tanıdık bir doktorun yanına gidiyor o da bakıyor ki, cerrahi bir problemdir. "Bu benim işim değil bir cerraha gitmen lazım" diyor ve benim yanıma gönderiyor. Halit dayı, geliyor "Memur musun, işçi misin bir sağlık güvencen var mı?" diye soruyorlar ona, "Hayır beni falan doktor buraya gönderdi" diyor. Halit dayının işlemlerini yapıyorlar, ben de Halit dayıyı ameliyat ediyorum. O da bir süre sonra bir yerde yakalanıyor. Artık nasıl oluyorsa "Dr. Seyfettin Kızıllkan beni ameliyat etti" diyor.

Başka bir anım daha var: Yine Başhekimliğim döneminde, telefon çalındı, aldım; "Biz Emniyetten arıyoruz, tabanca ruhsatıyla ilgili bir evrakınız var, Emniyete kadar gelin" dedi. Neyse hep tedbirliyiz ya, yine Emniyeti aradım, "Benim tabanca ruhsatıyla ilgili bir konuda beni çağırıştınız, benim bir işim var daha sonra gelebilir miyim?" dedim. "Hayır Doktor Bey, tabancayla ilgili değil, başka bir konuyla ilgili ifadenizi alacağız. Yine kalktım Ankara'yı, ailemi, kardeşlerimi, arkadaşlarımı aradım. Emniyete gittim, beni 5. Kata çıkardılar, en son olayda gelip "ifadeni kaybettik" diyen polis yine beni aldı; "Bu gece bizde kalıyorsun" dedi. Kemerimi, ayakkabımın bağını çıkardılar, üzerimdeki eşyaları aldılar. "Nedir, ben Başhekimim, beni burada tutmanızı gerektirecek ne var?" dedim. Meğerse Devlet Hastanesinde çalıştığım bir dönemde, Erganili Fatma Demiralp diye bir hemşire var. Bu, örgüt mensubu olarak yakalanıyor ve itirafçı oluyor; o dönem Diyarbakır Belediye Başkanı olan Turgut Atalay'a yapılan suikast girişimine adı karışmış. Bu hemşire, kendi ifa-

Türkiye'de derin devlet, demokrasiyi savunanları, Kürtlerde demokratik muhalefet diyebileceğimiz kesimleri baskı altında tutmak için, bir aydın gözüyle, çağdaş bir birey gözüyle, bir insan gözüyle meselelere bakan insanları dağda elinde silah bulunduranlardan çok daha tehlikeli buluyor ve aynı zamanda dağdaki şiddeti gerekçe göstererek insanlara şiddet uyguluyor.

desinde "Benim bildiğim kadar, Seyfettin Kızıllkan dağdan gelen hastaların tedavisini ya yapardı ya da yaptırırdı" diyor. Neyse Ankara'dan, insanlar devreye girdiği için beni o gece bıraktılar; ifadeler alındı tutanaklar tutuldu; yine sabah erken DGM'ye gitmem gerektiğini söylediler. Sabah erkenden DGM'ye gittim, hakkımda verilen bütün ifadelerin yalan olduğunu söyledim. Daha sonra avukatlar davamı takip ettiler aradan epey zaman geçti baktım ki, avukatım "O davadan 3 yıl dokuz ay ceza vermişler size" dedi. İnanamadım, hakikaten gittim baktım ki, gerçekten bana 3 yıl dokuz ay ceza vermişler. Benim mahkemem devam etti. Sonra bu kız, itirafçılık yasasından vazgeçiyor ve, "Seyfettin Kızıllkan ile ilgili verdiğin ifade doğru değildir, polisin yönlendirilmesi ve zorlamasıyla olmuştur, bu adamın ne yaptığı konusunda benim hiçbir bilgim yoktur" diyor. Bu kızın, yeni ifadesini, alarak Ankara'ya Yargıtay'a gittik, karar bozuldu ve akladım.

Tabii tüm bunları anlatıyorum, ama işin aslı anlatıldığı gibi kolay değil, her defasında bir sürü, endişe stres, ölüm korkusu, işinizi yarıda bırakıyorsunuz, bir yerde bir düzen kuruyorsunuz o da bozuluyor, bir sonraki, o da bozuluyor. İşin en kötü tarafı da hadi, bir düşünce adamıysanız yaptığınız hiçbir şeyden pişmanlık duymazsınız. Ama karşı olduğunuz bir yapıya getirip sizi oraya bağlamaya çalışıyorlar. Samimi söylüyorum; PKK'nın ideolojik, politik anlayışını hiçbir zaman tasvip etmedim.

**Serbestî:** Memur olmanızda bir sakınca yok ve eviniz de tabiri caizse, gün 24 saat kontrol altında. Ama buna rağmen yaşadıklarınızdan iyi bir komplot filmi çıkarılabilir. Normal bir vatandaş açısından bu Olağanüstü Hal'de yaşamak nasıl bir durum?

**Seyfettin Kızıllkan:** Türkiye'de derin devlet, demokrasiyi savunanları, Kürtlerde demokratik muhalefet diyebileceğimiz kesimleri baskı altında tutmak için, bir aydın gözüyle, çağdaş bir birey gözüyle, bir insan gözüyle meselelere bakan insanları dağda elinde silah bulunduranlardan çok daha tehlikeli buluyor ve aynı zamanda dağdaki şiddeti gerekçe göstererek insanlara şiddet uyguluyor. Bu şiddetin amacı da insanları hukuksal duyarlılıktan, kimliğinden uzaklaştırarak pasifize etmektir ve duyarsız bir toplum yaratmaktır.

Olağanüstü Hal yönetiminde, hamile bayanlarda sık sık düşükler oluyordu; sebebi izah edilmeyen kanamalar oluyordu; kırsal ke-

**Serbestî:** *Olağanüstü Hal'in insan sağlığını bozduğu yönünde tespitleriniz var. Bu Olağanüstü Hal'in insan sağlığını nasıl bozduğunu biraz daha açar mısınız?*

simden gelen bu tür vakalar daha yoğun; sebebi izah edilemeyen, baş ağrıları, mide krampları ve intihara kadar sürüklenebilen davranış bozuklukları; tüm bunlarla ilgili bilgileri, o dönem arkadaşlarımızın yaptıkları çalışmalarda, Tabip Odasında bulmak mümkün.

çocuk mahkeme kapsamında dışarı çıkmıyor. Birkaç gün sonra bu çocuğun cenazesi, Pamukçay'da bulunuyor. Şimdi bunu kim öldürmüş olabilir?" dedim. Ünal Erkan, "Ee bir tane olmuş, ne

olmuş" dedi. "Siz bana sordunuz, ben de söyledim, sormasaydınız söylemezdim." dedim.

**Serbestî:** *Şiddet atmosferinden kaynaklanan daha çok ne türden rahatsızlıklara rastlıyordunuz?*

**Seyfettin Kızılkın:** Olağanüstü yönetiminde, her türden haksız uygulamaların tepkisiz kalacağı ve uygulayıcıların sınırsız bir uygulama yetkisine sahip olduğu (ki bu çok korkunç) bir anlayış hakim. Sürgün, adam öldürmek, gözaltına almalar ve işkenceler, aramalar vb. uygulamalar serbest. O dönem, Tabip Odası'na ve insan hakları kuruluşlarına binlerce işkence şikâyeti geliyordu. Akşam kararmadan herkes evine kapanıyordu. Herkeste acaba nerede ne zaman bana bir kurşun gelir korkusu vardı. İnsanların biraz sonrasına, yarımına endişeyle baktıkları, evden çıkarken çocuklarını eve sağ dönmeyebilirim korkusuyla öpen ve çocukların "aman çıkma baba" dedikleri bir ortam yaratıldı. Polisin gözleri önünde cinayet işleniyor, polis failini yakalamıyor; tabii Batman ve Silvan gibi yerlerde daha çok faili meçhul cinayetler yaşandı. Tabii ki, böyle korku ve şiddetin hakim kılındığı bir ortam, insan sağlığını bozuyor. Faili meçhuller konusunda da bir anımı anlatmak istiyorum:

**Seyfettin Kızılkın:** Olağanüstü Hal yönetiminde, hamile bayanlarda sık sık düşükler oluyordu; sebebi izah edilmeyen kanamalar oluyordu; kırsal kesimden gelen bu tür vakalar daha yoğun; sebebi izah edilemeyen, baş ağrıları, mide krampları ve intihara kadar sürüklenebilen davranış bozuklukları; tüm bunlarla ilgili bilgileri, o dönem arkadaşlarımızın yaptıkları çalışmalarda, Tabip Odasında bulmak mümkün.

**Serbestî:** *Peki, siz Olağanüstü bir dönemin toplum sağlığını çok kötü etkilediğini örnekleriyle açıklıyorsunuz. Şiddet kaynaklı sağlık sorunlarının bir sonraki nesillere de sirayet ettiği bir gerçek. Kağıt üzerinde de olsa Olağanüstü Hal kalktı ama insanların sağlık sorunları muhakkak devam ediyor.*

Yine Ünal Erkan'ın inisiyatifiyle, bir toplantı düzenlendi, toplantının konusu da faili meçhul cinayetlerdi. Kimse faili meçhul cinayetlerle ilgili bir şey söylemedi. Sadece yaşlı bir amca elini kaldırarak "faili meçhul cinayetler var"dedi. Hani Ünal Erkan'la daha önce muhabbetimiz olmuş ya. Ünal Erkan, "Seyfettin, bölgede faili meçhul cinayetler var mı?" diye bana sordu. İçimden hayır, yoktur demek geldi! Doğrusu, konuşmak da istemiyordum. Ama bana sorunca "Bir sürü insan öldürülüyor fakat failleri yakalanmıyor. Failleri yakalanmıyorlarsa o zaman faili meçhul oluyorlar. Fakat bir tane var çok ilginçtir, basında da çıktı, sizin de haberiniz var ondan. Müsaadenizle onu anlatmak istiyorum" dedim. "Nedir?" dedi. "İki tane genç, Ofis'te bir yerde yakalanıyorlar, iki-üç gün gözaltında kalıyorlar sonra, bunları mahkemeye çıkarıyorlar. Bunların yakınları da mahkemeye gidiyorlar, bunlarla ilgileniyorlar; oradaki avukatlar çocuğu mahkemede görüyorlar. Savcı, hakim, ifadesini alıp serbest bırakıyorlar. O mahkemeden tek bir çıkış kapısı var; ailesi bekliyor,

**Seyfettin Kızılkın:** Bence her derde deva demokrasidir; ama çağdaş anlamdaki demokrasi. Yıllardır, çeşitli kurumlar, kuruluşlar, bireyler Türkiye'nin demokratikleşmesi için çalıştılar çabaladılar ama iç dinamikler Türkiye'yi değiştiremedi, şimdiye kadar; Türkiye'nin haksız uygulamaları karşısında çaresiz kaldılar. Bu anlamda ben AB'ye katılım sürecini çok anlamlı buluyorum.

**Serbestî:** *Olağanüstü Hal'in kaldırılmasından sonra belli bir rahatlama var mı?*

**Seyfettin Kızılkın:** Hukuksuz uygulamaların bittiğini söyleyemem, ama genel uygulamalar açısından eskiye nazaran belli bir rahatlama var. İnsanlar sokakta dolaşırken eskisi gibi korkmuyorlar, artık. Tabii bu yeterli midir, hayır. Türkiye'nin değişimini ve gelişimini engelleyen bir kesimin tasfiye süreci başlamıştır. Genel olarak böyle bir gelişmeyi olumlu buluyorum.

# Bizi Açlıkla "Terbiye" Ediyorlardı

**Zülküf Özel:** Diyarbakır, Dicle ilçesi Hembel (Çavlı) köyünde 1946'da doğdu. 1967'de Dicle İlköğretmen Okulu ve 1978'de Diyarbakır Eğitim Enstitüsünü bitirdi. Aynı yıl Diyarbakır TÖB-DER yönetim Kuruluna üye olarak seçildi. Nisan 1982'de KIP-DDKD davasından yakalandı, 39 gün soruşturmada, Filistin askısı, elektrik, falaka, ıslak betonda yatırma, hayaları sıkma aç ve susuz bırakma gibi işkence metotlarına maruz kaldıktan sonra çıkarıldığı Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından tutuklanarak Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevine konuldu. Temmuz 1983'te tahliye oldu, öğretmenlik görevinden iki yıl açığa alındı sonra davası beraatla sonuçlandı. Haziran, 1990'da KIP-Peşeng davasından tekrar yakalandı yine 25 gün soruşturmada kaldı ve bu defa daha teknik ve daha yoğun bir işkenceye maruz kaldı; bir kaburgası da kırıldı. Soruşturmadan sonra çıkarıldığı Diyarbakır DGM tarafından serbest bırakıldı; bu davası da beraatla sonuçlandı. Kapı zilinden büyük bir rahatsızlık duyduğu için evinin kapısına hiç zil taktırmıyor, telsiz seslerinden de rahatsızlık duyuyor, gerilimli filmleri izleyemiyor. Diyarbakır'da emekli öğretmen olarak yaşamını sürdürüyor.

*Serbestî: Hocam, şöyle genel bir soruyla başlamak istiyorum: 12 Eylül Diyarbakır Askeri Cezaevi hafızanızda nasıl yer almış, 24 yıl sonra geri dönüp baktığınızda o dönemin Diyarbakır 5 No'lu Cezaevini nasıl hatırlıyorsunuz?*

**Zülküf Özel:** 12 Eylül döneminde, Diyarbakır Cezaevinde uygulanan şiddetin ve işkencenin dünyanın hiçbir yerinde herhangi bir devlet tarafından tutuklu insanlara uygulandığını zannetmiyorum. Ben cezaevine girmeden de bir takım yayınlar okumuştum. Bu yayınlardan birisi, Saygon zindanlarıyla ilgili ünlü bir direniş romanıydı. Okuduğum kadarıyla

Saygon Zindanlarındaki uygulamalar, Diyarbakır Cezaevindeki uygulamaların yanında, gerçekten hafif kalıyordu.

Kaba dayaktan tutalım her tür psikolojik işkenceye kadar büyük bir şiddet uygulanıyordu. Fiziki işkencenin yanı sıra psikolojik işkence, sabah 5'te başlardı, bir sonraki gün yine sabah saat 5'e kadar devam ederdi; yani 24 saat uygulanan bir şeydi. Sabah 5'te kalkıp 5 dakika içinde bütün koğuş tıraş oluyordu, tıraştan sonra kahvaltıda, su gibi bir çorba gelirdi; bu çorba bakracını da bazen bize vermeden geri götürürlerdi. En büyük işkence uygulamalarından birisi bizi açlıkla "terbiye" etmeleriydi. O

İki insan, bir araya gelip sohbet edemiyorduk. Hiçbir insan başı dik ve rahat bir şekilde koğuşun içinde yürüyemiyordu. Koğuşun

cezaevinde birlikte yemek yiyen arkadaşlar birbirlerinin kaşıklarına bakıyorlardı... Mesela ben, karşımdaki arkadaşım "yemek" yerken kaşığına çok alıyor mu

diye bakardım... İnsanları büyük bir açlık içinde tutuyorlardı o yüzden herkeste hep bir açgözlülük vardı. Bu açlık durumunu sonuna kadar kullanıyorlardı; bir dilim ekmek için, insanları düşürüp kişiliksizleştirmeye çalışıyorlardı. Öyle bir ortam yaratmışlardı ki, eğer bir arkadaş, kantinden bir biçimde bir bisküvi alıp yanında saklamışsa, bir fırsatta o bisküviyi veya o yiyeceği, çıkarıp yalnız başına yiyebiliyordu; yanındaki çok samimi arkadaşına da çoğu zaman ikram etmezdi. Bu yöntemle büyük bir psikolojik çöküntü yaratıyorlardı; insanların dostluk arkadaşlık duygusunu ortadan kaldırarak insanları kişiliksizleştiriyorlardı. Bence en büyük psikolojik baskıyı bu şekilde yapıyorlardı.

Bunun dışında, sürekli açlık gibi, sürekli bir eğitim çalışması da vardı. Bu eğitim çalışması, sabahtan akşama kadar fiziki işkence amaçlı yapılıyordu. Yürüyüşler, marşlar; marşların tümü ırkçı-şoven marşlardı, bu marşların tümünü bize ezberletmişlerdi ve herhangi bir vesileyle koğuşun tümü cezalandırılır ve hepimizi sıra dayağından geçirirlerdi; dayak yemek de, bazı aralar, molalar hariç sabahtan akşama kadar süren bir uygulamaydı...

Bizim koğuşta bazen 110, bazen de 120 kişi kalıyordu. Koğuşta kendilerine uygun itirafçılığa yakın birisini sorumlu seçmişlerdi. Koğuş sorumlusu, koğuşta idareyi temsil ediyordu. Bu sorumlu bazen oradaki gardiyanlar gibi koğuştaki insanlara muamele yapabiliyor; koğuştaki arkadaşlarını dövebiliyor, onlara başka tür cezalar verebiliyordu. Eğitim çalışmalarını bizzat bu sorumlu yapıyordu. Yönetimin bütün emirlerini bu koğuş sorumluları uyguluyordu. İki insan, bir araya gelip sohbet edemiyorduk. Hiçbir insan başı dik ve rahat bir şekilde koğuşun içinde yürüyemiyordu. Koğuşun içinde de nizami yürüyüp nizami oturmak zorundaydık. Bu koğuş içi davranış ve kuralları azıcık bozan insanlara, öldüresiye dayak atıyorlardı. Ve bütün bu uygulamaların amacı insanları kişiliksizleştirmektir.

İçinde de nizami yürüyüp nizami oturmak zorundaydık. Bu koğuş içi davranış ve kuralları azıcık bozan insanlara, öldüresiye dayak atıyorlardı. Ve bütün bu uygulamaların amacı insanları kişiliksizleştirmektir.

Mesela bizim koğuşta, birkaç öğretmen bulunuyorduk. Okuma yazma bilmeyen tutuklulardan her birimize 8-10 tane öğrenci düşmüştü. Bu öğrencilerin

yaş itibarıyla 75-80 yaş arası insanlardı, bir kısmı da orta yaşlı ve genç olanlar da vardı. Şimdi biz bunların tümüne marş öğretmeye çalışıyorduk; asker gardiyan gelip, "Öğretmenler, iki güne kadar öğrencilerinize okuma yazma öğreteceksiniz ve marş ezberleteceksiniz. İki gün sonra gelip sınav yapacağım, kimler öğrenmiş kimler öğrenmemiş bakacağım ve hesabını sizden soracağım"derdi. Biz de bir şeyler öğretmeye çalışıyorduk. Ancak gardiyan geldiğinde hem biz dayak yiyorduk hem öğrencilerimiz. Hatta bazen biz öğrencilerden daha çok dayak yiyorduk. Şimdi iki-üç gün içerisinde insanlara okuma yazma öğretmek mümkün değil, hele o cezaevi ortamında hiç mümkün değildi. Amaç bize işkence yapmaktı.

Koğuşun bütün duvarları ırkçı-şoven sözler ve vecizelerle doluydu. Osmanlı sultanlarından, Turancı liderlerden, Mustafa Kemal'e kadar ne kadar Türk büyükleri varsa hepsinin resimleri ve vecizeleri o duvarlarda bulunuyordu. Biz de bu ırkçı sözleri, bu öğrencilerimize öğretiyorduk. Asker gardiyanlar 5'e 5 kalınlığındaki kalasları ve haydarlarıyla gelip duvardaki sözlerden birisini işaret ederek öğrencilerimizin her hangi birine "Bunu oku" diyordu. Tabii öğrencilerin okuması mümkün değildi, çünkü onlar o kalaslarıyla içeri girince zaten bilenler de unutuyordu. Sonra gardiyan, her iki eliyle kalasını kaldırarak bütün gücüyle ellerimize vuruyordu. Bir elimizin arkası diğer elimizin içine tam olarak oturacak şekilde tutup uzatıyorduk ve o şekilde birini alta birini üstte tutarak, (dayak sırasında sürekli değiştirmek zorundaydık) her iki elimize eşit bir şekilde vurulmasına çalışıyorduk... Özel olarak öğrenci ve öğretmene uygulanan bu uygulama, iki veya üç günde bir sürekli tekrarlanıyordu... İşin en acı tarafı, "o öğrenci senin olsun, bu benim olsun" şeklinde bazen ben ve diğer öğretmen arkadaşlarım, birbirimize giriyorduk. Çünkü her birimiz dayak yemekten kurtulmak için en kolay öğrenen öğrenciyi tercih etmek istiyorduk...

Ali Kalyoncu, bizim Kulp yöresinden getirilen çok yaşlı bir amca ve yine onunla birlikte yaşlı bir kişi da-

Nuri Budun'a çok dayak attılar ama Nuri ne "of" dedi ne "ah" dedi; hiçbir ses çıkarmadı. Onlar dayak atmaktan yoruldu ama

ha getirmişlerdi. Mesela biz Ali amcaya bir türlü harf öğretmiyorduk. "A" diyorduk o "A" ile "E" arasında bir ses çıkarıyordu. Genç bir öğrencimiz de vardı, ama hiçbir şey öğretmedik bu genç öğrencimize. O yüzden benle diğer bir öğretmen arkadaş, bu genç öğrencimiz konusunda anlaşamadık; o "sende kalsın" diyordu, ben de "hayır sende" kalsın diyordum. Neticede bu arkadaşımız için kura çekmek zorunda kaldık, kura sonucunda bu genç öğrencimiz, diğer öğretmen arkadaşımıza çıktı.

Bir gün yine öğretmen ve öğrencileri koridora çağırdılar; beş altı gardiyan bekliyordu orada, yine elleri kalaslı; baktım ki olacak iş değil bunlar yine bizi dövecekler, ben bir adım öne çıkarak "Zülküf Özel, Diyarbakır" teknilinden sonra "Komutanım, bu şartlar altında, bu öğrenciler üç gün değil, üç ayda okuma yazma öğrenemezler" dedim. Tabii bunu der demez bana hücum ettiler, tam o esnada arkadan bir mazgal sesi geldi ve komutanları onları çağırdı, onlar da koşarak gittiler. Neyse bir nefes aldım. Baktım, koğuş sorumlusu geldi ve bağırmağa başladı: "Aptal mısın lan, onlar burada seni öldüreceklerdi. Komutanlara, 'Bunlar öğrenemezler, bir şey yapamazlar' diye bir şey yok... Komutan ne diyorsa o olacaktır. 'Okuma yazma öğrenecekler' dediği zaman, 'öğrenecekler komutanım' diyeceksin"

*Serbestî: Orada size öğretmen olarak nasıl bir rol biçiyorlardı? Öğretmen olmaktan dolayı yaşadığınız zorluk neydi?*

**Zülküf Özel:** Orada bırakın öğretmenliği, insani hiçbir değer, hiçbir ölçüt bizim için öngörülüyordu; yani onların nazarında hiçbir şekilde insan gibi bir vasfımız yoktu; sadece birer işkence objeleriydik. Aslında anlatınca sıkılıyorum, çünkü Diyarbakır Cezaevinde yapılan uygulamalar anlatılacak gibi değil ve abartılı gibi gelebilir; oradaki uygulamaların anlatılmasına aylar yetmez, sayfalara sığmaz, belki yıllarca anlatılması gerekiyor.

Mesela şöyle bir uygulama vardı. Bizi havalandırmada çıırılçıplak soyarak, yüzümüzü duvara çevirip domaltarak makatlarımıza bakıyorlardı... Bir de gardiyanlar, affedersiniz, "kavun gibi göte bakın" diyor-

Nuri ne yalvardı ne yakardı, inadına hiç tınmadı bile. Bu dayak faslından sonra giyinip koğuşa gittik; Nuri'nin ellerini ve ayaklarını tuzlu suyla ovduk, masaj yaptık, "Nuri seni tebrik ediyorum, o kadar dayağa rağmen sen of demedin oh demedin, onlara bu kadar yeter" dedim.

lardı... İnsanları bu şekilde aşağılamanın bir tarifi varmı?

Yine böyle bir uygulama sırasında, her zamanki gibi koğuşa arama yaptılar.

Koğuşa yapılan aramada bir arkadaşımızın ceketinin cebinde 4 santim uzunluğunda ince, küçük bir çivi buldular. O ceketi alıp havalandırmaya getirdiler "Bu ceket kimindir?" diye gösterdiler. Bu ceket, Batmanlı ve KUK davasından yargılanan Nuri Budun adında bir arkadaşındı. Bunun üzerine, Nuri Budun bir adım öne çıkarak "Nuri Budun, Batman emret komutanım" ve "o ceket benimdir komutanım" dedi. Gardiyan hemen çivi çıkararak Nuri'ye küfretmeye başladı; "Sen bu çiviyle hangi komutana suikast yapacaktın?" şeklinde bağırıyor, çağırıyor. Nuri "Komutanım, çiviye koğuşa buldum, koğuşa ranzaya bir yere çakıp bir şeylerimi asacağım diye saklamıştım" dedi. "Hayır, sen bir komutanımıza suikast yapmak için bunu saklıyordun" dediler. Önce ayakta, kalaslarla Nuri'nin ellerine vurdular, daha sonra falakaya yatırarak vurdular. Orada bir üsteğmen bulunuyordu, bizzat o üsteğmenin kendisi de Nuri'ye dayak atıyordu. Nuri Budun'a çok dayak attılar ama Nuri ne "of" dedi ne "ah" dedi; hiçbir ses çıkarmadı. Onlar dayak atmaktan yoruldu ama Nuri ne yalvardı ne yakardı, inadına hiç tınmadı bile. Bu dayak faslından sonra giyinip koğuşa gittik; Nuri'nin ellerini ve ayaklarını tuzlu suyla ovduk, masaj yaptık, "Nuri seni tebrik ediyorum, o kadar dayağa rağmen sen of demedin oh demedin, onlara bu kadar yeter" dedim.

Başka bir olay; Felat Cemiloğlu da bizim koğuştaydı. Felat Bey, (50-55 yaşlarındaydı) dişlerinden dolayı fenalık geçiriyordu ama revire gitmekten korkuyordu. Çünkü revire gidenlerin çürük dişi yerine sağlam dişlerini çekiyorlardı. Bir de Elazığlı Ramazan diye bir arkadaşımız vardı. Ramazan, Felat Bey'e "Dişlerini çekebilirim" dedi. Felat, "yok yahu nasıl çeker-sin?" dedi. "Sen bana bırak nasıl çekeceğimi görür-sün" dedi. Bu Ramazan, çorap söküğünden güçlü bir ip hazırladı, Felat Bey'i de sırt üstü yere yatırdı ve ipi onun dişlerine geçirdi. Ondan sonra bir ayağını da çok kuvvetli bir şekilde Felat Bey'in göğsüne bastırdı ve bütün kuvvetiyle dişi çekmeye başladı; "card" diye dişi kökten çekti, çatalı bir diş çıktı.



Toplumun en seçkin insanlarını, en düşürülmüş hale getirmek için ellerinden ne geldiyse onu yaptılar. Onları kişiliksizleştirmek isti-

**Serbestî:** *Cezaevinde öğretmenlik çok mu başa belaydı?*

**Zülfüf Özel:** Öğretmen olmak, biraz daha çok başa belaydı. Çünkü orada

öğretmenlerin tümü çeşitli siyasi davalardan yargılanıyorlardı. Öğretmene, aydına, doktora düşmanca bir gözle bakıyorlardı. O yüzden en çok aydın insanlara dayak atıyorlardı. Toplumun en seçkin insanlarını, en düşürülmüş hale getirmek için ellerinden ne geldiyse onu yaptılar. Onları kişiliksizleştirmek istiyorlardı. Bu kişiliksizleştirmenin amacı da Kürt halkının seçkin insanlarını bu toplum nezdinde küçük düşürmek, dejenere etmek, bunların birlikteliğini bozmak, bunları birbirlerine karşı kullanmak ve Kürtlere yönelik genel bir politikanın bir parçası olarak görüyorum; Türkiye Cumhuriyetinin Kürtlere, her yönüyle reva gördüğü düşürülme politikasıydı bu. Orada insanın kendini koruması oldukça güçtü. Rahmetli Orhan Güler'le yemek tabağım aynıydı. Somun ekmek geliyordu, ekmeği bir gün ben bölüyordum ancak ekmeği iki eşit parçaya bölmek için çok dikkat ediyordum ve böldükten sonra da yere bırakarak "Orhan ikisinden birisini sen al" diyordum, ama yine de, "ya Orhan büyüğü kendine alırsa?" diye gözüm Orhan'ın alacağı ekmeğin parçasında kalıyordu... İnsanların birbirlerine karşı olan hassasiyetlerini bu hale getirmişlerdi... Açlık çok kötü bir olay, küçükken büyüklerimizden çoğu zaman şunu duyuyorduk: "Allah kimseyi açlıkla terbiye etmesin" diyorlardı. Tabii cezaevinde gerçek açlığı yaşadıkten sonra büyüklerimizin bu sözlerinde ne kadar haklı olduklarını gördük.

Belki garip gelebilir, ancak ben tahliye olduktan sonra iki yıl kadar da sofraya yemek geldiği zaman, o yemeğin hepsinin bana kalmasını istiyordum ve bu açgözlülük uzun süre bende devam etti!

**Serbestî:** *Gerek soruşturmada, gerek cezaevinde size yapılan işkencede en çekilmez bulduğunuz hangi uygulamaydı?*

**Zülfüf Özel:** Filistin askısında hayaları sıkırlarken, bana çok dayanılmaz geliyordu. 1990'da beni soruşturmaya götürdükleri zaman, yazdı ve sıcak olduğu için hayalar, sıkırların elinden kayıyordu. O nedenle bir bez parçasını (belki de atletim olabilir)

yorlardı. Bu kişiliksizleştirmenin amacı da Kürt halkının seçkin insanlarını bu toplum nezdinde küçük düşürmek, dejenere etmek, bunların birlikteliğini bozmak, bunları birbirlerine karşı kullanmak ve Kürtlere yönelik genel bir politikanın bir parçası olarak görüyorum;

kaymasın diye ellerine alıp iki elle sıkıyorlardı. Bu, çok acı veren bir işkence türüydü. Böyle bir uygulama sırasında ben bayılmışım, ne kadar müddet baygın kaldığımı hatırlamıyorum, önce yavaş yavaş bir serinlik hissettim, sonra bir betonda çırılçıplak uzanmış ve başımın üzerinde bir su hortumunun tutulmuş olduğunu fark ederek kendime geldim. Neticede ayıldım, iki kişi karga tulumba o çıplak vaziyette beni alıp hücreye attılar; elbiselerimi de hücreye attılar. Ben hücrede kendime geldim ama aradan belki iki saatten fazla zaman geçmesine rağmen kalkıp giyinmiyordum; kapıyı açıp bana "giyin" diyorlar ama hiçbir tepki vermiyordum, sanki bana söylemiyorlardı. Epey bir zaman geçtikten sonra giyinmem gerektiğini hissettim. O yüzden o uygulamanın acısını hiç unutamıyorum. Diğer bir işkence türünü de yine 90'da bana yaptılar: Bir yere oturtulmuş vaziyette gözler bağlı, cop maddesi cinsinden bir maddeden yapılmış, top gibi bir aletle kafamın ortasına vuruyorlardı, (adeta otomatik olarak kafamda zıplıyordu) yarım saat mı, tam olarak ne kadar zaman geçti bilmiyorum, ama bir an geldi ki o aletin kafama vuruşlarıyla çıldırma noktasına geldim, gayri ihtiyari ayağa fırlayıp bağırardım "Bunu niye yapıyorsunuz, öldürüyorsanız" öldürün dedim.

**Serbestî:** *Peki cezaevindeyken neredeydiniz, nerede olduğunuzu düşünüyordunuz?*

**Zülfüf Özel:** Demin de söylediğim gibi, bir kere hiçbir insani değer bulunmadığı bir yerdeydik. İnsanlar oradan sağ çıkacaklarına da inanmıyorlardı. Zaten orada uygulanan işkence nedeniyle bir çok insan öldü veya sakat kaldı. Dışarıya çıkan insanların da bir çoğunun fazla yaşamadığını gördük. Orada sağlam çıkan ve hâlâ da yaşayan insanların bir şans eseri olarak hayatta kaldıklarını düşünüyorum. Birçok insan genç yaşta öldü, kendini alkole veren arkadaşlar oldu. Birçok insan orada içine düştükleri durum nedeniyle çıktıktan sonra da görünmez oldu... Orası gerçekten sözlerle anlatılamaz, yaşam ötesi bir şeydi, apayrı bir dünyaydı. Orada bir günün, bir on yıl kadar uzadığını ve bu on yılın da hep kötülüklerle dolu geçtiğini düşünün!..

Sizin polisler bizim evin aramasında, benim mesleki kitaplarımı,  
bir de ilkokula giden çocuğumun da hatıra defterini benim kitap-

*Serbestî: Orada en çok  
neyi hayal ediyordunuz?*

**Zülküf Hoca:** Ben şah-  
sen, yatalım ama bari dışa-  
rıdaki arkadaşlarımızın ve  
ailelerimizin durumu, mo-  
rali iyi olsun diye düşünüyordum.

*Serbestî: O sıra çocuklarınız da küçüktüler, onla-  
rı görüşte görebilme imkânınız var mıydı?*

**Zülküf Özel:** Hiçbir zaman görüşmecilerimizin  
gelmesini istemiyorduk. Çünkü biz görüşmeye gittiği-  
mizde koğuştan görüşme yerine kadar dövülüyorduk.  
Hem de o kalaslarla rastgele dayak atıyorlardı. Tık  
nefes görüşe gidiyorduk ve görüşmecilerimizin de bizi  
bu halde görmelerini istemiyorduk. Ama bizim görüş-  
meciler de sağ olsunlar, her hafta geliyorlardı!

Çok olağanüstü bir olay; bir gün annem geldi; be-  
nim annem de bir tek kelime Türkçe bilmiyor. Neyse  
annem gelmiş ama Kürtçe konuşmak yasak, asker  
biri sağımızda, diğeri solumuzda; Goril gibi besili as-  
kerler, ağzımızdan Kürtçe tek bir kelime çıktığını  
duydukları an, hemen dürtüyorlardı; dürttüikleri za-  
manda hemen dönüp görüş kabinini terk etmek zo-  
rundaydık ve daha sonra artık dayağın ve küfrün bini  
bir paraydı. Anneme “Anne nasılsınız, babam nasıl  
kardeşlerim nasıl?” hal hatır şeklindeki sözleri defa-  
larca tekrarladığım halde, annem sadece başını sallı-  
yordu, zaten Türkçe bilmiyordu ama Kürtçe olarak  
da tek bir kelime ağzından çıkmadı. Sadece büyük bir  
hüzünle gözlerime bakıp başını sallıyordu. Sonra dü-  
dük çaldı ve annem de o hüzünle ayrıldı.

Bazen çocuklarımı da görüşe getiriyorlardı; bir  
gün yine görüş kabinindeyiz, benim oğlum Rojen,  
(Erhan'ın küçüğü) annesinin kucağında ellerini görüş  
kabinin şişlerine uzattı. Asker de hemen, “Çek elini  
lan!” dedi. Tabii ben de gördüm, çocuk çok bozuldu.  
yıllar sonra bizim Rojen'e “Çek elini lan!” dediğim  
zaman hemen o günü hatırlıyor. Bir gün yine bir bay-  
ram günüydü sadece çocukları açık görüşe bırakmış-  
lardı. Bu defa büyük oğlum Erhan ile küçük kardeşi  
Barış gelmişlerdi. Onları diğer çocuklarla beraber  
içeriye bir salona almışlardı. Neyse onları buldum  
kucakladım, bozuk ufak, paralar da vardı cebimde  
çaktırmadan onlara verdim; Tabii gardiyan görürse  
çok fena olurdu; içerden dışarıya o şekilde bir şeyler

larımı birlikte almışlar. Çocuk benim görüşüme geldiğinde ‘Baba,  
polis amcalar benim defterimi aldılar, geri vermeyecekler mi?’ di-  
ye bunu benden talep ediyor. Sayın Mahkeme Heyeti, ben de, ço-  
cuğumun ilkokul 4 ve 5. sınıfta okurken tutmuş olduğu hatıra ve  
şiir defterinin geri verilmesini sizden talep ediyorum!

göndermek büyük bir suç-  
tu. Ancak Erhan'ın başına  
elimi dokundurduğum gibi,  
çocuk birden ağlamaya  
başladı. Tabii onun o ağla-  
ması beni çok etkilemişti.

### İlkokul Çağındaki Çocuğun Hatıra Defterini de Götürdüler

*Serbestî: O sıra kaç yaşındaydı?*

**Zülküf Özel:** Daha yeni ilkokul beşi bitirmişti.

Bir de, beni aldıkları zaman, bizim evde yaptıkları  
arama sırasında Erhan'ın ilk okulda tuttuğu bir ha-  
tırta defteri vardı ve o defteri de almışlardı. O defter  
de kendince yazdığı şiirler ve çocukların hatıra türü  
yazıları vardı. Tabii kendilerince sakıncalı gördükleri  
benim kitaplarımı da götürmüşlerdi.

Bir gün mahkemeye götürdüler, mahkemede be-  
nimle ilgili tutuklanmamı gerektirecek ciddi bir şey  
yoktu ama beni içerde tutmuşlardı. Bir de bizim ko-  
ğuştan Lice Belediye Başkanı Nazmi Balkaş vardı.  
Nazmi Balkaş, daha 1973-74'lerde siyasi nedenler-  
den dolayı tutuklanmış, sonra bırakılmış, yurtdışına  
kaçmış, Türkiye'ye dönüp tekrar yakalanmış cezaevi-  
ne girmiş-çıkışmış, defalarca gözaltına alınmış, velha-  
sıl devletin polisi ve mahkemeleri onu iyi tanıyorlar-  
dı. Koğuştan zaman zaman Nazmi ile birbirimize takı-  
lıyorduk: O, “Zaten benim bir şeyim yok ben erken  
çıkacağım” diyordu. Ben de, “Aslında sen bu işin ilk-  
lerindensin, eğer burada birilerini tutma gereğini du-  
yarlarsa seni tutacaklar” derdim. Böyle bir sohbetin  
ertesinde biz mahkemeye gittik. Hakim ifadelerimizi  
aldı; sıra bana geldi: “Siz aslında beni boşu boşuna  
burada tutuyorsunuz, benim her hangi bir siyasi ko-  
numum da yoktur. Ayrıca sizin polisler bizim evin  
aramasında, benim mesleki kitaplarımı, bir de ilkoku-  
la giden çocuğumun da hatıra defterini benim kitap-  
larımı birlikte almışlar. Çocuk benim görüşüme gel-  
diğinde ‘Baba, polis amcalar benim defterimi aldılar,  
geri vermeyecekler mi?’ diye bunu benden talep edi-  
yor. Sayın Mahkeme Heyeti, ben de, çocuğumun İl-  
kokul 4 ve 5. sınıfta okurken tutmuş olduğu hatıra ve  
şiir defterinin geri verilmesini sizden talep ediyorum!  
Lütfen bir an önce çocuğumun defteri iade edilsin”

Kendileri söylüyorlar; mesela AKP lideri, açıkça "Biz seçimi kazandı hükümet olduk ama iktidar olamadık" dedi. Mesut Yılmaz ordu hakkında bir iki laf etti hemen defterini dürdüler. Her ne kadar şimdi kısmî bir takım değişiklikler yaşıyorsa da, Kürtlerin hiçbir meselesi halledilmiş değildir.

Mahkeme başkanı, başını sallayıp tehdit edercesine, "Tamam Zülküf, tamam Zülküf Hoca! Çocuğunun defterini vereceğiz!" dedi.

Mahkemeye gidiş dönüşlerde de o kadar dayak atıp kötü muamele yapıyorlardı ki, insanlar bir defa mahkemeye gitmekten 10 sene cezaevinde yatmayı tercih ederlerdi. Velhasıl bütün gidiş geliş badireleri bitti koğuşa döndük. Nazmi, "Evet Hoca, sen oğlunun hatıra defterini geri verilmesini TALEP ediyorsun, verirler ha! Nah verirler!" dedi.

**Serbestî:** Hakikaten geri verdiler mi?

**Zülküf Özel:** Hiç verirler mi? Tabii bu hatıra defteri talebim, günlerce koğuştaki espri konusu oldu. Zaten sorguda da o defteri getirip bana göstermişlerdi ve "Bak, senin çocuğunun hatıra defteri bile anarşi kokuyor" demişlerdi. Neticede bizim çocuğun hatıra defterini vermediler ve bizim bu talebimiz hâlâ devam ediyor, bundan vazgeçmiş değiliz.

**Serbestî:** Diyarbakır Cezaevi, sonraki yaşamınızı nasıl etkiledi?

**Zülküf Özel:** Aslında kişi olarak, cezaevinden çıktığım zaman moralim yüksekti. Bir süre açıkta kaldım. Açıkta kaldığım süre içerisinde, bir yıl manavlık yaptım; benim büyük oğlum Erhan dondurma satıyordu, onun küçüğü Barış, tatlı satıyordu. Yani çocuklar, ken-

di okul harçlıklarını böyle çıkarıyorlardı. Bir manav dükkânını kiralamıştım, halle gidip bir iki kasa domates, biraz biber, biraz patlıcan, biraz meyve türü şeyler bir at arabasına yükleyip getiriyor ve o manav dükkânında satıyordum. Manavlık yaptığım sırada da moralim gayet yüksekti ve kendimi çok iyi hissediyordum. Tabii bu arada arkadaşlarımla görüşme, buluşma gibi bir ortam da yoktu. Benim eski sosyal çevrem zaten kısmen dağılmıştı....

**Serbestî:** 12 Eylül devam mı ediyor bitti mi?

**Zülküf Özel:** 12 Eylül bu bölgede hep vardı ve devam ediyor. Ben 50 yıllık yaşamımdan biliyorum; bu bölge, hiçbir zaman normal bir yönetim şekli yaşamadı. Bizden öncekiler de normal bir yönetim görmediler. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bu, böyle devam ediyor. Kendi kanunlarını bile burada uygulamadılar. Türk ordusunun yönetim üzerinde rolü kırılmadan bu bölgeye olağan bir ortamın gelmesi de mümkün değil. Kendileri söylüyorlar; mesela AKP lideri, açıkça "Biz seçimi kazandık hükümet olduk ama iktidar olamadık" dedi. Mesut Yılmaz ordu hakkında bir iki laf etti hemen defterini dürdüler. Her ne kadar şimdi kısmî bir takım değişiklikler yaşıyorsa da, Kürtlerin hiçbir meselesi halledilmiş değildir. Bu konuda devletin temel bakış açısında da bir değişiklik bulunmuyor.

Ama elbette ki gelecekte umutluyum.

# İnsan Olarak Diyarbakır Cezaevini Yaşamak

Ergül Kıyak

Diyarbakır 5 No'lu Sıkıyönetim Askeri Cezaevi, özünde bir imha kampıydı. 1100 kişilik olarak tasarlanıp hazırlanan cezaevine o günün koşullarında kısa süreli tutukluların girip çıkmaları dışında 3000-3500 tutuklu sığdırılmış, insanlar yıllarca üst-üstte ve kucak kucağa yaşamak zorunda bırakılmış, sabahtan akşama kadar tutuklulara, her türden ağır fiziki işkenceler yapılmasının yanı sıra, merkezi yayımla aynı türden şarkılar ve türküler dinletilmiş, aynı nitelikteki gazete ve kitaplar bir kişiye okutulup kitlesel olarak tüm koğuşun cümle cümle tekrarıyla yüksek sesle okutularak ezberletilmiş, uygulama tüm ceza evinde aynı yöntemlerle sürdürülmüştür. Uygulama bununla da sınırlı kalmamış, her koğuşa haftada toplam üç saat olarak tasarlanıp uygulanan havalandırma saatlerinde zorla ve ağır işkencelerle ezberletilen 56 ırkçı-faşist-militarist marş, askeri yürüyüş nizamında yürütülerek söylenilmiş, havalandırmalar başka bir eziyete dönüştürülmüştür.

Bu uygulamalarda kadın, çocuk (13-16 yaş grubundan 100 civarında çocuğun tutuklu olduğu söyleniyordu) yaşlı, engelli, politik olmayan kişiler de dahil olmak üzere hiç bir ayırım yapılmamıştır.

Asker gardiyanlar tarafından başta kadınlara olmak üzere çocuk tutuklulara ve hatta yetişkinler, değin anadan doğma soyundurulmuşlar; gerek copla, gerekse elle kitlesel olarak cinsel tacizde bulunulmuştur. Bu uygulamaların yanı sıra tutukluları birbirleriyle zorla cinsel ilişkiye sokmak da uygulamalar arasında idi. Bu gerçek, toplumsal kültür, adet ve geleneklerimiz nedeniyle örnekleriyle kamuoyuna açıklamadı, çoğu insan yaşadıklarından utandı ve bunu bir sır olarak gizledi, soruna öylesine değinilerek geçiştirildi.

Katılmanın zorunlu olduğu ve dışarıdan bir din görevlisinin önceleri merkezi yayından, ardından da koğuş koğuş dolaşarak verdiği din dersleri zamanla kaldırıldı. O günlerde Sovyetler Birliğinin Afganistan İşgaline karşı gerçekleştirilen Diyarbakır uçağının kaçırılması olayının korsan sanıkları Yılmaz Yalçın ve doktor arkadaşları Ömer'in, tutuklanarak ceza evine konulmalarıyla, çoğu askerler tarafından cinsel tacize uğramış çocuklara bir özel koğuş açıldı. Çocuklar, cezaevi idaresi tarafından bu korsanların denetim insafına bırakılarak, çoğu zaman fiziki baskı zoruyla aldıkları "din dersleri" aldılar.

Diyarbakır cezaevindeki uygulamalardan çarpıcı olan birkaç olayı aktarmak yerinde olur.

1981 yılı içinde Hakkari'de köylülerle yaptığı bir sohbet yüzünden ihbar sonucu göz altı-

Koğuşun tamamını anadan doğma soyundurarak koğuşun yanındaki merdivenlerin her basamağına bir kişiyi dizdi. Sonra her bi-

na alınan Alman arkeolojik araştırma timinin başkanı Hans .....(Soyadını hatırlayamıyorum) Hakkari Askeri Tugayında sorgulandıktan sonra tutuklanarak Di-

yarbakır Askeri Cezaevine getirildi. Bir iki kelime dışında Türkçe bilmeyen Hans bir ay içinde anlamlarını bilmeden 56 tane ırkçı faşist marşı, Atatürk'ün Türk Gençliğine Hitabesini ve İstiklal Marşının 10 kıtasını da ezberlemişti. Kendisine Hans diye seslendiğinde (askerler ona Hasan diyordu) koşar adım ilerleyip askere üç adım kala esas duruşa geçerek askeri teknilini verdikten sonra gardiyanların sen kimsin sorusuna "Ben Türküm ve Mustafa Kemal Atatürk'ün izindeyim komutanım" diye avazı çıktığı kadar bağırtılıyordu.

Kuskusuz Alman Hans'ın durumu, dini ve milliyeti Diyarbakır'da bir istisnayı oluşturmuyordu. Kürtçe, Zazaca bilen fakat tek kelime Türkçe bilmeyen ve okur yazar olmayan tutuklu sayısı oldukça fazlaydı. Alman Hans'ın birkaç ay yaşadığı, 4 yıl boyunca koğuşta konuşamayan, ziyaretçisiyle göz yaşları içinde sadece birkaç saniye bakışarak anlaşılan insanların acısı bütün trajedi ve ağırlığıyla bugün de insanlık ailesinin omuzlarında bir utanç olarak duruyor.

Alman Hans'a uygulandı mı bilemiyoruz, ancak Diyarbakır Askeri Cezaevinde gayri Müslimlere zorla sünnet olmaları dayatıldı. Bu anlamda süratle sünnetsiz olanların tespiti yapıldı. Ellerinden zorla sünnet olmak istediklerine dair dilekçeler alındı ve uygulama için cezaevinin sinema salonu hazırlandı. Dışardan gelecek tepkilerden çekindikleri için bu uygulamadan daha sonra vazgeçildi.

Asker gardiyanların sabah kahvaltısı için koğuşlara karavana taşıdığı bir gün, açılan koğuş kapısından gardiyanın koğuş sorumlusuna "lan sorumlu, bir vukuat var mı?" diye seslenmesinin ardından koğuşta yaşanan kısa toparlanma telaşı yaşadı; sorumlunun ağzını açmasına fırsat tanımadan tutuklu arkadaşlardan biri "var komutanım" diye yanıtladı. Kendisine "nedir vukuatın lan?" diye sorulduğunda; tutuklu arkadaş "ben akşam beynimde size karşı bir suç işledim komutanım" dedi. Gardiyan ne olduğunu pek anlamadan normal cezasını verip dayağını attıktan ve

rimizin birer sigara yakmamızı ve yanan sigarayı makatlarımıza sokmamızı emretti. Oradan nefes alarak ağızımızdan duman çıkarmamızı istedi. Bu işlem üzerinde oldukça ısrarlı davrandı. Ancak isteğinin gerçekleşmesi tıbbi olarak mümkün değildi.

gururumuzu ayaklar altına alıp yaraladıktan sonra, koğuşa dönerek "bir daha kafanızda da suç işlemeyeceksiniz lan!" diye emir veren gardiyana, "emreder-

siniz komutanım bir daha beynimde size karşı suç işlemeyeceğiz" diyerek hep bir ağızdan komutanın emirlerine uyacağımızı beyan edip yeni günün başımıza daha ne dertler açacağını düşünüp beklemeye başladık.

İşkencelerin dozajı, arada sırada bazı asker gardiyanların özel katkılarıyla, daha da şiddetlendiriliyordu. Bir akşam, kafasında tasarladığı alçaklığı, koğuşa uygulamak için sudan bir bahane arayan ve bulan gardiyan, koğuşun tamamını anadan doğma soyundurarak koğuşun yanındaki merdivenlerin her basamağına bir kişiyi dizdi. Sonra her birimizin birer sigara yakmamızı ve yanan sigarayı makatlarımıza sokmamızı emretti. Oradan nefes alarak ağızımızdan duman çıkarmamızı istedi. Bu işlem üzerinde oldukça ısrarlı davrandı. Ancak isteğinin gerçekleşmesi tıbbi olarak mümkün değildi.

Tüm bu yapılanlara karşı cezaevindeki tutuklular da tamamen sessiz kalmadılar elbette ki. Tutuklular da, insan yaratıcılığının seçkin örneklerini sundular. Cezaevi iç güvenlik amiri Esat Oktay'ın "Artık cezaevinde uçan sinekler bile kurallara uymaktadır" biçimindeki merkezi yayından yaptığı ilanın üzerinden henüz bir buçuk yıl geçmişti ki, PKK davasından Ferhat Kurtay, Necmi Önen, Mahmut Zengin ve Eşref Anık adındaki dört kişinin kendilerini yakarak uygulamaları protesto etmelerinin ardından, yine PKK'nin merkez kadrolarından Mazlum Doğan kendisini hücrelerinde asarak protestoların genişlemesine katkıda bulundu.

Kendi beyanları bağlamında ölüm orucuna talepsiz giderek cezaevinde sürdürülen kitlesel katliamı protesto eden ve hayatlarını kaybeden PKK merkez kadrolarından Kemal Pir, Hayri Durmuş ve yine PKK kadrolarından Akif Yılmaz ile Ali Çiçek cezaevi direnişlerinin bayrağı oldular.

5 Eylül 1983 tarihinde PKK Urfa Suruç grubu dava sanıklarının mahkemede açıkladıkları toplu ölüm orucu kararı ile sarsılan cezaevindeki yılların

Latin Amerika'nın kanlı diktatörleri bile birer birer ala<sup>a</sup>ğı edildi.

Arjantin'de, Şili'de cuntaların teşhiri ve mahkûm edilmesi için sür-

birikimi ateşlendi ve genel direnişe dönüştü. Bir aylık kısa sürede idare istekleri kabul etti. 5 Eylül 1983 di-

renişi içinde sık yaşadığımız koşuş değişikliklerinden birinde karşılaştığımız 55-60 yaşlarında kaçakçılıktan gelme bir köylüyle direnişe katılma nedeni üzerine yaptığımız sohbet ilginçti. Köylüye, amca sen yaşlısın, istersen bu direnişe katılmayabilirsin, eğer buna karar verirsen seni kınamayız dedik. Amca bize cevaben "bundan sonra geriye dönüş yok, sizin belli düşünceleriniz var, ben pek anlamıyorum ama ben de Allah'a Kürtçe dua etmek için direnişe katılacağım" dedi. Bir de anısını anlattı: Bir gün akşam namazı sıralarıydı; henüz koşuş sayımı yapılmamış; fırsattan istifade namazımızı kılalım dedim ve namaz kılmak için üst ranzaya çıktım. Niyet edip namaza başladığımda askerler içeri doluşarak sayım istediler. Doğrusu, herkesi Müslüman kabul ettiğim için namazımı bozamazdım. Sayımda devamlı olarak bir kişinin olmadığı söylendi. Koşuş sorumlusu, "komutanım koşuş tamam bir arkadaşımız ranzanın üstünde namaz kılıyor" dedi. Asker "hani lan nerede?" dedi ve ranza üstüne çıktı; ben rükûdayken kıcıma bir tekme vurup beni yüzükoyun yere attı. Tabii ki, ben de bu direnişin içinde olacağım dedi.

Cezaevi idaresiyle aramızda birkaç ay süren ölçülü yaşam ve yaraların sarılması süreci kısa sürdü. 1984 Ocak ayında yeniden bozuldu. Bu kez yorgun ve bitkin cezaevinde, tutuklulara tek tip elbise giyme zo-

dürülen mücadeleler verildi. Sonunda sözkonusu diktatörler mahkûm edildiler. Yunanistan cuntası mensupları, yargılanıp cezalandırıldılar ve 29 yıldır hapisteler. Biz bu sürecin neresindeyiz?

runluluğu dayatıldı.. Önceki dönemin tüm acılarını ve zorluklarını birlikte yaşayan tutuklular, tek tip elbise giymenin tek başına bir

yaptırım olmadığını, ardından yeni baskı ve zulümlerin geleceğini çok iyi biliyorlardı. 12 Eylül'ün birinci yılında uygulamaya sokulan baskılarda idarenin izlediği yöntemin daha da ağırını yaşayacaklardı. Remzi Aytürk ve Yılmaz Demir uygulamaları protesto etmek ve saldırıları püskürtmek üzere kendilerini koşuşa astılar. Yapılan baskınlarda tek tip elbise giymemek için direnenlere uygulanan ağır işkencede Necmettin Büyükkaya linç edilerek, Cemal Arat ile Orhan Keskin ölüm orucunda hayatlarını kaybettiler. Bunun dışında yüzlerce yaralı ve sakata rağmen yaptırımlar uygulatılmadı. Ölüm orucunu sürdürenlerle yapılan görüşmelerde tek tip elbise giyildi. Ancak kısa bir süre sonra bir daha giyilmemek üzere çıkartıldı.

Sonuç olarak;

Aradan 24 yıl geçmesine rağmen 12 Eylül 1980 süreci sorumluları, güdümlü olduğunu bildiğimiz mevcut yasalar önüne dahi çıkarılmadılar. Bu, bize bireylerin eksik yapıldığını gösteriyor. Latin Amerika'nın kanlı diktatörleri bile birer birer ala<sup>a</sup>ğı edildi. Arjantin'de, Şili'de cuntaların teşhiri ve mahkûm edilmesi için sürdürülen mücadeleler verildi. Sonunda sözkonusu diktatörler mahkûm edildiler. Yunanistan cuntası mensupları, yargılanıp cezalandırıldılar ve 29 yıldır hapisteler. Biz bu sürecin neresindeyiz?

# Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi...

Haluk Yıldızhan

1959'da Siverek'te doğdu. Diyarbakır Eğitim Enstitüsünden mezun olup çok kısa bir süre öğretmenlik yaptı. Diyarbakır Anti-Sömürgeci Demokratik Kültür Derneği yöneticiliği yaptı. 12 Eylül Askeri darbesinden sonra yaklaşık iki yıl Güney Kürdistan'da kaldı. 1982 yılı Temmuz başlarında yakalanarak 8 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1986 yılının Nisan ayında tahliye oldu. Diyarbakır'dan ayrılmadı. Ticaretle uğraşmaktadır. Unutkanlık, stres şiddetli baş ağrıları yaşamakta ve telsiz sesinden çok rahatsız olmaktadır.

Serbestî'den arkadaşım telefonla arayıp "Diyarbakır Cezaevi ile ilgili özel sayı yapacaklarını, bu konuda yazıp yazamayacağımı" sorduğunda, kabul ettiğim halde bunun benim için ne kadar zor ve sancılı olduğunu ancak yazmaya kalkışınca anladım.

Diyarbakır Cezaevi ile ilgili özel sohbetlerde ve insanların sorularına karşılık vermem gerektiğinde günlerce anlatılacak şeylerin olabileceğini bildiğim halde, iş bu konuda yazmaya geldiğinde ne yazacağımı bilemez olur, tıkanırım. Çünkü bilirim ne yazarsam yazayım, ne anlatırsam anlatayım muhakkak eksik kalacaktır.

Anlatacağım şeylerin ne kadarının olayı yansıtacağını, ne kadarının cezaevi gerçeğini yerli yerine oturtacağını şüphesini taşıyım hep. Aslında şüphe de değil benimkisi, böyle olacağı kesin. Çünkü Diyarbakır Cezaevi bir yazı boyutuyla anlatılamayacak kadar özel bir vakadır.

Diyarbakır Cezaevi ile ilgili bugüne kadar yazılanların yeterli olduğunu söylemek oldukça zor. Yazılanların ise, üç-beşi geçmeyen ve

tamamen subjektif, grup mantığıyla bakmaktan öteye gidemediğini söyleyebiliriz. Biz direndik diğerleri teslim oldu vs. den ibaret kaldı. (Oysa bilinmelidir ki direnişlerin sahibi olanlar teslimiyetlerin de sahibidirler.)

Oysa, düşünüyorum da, Diyarbakır Askeri Cezaevi gibi bir vakanın, sinemaları, tiyatroları yapılmalı, romanları, öyküleri yazılmalıydı. Oysa başka ulusların başından böyle olaylar geçmiş olsaydı bunun filmleri, tiyatro, roman ve öyküleri yazılır ve yıllarca anlatılırdı.

2. Dünya Savaşı üzerinden 60 yıla yakın bir süre, Vietnam Savaşı üzerinden ise 30 yıla varan bir süre geçmesine rağmen yaşananların romanları ve filmleri günümüzde bile hala tazeliğini koruyarak başyapıt olabiliyor ve bu konularda muazzam eserler verilebiliyor. Ama Kürtlerin yaşadığı dramlar bugüne kadar ne yazılabildi, ne de üzerinde durulan bir konu haline gelebildi. Bu konuda ulus olarak başımıza gelenleri ifade etmede oldukça yetersiz olduğumuzu kabul etmeliyiz.

Cezaevini bu anlamda basit bir biçimiyle anlatmak oldukça zor;  
cezaevini anlatmak yetmez, yaşamak gerekir: İnsanın 5'e 10 ve-

Diyarbakır Cezaevi'ni yaşıyanların, yaşadıklarını hiçbir zaman başkası sormadan detaylı anlat(a)ma gibi bir problemleri var.

Çünkü yaşananlar o kadar inanılmaz ki, yaşananlara bir başkasının inan(a)ması kuşkusundan dolayı kimse yalancı damgası yemeyi istemiyor; haliyle yaşadıklarını ya anlatamaz, ya da yaşadıklarını öylesine, üstünkörü ve geçiştirerek anlatırdı.

Hatta bu inandırılmama öyle bir boyutta ki, yaşadığımız olayları yaşıyanlar bile, birbirine anlatırken "karşımdaki bunu fazla abarttığımı zannedebilir" diye oldukça kısıtlayarak anlatır. Gardiyanların koğuştan koğuşa uygulamalarından kaynaklanan özel yöntemler her zaman oluyordu. Bunu bizler bildiğimiz halde başka koğuştaki arkadaşlardan daha sonra -direnış sonrası- bu uygulamaları duyduğumuzda karşıımızdakine hayretle bakardık veya aynı şey bizim için yaşanırdı.

Cezaevini bu anlamda basit bir biçimiyle anlatmak oldukça zor; cezaevini anlatmak yetmez, yaşamak gerekir:

İnsanın 5'e 10 veya 10'a 10 kalaslarla -hatta daha fazla acı versin diye düz tarafıyla değil de keskin kalan köşe kısmıyla- bir iki değil onlarca, bazen yüzlerle varan ve hatta yüzün üzerinde, ellerine veya vücuduna vurulurken duyduğu acıyı tarif etmek zor. Veya copun normal yüzeyiyle değil -daha acı versin ve iz bıraksın diye- tersindeki taraklı olan sap kısmıyla normal avuç ortasına değil elinizin sonuna, bileğe -açık damarlı kısma- vurarak dayaktan kabarmasını ve şişen damarların günlerce verdiği acıyı anlatması yazıyla ne kadar mümkün? Dahası buz gibi havalandırmada, kardan-buzdan sonra kapanmayan ellere, avuçlarla değil, parmak uçlarına, tırnakları mor edersine, hatta koparırcasına vurulan sopanın verdiği acıyı yazıyla nasıl ifade edebilirsin? (Kimsenin yaşamasını istediğimden değil, zorluğunu anlatmak için kullanıyorum bu deyimini.)

\*\*\*

Sorgumuz uzun ve oldukça yoğun işkence altında geçti. Cizre, Mardin Tugayı ve son olarak Diyarbakır

ya 10'a 10 kalaslarla -hatta daha fazla acı versin diye düz tarafıyla değil de keskin kalan köşe kısmıyla- bir iki değil onlarca, bazen yüzlerle varan ve hatta yüzün üzerinde, ellerine veya vücuduna vurulurken duyduğu acıyı tarif etmek zor.

DYSKO diye adlandırılan (Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı'nın kısaltılması olan ve aynı adla anılan) yerdeki yoğun işkence ve zulüm altında geçen bu

sorguyu anlatmak bu yazının boyutunu aşan, bir yazının konusu olabilir. Yaşadığımız bu sorgu ve işkenceden sonra getirildiğimiz gözaltında yeniden sorguya alınıp tekrar aynı şeylerle karşılaşmamak için bir an evvel cezaevine gitmeyi hayal ederdik. O sırda cezaevini daha önce yaşamış ve Erzincan'a gönderilmek üzere gözaltında bulunan HK'li bir arkadaş (A.D.): "Fazla sevinmeyin ve cezaevini çok ister davranmayın, sorguyu arayacaksınız" dediğinde, inanmamış, abartılı bulmuştuk.

İnsanların oturmak, sohbet etmek, yatmak, sigara içmek, yemek yemek, konuşmak, kitap-gazete okumak, yazmak, volta atmak vs. için bol vaktinin olabileceği bir yer, bunların hiç birinin yapılamayacağı bir yerle nasıl aynı tutulur ve hatta aranır olabileceği? Gerçekten de arar olduk.

Gözaltındaki kısa bir dönemin ardından, beraber yakalandığım, sorgulandığım ve yargılandığım iki arkadaşım (C.Y., Y.A.), daha önce cezaevinde yattığım söylediğim HK'li arkadaş (A.D.) ve bir iki tutuklu ile birlikte cezaevine getirildik. İdare binasında kimlik tespiti yapıldıktan sonra, görüş yeri olduğunu daha sonradan öğrendiğimiz bir ara koridorda soyundurulacak aramız yapıldı. Ardından üstegmen A. O. S.'in komutasında ve katılımında uzun bir hoşgeldin dayağına tabi tutulduk.

Daha sonra sinema salonu olduğunu sonradan öğrendiğimiz -ki hiçbir zaman sinema salonu olarak kullanılmadı ve hep işkencleri ile anıldı- yere götürüldük. Orada da ikinci bir hoşgeldin dayağının ardından karşılıklı duran kalorifer borularına geçirilmiş bir zincire tek kolumuzla kelepçelendik.

Sinema salonunda bulunduğumuz sırada her taraftan gelen abuk-sabuk seslerden, gürültülerden, "alakasız" bağırış-çağırışlardan (gerçi bunların daha sonra tek mil sesleri, marş okumalar, olduğunu öğrendik) bendeki ilk izlenim "Timarhaneye mi geldik acaba!" duygusu oldu.



İnsanın cezaevi gibi vaktinin bol olması gereken bir yerde kendisine ait bir dakikasının bile olmaması ne kadar ilginç. 24 saatin

Aslında gözaltından gelenleri genel olarak sinema salonuna değil de, o zaman 37 diye adlandırılan daha sonra 36 adını alan hücrelere götürürlerdi. Burada

“Banyolu koğuş mu yoksa televizyonlu koğuş mu istersin?” diye sorup cevap ne olursa olsun her iki durumda da alt katlarındaki tuvaletleri tıkanmış ve pislik içindeki lağım sularının ve insan dışkılarının yüzdüğü bu yerde sürdürülür; günlerce işkence ve kaba dayakla hoşgeldin safhasından sonra, gözünü iyice korkutup yıldırıktan, tamamen teslim aldıklarına inandıktan sonra koğuşa gönderirlerdi.

Bizler de doğal olarak böyle bir durumla karşılaşmalıydık. Ancak o sırada, (20-28 Ağustos arası) sonradan öğrendik ki, hücrelerde 14 Temmuz 1982’de ölüm orucuna giren tutuklular olduğundan, gelenleri bu süre içinde hücrelere götürmediler; doğal olarak biz de bu nedenle, bu pisiği yaşamamış olduk.

Sinema salonunda birkaç gün kaldıktan sonra yaklaşık 7-8 kişiden oluşan grubu ikiye ayırarak benim de içinde olduğum grubu daha sonra asker gazinosu olacak eski 36. Koğuşa götürdüler. Orada da kapı aralığında -ara koridorda- soyundurulduktan sonra kalslarla hoşgeldin dayacağına tabi tutulduk ve koğuşa gönderildik.

Koğuştan içeri girdiğimde hepsi birbirine benzeyen kara-kuru, sıska, zafiyetten ölmek üzere olan, hastalıklı onlarca insanla ve aynı zamanda cezaevi kuralları ile karşılaştım. Birbirine oldukça benzeyen günlerde kuralları da öğrenmeye başladım:

En genel kuralı, asker (er-erbaş) gardiyanların hepsi komutanı; “komutan”larla tekmil vermeden konuşulmazdı. O müsaade etmedikçe konuşmak da dahil hiçbir şey yapılmazdı. Ona itiraz etme gibi bir şans hiç yoktu. Kuralları o koyardı, sen uygulardın. O istediği gibi yorumlar veya koyduğu kuralları bozabilirdi. Velhasıl cezaevinin temel kuralı şuydu: “Madde 1. Komutan her zaman haklıdır. Madde 2. Komutanın haksız olduğu durumda 1. madde uygulanır.”

Günler birbirinin aynı şekilde geç(me)meye başladı. 50-52 tane marş ezberleme zorunluluğu; bütün kıtaları ile İstiklal Marşı, Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi,

sabah 5’te kalkışla başlayarak, akşam yatıncaya kadar, her dakikasının denetlendiği ve programlandığı bir yerde “bana aittir, istediğim gibi kullanırım” diyebileceği bir dakikanın bile olmaması ne kadar ilginç!

Andımız gibi metinleri gardiyanların istediği yerden başlatma cambazlığı; Nutuk vb. kitapları geri zekâlı bir yöntemle, okuyanın ardından sesli bir şekilde tek-

rarmayı; havalandırmada “Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı”nı kışkandıracak derecede uygun yürüyüş ve askeri eğitim yapmayı; yürüyüş kolunda “Ben Türk Oğlu Türküm”, “Ne Mutlu Türküm Diyene”, “Her Türk Asker Doğar” vb. ırkçı-şoven sloganlarla, ırkçı-şoven marşlarla yürümeyi öğrendik. Üstelik bunları en mükemmel bir şekilde hem yaptığımız ve hem de yapamadığımız için tonlarca dayak yiyorduk.

İnsanın cezaevi gibi vaktinin bol olması gereken bir yerde kendisine ait bir dakikasının bile olmaması ne kadar ilginç. 24 saatin sabah 5’te kalkışla başlayarak, akşam yatıncaya kadar, her dakikasının denetlendiği ve programlandığı bir yerde “bana aittir, istediğim gibi kullanırım” diyebileceği bir dakikanın bile olmaması ne kadar ilginç!

Her şeyin dayak ve işkenceye endekslendiği Diyarbakır Cezaevinde insanlar her şeyleriyle elde edilmiş ve teslim alınmışlardı. Esat Oktay YILDIRAN’ın söylediği gibi, “Cezaevinde uçan sinek bile artık kuralara uyuyor, kuralları ile uçuyor.”du.

Cezaevi yönetimi, insanları artık her şeyleri ile teslim alıyor, doğal ihtiyaçlarını karşılamalarını bile işkenceye dönüştürüyor ve giderek aşağılama, kişisizleştirme, itirafa zorlamaya ve ihanet etmeye yönlendiriyordu.

Zulüm ve işkence, ne yazık ki, dünyanın başka yerlerinde, başka ülkelerinde de uygulanan evrensel bir olgu ve olay. Elbette dünyanın başka ülkelerinde de ünlü cezaevleri ve işkencehaneleri olmuştur (Saygon Zindanları, Bastille Cezaevi, Evin Cezaevi, Nazi Kampları gibi). Ancak zannetmiyorum ki, bunların birinde insanları böylesine bir aşağılamaya yönelik tavra girerek pislik yedirme, lağım suyuna daldırıp lağım suyu içirtme, cop sokma vs. gibi uygulamalara girilsin.

Nazi Kamplarında öldürme ve yok etme vardı, ama kendi kimliklerini inkâr ettirip bir Yahudi’ye “Ben Alman’ım, Yahudi değilim” dedirtme olmadı.

Kar kalınlığı 40-50 cm'ye varıyordu. Alttaki buzu balyozlarla, küreklerle kırdık, kırılan buzlar jilet gibi olmuştu. Bizleri buzların

Bizlere, "Ne Mutlu Türküm Diyene" veya "Biz Türk Oğlu Türküz" dedirtmenin mantığı (aynı coğrafi sınırlar içinde, bir arada yaşadığımızdan) belki anlaşılabilir, ama Iraklı veya Suriyeli bir Arap'a, hatta bir Alman'a bunu dedirtmedeki mantık anlaşılır gibi değildi.

\*\*\*

12 Eylül'le birlikte Türkiye'nin her yerinde, her köşesinde devrimci harekete, sosyalist-demokrat insanlara topyekün bir saldırı oldu. Bu gelişmeden bütün cezaevleri de nasibini almıştır. Ancak Diyarbakır cezaevini diğerlerinden ayırt etmek gerekir. Diyarbakır cezaevinin dünyada bir eşi-benzeri olmamıştır.

Sırf laf olsun, diye söylemiyorum, gerçekten Diyarbakır Cezaevi'nin duvarlarına tarih kanla yazılmıştır. Zaten bunun böyle olduğu, kendilerince de kabul edilen, (1981-1984 yılları arasında) bildiğimiz toplam 34 ölüm olayından anlaşılmaktadır. Evet, 3-3,5 yıl içinde 34 insan Diyarbakır Cezaevi'nden ölü olarak, yüzlerce insan ise fiziki ve psikolojik sakatlıklarla çıkmıştır.

Cezaevi idaresi, mahkemeler, kolordu komutanlığı ve polis koordineli olarak çalışmışlar; birlikte hareket etmişlerdir. Bir yüzbaşı veya üsteğmen, kendisinin amiri durumundaki albay ve yarbaylara mahkeme ve askeri hastanelerde hükmedebiliyor; cezaevlerindeki görevli er veya çavuş, cezaevi idaresi hariç kimseyi dinlemiyordu.

Polis sorgusuna çoğu zaman Esat Oktay'ın katıldığını herkes bilir. Zaten polis sorgusu kolordu ana karargahının içinde bir binada cezaevi yönetiminin, askeri savcı ve hakimlerin denetimine ve katılımına açık bir yerdi.

Sorgumun son günlerinde (yaklaşık 44. veya 45. gününde) sorgu odasına alınıp sandalyeye oturtuldum (tabi gözlerim gözbağı ile bağlı bir şekilde). Durumdan içeride sandalyede oturan sorgucularımın dışında başka birilerinin olduğunu hissettim. Gözbağımın altından sandalyede oturanların dizden aşağısını görebiliyordum. Ütülü pantolonunu, o günün giyim tarzı ince fileli yazlık ayakkabısını gördüğüm ve se-

üzerinde, soğuk suların içinde saatlerce süründü. Her tarafımızı yara bere içinde kalmıştı; soğuktan donmak üzereydik. Parmaklarımızı, soğuktan bir araya getiremiyordu. Havalandırmada ve daha sonra koğuştta, başta parmak uçlarımıza ve ellerimize, sonradan rastgele vücudumuza olmak üzere kalaslarla vurdular.

sini duyduğum bu şahsın daha sonra karşılaştığımda sesini duyunca ve giyim tarzını görünce bizim tutklama hakimi ve mahkeme heyetimizde yardımcı hakimlik görevi üstlenen, daha sonraları ünlü ANKARA DGM Savcısı olan Ülkü COŞKUN olduğunu anladım.

\*\*\*

Eski 36 diye adlandırılan koğuştta yaklaşık altıncı ayın içindeyken bir gece benim de nöbetçi olduğum bir esnada (koğuşlarda biri nöbetçi "onbaşısı", ikisi nöbetçi "eri" olmak üzere üç tane tutukludan oluşan, iki saatte bir değişen nöbet sistemi vardı), içeride sigara içiliyor diye gece yarısı Esat Oktay'ın öncülüğünde (Esat Oktay o sıra görevli olmadığı halde cezaevine halen müdahale ediyordu) koğuş basıldı. Tutuklular uykunun mahmurluğunda yoğun işkenceden, kalaslarla dayaktan geçirildi. Sabaha kadar uykusuz tutulduktan sonra sabah bütün koğuş havalandırmaya çıkarıldık (O kış Diyarbakır'ın en soğuk kışlarından biri olan 1982-83'e bağlayan ve belleklerde Hicret Apartmanı'nın çöktüğü yıl olan 1982-83 kışydı). Havalandırmada yoğun kar olduğu için, tutuklular yaklaşık 20-25 gündür havalandırmaya çıkmamışlardı. Havalandırmadaki Kar kalınlığı 40-50 cm'ye varıyordu. Alttaki buzu balyozlarla, küreklerle kırdık, kırılan buzlar jilet gibi olmuştu. Bizleri buzların üzerinde, soğuk suların içinde saatlerce süründü. Her tarafımızı yara bere içinde kalmıştı; soğuktan donmak üzereydik. Parmaklarımızı, soğuktan bir araya getiremiyordu. Havalandırmada ve daha sonra koğuştta, başta parmak uçlarımıza ve ellerimize, sonradan rastgele vücudumuza olmak üzere kalaslarla vurdular. Bizleri iyice dayaktan geçirdikten sonra üzerimizdeki ıslak eşofmanların değiştirilmesini kesinlikle yasakladılar ve o şekilde akşama kadar kaldık. Bu esnada dayak aralıksız sürüyor, kalaslarla defalarca sıra dayagından geçiriliyorduk.

Bu böyle yaklaşık 4-5 gün sürdü ve nihayet koğuş tümüyle dağıttılar. Koğuşun dağıtımı sırasında koğuş sorumlusu arkadaşına yoğun işkencede bulundular, cop soktular. Bunun sonucunda arkadaş büyük bir depresyona girdi ve akli dengesini yitirdi.

Yediğim onca dayaktan sonra posam çıkmış bir halde koğuş kapısının önüne yığıldığımda, içerden arkadaşlardan bir-iki kişi çağır-

Herkesi ayrı ayrı koğuşlara dağıttılar. Ben ve dört arkadaşı 28. koğuşa verdiler. 28. koğuşa geldiğimizde orada da hoşgeldin dayağı faslından sonra koğuşa gir-

diğimizde cezaevinde rastlanır bir durum olan her gardiyanın kendine özgü uygulaması sonucu bu koğuşta da beş vakit namaz zorunluluğu vardı. Bu kurala uymadığım için günlerce dayak yedim (Daha sonra bu kuralı dejenere ettik ve bir kısım arkadaşla beraber bunu herkes için uygulanan bir kural olmaktan çıkardık).

Bir gün yine gece nöbetinde oturmak yasak olduğu halde, oturmaya teşebbüs ettiğim için, gözetlemenden bakan koğuş gardiyanımız (koğuş gardiyanımızın da gece nöbetine rastlamıştı) tarafından yakalandım! Kapı mazgalını açarak bizlerden teknil aldı ve o gecenin diğer nöbetçileri değiştiği halde, beni sabaha kadar nöbette tuttu. Sabah sayımından sonra beni dışarı çıkarttı ve kapının önünde kalasla ellerime vurmaya başladı. Karşısında ah-of etmediğimi görünce hincımı alamadı ve arkadaşların içeriden saydığına göre avuçlarıma yüzün üzerinde vurdu.

“Biz parantez açarak şunu da belirtmek istiyorum: Bizim kendi ölçülerimizde bir direniş tavrılarımız da vardı; her şeyden önce dayak yerken gardiyan askerin karşısında aman dilememek, yalvarmamak ve ah-of gibi yılgın tavırlar sergilememek, bağırıp-çağırarak, ağlamamak; aksine gardiyanın gözünün içine bakmak...”

Ben de bu tavırları sergileyince, bağırıp-çağırma- mı, yoksa beni öldüreceğini söyledi. Ben yine aynı tavrı gösterince bu defa kalaslarla, kafam da dahil vücudumun her tarafına rast gele vurmaya başladı.

Yediğim onca dayaktan sonra posam çıkmış bir halde koğuş kapısının önüne yığıldığımda, içerden arkadaşlardan bir-iki kişi çağır- di, beni içeri taşıdılar, ranzaya uzatıldılar. Bir arkadaş, beni külotla kalıncaya kadar soydu; her tarafım tepeden tırnağa mosmor olmuştu. Cezaevinde bizim tek ilacımız olan Lasolin’ le beni o gün ve günlerce ovdular da haftalar sonra morluklarım kayboldu.

\*\*\*

Bu özel uygulamadan sonra bir de genel olarak bazı başlıklar halinde cezaevine bakacak olursak:

di, beni içeri taşıdılar, ranzaya uzatıldılar. Bir arkadaş, beni külotla kalıncaya kadar soydu; her tarafım tepeden tırnağa mosmor olmuştu. Cezaevinde bizim tek ilacımız olan Lasolin’ le beni o gün ve günlerce ovdular da haftalar sonra morluklarım kayboldu.

### Koğuşların Yapısı:

Koğuşlar, büyük ve küçük olmak üzere iki yapıdaydı. Küçük koğuşlarda genelde 50-70. arası, büyük koğuşlarda ise 100-150 kişi kalı-

yordu. Her koğuşta gardiyanın seçtiği bir sorumlu, bir de sorumlu yardımcısı olurdu. Genelde bunları kendi adamlarından, ispiyonculardan seçmeye çalışırlardı. Ancak bu bazen mümkün olmazdı. O zaman da -bazı istisnaları hariç- koğuşun içinde kendi adamlarını oluştururlardı.

**Koğuşta Günlük Yaşam:** Koğuş her sabah 5 veya 5:30’da yataktan kaldırılırdı. Tuvalet, el yüz yıkama (eğer su varsa) kör jilette (permatikler-koğuş dışında tutulup sadece tıraş için içeri verilirdi) susuz, sabunsuz ve aynasız, yüzleri kanata kanata yapılan tıraştan sonra sabah sayımına kadar “eğitim” düzeninde, yerinde sayarak marşlar okunur, sayım provaları yapılırdı.

Sayım düzeninde beklerken kapı aniden açılır, sorumlu teknil vererek koğuşun künyesini okur ve sayıma hazır olduğunu söylerdi (Örneğin: Dikkat! D. Blok 28.Koğuş emir ve görüşlerinize hazırdır komutanım) ve sayımı yapan görevli (bazen subay, bazen çavuş ve er) ranza önünde ikişer sıra dizili olan tutukluların göğsüne bazen yumruğuyla bazen sopayla vurarak saydırırdı. Beğenilmeme durumunda -ki çoğu kere beğenilmezdik- defalarca tekrarlatılır; koğuş cezalandırılırdı.

Sayımın ardından eğer havalandırma sırası gelmişse havalandırmada, gelmemişse içeride eğitim yapılırdı.

**Koğuşta “Eğitim” :** İçeride yapılan eğitimde, o daracık mekanda, her tarafı kapalı tutuklu koğuşta (pencere açmak yasaktı ve pencereler, tavan ve duvarlar tutukluların parasıyla alınmış boyalarla boyalı, yazı ve sloganlarla donatılmış, 10 cm2’si bile boş yer bırakılmamıştı), sıcakta-soğukta saatlerce “eğitim” yapılırdı. Tutuklular, eğer “teorik” eğitim yapılıyorsa (oturarak veya ayakta) bir tutuklu elindeki bir kitabı (çoğu zaman Nutuk’tu bu) okur, diğerleri de okunan cümleyi, kelimeyi sesli bir şekilde tekrarları. Eğer “pratik” eğitim yapılıyorsa, tutuklular ikişer sıra halinde ranzaların önünde marşlar ve sloganlar eşliğinde yerinde sayarak yürüyüş provaları yapardı.

**Havalandırmada “Eğitim”:** Eğer havalandırma-ya çıkarılmışsa koğuş başka cezaevlerindeki gibi vol-

Görüş esnasında ziyaretçilerle cezaevi hakkında konuşmak, farklı şeylerden bahsetmek (ekinlerden, akrabalarından) gülmek, ağlamak, başkalarını sormak, bilip bilmemesi önemli değil Türkçe dışında herhangi bir dille- özellikle Kürtçe- konuşmak kesinlikle yasaktı. Ziyaret yerinde alay eder gibi "TÜRKÇE KONUŞ ÇOK KONSUŞ" diye bir ibare vardı.

ta atmak, gezmek, spor yapmak için değil, havalandırmada "eğitim" yapı- lırdı. Tutuklular üçerli, dönderli sıra halinde dizilir, gardiyanın komutuyla düzenli ve nizami yürüyüş eşliğinde, yine gardiyanın komutuyla ya bir ırkçı slogan veya herhangi bir marş tekrarlanarak yürüyüş yaptırılır, her vesileyle dayak atılır, süründürülürdü.

Saatlerce sürdürülen bu azaptan sonra koğuş içeri alınır, "öğle yemeği"ne kadar bu defa içeride "eğitim" yapılırdı.

**Yemek :** İki-üç kaşık yemekten ve bir parça ekmekten ibaret yemek tek tabaktan, tek kaşıkla 5-10 kişi tarafından yenirdi; böylece hastalıklar daha çabuk bulaşır. Tüberkülozlu veya başka bulaşıcı hastalıklı olarak ayrılmaz, aksine hastalığın yaygınlaşması için özel çaba sarf edilirdi (Bazı koğuşlarda tüberkülozlu hastaların tükürük ve balgamının karavana atıldığı olmuştur). Yemek her zaman tutuklulara karşı bir silah olarak kullanılır, çoğu zaman gardiyanın cezalandırmasının bir aracı olarak zaten iki kaşıktan ibaret olan yemek bazen günlerce verilmezdi.

Yemek ardından akşam sayımına kadar ya içeride ya da dışarıda "eğitim" düzeni alınır ve "eğitim" yapılırdı. Bu, akşama kadar böyle sürer, akşamları çok kısa bir süre içinde tuvalet vb. ihtiyaçların ardından koğuşa yat emri verilirdi. Yat emrinden sonra kesinlikle tuvalete gitmek dahil ranzadan ve yataktan kalkmak yasaktı. Yatış bile nizami olmak zorundaydı.

**Ziyaret:** Gün içinde ziyaret varsa, ziyaretçisi gelen koridorda sıra düzenine girer ve yine ırkçı-şoven marşlar ve sloganlar eşliğinde ziyaret yerine gidilir, aileler gelmeden önce görüş yerinde ziyaretçi tarafına sırtı dönük vaziyette, hazırolda bekletilir, ziyaretçinin gelmesiyle saniyelerle sınırlı "görüş" başlardı.

Görüş esnasında ziyaretçilerle cezaevi hakkında konuşmak, farklı şeylerden bahsetmek (ekinlerden, akrabalarından) gülmek, ağlamak, başkalarını sormak, bilip bilmemesi önemli değil Türkçe dışında herhangi bir dille- özellikle Kürtçe- konuşmak kesinlikle yasaktı. Ziyaret yerinde alay eder gibi "TÜRKÇE KONUŞ ÇOK KONUŞ" diye bir ibare vardı.

Zaten askerlerden biri, yanında duruyor ve farklı söylediğiniz her şeyde alttan ayak bileklerine postalla vuruyordu. Düdük sesiyle başlayan ziyaret birkaç saniye süren görüşün ardından, yine düdük sesiyle son buluyordu. Yürüyüş kolunda toplanan tutuklular marşlar, ırkçı sloganlar eşliğinde yürüyordu ve çoğu zaman süründürülerek koğuş kapısına getiriliyor, kallaslarla sıra dayacağından sonra koğuşa gönderiliyordu. Bu yüzden tutuklular ailelerine sık sık ziyarete gelmemesini söylüyorlardı.

**Hamam:** Hamama gitme ise, başlı başına başka eziyetti. Gerçi cezaevinde kaldığım sürede (4 yıl) hamama gitmem toplam 3-4'ü geçmez, fakat gidildiğinde de, günlerce yetecek kadar eziyet yaşanmış olurdu.

Koğuş hamama gitmek üzere külotla kalıncaya kadar soyundurulur, koridorda çıplak vaziyette yürüyüş kolunda yine marşlar ve sloganlar eşliğinde askeri nizamla gidilirdi. Bu esnada ellerinde cop, kalas ve hortumlarla bekleyen askerlerin saldırısına uğradık.

Hamamda düdükle başlayan "yılanma" vaziyeti ile kurnaların başına otururduk. Kimi zaman sıcak su akmaz, kış günü soğuk suyla (muhakkak ıslanmak ve yıkanmak zorundaydık), kimi zaman soğuk su akmaz sıcak kaynar suyla, bazen bir iki tas su bile dökünmeden sabunlu ama her zaman çıplak, vurulan coplar ve özellikle hortumlar eşliğinde "yılanırdık". Vücudumuz, çıplak bedenle yediğimiz hortumlar, coplardan kabar kabar olmuş bir vaziyette yine koridorda yürüyüş kolunda bu defa -yılanmışız ya- özellikle süründürülerek koğuşa kadar getirilir, sıra dayacağından geçirilerek içeri alınır.

**Mahkeme:** Korkunç bir eziyete dönüşen bir başka uygulama da mahkemeye gidiş-geliş ve duruşmalardı. Mahkemeye gidecek olan tutuklu grubun sayısına göre grup, eğer fazla ise geceden, az ise sabah erkenden hazırlanır, koridora çıkarılırdı. Koridorda herkesin birbirini görmesi engellenerek duvara dönük bir şekilde marşlar ve ırkçı sloganlar eşliğinde yerinde saydırılarak mahkemeye gidinceye kadar bekletilirdi (Tabii koğuştan çıktıktan mahkemeye gidişe kadar dayak eksilmezdi). Mahkemeye gitmek üzere cezaevi arabalarına bindirilirdi. Burada tutuklular hem elleri

Böylesi bir cezaevi yaşamı ardından cezaevi Eylül ayına girdiğinden 1 Eylül 1983'te bir grup tutuklunun 35'te başladığı ölüm orucunun ardından 5 Eylül'de bütün cezaevine yayılan sloganlar (bu defa ırkçı-şoven sloganlar değil işkence ve zulmü kınayan sloganlar) eşliğinde direniş başladı ve tüm cezaevine yayıldı.

arkadan kelepçeli hem de boydan boya zincirli, ayakta, kafalarımız öndekilerin omuzlarında gidilirdi. Arabanın her hareketinde ve frende ayakta ve dayanaktan yoksun insanlar birbirinin üzerine yığılırdı. Askerler bundan hem zevk alır, hem de niye yığıldınız diye tutukluları dayaktan geçirirlerdi. Mahkemeye vardığımızda bizleri bir hücreye yine ayakta ve kafalar arkadaşların omuzunda (kesinlikle konuşmak yasak) bekletilirdik. Sıramız gelip salona alındığımızda (Bu bazen günün sonunu bulur, aç susuz beklerdik) mahkeme salonunda kafalar karşıdaki bir noktada, sağa sola bakmadan, nizami bir şekilde oturarak (eller dizlerin üzerinde, dizler bitişik) kıpırdamadan beklerdik. Heyet içeri girdiğinde hazırolarda bekler, otur komutuyla otururduk. Söz hakkı verilmeden konuşmak yasak olduğundan izin verilmemesini beklerdik. İzin verilen sanık kısa künye tekmiyle kendisini tanıtır ve sadece soruları cevaplardı. Bütün mahkeme heyeti komutandı. Cezaevi ile ilgili konuşmak, cezaevinden bahsetmek kesinlikle yasaktı. Zaten böylesi bir durumda cezaevinin kendilerini ilgilendirmediklerini söylerlerdi. Bazen heyetin önünde tutuklular dövüldüğü halde mahkeme heyeti buna müdahale etmez, seyirci kalırdı. Mahkeme heyetinin sorduğu sorular dışında konuşmak hele hele siyasi tavır sergilemek en büyük suçtu (Her şeye rağmen, her türlü teslimiyet ve aşağılanmanın içinde, her türlü dayağa ve işkenceye rağmen gerektiğinde ölümü göze alıp, mahkemelerde siyasi tavır koyup, savunma yapmasını da bildik). Böylesi tavır koyanlar kesinlikle dönüşte başına gelecekleri de bilirlerdi.

Mahkeme dönüşü yine aynı şekilde cezaevine getirilir, eğer mahkemede vukuat işlenmişse (mahkeme heyetinin "beğenmediği" bir tavır ya sağa sola bakma ve en önemlisi siyasi bir tavır) vukuatı olan büyük bir dayaktan, olmayanlar ise rutin sıra dayağından geçirilerek koğuşa girerlerdi.

\*\*\*

Böylesi bir cezaevi yaşamı ardından cezaevi Eylül ayına girdiğinde 1 Eylül 1983'te bir grup tutuklunun 35'te başladığı ölüm orucunun ardından 5 Eylül'de bütün cezaevine yayılan sloganlar (bu defa ırkçı-şoven sloganlar değil işkence ve zulmü kınayan sloganlar)

eşliğinde direniş başladı ve tüm cezaevine yayıldı.

Cezaevinin tümünde açlık grevi ve ardından benim de bulunduğum yaklaşık

200 kişi ölüm orucuna başladı. Cezaevi idaresi gafil avlanmıştı. Ani gelişen bu olay karşısında ne yapacaklarını bilemediler; sadece insanca yaşamak talebiyle sınırlı bu direniş karşısında geri adım attılar ve şartlarımızı kabul ettiler.

Direnişin başarılı olmasının en önemli nedeni tutukluların topyekün tavır koyması ve aynı zamanda dışarıdan ailelerin de bu konuda yeterli duyarlılığı gösterip dayanışma içine girerek cansiperane tavır sergileyebilmesiydi (Bir grup tutuklu yakını ile temsilci olarak bizleri ölüm orucunda ziyaret eden babam, daha sonra dışarıda sergilediği tavırdan dolayı "Halkı isyana teşvik etmek"ten, bir süre sorgandı ve gözaltı sonrasında altı ay ceza yedi, hapis yattı).

İdarenin gafil avlanması, direnişin ani gelişmesi, Eylül Direnişini yumuşak bir geçiş haline getirmişti. Benim de içinde bulunduğum bir grubu ölüm orucu sonucunda hücrelerden 10. koğuşa verdiler. Bir süre, yaklaşık 2-2,5 ay Eylül Direnişinin nimetlerinden yararlanmaya başladık. Artık dayak yemiyor, fiziki işkenceye tabi tutulmuyor, eğitim adı altında ırkçı-şoven marşlar ve sloganlar eşliğinde yürümüyor, kısıtlı zamanlarda da olsa havalandırmada volta atıyor, spor yapabiliyorduk.

Cezaevi idaresinin buna uzun zaman tahammül etmesi mümkün değildi. Aralık ayı başından başlayarak koğuşlardaki tutukluları sıkıştırmaya, bazı şeyleri yeniden dayatmaya başladılar. Önceleri yumuşak bir dille sıraya, yürüyüş koluna girmemizi istediler, reddedince bu defa baskıyla kabul ettirmeye çalıştılar; mahkemeye veya görüşe giden tek veya bir grup tutukluyu sıkıştırmaya, giderek şiddet uygulamaya başladılar. Son olarak 2 Ocak günü mahkemeye çıkan bir grubu iyice tartaklayıp, döverek hücreye attılar. Ertesi gün ziyaretin olduğu günde ilk koğuşlardan başlayarak sıraya girmelerini, ziyaret yerinde Kürtçe konuşulmamasını, baskı ve şiddetle uyguladılar. Sonra sıra bizim koğuşa (10. Koğuş) geldiklerinde (yaklaşık 45 kişilik koğuşun 23'ü ziyarete çıkmıştık ve hazırlıklıydık) bizlerden sıraya girmemizi istediler; red-

Ocak Direnişi, Eylül Direnişine göre oldukça sert,, ölümüne ve kanlı bir direniş oldu. Tutukluların ölümü göze alıp, ölüm pahası-

dettik. Bunun üzerine bağı-  
rıp çağırınca bizler de sert  
tepki gösterdik. Böylece zi-  
yaret yerine vardık. Ziyaret  
yerinde görüşürken bir ar-  
kadaşın annesi ile Kürtçe

konuşmasını bahane edip arkadaşı tartaklamaya baş-  
ladılar. Bunun üzerine bizler müdahale edince, bizle-  
re de saldırmaya başladılar ve görüş yerinde, ziyaret-  
çilerin önünde, slogan atmaya başladık. Slogan atın-  
ca daha önceden hazırlıklı olduklarından koridorlara  
doldurulmuş askerler "Allah, Allah" nidaları ile cop  
ve kalaslarla bizlere saldırdılar. Bunun üzerine bizler  
de karşılık verdik ve tam bir arbede yaşandı. Cop ve  
kalaslarla üstelik her tutukluya en az 2-3 asker düşe-  
cek şekilde saldırdılar. Ve bizleri hücrelere attılar.  
Slogan seslerimizi duyan cezaevi kitlesi, önceden  
böyle bir şeyin olabileceğini tahmin ettiğinden slo-  
ganlarımıza eşlik ettiler ve Ocak direnişi başladı.

Ocak Direnişi, Eylül Direnişine göre oldukça sert,,  
ölümüne ve kanlı bir direniş oldu. Tutukluların ölümü  
göze alıp, ölüm pahasına da olsa artık o günlere kesin-  
likle dönmek istememesinden kaynaklanıyordu. Artık  
koşuşlar basılıyor, barikatlar kuruluyor, her taraf yan-  
gın yerine dönüşüyordu. Onlar öldüresiye saldırıyor,  
tutuklular ölümüne direniyordu. Bunun sonucunda  
protesto amaçlı kendini yakmalar, kendini asmalar  
(Remzi AYTÜRK, Yılmaz DEMİR) oluyordu.

Bastıkları her koşuşu önce koşuşta ve koridorda,  
daha sonra sinema salonu, eski hamam denilen yerde  
yoğun işkenceden geçiriyor, "kuralları" dayatıp kabul  
ettirdiklerine önce İstiklal marşı ve Andımızı okutup  
ardından tek-tip elbise giydirerek koşuşa götürüyor-  
lardı. Kabul etmeyenleri ise iyice dayaktan geçirdik-  
ten sonra tek-tip elbiseyi zorla giydirip ellerini kelep-  
çeleyerek hücreye atıyorlardı. Tutuklular fırsatını bul-  
dukları ilk anda tektip elbiseyi üzerlerinden atıyor ve  
külötle ortalıkta dolanıyorlardı (Tek ve iki kişilik olan  
hücreler kapasitesinin üzerinde dolunca ve en az 10-  
12 kişi hücrelere atılınca, hücredeki bizler de asma ki-  
litlerin içine çöp dürterek bozup içeri daha fazla insa-

na da olsa artık o günlere kesinlikle dönmek istememesinden kay-  
naklanıyordu. Artık koşuşlar basılıyor, barikatlar kuruluyor, her  
taraf yangın yerine dönüşüyordu. Onlar öldüresiye saldırıyor, tu-  
tuklular ölümüne direniyordu.

nın alınmasını engellemeye  
çalıştık).

Bu direniş böylece kı-  
ran kırana yaklaşık iki ay  
sürdü. Bu sürede protesto

için kendini asan iki arkadaşın dışında, işkence ve  
linç sonucu öldürülen Necmettin BÜYÜKKAYA'n  
ölüm orucunun 49. gününde Cemal ARAT ve Orhan  
KESKİN' in ölümü ve bazı arkadaşların sakatlanma-  
sıyla sonuçlandı.

Cezaevine geldiğimizde genel bir teslimiyet yaşa-  
nıyordu; biz de teslim olduk. O teslimiyetin içinde  
bile değerleri korumak, işpiyoncu olmamak, ihanet  
etmemek, kurallara gönüllü uymamak, kuralların uy-  
gulayıcısı olmamak, günün şartlarında çok önemliydi  
ve direniş için bir semboldü. Daima dışarı çıktığımız-  
da insanların yüzüne bakacağımızı unutmamaya ça-  
lıştık.

Birçok insan için olay bir ölümden korkmak olayı  
değildi (Herkesin ölümü istediği anlar olmuştur). Öl-  
meden, işkencenin devamlılığıydı ürkün ve teslimi-  
yeti yaratan.

Yaşananları anlatmamdaki amaç benim ne kadar  
işkence gördüğüm veya kişi olarak bize yapılanları  
anlatmak değil, yapılan zulmün insanlar tarafından bi-  
linmesi, işkencecilerin ve zalimlerin açıklanmasıdır.

Unutulmamalıdır ki, cezaevlerinde yapılanlar  
"Türklük" adına yapıldı. Gerek o gün gerekse o gün-  
den sonraki günler hiçbir Türk Aydını bu olaya değin-  
medi, ciddi olarak tartışmadı; sorunu görmezden gel-  
di. Diyarbakır Cezaevi'yle ilgili kamuoyu yaratılma-  
dığı için onlarca insan öldü. Yüzlercesi sakat kaldı.

Yazının başında da belirttim: cezaevinde yaşanan-  
ların anlatılması benim açımdan oldukça zor. Yazılan-  
ların hiçbirini beğenmediğimi, eksik bulduğumu söy-  
ledim. Yazdıklarımı da bu anlamda beğenmeyeceğim,  
eksik bulacağım muhakkak. Yapmaya çalıştığım, bir  
şeyin bilinmesi, bir dönemin tanıklığı ve bir döneme  
ışık tutmaya çalışmaktan ibarettir...

# Kavramlar Anlam Değiştirmişti

Köroğlu Karaaslan

Cezaevinden çıktıktan birkaç yıl sonraydı. İstanbul'da bir evde dört arkadaş buluşmuş, uzun süre sonra bir araya gelmenin özlemiyle derin bir sohbete dalmıştık. Televizyon açıldı ve geçen alt yazıda; 'Kısıklı'da saldırıya uğrayan bir binbaşı şehit oldu' haberi hiç birimizin dikkatini çekmemişti. TV. kanalı normal yayını keserek olayı vermeye başlayınca kadar da hiç birimiz farkına varmamıştık. Spikerin halk otobüsünde saldırıya uğrayan binbaşının adını verdiği an, oturduğumuz odada bir şeylerin değişmekte olduğunu hisseden Adnan Abinin eşi, sevgili şan; 'ne oldu, tanıdık biri mi bu öldürülen asker? diye sordu. Evet, Nuri Aslan ve Adnan Aras için, çok tanıdık biri idi öldürülen bu asker. Benim için de tanıdık bir idi, ama diğer iki arkadaş kadar değil. Ben onlar kadar 'yakından' tanımıyordum Binbaşı (Diyarbakır Askeri Cezaevinin yüzbaşısı) Esat Oktay yıldırım'ı.

Haberin sonunda, hem Adnan'ın hem de Nuri Aslan'ın yüzü allak bulak olmuştu. İki de birkaç dakika hiçbir şey söyleyemediler. Nuri, biraz daha çabuk toparlanabildi. Ve dokunaklı bir ses tonu ile; 'Edo; (Adnan) yani şimdi Esat Oktay öldü ve biz yaşıyoruz. Öyle mi?' diye sordu. Evet, Esat Oktay ölmüştü ve bütün yaşananlara rağmen Adnan ve Nuriler yaşıyordu. Ancak, Nuri Abinin sorusunun ardındaki gerçek kolay anlatılabilecek türden bir şey değildi. Her iki arkadaşımın aklından o kısa an içinde neler geçtiğini anlayabilmem için saatlerce konuşmamız gerekti. Adnan ve Nuriler yaşıyorlar, ancak neler pahasına, hangi arazlarla ...

Diyarbakır Askeri Cezaevinde o vahşet dönemini yaşayan insanlara 'biraz anlatabilir misin, neler yaşadın orada?' diye sorduğumda aldığı cevap, çoğunlukla; 'ne anlatayım ya, her

gün işkence vardı işte' şeklindedir. 'Her gün işkence vardı.' işte çoğu insanın anlatmaktan kaçtığı için 'her gün işkence vardı' diye geçiştirdiği olayların tam anlamıyla anlatılması pek kolay olmuyor.

Tarihte eşi benzerine rastlanamayan 1980-84 döneminde Diyarbakır Askeri Cezaevinde yaşanan vahşeti tüm gerçekliğiyle anlatabilecek yetkinlikte birilerine henüz rastlamış değilim. Bu konuda yazılmış çok sayıda kitap-yazı-makale okuduğum, olayları yaşamış bir çok insanla bir arada yaşayıp defalarca konuştuğum halde, her seferinde olayın farklı bir boyutunun ortaya çıktığını gördüm. Öyle ki, aynı tarihlerde aynı koşullarda yaşamış insanların koşu cereyan eden olayları anlatırken anlatımlarda genel bir ortaklığın dışında çok farklı algılandığına tanık oldum. Birilerinin çok olumsuz bir davranış olarak değerlendirdiği bir

**Diyarbakır Askeri Cezaevinde koğuşların mevcudu hiçbir zaman belirlenen kapasite ile sınırlı kalmamıştır. Yirmi yatak kapasiteli**

tavır, derinliğine inildiğinde bir insanın hayatını kurtaran soylu bir tavır olarak görülebilmektedir.

Arkadaşlarımdan epey sonra yakalandığım için çoğuna tanık olmadığım olayları aynı mekandaki arkadaşlarımdan ve diğer tutuklulardan dinledim, üzerinden henüz çok zaman geçmemişti, yaralar ve işkence sonucu ortaya çıkan arazlar henüz bedenlerinde tazeliğini korurken gördüm.

Bu yazıda orada yaşananları anlatarak işkence mağduru arkadaşlarıma saygısızlık yapmayı düşünmüyorum. Ancak Diyarbakır Askeri Cezaevinde kurulan baskı sisteminin 1984 Şubat ayından sonra düzeldiği, orasının normal bir cezaevine dönüştüğü gibi bir yanılığ ile de karşı karşıyayız. 1984 Ocak-Şubat direnişinden sonra, baskı ve işkencenin şiddeti azalmış ancak henüz normalleşme söz konusu olmamıştı.

Şüphesiz bu derginin bir çok okuyucusu cezaevi ve işkencenin ne olduğunu bizzat kendi deneyimlerinden bilmektedir. Bugün Diyarbakır E Tipi Kapalı Cezaevi olarak bilinen, o günkü adıyla, 5 nolu Askeri Cezaevinde bir çok kavram bilinen anlamının dışında kullanılmıştır.

Cezaevinin mimari yapısında müşahade bölümü olarak düşünülen iki koğuş, dört katlı olarak ve her katta onar odadan oluşan, içinde beton bir sekinin olduğu, 2x1.80 cm lik hücre-koğuşlar haline getirilmişti. Burada her şey, insanların daha çok eziyet çekmesi için tasarlandığından, hücreler de bu amaçla kullanılmıştır. Bir tek kişinin kalması için hazırlanan bu hücreler, tıka basa doldurularak insanların ayakta bile kendilerine bir yer edinmekte zorlandığı gayri insani bir mekâna dönüştürülmüştür. Hücrelerin bu durumu, ayrıca değişik işkence uygulamalarına bir engel teşkil etmemektedir.

Diyarbakır Askeri Cezaevinde koğuşların mevcudu hiçbir zaman belirlenen kapasite ile sınırlı kalmamıştır. Yirmi yatak kapasiteli olarak düşünülen ve ancak o kadar insanın, insanca koşullarda yaşayabileceği bir yere 60-70 kişiden fazla tutuklunun doldurulması çok sıradan bir uygulama haline getirilmiştir.

Okuyacağınız yazılarda bahsedilen koğuş, klasik bir koğuşun her tarafına kaba kalaslardan iki yada üç

olarak düşünülen ve ancak o kadar insanın, insanca koşullarda yaşayabileceği bir yere 60-70 kişiden fazla tutuklunun doldurulması çok sıradan bir uygulama haline getirilmiştir.

katlı olarak, boydan boyaya ve bitişik olarak çatılan ve adına da ranza denilen 'yatak' yerlerinin oluşturulduğu, içinde tuvalet de olan

büyük bir odadır. Bu odada kaç kişi kalırsa kalsın asla elbiselerinizi, özel eşyanızı veya biraz yiyecek içecek koyacak bir dolabınız veya özel bir muhafazanız yoktur. Yatağınız size ait değildir, çünkü her zaman tutuklu sayısı yatak sayısından fazladır ve yanınızdaki kim olursa olsun, iki ya da üç kişi o yatağı paylaşmak zorundasınız. Yataklarınıza girdiğinizde her şeyin bittiğini de sanmayın. En derin uykuda bile esas duruş-nizami vaziyetinizi bozamazsınız. Uyurken kıpırdamak, sayıklamak veya istem dışı her hangi bir hareket, kesin bir biçimde yasaktır.

Koğuşta yemek yenecek bir masa veya oturup yemek yenecek bir yer yoktur. Herkes çömelerek, bir elinde ekmeği, bir elinde kaşığı en kısa zamanda, iki ya da daha fazla kişi bir kaptı bazen de bir kaşığı birden çok insan ortak kullanarak yemek zorundadır.

Ranzaların yapımında kullanılan yapı malzemelerinden olan kalas, cezaevinde bolca bulunduğu için, en kolay bulunan ve en ucuz işkence aracı olarak kullanılmıştır. En çok kullanılanı da inşaatçıların beşe on diye adlandırdığı 5x10 cm. ebadındaki ham kalastır. Bu kalas ayrıca özel işlemlerden geçirilerek daha çok acı veren ve daha kolay sakat bırakan bir alet haline getirilmiştir. Örneğin; her tarafına paslı çiviler çakılarak, ya da çakı ile çentilerek daha çok can yakması, özellikle kanatması ve sakat bırakması sağlanmıştır.

Diyarbakır Askeri Cezaevinde tutuklulara esir asker muamelesi yapıldığından, özellikle de itaate zorlamak için askeri terimler kullanılmıştır. Örneğin, gardiyan veya herhangi bir görevli tarafından çağrılan tutuklu adını, soyadını, memleketini, varsa vukuatını da belirterek, yüksek sesle kendini tanıtarak tek mil vermek zorundadır.

Diyarbakır Askeri Cezaevinde görevliler tamamen askerlerden oluşmakta idi. Binbaşı rütbesinde bir müdür, sergardiyan iç güvenlik amiri sıfatı ile bir yüzbaşı, değişik görevler yüklenen birkaç subay ve astsubay ile er ve erbaştan oluşan bu kadro tamamen özel eğitimlerden geçirilerek buraya gönderilmekte idi. Burada herhangi bir görevliye rütbesi veya adı ile



İşkenceye karşı direniş ve insan onurunu ayakta tutma kavgasının sembol direnişlerinden biri de kısaca tek tip diye adlandırılan bu

hitap etmek kesin bir biçimde yasaktı. Tutuklular dışında her kes komutandı. Hatta yüzbaşı Esat Oktay'ın köpeği Co bile. Her tutuklu, Co'yu gördüğü veya hissettiği anda 'Emret komutanım' diye bağırarak, esas duruş vaziyetinde komut vermek zorunda idi.

Diyarbakır Askeri Cezaevinde tutuklular, gelen ziyaretçileri ile görüşebilmek için onur kırıcı davranışlarla karşılaşmakta idiler. Bu davranışlara maruz kalmamak için ziyaretçilerinin ve avukatlarının gelmesini istemezlerdi.

Tutukluların duruşmaya götürülmeleri en büyük işkencelerin yapıldığı anların başında gelir. Sabahın erken saatlerinde koridorlarda toplanan mahkumlar sıkı dayak ve hakaretler altında, saatlerce yüzleri duvarlara dönük olarak bekletilerek halden düşmeleri sağlanır, ringlere sıkış, tıkiş doldurulurlar, eller zincirle birbirlerine bağılı olarak ayakta, yüz yüze gele-meyecekleri bir biçimde, yolculuğa çıkılırdı. Bu yolculuk keyfe göre gidiş ve gelişlerde saatlerce beklemek suretiyle daha da çekilmez kılınmaya çalışılırdı. Mevsim kış ise soğuktan titreyerek, yaz ise, kavuru-cu sıcakta terlemekten sırsıklam ıslanıp baygınlıklar geçirebilirdiniz.

En ufak bir işaretleşme, duruşta bir değışiklik, konuşmaya teşebbüs veya herhangi bir gerekçe yokken, orada ve koğıuşta saatlerce dayak atılmasına, anlatımlarda bahsedilen işkencelerden birine neden olabiliirdi.

Beden temizliğı kavramı ile özdeş bir yer olarak bilinen hamamın bir işkence aracı olarak kullanılması insanın aklına gelir miydi? Diyarbakır cehen-neminde hamam, temizlik için değıil, bir işkence aracı olarak kullanılmıştır. Yaz sıcaklığında, soğıuk su muslukları kapatılmış, kızgın derecedeki su ile insanların haşlanmasına neden olurken, kış günlerinde de insanlar soğıuk su ile yıkanmaya zorlanmıştır. Bir iki dakika içerisinde yapılmaya zorlanan temizliğıin akabinde çıplak bir biçimde, dayak eşliğinde, yerlerde süründürülerek koğıuşlara gidilmiştir. Sürekli eğitim adı altında askeri marşlarla yürütülüp dövülen, yerlerde süründürülerek kan ter içinde bırakılan tutukluların, temizlenmek için can atmaları gerekir-

ken hamamdan korkar hale gelmişlerdi. Kaba bir kumaştan yapılan pantolon ve gömlek benzeri bir üst giysiden oluşan tek tip elbise, özensiz ve oransız dikimi ile da-

ha da kaba hale getirilmiş, ilk yıkamada kolları dirseklere, paçaları diz altına kadar kısalan, renk verdiği için rengi koyu maviden beyaza yaklaşan bu ucube elbise, altına giyilen çamaşırlara da kötü boyasını bulaştırdığı için çamaşırların çoğıu pis bir maviye dönuşürdü. Bu elbiseyi giymemekte direnen bir çok tutuklu hayatını kaybetmiş, bir çoğıu sakat kalmış veya gördüğü işkencelerin izlerini hâlâ taşımaktadır. İşkenceye karşı direniş ve insan onurunu ayakta tutma kavgasının sembol direnişlerinden biri de kısaca tek tip diye adlandırılan bu uygulamaya karşı yapılan direniştir. Bu elbiseyi giymemek için insanlar günlerce ölümü göze alarak direnmiş, 'lider' konumundaki birkaç kişinin bu elbiseyi giymeyi kabul etmesi ile direnişin ruhu zedelenmiş ve bir çok insan o andan itibaren direnişini bırakmak zorunda kalmıştır. Necmettin BÜYÜKKAYA da bu elbiseyi tüm baskılara rağmen giymeyi kabul etmediğı için, kalaslarla feci şekilde dövülerek katledilmiştir. Bu cinayetten sonra tek tip elbise uzun süre mahkumların üzerinde kalmaya devam etmiştir.

Yukarıda da anlatmaya çalıştığımız gibi, 1984 Ocak-Şubat direnişinden sonra meydana gelen değışiklik, ciddi bir düzelme değıildir. Benim orada bulunduğum 1984 Mayısından 1986 yılı sonlarına kadar da normal bir cezaevi yaşamı olmadı.

Bahsettiğimiz tek tip elbise bütün iğrençliğı ile üzerimizde duruyordu. Oradan ayrılıncaya kadar normal bir bardakta su veya çay içme şansımız olmadı. Tüm tutuklulara verilen çay, içine kuru çay atılmış plastik bidonlara, kalorifer kazanından sıcak su eklemek sureti ile yapılmaktaydı. Çayı, kullanıp yıkadığımız plastik hazır ayran kutularından içerdik. Bu şekilde hazırlanan çay bile sık sık kesintiye uğrar, keyifleri istediğı zaman verilirdi.

Yeni gelen tutuklulara marş söyletilmesine karşı çıktığımız için bütün koğıuşumuzu (20. koğıuş) hücrelere naklettiler ve dokuz ay boyunca orada tuttular.

Bu cezaevinde, çok kısa dönemlerin dışında normal bir yaşam sağlanamadı. Zaman zaman gerilen ilişkiler, baskınlarla, sürgünlerle

Hücre olarak bahsedilen 36. koğuştta kaldığımız aylar boyunca havalandırma-ya çıkma şansımız hiç olmadı. Bir kişilik olarak ta-

sarlanan bu kafes- hücrede aylarca dört kişi kaldık. Hücre kapıları sürekli kapalı olduğu için, diğer hücrelerdeki arkadaşlarımızla ancak yüksek sesle bağırarak iletişim sağlayabiliyorduk. Aylarca aynı mekânda yaşadığımız halde yüz yüze gelerek tanışma fırsatı bulamadığımız bir çok arkadaşımız oldu. Ancak bu koşulların bize verdiği bir yetenekle birbirimizi seslerimizden tanımaya başlamıştık. (yıllar sonra tesadüfen aynı mekanda oturduğumuz bir arkadaşı sesinden tanıyarak yüz yüze tanışma fırsatı yakaladım.)

Yemekler özensiz yapılmakta, içine yabancı maddeler katılarak ya da taneleri dökülerek sadece suyu verilen ve yenilmez hale getirilen bu yemekler bile çok az miktarda verilmekteydi

Banyo her ne kadar artık bir işkence aracı olmaktan çıkarılmıştıysa da, iki ya da üç haftada bir gidilebilmekte, sıcak- soğuk su, her zaman düzensiz akmaktaydı. Koğuşlarda her zaman susuzluk çekilmekteydi ve bazen bulaşıkları yıkayacak suyu bile bulamazdık.

Ziyaretçilerimizle Kürtçe konuşmamız engellenmeye devam ediliyordu.

sonuçlanırdı... Çok eziyetli ve kanlı sevlerde insanlar katledildi. Anadolu'nun uzak cezaevlerine, bu cezaevlerindeki karanlık hücrelere dağıtılan insanların çığlıkları hâlâ kulaklarımızdaki etkisini devam ettirmektedir.

İnsanlar farklı bir biçimde itirazçılığa zorlanmakta ve her konuda keyfîlik devam ettirilmekteydi.

Ancak bütün bunlara rağmen, tutuklular eski günlerdeki kadar onur kırıcı davranışlara maruz kalmıyorlar, kısmen daha rahat koşullarda yaşıyorlardı.

İstedığımız gazeteleri aldırıp okumak, istediğimiz kitapları içeri aldırabilmek, zamanı değerlendirebilecek bir şeyle uğraşmak, mümkün değildi.

Bu cezaevinde, çok kısa dönemlerin dışında normal bir yaşam sağlanamadı. Zaman zaman gerilen ilişkiler, baskınlarla, sürgünlerle sonuçlanırdı... Çok eziyetli ve kanlı sevlerde insanlar katledildi. Anadolu'nun uzak cezaevlerine, bu cezaevlerindeki karanlık hücrelere dağıtılan insanların çığlıkları hâlâ kulaklarımızdaki etkisini devam ettirmektedir.

Diyarbakır- Eskişehir, Eskişehir- Aydın cezaevleri ve bu cezaevleri arasında yaşananlar ise ayrı bir dramdır.

İnsanlığın yüzkarası olarak yaşanan bu dönem hakkında, hiçbir hukuki işlem yapılmadı ve sorumlularının ortaya çıkarılmasına izin verilmediği için insanlık tarihinde bir kara leke olarak kalmaya devam etmektedir.

# Diyarbakir Zindanında Kadın Olmak

Nuran Çamlı  
Maraşlı

## İsterseniz Şampuanlı Odaya

Üç saate yakın arama ve kayıt adı altında yaptıkları işkenceden sonra biz iki kadını diğer arkadaşlarımızdan ayırıp bir hücreye götürdüler. Kısa bir süre sonra E. Oktay tekrar geldi. “Odanızı beğendiniz mi, isterseniz sizi avukatlarımız gibi şampuanlı odaya da gönderebiliriz. Bu gece burada kalın, sonra oraya gönderirim. Sizin namusunuz ben ve askerlerimden sorulur. Askerlerimin size karşı bir yanlısını görürseniz bana söyleyin. Askerlerim yanlış bir şey yapmaz, ben ne dersem onu yaparlar. Biz hepimiz namuslu, evli, çoluk çocuk sahibi erkekleriz.....” le başlayıp saatler süren bir nutuk çekti. Konuşmasından sonra askerlere hitaben “Ne yapacağımızı biliyorsunuz..” diyerek hücreden ayrıldı.

## Sabaha Kadar Falaka, Dayak

E. Oktay’ın ayrılmasıyla birlikte, ellerinde kalın kalaslar tutan işkenceci ekibi, Kara Bela, Laz Mevlût, Ömer Çavuş, Posta Eyüp, Horoz lakaplı işkence uzmanları ekibi gardiyanlar yerlerini aldılar.

Bize akıllarına gelen yığınla abuk-sabuk sorular sordular; cevabı beğenmediklerinde “olmadı” deyip, her defasında kalaslarla her bir elimize yirmişer defa vuruyorlardı.

Bu kez başka bir gardiyan “yine olmadı kız, a..na koyduğum” diyerek falakaya çekiyordu.. İlerleyen saatler sonrasında uykusuzlukları artınca iyice kudurmuşlardı. Sabaha kadar falaka, dayak devam etti. Ellerimiz ayaklarımız mosmor kesilmişti, acıdan-sızıdan bağıryorduk.

(...) 25 kişilik koğuşta 75 kişi kalıyorduk. İkişer kişi ranzalarda, geri kalanlar tek battaniye ile yerlerde ranzaların arasında yatıyorduk. Beton zemin kadınlardan görünmüyordu.

Her koğuş duvarında –iç koridora bakan kısımda- altışar küçük mazgal ve bunların üzerinde üç tanesi üstte, üç tanesi de alta olmak üzere altı gözetleme deliği bulunuyordu. Askerler 24 saat boyunca bu mazgal deliklerinden bizleri izleyebiliyorlardı. Bir ay boyunca sürekli dayak ile geçen hücre ve tecrit cezası bitiminden sonra ilk koğuşa çıkarılışımızda belleğime kazınan bu mazgallar olmuştu. Uyurken hepimizin yüzü mazgal-

lara dönük, sağa-sola dönmek yasak ve sırt üstü yatmak zorundaydık. Öyle ki, asker bizi görmek istediğinde direk olarak yüzümüzle karşılaşabiliydim. Ağız burun kanlar içinde (...) Hakimlerin karşısında da esas duruşta durmak ve onlara “Komutanım” diye hitap etmek zorundaydık. Hakimler de bize tıpkı gardiyanlar gibi tuzak sorular yöneliyorlar, evet ya da hayır gibi kısa cevaplar vermemizi bekliyorlardı.

Mahkeme sorgusu yanılmıyorsam iki gün sürdü. Sorguların bitiminde Şeref Abii, hasta olduğunu ve duruşmadan “vareste” tutulmasını talep etti. Sorulanan dışında bir şey söylemeye, istemeye kalkışmak mahkeme için büyük bir “vukuattı”.

Askerler Şeref Abi’yi hemen orada hakimlerin gözü önünde coplara, yumruklarla yere çöktürdüler; ağzını burnunu kanlar içinde bıraktılar. Çok kötü durumdaydı. O haline yüreğim sızlamıştı.

Şeref Abi, dönüşte kariyerin içinde de, sen nasıl mahkemeden bir şey istersin diye feci şekilde dövüldü. Cezaevine getirilince de gurup-tan ayrılıp merdiven altında yine dayağa alındı. İkinci gün de merdiven dayacağı Ruşen Abi’nin (Avukat Ruşen Arslan) başına geldi.

Zincirlerle sarhoş gardiyanlar hücreye (...) Bir gün benimde içlerinde olduğum yedi arkadaş – Sakine Polat (Cansız), Gönül Atay, Cahide Şener, Fatma Çelik, Aysel Çürükaya ve Halide

Ellerimiz kendiliğinden düşüyor, tırnaklarımızın ucundan kanlar akıyordu. Bir süre sonra ellerimizi kaçırmaya başladık, bu kez içi

(Halide'nin soyadını hatırlayamıyorum) keyfi olarak iki gün hücre cezası verildi.

Koğuştaki falaka faslından sonra hücreye indirildik. Her zamanki gibi bütün doğal ihtiyaçlardan men edildik. Akşam sayımında işkenceci ekip zil zurna sarhoş bir vaziyette, kahkahalar atarak (alay olsun diye bazen isimlerimizle hitap eder, "nurancığım, sakineciğim, gönülcüğüm, ayselciğim" derlerdi) ellerinde zincirlerle hücreye geldiler. O akşam, böyle hitap etmeye karar vermişlerdi. Önce her bir elimize 20 el falakasıyla vurarak seansı başlattılar. Kadınlık onurumuzu aşağılayıcı sohbetlerinden sonra kendi aralarında bir mahkeme kurdular. Kara Bela hâkim; Ömer Çavuş savcı; diğerleri de kâh infaz memuru kâh savcı oluyorlardı. Sırayla isimlerimizi söyleyip, hakkımızda verdikleri cezaları tarafımıza tebliğ ettiler. Şöyle ki; Kara bela: "Hepsi için 50'şer el, 50'şer ayak falakası talebiyle duruşmayı açıyorum." Laz Mevlüt itiraz ediyor: "50'şer az bulunduğundan, sayı 100'e çıkarılmıştır."

Bu kez kara bela itiraz ediyor: "şimdilik 75'te anlaşalım, ne acelen var y.ak, nasıl olsa sabaha kadar kızlarla beraberiz, istersek 100' ü de geçerez, ne güzel eğleniyoruz."

Bu cezada karar kılıp uygulamaya geçtiler. Her bir elimize yetmiş beşer olmak üzere toplam 150 el sopası yedik. 10 coptan sonra zaten ellerimiz dirseklerimiz kadar morarıp uyuşmuştu; coplar inip kalktıkça moraran ellerimiz patlayıp kanamaya başladı.

Öyle ki artık ellerimizi artık açamaz hale geldik. Yine de sayı tamamlanmadı diyerek bu kez ellerimize -köpeklerin patilerini yukarıya kaldırdığı gibi- vurmaya devam ettiler. Ellerimiz kendiliğinden düşüyor, tırnaklarımızın ucundan kanlar akıyordu. Bir süre sonra ellerimizi kaçırmaya başladık, bu kez içi demir olan coplarla rasgele vurdular.

Gücümüz tamamen tükenmişti, coplar indikçe boğazımız yırtılırcasına çığlık atıyor, bağıriyorduk, seslerimiz birbirine karışıyordu. Çıgıklarımız gecenin geç saatinde havalandırmada yankı yapıyordu. Durmaksızın vurarak verdikleri cezanın infazını bitirdiler.

Banyo kapısında erkek gardiyan (...) İki günlük hücre cezamızı, ilk günün işkence temposuyla tamamladık. Koğuşa götürülmeden E. Oktay hücreye geldi. Yüzümüz dahil, görünen her yanımız şiş ve çürük için-

demir olan coplarla rasgele vurdular. Gücümüz tamamen tükenmişti, coplar indikçe boğazımız yırtılırcasına çığlık atıyor, bağıriyorduk, seslerimiz birbirine karışıyordu.

deydi. Görüntümüz Esat'ın çok hoşuna gitmişti, en yakınındaki askerin başını okşayarak (E. Oktay, verdiği

emirlerin -dayak, falaka- istediği gibi yerine getirilmesi halinde, mükafat olarak askerlerinin başlarını okşar, memnuniyetini dile getirirdi.) "ellerinize sağlık, güzel olmuş" deyip bize dönerek "nasılsınız kızlar, akıllandınız mı?" diye sordu.

Banyoya götürülmemiz ve yıkanmamız emrini vererek hücreden ayrıldı. Gardiyan tek sıra halinde bizi banyoya soktu, banyo bitene kadar kendi de kapının dışında bekledi. Büyük olasılıkla kapıyı açıp bizi izliyordu. Hiçbirimizin durumu, diğerine yardım etmeye müsait değildi. Tutmayan ellerimizle üzerimizdeki pislikleri yıkayıp, temizlenip öylece koğuşa çıktık. Biz E. Oktay ve ekibi karşıladı. Koğuştakilere gözdağı olsun diye, Esat bizi içtimaya sokmayarak orta yerde tutup, her zaman ki nutkunu attı, koğuşa dönüp yüzlerimizdeki morlukları kastederek, "renkli yüz görmek iyi oluyor değil mi kızlar, arkadaşlarınıza ilaç sürün yarına bir şeyleri kalmaz" diye bir de "babalık" yapmaya çalışıp koğuştan toplu halde ayrıldılar.

### Mektubu Ye Emri

(...) E. Oktay, Meryem'in Ailesine mektup yazarken saçlarının kesilmesinden bahsettiğini ve bunun ağır bir suç olduğunu belirtiyordu. Cebinden çıkardığı mektubu da sallayarak nutkuna devam etti ve mektubu hemen orada Meryem'e yedirmesi için gardiyan Ömer Çavuş'a uzattı.

Ömer Çavuş mektubu üç dört parçaya böldükten sonra sıradaki yerine dönmüş olan Meryem'in ağzına tıkamaya çalıştı. Meryem kaşlarını çatmış, kararlı bir biçimde başını iki yana sallayarak bu işleme direniyordu. Ama nafile!

İki üç gardiyan gencecik kızın çenesine yapışarak kağıt parçalarını zorla ağzına tepıştirdiler. Çiğnemesi için de ağzını açıp kapatarak zorladılar. Güzelim Meryem bir yandan çatık kaşlı direngen tavrını sürdürüyor, ama bir yandan da gururu kırılmış olarak gözünden sessizce yaşlar boşanıyordu.

Gardiyanlar bunun için de birkaç defa daha vurdular. Meryem'e ve E. Oktay'ın nutku bitene kadar mektubu çiğneyip yutması için başında beklediler.

\* Yazının tümü için Gelawej'e <http://www.gelawej.com> adresine bakınız. \*\*Avukat Şerafettin Kaya

# İşkenceci

Ruşen Arslan\*

12 Eylül askeri darbesinden bu yana 23 yıl geçtiği halde, askeri cuntanın uygulattığı işkenceler güncelliğini korumaya devam ediyor. Bunda Hasan Cemal'in Kürtler adıyla yayınladığı kitapta, Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi'nde, Felat Cemiloğlu'na bok yedirme gibi çarpıcı bir örnek vermesinin payını kabul etmek gerekir. Ne var ki, o günkü uygulamaların güncelliğini, yalnız Hasan Cemal'in Kürtler kitabına bağlarsak yanılıya düşmüş oluruz. Çünkü yuvarlak bir rakamla yüz bine yakın insanın girip çıktığı bu cezaevinde, yalnız hapis olanlara değil, hapistekilerin yakınlarına ve ziyaretçilerine de ağır işkenceler uygulandı. Böylece uygulamaya tabi tutulan insan sayısı milyonu buldu. İşkence uygulamalarına tabi tutulmuş insan sayısı bu kadar yüksek olursa, toplumsal bir travmaya yol açması da kaçınılmazdır.

Toplumsal travmalar, olumlu büyük değişimlerin yaşanmasıyla atlatılamazsa, yaşayan nesille birlikte devam eder. Kürt halkının yaşamında olumlu büyük değişimler olmadığına göre, travma da devam ediyor demektir. Sosyal travma ediyorsa, güncelliğini koruyor demektir. Nitekim Diyarbakır Sıkıyönetim Cezaevi'ndeki uygulamaları konu olan onlarca kitap, tiyatro eseri yazıldı. Adeta Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi edebiyatı doğdu. Konulu ve dokümanter filmler yapıldı. Bunların çoğu birçok ülkenin televizyonlarında, film festivallerinde gösterildi ve gösteriliyor. Bir örnek vermek gerekirse; Av. şerafettin Kaya ile beni konu alan Karaman Yavuz'un **Ich schäme mich ein Jurist zu sein** (Hukukçuluğumdan Utanıyorum) adlı dokümanter filmi 18 ve 20 Haziran 2003 tarihinde **Berlin Kürt Film Festivali'**nde gösterime sunuldu.

## İşkencenin İşkenceci Ayağı

12 Eylül askeri darbesi yapıldığında Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi'nde idim. İşkenceler nasıl başladı, dozu nasıl arttırıldı, neler yapıldı? Bunların hepsini an be an yaşadım. İşkence uygulamalarının çoğuna muhatap ve tanık oldum. O kadar işkence çeşidi uygulandı ki, bunlara ne bir makale ve ne de bir kitap yeter. Öte yandan Uygulanan işkence çeşitliliğindeki "zenginlik", tüm işkenceleri anlatmada kişiyi aşar. Zaten yapılan işkenceler anlatılıyor. Ben 12 Eylül'ün 23 üncü yılında alışılmışın dışına çıkarak işkenceciyi yazmak istiyorum

Türk Dil Kurumu Sözlüğü işkenceyi; "Bir kimseye maddî ve manevî olarak yapılan aşırı eziyet, düşüncelerini öğrenmek amacıyla birine uygulanan eziyet", bunları yapan kişiyi ise "işkenceci" sıfatıyla açıklıyor.

\* Avukat, 1979-85 yıllarında Diyarbakır Cezaevinde yattı. Rızgari Dosyası Sanığı

Gardiyanları işkenceci yapabilmek için sürekli ve sistemli uyuşturucu haplara alıştırılıyorlardı. Çoğu hapçı olmuştur. Zaten cezaevin-

Bazı meslekler, örneğin sanatçılar için "Sanatçı olunmaz, sanatçı doğulur" denir. Yanılmıyorsam gazeteciler için de aynı şey söy-

lenir. Acaba işkenceciler için de aynı şey söylenebilir mi? Bunun doğru cevabı, hem işkenceci ve hem de işkence gören açısından araştırılarak bulunur. Ben işkence gören açısından sorunun cevabını aramaya çalışacağım. Bana göre doğuştan ruhsal hasta olanları bir yana bırakırsak; işkenceci doğulmaz, işkenceci olunur derim. Bu görüşümü kanıtlamak için size yaşadığım olaylardan örnek vermek isterim.

Diyarbakır Cezaevindeki işkence uygulamaları 12 Eylül'den önce başlatılmıştı. Anlaşıldığı kadarıyla darbeye "sorunsuz" cezaevleri bırakılmak isteniyordu. Baskıları uygulamaya başladıkları bir gün, kaldığımız koğuşa başlarında çavuş olduğu halde, on-on beş asker baskın yaptı. Amaçları gözdağı vermektir. Koğuş kapısı açılınca, yarısı korkusundan içeri giremedi. Çavuşun küfürleri, zorla iterek içeri sokması sonucu içeri girebilmişlerdi. Hem canlarından korkuyor ve hem de bizlere işkence yapmak için hazır olmadıkları her hallerinden belli oluyordu. Ama zaman geçince, koğuşa giremeyen ve gözlerimize bakamayan bu asker gardiyanların çoğunun, azılı birer işkenceciye dönüştüklerini gördük.

Hem ideolojik ve hem de ruhsal olarak yavaş yavaş işkenceci olmaya hazırlanıyorlardı. Bunun için kendilerine çeşitli olanaklar sunuluyordu.

Birincisi; ordu içinde uygulanan katı disiplin kuralları bunlara uygulanmazdı. Saç bırakabilir, komutanları yanında yakaları açık gezebilirlerdi.

İkincisi; tutuklulara verilmesi gereken kumanya tam verilmez, çoğu er olan gardiyanlara verilirdi. Çoğu ceplerinde haşlanmış katı yumurta, hoşafın kuru kayısıları, aşure yapılması için verilen fındık, üzümle dolardı. Bir keresinde havalandırmada bir gardiyanın, ceplerinden çıkardığı 12 adet yumurtayı yediğini gözlerimle görmüştüm. Bizim kumanyalarla onlara özel yemekler yapılır. Öyle beslenirlerdi ki, çelimsiz olarak gelen biri Kırkpınar pehlivanı gibi olup dönerdi.

Hiç unutmam hücrede kaldığım dönemde yeni bir ekip gardiyan gelmişti. Çavuş hücrede görevlendirilen gardiyan erleri getirdi. Dördüncü kattaki ilk hücrede dört kişi kalıyorduk. İki yeni gardiyan er korkuların-

dan en çok bulunan hap Diazem'di. Sinir krizi geçiren ya da temaruz gösteren hastalara hemen diyazem verilirdi. Tutuklular arasında uyuşturucu hapların yayılması politikası güdülüyordu. Ki

dan, çavuşun açtığı koridor kapısından bir türlü içeri girmiyordu. Sonunda çavuşun küfür ve itmesiyle içeri girdiler. En azılı "suçlular"

hücrede olacaklarına göre, hani korkmakta haksız da değillerdi. Hücre arkadaşlarımdan Osman Erdal'a "Osman senin gözüün kuvvetlidir. Bunların bel ve basen ölçülerini al ve kafana nakşet. Bir ay sonra bir ölçüm daha yap, bakalım fark var mı?" demiştim. PKK Ceylanpınar davasından yargılanan ve çok şakacı bir arkadaş olan Sarı Osman "Peki Abi" demişti. İki ay sonra her ikisi de, şişman denecek bir figüre sahip olmuş ve zalim birer işkenceci olup çıkmışlardı.

İki yıl müthiş bir açlık çektik. Tahminen bir ay aç bırakılır ve sonuçta midemiz epeyce küçülürdü. Daha sonra iki-üç gün tıka basa dolu ve normalinden üç kat fazla yemek gelirdi. Ufalmiş midelerimizle gelen yemeklerin tümünü on beş dakika içinde yemiş ve bulaşıkları yıkamış olmamız gerekirdi. Tabii hepsini yiyeceğim, bir kısmını tuvalete dökerdik. Kanalizasyonun lögatları kontrol edilir, yemek dökülmüşse sıra dayalı geçirdik. Açlık çekiliyor ama midenin aldığından fazla yemek hiç çekilmiyor ve insana müthiş bir işkence oluyordu.

Üçüncüsü; el konulan elbise ve eşyalarımız gardiyanlara dağıtılırdı. Önceleri eşofman daha sonra ise tek tip elbise giymek zorunda olduğumuzdan, tüm elbiselerimize el konulmuştu. El konan elbise ve eşyalar için makbuz verilmezdi. Bu konuda tam bir orman kanunu yürürlükteydi. Teskere alan gardiyan güzelce giydirilir ve öyle uğurlanırdı.

Gardiyanları işkenceci yapabilmek için sürekli ve sistemli uyuşturucu haplara alıştırılıyorlardı. Çoğu hapçı olmuştur. Zaten cezaevinde en çok bulunan hap Diazem'di. Sinir krizi geçiren ya da temaruz gösteren hastalara hemen diyazem verilirdi. Tutuklular arasında uyuşturucu hapların yayılması politikası güdülüyordu. Ki bizler de buna karşı özel yöntemler geliştirmiştik. Hapları biten veya az gelen gardiyanlar, diyazem gibi anti depresiv, panalgin, novalgin gibi ağrı kesici hapları kullanan tutuklulardan hap ister ve bu kez onların haplarını kullanırlardı.

Hapçılığa alıştırılma olayını, bir gardiyan olduğu gibi bana itiraf etmişti. Hücrede sekiz ay kalmış, sonra da koğuşa götürülmüştüm. Koğuşa iki hafta kadar

## Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi, Sıkıyönetim bölgesindeki soruşturma ve operasyonlardaki işkenceyi, genel işkence uygulama-

kaldıktan sonra bu kez boklu hücreye götürüldüm. İki hafta da boklu hücrede kaldıktan sonra 25. koğuşa verildim.

mayanlardan tutun, üniversite mezununa kadar çeşitli eğitim kademelerinden geçmiş ve önemli bürokratik ve siyasal pozisyonlara

mayanlardan tutun, üniversite mezununa kadar çeşitli eğitim kademelerinden geçmiş ve önemli bürokratik ve siyasal pozisyonlara

Koğuş gardiyanımız Orta Anadolu'dan iri kıyım bir köylüydü. O da uyuşturucuya alıştırmıştı. Feci dayak atan biriydi. Bir gün gözetleme deliğinden, Özgürlük Yolu davasından yargılanan ve aynı zamanda arkadaşımın oğlu olan Kenen Alabay ile bizi konuşurken görmüş ve dışarı çağırmıştı. Bitişik iki koğuşun gardiyanları da oradaydı. İkimizi kazma saplarıyla dövmeye başladılar. Her üç gardiyan sırayla dövüyordu. Yorulan diğerine bırakıyordu. Kafa hariç her tarafımıza vuruyorlardı. Artık dayanacak halimiz kalmamıştı. Kenan bağırmağa başladı. Diğer ikisi dayağı durdurdu. Bizim gardiyan hızını alamamış ha bire dövmeye devam ediyordu. Sonunda diğerleri ona engel oldu ve bizi koğuşa aldılar.

sahip olmuş insanlar vardı. Aramızda bakanlık, milletvekilliği, belediye başkanlığı yapmış ve hatta Nurettin Yılmaz gibi cumhurbaşkanlığına aday olmuş, meslekleri doktor, hakim, avukat, kaymakam, öğretmen v.b. olanlar vardı.

Her tarafımız yara bere ve morluklar içindeydi. Ayaklarımız kangren olmasın diye, arkadaşlar su kıtlığına rağmen içme sularını yere döküp üzerine tuz serptiler. Durdurmadan koltuklarımıza girip saatlerce tuzlu suda yürüttüler. Ben morali yüksek tutmak için gülüyor ve arkadaşlarla şakalaşmaya çalışıyordum. Bu dayağa rağmen gülüşümü, arkadaşlar delirdiğime yormuş ve korkmuşlardı.

Hayat boyu ezilmiş ve özellikle askerde acemi eğitiminde birçok dayak ve küfüre maruz kalmış olanlar, birdenbire emredebilecekleri, küfredebilecekleri ve hatta öldüresiye dövebilecekleri bir kitleyi karşılarında bulmuşlardı. Benliklerindeki aşağılanma ve ezikliğin acısını çıkarabilecekleri fırsat doğmuştu. Hayat boyunca bu fırsatı bulamayacaklardı. Allah için bunu çok iyi kullandılar. Belki de işkencecilerimizi en çok özendiren şey de buydu. Gardiyanlar "Oğlum Avukat", "Oğlum Bakan", "Oğlum Kaymakam" yahut "Oğlum Polis" diye "nazik" hitapla başlayan emirlerini verdiklerinde adeta mest oluyorlardı.

### Niçin İşkence?

Benim cezam bununla da bitmemişti. Sabah, öğlen ve akşam yemek karavanası geldikten sonra, gidip mazgal deliğinden elimi uzatıp coplanmam zorunluydu. Bu hal 1983'te direniş başlamasına kadar sürdü.

İşkenceyi her seferinde sayıları 100-120 yi geçmeyen ere ve en üst rütbelisi yüzbaşı olan birkaç subaya bağlamak yanlıştır. İşkence önceden planlanmış, emir ve komuta zinciri içinde uygulanmıştır. Türk devleti öteden beri sistematik işkenceyi, "mahalli ve münferit olaylar" olarak sunmak ister. Yönetimde ister asker, ister sivil olsun fark etmez. Tabi bunu kimse yutmuyor. Kuruluşundan beri T.C. devletine insan hakları konusunda iyi bir sicil verildiği görülmemiştir.

Direniş her şeyi değiştirmişti. Gardiyanları bir korku sarmıştı ki sorma gitsin. Direnişin ikinci veya üçüncü günüydü. Ben koğuştaki çamaşır yıkıyordum. Açık mazgaldan gardiyan sürekli beni izliyordu. Konuşmak istediği belliydi. Ben ise hiç orali olmuyordum. Bir ara yalvarırcasına "gelir misin" dedi. Gittim ve başladı benden özür dilemeye: "Buraya gelmek istemediğini, emir kulu olduğunu, hep üst komutanlarının dediğini yaptığını, bana yapılanlar için de özel emir aldığını, burada işkence yapmaya uyuşturucu hap kullanarak alıştırdığını, hapçı olduğunu, hap almadan duramadığını..." bir bir anlattı.

Nevar ki, Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi, Sıkıyönetim bölgesindeki soruşturma ve operasyonlardaki işkenceyi, genel işkence uygulamaları içinde mütalaa edemeyiz. Özellikle 12 Eylül'ün Diyarbakır Sıkıyönetim Askeri Cezaevi bir laboratuvarıdır. Burada Kürt yurtsever ve devrimcileri, düşünce ve inançlarından vazgeçmeye, ihanete zorlanıyorlardı. İşkence sistemli olarak bunun için uygulanıyordu.

Gardiyanların çoğu köylüydü. İçlerinde tek tük lise mezunu vardı. Biz tutuklulardan ise, okur yazar ol-

12 Eylülcülerin kafasında şu vardı: "Kürtçülük hareketlerine katılanlar, doyumsuz, toplumdan dışlanmış, aile yaşamları sorunlu, iyi eğitim almamış in-

sanlardı. Bunlar da fazla bir yekûn tutmuyordu. Devlet bunların üzerine baskı kurarak düşüncelerinden vazgeçirebilirdi...” Düşüncelerinin bu olduğunun en önemli kanıtı, bizler cezaevindeyken yaptıkları üç adet anket oldu.

İlk anket seçme ve özellikle tahsilli olan tutuklularla yapılmıştı. Diğer iki anket ise geneli kapsıyordu. Tüm anketlerde çaprazlama değişik yerlerde bir kaç kez sorulan şu sorular her şeyi açıklıyordu. Akımda kaldığı kadarıyla sorulan sorulardan bazıları:

- Annen ve baban seni döver miydi?
- Annenle baban kavga ederler miydi?
- Sana yeterince harçlık verilir miydi?
- Hiç aşık oldun mu?
- Karşı cinsten arkadaşın oldu mu?
- Aile içinde yeterince sevildiğine inanıyor musun?
- Hayvanlarla cinsel ilişkin oldu mu?

Bu ve benzeri sorular uzayıp gidiyordu. Devlet, “Kürt ulusal sorunu nedir ve nasıl çözülür?” diye kafa yormuyor, işi kestirmeden halletmeye kalkıyordu. Kürtler nasıl Müslümanlığı kılıç zoruyla kabul etmişlerse, yine kılıç (siz işkence anlayın) zoruyla Türk ve Atatürkçü olacaklardı. Evdeki hesap çarşıya uymadı. İstisnalar dışında ne Kürtler Türk ve ne de Kürt yurtseverleri Atatürkçü oldular.

### Ortada İnsanlığa Karşı İşlenen Suç Var

Diyarbakır’da yıllarca uygulanan işkenceler, Kürt halkına yönelik bir insanlık suçudur. Sorumluları en başta Millî Güvenlik Konseyi üyesi generaller ve Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanları Kemal Yamak ile Suat İlhan’dır. Tabii uygulayıcılar da. Merak ediyorum... Bunların yaptıkları yanlarına kâr mı kalacak? Yoksa zamanaşımı olmayan bu suçtan dolayı uluslararası bir mahkemede yargılanabilecekler mi?

Doğrudan işkenceyle öldürdükleri onlarca insanı bir yana bırakalım. Diyarbakır’da kışın soğuşunda kaloriferleri yakmaksızın pencereleri açık tutan, yazın cehennem sıcaklığında ise kapalı tutarak binlerce Kürdü ciğerlerinden hasta eden, tüberkülozlu olanlarla olmayanları bir arada tutarak herkese bulaştırmak isteyen, aynı kaptan yemeye mecbur edenler insanlık suçu işlememiş midir? İnsanlık 12 Eylül’ün işkencelerini yargılayabilecek mi? Yargılanmadıkları takdirde Salih’in annesinin yüreğindeki köz nasıl sönecek? Şimdi biliyorum “Salih de kim?” diye siz sora-

caksınız. Ben işkenceyi değil işkencecileri anlatmak istiyordum. Ama beni en çok etkileyen bu işkenceyi anlatmadan geçemeyeceğim.

Cezaevinde Kürtçe konuşmak yasaktı. Görüşlerde de Türkçe konuşmak zorundaydık. Ziyaretçimiz Kürtçe konuşursa, hemen görüşme kabini terk etmek zorundaydık. Görüşme toplam iki dakikaydı. Aynı kabinde bazen iki, bazen de üç tutuklu aynı anda ziyaretçilerle görüştürülürdük. Bir gün Kurtalanlı Salih adındaki bir gençle aynı kabine düşmüştük. Benim eşim, onun ise annesi gelmişti. Salih’in annesi Türkçe bilmiyordu. İkisi konuşmadan yalnızca birbirlerine bakıyorlardı. Annenin gözlerinden yaş boşanmaya başladı. Dayanamadı “kurê min” dedi. Yani sadece “oğlum” demişti. Salih, kural gereği terk etmesi gereken kabini terketmedi. Sille tokat kabinden çıkardılar. Annesi feryat ediyordu. Ben dayanamayıp gardiyanlara bağırdım. Beni de aldılar ve ikimizi de deyim yerindeyse eşek sudan gelinceye kadar dövdüler.

Yargılandığım Rızgari davasından ifade için savcılığa götürülmüştüm. Askeri Savcı o zamanki rütbesiyle Üsteğmen Turgay Çağlar’dı. Kendisini üniversiteden ve meslekten tanıyordum. İfade alınırken Adana’dan tanıdığım Askeri Savcı Oktay Yüksel de geldi. O da önceden beni tanıdığından bulunmak istemişti. Söz işkenceden açıldı ve onlar kimseye işkence yapılmadığını iddia ediyorlardı. Ben pantolonumun paçasını yukarı çekerek, dizlerim ve ayağımsındaki eski ve taze yaraları gösterdim. “İşte işkence ve ihbar ediyorum. İşlem yapın...” dedim. Kem küm ettiler ve “Komutan izin vermezse açamayız, yetkimiz yok” dediler. Ben de “Sizinki kadı davacı muhızır (mübaşir) şahidi örneğindeki gibi. Ben zaten ondan davacıyım.” dedim. İşkenceyi tartışırken savcılara son olarak şunları söylemişim: “Merak ediyorum, akşam evinize gittiğinizde çocuklarınızı nasıl sevebiliyorsunuz? Düşünün ki binlerce ana baba evladı işkence görürken, siz bir şey yapmamakla işkencecilerin suçlarına ortak oluyorsunuz. Sizin yerinizde olmayı hiç istemem...”

İnsan ne kadar inanmıyorum dese de bazen, kade-rine şükrediyor. Ben her gün Kenan Evren gibi darbeci, Kemal Yamak ve Suat İlhan gibi işkence uygulatan general olmadığımı seviniyor ve şükrediyorum.

Yazımın başında insanlar için “işkenceci doğulmaz, işkenceci olunur” demişim. Ömrüm işkence görmek ve işkenceye tanıklıkla geçtiği için, aynı şeyi devlet ve kurumları için söyleyemeyeceğim.



# Savunma

Süleyman Güney

1980 yılının Mart ayında girdiğim Diyarbakır askeri cezaevinden 1984 Ekiminde çıktım. Yani bu cehennemde yaşanan benzeri görülmemiş vahşetin hepsine, başından sonuna kadar tanığım. Başka bir isim bulamadığımız için ceza evi dediğimiz bu yeri adlandırmak için hâlâ uygun sıfatı bulabilmiş değilim.

Cehenneme giden süreç bir yemek duası ile başladı. Ardından 'andımız', İstiklal Marşı, Atatürk'ün gençliğe Hitabesi derken 56 adet marşı ezberlettiler. İlginçtir, cezaevinden çıktıktan sonra götürüldüğüm askerlik süresi boyunca hiç askeri marş okumadım. Oysa bize okutulan bu marşlar askeri marşlardı ve doğal olan da bu marşların askerlik yaptırılanlara okutulması idi.

1981 yılının ilk aylarına kadar, Türkiye'deki herhangi bir cezaevinde olabilecek olağan bir tutukluluk yaşarken, bir gün Mevlüt adındaki havacı bir başçavuş bir grup asker eşliğinde koğuşu basarak, elinde 20- 25 cm. uzunluğunda bir zinciri sallaya, sallaya tehditlerle; 'arkadaşlar, bundan sonra koğuşlarda eğitim yapacağız. Havalandırmada marşlar eşliğinde yürüyüş yapacağız....' gibi bir şeyler söyleyerek çıkıp gitti .Biz tutuklular bu konuşmayı pek ciddiye almamış ve önemsememiştik. Ancak o günlerde Milliyet gazetesinde Ankara'da Mamak Askeri Cezaevinde tutuklulara askeri eğitim yaptırıldığına ilişkin haberler yayınlanmıştı. Bu haberler bizde hafif bir sızıntıya yol açsa da önemsememiştik ve bize

böyle bir uygulamanın dayatılamayacağını düşünüyorduk.

İşte bu döneme bir gün getirilen yemeğe, yemek duası ile başlamamız istendi. Kabul etmedik. Yemeği alıp geri götürdüler. O gün yemek yemedik, ancak önemli bir olay olarak da görmedik. Ertesi gün aynı taleple yeniden geldiler. Yine reddettik, ancak bu sefer hazırlıklı idiler ve kalabalık bir asker gurubu ellerindeki cop, sopa, kalas, palaskalarla bize şiddetle saldırarak kıyasıya dövdüler. Dayaktan sonra bize; 'kararınızı verin, yarın yine geleceğiz' deyip gittiler. Koğuşumuz Moğol saldırısına uğramış gibi idi. Yemeklerimiz koğuşun değişik yerlerine rast gele dökülmüş, eşyalarımız kırılıp dağıtılmış, bazı eşyalarımız ve paralarımız da çalınmıştı. Dayaktan epey hırpalandığımız halde bu saldırıdan sonra da aramızda şakalaşarak espriler yapıyorduk. Hala gelişmelerin nereye varabileceğinin farkında değil gibiydik

Bu saldırılar 10-15 gün kadar sürüp giderken bazı koğuşlardan yemek duası ve marşlar okunduğunu seslerin bize ulaşması ile anladık. Bu sesler çok rahatsız edici ve moral bozucu

Havalandırma sahasının ortasında bulunan kanalizasyon kapağı açtırılarak hepimize kafalarımızı buraya sokarak pisliğe bulanma-

idi. Demoralizasyon sürecine girmiştik. Zaman, zaman kendi aramızda küçük toplantılar düzenleyip, ne yapmamız gerektiği konusunda tartışmalar yapıyorduk. Vardığımız karar; sonuna kadar direnmek, idarenin taleplerini reddetmek

doğrultusunda idi. Her saldırıdan sonra kendi aramızda şakalaşarak moral verici espriler yaparak ayakta kalmaya, direnme gücümüzü arttırmaya çalışıyorduk. Ancak kuşatma da her gün daha da daralıyor gücümüz tükeniyordu. Ceza evinde direnenler tek, tek alınarak 35-36. koğuşlara götürülüyor, orası direnişin merkezi durumuna geliyordu. Benim de bulunduğum 24. koğuş cezaevi idaresinin yeni kurallarına direnen tek koğuş olarak kalmıştı. Ancak bizi de 35-36. koğuşlara götürmek istemelerine rağmen orada bizim için yer kalmamıştı.

Bütün gücü ile bize yüklenen idare, her geçen gün bizi biraz daha bunaltıyor, gücümüzü kırıyor. Bir aşamadan sonra 'yemek duasını kabul edelim, marş okumayalım' türünden bir eğilim yavaş, yavaş egemen olmaya, ağırlık kazanmaya başladı. Bunun beraberinde tüm kuralların kabul edilmesi gelebilir, tamamen teslim olmamıza kadar götürebilirdi bizi. Ve öyle de oldu. 'Çözülmenin başladığı yerde direnmek' mümkün olmadı ve çorap artık sökülmeye başladı.

İstiklal Marşını okumayı kabul ettiğimiz gün cezaevi idaresi tam tekmil orada idi ve kazanılan yeni bir mevzii zevkle izleyen komutanlar edası ile hoşnutluklarını belli ederek izlediler. 24. koğuşun da düşmesi ile hücreler dışındaki tüm direniş noktaları bastırılmış oldu. İstiklal marşının okunmasını kabul ettirdikten sonra her gün ezberlememiz için yeni bir marş getiriyor, bize iki gün içinde ezberletip uygun adım yürüyüşle marşı okutuyorlardı. Herkesin bu marşları yazdığı bir defteri vardı artık. Bize ezberletilen marş düzgün olarak yürüyüş kolunda okuyamayan koğuşlar gün boyu dayaktan geçiriliyordu.

\*\*\*

Cezaevi yaşamımızda aramaların apayrı bir yeri vardı. Tüm eşyalarımız biri birine karıştırılır, yataklar sökülür ve yiyeceklerimiz sağa sola savrulurdu. Ara-

mızdan sonra toparlanmamız bir haftamızı alırdı. Her aramada bir grup asker içeride arama yaparken bizler havalandırmada çıplak soyularak aranır, askerler tarafından organlarımıza coplarla vurularak dalga geçilirdi. Çıplak olarak bekletildiğimiz havalandırmada makatlarımıza sigara tutturularak duman çıkarmamız istenirdi. Eğitimsiz askerler çoğunlukla eğitilmiş insanlardan oluşan tutuklulara böylesine rencide edici davranışlardan büyük bir zevk alır hale getirilmişlerdi. Kendi aralarında 'bu gün avukatın ya da mühendisin kışına sigara soktum' şunu yaptım, bunu yaptım diyerek konuşuyor, bundan büyük zevk alarak anlatıyorlardı.

Gardiyanlar gerçek isimleri ile anılmazlardı. Onların; Azap Çiçeği, Kara Bela, Gestapo, Azman, Minik, Laz, Uc Bej gibi kod adları vardı. Sorumlu oldukları koğuşa en çok işkence uygulayan gardiyan en muteber olanı idi. Her gardiyan yaptığı işkence uygulamasını arkadaşlarına anlatarak bununla övünüyordu.

Yine havalandırmada marşlar eşliğinde yürüyüş yaptığımız bir gün, muhtemelen başka bir gardiyan-dan öğrendiği bir uygulamaya tutulduk; Havalandırma sahasının ortasında bulunan kanalizasyon kapağı açtırılarak hepimize kafalarımızı buraya sokarak pisliğe bulanmamızı ve temizlenmeden koğuşa giderek tek sıra halinde beklememizi emretti. Koğuşta beklerken bir arkadaşımız (M.B) istem dışı kafasını silmiş bu hareket gardiyan tarafından görülmüştü. Falakaya yatırılarak dayak atılmaya başlanan bu arkadaşımızın bağırmasını önlemek için de aynı koğuşta tutuklu olarak bulunan amcasının oğluna ayakkabıları ile ağzını tıkaması emredildi ve bu işlem işkence seansı bitinceye kadar böyle devam etti. Bu arkadaşımıza karşı davranışlar bu olaydan sonra daha acımasız bir hal almıştı. Her fırsatta özel bir uygulama ile akla gelmedik işkencelere tabii tutuluyordu. Yine böyle bir günde bu arkadaşını koğuş dışına çıkardılar. Hepimiz korku ve endişe ile sessizce bekliyorduk. Bir süre sonra insanın tüylerini diken, diken eden bir feryatla sarsıldık. Sık sık tehdit edildiğimiz ancak düşünmeye bile korktuğumuz şey arkadaşımızın başına getirilmiş ona en iğrenç uygulamalardan olan copla tecavüz

Gençlik dönemlerimizde okuduğumuz, Vietnamlı yurtseverlerin cezaevi yaşamını anlatan *Direnme Savaşı* adlı kitabın abartılı ol-

edilmişti. Kısa bir süre sonra bu arkadaşımız içeri alındı. Arkadaşımızın gözlerindeki mahcubiyetten ne olduğunu hepimiz anlamıştık. O bir anda bana sarılarak olan biteni anlatmaya

çalıştı. Belki deşarj olması için anlatmasına izin vermem gerekiyordu ancak ben anlatmasını engelledim. Böyle bir durumda hiç kimsenin söyleyecek bir şeyi olamazdı...

Koğuşlarda insanın en doğal tepkilerinden olan gülmek kesin bir biçimde yasaktı. O koşullarda gülebilmemiz idare tarafından hala yaşam direncimiz kaldığı ve bunun da yok edilmesi gerektiğine inanıldığı için şiddetle cezalandırılırdı. Gözetleme deliklerinden sürekli gözetlendiğimiz için bir arkadaşımızın gülüşü koğuşun basılarak gülen arkadaş ve bir başka arkadaşımız birbirlerine tokat atmaya zorlandılar. Olayı hafif atlatmak düşüncesi ile bu iki arkadaş birbirlerine hafif şekilde tokatlar atmaya başladılar. Bundan tatmin olmayan gardiyanlar cezayı daha da büyüterek gülen arkadaşımızı yere yatırıp diğerine de yüzüne işemesi için emir verdiler. İşemesi istenen arkadaşımız bu istek karşısında şok halinde idi. Bir yandan bu beladan kurtulmak için çare düşünürken bir yandan daha büyük bir ceza ile karşılaşmamak için bir şeyler yapmak gerektiğini biliyordu. Arkası gardiyana dönük vaziyette pantolon düğmelerini açar gibi yaparken, gardiyanların görüş alanının dışındaki bir arkadaş büyük bir cesaret ve akıllılıkla avuçlarına aldığı suyu yerdeki arkadaşın suratına döküverdi. Bunun üzerine, işemesi istenen arkadaş gardiyana dönerek emri yerine getirdiğini söyledi. Bu emrin bu kadar kolay uygulandığına inanamayan gardiyan arkadaşımızın yüzündeki ıslaklığı yakından görmek için eğilip baktıktan sonra bu badire atlatılmış oldu.

Gençlik dönemlerimizde okuduğumuz, Vietnamlı yurtseverlerin cezaevi yaşamını anlatan *Direnme Savaşı* adlı kitabın abartılı olduğunu düşünmüşümdür hep. Biz burada bu kitapta anlatılanların kat be kat fazlasını bizzat yaşadıkten sonra bunun gerçek olabileceğine inandık. Ancak Diyarbakır Askeri Cezaevindeki vahşeti yaşadıkten sonra, hiçbir edebiyat ustasının bu zulmü olanca açıklığı ile anlatamayacağı kanaatine vardım. Bu dönemin her günü, her saati ve

her anı ciltler dolusu kitaba sığdırılamayacak vahşet sahneleri ile doludur. Sıcak yemeklerle haşlanan insanlar, bizim paramızla irademiz dışında ve karşı olduğumuz bilindiği halde

alınıp bize okutulmaya çalışılarak ahlaki değerlerimize yapılan saldırılar, yine bizim paramızla aldirılan boya ve fırçalarla aleyhinde olduğumuz ırkçı, faşist sloganların bütün ceza evi duvarlarına yine bize zorla yazdırılması, duvar ve pencere camlarının tümünün kaplanacağı şekilde Türk tarihini betimleyen uyduruk resimlerle, Türk bayraklarının çok abartılı büyüklüklerde yaptırılması, Tüm ceza evinin temizliğinin bize zorunlu harcamalarımız için ailelerimiz tarafından bırakılan harçlıklarımızın zorla alınarak harcanması sureti ile satın alınan malzeme ile temizletilmesi. Üstelik bütün bu işleri yaptırırken yoğun bir biçimde işkence altında idik.

Ceza evinden çıkan haberlerin doğrulukla hiçbir ilişkisi yoktu. Sürekli yalan, yanlış haberlerle kamu oyu yanıltılıyordu. Bu yanıltıma haberlerin en belirgin olanlarından biri de; direnişten vazgeçmesi için sinema salonuna götürülerek işkenceye tabii tutulan Necmettin BÜYÜKKAYA'nın direnci karşısında işkencecilerin deliye dönmesi ve onu cop ve kalaslarla döve döve katletmeleri, akabinde de 'akciğer amfizemi' nedeni ile ölüm' şeklinde sahte raporlarla kamu oyunu tamamen saptırma amaçlı bilgilendirmeleri.

Her koğuşta, koğuş gardiyanının 'yeteneklerine' göre değişik işkence yöntemleri vardı. Ancak, bizler bu yöntemleri çok daha sonra öğrenebiliyorduk. Çünkü diğer koğuşlarla haberleşme olanağımız yoktu.

Diyarbakır Cehenneminde yaşananların anlatılabilmesi için binlerce sayfalık ciltlerin doldurulması gerektiğini biliyorum. Yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığım olaylar, on dakika boyunca gözlerimi kapatıp 'orada neler oldu acaba' diye düşündüğümde aklıma gelenlerin küçük bir kısmıdır.

\*\*\*

İnsanın vazgeçilmez haklarından olan savunma hakkı, idare ve devletin yumuşak karnı idi. Mahkemelere yazılı savunma götürmek ceza evi idaresinin pres-

Duruşma esnasında, M. Nuri Aslan yazılı savunmayı donunun içinden çıkarıp mübaşire uzattığında; mahkeme üyelerinden avukatla-

tij sorunu olduğu için bu konuda çok katı bir tutum sergiliyorlardı; Duruşmalara çıkarken didik, didik aranıyorduk. Başlar önde, yürüyüş kolunda, eller arkadan kelepçeli bir vaziyette koridorlarda gardiyanlar tarafından sıkı bir biçimde aranıyorduk. Gömlek yakalarının içi, pantolon kemerleri öncelikli ve en titiz aranan yerlerdi. Bu sıkı kontrollerden dolayı savunmaları yazılı halde mahkemelere götürebilmek çok zordu. Bunu başarabilerseniz sonucunda ölümünüze neden olabilecek kadar dayak yemekle karşı karşıya idiniz.

Fakat ne pahasına olursa olsun, savunma yapmak ve bu savunmayı belgelemek gerektiğine inanıyorduk. Bu koşullarda diğer arkadaşlarımızla bir araya gelip kalabalık bir savunma hazırlama şansımız yoktu. Ancak dört arkadaş (Muhlis Erdem, M. Şah Özgül, M. Nuri Aslan ve ben) çok gizli bir biçimde bir araya gelerek böyle bir savunma hazırlama kararına vardık. Elimizdeki malzeme de sadece 40 sahifelik kareli bir defter ve kısa bir kurşun kaleminden ibaretti. Koğuştan birileri idareye haber verebilir endişesi ile geceleri, büyük bir gizlilik içinde yazmaya başladık. Geceleri, gözetleme deliklerinden görülmeyecek bir yatakta yazmaya başladığımız savunmamız, küçük bir tıkrırtı ile kesintiye uğruyordu. Her an gardiyanlara yakalanma korkusu yaşıyorduk. Yazmaya başladığımız bu metni özel bir zulada saklıyoruz, büyük bir titizlikle koruyorduk. Şu anda hatırlayamadığım bir süre içinde hazırladığımız savunmada en can alıcı noktaya, onu duruşmaya götürmeye gelmişti sıra. Duruşmanın ilk günü sorgu sırasının kime kadar gelebileceğini hesaplayarak hangi arkadaşımızın götüreceğine karar verdik. Aramalarda gardiyanların en çok açık verdiği, aramadan geçirebileceğimiz yolu gözlemlerimizle tespit etmiştik. Alfabetik olarak M.

rımıza, asker ve gardiyanlara kadar, her kes büyük bir şaşkınlık içerisinde ve şoka girmiş gibiydiler. Yaratılan bu dehşet makinesi insanların inançları uğruna ölmeyi göze almalarını engelleyememişti, insanlar hala kafa tutabiliyor, emre itaatsizlik yapabiliyordu.

Nuri Aslan adlı arkadaşımız savunmasını bizden önce yapacaktı. Dolayısı ile yazılı savunmayı onun taşıması kararlaştırıldı. yürüyüş halinde düşmemesi

için üst üste giydiği iki mayo ile sıkı bir biçimde iç çamaşırlarının içine yerleştirdi.

Duruşma günü koğuştan ayrılırken arkadaşlarımızla bir daha görüşemeyecek gibi hüznle bakışarak vedalaştık. Amerikan gerilim filmlerini aratacak bir gerilim, korku ve heyecan içerisinde aramalardan geçerek duruşma salonuna gelebilmiştik. 1982 yılının Temmuz veya Ağustos aylarının çok sıcak günlerinden biriydi.

Duruşma esnasında, M. Nuri Aslan yazılı savunmayı donunun içinden çıkarıp mübaşire uzattığında; mahkeme üyelerinden avukatlarımıza, asker ve gardiyanlara kadar, her kes büyük bir şaşkınlık içerisinde ve şoka girmiş gibiydiler. Yaratılan bu dehşet makinesi insanların inançları uğruna ölmeyi göze almalarını engelleyememişti, insanlar hala kafa tutabiliyor, emre itaatsizlik yapabiliyordu. Gözlerinden yaşadıkları rahatsızlığı görebilirdiniz. Avukatlarımız da bundan dolayı uğrayabileceğimiz saldırı ve karşılaşılabileceğimiz tehlikenin büyüklüğünden dolayı çok endişeli idiler. Gardiyanlar ise dönüş yolunda bize uygulayacakları işkence ve dayağın hesabı ile meşguldüler.

Bu koşullarda böyle bir savunmanın duruşma salonuna kadar getirilmiş olması akıl alacak bir şey değildi. O koşullarda çoğumuzun delirmiş olması gerekirken, bizler onları delirtmiş ve kazanmıştık. Ceza evi dönüşü başımıza gelenler ise; sanırım ceza evinin en mülayim gardiyanına sahip olduğumuz için birkaç seanslık dayakla ucuz atlattık. Ancak bu gardiyanı bir daha da göremedik.

## Savunma Avukatı Cemşit Bilek:

# Savunma Tehdit Altındaydı

*Serbestî: Bir Çeyrek asırdan fazladır Diyarbakır'da avukatlık yapıyorsunuz ve hep siyasi davalara bakıyorsunuz, biraz kendinizden söz eder misiz? Diyarbakır'da bu siyasi davaların avukatlığına nasıl başladınız. Özellikle 12 Eylül döneminde, bir grup avukatın çalıştığı bir hukuk bürosu açtığınızı biliyoruz.*

**Avukat Cemşit Bilek:** Ben, 1978'de Siirt'te avukatlığa başladım. Tabii daha önce, 1972'de siyasi sebeplerden, DDKO davasından tutuklanmıştım, İstanbul DDKO yönetim Kurulu Üyesiydim; dernek yönetimine seçildikten kısa bir süre sonra Sıkıyönetim ilân edildi, dernek kapatıldı; beni de yakalayıp yargıladılar, o zaman da Sıkıyönetim Mahkemeleliydi; dava bir yıl sürdüktan sonra bana ceza verdiler, verilen ceza yargıtay tarafından da onandı; 1974'e kadar cezaevinde kaldım, 1974'te Ecevit-Erbakan hükümetinin çıkardığı afla cezaevinden çıktım; yalnız Erbakan, Kürt davasından yargılananların affedilmesine karşı çıktı, o nedenle ilk etapta bizi bırakmadılar, daha sonra Ecevit Anayasa Mahkemesine başvurdu, Anayasa Mahkemesinin kararıyla biz de af kapsamına girdik. yakalandığım zaman İstanbul Hukuk Fakültesi son sınıf öğrenciydim; Cezaevinden çıktıktan sonra tekrar kaydımı yaptım; okul bitirme, askerlik derken, 1978'de Siirt'te büro açarak avukatlığa başladım. Sıkıyönetim ilân edilince bizim çevreden, Siirt'ten insanları çok yoğun olarak Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılamaya baş-

ladılar; haliyle ilk başta kendi çevremden olan insanların davasına bakıyordum; Siirt'ten Diyarbakır'a gelip davaları takip ediyordum

O dönem Av. Şerafettin Kaya, Mahmut Bilgin (Mahmut daha sonra Avrupa'da öldürüldü) adında başka bir avukat ile birlikte, Diyarbakır'da bir hukuk bürosu açmışlardı; ama 1979 Sıkıyönetiminin ilanı ile davalar o kadar çoğalıyor ki, baş etmeleri mümkün olmuyor. Dolayısıyla Şerafettin Bey, Siirt'e yanıma geldi; "PKK davasından her taraftan insan getiriyorlar, diğer avukatlar bunların davalarına bakmıyor; bu insanlar savunmasız; onları savunmasız bırakmak doğru olmaz; onları savunmak da bir hukuk ve insan hakları gereğidir; gelin el birliğiyle bu davaları yürütelim" dedi.

Tabii ben de ona hak verdim ve geldim Diyarbakır'da bir hukuk bürosu açtık, yanıma dört arkadaş daha gelerek beş kişilik bir avukat bürosu oluşturduk. O dönem Mehdi Zana Belediye Başkanıydı, büromuzun kurulmasına epey yardımları oldu. Şu, bu örgüt, gözetmek sizin bütün siyasi davaları takip etmeye başladık. Aşağı yukarı her koşu da bizim bir temsilcimiz bulunuyordu; yakalanan herkesin kimlik bilgileri ve davası tespit edilip bize bildiriliyordu ve biz kendimiz vekâletname çıkararak gerekli hukuki yardımları yapmaya çalışıyorduk; parası olan aileler daha sonra gelip, savunma masraflarına katkıda bulunuyorlardı; parası olmayanlardan zaten para almıyorduk; yani bizim yaptığımız klasik bir avukatlık de-

Askeri rejimde mevzuat, falan ikinci plândadır. Askerler kendilerine göre bir sistem oluşturmuşlardı; bunun değiştirilmesi gibi bir

ğildi; Baro'nun şimdi yaptığı adli müzahire türü bir anlayışla hareket ediyorduk. Bu savunma anlayışımız 12 Eylül döneminde de devam etti. Yalnız 12 Eylül

Darbesiyle birlikte çok yoğun bir tutuklama furyası başladı, jandarmalar, köylere baskınlar gözaltılar derken cezaevleri dolup taştı. Diyarbakır Askeri Cezaevi de kelimenin tam anlamıyla cehenneme çevrildi. Cezaevine girip çıkana kadar devamlı okunan marşlardan dolayı kafamız balon gibi şişerdi; Türkçe bilmeyen zavallı Kürt köylüsüne zorla marş ezberletiyorlardı. Dediğim gibi o dönem, PKK davalarına avukatlar pek rağbet etmiyorlardı ancak biz PKK'nin bütün davalarını alıyorduk.

**Serbestî:** 12 Eylül döneminde savunma avukatı olarak, müvekkillerinizle birlikte rahat bir savunma stratejisi geliştirebiliyor muydunuz? Rahat bir şekilde müvekkillerinizle görüşme ve müvekkille ilgili bilgi alma imkânınız ne kadar vardı?

**Av. Cemşit Bilek:** Gerçekten savunma avukatı olarak bu konuda çok büyük zorluklar yaşıyorduk. Müvekkillerimizle görüşmeye gittiğimizde, yanımızda bir asker bulunurdu; gelen tutuklunun yanında da bir asker bulunurdu. O askerlerin nezaretinde görüşüyorduk; o da çok kısıtlıydı. Müvekkillerimiz büyük tehditler altında bizimle görüşüyorlardı; “şu soruya cevap verme, bunu söyleme” şeklinde müvekkillerimizin rahat konuşma imkânları engellenirdi ve gerektiğinde yanındaki asker hemen ayağına basarak, müvekkilimizi bizimle konuşmaktan geri götürürlerdi.

O dönemde gözaltında kalmanın sınırı da yoktu. Seksen gün, yüz gün gözaltında kalanlar oluyordu. Tahliye olan insanları bile, tahliye kararına rağmen cezaevi idaresi, içerde tutabiliyordu. Bir de davalar çok uzatılıyordu. Bir kişi yakalanıyor, dava açılmıyor, iddianame hazırlanmıyordu; biz de savunma avukatları olarak dava dosyalarını göremediğimiz için sanığın mağduriyeti durumu doğuyordu; çünkü dosyayı incelemeyen hukuki yardımda bulunamıyorduk. Bazı davalar iki seneye yakın savcılıkta bekliyordu. yani bu davaların çoğunun uzun süre hazırlıkta bekletilmesi büyük mağduriyetlere neden oluyordu. Her ay yapılan kanuni incelemeler sırasında sav-

imkân da yoktu. Fiili bir durumdu; içerde insanları işkencede öldürüyorlardı, gözaltında öldürüyorlardı, gözaltında kaybediyorlardı. Bu çok aleni bir şeydi ve herkes tarafından biliniyordu; hatta herkes böyle bir tehdidi yaşıyordu.

Askeri Adalet İşleri Başkanlığına, “Dosyalar bu denli uzun süre savcılıkta bekletiliyor, sanıklar mağdur oluyor; bu, büyük bir haksızlıktır; belli bir sürede, en azından davanın açılması lazım; davalarının dosyalarının bu kadar bekletilmesi kanunsuzdur” şeklinde şikâyet bulunduk. Bu şikâyet üzerine savcıdan tehdit aldık. Savcı bizzat bana, “Ayağımı denk al” dedi ve “Niye şikâyetle bulunuyorsun” dedi. Fiili durum böyleydi; o dönemdeki uygulamaların bırakın hukukla, varolan kanunlarla bile bağdaşır bir yanı yoktu.

**Serbestî:** Askerlerin Avukat-müvekkil görüşmelerinde hazır bulunması mevzuata da aykırı değil miydi?

**Av. Cemşit Bilek:** Askeri rejimde mevzuat, falan ikinci plândadır. Askerler kendilerine göre bir sistem oluşturmuşlardı; bunun değiştirilmesi gibi bir imkân da yoktu. Fiili bir durumdu; içerde insanları işkencede öldürüyorlardı, gözaltında öldürüyorlardı, gözaltında kaybediyorlardı. Bu çok aleni bir şeydi ve herkes tarafından biliniyordu; hatta herkes böyle bir tehdidi yaşıyordu. İçerde avukat müvekkillerim vardı; Nedim Seçkin adında çok sevdiğim bir arkadaşım, meslektaşım içerdeydi, benden biraz yaşlıydı ama Sirt'te beraber çalışmıştık; onu her çağırduğumda nefesi kesik, kan ter içinde görüşe gelirdi. Dışarıya çıktuktan sonra bu durumu ona sordum; “Döverek, süründürerek, sırtımıza binerek bizi getiriyorlardı” dedi. Mesela Ferhat Kurtay benim müvekkilimdi, hala dosyası bende; ancak içerdeki baskılara karşı, üç arkadaşıyla birlikte kendini yaktı. Görüşüne gittiğimiz hiçbir müvekkilimizle sağlıklı bir ilişki kuramıyorduk; hatta sık, sık “Avukatım, görüşüme gelme” diyenler vardı. Neden? Çünkü büyük bir baskı görüyorlardı. Daha sonra çıkanlar anlatıyorlardı, askerin ayağı sanığın ayağı üzerinde, bazı soruların cevaplandırılmamasını istemedikleri zaman sanığın ayağına basıyorlardı; velhasıl çok rezil bir dönemdi.

**Serbestî:** Cezaevindeki görevlilerin size, yani savunma avukatlarına karşı tutumları nasıldı? O dönem ne tür sıkıntılar yaşıyordunuz?

Hukukçular bile hakkını arayamıyordu. Türkçe bilmez Kürt köylüsü, belki de hiç şehir görmemiş insanlar nasıl hakkını arayacaklar-

**Av. Cemşit Bilek:** Cezaevi görevlileri, bizimle hep tehditkâr konuşuyorlardı; Esat Oktay Yıldırım'ın kendisi bir kere beni tehdit edercesine "Bu tür davaları niye alıyorsun" dedi. Ben de "Avukatım sağ- sol gözetmeksizin her türden davayı alabilirim" şeklinde kendimi savundum. Ancak onun amacı beni korkutmaktı. Çünkü bize çok olumsuz bakıyorlardı; özellikle başçavuş düzeyindekiler neredeyse bizi de alıp sıra dayağından geçirmek istiyorlardı. Zaman, zaman arkadaşlarımız da alındılar. Şerafettin Kaya, daha o büyük davalar başlamadan yakalandı ve Rızgari davasından yargılandı, 8 ay cezaevinde yattıktan sonra çıktı ve daha sonra yurt dışına kaçtı. Bir de Hüseyin Yıldırım vardı, bir süre büyük davaları takip etmeye çalıştı ancak o da yakalandı, bir süre cezaevinde yattıktan sonra çıktı ve hemen yurt dışına kaçtı. Çeşitli gerekçelerle avukat arkadaşlarımızı yakalıyorlardı. Başka bir avukat arkadaşım yakalandı ve bana şunları söyledi: "Biz nezaretteydik, bir ara polis geldi, elinde hazırlanmış bir tutanak vardı ve 'al bunu imzala' dedi. 'Avukatım, okumadan imzalamam' dedim. Sonra bana dayak, atarak zorla imzalatıldı". Yani öyle sıkı bir dönem ki, hukukçular bile hakkını arayamıyordu. Türkçe bilmez Kürt köylüsü, belki de hiç şehir görmemiş insanlar nasıl hakkını arayacaklardı? Biz de sanığın mahkemeye sağ çıkmasına seviniyorduk. Aileleri de sağ olduğuna seviniyorlardı. Ne avukat, ne sanık, ne sanık yakınları hiç kimse kendini güvencede hissedemiyordu. Biz savunma avukatları olarak da her an bir yakalanma, bir faili meçhul korkusuyla yaşadık.

Yani cezaevindeki haksızlıkların benzeri, dışarıda da yaşıyordu; insanlar aynı tedirginlikleri yaşıyorlardı; akşam belli bir saatten sonra herkes evine kapanıyordu; biraz geç saatte kapısı çalınanların yüreği ağzına geliyordu. Dışarıdaki bu tedirgin yaşam bir iki yıl öncesine kadar da devam etti.

**Serbestî:** *Yargılama denkleminin savunma ayağı nasıl işliyordu? Duruşma safhasında ne tür zorluklarla karşılaşılırdınız?*

**Av. Cemşit Bilek:** Savunma ayağını bu diğerlerinden ayırıyorum. Mahkemenin kısmi de olsa daha

olumlu bir hava taşıdığını görüyordum, bana öyle geliyordu. Hakimlerle de münasebetlerimiz vardı; zaman zaman mahkeme hakimlerinin bu fiili durumlardan şikâyetçi olduklarına da şahit oldum. Ama bu, onların hukukçu olmalarının getirdiği bireysel rahatsızlıklarıydı. Hatta bir ara, yerini değiştiren bir hakimin, yeni odasına, bir dilekçe vesilesiyle gittim; odası rutubetliydi; "Burada hastalanırsınız, öbür taraf daha iyiydi" dedim. "Hayır, burası daha iyi, hiç olmazsa burada, tutukluların getiriliş manzaralarını görmüyorum" dedi. Çünkü tutuklular, zincirli geliyordu, elleri kelepçeli, başları eğik ve elleri coplu askerler başlarında bulunuyorlardı. Savunma avukatları nisbeten daha rahat savunma yapabiliyorlardı. Fakat müvekkillerimiz açısından duruşma safhası da çok zordu. Onları cezaevinden çıkarırken çok detaylı ve sıkı bir aramadan geçiriyorlardı. Üzerlerinde herhangi bir kağıt, yazı, dilekçe olmadığını görüp öyle bırakıyorlardı, hoşlarına gitmeyen yazıları tutuklulara iade etmiyorlardı. Mahkemede de hazırolda duruyorlardı; konuşma, söz alma hakları yoktu; sandalyede oturmuş, ellerini nizami bir şekilde dizlerinin üstünde tutuyorlardı. Kafalar sıfır numara tıraşlı, oldukça sıkıcı olan tek tip elbisenin içinde; başlarını dik tutarak sağa-sola bakmadan tek bir noktaya bakarak, put gibi durmak zorundaydılar. Ancak her şeye rağmen ölümü de göze alarak kalkıp konuşanlar oluyordu.

Örneğin DDKD davasından yargılanan rahmetli Necmettin Büyükkaya, geldiği en son duruşmada, ayağa kalktı ve mahkeme heyetinden söz istedi "Bir sonraki mahkemeye kadar yaşamayabilirim, haberiniz olsun beni sürekli tehdit ediyorlar. Sonra 'yok kalpten gitti, şundan, bundan gitti' türünden düzmece bir tutanak da tutarak, beni öldürebilirler. Ancak gördüğünüz gibi ben çok sıhhatliyim, hiçbir rahatsızlığım yok; istiyorsanız beni bir hastaneye de sevk edin, benim hiçbir rahatsızlığım bulunmuyor. O nedenle eğer benim hakkımda size uyduruk bir ölüm raporu getirirlerse inanmayın" dedi. Hakim "Bunu niye söylüyorsun?" dedi. "Bir sonraki celseye kadar beni sağ bırakmayacakları yönünde haber aldım; beni öldürecekler" dedi. Biz şoke olduk. Hatta onun bu beyanı, kısmen zabitla-

İnsanlar işkenceyle, baskıyla bir takım şeyler kabul ediyorlardı.

Aslında 12 Eylül öncesi ve sonrasında da yargı sisteminde fazla bir

değişiklik olmadı; Türk yargı sistemi sanıktan delile doğru giden bir sistemdir ve bu sistemin kolluk safhası hâlâ olduğu gibi devam ediyor. Kişiyi yakalıyor, işkenceyle bir takım delillere ulaşmaya çalışıyorlar.

ra da geçti. Bunun üzerine ben, Fethi Gümüş ve başka bir avukat arkadaş daha mahkeme gününden sonra Necmettin'in görüşüne gittik; bu durumu, kendisine sorduk. Hatta Fethi "Sen böyle şeyleri söylüyorsun, kendini hedef haline getiriyorsun" dedi. O, Fethi'ye tepki göstererek "Ben size doğruyu söylüyorum; bunlar gerçektir; uydurma şeyler söylemiyorum. Ben haber almışım, bir sonraki mahkemeye beni sağ göndermeyecekler, beni öldürecekler" dedi. Ve gerçekten Necmettin Büyükkaya bir sonraki mahkemeye gelmeden öldürüldü.

**Serbestî:** *Bir hukukçu olarak normal ve adil bir yargılama sistematiğini kafanızda canlandırıp, o dönemki yargılama sistematiğiyle mukayese ettiğiniz zaman, o dönemin yargısı adil yargılamanın neresindeydi?*

**Av. Cemşit Bilek:** Kolluk safhası ile mahkeme safhası arasında çok büyük farklılıklar vardı: Mahkeme, usulü de olsa, yetersiz de olsa, yine hakimler bir takım yasalara göre yargılama yapıyorlardı. Bizim daha çok şikâyetçi olduğumuz kısım yargıya ulaşmadan önceki safhadır. Gözaltı ve cezaevi safhaları, çok karanlık, yasayla, hukukla bağdaşmayan uygulamaların yaşandığı safhalardı.

**Serbestî:** *Bu söz ettiğiniz karanlık safhalar yargıyı nasıl etkiliyordu?*

**Av. Cemşit Bilek:** Tabii ki kolluk ifadesi yargı kararını etkiliyordu, yani hakimler kısmen de olsa o kolluk safhasındaki ifadelerin etkisi altında kalıyorlardı. İnsanlar işkenceyle, baskıyla bir takım şeyler kabul ediyorlardı. Aslında 12 Eylül öncesi ve sonrasında da yargı sisteminde fazla bir değişiklik olmadı; Türk yargı sistemi sanıktan delile doğru giden bir sistemdir ve bu sistemin kolluk safhası hâlâ olduğu gibi devam ediyor. Kişiyi yakalıyor, işkenceyle bir takım delillere ulaşmaya çalışıyorlar. Özellikle 12 Eylül döneminde insanları, çocuğuyla, kızıyla, karısıyla tehdit ederek bilgi almaya çalışıyorlardı. "ya bunu kabul edersin ya işte kızını, karını getirip bilmem ne yapacağız" diyorlardı. Kolluk safhasındaki sanığı sıkıştırarak delile ulaşma anlayışı, hâlâ devam ediyor; bu konuda değişen fazla bir şey yok.

**Serbestî:** *Sıkıyönetim Mahkemelerinin heyet üyelerinin bileşimi nasıldı?*

**Av. Cemşit Bilek:** Esas olarak üç kişiydiler; bir mahkeme başkanı, bir üye ve bir de savcı vardı; savcının normalde mahkeme he-

yetinde bulunmaması gerekiyor, ama bu sistemde var. Mahkeme Başkanı, asker bir üye, Sıkıyönetim komutanınca atanan bir üye. Bu Mahkeme Başkanının hukukçulukla hiçbir alakası yok; yani bir topçu da olabilir veya her hangi bir muharip sınıftan birisi de olabilirdi. Sıkıyönetim komutanının, herhangi bir yerden atadığı ve Mahkeme Başkanı olarak görevlendirdiği üye, daha çok mahkemenin disipliniyle ilgilenen bir adam. Onun yanında yine asker veya sivil bir hakim bulunuyordu, ancak genellikle iki asker üye bir de de değim gibi bir savcı vardı.

**Serbestî:** *Hukukçu olmayan Mahkeme Başkanının karar aşamasındaki rolü neydi?*

**Av. Cemşit Bilek:** Tabii onun da bir oyu vardı. Ancak o asker üyelerin bile bazen, bizim bazı hukukçu sivil hakimlerden daha tutarlı davrandıkları oluyordu.

**Serbestî:** *Olağanüstü Hal döneminin koşulları çok daha kötü oldu galiba?*

**Av. Cemşit Bilek:** Bir ara evde çocuklar yoktu, yalnızdım, saat gece 12'ye doğru telefonum çaldı; aldım telefonu baktım ki o malum karanlık çevrelerden kimseler, "Efendi, ayağımı denk al, şöyle yaparız böyle yaparız" diyorlar. Öyle olunca telefonu hemen kapattım. Bir daha telefonum ısrarla çalındı. Neyse kaldırdım "Bir diyeceğiniz varsa, benim yerim belli, işim belli" dedim. "Biz senin yerine gelirse, senin dizlerinin bağı çözülür! Sen telefonu nasıl yüzümüze kapatarsın". Neyse sabah ilk iş olarak, Başsavcıya gidip bir dilekçe verdim ve durumumu izah ettim. Savcı da bana dedi ki, "Herhalde senin müvekkillerinle bir sorunun var, seni tehdit eden müvekkillerin olabilir". "Bunlar müvekkilim falan değil. Bunlar o karanlık güçlerdir" dedim. Savcı, "Ben onları bilmem" dedi. "Bir de benim bildiğim kadarıyla, benim telefonum da dinleniliyor" dedim. "O da beni ilgilendirmez" dedi. "O zaman sizi ne ilgilendiriyor" dedim. "Git, bir daha seni aradıklarında, hangi numaradan arıyorlarsa tespit edeceğiz" dedi. Neyse kalktım aynı dilekçeyle Baro Başkanı'nın yanına gittim, ona da dilekçemi vererek durumumu izah ettim. Baktım



Neticede benim eşyalarımı bir paket yaptılar, paketin üzerine de Mele Mustafa Barzani'nin resmini koydular ve beni o koridordan

ki, Baro Başkanı dalmış beni hiç dinlemiyor. "Yahu, ben size ne anlatıyorum beni hiç dinlediğiniz yok". "Ben nasıl dinleyeyim" dedi. "Mustafa'nın (o sıra Av.

Mustafa Özer'in arabasına bomba koyup param parça etmişlerdi) arabasına bomba koydular, o sırasını savdı, seni de tehdit ettiler, sen de sıranı savdın. Acaba bana ne yapacaklar onu düşünüyorum" dedi. Tabii bu telefon tehditleri, bombalar, faili meçhuller Olağanüstü Hal döneminde başladılar.

### Kürtlerin Kafasına Her On Yılda Bir, Bir Yumruk İnecek Öyle Oturacaklar

*Serbestî: Yıllardır bu kadar hukuk ihlalleri, insan hakları ihlalleri yaşanıyor, bu ihlaller hep böyle devam mı edecek? Bu hak ihlallerinin giderilmesine yönelik gerçek anlamda bir takım hukuki düzenlemelerin yapılması ve hatta yapılan haksız uygulamaların yarattığı mağduriyetlerin giderilmesi açısından da o sürecin, 12 Eylül ve Olağanüstü Hal Bölge Valiliği Rejiminin yargılanması gerekiyor mu? Bu konuda siz ne düşünüyorsunuz?*

**Av. Cemşit Bilek:** Ben size şöyle bir hikâye anlattım: Ben İstanbul'da öğrenciyken Tercüman gazetesi, Kuzey Irak'a gidip Mele Mustafa Barzani ile bir röportaj yapmıştı; yanlış hatırlamıyorsam 1970'di. Barzani hareketi çok güçlü bir mücadele veriyordu. O zaman Tercüman gazetesi Mele Mustafa'nın renkli bir resmini ön sayfada vermişti, poster gibiydi. Bu röportaj birkaç gün gazetede yayınlanmaya devam etti. Ben de söz ettiğim resmi kesip bir klasörde saklamıştım, büyük bir klasörüm vardı; o klasörün içine bir sürü gazete kupürü ve doküman koymuştum. O zaman bende, İsamil Beşikçi'nin daha yeni çıkan Doğu Anadolu'nun Düzeni adlı kitabı ile başka kitaplar da vardı; velhasıl bir öğrenciydim yurttan kalıyordum; DDKO'yla da ilişkim vardı.

Bir gece bizim yurda baskın yaptılar, yurdun her tarafına asker, polis girdi; benim kaldığım odaya da bir binbaşıyla polisler, siviller girdiler. Baktım ki, "Tamam burada" dediler. Meğerse bütün o yurt benim için basılmıştı. O büyük klasörümü, kitaplarımı aldılar, hatta arkadaşlarla çektiğim resimlerim var-

götürürlerken 40'tan fazla polis ve asker yanımdan peşimden geliyordu; aşağıya indik. Aşağıda büyük bir polis otobüsü bulunuyordu; o zaman adetti, yakaladıklarımızı o kocaman otobüse koyarak Emniyete götürürene kadar dövüyorlardı.

di; arkalarında Kürtçe yazılar yazılmıştı. (O dönem, biz Kürt arkadaşlar resim çektiğimizde, resimlerin arkasında dilek ve duygularımızı Kürtçe yazıyorduk; hatta birbirimize resim verirken de yine aynı şekilde resmin arkasında Kürtçe bir şeyler yazıyorduk, ). O resimlerimi de aldılar; Kürt bir polisi çağırarak "Gel bu yazıları oku" dediler, ancak o polis yazıları okuyamadı. Barzani'nin büyük resmini de buldular. Neticede benim eşyalarımı bir paket yaptılar, paketin üzerine de Mele Mustafa Barzani'nin resmini koydular ve beni o koridordan götürürlerken 40'tan fazla polis ve asker yanımdan peşimden geliyordu; aşağıya indik. Aşağıda büyük bir polis otobüsü bulunuyordu; o zaman adetti, yakaladıklarımızı o kocaman otobüse koyarak Emniyete götürürene kadar dövüyorlardı. Daha otobüse binmeden kocaman bir adam girmiş koluma, diğer taraftan beni çekiştiriyorlar ve tam o esnada birisi bana çok şiddetli bir tokat vurdu; başım döndü sersemledim. Sonra baktım ki o Kürt polis, gelip beni onların elinden aldı. "Gel, seni binbaşının cipine bindireceğim, onlarla gitsen, seni götürürene kadar sakat ederler" dedi. Neyse beni binbaşının arabasına bindirdi; paketi de kucağıma koydu. Beni Sultannahmet karakoluna götürdüler; binbaşı "Bu tür kitaplarla niye uğraşıyorsun, öğrencisin yazıktır sana" şeklinde bir takım "nasihatlerde" bulundu. Sonra binbaşı "Biz seni karakola teslim edeceğiz seninle işimiz bitti" dedi. Polis karakolu da beni almadı; "Bu siyasi-dir alamayız bunun, mantığı neresiyse oraya götürün" dedi.

Neyse geceyi karakolda geçirdim, sabah beni Emniyete götürdüler; birkaç gün Emniyette kaldım, ha bire ifademi alıyorlar. Sonra oradan da beni kelepçeleyip Selimiye Kışlasına götürdüler; içeriye girdik orada uzun bir koridor vardı, o koridorda bir kapının önünde bekledik. O ara polisler, paketi de getirerek kapısında beklediğimiz odaya götürdüler ve bir süre sonra beni de içeriye çağırdılar; içeriye girdim, kocaman bir odaydı, odada sekiz on masa vardı ve bir adam bir masanın başına oturmuştu. Benim paketim de o masalardan birinin üzerinde açılmış vaziyette duruyordu, Barzani'nin resmini de yine kitapların üzerine bırakmışlardı. Masanın başında oturan adam

Barzani resmini göstererek "Bunlar senin mi?" dedi "Evet, benim" dedim. Şöyle bir ters baktı ve bana "Siz Kürtlerin, her on yılda bir, tepenize bir yumruk inecek ancak o şekilde rahat duracaksınız" dedi. Sonra "Alın götürün" dedi. Beni alıp bir nezarete koydular; baktım ki nezaretekilerin çoğu Kürt. Birisine "İstanbul'da hep Kürtleri mi yakalıyorlar" dedim. "Yahu hapishaneler bizim için yapılmış" dedi.

"Evet, benim" dedim. Şöyle bir ters baktı ve bana "Siz Kürtlerin, her on yılda bir, tepenize bir yumruk inecek ancak o şekilde rahat duracaksınız" dedi. Sonra "Alın götürün" dedi. Beni alıp bir nezarete koydular; baktım ki nezaretekilerin çoğu Kürt. Birisine "İstanbul'da hep Kürtleri mi yakalıyorlar" dedim. "Yahu hapishaneler bizim için yapılmış" dedi.

Yani bu, seksen sonrası falan meselesi değil, bu yaşadıklarımızı dedem de yaşamış, dedemden öncekiler de yaşamış ve böyle devam ediyor.

*Serbestî: Yani sorunun cevabı bu muydu?*

**Av. Cemşit Bilek:** Ben, böyle biliyorum; Kürt iseniz bunları yaşayacaksınız ve herhalde diğer insanlar gibi her haktan istifade edemezsiniz.

*Serbestî: Son olarak şöyle bir soru; Diyarbakır'da Kürt avukatları, Kürt siyasi davalarını nasıl savundular? Yani bir ulusal dava olduğunu ve bu davanın, mevcut kanunları ve örgütleri aşan hukuki ve meşru bir perspektifle yaklaşılması gerektiği hususunda hiçbir çabaları oldu mu, yoksa daha çok mevcut kanunların çerçevesinde hukuki bir savunma mı yaptılar?*

**Av. Cemşit Bilek:** Şerafettin Kaya bir ara söylediğiniz anlamda bir savunma anlayışını geliştirmeye çalıştı. Hatta DDKO'nun bütün dosya sanıklarının aşağı yukarı hepsinin vekâletini aldı Daha sonra bir bölünme oldu. Bir kesim onu vekâletten reddetti, az-

letti. Onun da daha çok Rızgari'yi çıkaracak bir grupta yakınlığı vardı.

*Serbestî: Ancak Şerafettin Bey'in savunma stratejisinin esaslı Kürt ulusal davasını savunmaya yöne-*

*likti, doğru mu anlıyorum?*

**Av. Cemşit Bilek:** Zaten dediğim gibi ilk başta, şu örgüt, bu örgüt davası yoktu. Herkes Kürt'tü ve Kürt mücadelesi vardı. Bu gruplaşmalar, cezaevinde başladı. Biz cezaevindeyken, DDKO davasından yargılananlardan bir grup sonradan Rızgari'yi oluşturdu, bir gruba, sonradan Özgürlük yolunu oluşturdu, diğer bir grup Kawa'yı oluşturdu vb.. Bu Kürt örgütlerinin kaynağı, 1970'lerde cezaevinde meydana gelen gruplaşmalardı. Kabullenmek lazım ki, Rızgari grubu savunmalarında Kürtlerin varlığı ve ulusal hakları konusunda çok ciddi çalışmalar yapıyorlardı, Şerafettin Kaya da bu savunmaların paralelinde davalara giriyor ve hazırlanan siyasi savunmaların içeriğine uygun bir savunma yapıyordu. Daha sonraki davalarda avukatlar bu tür siyasi savunmalara girmediler. Mesela PKK'nin Batman grubu çok kalabalık bir gruptu ve siyasi savunma yaptı, ben de o davalara giriyordum, epey müvekkillerim vardı aralarında, o grubun davasına yaklaşık 30 avukat katılıyorduk, ancak siyasi savunma yapanlara pek sahip çıkamıyorduk, avukatlar davanın siyasi yönüne girmeden işin hukuki yönüne bakıyorlardı. Bir de siyasi savunmaya girildiği anda avukatın sanıkla özdeşleşmesi söz konusu oluyor, sanığa öngörülen ceza, avukata da öngörülüyor... O yüzden avukatlar siyasi savunmalara pek girmiyorlardı.

# 12 Eylül, Diyarbakır Askeri Cezaevi ve Askeri Yargı

Av. Mustafa Özer\* Cezaevinde yaşananlara bire bir tanıklık etmedik; ancak mahkeme koridorlarında ve duruşma salonlarında hükümlülerin maruz kaldıkları uygulamalar, tutukluların cezaevi içerisindeki yaşamları için de bir göstergeydi.

Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri doğası gereği olağanüstü birer kurumdular ve ayrıca 12 Eylül rejiminin özel yasalarıyla da yetkileri artırılmış devasa birer güç haline getirilmiştiler. Dönemin siyasal konjonktüründe yargı sistemi, Komutan, Adli Müşavirlik, Askeri Savcılık, Askeri Mahkemeler ve Cezaevi Müdürlüğü bileşenlerinden oluşuyordu. Bu bileşenler için yasal mevzuatın pratiğe uygulanmasının hiç mi hiç önemi yoktu. Zira ellerindeki insan topluluğunun her bireyi, “ülkenin bütünlüğüne kast etmiş birer potansiyel suçlu” idiler. O halde vatanı kast edenlere gerekli dersin verilmesi gerekli hatta kaçınılmazdı. Böylesi bir siyasal konjonktürde sanıklara hukuki yardım sunmaya çalışan bir avuç Avukata yaklaşımlarının da olumlu olabileceğini düşünmenin mümkün olmadığı açıktır. Sanıkların dosyalarına ulaşmak, hukuki yardımda bulunmak, aylarca devam eden gözaltında onlara ulaşmak, akıbetleri hakkında bilgi edinmek asla mümkün değildi.

DDKD dava dosyasının bir oturumunda iki sanık, mahrem yerlerinden çıkarttıkları dilekçeyi (uzunca bir dönem cezaevine kağıt kalem sokulması yasaktı) mahkeme başkanına vere-

rek, dilekçenin hem huzurda okunmasını hem de bir nüshasının 7. Kolordu Komutanlığına gönderilmesini sözlü olarak talep ettiler. Dilekçenin içeriğinde, cezaevindeki insanlık dışı uygulamalar, bu uygulamalar sonucu yaşamını yitiren tutuklu ve hükümlülerin isimleri, bu uygulamayı yapan cezaevi müdürü, iç güvenlik komutanı ve yardımcısının isimlerini içeriyordu. Sanıklar konuşmalarının son bölümünde, “uygulamalara karşı gerekli önlemler alınmadığı takdirde bir dahaki duruşmaya gelebileceklerini, yani kendi akıbetlerinin de öldürülen diğer tutuklu arkadaşları gibi olacağını” ifade ediyorlardı.

Uygulamaları yakından bildiğimizden, bir an önce dilekçeye ulaşmak için girişimlerde bulunduk. Mahkeme kalemine gittiğimizde dilekçeyi dosya içerisinde bulamadık. Hemen duruşma hakimine başvurarak dilekçenin bir fotokopisini talep ettik. Yargıç, dilekçeyi 7 Kolordu Komutanlığı Adli Müşavirliğine gönderdiğini belirterek, istenilirse Adli Müşavirlikten isteyebileceğimizi bildirdi. Adli Müşavirliğe yaptığımız başvuru da sonuçsuz kaldı. Hukuk ve usul hükümleri bir kez daha ayaklar altına

\* Savunma Avukatı

Sanıklar duruşmalara elleri arkadan kelepçeli, zincirlerle birbirlerine bağlanarak ve iki büküm vaziyette getirilip götürülüyorlardı.

alınarak çığnendi. Dilekçe hukuki hiçbir işlem görmeden ve sanki mahkemeye sunulmamış muamelesi görerek Adli Müşavirliğe gönderildi. O dilekçe, dilekçeyi sunan sanıkların ölüm fermanı oldu. Sonraki duruşma tarihi beklenmeden ölüm fermanları infaz edildi ve sanıklar, aynen dilekçelerinde belirttikleri gibi bir sonraki duruşmaya gelemediler.

12 Eylül bileşenleri ölüm nedenini "sanıklar kafalarını radyatör peteklerine vurarak intihar etmişlerdir" raporu ile kamu oyunun karşısına çıkıp kendilerini savunmuşlardır.

Sanıklar duruşmalara elleri arkadan kelepçeli, zincirlerle birbirlerine bağlanarak ve iki büküm vaziyette getirilip götürülüyorlardı. Duruşma için beklerken yüzleri duvara dönük ve esas duruş vaziyetinde saatlerce bekletiliyorlar, duruşma salonlarında, oturdukları bankta başlar dik, gözler sabit bir noktaya kenetlenmiş olarak otururlardı. Yanındaki arkadaşına ve Avukatlara bakmak büyük bir suçtu ve bedeli korkunç işkence seanslarıyla ödetilirdi. Saatler süren duruşma boyunca insani boyutta bir talepte bulunmak kesinlikle yasaktı Duruşmalar sırasında sık sık sanıkların altlarını ıslattıklarını hem bizler, hem mahkeme heyeti müşahede etmemize karşın önlem alınmaması insanlık adına utanç vericiydi. Cezaevinde görüşme hem sanıklar için hem biz Avukatlar için kelimenin tek anlamı ile işkenceye dönmüştü.

### Neden İşkence Yapılıyordu?

Sanıklar görüş yerine getirilip götürülürken işkenceye maruz kalmaktaydılar.

Görüşme süresinin maksimum bir dakikayı aşmaması nedeniyle dava ve isnat edilen olaylarla ilgili bilgi alıp vermek olanaksızdı.

Görüşün karanlık bir kabinde geçmesi, getirilen sanığın istenilen sanık olup olmadığından kuşku duy-maktaydık.

Görüş süresince bizim ve sanıkların yanında konuşulanlara tanık olarak, ikişer asker bulunurdu; beğenmedikleri bir kelime veya anlamadıkları bir cümle olursa, ya görüşmeyi keserlerdi, ya da hemen üst-

Duruşma için beklerken yüzleri duvara dönük ve esas duruş vaziyetinde saatlerce bekletiliyorlar, duruşma salonlarında, oturdukları bankta başlar dik, gözler sabit bir noktaya kenetlenmiş olarak otururlardı.

lerine bildirilerek sanıklara dayanılmaz işkenceler yaptılar.

Sanıklar adına iyileştirmeye yönelik her başvuru

geri tepiyordu; bu başvuru içeriklerinin biz Avukatlar tarafından uydurulduğu iddia ediliyordu ve böylesi başvurular yapılmaması yönünde dolaylı tehditlerle karşılaşılıyorduk. Yaptığımız her başvuru Diyarbakır Cezaevindeki yaşamı biraz daha yaşanmaz hale getiriyordu.

Zaman zaman cezaevindeki olayları protesto etmek için sanıkların açlık grevi ve ölüm orucu gibi eylemler yaptıkları dönemlerde, sanık yakınları tarafından hayatlarından endişe duydukları tutuklularla görüşmemizi ısrarla isteyip görüşmeye gittiğimizde de, sanıklar, bir daha görüşmeye gitmemizi kesinlikle istemiyorlardı. Neden istemediklerini de soramıyorduk, sorsak bile doğru yanıt alamayacağımızı biliyorduk. Gerçek nedenini daha sonradan tahliye olan sanıklardan duyuyorduk. Dayanılması ve anlatılması güç şeyler söylüyorlardı. İşkence seansları, itirafçılık dayatmaları, koğuşa götürmeden gönlerce hücrede alkoyma, bizler içinde galiz küfürler v.s..

Kawa dava dosyasının bir oturumunu Avrupa'dan bir heyet izliyordu. Duruşmayı yöneten başkan, daha önceki tutumundan tamamen farklı, tutuklularla yakından ilgileniyor, konuşurmaya çalışıyor, tahliye taleplerinin olup olmadığını soruyor ve dikkatle onları dinliyordu.

Sanıklarla ilgili işlemlerin hemen bitiminden sonra söz alarak, tahliyeye ilişkin bir talebimin olmadığını ancak tutukluların içinde bulunduğu ( gerek cezaevi ve gerek mahkemelerdeki ) durumu tüm boyutları ile seslendirmeye çalıştım. Konuşmamı bitirdikten hemen sonra duruşma hakimi sert ve tehdit edici bir üslup kullanarak "bu açıklamaların hangi amaca yönelik olduğunu gayet iyi biliyorum, bunun gereği yapılacaktır " demesinin ardından ben de, "bir hukukçu olduğumu, yargıladığınız tutuklu müvekillere karşı sorumluluklarımın bulunduğunu ve yargı kurumunun normal işletilmesi dışında bir beklentimin olmadığını, bunun için bir bedel ödemem gerekiyorsa buna da hazır olduğumu" ifade ettim.

Salonda buz gibi bir hava esti ve nefes alış-verişimiz bile yankılanır bir sese dönüştü. Heyetin müzek-

Öncelikle yargı kararına sahip çıkamayan yargı; yargı kararını yerine getirmeyen ve başına buyruk davranan cezaevi yönetimi;

kereye çekilişi, tutuklanmamın son anda engellenmediğini o heyette üye hakim olan ve daha sonra emekliye ayrılan zattan yıllar sonra öğrenecektim.

Anayasa tarafından teminat altına alınan kişi özgürlüğünün ihlal edip ayaklar altına alan ve ülkenin yasal düzenlemesini hiç sayan yönetim anlayışı. Cezaevi yönetiminin söz konusu uygulamaya getirdiği gerekçe, tahliye olan tutuklunun başkaca bir soruşturmasının bulunup bulunmamasıdır.

lunmasına karar verilmesi-ne.....  
Sıkıyönetim Askeri Savcılığı, yaptığı hazırlık tahkikatı sonucu hazırladığı iddianame ile TCK 266

Aradan uzunca bir zaman geçti ve aynı dava dosyasının karar duruşmasında mahkemeye sunduğum esas hakkındaki savunmamda mahkeme heyeti, savunmada suç unsuru bulunduğunu, adliyenin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif ettiğim gerekçesini ileri sürerek, hakkımda suç duyurusunda bulunulmasına, benim yaptığım savunmaya aynen iştirak ettiğini beyan eden Av. Hacı Akyol hakkında da suç duyurusunda bulunulmasına karar verilmesine.....

ve 159 maddelerini ihlal ettiğimiz ve bu maddelerden cezalandırılmamızı talep etti.

Sıkıyönetim I No' lu Askeri Mahkemesinin yargılama sonucu TCK 266 maddesini ihlal ettiğimiz sübut bulduğundan birer yıl hapis ceza ile cezalandırılmamız karara bağlandı. Askeri Yargıtay'a yapılan itiraz neticesi "yerel mahkemenin verdiği mahkumiyet kararı, yapılan savunma, savunma sınırları içinde kaldığından, beraat kararı verilmesi gerekirken yazılı şekilde mahkumiyet kararı oluşu, usule ve yasaya aykırı bulunduğundan "yerel mahkeme kararının bozulmasına karar verdi, ilgili mahkeme de buna uyunca ceza tehdidinden kurtulmuş olduk.

Bu olayın ilginç yönü, benim savunma yaptığım duruşmada Av. Hacı Akyol' un bulunmuyor olması ve benim savunmama katılıyorum yönünde duruşma zabıtlarında bir beyanın bulunmamış olmasıdır. Mahkeme heyetini buna iten neden, daha önce yabancı heyetin izlediği duruşmada benim yaptığım sözlü savunmaya Av. Hacı Akyol' un " da, meslektaşımın beyanlarına aynen iştirak ediyorum" demesiydi.

Türkiye'deki mevzuata göre (bu husus Sıkıyönetim mevzuatı içinde geçerlidir) mahkeme kararı ile tahliye olan tutuklu, ilgili tahliye kararının üst yazı ile savcılığa bildirilmesi, savcının da cezaevi müdürlüğüne ulaştırmada geçen süre hariç özgürlüğünden mahrum bırakılmaz, derhal salıverilir; amir hükmüne karşın, Diyarbakır Askeri Cezaevi, uygulanan "orman yasası" ile tahliye olan tutukluyu, tahliye tarihinden 10-15-20 hatta 25 gün cezaevinde tutulabiliyor ve bu uygulamaya yargı hiçbir müdahalede bulunma gereğini duymuyordu.

12 Eylül anlayışının hukuktan ve mevcut yasal düzenlemelerden, objektif yargıçlıktan ne kadar uzaklaştıklarına tipik bir örnektir.

Sıkıyönetim yargısının kabul edilemez uygulamalarına karşı yaptığımız hukuki ve yasal başvurular sorunları azaltmıyor, aksine daha da ağırlaştırıyordu. Son çare olarak esas savunmalarımızda gerek idarenin, gerekse yargının, mevcut uygulamaların insan temel hak ve hürriyetlerine, hukukun temel ilkelerine ve yargılamanın temel kriterlerine aykırılıklarını yüksek sesle seslendirme gereğini duyduk.

Öncelikle yargı kararına sahip çıkamayan yargı; yargı kararını yerine getirmeyen ve başına buyruk davranan cezaevi yönetimi; Anayasa tarafından teminat altına alınan kişi özgürlüğünün ihlal edip ayaklar altına alan ve ülkenin yasal düzenlemesini hiç sayan yönetim anlayışı. Cezaevi yönetiminin söz konusu uygulamaya getirdiği gerekçe, tahliye olan tutuklunun başkaca bir soruşturmasının bulunup bulunmamasıdır. Oysa biliniyor ki bu araştırma hem hazırlık döneminde, hem de yargılama sürecinde yapılıyor ve bütün belgeler dava dosyasına intikal ettiriliyordu. Ve yine biliyoruz ki, cezaevi yönetiminin böyle bir araştırma yetki ve görevi yasal olarak bulunmamaktadır.

TKP dava dosyasının karar duruşmasında, 5 Avukatın imzasıyla sunduğumuz savunmanın bir bölümünde "yaptığımız tüm yazılı başvurular ve duruşmalarda sözlü olarak anlatmaya çalıştığımız, tutuklulara reva görülen muamelelere ses çıkarmamanın, suskun kalmanın, insanlık dışı uygulamaları yapanlar hakkında hiçbir hukuki girişimde bulunmuyor olmanız, uygulayıcıları cesaretlendiriyor ve işkence yapmaya yeşil ışık yakma anlamına gelmiyor mu?" açıklaması, hakkımızda adliyenin manevi şahsiyetini tahkir ve tezyif ettiğimiz nedeniyle suç duyurusunda bu-

12 Eylül hukukunun yarattığı bu uygulamanın sorumluları da; başta Sıkıyönetim Komutanı olmak üzere,

cezaevi müdürü, iç güvenlik amiri ve yardımcısıydı.

Rızgari-Alarızgari dava dosyasının bir oturumunda sanıklardan biri, cezaevindeki uygulamalar, duruşmalara getirilip götürülürken ve muhafaza edildikleri mahalde yapılanları mahkemeye aktarmaya çalışırken, insan onurunu ayaklar altına alan bu uygulamalara karşı önlem alınması isteminde bulundu. Mahkeme, işlemleri bitirdikten sonra kısa bir aradan sonra sanıklar yeniden duruşma salonuna yerlerine oturtuldu, biraz önce insani taleplerde bulunan sanığın yüzü gözü kan revan içerisindeydi ve bu durum, hem bizler, hem de mahkeme heyeti tarafından bizzat müşahede edildi. Mahkeme heyetinin duyarsızlığını görünce müdahale ettim, mahkemece müşahede edilen hususun zapta geçirilmesini talep ettim. Mahkemenin yanıtı hiç şaşırtıcı değildi "sorun mahkemenin sorunu değil, sorun idari makamları ilgilendirdiğinden gerekli mercilere başvuruda muhtar olduğumuz" yönündeydi.

Mahkemenin bu tutumu, duruşma süresinde duruşmanın inzibatından tek yetkilinin, münhasıran duruşmayı yöneten başkana aittir temel ilkesine aykırı olduğu gibi, sanıklara da bir daha böylesi açıklamalar yapmayın gibi üstü örtülü bir tehdidi içeriyordu

Bir gün gecenin bir saatinde kapım çalındı. Gelen bir emniyet ekibiydi; benden aranmakta olan rahmetli arkadaşım Avukat Ahmet Karlı'nın nerede olabileceği ve yakalanması için kendilerine yardımcı olmamı istiyorlardı. Kendilerine, Av. Ahmet Karlı ile ortak olmadığımı, aynı pasajda ve aynı katta ayrı ayrı bürolarımızın bulunduğunu, kendisini yakından tanıdığımı, ancak ailece görüşmediğimi, dolayısıyla şu anda nerede olabileceği hususunda bilgimin bulunmadığını, kaldı ki, nerede olduğunu bilsem bile kendilerine yardımcı olmayacağımı, zira böyle bir görevimin de olmadığı düşüncesinde olduğumu ifade ettim. 24 saat gözaltında kaldıktan sonra serbest bırakıldım.

DDKD dava dosyasının bir oturumunu bitirip duruşma tutanak zaptının daktilodan çıkışını beklerken duruşma hakimi," kuzum Mustafa Bey, Av Ahmet Karlı nerede?" diye sordu. Yanıt olarak "aynı soruyu polisler de bana sordu" yanıtını verince yüzü mosmor oldu ve sert bir ses tonuyla "ne demek istiyor-

Her şey dönemin siyasal konjonktürüne uygun gidiyor. Ayıklanması gereken ufak tefek taşların da temizlenmesi gerekiyordu. Hedef-

te sanıklara hukuki katkı sunmaya çalışan Avukatlar vardı. Av. Şerafettin Kaya, Av. Ruşen Aslan ilk nasibini alan Avukatlar olacaktı.

Aylar ve yıllarca tutuklu kalacak, işkencelerden geçeceklerdi.

sun?" tepkisine, bu kez yine "Av. Ahmet Karlı" dan ötürü 24 saat gözaltına kaldığımı ve benden nerede olduğu hususunun soruldu-

ğu" yanıtını verdim. Bu iki olgu dönemin güçlerinin aralarında nasıl koordineli ve uyum içerisinde çalıştıkları hakkında yeterli bilgi vermektedir.

Her şey dönemin siyasal konjonktürüne uygun gidiyor. Ayıklanması gereken ufak tefek taşların da temizlenmesi gerekiyordu. Hedefte sanıklara hukuki katkı sunmaya çalışan Avukatlar vardı. Av. Şerafettin Kaya, Av. Ruşen Aslan ilk nasibini alan Avukatlar olacaktı. Aylar ve yıllarca tutuklu kalacak, işkencelerden geçeceklerdi.

Oluşturulan bir senaryo ile davaları sürekli takip eden Av. Hüseyin Yıldırım gözaltına alındı. Uzun soruşturma neticesinde tutuklanarak cezaevine konuldu. Vekaletini almak üzere, bir grup avukat tarafından cezaevine Noter gönderildi; cezaevi yetkililerinden Hüseyin Yıldırım'ın avukat istemediği yönündeki verilen yanıt üzerine, aynı grup avukat cezaevine giderek, tutuklu Hüseyin Yıldırım'ın avukat isteyip istemediğini kendi el yazısı ile bir not olarak kendilerine iletmesi istendi. Gelen cevabi yazıda, avukat ve aynı zamanda o dönemde milletvekili olan kardeşi dışında hiçbir avukata vekalet vermeyeceğini bildiriyordu. Yaklaşık on aylık tutukluluktan sonra serbest bırakılan Av. Hüseyin Yıldırım konu ile ilgili iç güvenlik amirinin "eğer avukatlara vekalet verirsen buradan sağ çıkmazsın, çok yakın bir zamanda onları da yanına getireceğini, alaylı bir tavırla kendisine yararları da olacağını sanmadığını" söylediğini belirtti.

PKK dava dosyasının üye hakimlerden birinin odasında bir iş için bulunduğum sırada, aynı dosyanın duruşma başkanının sevinçle içeri girdiğini ve üye hakime "Kürdistan'ı kuracak üç ünlü isim huzurlarınızda olacak, hazırlıklı olun açıklamasına kulak misafiri oldum. Çok kısa bir süre sonra bu üç ünlü ismin, medyada Urfa eski milletvekili ve eski bakan Mustafa Kılıç, Urfa eski milletvekili Celal Paydaş ve Mardin eski milletvekili Ahmet Türk olduklarını öğrenmiş olduk. Aylarca tutuklu kalmaları ve işkencelere maruz kalmalarına neden, itirafçı bir sanığın yarattığı "bu kişilerin Urfa' da bir evde PKK üst düzey sorumluları

Türkiye, darbenin üzerinden yirmi yılı aşkın süre geçmiş olmasına rağmen bu sayfayı henüz kapatabilmiş değildir. Zaman

ile birlikte yaptıkları toplantıda Kürdistan'nın kurulmasında birlikte hareket edecekleri yönünde yemin ettikleri" senaryosuydu. Yargılama sonucu anılan ünlü isimler hakkındaki senaryo boşa çıkarılmış ve beraat etmişlerdi.

Yaşanan olayların gerçek manada hiçbir belgesine rastlamak mümkün değildi. Çünkü yapılan işlemlerin kendileri zaten hukuk dışı işlemlerdi. İşkence sonucu yaşamını yitiren (resmi kayıtlara göre 37 kişi) tutuklular hakkında tanzim edilen belgelerde, ya pencere demirlerine yorgan kılıflarını bağlayarak intihar etmişlerdi, ya kafalarını radyatör peteklerine vurarak yaşamlarına son vermişlerdi, ya da herhangi bir hastalık sonucu ölüm hadisesinin meydana geldiği yazılıdır.

12 Eylül rejimi öylesine azmıştı ki, yargıyı da kendi potasında eritmiş ve hizmetkârı haline getirmişti.

zaman o uygulamaların benzerleri yaşanmaktadır. İşte Manisalı gençler davası, işte Diyarbakır cezaevinde 11 kişinin ölümü ile sonuçlanan katliam, işte Madımak Oteli yangını ve işte Ulucanlar Cezaevi katliamı.

tavir konularak bozulmuş, önündeki açık kitap kapatılarak hukuku rafa kaldırmada beis görmemiştir.

Türkiye, darbenin üzerinden yirmi yılı aşkın süre geçmiş olmasına rağmen bu sayfayı henüz kapatabilmiş değildir. Zaman zaman o uygulamaların benzerleri yaşanmaktadır. İşte Manisalı gençler davası, işte Diyarbakır cezaevinde 11 kişinin ölümü ile sonuçlanan katliam, işte Madımak Oteli yangını ve işte Ulucanlar Cezaevi katliamı.

Hukukun zedelendiği yerde her şey ama her şey olabilir, olamayacak tek şey demokrasidir. Demokrasiyi gerçek manada yeşertecek güç de hiç kuşkusuz hukukun üstünlüğüdür.

## Diyarbakır 5 No'lu Askeri Cezaevi İle İlgili Kaynakların Bir Listesi

- ☞ *Vahşetin Günlüğü*, Mehdi Zana, Belge Yayınları
- ☞ *Bekle Diyarbekir*, Mehdi Zana, Belge Yayınları
- ☞ *Diyarbakır Gerçeği*, Edip Polat, Başak Yayınları
- ☞ *Nevrozladık Şafakları*, Edip Polat, Başak Yayınları
- ☞ *Sorgu, Zindan, Direniş ve Yaşam*, M. Ali Ural, Dilan Yayınları
- ☞ *Devlet İşkence Buyurdu, Diyarbakır'da Eylül Karanlığı*, Vedat Güzel, Pele Sor Yayınları
- ☞ *Diyarbakır Sorgu ve 5 No'lu*, F. Welat, Dilan Yayınları
- ☞ *Özlem'in Gül Sureti*, Hafız Akdemir, Nujen Yayınları
- ☞ *Gülüşün Özgürlüğüdür*, Hafız Akdemir, Doz Yayınları
- ☞ *Diyarbakır Rızgari Davasında Siyasi Savunma*, Recep Maraşlı, Komal Yayınları
- ☞ *Alev, Duvar ve TKP*, Ömer Ağın, Gendaş Kültür
- ☞ *Kütrler*, Hasan Cemal, Doğan Kitap
- ☞ *Gardiyan*, Bube Eser, Apec
- ☞ *Günün Sırrı*, Cevat Soysal, Avesta
- ☞ *Êşa HADEPê û Jana Amedê*, Seracettin Kırıncı, Weşanên Sor
- ☞ *12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı*, Selim Çürükkaya, Melsa
- ☞ *Tutsak Aileleri, 12 Eylül ve Tayad*, Haziran Yayınevi
- ☞ *Kervan Yürüyor*, Yılmaz Çamlıbel'in anıları, Deng Yayınları
- ☞ *Diyarbakır Cezaevi Gerçeği*, 2 Cilt, Rızgari, Yayınları
- ☞ *Savaşa Mektuplar*, Savaş Buldan, Pencere Yayınları
- ☞ *Tarihe Ateşten Bir Sayfa Diyarbakır Zindanı*, C I-II, Bedran Sevgal, Mem Yayınları
- ☞ *Dörtlerin Gecesi*, Fevzi Yetkin, Mehmet Tanboğa, Yurt Yayınları
- ☞ Hamit Baldemir, ...
- ☞ Şerafettin Kaya, ...
- ☞ Adımlar Dergisi, ...

# Beşikçi Hoca'dan Mektup -IV-

Merhaba Ahmet,

Önce selamlar, sevgiler,

Bundan önceki mektubumda “savaşa karşıyız” kampanyasının da düşün özgürlüğü kavramı açısından incelenebileceğini belirtmiştim. Bu mektubuma bu konuyla başlamak istiyorum.

Savaşı, sadece, iki devletin veya ikiden fazla devletin cepheleşerek birbirleriyle yaptığı savaş olarak algılamamak gerekir. Bir de, herhangi bir devletin kendi sınırları içinde tuttuğu bir etnik gruba karşı yürüttüğü savaş vardır. Bu ikinci savaş türünü gözlerden dikkatlerden uzak tutmamak gerekiyor. Konuya biraz daha dikkatle eğildiğimiz zaman bu ayrımı yapmanın çok büyük bir gereklilik olarak ortaya çıktığı görülmektedir.

Savaş iki devlet arasında veya saflar tutarak birbirleriyle savaşan devletler arasında gerçekleştiği zaman, savaşın, uluslararası bazı kurallara, savaş hukuku kurallarına uygun olarak yürütüldüğü söylenebilir. Savaşan her iki tarafın da uluslararası bazı savaş hukuku kurallarının bilincinde oldukları, bunlara dikkat ettikleri, bunları bilmezlikten, görmezlikten geledikleri söylenebilir. Bu, her şeyden önce belirli kurallara göre ilan edilmiş bir savaştır. Her iki taraf da belirli bir zamanda, belirli bir mekanda veya belirli alanlarda savaşın gerçekleşeceğini bilir. Bu savaşlar, uluslararası basının gözetimi altındadır. Kızılhaç gibi bazı uluslararası insani yardım kuruluşlarının gözetimi altındadır. Birleşmiş Milletler gibi, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi

uluslararası kurumların gözetimi altındadır. Savaşta, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin onay vermesi, daimi üyelerden herhangi birinin kararı veto etmemesi istenir. Bunun için de bu savaşlarda ancak konvansiyonel silahlar kullanılır. Savaş alanlarına hangi silahların sürüleceği önceden bilinir. Her iki taraf da karşısındaki gücün, hasmının elindeki silahları, bu silahların çeşitlerini, miktarını kabaca önceden bilir. Savaş, basının ve uluslararası kurumların izlediğini düşünerek keyfi davranışlardan mümkün olduğu kadar kaçınmaya çalışır. Herhangi bir devletin, kendi siyasi sınırları içinde zorla tuttuğu bir etnik gruba karşı yürüttüğü savaş böyle bir savaş mıdır, bu her şeyden önce ilan edilmeyen bir savaştır. Gizli gizli yürütülmeye çalışılan bir savaştır. Bu uluslararası basına kapatılan bir savaştır. Kızılhaç gibi insani yardım kurumları bu savaşı izleyemez. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi kurumlar da... Çünkü ilgili devlet “bu benim iç sorunumdur, basının, hem ülke basınının, hem yabancı basınının bu sorunu, bu süreci izlemesine, izin vermem” der. “Orada terörist gruplar vardır, bu gruplarla mücadele etmek benim hem hakkım hem de görevimdir” der. Ayrıca “orada silahlı



Örneğin, zulümden baskıdan başka bir şey üretmeyen Saddam

Hüseyin 1988 yılı Mart ayında, kendi rejimini tanımayan, kendi-

çatışmalar yaşanmaktadır. Gittiğiniz alanlarda, çatışmanın yaşandığı yerlerde güvenliğinizi sağlayamam” diyerek uluslararası basın bu savaşı izlemesine engel olmaya çalışır. Basına ka-

palı bir şekilde yürütülen bir savaş olduğu için de örneğin Birleşmiş Milletler’in çeşitli kararlarıyla ve sözleşmeleriyle yasakladığı silahlar rahat bir şekilde kullanılır. Uluslararası basın ve uluslararası kurumlar izleyemediği için savaşta sınırsız bir şekilde keyfi davranışlar meydana gelir. Mağdur olan etnik grubun sesini boğmak için onların uluslararası basına, uluslararası kamuoyuna ulaşmalarına engel olmak için her önlemi alır, her yolu dener. Bütün bunların ötesinde gerçekleşen bu operasyonlara “savaş” demez. Süreci hep “terör” kavramlarıyla anlamaya anlatmaya çalışır. En son teknolojilere göre üretilmiş silah araç ve gereçleri kullanıldığı halde on binlerce asker savaşa sokulduğu halde, savaş uçakları, savaş helikopterleri, tanklar, topolar, zırhlılar, her çeşit füzeler, bombalar sistematik bir şekilde savaşa sürüldüğü halde bu operasyonları “savaş” kavramlarıyla değerlendirmemeye, hep “terör” kavramlarını kullanmaya özen gösterir.

1980’lerde gerçekleşen İran-İrak savaşına, 1990’ların başında Basra körfezinde, Kuveyt’te gerçekleşen Koalisyon güçleri ile Irak savaşına Irak ordusunun Kuveyt’ten çıkarılması sürecine bakalım. Bu savaşlarda asgari düzeylerde de olsa uluslararası bazı savaş hukuku kurallarına uyulmuştur. Bir de Saddam Hüseyin rejiminin 1980’lerde, Kuzey’de Kürtlere karşı yürüttüğü savaşa bakalım. Örneğin, zulümden baskıdan başka bir şey üretmeyen Saddam Hüseyin 1988 yılı Mart ayında, kendi rejimini tanımayan, kendisine baş eğmeyen Kürtleri kimyasal silahlarla bastırma gereğini hissetmiş. Buna sırf kendisi karar veriyor. Bunu kendi generalleriyle, kendi danışmanlarıyla konuşmuş olabilir ama Kürtlere karşı kimyasal silahlar kullanma kararını veren Saddam Hüseyin rejiminin bizzat kendisidir. Bu konuda, örneğin Birleşmiş Milletler’de Güvenlik Konseyi’nden bir karar çıkartmak vs. elbette söz konusu değildir. 2003 yılı Mart-Nisan aylarında gerçekleşen ABD’nin Irak savaşını düşünelim. Savaştan önce Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde bu savaşa ilişkin pek çok toplantı yapıldı. Birleşmiş Milletler silah denetçileri birçok rapor

sine baş eğmeyen Kürtleri kimyasal silahlarla bastırma gereğini hissetmiş. Buna sırf kendisi karar veriyor. Bunu kendi generalleriyle, kendi danışmanlarıyla konuşmuş olabilir ama Kürtlere karşı kimyasal silahlar kullanma kararını veren Saddam Hüseyin rejiminin bizzat kendisidir.

hazırladı, bu raporlar uzun uzun tartışıldı. Güvenlik Konseyi’nin, Fransa, Rusya, Çin gibi daimi üyeleri, ABD’nin Irak savaşına karşıydılar. Ayrıca Almanya, Türkiye, İran, Suriye, Hin-

distan gibi devletler de savaşa karşı bir tutum sergiliyordu. ABD Birleşmiş Milletler’den istediği kararı bir türlü çıkartamadı. Savaşı, Fransa, Rusya, Çin gibi karşıtlarına rağmen, Türkiye’ye, İran’a Suriye’ye, Mısır’a, Suudi Arabistan’a vs. rağmen başlattı. Savaşta ABD’nin müttefikleri Büyük Britanya ve İspanya idi. Halbuki 16 Mart 1988’de Bağdat’tan kalkan savaş uçakları Halepçe şehrine kimyasal bombalarını bırakıp döndüler. Her şey beş dakika içinde gerçekleşti. Binlerce Kürt insanı bir çırpıda zehirli gazlarla katledildi. Esas savaşın, bir devletin kendi siyasal sınırları içinde tuttuğu bir etnik gruba karşı yürüttüğü savaş olduğunu belirtmeye çalışıyorum Ahmet. Kirli savaş budur. Savaşı kirli yapan savaşın gizlice yürütülmesidir, uluslararası basına, uluslararası kurumlara kapalı bir şekilde yürütülmesidir. Saddam Hüseyin yönetimi Kürtlere karşı kimyasal silahlar yanında biyolojik silahlar da kullanmıştır.

Yine 2003 yılı Mart-Nisan aylarında ABD’nin ve müttefiklerinin Irak’a karşı yürüttükleri savaşa bakalım. Radyolar, televizyonlar, basın bir yılı aşkın bir zamandır “ABD’nin muhtemel Irak operasyonu”ndan söz ediyorlar. ABD’nin Irak’a karşı silahlı müdahalede bulunacağı Irak tarafından da biliniyor, Irak’ın komşuları tarafından da biliniyor, dünya tarafında da biliniyor. Hatta savaşın yeri ve zamanı da kabaca da olsa belirtiliyor. Başta Irak olmak üzere herkes gerekli tedbirleri de alıyor. Ama, Kürtlerin 16 Mart 1988’de kimyasal silahlarla yok edilmeye çalışılması benzer bir duruma mı işaret ediyor? Kürtler Saddam Hüseyin’in her türlü zalimliği yapacağını, yapabileceğini şüphesiz biliyorlar ama kimyasal silahlar kullanılacağını biliyorlar mı? Kimyasal silahları biliyorlar mı? Kimyasal silahlara karşı nasıl korunulacağını biliyorlar mı? Bu silahlara karşı kendilerini korumak için yeterli araç gerece sahipler mi? Bu araç gereçleri kullanabilecek teknik donanımları var mı?

Esas savaşın, uluslararası basına uluslararası kurumlara kapalı olan bu savaş olduğunu belirtmeye çalışıyorum. Kirli savaşı ortaya çıkaran en önemli etken

1980'lerden 1990'ların başlarına kadar gerçekleştirilen çeşitli operasyonlarla 200 bin civarında Kürt yok edilmiştir. Bunlar ken-

de şudur: Saddam Hüseyin rejiminin kimyasal silahlar ürettiği, biyolojik silahlar ürettiği bilinmektedir. Saddam Hüseyin bu silahları örneğin İran'a karşı kullana-

namaz. Çünkü İran'ın elinde de benzer silahlar vardır, o da bunları Irak'a karşı kullanır hatta daha çoğunu kullanır. Saddam Hüseyin ve generalleri, danışmanları bunları bilir. Saddam Hüseyin bu silahları örneğin İsrail'e karşı da kullanamaz. Çünkü İsrail'in elinde de benzer silahlar vardır, o da bunları Irak'a karşı kullanır hatta daha büyüğünü kullanır. Saddam Hüseyin ve generalleri, danışmanları bunları da bilir. Ama Kürtlerin elinde bu kitle imha silahlarına karşı kullanabilecekleri silahlar yoktur. Kürtler bu silahlara karşı kendilerini koruyacak araç gereçlere de sahip değildir. Üstelik bu operasyonlara, saldırılara karşı sığınabilecekleri dost güçlere de sahip değildir. Böylece kitlesel ölümler bir anda kolayca gerçekleştirilebilir. Saddam Hüseyin rejimi bunları elbette bilir. Bunlarsa, savaşı kirli yapan, savaşın gittikçe kirlenmesine neden olan başlıca unsurlardır. Bu sürecin klasik savaşlar sürecini çok çok aştığı besbellidir. Klasik savaşlarda da cinayetler işlenir ama, burada, önceden düşünülmüş, hazırlanmış kitlesel bir cinayet planı vardır, bir yok etme planı, bir soykırım vardır. Uluslararası basına, uluslararası kurumlara kapalı olan, tamamen keyfi bir şekilde, kaba güce, sınırsız şiddete dayalı bir savaştan söz etmeye çalışıyorum Ahmet.

Saddam Hüseyin rejiminin Kürtlere karşı sürdürdüğü bu savaşı kirli kılan daha başka etkenler de vardır. 1980'lerden 1990'ların başlarına kadar gerçekleştirilen çeşitli operasyonlarla 200 bin civarında Kürt yok edilmiştir. Bunlar kendi yurtlarından alınarak bilinmeyen yörelere götürülmüş, toplu halde kurşuna dizilmiş veya Arap çöllerine sürgün edilmişlerdir. Sürgün, açlıkla, susuzlukla, hastalıklarla, sıcaklarla, soğuklarla imha etmenin yaygın bir örneğidir. Çok büyük bir kitlenin akıbeti bile belli değildir.

Kimyasal silahlar denildiği zaman, çeşitli gazlar akla gelir. Tabun gazı, sarin gazı, hardal gazı, VX gibi çeşitli gazlar. Bunlar kitle imha silahları olarak adlandırılmaktadır. İşte bu gazlardan hangisinin daha öldürücü olduğu hangisinin daha kitlesel ölümlere yol açtığı hep Kürt köylerinde, Kürt insanlarına karşı

di yurtlarından alınarak bilinmeyen yörelere götürülmüş, toplu halde kurşuna dizilmiş veya Arap çöllerine sürgün edilmişlerdir. Sürgün, açlıkla, susuzlukla, hastalıklarla, sıcaklarla, soğuklarla imha etmenin yaygın bir örneğidir. Çok büyük bir kitlenin akıbeti bile belli değildir.

yapılan deneylerle sınınamıştır. Batı ülkelerinde bu tür deneylerin fareler üzerinde yapıldığı bilinmektedir. Örneğin ABD'de, Fransa'da, Büyük Britanya'da, İspanya'da vs. bu tür silahların etkisi hep laboratuvarlarda fareler üzerinde denir. Saddam Hüseyin ise 1980'lerde bütün deneyleri hep Kürtler üzerinde, Kürt yerleşim alanları üzerinde, Kürt köyleri üzerinde gerçekleştirmiştir. Halepçe'de 16 Mart 1988'de ilk anda beş binden fazla insan katledilmiştir. Sakat kalan, daha sonraki üç ay içinde, bir yıl içinde ölen insanların sayısı yine binlercedir. 1988'e kadar çeşitli zamanlarda Kürt coğrafyasının çeşitli alanlarında yapılan deneyler sonucunda öldürülen gizli gizli gömülen, toplu halde gömülen Kürtlerin sayısı beş binin çok üzerindedir. Savaşı kirli yapan bu gizlilik, basına kapatılmışlıktır. 1988'de bütün kimyasal ve biyolojik silahların Kürtler üzerinde yaygın olarak kullanılmasından sonra bu alanlarda hep sakat çocukların doğduğu bilinmektedir. Esas savaşın, üzerinde durulması gereken esas savaşın bu olduğunu anlatmaya çalışıyorum. Uluslararası basına, uluslararası kurumlara açık bir savaşta devletler hasımlarına karşı bu kadar keyfi bir şekilde davranamaz. Savaş, iki devlet arasında olduğu zaman da ölüm getirir, yıkım getirir. Fakat savaşı kirli yapan, keyfi yapan unsur, savaşın bir devletin kendi sınırları içinde tuttuğu bir etnik gruba karşı, onun demokratik hak ve isteklerine karşı "bu benim iç sorunumdur, onlar teröristlerdir" diyerek savaşı basına ve uluslararası kurumlara kapatmasıdır. Türkiye'de sürdürülen "savaşa karşıyız" kampanyasında ise savaşın bu türü hep görmezlikten, bilmezlikten, duymazlıktan gelinmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'a açtığı savaştan önce Türkiye'de çok geniş bir "savaşa karşıyız" "Irak'ta savaşa hayır" kampanyası açılmıştır. Bu kampanya 2002 yılı ortalarından itibaren yaygınlaşmış, 2003 yılı başlarında savaştan önce ve savaş sırasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu çok geniş toplum kesimlerinin katıldığı bir kampanyadır. Komünist partilerinden, şeriatçılara, Kemalistlerden liberallere, temiz toplumculardan banka hortumlayanlara kadar çok geniş kesimler savaşa karşı yürütülen bu kampanyada aktif rol almışlardır. Bildiriler, mitingler, yürüyüşler, pa-

Hükümetin Doğru Yol kanadına ise esas iktidar sahipleri kuşkuyla bakıyorlardı. Zira, Tansu Çiller, Özer Çiller, Mehmet Ağar, Korkut Eken gibi kişilerin Türk Silahlı Kuvvetlerine alternatif yeni bir silahlı güç oluşturmaya çalıştıkları bunun için gizli silahlar edindikleri belirtiliyordu. Bu kesimin elinde Genelkurmay'ın bilgisi dışında kayıtdışı bazı silahlar olduğu da söyleniyordu. Bu silahlar arasında ağır silahlar da vardı.

neller, toplantılar vs. hiç ek-sik olmamıştır. ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılmasına olanak veren tezkerelerin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilmemesi için çok büyük

çaba harcanmıştır. Bu, uzun süren bir kampanyadır, soluklu bir kampanyadır. Birbirlerine zıt düşünceler ve duygular içinde olan siyasal hareketlerin ve siyasal akımların böyle bir kampanyada yer almaları, üzerinde durulması gereken bir olgudur.

Türk siyasal hayatında, devlet-muhalefet ilişkileri dikkate alındığında bu kampanyanın aylarca sürmüş olması da irdelenmesi gereken bir noktaya işaret etmektedir. Türkiye'de, devletin hoşgörüsünü kazanmayan, devletin onayını almayan hiçbir muhalefet hareketinin yaşama şansı yoktur. Gösterilerle, mitinglerle, yürüyüşlerle, bildirimlerle, panellerle vs. aylarca sürdürülmek istenen bir muhalefetin varlığını düşünelim. İşte bu muhalefet eğer devletin hoşgörüsünü kazanamamışsa, devletin onayını almamışsa uzun soluklu olması mümkün değildir. Bu, muhalefet hareketinin içeriği ile ilgili bir boyuttur. Örneğin Kürtlerin böyle bir muhalif hareket düzenlemelerine ve bunu sürdürmelerine hiç izin, fırsat verilmez. İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Gaziantep gibi çeşitli şehirlerde, yürüyüşlerle, mitinglerle, bildirimlerle, panellerle aylarca süren bu hareketin içeriğini incelemek gerekli oluyor. "Savaşa karşıyız" kampanyası devletin de sürmesini istediği, teşvik ettiği bir kampanyadır. Devlet, ABD'nin Irak'a silahlı müdahalesinin sonunda Kürtlerin uluslararası kurumlar tarafından da tanınan bir statü elde edebileceği endişesini taşımaktadır. ABD'nin Irak'a savaşı bu bakımdan istenmemektedir. Devletin bu düşüncesi Kemalistlerden liberallere, şeriatçılardan Komünist partililere, temiz toplumculardan banka hortumlayanlara kadar çok geniş toplum kesimleri tarafından bildirilerle, mitinglerle, gösterilerle, panellerle savunulmaktadır. Bu bakımdan "savaşa karşıyız" "Irak'ta savaşa hayır" kampanyaları çok uzun soluklu olmuştur. Bu bakımdan "savaşa karşıyız, Irak'ta savaşa karşıyız" gibi sloganları, bu sloganlarla yürütülen kampanyaları "Kürtlerin herhangi bir statü elde etmelerine, Kürtlere böyle bir olanağın verilmesine karşıyız" şeklinde anlamak mümkündür.

Sık sık düzenlenen çeşitli anketler, Türkiye'de halkın %94'e varan çok büyük bir kesiminin savaşa karşı olduğunu gösterdiği vurgulanıyor. ABD askerlerinin Türkiye'de konuşlandırılmasına, Habur'dan (Silopi) Güney Kürdistan'a gönderilmesine herkes karşı çıkıyordu ama bu kişilerin Türk ordusunun büyük sayılarla silah araç ve gereçleriyle en azından ABD askerlerinden daha yüksek bir sayıda güneye gönderilmelerine taraftar oldukları anlaşılıyordu. TBMM'de muhalefeti temsil eden CHP de aynen böyle düşünüyordu ama, böyle bir "savaşa karşılık" durumunun olup olamayacağı tartışılmıyordu.

Susurluk olayından sonra, 1997 Şubat-Mart aylarında "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemleri yapılmıştı. Bu eylemlerle suç örgütlerini kurucuların onlara bu görevi verenlerin yargı önüne çıkartılması, TBMM'de kurulan Susurluk Komisyonu çalışmalarına destek vermek amaçlanıyordu. O zaman başbakan Necmettin Erbakan'dı, Tansu Çiller başbakan yardımcısıydı. Refah Partisi'nin ve Doğru Yol Partisi'nin ortak olduğu bir koalisyon hükümeti vardı. Bu hükümete Refah-Yol hükümeti deniyordu. Bunlar hükümetti ama iktidar değillerdi. İktidarı ordu/MGK temsil ediyordu. Susurluk olayının patlak vermesinden sonra Necmettin Erbakan Susurluk için "fasa fiso" demişti. Hükümetin Doğru Yol kanadına ise esas iktidar sahipleri kuşkuyla bakıyorlardı. Zira, Tansu Çiller, Özer Çiller, Mehmet Ağar, Korkut Eken gibi kişilerin Türk Silahlı Kuvvetlerine alternatif yeni bir silahlı güç oluşturmaya çalıştıkları bunun için gizli silahlar edindikleri belirtiliyordu. Bu kesimin elinde Genelkurmay'ın bilgisi dışında kayıtdışı bazı silahlar olduğu da söyleniyordu. Bu silahlar arasında ağır silahlar da vardı. Bu silahların gizli yollarla İsrail'den temin edildiği vurgulanıyordu. Bu silahlı gücün polise dayalı olacağı da söyleniyordu. Oluşturulamayan bu gücün Orduyu dinlemeye aldığı da anlatılıyordu. Bu yeni silahlı gücün Batman'da oluşturulacağı ve gerillalara, Kürtlere karşı kullanılacağı da anlatılıyordu. Buna rağmen bu girişim Genelkurmay'ı çok rahatsız etti. Bu kesimi hedef alan soruşturmalar başlatıldı, bazı tutuklamalar oldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde de Susurluk Komisyonu

Düşünelim ki Saddam Hüseyin rejimi Kürtlere kimyasal silahlar kullandığında İslam Konferansı Kuveyt'te toplantı halindeydi. 22

çalışıyordu. İşte bu süreçte "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemleri sürdü. Gruplar zaman zaman Susurluk'a gidiyor, orada gösteriler, mitingler düzenleniyordu. Çünkü bu süreçte esas iktidar sahipleri ile hükümet, hükümetin bir kanadı arasında çelişki vardı, anlaşmazlık vardı. Bu çelişki, gösterilerin sürüp gitmesine yol veriliyordu, hatta gösteriler teşvik de ediliyordu. Ama, esas iktidar sahipleri ile Susurlukçular arasındaki çelişki zamanla çözüldü. Bu kesimi hedef alan tutuklamalar, yargılamalar gerçekleşti. Bu kesimin elindeki ağır silahlar Ordu'ya devredildi, sorumlular görevden uzaklaştırıldı, bir kısmı emekli edildi. Bu çelişki çözümlendikten sonra "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemleri durduruldu. Bu eylemler 60 gün kadar sürmüştü. O günlerde Susurluk'a gidip orada gösteri, miting düzenlemek isteyenler vardı. Bu grupların arabalarından inmelerine bile izin verilmedi. Gösteri, miting yapmakta ısrarlı olanlar polisle çatışmak zorunda kaldı. Bundan sonra bu eylemler ancak polisle çatışma riski dikkate alınarak düzenlenebilirdi.

"Savaşa karşıyız", "Irak'ta savaşa hayır" kampanyası yürütenleri Saddam Hüseyin rejiminin Kürtlere karşı yürüttüğü kirli savaşa hiç değinmemeleri, böyle bir savaşı görmezlikten bilmezlikten duymazlıktan gelmeleri dikkate değer bir noktadır. "ABD'nin muhtemel Irak operasyonu" haberlerinden sonra dünyanın dört bir tarafında da savaşa karşı tutumlar, gösteriler, mitingler gelişmeye başlamıştır. Bu gösteriler, mitingler, yürüyüşler başta ABD ve Büyük Britanya olmak üzere dünyanın hemen hemen her ülkesinde gerçekleştirilmiştir. Rusya, Fransa, Almanya, İtalya, İspanya, Mısır, Suriye, Japonya, Filipinler, Avustralya, Güney Afrika vs. her ülkede savaş karşıtı bir muhalefetin oluştuğunu görmek mümkündür. Yine bu süreçte dünyanın çeşitli yerlerinde canlı kalkanların Bağdat'a gittikleri, çeşitli tesislerde yerleştikleri de gözlemlenmektedir. Canlı kalkanların Londra'da toplanmaları, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde sayılarını arttırmaları, İstanbul, Ankara gibi yörelerde sayılarını tekrar arttırmaları, Bağdat'a doğru ilerlemeleri, aylarca süren bir eylemliliktir. Canlı kalkanların organize olmaları, "ABD'nin muhtemel Irak operasyonu" haberleriyle birlikte başlamıştır. Buna Türkiye'den de

Arap devleti, daha sonra 50 civarında Müslüman devlet, daha sonra da dünyanın demokratik kamuoyu bu vahşete karşı neden sessiz kalmışlardı? Bu görmezlikten, bilmezlikten, duymazlıktan gelme Saddam Hüseyin'e güç kazandırmamış mıdır, moral kazandırmamış mıdır?

katılımlar olmuştur. Bu konuda insan şunu düşünmeden edemiyor. ABD'nin Irak'a açacağı veya açtığı savaşa karşı bu kadar hassas olan çevreler Saddam Hüseyin'in Kürtlere ger-

çekleştirdiği soykırım karşısında neden sessiz kalmışlardır acaba? Böylesine zalim bir rejim neden protesto edilmemiştir acaba? Araplar, daha sonra Müslümanlar, yani Arap devletleri, Müslüman devletler böyle bir vahşete karşı neden ses çıkarmamışlardır? Bunlar araştırılmış mıdır? Düşünelim ki Saddam Hüseyin rejimi Kürtlere kimyasal silahlar kullandığında İslam Konferansı Kuveyt'te toplantı halindeydi. 22 Arap devleti, daha sonra 50 civarında Müslüman devlet, daha sonra da dünyanın demokratik kamuoyu bu vahşete karşı neden sessiz kalmışlardı? Bu görmezlikten, bilmezlikten, duymazlıktan gelme Saddam Hüseyin'e güç kazandırmamış mıdır, moral kazandırmamış mıdır? Bu soykırım, Müslüman bir halkın soykırımı uğratılması, İslam'a çok mu uygundur? Burada Müslümanların yüreğini yaralayan bir şey yok mudur? 18 Mart 1988'de Kuveyt'te toplanan İslam Konferansı, sonuç Bildirisinde örneğin Bulgaristan'da isimleri değiştirilen, Bulgar ismi verilen Türklere dolaylı Bulgaristan'ı kınıyor ama binlerce Kürdü zehirli gazlarla boğan Saddam Hüseyin rejimi için hiçbir şey söylemiyor. Bunu nasıl değerlendirmek gerekir? Saddam Hüseyin rejiminin Kürtlere karşı, Asurilere ve Türkmenler karşı baskı rejimi, zulüm rejimi oluşturduğu bilinir ama bu Şii Araplar için hatta Sünni Araplar için de böyledir. Bu rejimin ayakta kalabilmesi için bütün muhalefet odaklarını daha nüve halindeyken yok ettiği de bilinir. Şunu anlatmaya çalışıyorum değerli Ahmet, "savaşa karşıyız", "Irak'ta savaşa hayır" diyenler böyle bir kanlı rejimi de masum göstermeye, olağan göstermeye çalışıyorlar.

Bu kampanyanın devletin desteğiyle, teşvikiyle, hoşgörüsüyle yürüdüğünü belirtmiştim. Birbirlerine çok zıt olan siyasal akımlar, şehirden şehire, bir bölgeden başka bir bölgeye koşturup duruyorlardı. "Savaşa karşıyız" "Irak'ta savaşa hayır" kampanyasına, gösterilere, yürüyüşlere KADEK'li bazı gruplar da katılıyorlardı. Bu gruplar "tecrite karşıyız" "Öcalan'a özgürlük" gibi sloganlar da bağıyorlardı. Polis, muhalefetin bu türüne hiç izin vermiyordu. Bu gruba

Bunun üzerine arkadaşımızla gençler arasında ayak üstü bir konuşma, bir tartışma yaşanır. Gençler Saddam Hüseyin'in kimlere

karşı hemen takibat başlatıyor, onları yakalamaya, gözaltına almaya çalışıyordu. Çok geniş bir kitle içinde bu tür sloganlar atan kişilerin muhalefetini hemen etkisiz kılmaya çalışıyordu. Bu çerçevede birkaç olguya daha değinmekte yarar vardır. Bu kampanya sırasında, 31 Mart 2003 tarihinde televizyonlar, radyolar savaşı protesto etmek için Halkevleri'ne bağlı bir kısım gencin kendilerini Ankara'da, ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nde, bahçe duvarlarının parmaklıklarına zincirledikleri haberini veriyorlardı. Bu tür eylemlerin sık sık gerçekleştirildiği görülüyor. Polisin gözü önünde ABD Büyükelçiliği'nin bahçe duvarlarının parmaklıklarına insanların kendilerini zincirlemesi kolay bir iş midir? Böyle bir haberi duyunca Halkın Emek Partisi (HEP)'in 1992'de gerçekleştirmeye çalıştığı bir eylem aklıma geldi. 1992 Newroz'unda Şırnak'ta güvenlik güçleri büyük bir kitle kırımını gerçekleştirmişti. HEP bu olayı Birleşmiş Milletler nezdinde protesto etme istiyordu. Bunun için 25-30 HEP'li Ankara'da Kavaklıdere'de Birleşmiş Milletler bürosu önünde bir basın açıklaması yapmak niyetindeydi. Ankara'daki Birleşmiş Milletler bürosunun ABD Büyükelçiliği ile aynı cadde üzerinde, Atatürk Bulvarı üzerinde olduğu, her iki büronun da caddenin iki tarafında konumlandığı bilinir. O gün 25-30 HEP'li polisin yoğun baskısından ve kuşatmasından dolayı Birleşmiş Milletler bürosunun önünde bir araya gelememişti. Hatta gözaltına alınmalar da gerçekleşmişti. 2003 yılı Mart-Nisan aylarındaysa gençler değil ABD Büyükelçiliği önünde toplanmak, miting, gösteri yapmak, cadde üzerindeki bahçe duvarının parmaklıklarına bile kendilerini zincirleyebiliyorlar. Bunu, polisin gözü önünde yapıyorlar. Bunun, hoşgöründen, teşvikten başka bir anlamı olabilir mi? 1988'de Halepçe'de gerçekleşen soykırımdan sonra Ankara'da Sıhhiye'de, Ankara Sanat Tiyatrosu'nun önünde, 50-60 kişilik bir grup basın açıklaması yapmak istiyordu. Basın açıklamasıyla Saddam Hüseyin rejimi protesto ediliyordu. Polis, basın açıklamasının açık havada yapılamayacağını söylüyordu. Engellemeyi yapmak için gerekli önlemlerin alındığı da görülüyordu. Basın açıklaması, ancak tiyatro binasının içinde yapılabildi. Buna rağmen basın açıklamasından hemen sonra bazı gözaltına almalar gerçekleşti. Daha sonra da "te-

zulüm, soykırım yaptığını sorarlar. Arkadaşımız da Kürtlere soykırım yaptı, "ben de Kürdüm" der. 1988 Halepçe soykırımını anlatmaya çalışır. Arkadaşımız, "1988' de babalarınız da Saddam Hüseyin'in bu operasyonlarına karşı çıkmamıştı.

rör propagandası yapmak"tan 8-9 kişi hakkında Devlet Güvenlik Mahkemesinde dava açıldı.

Yine aynı günlerde bir arkadaşımızın bizzat yaşadığı bir olay var. Bir kısım genç savaşa karşı imza topluyorlar. Yolda karşılaştıkları bizim arkadaşımızdan da imza istiyorlar. Arkadaşımız "ben de savaşa karşıyım ama Saddam Hüseyin gibi zalim, bir adamın devrilmesine, iktidardan uzaklaştırılmasına hiç karşı değilim. Bunun gerçekleştirilmesinden büyük bir mutluluk duyarım" diyor. Bu, gençlerin hiç beklemedikleri bir tepkidir. Bu cevap üzerine gençler şaşırırlar, çünkü "savaşa karşıyız, Irak'ta savaşa hayır" kampanyası büyük bir hızla sürdürülmektedir. Bu kampanya içinde arkadaşımızdaki ayrık bir tavır olarak durmaktadır. Bunun üzerine arkadaşımızla gençler arasında ayak üstü bir konuşma, bir tartışma yaşanır. Gençler Saddam Hüseyin'in kimlere zulüm, soykırım yaptığını sorarlar. Arkadaşımız da Kürtlere soykırım yaptı, "ben de Kürdüm" der. 1988 Halepçe soykırımını anlatmaya çalışır. Arkadaşımız, "1988' de babalarınız da Saddam Hüseyin'in bu operasyonlarına karşı çıkmamıştı. Şimdi siz de bu adamı savunuyorsunuz" der. O günlerde Saddam Hüseyin'in kalpaklı fotoğraflarını dergilerinin kapak sayfasına basan, Kürtlere karşı gerçekleştirilen soykırımı meşru gören, Kürtler Irak'tan tamamen çıkarılmalıdır, Kürtlerin kökü kazınmalıdır diyen siyasal hareketler de vardı.

"Savaşa karşıyız", "savaşa hayır" kampanyası Kürtlere karşı, Kürt milliyetçiliğini kışkırtan bir içerik de kazanmıştır. 21 Mart 2003'te NTV Radyo'da öğlen saatlerinde yayımlanan "Halkın Sesi" programını bu bakımdan değerlendirmek gerekiyor. Bu programda herkes günün aktüel olaylarına göre görüşlerini açıklıyor. O günlerde de dinleyiciler savaşa ilişkin düşüncelerini açıklıyorlardı. Görüşlerini açıklayan bir vatandaş aynen şöyle söylüyordu: "Bu Kürtler çok hain adamlar. Önce Türk solunu parçaladılar, şimdi de Irak'ı parçalama gayreti içine girdiler. Bu Kürtlerden bıktık. Bu Kürtleri ne yapmak lazım..." der. Bu olayı da bana çok yakından tanıdığım, sözüne, tavır ve davranışına güvenilir bir arkadaşım anlatmıştı. O günlerde, belki de bir iki gün sonra anlatmıştı. Arkadaşımız bu sırda bir taksidedir. Programı şüphesiz şoför de dinlemektedir.

**Bu yakınmalardan sonra sunucu yeni bir izleyici ile telefon bağlantısı kurar. Telefonla bağlanan kişi "Ben önce kendimi tanıtayım" di-**

Bu yakınmalardan sonra sunucu yeni bir izleyici ile telefon bağlantısı kurar. Telefonla bağlanan kişi "Ben önce kendimi tanı-

yım" diye söze girer. "Ben Muş'lu Kürt..." Bağlantı henüz sağlanmıştır. Fakat sunucu Kürt sözcüğünü duyar duymaz bağlantıyı keser. Muş'tan arayan muhtemel olarak kendisinin Kürt olduğunu söyleyecek olan kişi konuşamaz. Bu kişinin konuşmasına izin verilmez. Sunucu, başka birisini bağlar. Bu arada şoför de söze karışır. Arkadaşımıza dönerek "bu Kürtler başımıza bela olmuşlar, bunlarla nasıl başetmek gerekir ağabey" diye sorar. Arkadaşımız da "ben de Kürdüm, kimsenin başına bela falan olduğumuz yok, böyle bir düşüncemiz bir niyetimiz yok. Kürtler de haklarını arıyorlar. Kürtlerin haklarını aramalarının kimseye bir zararı yok. Kürtlerin de haklarını aramaları, insan gibi yaşamak istemeleri doğal değil midir?" der. Şoför mahcup olur, "senin Kürt olduğunu hiç düşünmemiştim, sen hiç Kürde benzemiyorsun" der.

Dikkat edilirse görülecektir. Kürtlere, Kürtlerin isteklerine karşı olan kişi düşüncesini, niyetini açık bir şekilde ortaya koyabilmektedir. Muş'tan arayan ve kendisini Kürt olarak tanıtmaya çalışan kişinin konuşmasına izin verilmemektedir. Sunucunun bunu yasaklaması konusunda değil özür dileme, açıklama bile yapılmamaktadır.

Gerçeği aksettirmeyen, tek taraflı ve kışkırtıcı haberler, savaş süresince ve savaştan sonra da devam etmiştir. Savaşın son günlerinde Basra, Bağdat, Musul, Kerkük gibi şehirlerde yoğun bir kaos yaşanıyor, yağmalar başlamıştı. Türk basını Türkmenler için "soydaş", "soydaşlarımız" kavramlarını kullanıyordu. Kürtler için ise "yağmacı Kürtler", "eşkıya Kürtler" "zavallılar" gibi kavramlar kullanılıyordu. Kürdistan Demokrat Partisi Genel Başkanı Mesut Barzani, Kürdistan Yurtseverler Birliği Genel Başkanı Celal Talabani, küçümseme, aşağılama yüklü sözcüklerle anılıyordu. Kürtler, Araplar ve Türkmenler arasında çatışmalar olduğu sık sık dile getiriliyordu. Türkmenlerin kayıpları konusunda çok abartılı örneğin "Kürtler 60 masum Türkmen'i katletti" gibi kışkırtıcı sayılar veriliyordu. Ama soruşturma, araştırma sürecinde bir Türkmen'in 4-5 Kürt'ün öldüğü anlaşılıyor. Çatışmalar sırasında diyelim bir Türkmen öldü-

ye söze girer. "Ben Muş'lu Kürt..." Bağlantı henüz sağlanmıştır. Fakat sunucu Kürt sözcüğünü duyar duymaz bağlantıyı keser. Muş'tan arayan muhtemel olarak kendisinin Kürt olduğunu söyleyecek olan kişi konuşamaz. Bu kişinin konuşmasına izin verilmez.

rılmış, bu haber Türk basınında "Kerkük kan ağlıyor" manşetiyle yer alıyordu. Ama aynı çatışmalarda 4-5 Kürt'ün öldürülmesi "yağmacı Kürtler öldürüldü" manşetiyle veya alt başlığıyla veriliyordu. Kerkük'te 50-60 Türk yürüyüş yapsa, "Kerkük ayakta" diye manşet atılıyordu. Saddam Hüseyin rejimi süresince gasp edilmiş evlerine, işyerlerine ve arazilerine geri dönüş için yürüyüş halinde olan yüzlerce Kürt için ise "yağmacı Kürtler Kerkük'e saldırıyor" şeklinde haber başlıkları yapılıyordu. Saddam Hüseyin zamanında gasp edilen taşınmaz mallarına tekrar sahip olmak için Kürtlerin girişimleri "Türkmenlerin sabrı taşıyor, soydaşlarımız silahlanıyor" biçiminde manşet oluyordu. Kürtlerin eylemleri ise "Kürtler teröre destek veriyor, silahlarına el koymak gerekir" şeklinde haberlere konu oluyordu. Savaştan hemen önce Hewler'de yapılan gösterilerde bayrak yakma olayı meydana gelmişti. Türk bayrağının yakılması, Türk basınında, televizyonlarda, radyolarda, gazetelerde çok konuşuldu, tartışıldı "Kürtlere hadleri bildirilmelidir" manşetleri yapıldı. Bu haberler olayla ilgili pek çok fotoğrafla birlikte yayınlanıyordu. Daha sonra bayrak yakmanın Kürdistan Demokrat Partisi'nin direktiflerine rağmen PKK/KADEK itirafçıları tarafından gerçekleştirildiği anlaşıldı. Bu itirafçıları ise Türk istihbaratının yönettiği çok açıktır.

Burada "yağma" ile ilgili sürecin de biraz açılması gerekiyor. Saddam Hüseyin rejiminin çöküşünün ilk günlerinde, Kürtlerin Kerkük Nüfus Dairesi'ne bile saldırdıkları, nüfus kayıtlarını yağmaladıkları vurgulanıyordu. Türk gazeteleri, radyoları ve televizyonları bu konuyla ilgili pek çok haber yapmışlardı. İşin özüne dokunmamak için önemli bir çaba harcadığı da açıktı. Bu sürecin özü ise şuydu. Saddam Hüseyin 1970'lerden beri Kerkük'teki nüfus yapısını değiştirmek için çok yoğun bir çaba sarfediyordu. Bunun için Kürt nüfusu kitleler halinde sürgün ediyor, Kürtlerden boşalan evlere, işyerlerine vs. Arap nüfusu yerleştiriyordu. Sürgün edilen Kürtlerin taşınmaz mallarına, evlerine, işyerlerine, arazilerine vs. hemen el konuluyordu ve bunlar güneyden getirilecek Araplar için hazine bekletiliyordu. Sürgün edilen ve taşınmaz mallarına el konulan on binlerce aile vardı. Bu yer değiştirmelere, sürgünlere ilişkin sahte nüfus kayıtları da dü-

**Saddam Hüseyin 1970'lerden beri Kerkük'teki nüfus yapısını de-  
ğiştirmek için çok yoğun bir çaba sarfediyordu. Bunun için Kürt**

zenleniyordu. Üç yıla yakın nüfusu kitleler halinde sürgün ediyor, Kürtlerden boşalan evlere, büyük bir anlaşmazlık oldu-  
bir zamandır ise "nüfus dü- işyerlerine vs. Arap nüfusu yerleştiriyordu. Sürgün edilen Kürtle- duğu açıktır. 1990'ların  
zeltmesi" denen yeni bir rin taşınmaz mallarına, evlerine, işyerlerine, arazilerine vs. he- sonlarında bu çelişki iyice  
uygulama yaşama geçiril- rin taşınmaz mallarına, evlerine, işyerlerine, arazilerine vs. he- büyümüştür. 11 Eylül  
mişti. Bu uygulama gere- men el konuluyordu ve bunlar güneyden getirilecek Araplar için 2001'de ve sonrasında ise  
ğince Kürtlere bir defa daha hazır bekletiliyordu. doruk noktasına ulaşmıştır.

soruluyordu: acaba Arap olabilirler miydi? Kürtlere Arap olup olmadıkları bir defa daha soruluyordu. Kürtler eğer "Kürt'üm" derlerse, gerek taşınmaz mallarından gerek taşınır mallarından tecrit edilerek çırılçıplak vaziyette kuzeydeki Kürt bölgelerine gönderiliyorlardı. Eğer "Arap'ım" derlerse, Araplığı kabul ederlerse "sen artık Arap oldun, Araplar gibi yaşa, Arapların yaşadığı yerlerde yaşa" denerek güneydeki çöl bölgelerine gönderiliyorlardı. Taşınmaz mallarına bu şekilde de el konuluyordu ve güneye, Arap çöllerine şu veya bu şekilde gönderilen Kürtlerin tekrar kuzeye, yani Kürdistan'a dönmelerine hiç izin verişmiyordu, fırsat verilmiyordu. Saddam Hüseyin'in "nüfus düzeltmesi" denen bu politikası savaş öncesine yani 2003 yılı Mart ayına kadar sürdü. On binlerce aileye ilişkin nüfus kaydı vardı. Türkmenler de zaman zaman böyle bir politikanın hedefiydiler ama esas hedef Kürtlerdi. Kaldı ki Türkmenler Saddam Hüseyin rejimi ile çok sıkı bir işbirliği içindeydiler. Rejimin çöküşünün ilk günlerinde nüfus dairelerini işgal edip sahte nüfus kayıtlarına el koyan, malları mülkleri gasp edilerek Kerkük'ten sürülen bu Kürtlerdi. Rejimin çöküşünün ilk günlerinde, kaybettiklerine tekrar kavuşmak için hareket halindeydiler. Türk basını ise örneğin "nüfus düzeltmesi" politikasını, daha önceleri de sistematik bir şekilde uygulanan Kürtlerin Kerkük'ten sürgün edilmesini, sürgün edilenlerin yerine Arapların yerleştirilmesi politikasını özenle gizlemeye çalışıyordu.

Sevgili Ahmet,

"Savaşa karşıyız. Irak'ta savaşa hayır" kampanyalarının Kürtler açısından değerlendirilmesinde de yarar vardır. Savaş elbette istenen bir şey değildir. Savaş istememek savaşa karşı çıkmak, normal insanların çok doğal bir davranışdır ama, Saddam Hüseyin gibi zalim bir yöneticinin Kürtlere sistematik baskı ve zulüm yapan, soykırım gerçekleştiren bir diktatörün devrilmesi, iktidardan uzaklaştırılması da çok istenen bir şeydir. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi, Kürtlerin soluk alması anlamına gelir. Körfez savaşından, yani 1990'ların başından beri Saddam Hüseyin

rejimi ile ABD arasında büyük bir anlaşmazlık olduğu açıktır. 1990'ların sonlarında bu çelişki iyice büyümüştür. 11 Eylül 2001'de ve sonrasında ise doruk noktasına ulaşmıştır.

11 Eylül 2001 ABD'ye topyekün bir saldırıdır. İkiz kulelere, Dünya Ticaret Örgütü'ne saldırılmıştır. Bu, ABD ekonomik gücüne, girişim özgürlüğüne saldırı anlamına gelmektedir. Pentagon'a saldırılmıştır. Bu, ABD askeri gücüne saldırı anlamına gelir. Beyaz Saray'a saldırılmıştır. Bu, ABD siyasetine, ABD siyasal sistemine saldırı anlamına gelmektedir. Bu saldırıların arkasında Usame Bin Ladin'in liderlik yaptığı El Kaide örgütünün olduğu, Usame Bin Ladin'in Afganistan'daki Taliban rejimi tarafından korunduğu saptanmıştır. El Kaide'nin Saddam Hüseyin rejimi tarafından destekleniyor olabileceği de ABD tarafından düşünülmektedir. Buysa, ABD'nin önce Afganistan'daki Taliban rejimiyle, El Kaide ile, daha sonra da Saddam Hüseyin rejimi ile hesaplaşmasını gündeme getirmiştir.

ABD'nin Saddam Hüseyin rejimi ile çelişkisi yeni bir süreç başlatmıştır. Bu, Kürtlere nefes aldırıcı bir süreçtir. Çelişki böyle bir süreç ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler kararıyla 36. paralelin kuzeyinde Kürtler için güvenli bölge oluşturulması bu bakımdan önemlidir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 5 Nisan 1991 tarihli ve 688 sayılı kararıyla 36. paralelin kuzeyine uçuş yasağı getirildi. ABD'nin Saddam Hüseyin rejimi ile çelişmesi ve bu çelişkinin Kürtlere ilişkin bazı sonuçlar doğurması nesnel bir durumdur. Kürtlerin bu çelişkiden yararlanıp kendi konumlarını ilerletmelerini de doğaldır. Kürtlerin geniş manevra alanlarının olmadığı da açıktır. Etrafı düşman güçlerle çevrili bir alanda Kürtlerin fazla bir hareketi de olmaz. Ellerine bir fırsat geçse bu güçlerin, ilk fırsatta Kürtleri tepeleyecekleri çok açık bir şekilde bilinmektedir. Teknolojik bakımdan en ileri silahlarla yapılan bu saldırılara karşı Kürtlerin yapacağı çok fazla bir şey de yoktur. Kaldı ki, burada, geçmişte yaşanmış fakat Kürtlerin hiç zihinlerinden çıkarmadıkları bazı olgular da vardır. Kürt direnişininin 1975'te kanlı bir şekilde bastırılmasında ABD'nin rolü çok büyüktür. Dönemin Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in, "misyon başkadır, insani yardım başkadır" sözü reel politikayı

## Bu koşullarda Saddam Hüseyin'in işbirliği ve güç birliği yapacağı

Kürt karşıtı yönetimler elbette var. Zaten bu süreçlerde Kürt kar-

bütün açıklığıyla ortaya ko-  
yuyor. Bu söz de hiç unu-  
tulmamıştır. Kürt vicdanı  
bunu her zaman hatırlaya-

caktır. Buna rağmen Kürtlerin 1991 savaşından sonra yine yüzüstü bırakıldıkları bilinmektedir. Bütün bunların ötesinde Saddam Hüseyin rejimini kitle imha silahları da dahil her türlü silah araç ve gereçleriyle donatanların ABD, Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya gibi devletler olduğu da bilinir. Başta kitle imha silahları olmak üzere bu silahların en önemli hedefinin, yani kullanılacağı alanların Kürtler ve Kürdistan olduğu da biliniyor. Kürtlerin ise sadece hafif silahlara sahip olduğu, ağır silahlara sahip olmamaları için yoğun bir hassasiyet gösterildiği yine bilinen bir durumdur. İran-Irak savaşı sırasında bu silahlar zaman zaman İran'a karşı da küçük bazı alanlarda kullanılmıştır ama esas hedef şüphesiz Kürtlerdir. Irak'ın, İran-Irak savaşı sırasında ABD ve öteki batı devletleri tarafından silahlandırıldığı bilinmektedir. Bütün bunlar Kürtler tarafından da çok iyi biliniyor ama yukarıda belirttiğimiz gibi ABD ile Irak arasında bir çelişki gelişmektedir. Bu süreçte Kürtlerin de kendilerinin elverişli bir yol aramaları çok doğaldır.

Şöyle bir senaryo düşünelim: ABD-Irak savaşında ABD'nin, koalisyon güçlerinin istedikleri sonuca ulaşamadıklarını, savaşı kaybettiklerini, Saddam Hüseyin'in yine iktidarını koruduğunu, koalisyon güçlerinin körfezden askerlerini yavaş yavaş çekmeye başladıklarını düşünelim. Küçük bir olasılıktı ama yine de bir olasılık... Bu küçük bir olasılıktı ama bu konuda çok yüksek bir beklenti de vardı. Operasyonun ilk günlerinde, ilk haftasında "savaşa karşıyız" diyenler böyle bir beklenti içindeydiler. Komünist partilerinden şeriatçılara, Kemalistlerden liberallere, temiz toplum arayışı içinde olanlardan banka hortumlayanlara kadar çok geniş bir kesim bu duygular içindeydiler. Vietnam benzetmeleri, Stalingrad savaşı benzetmeleri başlamıştı. "Bağdat geçilmez" gibi sloganlar ifade ediliyordu. Saddam Hüseyin heykellerinin bizzat Irak halkı tarafından yıkılmasının, fotoğraflarının yırtılmasının, fotoğraflarına tükürülmesinin, heykellerin tekmelenmesinin çabuk gerçekleşmesi bu tür düşüncelerin geliştirilmesine engel oldu. Bu beklentinin gerçeklik kazandığını düşünelim. İlk yapacağı iş Kürtleri bastırmak olacaktı. Kimyasal ve biyolojik silahlar da dahil her türlü silahla Kürtlere karşı yine im-

ha savaşları açılacaktı. Kürdistan yine yakılıp yıkılacaktı. Kürt parlamentosu başta olmak üzere bütün Kürt kurumları dağıtılacaktı. Kürt radyoları ve televizyonları, Kürt okulları, Kürt üniversiteleri kapatılacaktı. İdari bürokrasi dağıtılacaktı. Bu silahların tehdidi altında yüz binlerce Kürt yine kendi ülkesinde mülteci durumuna düşecekti. Kendilerini mülteci olarak istemeyen yönetimlerle karşı karşıya gelecekti... Bu koşullarda Saddam Hüseyin'in işbirliği ve güç birliği yapacağı Kürt karşıtı yönetimler elbette var. Zaten bu süreçlerde Kürt karşıtlığı doğal olarak oluşmaktadır ve bütün bu operasyonlar "ilericilik" adına, "çağdaşlık" adına savunulacak, alkışlanacaktı... Bu kurumlar, yani Kürt kurumları şimdi yaşıyor, varlığını sürdürüyor.

Kürt kurumları dağıtılacaktı. Kürt radyoları ve televizyonları, Kürt okulları, Kürt üniversiteleri kapatılacaktı. İdari bürokrasi dağıtılacaktı. Bu silahların tehdidi altında yüz binlerce Kürt yine kendi ülkesinde mülteci durumuna düşecekti. Kendilerini mülteci olarak istemeyen yönetimlerle karşı karşıya gelecekti... Bu koşullarda Saddam Hüseyin'in işbirliği ve güç birliği yapacağı Kürt karşıtı yönetimler elbette var. Zaten bu süreçlerde Kürt karşıtlığı doğal olarak oluşmaktadır ve bütün bu operasyonlar "ilericilik" adına, "çağdaşlık" adına savunulacak, alkışlanacaktı... Bu kurumlar, yani Kürt kurumları şimdi yaşıyor, varlığını sürdürüyor. Bu kurumların yaşamaları, varlıklarını sürdürmeleri güzel değil midir? Kürtlerin de kendi kendilerini yönetme hakları olmamalı mıdır?

Senaryoyu biraz daha geliştirelim: İktidarını koruyan Saddam Hüseyin'in yine büyük çapta silahlar edindiğini, savaş araç ve gereçleri edindiğini düşünelim. Petrol gelirlerinin büyük bir kısmının savaş araç ve gereçlerine yatırıldığını düşünelim. Petrolün önemli bir kısmının Kürt bölgelerinden, Kürt coğrafyasından elde edildiği biliniyor. Zaten günümüze kadar Kürtlerin böyle çaresiz, böyle sefil kalmalarının temel nedeni yaşadıkları toprakların altında bulunan çok zengin petrol yatakları olmasıdır. İşte Saddam Hüseyin rejiminde Kürtlerin bu doğal zenginlikleri Kürtlere hep kimyasal ve biyolojik silahlar olarak, mayınlar olarak, mermiler, füzeler, bombalar olarak geri dönüyordu. Bu silahlarla köyler, şehirler yakılıyor, yıkılıyordu. Bugün Irak'ta çeşitli alanlarda toplu mezarlar çıkıyor. Bu toplu mezarlardan güneyde açılanlar Şii Araplara aittir. Kuzeyde ortaya çıkarılan toplu mezarlar ise çok büyük bir olasılıkla Kürtlere aittir.

Saddam Hüseyin rejimi devrildi, yönetimden uzaklaştırıldı. Petrolün tamamının ABD tarafından denetlendiğini düşünelim. ABD bu petrol gelirleri ile ne yapabilir? Her şeyden önce şurası çok açık. Zehirli gazlar, biyolojik, silahlar, mayınlar, mermiler, füzeler, bombalar üretip Kürtlere geri göndermez, Kürtlerin yerleşim birimlerini yakıp yıkmaz, Kürtlerin okullarıyla, radyolarıyla, televizyonlarıyla, Kürtlerin kurumlarıyla bir sorunu yoktur. Bu petrol gelirleriyle yollar, okullar, hastaneler, barajlar, köprüler, sulama kanalları



Dikkat edilirse, Türkiye Türkmen sorunu konusunda hep, "Türkmen toplumunun milli hakları" kavramını dillendirmeye çalışmaktadır.

yapılabilir. Kürdistan'ın imarı gerçekleştirilebilir. Kaldı ki Kürtler artık kendi kendilerini yönetmede çok daha büyük bir tecrübe, bilgi birikimi sahibi olmuşlardır. Şöyle de düşünülebilir:

ABD, hep savaş araç gereçleri mi üretiyor? ABD'deki fabrikaların tamamı savaş uçakları, savaş helikopterleri, tank, top, füze, mayın, mermi vs. mi üretiyor? Otomobil, bilgisayar, televizyon, çamaşır makinası, buzdolabı vs. gibi dayanıklı tüketim malları üreten fabrikalar yok mu? Örneğin Kürtler bu tür dayanıklı tüketim mallarına nasıl sahip olacaklar? Bunların satın alınabilmesi için refahın biraz artması gerekmez mi? Tank, top, mayın gibi savaş araç gereçlerine harcama yapılmazsa refah yükselebilir, refah yükselince de dayanıklı tüketim malları için talep artabilir. Petrol muhtemel olarak da böyle değerlendirilebilir. Saddam Hüseyin rejiminin Kürt petrolünü nasıl değerlendirdiği, ABD'nin nasıl değerlendireceği hakkında kabaca bunlar söylenebilir. ABD'nin amacının Irak'a özgürlük getirmek olmadığı ve bu petrolün denetimi olduğu söylenebilir. Ama bu süreçte Kürtlerin özgürlüklerini korumaları, hatta özgürlük alanlarını genişletmeleri, derinleştirmeleri de nesnel bir durumdur. Bu, çelişkinin doğal bir sonucudur.

Burada, Şii Arapların, Asurilerin, Türkmenlerin durumlarını da incelemek gerekir. Asuriler sorunlarını Kürt komşularıyla birlikte çözümlenmek durumundadır. Türkmenler Kürt komşularıyla ilişki aramaktan çok Türkiye'nin direktifleriyle, desteğiyle ve teşviğiyle bir güç olmaya çalışmaktadır. Saddam Hüseyin rejimi ile hiçbir sorunu olmayan Türkmenler, Saddam Hüseyin rejimine karşı hiçbir iddiada bulunmayan Türkmenler, Kürtlerin istekleri önünde bir engel olarak durmaya çalışmaktadırlar.

Dikkat edilirse, Türkiye Türkmen sorunu konusunda hep, "Türkmen toplumunun milli hakları" kavramını dillendirmeye çalışmaktadır. Kürtlerin istekleri gündeme geldiğinde ise "Türkiye'nin ulusal çıkarları" gündeme getirilmektedir. Halbuki Kürt özerk bölgesindeki Türkmenlerin çok geniş milli hakları olmasına rağmen Arap bölgesindeki, yani Saddam Hüseyin rejimi altındaki Türkmenler hiçbir milli hakka sahip değildi.

Şii Arapların istekleriyle Kürtlerin istekleri birbirlerinden çok farklıdır. Kürtlerin sorunu milli sorun-

tadır. Kürtlerin istekleri gündeme geldiğinde ise "Türkiye'nin ulusal çıkarları" gündeme getirilmektedir. Halbuki Kürt özerk bölgesindeki Türkmenlerin çok geniş milli hakları olmasına rağmen Arap bölgesindeki, yani Saddam Hüseyin rejimi altındaki Türkmenler hiçbir milli hakka sahip değildi.

dur. Şii Araplar ise İ 60'a varan nüfuslarına rağmen siyasi iktidarın dışında tutulmuşlardır. Şiiiler, Bağdat'taki iktidarın kendilerin dayalı olarak yeniden kurulmasını istemektedir-

ler. Ama siyasal bakımdan güçlü örgütlere, güçlü önderliklere sahip olmadıkları görülmektedir. Buysa, Saddam Hüseyin rejiminin bütün muhalefet odaklarını, daha nüve halindeyken yok etmesiyle, tırpanlamasıyla ilgili bir durumdur. Öte yandan, hala, "Hüseyin çileleri" çeken, kendilerini döven, hırpalayan, kafalarından, sırtlarından kan çıkaran, sırtlarına demir zincirlerle vuran, Halife Ali'nin, Hüseyin'in türbelerine sürünerek varan Şii kitleler demokrasiyi nasıl kurabilirler? Bu da önemli bir sorundur. Bugün Şii Araplar çeşitli zamanlarda, çeşitli yerlerde "Amerika'yı istemiyoruz" "ABD defol" sloganlarıyla gösteriler, mitingler düzenleyebiliyor. Bu da bir özgürlüktür.

"Savaşa karşıyız", "Irak'ta savaşa hayır" diyenler, savaş sırasında ve savaş sonrasında hep Kürtlere suçlama getirmektedirler. "Araplar ABD'nin Irak işgali karşısında ABD'ye karşı direnirken Kürtler ABD'nin yanında, emperyalizmin yanında yer aldı" demektedirler. "ileride Arap çocukları Kürt çocuklarını 'bizim babalarımız ABD emperyalizme karşı direnirken sizin babalarınız ABD'nin yanında yer aldı' diyerek yüreklerinin yarasını göstereceklerdir..." demektedirler. Bu çok yanlış bir algılamadır. Halbuki, algılanması daha önce gerçekleşmesi gereken önemli süreçler vardır. Bu sitemleri, bu yakınmaları, eleştirileri Kürt çocuklarının Araplara yapmaları gerekir. Binlerce Kürt insanının zehirli gazlarla katledilmesi, binlercesinin biyolojik silahlarla sakatlanması, onbinlerce Kürdün yerinden yurdundan zorla alınması, bilinmeyen yörelere götürülmesi, kurşuna dizilmesi, sürgün yollarında açlıktan, hastalıktan, susuzluktan, sıcaktan kavrulmaları... akıbeti belli olmayan onbinlerce Kürt... Bütün bunlar Kürt vicdanında yaralar açmıyor mu? Kürtlerin böyle zorba bir yönetimden kurtulmaları için, özgürlüklerine kavuşmaları için her türlü fırsatı değerlendirme hakları vardır. Baskıdan, zulümden kurtulmak, özgürlüğü aramak evrensel bir davranıştır, çok doğal bir davranıştır. "Halkların kardeşliği" çok sık kullanılan bir slogandır fakat burada hep ezilenden beklenen bir tutum vardır. Kardeşlik, ezilenin milli haklarını ara-

20 Mart 2003'te başlayan ve Nisan ayı ortalarına kadar devam eden Irak savaşına bakalım. Televizyonlar sık sık savaşta ölen, öl-

ması sürecinde önüne çıkarılan bir engel gibi görünmektedir. Hiçbir zaman ezene görevleri hatırlatılmamaktadır, ezen eleştirilmemektedir.

20 Mart 2003'te başlayan ve Nisan ayı ortalarına kadar devam eden Irak savaşına bakalım. Televizyonlar sık sık savaşta ölen, öldürülen çocukları, kadınları, savaşta mağdur olan aileleri ekrana getirmiştir. Bunlar, "işte emperyalist savaşın, Irak işgalinin sonuçları" diye ekrana getirilmiştir. Fakat bu görüntülerin hiçbiri 16 Mart 1988'de Halepçe'de yaşananlarla karşılaştırılmaz. "Savaşa hayır, savaşa karşıyız" diyenler, ABD'nin ve müttefiklerinin Irak'a açtıkları savaş sürecinde benzer görüntüleri sık sık ekrana getirirken Halepçe'de yaşananları, 1991 Mart-Nisan aylarında yüzbinlerce Kürt insanının, kadın, çocuk, yaşlı, yüzbinlerce insanın dağlara savrulmalarını, soğuktan, hastalıktan, açlıktan kırılmalarını bilmezlikten, duymazlıktan, görmezlikten gelmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 2002 yılı Aralık ayı sonlarında Rusya'yı ziyaret etmişti. Ziyaretiyle ilgili olarak Moskova'da basın toplantısı yapıyordu. Recep Tayyip Erdoğan o zaman sadece AK Parti Genel Başkanı olarak ziyaretler yapıyordu. Basın toplantısı sırasında bir işçi, Recep Tayyip Erdoğan'a, Rusya'ya çalışmaya gelen bir işçi olduğunu, Kürt olduğunu, ülkedeki Kürt sorununun çözümlenmesini istediğini, bunun için AK Parti'nin ne gibi politikalar uygulayacağını sordu. Recep Tayyip Erdoğan bu soruya "böyle bir sorun yok, Kürt sorunu diye bir sorun yok, Türkiye'de herkes eşittir, eğer bu tür konuları düşünmezsen böyle bir sorun senin için de olmaz" dedi. "Savaşa karşıyız" diyenler, "Irak'ta savaşa karşıyız" diyenler tam da Recep Tayyip Erdoğan'ın dediği gibi bir tavır sergiliyorlardı. Onlar için Kürt sorunu yoktur. Böyle bir sorun olmadığı için de sorunun tarihsel geçmişini, bugünkü durumunu, öbür sorunlarla bağlantılarını elbette düşünmezler. Halbuki Ortadoğu'da Saddam Hüseyin rejimi, benzer rejimler, baskı üreten, zulümle ayakta kalan, varlığını koruyan rejimlerdir. Böyle bir rejimle halkların refaha kavuşmaları mümkün değildir. Machiavelli'in Hükümdar kitabında dile getirdiği bir yönetim anlayışı var, Machiavelli 16. yüzyılda prence yö-

dürülen çocukları, kadınları, savaşta mağdur olan aileleri ekrana getirmiştir. Bunlar, "işte emperyalist savaşın, Irak işgalinin sonuçları" diye ekrana getirilmiştir. Fakat bu görüntülerin hiçbiri 16 Mart 1988'de Halepçe'de yaşananlarla karşılaştırılmaz.

netim konusunda öğütler verirken baskıyı her zaman ön planda tutar. "eğer bir grubu, bir halkı elde edemiyorsan, onlara baş eğdiremiyorsan, onların

kökünü kazımalısın" der. "Halk kitleleri baskılar karşısında genel olarak intikam almaya çalışırlar ama çok ağır baskılara karşı direnemezler" der. "Baskı yapıldığı zaman öyle baskı yapılmalı ki insanlar, kitleler bir daha ayağa kalkma, direnme olanağı bulamasın" der. Saddam Hüseyin tam da bunu yerine getirmekte, yaşama geçirmektedir. Kendine muhalefet eden, kendi rejimini tanımayan halklara hem çok ağır baskılar yapmakta, zulümler, kırımlar gerçekleştirmekte, hem de bunların uğradıkları mağduriyetler konusunda duygularını ifade edememeleri için ayrıca daha başka önlemler de almaktadır. Kendi devletin siyasi sınırları içindeki halklara baskı, zulüm uygulayanın sadece Saddam Hüseyin olmadığı da açıkça bilinen bir gerçektir. Bu baskının, zulmün hiçbir meşruiyeti yoktur, buna rağmen bazı sol gruplar, halklar, örneğin Kürtler, kendilerini kurtarmak için çaba sarfettikleri zaman, bazı devletlerin yardımını aradıkları zaman "Irak'ın bağımsızlığına, egemenliğine kastediyorlar, düşmanla işbirliği yapıyorlar" deniyor. Sistematik baskı, zulüm, soykırım, bir egemenlik, bağımsızlık göstergesi olarak sunuluyor. Bağımsızlık, egemenlik denerek, bugün, baskı, işkence, soykırım meşru görülmektedir.

Önemli olan bir halkın, örneğin Kürtlerin, kendi kendilerini yönetebilmesidir. Bunun önüne binbir türlü engel konuyorsa, bu ilke yaşama geçirilemiyorsa, Saddam Hüseyin rejimi ile örneğin ABD yönetimi arasında ne gibi bir fark vardır? Kendi kendini yönetim, çeşitli engeller, kısıtlamalar dolayısıyla gerçekleştirilemiyorsa Kürdistan'ın Saddam ordusu tarafından işgal edilmesiyle ABD ordusu tarafından işgal edilmesi arasında ne fark var? Sadece bu kadarını söylemiyorum, ABD'nin hiç olmazsa Kürdistan'ı yakıp yıkmadığını, Kürt kurumlarını bozmadığını, dağıtmadığını, Kürt diline, kültürüne baskı geliştirmediğini de söylüyorum. Kürtlerin kendi kendilerini yönetmede beceri sahibi olmaları da ancak böyle bir siyasal ve toplumsal ortamda gelişir. Son on iki yıl "güvenli bölge" fiili bir özerkliğin, federal yapının oluşması buna güzel bir örnektir.

Önemli olan bir halkın, örneğin Kürtlerin, kendi kendilerini yönetebilmesidir. Bunun önüne binbir türlü engel konuyorsa, bu ilke

Değerli Ahmet,

ABD'nin ve müttefiklerinin Irak savaşı sonrasında en çok konuşulan, yazılan, tartışılan bir konudur. Kıbrıs sorunu da Kıbrıs konusunun konuşul-

masında, yazılmasında ve tartışılmasında 16 Nisan 2003 tarihinde Kıbrıs Cumhuriyeti'ni, adanın tümünü temsilen Avrupa Birliği'ne öbür aday devletlerle birlikte alınmasının da rolü vardı. Televizyonlarda, çeşitli kanallarda, "Irak'ta savaş" "Basın Odası" gibi programlarda en çok konuşulan konu oldu. Türkiye Kıbrıs'ın gerek çeşitli devletlerle yürüttüğü ikili ilişkilerde, gerek Birleşmiş Milletler'le, Avrupa Birliği ile, Avrupa Konseyi ile, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği teşkilatı ile ilişkilerinde bağımsız bir devlet olarak tanınmasını istiyor. "Adada iki ayrı devlet, iki ayrı egemenlik vardır. Kıbrıs ancak bu esaslar dahilinde, yani Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak tanınması sürecinde gerçekleşir" diyor. "Rumların, Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler'in Avrupa Birliği'nin, Avrupa Konseyi'nin, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın bu temel ilkeyi koşulsuz kabul etmesi gerekir" diyor. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Raf Denктаş bu konuda Türk devlet yöneticileriyle aynı şeyi düşünüyor. Rauf Denктаş Kıbrıs'ta bağımsızlıktan, egemenlikten taviz verilemeyeceğini sık sık dile getiriyor.

Bu konuda Rumlarla tam eşitlik aranmaktadır. "Kıbrıs Rum devleti nasıl bağımsız bir devletse Kuzey Kıbrıs Türk Devleti aynı nitelikte bağımsız bir devlet olmalıdır. Rum devleti hangi egemenlik haklarına sahipse Kuzey Kıbrıs Türk Devleti de aynı egemenlik haklarına sahip olmalıdır" denilmektedir. Eşitlik ilkesi bu şekilde, mutlak bir eşitlik olarak kavranılmaktadır. Bu içeriğiyle de sık sık dile getirilmektedir. Rauf Denктаş'ın Anayasa danışmanı Prof. Mümtaz Soysal, Celal Pir'in sunduğu "NTV'ye Sorun" programında bir dinleyicinin sorusu üzerine eşitlik kavramının içeriğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Prof. Mümtaz Sosyal şöyle konuşuyor: "Birleşmiş Milletler gözetiminde Rumlarla Türkler masaya oturuyor. Masada eşitiz. Görüşmelerde eşitiz, görüşmeler sürecinde eşitiz. Rumlar, Türkler her türlü düşüncesini, niyetini açıklıyor. Fakat masadan kalkıyoruz. Oturum dağılıyor, dışarı çıkıyoruz. İşte o zaman eşitlik yok. Çünkü

yaşama geçirilemiyorsa, Saddam Hüseyin rejimi ile örneğin ABD yönetimi arasında ne gibi bir fark vardır? Kendi kendini yönetim, çeşitli engeller, kısıtlamalar dolayısıyla gerçekleşmiyorsa Kürtistan'ın Saddam ordusu tarafından işgal edilmesiyle ABD ordusu tarafından işgal edilmesi arasında ne fark var?

Birleşmiş Milletler Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni bağımsız, egemen bir devlet olarak tanımıyor. Bu bakımdan hiçbir devletle ilişki geliştiremiyoruz... Bu eşitlik anlayışımızı kabul

ettirmeye çalışıyoruz." Görüldüğü gibi Prof. Mümtaz Soysal, Rumlarla Türklerin mutlak eşitliğini istemektedir. Bu gerçekleştirilmediği sürece de Kıbrıs sorununun çözümlenemeyeceğini vurgulamaktadır. Prof. Mümtaz Soysal bu açıklamaları Kıbrıs Rum lideri Papadopoulos ile Kıbrıs Türk lideri Rauf Denктаş'ın, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'ın gözetiminde gerçekleştirdikleri toplantıdan sonra yapıyor. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Annan Planı adı verilen plana "evet" veya "hayır" demeleri için her iki lideri de Lahey'e davet etmişti. Toplantı 11 Mart 2003'te yapılmıştı. Annan Planı yukarıda kısaca belirtmeye çalıştığımız eşitlik ilkesini benimsemediği için Rauf Denктаş Plan'a evet dememişti. Rumların da bazı çekinceleri vardı. Rumlar bu eşitlik anlayışını hiç kabul etmiyorlardı.

Güney Kürdistan'da Kürtler için, değil bağımsız devlet, bir federasyonun, otonominin bile kabul edilemeyeceği, yine, Türkiye Cumhuriyeti'nin önemli bir dış politika ilkesi oluyor. Savaştan önce Güney'de Kürtlerin bağımsız devlet kurma girişimlerinin savaş nedeni sayılacağı da sık sık vurgulanıyordu. Bunlara "kırmızı çizgiler" deniyordu. "Kırmızı çizgiler" in aşılması durumunda Türkiye'nin gerekli müdahaleyi yapacağı dile getiriliyordu. Bu dış politika prensibinin aynı zamanda iç politika prensibi olduğu da açıktır. Yukarıda savaştan önce ve savaş süresince Kıbrıs sorununun çok konuşulduğunu belirtmeye çalıştım. Fakat bu konuyu konuşanlar sorunu sırf Kıbrıs sorunu olarak konuşuyorlardı. Halbuki bu konuda daha açıklayıcı, daha tümleşmiş bir bilgi sahibi olabilmek için Kıbrıs sorununun örneğin Kürt sorunuyla birlikte tartışılması gerekir. Devletin her iki sorun için birbirine böylesine zıt politikalar üretmesi, her ikisinin de aynı zaman sürecinde, aynı mekanlarda savunabilmesi üzerinde durulması, irdelenmesi gereken ayrı bir konu olmaktadır. Kuzey Kıbrıs'taki 180 bin-200 bin Türk için bağımsız bir devletten başka hiçbir siyasi birimi kabul etmeyen Türkiye'nin, Güney Kürdistan'daki 4-5 milyon Kürt için değil bağımsız devlet, federasyo-

Güney Kürdistan'da Kürtler için, değil bağımsız devlet, bir federasyonun, otonominin bile kabul edilemeyeceği, yine, Türkiye

nu, otonomiye bile kabul etmemesi, bunları savaş nedeni saydığını söylemesi elbette ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi gereken bir konu olmaktadır. Bu birbirine zıt iki politika nasıl aynı anlarda aynı mekanlarda sürdürülebilmektedir ve yıllar yılı böyle başarıyla savunulagelmiştir?

Yalnız burada bir konuya da dikkat çekmek gereği vardır Ahmet. 2002 yılı sonunda Avrupa Birliği'nin Kopenhag'da gerçekleşen zirvesinde Kıbrıs'ın aday olan diğer dokuz üye ile birlikte AB üyeliğinin kabul edilmesi dikkate değer bir gelişmedir. Halbuki o zamana kadar Türkiye böyle bir durumun kesinlikle kabul edilemeyeceğini vurguluyordu. Gerek o dönemin başbakanı Bülent Ecevit, gerek Dışişleri bakanı İsmail Cem, daha sonra da Şükrü Sina Gürel, Güney Kıbrıs'ın yani Rum yönetiminin adanın tümünü temsilen AB'ye alınmasının katiyen kabul edilemeyeceğini söylüyorlardı. Prof. Mümtaz Soysal, Prof. Erol Manisalı gibi uzmanlar da aynı şeyi söylüyorlardı. Genelkurmay, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti yetkilileri yine aynı düşünceleri sık sık dile getiriyorlardı. Bu konuda tehdit edici konuşmalar da yapılıyordu. Planlar da açıklanıyordu. Örneğin Güney Kıbrıs'ın, Rum yönetiminin tek taraflı olarak, bütün Kıbrıs'ı temsilen AB'ye alınması durumunda biz de Kuzey Kıbrıs'ı ilhak ederiz deniyordu, bu konudaki planların hazır olduğu sık sık dile getiriliyordu. Baskıya, tehdide dayalı bu politikanın işe yarayacağı, AB'nin Kıbrıs'ı tek taraflı olarak üye yapamayacağı, on aday devlet arasında Kıbrıs dosyasının askıya alınacağı, bu konuda bir çözüm gerçekleşinceye kadar konuya dokunulamayacağı şeklinde bir beklenti vardı. Türkiye'nin bu politikasında kararlı ve ısrarlı olduğu her vesile ile dile getiriliyordu. Gerek Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi kurumlarda gerçekleşen ilişkilerde, gerek Türkiye'nin ikili ilişkilerinde bu politika kararlı bir şekilde karşı tarafa anlatılıyordu. Bu politikadan dolayı AB'nin 2002 sonundaki Kopenhag zirvesinde Kıbrıs'ı adanın tümünü temsilen AB'ye almaya cesaret edemeyeceği söyleniyordu. Bu konuda çok yüksek bir beklenti vardı. Fakat Türkiye'nin baskıya, şantaja dayalı bu politikası sonuç vermedi. Kıbrıs, 10 aday devletle birlikte, adanın tümünü temsilen AB'ye alın-

Cumhuriyeti'nin önemli bir dış politika ilkesi oluyor. Savaşın önce Güney'de Kürtlerin bağımsız devlet kurma girişimlerinin savaş nedeni sayılacağı da sık sık vurgulanıyordu. Bunlara "kırmızı çizgiler" deniyordu. "Kırmızı çizgiler" in aşılması durumunda Türkiye'nin gerekli müdahaleyi yapacağı dile getiriliyordu.

dı. Hatta Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 10 aday ülke içinde AB kriterlerini yerine getirme bakımından ilk sırada yer aldığı belirtiliyordu. AB'nin bu kararı Türkiye için hayal kırıklığı yarattı.

Aynı zamanda Türkiye'nin politikasına ağır bir darbe oldu. Bunun yanında Türkiye'nin sık sık dile getirdiği tehditlerini yerine getirmediği, bu politikasından geri adım attığı da gözlemlendi. Yani Türkiye "siz Güney Kıbrıs'ı tek taraflı olarak AB'ye alırsanız, adanın tümünü temsilen alırsanız, Türkiye de Kuzey Kıbrıs'ı ilhak eder, bu konudaki planlarımız zaten hazırdır" politikasının gereklerini yerine getirmedi, bu politikasından geri adım attı. Bunun Türk dış politikası açısından çok anlamlı bir gelişme olduğunu düşünüyorum Ahmet. AB'nin bu kararıyla Türkiye hiç beklenmediği bir süreçle karşı karşıya kalmıştır.

Yukarıda savaşın önce ve savaş sırasında Türkiye'deki televizyonlarda ve radyolarda Kıbrıs sorununun çok konuşulduğunu fakat Kürt sorunuyla Kıbrıs sorununun birlikte ele alınmadığını, ikisini birlikte ele almaktan özenli bir şekilde kaçınıldığını belirtmiştim. Türkiye'nin uluslararası kurumlarda ve ikili ilişkilerinde Kürt politikasını da Kıbrıs politikasını da başarılı bir şekilde savunduğunu da belirtmiştim. Bu iki politikanın birbirine çok zıt duygularla ve düşüncelerle savunulduğunu da... Türkiye, Kıbrıs sorununu savunurken özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerlere daha çok vurgu yapıyor, evrensel ilkeleri daha kolay savunuyor. Kürtlerin isteklerine karşı çıkarken, bunları kabul edilemez bulurken ise ulusal çıkar kavramına vurgu yapıyor. Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ön plana koyuyor. Halbuki Türkiye'nin ulusal çıkarı Güney Kürtlerinin ulusal hakları kavramıyla çok yakından ilgilidir. Özgürlük, eşitlik gibi evrensel ilkeleri Kürtler de savunabilirler, Kürtler de bu evrensel ilkelere duyarlı politikalar oluşturabilirler. Bunun Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ön plana koyan politikaları ile çatıştığını söylemeye çalışıyorum. Türkiye her iki politikasını da gerek ikili ilişkilerinde, gerek uluslararası kurumlarda çok rahat bir şekilde savunagelmiştir ama artık bu politikaların yürütülmesinde bazı güçlüklerle karşılaşabilir. Örneğin ikili görüşmelerinde Türkiye'ye, Kıbrıs'ta 180 bin-200 bin Türk için istediği bağımsız devleti 4-5 milyon nüfuslu Güney Kürtleri için

Özgürlük, eşitlik gibi evrensel ilkeleri Kürtler de savunabilirler, Kürtler de bu evrensel ilkelere duyarlı politikalar oluşturabilirler.

neden istemediği sorulabilir. Kıbrıs'ta bağımsız bir devleti savunurken Kürtler için neden federasyona bile karşı çıktığı gündeme getirilebilir. Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avru-

pa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gibi uluslararası kurumlarda Türkiye buna benzer sorularla, karşılaştırmalarla karşı karşıya kalabilir. Kanımca birbirine çok zıt düşünceleri, ilkeleri savunan bu politikalar artık eskisi kadar rahat bir şekilde yürütülemez. Kıbrıs konusunda 2002 Kopenhag zirvesinde beklene-meyen bu gelişmeden sonra, Kürtler konusunda da Kürt sorunu konusunda da benzer bazı gelişmeler olabilir, bu gelişmelerin olanaklı olduğu düşünülebilir. Türkiye Kürt sorunu konusunda böylesine katı olduğu sürece, aslında haklı olduğu Kıbrıs sorunu konusunda başarılı bir sonuç elde edemez.

Son on sene içerisinde Kıbrıs sorunu ve Kürt sorunu Türkiye'nin en önemli dış politika konuları oluyor. Dış politika konularının iç politika konuları olduğu da bir gerçektir. Bu politikaların yürütülmesinde önemli ilkeler de saptanıyor fakat günümüze gelindiğinde Türkiye'nin, birbirine çok zıt düşüncelerle ve duygularla yaşama geçirdiği bu politikaların ikisinde de geri adım attığı görülüyor. Sivil toplum kurumları da Kıbrıs konusunda ve Güney Kürdistan'daki Kürtler konusunda devletten çok farklı bir düşünce, duygu ve tutum içinde değildir. Kıbrıs sorunu elbette tam eşitlik anlayışı içinde ele alınmaktadır. Güneydeki Kürtler sorunu gündeme geldiğinde ise "onlara ağabeylik yapalım, böylece 'ora'daki etkimizi artırırız" şeklinde bir söylem vardı.

ABD ve müttefiklerinin Irak'a karşı savaşları gündeme geldiğinde Güney Kürtlerinin ABD ile ilişkileri geliştiğinde Kürtlerin emperyalizmle işbirliği yaptıkları hep söylenir olmuştur. Bu da çok yanlış bir algılamadır. Kürtlerin tarihinde emperyalizm elbette vardır. Ama bunu I. Dünya Savaşı sürecinde ve sonraki yıllarda Sykes-Picot, Sevr-Lozan sürecinde aramak gerekir. Bu süreçte Kürtler ve Kürdistan zamanın emperyalist güçleri tarafından bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır. Bu, bir toplumun, bir ülkenin iskeletinin parçalanması, beyninin dağılması anlamına gelir. 1919-1921 yılları arasındaki 17-18 aylık dönemi çok iyi analiz etmek, bu süreci gün ışığına çı-

Bunun Türkiye'nin ulusal çıkarlarını ön plana koyan politikaları ile çatıştığını söylemeye çalışıyorum. Türkiye her iki politikasını da gerek ikili ilişkilerinde, gerek uluslararası kurumlarda çok rahat bir şekilde savunagelmıştır ama artık bu politikaların yürütülmesinde bazı güçlüklerle karşılaşabilir.

karmak gerekir. Kürt politikasının, Kürtlere ilişkin statükonun bu dönemde çizildiği anlaşılmaktadır. 1919 sonlarını ve 1921 başlarını içine alan dönem, Kürtlerin başına geçirilen

lanetli çorabın bu dönemde örüldüğü görülmektedir. İki önemli merkez vardır: Londra, Paris. Buna üçüncü merkez olarak Moskova'yı da eklemek lazımdır. Bu merkezler şüphesiz Kürt sorunu konusunda bölgedeki güçlerle de işbirliği içindedirler. Statüko bu yıllarda belirlenmiştir. Bu statükonun değişmemesi için artık her şey yapılmaktadır. Bu merkezlerde iktidarda kim olursa olsun, ister liberaller, ister komünistler-sosyalistler, ister sağcılar, kim olursa olsun artık Kürt karşıtıdır. Ortadoğu'da Kürtleri ezen yönetimlerle de işbirliği içindedir, dostluk geliştirmeye çalışmaktadır. Daha sonraki tarihsel gelişmeler kabaca da incelendiğinde bu açık bir şekilde görülmektedir. Bu statükonun değişmez olduğu, kutsal olduğu şeklinde bir algı-lama vardır. Örneğin 1990'ların başında Sovyetler Birliği dağılmıştır, arkasından Yugoslavya dağılmıştır, Çekoslovakya kendi isteği ve iradesiyle bölünmüştür. Bu süreçler çok doğal karşılanmaktadır. İsrail'in kontrol ettiği Filistin'de bir Filistin Arap devleti kurulması doğal karşılanmaktadır ama Kürtlerin yaşadığı alanlarda bir değişiklik hiç istenmemektedir. Türkiye, İran, Irak, Suriye gibi bölge devletlerinin bunu hiç istemediği böyle bir değişikliğe her zaman karşı çıkacakları dile getirilmektedir. Birleşmiş Milletler'de, Avrupa Konseyi'nde, Avrupa Birliği'nde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nda, benzer kurumlarda da bu düşüncelerin olduğu vurgulanmaktadır. Kürtlerin Ortadoğu'nun ortasında, bölünmüş, parçalanmış, paylaşılmış halde kalması, kat'i surette birlik oluşturamaması istenmektedir. Türkiye, Irak, Suriye, İran zaten karşıdır derken, sorunun esas sahibi olan Kürtlere ne isteyip istemedikleri hiç sorulmamaktadır. Bu statükoyu böyle sürdürmek mümkün müdür? ABD'nin Irak'a müdahalesinin bu statükoyu değiştirme gücü var mıdır? ABD'nin Irak'a müdahalesi nesnel olarak böyle bir sonuç doğurur mu? 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, dönemin emperyalist güçleri ve onun bölgedeki işbirlikçileri tarafından Kürtlerin ve Kürdistan'ın bölünüp parçalandığını, ve paylaşıldığını görüyoruz. Bir statüko yaratıldığını ve bu sta-

Birleşmiş Milletler'de, Avrupa Konseyi'nde, Avrupa Birliği'nde, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nda, benzer kurumlarda da bu

tükonun günümüze kadar getirildiğini de görüyoruz. Acaba 20. yüzyılın ilk çeyreğinde bu statükonun kırılması olanağı var mıdır? ABD gibi bir emperyal gücün Irak'a müdahalesinin bu tür sonuçlar doğurucu bir niteliği var mıdır?

Bunlar şüphesiz Kürtlerin siyasal kültürüne, Ortadoğu'yu, dünyayı kavrayışlarına bağlıdır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, 1920 yıllarından günümüze kadar çok şeyin değiştiği açıktır. O dönemde, Jön Türkler hizmetinde ve Jön Türk çıkarları doğrultusunda bir bölgeden bir bölgeye, bir mevziden başka bir mevziye koşturulan Kürtler, artık kendi kendine hizmet etmenin, kendi milli haklarını aramanın bilincine ulaşmıştır. Günümüzün Kürt önderleri, örneğin Şeyh Mahmud Berzenci'den daha yüksek bir siyasal bilince, milli bilince sahiptir. 1910'larda, 1920'lerde hep istihbarat unsurları Kürtlerle görüşürdü ve Kürtler çeşitli devletlerle görüştiklerini sanırlardı. Halbuki bunlar gizli görüşmelerdi. İnkâr edilebilen, yok sayılabilen görüşmelerdi. Günümüzde, Güney Kürdistan'daki Kürt liderlerin, çeşitli devletlerin yetkilileri ile, Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile görüşebiliyor olmaları çok önemli bir gelişmedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nin Kürtleri Kürt olarak görmesi, Kürtlerle konuştuğunu söylemesi, Kürtleri Kürt olarak dinlemesi önemli bir aşamadır. Güney Kürdistan'da yaşanan bütün bu sürecin bir başka önemli temeli ise, kuzeyde 1980'lerde ve 90'larda 15 yıla yakın bir zaman süren silahlı mücadelenin olduğu açık bir gerçektir.

Irak savaşında en çok kaybeden güçlerden birinin Türkiye olduğunu düşünüyorum Ahmet. Türkiye, birinci olarak en değerli müttefikini kaybetmiştir. Bu müttefik Saddam Hüseyin'in kişisel varlığı ve ondan daha çok da yarattığı rejimdir, Saddam Hüseyin rejimidir. Türkiye Avrupa Birliği'ne katılmak için başvurduğu, Helsinki (1999), Kopenhag (2002) gibi zirvelere katıldığı anlarda bile en önemli müttefikisi Saddam Hüseyin rejimidir. Bu, zihniyet bakımından böyledir. Türkiye elbette bir İran, bir Irak, bir Suriye değildir. Onlardan çok daha demokratik bir devlettir. Fakat Kürt sorunu söz konusu olduğunda hiç değişmez resmi ideolojisinden dolayı onların da gerisine düşebilmektedir. Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan gibi siyaset adamlarının, birbiri arkasından gelen hü-

düncelerin olduğu vurgulanmaktadır. Kürtlerin Ortadoğu'nun ortasında, bölünmüş, parçalanmış, paylaşılmış halde kalması, kat'i surette birlik oluşturulmaması istenmektedir. Türkiye, Irak, Suriye, İran zaten karşıdır derken, sorunun esas sahibi olan Kürtlere ne isteyip istemedikleri hiç sorulmamaktadır.

kümetler sırasında çeşitli bakanların Saddam Hüseyin'i çok sık ziyarete gitmeleri bu anlama gelmektedir. Türkiye'nin AB'ye katılma isteği, AB'nin demokratik değerleriyle bütünleşmek istediği anlamına gelmiyor. Türkiye AB'ye kendi ilkeleriyle katılmak istiyor. Türkiye, kendi antidemokratik ilkelerini AB'ye kabul ettirmek istiyor. Türkiye'nin AB'ye katılma isteği Ortadoğu ve Avrasya seçenekleri karşısında çok daha elverişli bir seçenek olduğu içindir. Ayrıca "Avrupalı" olmanın sağladığı prestij gözden uzak tutulamaz. İkinci olarak Türkiye "Türkiye'nin stratejik değeri" Türkiye'nin jeo-stratejik değeri" gibi kavramları eskisi gibi kolayca dile getiremeyecektir. "Türkiye'nin stratejik değeri" üzerinden pazarlık yapamayacaktır. Irak'a üsleriyle, tesisleriyle iyice yerleşen ABD, Türkiye'nin pazarlık gücünü iyice azaltacaktır. Türkiye'nin elli yılı aşkın bir zamandır önemli bir müttefikisi de ABD idi. Irak savaşı ve sonrasında Türkiye-ABD ilişkileri de yara aldı.

Değerli Ahmet,

"Irak'ta savaşa hayır", "savaşa karşıyız" sloganlarının düşün özgürlüğü konusuyla çok yakın bir ilişkisi olduğunu belirtmiştim. Birbirlerine çok zıt düşünceler ve duygular sahibi olan siyasal hareketlerin, siyasal akımların uzun bir süre muhalefetlerini sürdürebilmeleri resmi düşüncenin ve resmi tutumun benimsenmesi ile yakından ilgilidir. Bu siyasal hareketlerin ve akımların bazı temel konularda resmi düşüncüyü ve tutumu ayrı ayrı benimsedikleri anlaşılıyor.

İşte bu mektubun da sonuna geldik Ahmet ama düşündüğüm önemli bir konuyu yine yazamadım Düşün özgürlüğü konusuyla ilgili olarak muhalif yazarlar, yazar-yayıncı ilişkileri incelenmesi gereken önemli bir konu oluyor. Bunu da gelecek mektubumda yazmaya çalışacağım.

Bu arada Serbesti'nin 13. sayısı da çıktı. "... Ve gelecek kapaklı" sayı. Sana, Mehmet'e ve bütün Serbesti çalışanlarına selam ve sevgilerimi yolluyorum. Sağlık diliyorum, başarılar diliyorum.

İsmail Beşikçi  
Haziran, 2003

# Tanrı'nın Bir Bağşıydı

Hüseyin Karataş

Nuri Kolçak benim için çok anlamlı bir insandı; onun son on yılına en yakın yaşayan; zihinsel, ruhsal olarak hem çelişkileri hem de benzerlikleri bulunan fakat yalansız riyasız insan olmak, kendine ait bir zihin sahibi olmak, vicdanını kaybetmeden, doğrulara hainlik yapmadan yaşama kararlılığında en güven verici dostluğu yaşamış bir insan olarak anısına yazmak benim için hem kolay hem de zor bir eylem olacak. Nuri Kolçak hiç kimsenin adamı olmadı. Öldüğünde ne bir örgütü vardı, ne de cemaati. Çünkü o kendi zihninin ufkunda düşünen bir insandı; ruhunu ve zihnini birilerinin eksenine uydurmaya çalışmayı kendi öznelliğine/özgünlüğüne hakaret olarak düşünüyordu. Kendine ait zihni olan insanlardı onun en iyi dostları, en değer verdikleri. Kendine özgü zihni olan böyle bir yurtseveri hiç bir cemaat/çevre/grup da doğal olarak kendilerinden görmedi.

Nuri Kolçak her ne kadar bir kanser hastası olarak öldüyse de, aslında üzüntülerine yenildi. Yaşadığı ve gördüğü gerçekler onun zihninde ve ruhunda çok derin yaraar açtı. Bu momentte en çok da vaftiz edilmiş eşeklere üzülürdü. Hıristiyan geleneğine göre evrende her şeyin bir ismi olmalıdır, ve tanrı adına vaftiz edilmeli. Geleneğe göre eşekleri de vaftiz ederler: Eşeğe bir taraftan iki kişi sopalarla vururken, diğer taraftan biri de ismini eşeğin kulağına bağırarak üç defa tekrarlar. Bu işlem eşek ismini öğreninceye kadar sürdürülür. Bu vaftiz töreniyle ülkemiz de insanların devlet ve malum örgüt eliyle itirafçılaştırılması törenleri arasındaki benzerliğe dikkat çeken Nuri Kolçak, Kürt halkının bugünkü halini eşeğin vaftiz edilmesine benzetirdi.

Hayatının son dört yılında çok ağır bedensel ve ruhsal ağrıları vardı. O öldüğü ana kadar halkının kaderine ilgi oldu. Serbesti dergisinin çıkan bütün sayılarını aldı/aldırdı, okudu/okuttu. Her gelişmeyi ilgiyle dinliyordu, soruyordu, öğrenmeye çalışıyordu. Sınırın bu tarafındaki Kürtlerin durumunu izledikçe acı duyuyordu. Ömrünün son yıllarında bir kanser biri de Kürtlerin acısını duyarak yaşadı. Ağrı kesici ilaçlarla kanser ağrılarını dindirmek mümkündü, fakat diğer ağrıları dindirmenin ilacı yoktu. Halkının hayallerine hainliği ona yas şarkıları gibi geliyordu. O yas şarkıları söylenirken gülen insanlara bakarak şaşırıyordu. Kürtlerde yaşanan ideolojik, siyasi ve ruhsal bozulma, çürüme ona kanserden daha fazla acı veriyordu.

Ve bu aşağılık ve suçluluk kompleksiyle dün söylediklerini unutacak kadar böcekleşmelerini gördükçe "bunların midesi höküz derisinden" diyerek acı acı gülerdi. Nuri Kolçak, ne olduğunu, ne düşündüğünü, niçin yaşadığını unutmüş insanların arasında insan kalma mücadelesinin belki de en karakteristik şekliydi. Kaba, tutucu bir insan değildi;

\*\*\*

Onun yaşamının derin bir anlamı vardı. Çevresi genişti, fakat az sayıda insan ondaki derinliği, insan olma eksenini görebildi.

Çevresindeki ikiyüzlü, hesapçı, darkafalı çoğunluk ondaki insan olma ekseninden çok büyük oranda rahatsızlık duydu. Sovyetler Birliği'nde sosyalizm yıkıldıktan sonra, ülkenin her yerinde kapalı olan kiliseler yeniden açıldı. Ve eskiden komünist olanlar bu yeni dönemde kiliselere koştu. Papazların önünde sıraya geçerek vaftiz oldukları 1999'dan sonra Kürt politikacılarının, okumuşların hayallerini terk ederek, Atatürkçülük temelinde kendilerini vaftiz etmeleri ve İdris-i Bitlisi gibi ulusal hainlerin eylemini yol gösterici temelde yeniden kıymetlendirmelerini son yıllarda acı duyarak izlemek zorunda kaldı.

Ve bu aşağılık ve suçluluk kompleksiyle dün söylediklerini unutacak kadar böcekleşmelerini gördükçe "bunların midesi höküz derisinden" diyerek acı acı gülerdi.

Nuri Kolçak, ne olduğunu, ne düşündüğünü, niçin yaşadığını unutmüş insanların arasında insan kalma mücadelesinin belki de en karakteristik şekliydi. Kaba, tutucu bir insan değildi; fakat sahtekar, ikiyüzlü, şöhret budalası okumuşlar gibi değişim adını yüzlerine, kişiliklerine olmadık maskeler geçirerek kışkırtıcı sallaya sallaya gezen bu insanlardan birisi olmayı insanın kendisini aşağılaması olarak görüyordu. Entellektüel istikballerini kaybetmiş bu okumuşlar için "Bunlara elini uzattığında bir karış küfle karşılaşsın" diyordu.

Hayatı her zaman ciddiye aldı. Belki de hayatının en büyük hatası olağanüstü ciddi yaşantısı oldu, özellikle kişilik ve karakter bozulmalarına karşı gülemedik kadar kesin bir duruşu vardı. Zaman zaman kendisiyle bu duruşu hakkında konuştuğumuz oluyordu. kendisine "bu karakterleri biraz mizahlaştırmaya çalış, biraz alayımı yaklaş" diyordu. Aslında bunları alaya alması gerektiğini, bunların duruşunu çok ciddiye almakla yanlış yaptığını söylerdi. Özellikle geçmişte büyük laflar edenlerin bugün bu kadar küçülme-

lerinin onurunu incittiğini, ona ruhsal ve zihinsel olarak çok acı verdiğini ifade ediyordu. Son yıllarda bu acıları çok duyumsadı, adeta bu sosyal-siyasal çürü-

me/bozulma ruhunu kuşatıyordu. 2001 yılının ağustos ayında kızının düğünü nedeniyle hep birlikte Diyarbakır'a gittik. Bölgede 1 ay gezdik. Doğduğu ve büyüdüğü yerlerde yürüdük. En çok doğduğu, büyüdüğü yerlerde mutluydu. Köylerinin (Karakoçan'ın Mizakan köyü) önemli bir kısmı Özlüce Barajı'nın suları altında bulunuyordu. Vadiyi dolduran barajın suyuna baktığında acı duyuyordu. Hayatının en mutlu çağı olan çocukluğunun, gençliğinin anılarının bir kısmı suların altında kalmıştı. Barajın varlığı köylülerin hoşlarına gidiyordu. Bir tek o acı duyuyordu. O her zaman doğrularıyla, duruşuyla, ahlakıyla, düşünceleriyle kütleden farklıydı. Son 4 yılının en mutlu günleriydi. Bir daha o mutluluğu yakalayamadı.

İyi yemekten haz duyardı, severdi lezetli yemeği, Ağız dolusu gülmekten büyük bir mutluluk duyardı. Yaşamı severdi, fakat bu insanın ruhunda soylu bir duygu vardı. Tiksinti duyacak kadar/nefret edebilecek kadar sağlam bir karakterdi. 1970'lerdeki arkadaşlarına/arkadaşlıklarına büyük değer verirdi. Fakat o tarihlerdeki dostlarını avuclarının içine aldığında çok az bir değer bulundu; parmakla gösterilecek az sayıda insanın dışında bir yığın enkaz görürdü.

Nuri kolçak gündelik çıkarlarına göre çok yüzlü bu enkazın içinde kendi mizacını yaşamaktan mutlu ve kararlı bir insandı.

Bana göre Nuri Kolçak toplumsal çürümenin, siyaseten ahlaksızlaşmanın her kesimi tehdit ettiği bir zeminde adam kalmayı başaran; o eğilmiş başların ortasında boyun kırmadan dik durmayı yaşam ilkesi haline getirmiş az sayıda insan yoldaşımızdı.

Stendhal Kırmızı ve Siyah romanında: Erdemli ve hile bilmez bir papaz, Tanrı'nın köye bir bağışydı.

Nuri Kolçak da bizim köyümüze, dostluğumuza aydınlık veren Tanrı'nın bir bağışydı. 31 Temmuz 2003'de Marmara Üniversite Hastahanesinde 17.40'da yaşama gözlerini kapadı. Saygıyla anımsıyorum.



# English Summary

## Diyarbakır Military Prison Number 5: A Turkification Experience

With the military coup of 1980, Diyarbakır has gained a new “residential area.” Later on, more than half of the minibuses leaving from two different points of the city, from Dağkapı and Balıkcılarbaşı, were now carrying passengers to this new residential area. The main destination to which the swarthy errand-youngsters started to direct the passengers was now “Prison! Prison! Prison!” Because most of their daily passenger capacity was on the way to this newly established residential area; in other words, to Diyarbakır Military Prison Number 5. The people inhabiting across the “surrounding provinces” mostly came to Diyarbakır to visit their relative inmates in the prison. Following to Diyarbakır State Hospital, Diyarbakır Military Prison Number 5 had become the second most crowded place in front of which crowds of the people gathered in long queues. Diyarbakır had now turned to a prison tourism resort.

Apart from the horrific things going on in the “hell” at this new residential area, it was of course the mothers who suffered most; whatever wildness the inmates were facing inside the hell, after all they all were unique human beings who had been given birth and brought up by a mother, before falling down to this hell. Therefore, it was mainly the “tongueless” mothers who, in order to learn about their children, kept “visiting” the hell. Surely the mothers’ tongue had not been cut off with a knife; but any word that they spoke to their children in their own language could cause disasters both to their children and to themselves, disasters much greater than physically cutting of their tongue. The “tongueless” mothers, therefore, never spoke; they even swallowed their tears in order to maintain their good sight. “The tongue can not describe what eye sees” proverb could well explain the situation in Diyarbakır Prison. The Kurds have a similar adage which reads: “The world is seized by eyes.” So the “tongueless mothers” too, believing the might of the eyes, reduced themselves down to two simple eyes and gazed their children during the “visitor sessions” which sometimes were as short as the winking of eyes. The mothers kept coming to the new residential area every week, venturing troubles of every kind. But the actual question was still unanswered; What was going on inside?

So, to provide an answer for the above question, we have interviewed more than 30 people who have been to Diyarbakır Military Prison Number 5 and we also asked many more people to write articles about their experience. All these people belong to various segments of the society; they are teachers, doctors, lawyers, authors including businessmen and politicians and so on. Most of them, however, agree on the concern that the words remain much insufficient when describing what actually happened in the Diyarbakır Prison; they point out to the fact that when one talks about “Diyarbakır Military Prison Number 5”, all kinds of expressional methods remain quite insignificant. On the other hand, it is perhaps possible to enumerate the common points on which the people whom we interviewed have agreed as follows:

**First;** Nowhere in the world have human dignity and self-respect been so much degraded as they have been in Diyarbakır Prison. It is therefore that even the term “hell” is not sufficient, because the hell is described as the worst place that the human imagination created. Whereas Diyarbakır Prison is far beyond a phenomenon for which even the human comprehension remains insufficient. And one should bear in mind the fact that in the imagination of a hell, it is only the given sentence that is being executed...

**Second;** Nowhere in the world has it been witnessed that human beings have been kept under violence for 24 hours and that any human reflex and feeling, any human will have been turned to a pretext for torture, a torture which continued for so many years; the methods and amount of the violence imposed on the inmates had reached to such a level that no human reason and logic, no “scientific criteria” could define it.

**Third;** Nowhere in the world have people been forced to give up their nationality and religion, by thrusting truncheons into their anuses, by making them to eat crap; so in this sense too, the program applied in Diyarbakır Prison is much more violent than all other racist programs applied in the world.

**Fourth;** The aim of the program was to first waylay and then completely put away the Kurdish national democratic opposition; therefore, the program has been pursued on the basis of bringing in as much as possible people from different segments of Kurdish society and passing them through the “depersonalization” and “nullification” machine set up in Diyarbakır Military Prison Number 5, and by doing so, to remove both these people’s self-confidence and their esteem in the society. On the other hand, as an integral and high level part of the same program, the Diyarbakır Martial-rule Court has functioned in such a way that it made sure that all those people who came before the judge go into Diyarbakır Military Prison Number 5; whether these people committed any guilt or not did

not matter at all. The detainees were obliged to call the members of court delegation as "my commander"; during the trial, the detainees were obliged to gaze at a fixed point across the wall and had to sit in a "regular" way; they were very often beaten with truncheons by the soldiers during the trial; and the defense lawyers were threatened by the court delegation members: Perhaps all these practices should give the reader a sufficient idea about the characteristics of the court. The evaluations of the defense lawyers too confirm the similar functioning of the court...

**Fifth;** All the practices were systematic, the results being evaluated by high level expert teams every six months.

**Sixth;** The practices pursued in Diyarbakır Prison fall into the category of crimes against humanity; it concludes that an action time-limit must not be in question and that all sensitive segments of the society and all the victims should be the claimants and the pursuers of that process.

**Seventh;** The military coup-doer generals have still not been touched, on the contrary, they continue to be hosted at the "honorary stands" of the official state ceremonies; all these indicate that the regime of September 12th 1980 military coup still goes on...

All the details regarding the above mentioned seven points can be found in the interviews we made for the current issue. While making these interviews, we have tried to keep away from all kinds of scenarios. Because the "life" of the inmates in Diyarbakır Military Prison was of the sort that excluded all scenarios and that challenged the limits of the imagination; when Aziz Nesin, known as the greatest "visionary" of Turkey, heard about the practices in Diyarbakır Prison, he simply considered the Kurds as the greatest dreamers of the world; and he hadn't believed the practices in Diyarbakır Prison. He claimed that what he heard could be nothing but mere outcomes of imagination (See interview with Nuri Sınır).

Actually while we interviewed with the people, we also asked them whether they ever daydreamed or not. The answer we got was very moving; they either had no spare time from torture to daydream or when they had, they generally daydreamed bread, water and fresh air... During the interviews we tried not to intervene much and let them to tell their story of Diyarbakır "Hell" in their own way. While getting prepared for the interviews, we did not make any particular choices as to whom interview; all of them were reached easily and at the first hand. To us it did not matter for which reason these people were tried; our motive for preparing such a dossier is the torture imposed on these people and the objective which has been tried to be achieved by the imposition of torture. For all the human beings, all living beings are innocent against the torture. The torture is a crime committed against the whole humanity...

With these interviews we aim; to record the first-hand stories of the people who were the victims of practices containing crimes against humanity both during the September 12th military regime and in its "aftermath"; and if we are allowed to use the term, we also would like to use our *le droit de memoire* (the right not to forget). We, therefore, in this issue of *Serbesti*, have put on agenda a dossier focusing on Diyarbakır Military Prison Number 5. And we aren't planning to close this dossier at all; actually nobody should dare to do that. In our forthcoming issues, we will continue to cover the stories of torture victims whom we could not reach for this issue. This is only a beginning. And this beginning might be only 1% of the iceberg. Because after the interview, we asked one last question to each interviewer; "To what extent have you explained us the repression you faced in Diyarbakır Prison?" Some interviewers said "one in a million", others said "one in a thousand." Very few of them could say "one percent."

The origins of the Diyarbakır Military Prison Number 5 can not of course be explained solely with September 12th military coup. These origins are more deeply rooted; and they are as old as the state of Turkish Republic. The bloody suppression of Sheikh Said (1925), Seyit Rıza and İhsan Nuri Pasha movements (1930-1927); the 33 Bullet Affair; the Trial of 49s and the deportation following the military coup of 1960; the Commando Operations (1970-1980); the trials and executions following the Military Memorandum of March 12th 1971; the Military Coup of September 12th 1980 and the Extraordinary State Zone declared soon after the coup; the "low-intensity warfare" pursued from 1984 to 1999, the unresolved killings during 1990 to 1999; each of these practices constitute a ring in the long chain of violence, a violence that was introduced in successive waves. These historical periods which witnessed horrendous massacres and violence do represent the Turkification program of Turkish state as well as its attitude towards the Kurdish question...

Nowadays we see Turkey's plans on EU, USA, Middle East and Caucasus, we see Turkey busy with plans and calculations to send its troops here and there; whatever might be the outcome of these plans and calculations, the actual problem, however, remains to be the fact that whether or not Turkey will give up its Turkification program against the Kurds and whether or not it will put an end to the violence it imposed on the Kurds. The case is whether or not Turkey will ever respect the Kurds!

The interviewers have kindly accepted us and have shared with us some very unique memories of theirs, memories they might not want to talk about elsewhere. We appreciate their politeness and would like to thank all of them.

Lastly, we of course do not intend to get stuck in the past; but on the other hand, we know it very well that forgetting the past may well mean the losing of the future...

Hope to be with you in the next issue...

## FELAT CEMİLOĞLU' nu da Kaybettik,

Felat Cemiloğlu 1928 yılında Diyarbakır'da doğdu.

Henüz ilkokulda iken, ailesiyle birlikte, ünlü "Mecburi İskân Kanunu" uygulaması kapsamında, Ordu ilinde mecburi iskâna gönderilirler. Çocukluk ve ilk gençlik yılları sürgünde geçer. 1947'de sürgün biter; ailesiyle birlikte Diyarbakır'a döner. İstanbul Yüksek Ticaret Mektebini bitirir; Diyarbakır'da ticaret hayatına atılır. Rivayete göre; Kürt meselesiyle olan ilişkileri nedeniyle, Türkiye dışında sürgünde yaşayan aile büyükleri, vasiyet veya nasihatte bulunarak, Türkiye'de kalan akrabalarının aktif olarak Kürt siyasetine katılmamalarını istememişler.

12 Eylül Askeri darbesi sonrası, mali müşaviri Bedii Tan'la beraber, sudan bir bahane ile suçlanarak 1982 Mayıs ayında tutuklanır. Özellikle dergimizin bu sayısında çok daha iyice tanımış olduğunuz Diyarbakır 5 Nolu Askeri Cezaevine konulur. Daha sonraki yargılanması sonucunda da beraat eder.. Bedii Tan, Diyarbakır Cezaevi asker gardiyanları tarafından yapılan rutin bir uygulama esnasında, dövülüp linç edilerek öldürülür. Bu ölümün, Cemiloğlu'nun ruh sağlığına ve psikolojisine çok büyük bir etkisi olur.

Cezaevinde başından geçen yürekler acısı hikâyesini, Hasan CEMAL'in geçtiğimiz nisan ayında yayınladığı "KÜRTLER" kitabının girişinde bütün açıklığı anlatır.

Felat Cemiloğlu, 3 Ekim 2003 günü geçirdiği bir beyin kanaması sonucu hayata veda etti.

Yıllar sonra da olsa, Diyarbakır Askeri Cezaevi gerçeğini gündeme taşımakta ve tartışmaya açmakta, Felat Cemiloğlu'nun çok büyük bir payı olduğunu; dergimizin bu sayısının hazırlanmasında da bize ilham verdiğini belirtmek istiyoruz.

Ailesine, sevenlerine, dostlarına ve Kürt halkına başsağlığı diliyor ve anısı önünde saygı ile eğiliyoruz.

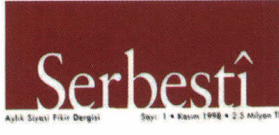
*Serbestî*

## LEYLA GÜNGÖREN'i Kaybettik

Dergimizin ve DOZ Yayınevi çalışanlarının değerli ve çok sevgili dostları; mitingler, geceler, anmalar ve pek çok etkinlikte Kürt Dünyası'nın değişmez bir figürü ve "SERBESTİ"nin satış ve dağıtımındaki olağanüstü gayret ve katkılarıyla bilip tanıdığımız; iyi kalpli ve güzel insan Leyla Güngören'i, geçtiğimiz 11 Ağustos 2003 tarihinde, ölmek için henüz çok erken bir zaman ve genç yaşındayken kaybettik. Artık aramızda olmamasının büyük bir eksiklik doğuracağını daha şimdiden farkındayız. Tüm dostlarına ve ailesine başsağlığı diliyoruz.

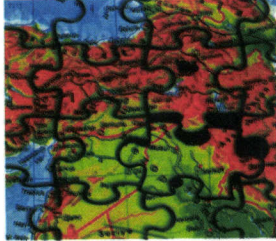
*Serbestî*

# S İ C İ L



## MİSAK-I MİLLÎ ve KÜRTLER

Ahmet Alim • Fikret Baykaya • Kerem Düğüren • İbrahim Güçlü • Ahmet Zeki Öksüzoğlu



## QUO VADIS ÖCALAN?

• Derya Bayraktar Karakoc • Jutta Hermans • Ahmet Alim  
• Yazar Karadoğan • Kerem Düğüren • Ahmet Zeki Öksüzoğlu  
• Osman Ayar • İbrahim Güçlü • S. Çiftçiyörek  
• Jaha Tirmen • Onik Kirkerlyan



Devletler Üstleri Gözetilmedi  
Amerika'daki Kürt Antlaşması Alan Makovsky  
Modern "Üç-Devlet" in Paradoksu: Ben ve "Üçü" Osman Tunç  
"Hepimiz İnanmak Bir", "Üçü" ile ve Diğerleri Değer Eşit  
Kalkışta'da Ermenilerin Kürt Saygısını: Mehmed R. İzzet

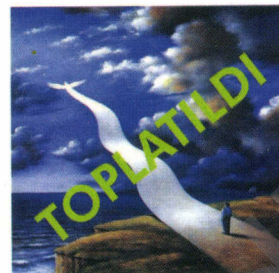
Ya Kürtler? Washington Post  
Kürtler/Yahudular: The Economist  
Türk-Rus Dış Siyaseti: Kürt Mesalesi ve Çözümü Robert Olan  
Türkiye-İsrail-Suriye İlişkileri ve Ortadoğu Çekişmeleri: Alvin Gresh  
Uzak Geleceğe ve Uzak Geleceğe de bakmak! Behar Özal Düğüren  
Sahibinin Bahar • İsmail Kalkan • Hüsnü Kılıçoğlu • Feridun Yazar • Abdülhâcî Cerret  
• Ali Arayıcı • Osman Tunç • Mustafa Arslan

Kürt ve Kürdistan: Süleyman Nazlı

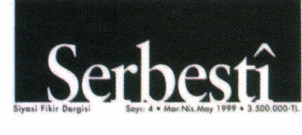


## GÜNEY KÜRDİSTAN

• Celal Talabani • İrfan Güler • Yazar Karadoğan • S. Züde Muhyi  
• Halkevî Hekim • Michael M. Gunter • Amberin Zaman

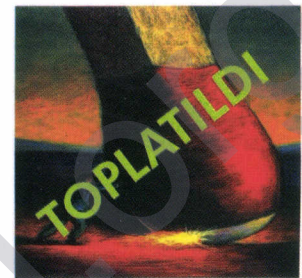


Kürtlerin Demokratik Devrimi ve Sosyo-Politik Etkileri: Mehmed R. İzzet  
Kürt Nüfusu, "Sesli Bomba" İ. Saif İzzet  
Sihabîni Gözlemleyin: Türk Dış Politikası ve Kürt Sorunu: Ahmet Z. Bayraktar  
Kürdistan Yahudileri: Şifalı Çözüm  
• Behar Fethi • Dilal Barzani • Ö. Özmen • Süleyman Nazlı  
• Huseyin H.B. • Halimullah ve Halim • Patrick Cockburn



## ÖCALAN VAKASI

• Ahmet Zeki Öksüzoğlu • Mehmet Fikret  
• Kendal Nezar • Daniella Wittmann • Matthew Yeh  
• Michael Roward • Josef Jaffe • Osman Aydın • Ali-Bajjalie



Bir Cinayetin Anatomisi

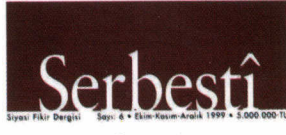


## İMRALI SÜREÇİ

• Ahmet Zeki Öksüzoğlu • Cemil Gündoğdu • Mehmet Fikret  
• Asat Ö. Özmen • Felim İsh • Andrés Bara  
• Justus Leitz • Peter Schwarz • Martin von Bruhnsen

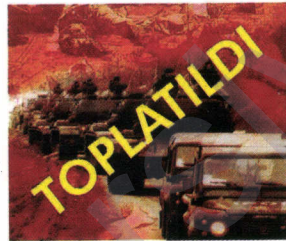


Dünya Bütün Light Kürtleri, Kürdistan'ın Z. Abdin Kızıyoprak  
Kürt Hareketinin Arap Dünyasıyla İlişkileri: Huseyin Barzani  
Kessava Barış Anlaşması: Ron Chomsky  
Nemezzin ve Cifta Standartları: Michelle A. Ciarraco  
Kürtler ve Adalat: Christopher De Bellisio



## BASKI'NIN SİLAHLANDIRILMASI

Türkiye'nin Silah Raporu

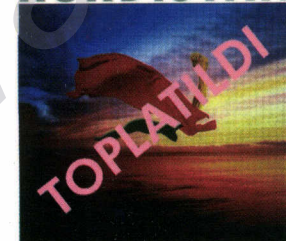


Kürt Partisi'nin Demokratik Cumhuriyet Partisi'ne Bir Analiz  
Ahmet Zeki Öksüzoğlu  
Yeni Bir Paradigma: Hüseyin Cemil Gündoğdu  
Özdemir'in Mücadelesi... Yazar Karadoğan  
Demokratik Özgür, Akıllı Özgür: Murat Çimen  
Güney Kürdistan: Mesut Barzani / Celal Talabani

Bir Türk Bir Kutlama / Levik Hamid

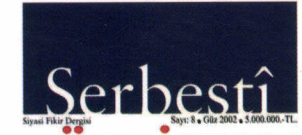


## "Muhayyel"den Gerçeğe... KÜRDİSTAN

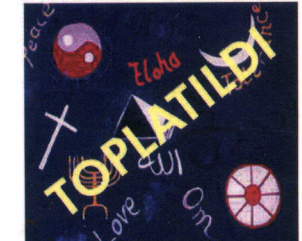


Parçalanmış Kimlik ve Parçalanmış Siyaset: Abbas Yalçı  
Bereketler ve Su Altında Kalan Kürt Tarihini ve  
Senasat Mirası: Mehmed R. İzzet  
Türkiye'de Kürt Etkinlikleri: Demokratik Bir Çözüm: Servet Mutlu  
Üstlenilen Sorumluluklar ve Türkiye Etnik  
ve Üstlenilen Sorumluluklar: Ali Arayıcı  
Huseyin Yıldız • Yazar Karadoğan • Ö. Özmen • Ahmet Zeki Öksüzoğlu

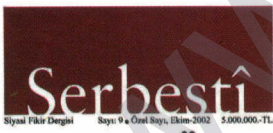
Türkiye Bir Toprak: Babürşad I. Bekki Bay



## KÜRDİSTAN PERSPEKTİFİ



"Tarihi Kazanmalarımız: Kenan Yılmaz" Nisrin Barzani  
Güney Kürdistan'da Pan Türkizm'in Sanatçıları: Ahmet Zeki Öksüzoğlu  
Seddem ve Kürtleri İnkırazı: Derya Bayraktar Çökmen: Dr. Kamel Mirzazade  
Kürt Devleti Türkiye'nin Çıkarması: Aylık mıdır? Huseyin Yıldız  
"Sedat ile İhtikarın Zeminde Yok" Celal Talabani  
Kürtler Kültürümüzün Gökkuşuğuru: Salim Balırcıoğlu  
Milliyetçilik ve Kürt Türk Yasamı: Prof. Dr. Abbas Yalçı  
Kürtlerin Sorunları: Kürdistan: Amrullah İzzet



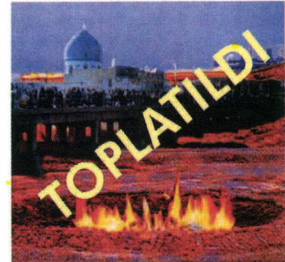
## ABD-AB ve KÜRTLER



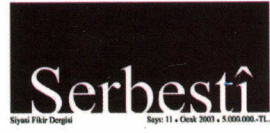
• Abdülmelik Fırat • Ahmet Türk • Feridun Yazar  
• Huseyin Huseyin • İbrahim Aksoy  
• Mehmet Emin Sever • Naci Kutlay • Osman Özçelik  
• Serafetin Elçi • Ümit Fırat • Veysi Zeydanhoğlu  
• Ahmet Zeki Öksüzoğlu • Huseyin Yıldız • Ruşen Arslan  
• Bayram Ayaz • Nuri Talabani • Feridun Hilmi  
• David Parlmutter  
Demokratik Bir Kürdistan'a Yönelik Adımlar



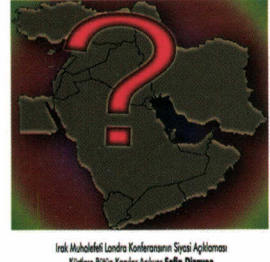
## KERKÜK



Türkiye'nin Irak Kürdistanı'ndaki Geleceği: Algılarına Tora Dr. Hamid Bozarslan  
Siyasi ve Sosyal ve Kerkük Dr. Mehmed R. İzzet  
Kendi Ülkelerinde Mücadele Edenler: Mesut Barzani  
Kerkük Olayları: Mesud Barzani  
Kerkük: Tarih Tortusuna Son Vermelidir Dr. Hüseyin Tahiri  
Roketlerle Kerkük'te Tehdit ve Arayışta: Kerkük Sorununa Yönelik  
Mezarlarda Bile Arap Bulunmayan Kent: Kerkük Müslüman Yücel  
Kürt Halkının İradesi Birleşik Dış Parlamento'ya Yansımaları: Ömer Özmen  
Seçim Adanmış Temsilatçı: İbrahim Aksoy  
3 Kasım Seçimleri Z. Abdin Kızıyoprak  
Bir Raporajın Hikayesi



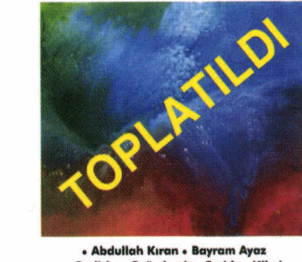
## KÜRT DENKLEMİ



İrak Muhabemeti Londra Konferansının Siyasi Açıklaması  
Kürtlerin Bütün Kapılar Açılır: Selim Düğüre  
Kürtler Kendi Ülkelerini Yaratmaya Devam Etmelidir: Peter W. Galbraith  
İrak'ta Kürt Denklemi: Yeter Tarih, Geleceğe İhtiyacı Belirtilen: Carole A. O'Leary  
Kerkük Bölgesinde Kürtlerin ve Bağdadi Hükümeti'nin Etkileri: Murat Talabani  
Prof. Yalçı Karay'a Sorular: Soruların Huseyin Yıldız  
Kenan Muhyi ve Edward Said'in "İnkırazdaki Yeterli Bilgi" Jeff Klein  
Anayasa Yaratılmalıdır: Ayarın Kürt Sorunu: Ruşen Arslan  
Anayasa Birlikçi: Derya Bayraktar İbrahim Aksoy  
Dr. İsmail Beşikçi Sessizliğini Bozdu



## KÜRT MODELİ



• Abdullah Kuran • Bayram Ayaz  
• Badirvan Epişizdemir • Feridun Hilmi  
• Huseyin Yıldız • Halimullah Hekim • Mesud Barzani  
• Necmettin Karim • Ömer Özmen • Ruşen Arslan  
• Sedat Yurttaş • Ümit Fırat  
• Adnan Hüseyin • Amy Isaacs • Charles R. Radin  
• Jennifer Brooks • Joseph Farah • İlene Prushner  
• Steve Raza Tariail • William Saffire  
Beşikçi'den Mektup -II-